

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00900

YIDISHE SHRAYBER IN AMERIKE

Ber Green

*Permanent preservation of this book was made possible by
An Anonymous Donor*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בער גרין

יידישע שרייבער אין אַמעריקע

בער גרין

יידישע
שרייקס
אין אמעריקע

פארלאג

איקוף

ניו יארק, 1963

ארויסגעגעבן מיט דער הילף פונעם
בער גריין בוך-קאָמיטעט
ד. יוקלסאָן, פּאַרזיצער

און שמואל קארן, סעקרעטאַרן

ש. בעקער

YIDDISH WRITERS IN AMERICA

by BER GREEN

Published by YKUF, New York, 1963
Copyright: Ber Green, 1963, New York

Printed in U. S. A.
Prompt Press, 418 West 25th Street, New York, N. Y.

שער-בלאט געצייכנט פון י. זעלדין

פון זעלבן מחבר :

„בלומען אונטער שניי“ (לידער), ניר-יאַרק, 1939

גרייט צום דרוק :

(1 בוך לידער, 2 צווייטער באַנד עסייען

אִי נֵה אֵל ט

.1

זייט

179	גינא מעדעם
183	משה באַרנשטיין
185	ז. וויינפער
200	ב. י. ביאלאָסטאָצקי
207	נ. ב. מינקאָוו
219	ברוך גלאַזמאַן
223	סעם ליפּצין
232	לייב סאַברין
237	שלום שטערן
243	דאָרע טייטלבוים

.2

251	ראובן בריינין
258	קלמן מרמר
261	מ. אָלגין
281	ישראל-בער ביילין
288	יעקב מעסטל
299	משה כץ
320	נחמן מייזיל
330	פ. נאָוויק

זייט

.....	צו די לייענער
9	יעקב-צבי סאַבעל
15	מאָרים ווינטשעווסקי
33	מאָרים ראָזענפעלד
52	דוד עדעלשטאַט
66	יוסף באָוושאָווער
75	יהואַש
86	אברהם ליעסין
93	לעאַן קאַברין
101	ה. רויזענבלאַט
105	יוסף ראָלניק
111	שלום אַש
119	אייזיק ראַבאָי
131	י. י. שוואַרץ
136	משה-לייב האַלפּערן
146	צבי הירשקאָן
150	ש. דייקסעל
155	ציליע דראַפּקין
160	ל. מילער
176	שרה באַרקאָן

צו די לייענער

די ארטיקלען, אפהאנדלונג-גען און עסייען, וואָס גייען-אָרײַן אין אָט־דעם בוך, זײַנען גע-שריבן און פֿאַרעפּנטלעכט גע-וואָרן אין פֿאַרשיידענע צײַטן און צו באַזונדערע געלעגנהײַטן. דאָך האָף אײך, אַז צוזאַמענגענומען גיבן זײ אַ באַשטימטן באַגריף וועגן וויכטיקע פּעריאָדן אין דער געשיכטע פֿון דער מאָדער-נער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע, וועגן דורות שאַפּער און יחידי־ם־שאַפּער און זײַערע שאַפּונגען, און שטעלן־צוזאַמען אײן גאַנצעס.

בער גרין

די אַפּהאַנדלונגען וועגן די שרײַבער — אין בײַדע אָפּטיילן — ווערן געגעבן אין כראָנאָלאָ-גישן סדר, לויט די יאָרן פֿון זײַער געבוירן.

דער צוועק פֿונעם בוך איז צו סטימולירן ביים לייענער דעם אינטערעס צו שעפּן דירעקט פֿון די קוואַלן פֿון ייִדיש־שאַפּן. אײך האָף, אַז דער בוך וועט ברענגען נוצן דעם לייענער.

נאָך פּען־פֿאַרטרעטן, עסייען און אַפּהאַנדלונגען וועגן שרײַבער וועלן קומען אין די געפּלאַנעוועטע וויטערדיקע בענד.

**

דער בוך דערשיינט מיט דער הילף פֿונעם „איקוף“־פּאַרלאַג און פֿון אַ בוך־קאָמיטעט פֿון פּרײַנט און קאַלעגן. אײך דריק דאָ אויס אַ האַרציקן דאַנק דעם פֿאַרזיצער פֿונעם קאָמיטעט, ר. יולקסאָן, און דעם סעקרעטאַר — שמואל קאַרן. זאָל דאָ דערמאַנט ווערן מיט כבוד דער פּרײַזטיק־פֿאַר-שטאַרבּענער סעקרעטאַר פֿונעם בוך־קאָמיטעט, שמואל בעקער, דער פֿאַר-דינסטפּולער קולטור־געזעלשאַפּטלעכער טוער, וואָס האָט אַרײַנגעלייגט אַ סך מי אין דער אַקטיוויטעט פֿונעם קאָמיטעט.

אַ האַרציקן דאַנק און אַ ייִשר־כּוח צו אַלע פֿאַרויס־אַבאַנעטן און „ספּאַנ-סאָרס“, וואָס האָבן מיט זײַער מיטהילף מעגלעך געמאַכט די דערשיינונג פֿונעם בוך.

אַ דאַנק אויך די פּרײַנט נחמץ מײזיל און נ. הײקין פֿאַר זײַער טעכ-נישער הילף.

צו אַלעמען — אַ דאַנק.

ב. ב.

ניו־יאָרק, יוני, 1963

יעקב־צבי סאָבעל

(1831-1913)

דאָס ערשטע יידיש־ביכל אין אַמעריקע איז דערשינען אין ניו־יאָרק אין 1877. דאָס איז געווען אַ קליינע לידער־זאַמלונג אין העברייאיש און אין יידיש, אונטער די נעמען: „שיר זהב לכבוד ישראל הזקן“ און „ישראל דער אַלטע“. דער מחבר פון אַט־דעם ביכל איז געווען דער משכיל און דיכטער יעקב צבי סאָבעל (1831-1913).

אַט־דאָס ביכל אין העברייאיש און אין יידיש (אַדער ווי דער פאַר־פאַסער סאָבעל דערקלערט אויפן שער־בלאַט: „איבערזעצט אין יידיש דייטש“) באַשטייט פון פיר לידער אין העברייאיש, און פון די ערשטע דריי פון אַט־די לידער — אין יידיש, איבערגעדיכטעט דורך דעם מחבר גופא. די פיר לידער זיינען: „הדבורה“ (די בין), „ישראל הזקן“ (דער אַלטער ישראל), „תלמיד חכם פולני באמוריקא“ (אַ פוילישער תלמיד־חכם אין אַמעריקע) און „חתן וכלה או גמול היהודים ברוסיה“ (חתן־כלה אָדער דער לוי פון די יידן אין רוסלאַנד).

אין דעם פערטל־יאָריקן זשורנאַל „פּנקס“ פון דער אַמעריקאַנער סעק־ציע פונעם יידישן וויסנשאַפֿט־עכן אינסטיטוט („ייוואַ“), באַנד 1 (יולי־דע־צעמבער, 1947) האָט קלמן מרמר פאַרעפנטלעכט אַ וויכטיקע אָפּהאַנדלונג וועגן יעקב צבי סאָבעל: „דער פאַרפאַסער פונעם ערשטן יידישן ביכל אין אַמעריקע און זיין ווערק“. מרמר זאָגט דאָרט פאַרעפנטלעכט, מיט דערקלע־רונגען, דאָס גאַנצע דריטע ליד פון סאָבעלס לידער־זאַמלונג — דאָס ליד „דער פּאָלנישער תלמיד־חכם אין אַמעריקע“ (צוועלף 12־שורהדיקע סטראַפּעס).

עס איז כדאי דאָ צו ברענגען אַ פאַר ביאָגראַפישע שטריכן וועגן דעם פאַרפאַסער פונעם ערשטן יידיש־ביכל אין אַמעריקע. יעקב־צבי סאָבעל איז געבוירן געוואָרן אין 1831, אין שאָוועל, קאָוונער גובערניע. זיין פאַטער ר' יצחק איז געווען אַ דייין. יעקב צבי האָט געלערנט אין שאָוועל און האָט דאָרט חתונה געהאַט. ער איז שפעטער געוואָרן אַ מלמד אין קעלם און אַ ראַשי־שיבה אין קאָוונע. דערנאָך איז ער געווען רב אין סלאָבאָדקע (לעבן קאָוונע) און מגיד אין ווילנע. ער האָט זיך גענומען באַקענען מיט דער השכלה־ליטעראַטור, שטודירט רוסיש און דייטש, און געפרוּאוּט אַריינרעטן אין דער ווילנער ראַבינער־שול.

ער האָט דריי יאָר שטודירט אין דער ראַבינער־שול אין זשיטאָמיר, וואו ער איז אויך געווען אַ לערער. נאָכדעם ווי ער האָט פאַרענדיקט שטודירן אין דער ראַבינער־שול, האָט ער זיך באַזעצט צוזאַמען מיט זיין הויז־געזינד

אין אָדעס. ער איז אַריינגעטראָטן אין דעם מאַטעמאַטישן אָפּטייל פּונעם אָדעסער אוניווערסיטעט. כדי מפרנס צו זיין זיך און זיין פאַמיליע, האָט ער געעפנט אַ פּריוואַטע קינדער־שול, ווי אויך אַ פּיי־ביבליאָטעק. ער האָט אויך מיטגעאַרבעט אין העברעאישע צייטשריפטן. ער פלעגט זיך אין אָדעס טרעפן מיט די דאָרטיקע שרייבער־משכילים.

פסח, דעם 9טן אָפּריל, 1871, איז אין אָדעס פאַרגעקומען אַ מוראדיקער פאַגראַם. די כוליאָנעס האָבן דאָן צעפלינדערט סאַבעלס פאַרמעגן, צעראַ־בירט זיין ליי־ביבליאָטעק. ער האָט באַשלאָסן צו פאַרלאָזן רוסלאַנד. ניט אַזוי גרינג איז אים אָבער, ווייזט אויס, אַנגעקומען אַרויסצואַואַנדערן. ערשט אין יולי, 1876, איז ער אַנגעקומען קיין אַמעריקע.

פאַר דעם היימישן זמן און משכיל האָט זיך ערשט דאָן אַנגעהויבן אַ ניי קאַפיטל פון שוועריקייטן און אַנטווישונגען, וועלכע ער ברענגט טיילווייז אַרויס אין דעם דריטן ליד (אָדער פּאַעמע) אין זיין פּי־דער־ביכל.

זיינע אַנטווישונגען האָט ער אויך (אויף אַ קינסטלעריש־אומבאַהאַלפּענעם אופן) געשילדערט אין אַ לאַנגער פּאַעמע, וואָס ער האָט אַנגעשריבן אַרום צען טעג נאָך זיין איינוואַנדערן קיין אַמעריקע. אַט־די פּאַעמע — „די דריי פּרינציפּן פון דער תורה אָדער עולם התהו“ — האָט ער פאַרעפנטלעכט אין דריי פּאַרוועצונגען אין „ידישע גאַזעטן“ (יולי 28, אויגוסט 4 און 19, 1876). אין אַט־דער פּאַעמע פּריידיקט ער, אַז יידן זאלן זיך דערווייטערן פון אַבער־גלויבנס, אַנטוויקלען טאַלעראַנטן און הומאַניזם, העלפן אויסטראָטן קבצנות. ער דריקט־אויס זיין אַנטווישונג: ער האָט דאָ אין נייעם לאַנד אַנגעטראָפּן אַ „ידישע יוגנט“ — אַן ערציאונג, אַנע זיטן אונד טוגנט... .

אין זיין ערשטן ליד „די בינע“ (די ביינ) אין זיין לידער־זאַמלונג דער־קלערט סאַבעל, אַז ער שרייבט זיינע לידער כדי צו פאַרשאַפן פאַרגעניגן פאַר זיך און פאַר די ליינער — פונקט, הייסט עס, ווי דאָס טוט די ביינ, וואָס שטרעבט פון איר „האַניגע אַנדערן צו געבן“ — „זיך פּערגעניגען אונד פּערגעניגען ערשאַפּען“.

אין זיין צווייטן ליד „ישראל דער אַלטע“ (דריי־און־צוואַנציק זעקס־שורהדיקע סטראַפּעס) ברענגט ער אַרויס די רדיפות אויפן יידישן פּאַלק אין משך פון דורות און אונטערשטרייכט, אַז אַ יוד דאַרף זיין שטאַלץ מיט זיין פּאַלק.

פאַר אונדז וועט זיין אינטערעסאַנט אַפּצושטעלן זיך אויפן דריטן ליד (אָדער פּאַעמע) אין דעם ביכל: „דער פּאַלישער תלמיד־חכם אין אַמע־ריקע“, וואו דער מחבר ברענגט־אָרויס די איבערלעבונגען, דער עיקר אַנטווישונגען, פונעם פּוילישן (אָדער פּיטווישן) זמן און משכיל אין דעם גאַל־דענעם לאַנד, אין דעם „פּרייען לאַנדע“.

עס איז באַקאַנט, אַז די ערשטע עפּאַכע פון דער אַמעריקאַניש־יידישער ליטעראַטור יוערט כאַראַקטעריזירט דורך די סאַציאַלע מאַטיוון פון אירע שרייבער, דורך זייער רעאַליזם, דורך זייערע שילדערונגען פונעם יידישן אימיגראַנטישן לעבן אין אַמעריקע. ביי סאַבעלן, דעם פאַרגייער פון יענער

עפאכע דעם שרייבער פונעם טרוב און סאמע-אנהייב תקופה פון דער אַמע-
ריקאניש-יידישער ליטעראטור, געפינט מען שוין אין זיין פאָעמע „דער
פאָלנישער תלמיד-חכם אין אַמעריקע“ בויילעטע אַנדיטונגען אויף סאַציאַל-
לער אַרענטירונג. ענלעך צו די רוסיש-יידישע משכילים-שרייבער פון זיין
עפאָכע און להיפוך דער פּלעיַאדע אַמעריקאַנער „יונגע“ פונעם אַנהייב צוואַנ-
ציקסטן יאָרהונדערט, פאַרמאַגט סאַבעלס ליד רעאַליסטישן אינהאַלט, אַפ-
שפּיגלונג פון דער סאַציאַלער סביבה און סוביעקטיוון צוגאַנג צו אַט-דער
סביבה, — אַ צוגאַנג פון אומצופרידנקייט, פון אַנטווישונג, פון (שטילן)
פּראָטעסט.

דורך די פּערזן, וואָס שילדערן די לעבנס-באַדינגונגען און איבערלעבונ-
גען פונעם יידישן פּעדלער אין די זיבעציקער יאָרן פונעם לעצטן יאָרהונ-
דערט אין אַמעריקע, ווערט געוואָרפן אַן אויטאָביאָגראַפיש ליכט אויפן שריי-
בער גופא.

אין דעם „המליץ“ (נומער 39, יאָר 1866) האָט דער דעמאָלסטדיקער יונג-
גער העברייאישער קריטיקער אברהם אורי קאָוונער פאַרגעוואָרפן די העב-
ריאישע דיכטער, משוררים, אַז זיי שרייבן „לידער צוליב לידער, צוליב
פאַרגעניגן, מליצות אַן אַ סוף... אָבער נישט צוליב דעם אינערלעכן גע-
דאַנק פון ליד, נישט צוליב נוצן... סאַבעל האָט, קענטיק, געשטעלט דעם
טראַפּ אויף נוצן. דער גרונט-שטריך אין זיין ליד איז רעאַליזם. דער טרייב-
מאַטיוו — געזעלשאַפטלעכע ניצלעכקייט. נישט „זאַגן צוליב זאַגן“, נאָר —
ציל-געווענדקייט, ציל-באַוואוסטזיניקייט.

דאָ אין זיין ליד, הערט זיך דער פּראָטעסט — אמת, שטיצער, אַפט
אומבאַהאַלפּענער — פונעם משכיל, פונעם מענטש, וואָס איז איבערגעגאַנגען
פון רבנות צו השכלה און וואָס האָט געהאַלטן פאַר זיין וויכטיקסטער מיסיע
אין לעבן: צו קעמפן קעגן דער פינצטערניש פון אַבערגלויבנס, פאַר-
שפּרייטן ביידונג, פאַרפלאַנצן אויפקלערונג צווישן די יידישע פּאַקס-מאַסן.
אַט-דער משכיל האָט פּראָטעסטירט קעגן דער גראַבער, האַרטער רעאַלי-
טעט פון דער אַמעריקאַנער סביבה, וואו „גייסט“ ווערט ווייניק-וואָס גע-
צערטלט, וואו דער „כבוד-התורה“ איז במחילה מכולהדיק און וואו „תורה
מיט חסמה איזט ביי איהנען זאָ ווייט“, און דעריבער זיין קלאַנג זיך:

„זאָ זעהען וויר היער דער חריף דער קלוגע,
איזט גלייך געשאַטצט ווי הער בור דער משוגע.“

עס פּראָטעסטירט דער היימישער משכיל קעגן דער פאַרגרעבטקייט,
וואולגאַריזירונג און פאַרשוועכונג פון גייסטיקע ווערטן, קעגן געשט-גייצי-
קייט און געלט-פאַרגעטערונג:

„זאָ לעבע איך היער אין דער נייען וועלט
ביז איך ערווערבע מיך איין וועניג געלט.
איך האָב שאַן געלט, בין איך דאָך קיין פול,
מאָן צאהלט מיך שאַן אונטער דענטללייט.“

דער היימישער תלמיד-חכם, וואָס האָט פון יענער זייט ים אַריבערגע-
בראַכט מיט זיך אַ וועלט מיט חלומות וועגן „דעם פרייען לאַנדע“, וועגן
אַ פראָדוקטיוון לעבן פון פאַרמעריי, מלאכה און בילדונג, ווערט ווי איי-
בערנאַכט פאַרוואַנדלט אין אַ „פעדלער“. ער כאַפט זיך אויף אויפן צווייטן
טאַג מיט אַ נייעם פּרנסה-הויקער: מיט אַ פעקל סחורה-וואַרג צום אַרומ-
טראָגן און פאַרקויפן. ער ווערט אַ קאַראַבעלניק, אַ פאַקטורעגער.
דער מחבר סאַבעל מאַלט דעם געמיט-צושטאַנד פון אַט-דעם בן-תורה
מיטן נייעם „האַרב“ אויף די פלייצעס:

„איך זיהע: איין לאַסט אויף מיינעם ריקקען,
איך טראָגע עס איבער קראַפט איבער מאַכט,
נישט דאָ מיט וואָס זיך צו ערקוויקען;
אַך אוי, וועה איזט מיר!
איך קריעכע אויף אַללע פיער,
צו נאַכטען אירגענד ביי איינעם פאַר(ר)מער,
איך שטעה אויף מאַרגען,
פאַלל קומער, פאַלל זאָרגען,
עס איזט איין עלענד, איין יאַממער!“

די געשטאַלט פונעם תלמיד-חכם, דעם „פאַלנישעס יודעל“ זעען מיר
ניט דורך דירעקטע בילדער אָדער באַשרייבונגען, נאָר דורך דעם העם שריי-
בערס שטעלונג צו דער אַרומיקער סביבה, דורך זיין משכילישער פּסיכאָ-
אידעאָלאָגיע.

זיין פאַעמע האָט פאַר אונדז אויך אַ היסטאָריש-שטייגערשן ווערט.
דער היימישער משכיל איז פאַרביטערט קעגן דער „יענקיזירונג“, געמיינט:
אַסימילירונג, וואָס איז דעמאַלט געווען באַזונדערס-שטאַרק פאַרשפּרייט צווישן
די יידישע גבירים. ער זאָגט, אַז דער „עגל-הזהב“, צו וועלכן די גבירים
בויען-אויף אַ טעמפל, „קאָסט אַ מיליאָן“ דער „יודישער אַרעמער נאַציאָן“.
דער שרייבער לאַכט-אַפּ פון די אַסימילאַטאָרישע טענדענצן, וואָס זיינען
איבערגעפלאַכטן מיט זויטער עס-האַרצישקייט און דערגייען אַפט ביז צו
לעכערלעכקייט. ער גיט אונדז אומדירעקט אַ בילד פונעם דעמאַלסטדיקן
לעבנס-שטייגער, שילדערנדיק „שוין-אַרויפגעאַרבעטע“ יידישע פעדלערס אין
אַ קלוב:

„איין יינקע¹ שטרייט ווירד דאָרט געשטריטען:
איך בין יינקע! דען איך רופע מיין ווייב, ווייף.
ניין, איר בין יינקע! וואָלטע דער צווייטע ביטען;
דען איך ווייס ביים עשען צו האַלטן פאַרק ענד נייף²
אונד מיין מיסיס³ האָט איין גאַלדען ציין
אונד מיין מיסיס האָט אַללע נייע ציין!“

1. יינקע — יענקי, אַמעריקאַנער.
2. פאַרק ענד נייף — גאַפל און מעסער.
3. מיסיס — פרוי, ווייב.

אונד איך געהע סאָנדייא ⁴ אין צאָרץ ⁵ באַשטענדיג !
 אונד אין קיינ טאָבאק אונד קענדע ⁶ זיסע !
 אונד איך לעגע אויף דעם טיש ביידע פיסע,
 ווערענד איך גיעב (וואָס ניכט אַנשטענדיג) !
 אונד מיין מיסס קענן ווי איין יינקע קוויטצען !
 אונד מיין מיסס פלוידערט אונד רעדט פוילע וויטצען !

דער שרייבער לאַכט ביטער אָפּ פון דער קולטור־לעזער פלאַכקייט און
 הינטערשטעליקייט צווישן אַט־די שיכטן: ער רייסט־אַרונטער זייער פוסטע
 באַרימער־שקייט מיט זייערע פוסטע פרעטענזיעס אויף כלמרשטער גע־
 בילדעטקייט:

„אונד מיין זאָהן איזט ווי איין רעפובליקאַן ⁷ סמאַטה ⁸ !
 אונד מיין זאָהן איזט איין וואָהערער דעמאָקראַטה !
 אַמעריקאַ פאַרדאַנקט אונד פיר איהר קולטור.“

דאָ זעען מיר פאַר זיך ניט קיין איזאָלירטע פּאַלן אָדער אינדיווידוּ־
 אַליטעטן, נאָר סאַציאַלע טיפּן, רעפּרעזענטאַנטן פון גאַנצע שיכטן, וועלכע
 דער שרייבער מאַלט ניט גלאַט צוליב מאַלן, נאָר כדי אַרויסצוברענגען אַן
 אידיע, כדי צו ברענגען צו אַן ענדערונג. אַן אַנדייט פון חזק, געציילט קעגן
 דעם סאַציאַל־פּאָליטישן באַביטיזם, געפינט איר אין די שורות:

„צוואָהרע, ביי זיך האָב איך נור איין סענט,
 אונד מיין זאָהן קענן זיין פילייכט פרעזידענט !“

די שרייבערישע מיטלען, וואָס ווערן דאָ אַממערסטן באַנוצט, זיינען ביי־
 טערע איראַניע און סאַרקאַזם, — מעטאָדן, וואָס זיינען אַנגעווענדט געוואָרן
 דורכן גרעסטן טייל יידישע שרייבער שוין אין דער סאַמע ערשטער עפּאָכע
 פון דער יידישער ליטעראַטור (באַזונדערס, אַקסענפעלד).

פון קינסטלעריש־דיכטערישן שטאַנדפּונקט זיינען סאַבעלס לידער פון
 אַ גאַר־קנאַפּן ווערט. זיי זיינען נאָך ניט קיין פּאָעזיע. זיי האָבן סיגנאַליזירט
 דעם אַנקום פון דער מאַדערנער יידישער פּאָעזיע אין אַמעריקע. זיי זיינען
 אַבער אַ וויכטיקער און אינטערעסאַנטער דאַקומענט פון אַ פאַרגאַנגענער
 עפּאָכע. אויך פּילאָלאָגיש זיינען סאַבעלס לידער אַ קנאַפע געווינס. חוץ דעם
 פרעוואַלירנדיקן דייטשמערישן עלעמענט, סיי אין שפּראַך־געברויד, סיי אין
 וואַרט־בילדונג און זאָץ־בני, באַמערקט זיך אַ באַדייטנדיקע צאָל אַמעריקאַ־
 נער אויסדרוקן און ווערטער, וואָס האָבן זיך נאָך ניט איינגעוואַרצלט אין
 דער יידישער ליטעראַרישער שפּראַך, און וואָס קוקן־אויס ווי „ווילדפּלייש“.
 אזוי טרעפט איר ביי אים, למשל: „צאָרץ“ (טשוירטש), „פּאַטסען“ (פאַר־

4. סאָנדי — זונטאָג.
5. טשוירטש — קלויסטער.
6. קענדי — צוקערקעס.
7. רעפובליקאַנער — אָנהענגער פון דער רעפובליקאַנער פּאַרטיי.
8. סמאַרט — קלוג.

טשון), „סמאטה“ (סמארט), „דינער“, א. א. וו. דאָס האָט ביי אים געזאָלט זיין ווי אַ מין באַרעכטיקונג פֿון דער שפּעטערדיקער אייב קאַהאַנישער „טע-אַריע“ פֿון „פּאַטעיאַ-ידיש“, — אַ באַרעכטיקונג, וואָס ווערט דיקטירט דורך דער נאַטירלעכער שפּראַך-אַרעמקייט, דורך דעם גראַם, און אויך, קאַנטיק, צוליב דיזעפּבע „רעאַליסטישע“ טעמים.

אַבער סיי-ווי: דער משכיל, דער אויפקלערער און פריידיקער יעקב-צבי סאַבעץ האָט אונז אַיבערגעלאָזט אַ וויכטיקן קולטור-היסטאָרישן דאָ-קומענט. ער האָט געהאַפּן באַלייכטן די יידישע סביבה פֿון זיין צייט. ער בדייבט פאַרצייכנט אין אונדזער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע אַלס דער מחבר פונעם ערשטן יידיש-ביכל אין אמעריקע.

עס וואָלט געווען אַ דאַנקבאַרע אַרבעט פאַרן פאַרשער פֿון סאַציאַלע מאַטיוון אין דער ערשטער תקופה אָדער אָנהייב-תקופה פֿון דער אמערי-קאַנער-יידישער ליטעראַטור צו געפינען עטוואַס-נאָך (מעגלעך אין דער אמעריקאַנער-יידישער פרעסע פֿון יענער צייט) פֿון דער פאַרבליבענער לי-טעראַרישער ירושה פֿון יעקב צבי סאַבעל.

אויגוסט 29, 1954.

מארים ווינטשעווסקי

(1856-1932)

פיאנער פון יידישן פראלעטארישן
ליד אין אמעריקע

1.

מיט ליבשאפט און פארערונג דערמאנען מיר דעם נאמען פון מארים ווינטשעווסקי, "זימע" פון דער יידישער רעוואלוציאנערער ארבעטער-באווע" גונג, "זיידע" פון דער יידישער פראלעטארישער ליטעראטור אין אמעריקע. מיר שאצן הויך זיין רייכע גייסטיקע, ליטערארישע ירושה, זיין פאלקס-טימלעך, פלאמיק "ליד פארן גרינדער פון לעבן דעם פרייען". מיר שאצן אפ זיינע גרויסע פארדינסטן פאר דער יידישער ארבעטער-באוועגונג, ווי אויך פאר דער אנטוויקלונג פון דער יידישער ארבעטער-דיכטונג, פאר דער בארייכערונג פון דער יידישער שפראך.

ער איז געווען אקטיוו אין א סך געביטן פון יידישן ווארט-שאפן: אלס פאעט, אלס פעליעטאניסט, אלס שרייבער פון פאבלען, פאראדיעס, דערצייל-לונגען, איינאקטערס און דראמען, דעריבערונגען. און אין אלע זיינע שא-פונגען איז זיין ווארט געווען ענג פארבונדן מיטן קאמף פונעם ארבעטער-קלאס פאר א בעסערן און שענערן מארגן.

זיין ליטערארישע טעטיקייט האט ער אנגעהויבן אלס א פראפאגאנדיסט פאר סאציאליזם אין העבריאישי. זיין שטורעם-און-דראנג-פעריאד איז גע-ווען אין זיין לאנדאנער עפאכע, אין די אכציקער און ערשטע ניינציקער יארן פון לעצטן יארהונדערט, ווען ער האט רעדאקטירט דאס וואכנבלאט "רעד פוילישער אידל" און דערנאך די צייטונג "ארבעטער-פריינט" (געגרינדעט אין יולי 1885). אין יענעם פעריאד האט זיך באזונדערס קרעפטיק און פריש צעבליט זיין יידיש קעמפערש ליד.

אין זיינע ערשטע יידישע לידער האט ער געשיידערט די ארבעטער פון זיין צייט, זייער נויט און ערנט אלס קרבנות פון שרעקלעכער עקספלואטאציע. דערנאך קומען זיינע קרעפטיקע קאמף-לידער, פול מיט שארפן פרא-טעסט קעגן סאציאלער אונטערדריקונג, פול מיט רעוואלוציאנערן פאטאס

און ברען. אין יענע ליהער זעקט ער און רופט דעם אַרבעטער צום קאַמף פאַר אַ בעטער לעבן.

צו יענעם פעריאָד געהערן זיינע אומפאַרגעסלעכע לידער: „עס רירט זיך“, „אַ קאַמף-ליד“, „וויקלט פאַנאַנדער די פּאַנען די רויטע“, „מינע פּאַלקס-לידער“, „אַ בעזים און אַ קער“ און פיל אַנדערע פרעכטיקע, רירנ-דיקע פּרייהייט-לידער, וואָס זיינען באַלד געוואָרן שטאַרק פּאָפּולער און באַ-ליבט צווישן די יידישע אַרבעטער פון ענגלאַנד און אַמעריקע.

אַטידי לידער זיינען דורכגעדרונגען מיט רעוואָלוציאָנערן מוט, מיט גלויבן אין די כוחות פונעם אויפשטייענדיקן, וואַסנדיקן אַרבעטער-קלאַס. דער רוקנביין פונעם פּאַלק. ער רופט: „וועקט-אויף די אַרעמע לעבעדיק-טויטע“. ער ווייזט אָן: „דאָ איז פּרייהייט, דאָס ליכט, די גערעכטיקייט; דאַרטן — דער יאָך און די נאַכט און די שלעכטיקייט“. ער שאַלט-אויס: „ברידער, מאַרשירט מיט אונדז היינט!“

פיל פון זיינע לידער קלינגען קרעפטיק און צייטיק אויך היינט. העכער אַ האַלבן יאָרהונדערט נאַכדעם ווי זיי זיינען געשריבן. זיין „אַ בעזים און אַ קער“, וואָס רופט אויסצוקערן און אויסצוראַמען „אַדע דאַרמאיעדניקעס“, דעם „פלאַפּערמאַן, כאַפּערמאַן און קלאַפּערמאַן“, איז פריש און אַקטועל אויך היינט-צו-טאָג.

מיט גרויס באַשידנדיקייט האָט ווינטשעווסקי געשריבן וועגן זיין ליד, ווי וועגן „אינפּאַכע רייד אָן אַ קלאַנג“, „טענער אָפט ווייניק מעלאָדישע“. עס איז אַבער קיין ספק ניט, אַז זיינע לידער, און דווקא די „לידער פון קאַמף, פון טריאומף, פון נקמה“, האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט פיינעם קלאַנג, מיט פיינעם ריטעם, מיט גאר היפשע טעכנישע דערגרייכונגען, אַפּגערעדט שוין וועגן דער קראַפט און פולקייט פון זייער אינהאַלט, פון זייער אידי-אישקייט. דורך אַטידי לידער זיינען געקומען צום אויסדרוק די פּאַלקס-לידן, דער „טרויער-געזאַנג“ פון די יידישע פּאַלקס-מאַסן, זייער אַנגעזאַמל-טער צאַרן, וויטאַק און פּראַטעסט קעגן די בעווינס און מופּטיס פון יע-נער צייט.

זיין קאַמף-ליד האָט ווינטשעווסקי שפּעטער ווייטער פאַרגעזעצט און אַנטוויקלט נאָך זיין קומען קיין אַמעריקע (אין 1894). ער האָט שפּעטער, אויף זיינע עלטערע יאָרן, דערלעבט צו זען דעם זיג פון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. אין עלטער פון קרוב צו זיבעציק יאָר האָט ער געשריבן אַ „למנצח געזאַנג“ צום „קלינג מיט זיין קלאַנג“, צו די „רויטע היילים, וואָס מיט קונסט, מיט פאַרשטאַנד“, בויען זיי די נייע וועלט. זיינע שילדערונגען אין דער „פּרייהייט“ וועגן זיין באַווך אין סאַוועטן-פאַרבאַנד זיינען פול מיט באַגייסטערונג פאַרן לאַנד פון סאַציאַליזם.

דעם „זיידנס“ לעבן איז געווען רייך, פילפאַרביק, אינגאַנצן געווידמעט דעם פּאַלק, דער מענטשהייט. ער האָט געלעבט און איז געשטאַרבן, „באַזיג-גענדיק די מענטשהייט וואָס דערוואַכט“. ער איז געשטאַרבן אַ קאַמוניסט. אַ שטאַלצער יידישער אַמעריקאַנער קאַמוניסט. זיין טויט איז באַמת געווען

„אָ זונען־אונטער־גאַנג מיט פאַרבן, אָן אונטער־גאַנג וואָס לעבט אין שטאַרבן“, ווי ער האָט געוואונטשן אין זיין ליד „איינציקער פאַר־אַנג“ אין עלטער פון פופציק יאָר.

אונדזער „זידע“ האָט באַרייכערט דאָס יידישע לעבן, די יידישע לי־טעראַטור און שפּראַך. זיין קאַמף־ליד איז געווען גאַר אַ נייער מוסטער אין דער יידישער פּאָעזיע. זיין גייסטיקע ירושה איז רייך און קאָן אונדז העלפן אויך אין אונדזערע היינטיקע קאַמפּן קעגן דער רעאַקציע. דעם „זידעס“ ליד וועט תמיד לעבן און קלינגען אין האַרצן פון פּאָלק.

מערץ, 1948

2.

„געשטאַרבן בין איך ניט. שטאַרבן ליגט איבערהויפּט ניט אין מיין נאַטור.“ (מ. ווינטשעווסקי)

מאָריס ווינטשעווסקי (בן־ציון נאַוואַכאַוויטש) — געבוירן דעם 9טן אויגוסט, 1856, געשטאַרבן דעם 18טן מערץ, 1932.

דער זידע, דער פּיאָנער.

דער זידע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין ענגלאַנד און דערנאָך אין אַמעריקע. דער פּיאָנער פון יידישן אַרבעטער־ליד. דער ערשטער.

דער ערשטער פון די יידישע פּראָלעטאַרישע דיכטער דאָ אין לאַנד. פּאָליטיש — פּאָרגעשריטענער, רייפער, קעמפּערישער, אויסגעהאַלטער־נער, ניכטערער פון די אַנדערע יידישע אַרבעטער־דיכטער פון זיין עפּאָכע: דוד עדעלשטאַט, יוסף באַוושאַווער און, טיילווייז, מאָריס ראָזענפעלד. דעריבער אויך — אַ סך מער פאַרהאַסט, ווי זיי, אין די קרייזן פון דער רעאַקציע.

ווינטשעווסקי — דער דיכטערישער רופּער און וועקער, דער זינגער פון אַרבעטער־לעבן און קאַמף, דער ערשטער פּאָעט פון דער פּאַראַויס־גייענדי־קער, קעמפּנדיקער יידישער אַרבעטער־שאַפט — דער ערשטער יידישער פּאָעט פון קלאַסנקאַמף.

זיין וועג האָט זיך געצויגן פון השכלה צו קאַמוניזם. זיין וועג האָט גע־פירט פון אהרן ליבערמאַנס „האַמת“ (1877), דורך זיין (ווינטשעווסקיס) „אַמת“ (1895) צום מאַסקווער „עמעס“.

העכער פופציק יאָר פון זיין פּראָדוקטיוון, מיפּולן, שעפּערישן 77־יאָריקן לעבן זיינען געווען אַנגעפילט מיט געזעלשאַפטלעך־דיטעראַרישער טעטיקייט. די וויכטיקע געאָגראַפּישע און פּאָליטיש־פּאָעטישע עטאַפּן פון זיין לעבן האָבן געפירט פון זיין געבורטשטעטל יאַנאַווע (געוועזענער קאַוונער גובער־ניע) צו קאָוונע, ווילנע, אַריאַ — קעניגסבערג — קאַפּענהאַגען — פּאַריז — לאַנדאָן — ניו־יאָרק — באַסטאָן — מאַסקווע — ניו־יאָרק.

ליטערעריש. דיכטעריש-פּוּבליציסטיש זיינען די שטופן פון זיין אַנט-וויקלונג געווען: אַנטייל אין העברייאישן זשורנאַל „אסיפת חכמים“ (קער-ניגסבערג); ערשטער רעדאַקטאָר פון סאַציאַליסטישן וואַכנבלאַט אין יידיש: „דער פּוּלישער אידל“; סאַציאַליסטישע בראַשור אין יידיש „יהי אור!“; ערשטע יידישע אַרבעטער-לידער (אין לאַנדאַנער „אַרבעטער-פריינט“); אַר-טיקלען איבער אַרבעטער-ענינים (דער לאַנדאַנער פּעריאָד 1884 ביז 1894 דער סאַמע שעפּערישסטער); רעדאַקטאָר פון וועסנטלעכן „אמת“ (באַסטאָן, 1895), רעדאַקטאָר פון „צוקונפט“ (1907-1909); נייע אַרבעטער-לידער און מיטאַרבעטער פון דער „פרייהייט“.

ער האָט געהאַלפן אויסשמידן, אויסהאַמערן, אויספילן דאָס וואָרט פון דער יידישער רעוואַלוציאָנערער דיכטונג.

זיין שאַרפּער וואָפּן איז געווען די בייסיקע גאַליקע סאַטירע: „אַ בע-זים און אַ קער“ (1886). ער האָט גערופּן די אַרבעטער צו נעמען דעם מעכ-טיקן בעזים אין האַנט — „און אַ קער!“:

„גענוג, איך וויל גיט פיטערן
קיין ליידיקגייער מער;
גענוג פאַר פירשטן ציטערן,
אַ בעזים מיר אַהער!“

דאָס איז געווען אַ פּלאַמיקער, סאַטירישער רוף קעגן אַלע פּאַראַזיטן און פּיאָוקעס אויפן לייב פון דעם אַרבעטער-קלאַס, קעגן דעם „לאַרד און אַדאַמאַן“, קעגן „מיטלמאַן, טיטלמאַן, קיטלמאַן“.

די פּיילן פון זיין קרעפטיקער סאַטירע האָט ער געצילט קעגן די פּאַר-רעטער אין די רייען פון דער אַרבעטער-באַוועגונג; קעגן די גאַטס סטראַפּ-טשעס, וואָס „קומען און פאַררעדן אייך דעם שמערץ מיט פרומע רייד, און גיבן אין גן-עדין אייך נחמות — נאַכן טויט“ (1891). ער האָט געדאַכט דאָס „ברעסטע געלעכטער פון די „גבורים אין רעדן, אַבער פליגן אין טאַן“ (1877), אויך פון די „ביזנעס-סאַציאַליסטן“ (1922).

ער האָט געוואוסט און פאַרשטאַנען דעם באַדייט פון עכטן, קעמפּערישן, ווירקזאַמען, דיכטערישן וואָרט, פון אמתן פרייהייט-ליד. ער האָט געוואוסט, אַז „צום קאַמף וועט מען באַדאַרפן — אַ באַגייסטערטן געזאַנג“ (1891).

זיין „געזאַנג איז געווען באַגייסטערט און האָט באַגייסטערט, און רופט נאָך אויך איצט אַרויס באַגייסטערונג.“

ער האָט געהאַלטן אַלע זיינע דיכטערישע חושים אָפּן פאַר „לידער גע-זונגענע מיט אַ געוויין“, פאַר „לידער פון פּאַלקס-ליידן“.

ער האָט געטרוימט פון צייטן, ווען „קיינער זאל מער גיט זיין בלאַס“; ווען „די פאַרב פון נויט, ליבע ברידער, זאָל גיט טראַגן דאָס פנים פון אַר-בעטער-קלאַס“ (1889). ער האָט געחלומט וועגן „אַ ווערט באַזעצט מיט פריינט און ברידער“.

סאַראַ שרעקלעכן, ביטערן האָס ער האָט געטראַגן אין האַרצן און אין

ליד צום „גאָט מאַמאָן“, דעם גאָט פון גאָלד און מלחמה, „אַ זאָטער גאָט, אַ דיקלעכער“, וואָס נוצט „סאָלדאַטעלעך — מיט ביקסעלעך, האַרמאַטעלעך מיט פולווער און מיט שראַט!“ (1892).

ער האָט געזונגען מוטיק און מונטער; געזונגען פון אַ לעבן פון טרערן און פון קאַמף; געשטורעמט די פעסטונגען פון דער רעאַקציע, פון קאַפּי-טאַליסטישער אונטערדריקונג און אירע משרתים.

די טעמע פון זײַן ליד איז געווען: נויט, עלנט, דחקות, וואַקסנדיקער פּראָטעסט, שטייגנדיקער קאַמף. זײַנע געשטאַלטן זײַנען געווען: אַרבעטער, האַרעפּאַשניקעס, יגייע־כּפּיניקעס, באַדמעלאַכעס, די „וואָס זעגן און הוב־לען און שניצן טאַג־טעגלעך, וואָס ציען די דראַטווע און קנעטן די לייב־די „וואָס אַקערן, זײַען און באַקן האָס ברויט“; די „וואָס שפּײַען די וואָל און גײַען די קליידער“.

זײַן אידיאָאָיש־קינסטלערישע יניקה האָט ער געצויגן: פון לעבן און קאַמף פון די אַרבעטער־מאַסן; פון די נביאים; פון די פּרייהייט־דיכטער אין אַ ריי לענדער.

זײַנע מאַטיוון האָבן זיך געצויגן פון טרערן־ליד צום קאַמף־ליד, צום „טרייסט־געזאַנג“ — ביז צום „למנצח־געזאַנג“: אַ געזאַנג פון ליבשאַפט און לויב צום לאַנד פון סאַציאַליזם, וואָס ער האָט זוכה־געווען צו זען (אין 1925-1924).

ער האָט אין זײַן דיכטערישער וויזיע געזען:

„אַ זונען־אונטערגאַנג מיט פאַרבן
אי העל, אי רויט: פון פּלאַמען און פון שלום;
אַן אונטערגאַנג וואָס לעבט אין שטאַרבן,
קען טײַטן, אָבער גיט פאַרדאַרבן.“ (1906)

סאַראַ נביאישקייט אין אַט־העם ליד „מײַן אינציקער פאַרלאַנג!“ דער פאַרלאַנג פונעם ערלעכן דיכטער און קעמפּער איז מקוים געוואָרן. דער אונט־טערגאַנג איז געווען אַזאָ וואָס „לעבט אין שטאַרבן“. דער זעער פון דעם „שײַנעם, קלאַרן זונען־אונטערגאַנג“ איז אין האַרצן פון די יידישע אַרבעטער־מאַסן גיט געשטאַרבן; און דער טײַט קאַן „גיט פאַרדאַרבן“ זײַן „פּרייהייטס־גייסט“, זײַן העלן אַנדענק, זײַן קעמפּעריש ליד. „דער גוף איז געשטאַרבן — דער גייסט אָבער גיט“.

דער „זיידע“ פון דער יידישער פּראַלעטאַרישער דיכטונג, איינער פון די ערשטע יידישע סאַציאַליסטישע פירער אין אַמעריקע, האָט אין משך פון זײַן גאַנץ לעבן געטריי געדינט מיט זײַן וואָרט און טאַט די אינטערעסן פון די אַרבעטער, פון די עקספּלואַטירטע, פון די אונטערדריקטע און באַליי־דיקטע. אַ געוויסע צײַט, אין זײַן אַמעריקאַנישן פעריאָד, האָט ער דורכגע־מאַכט אידעאָלאָגישע וואַקענענישן, שטרויכלונגען, געמאַכט פּאָליטישע טעותן. שפעטער, ווען ער האָט טיפּער און גרינטלעכער באַנומען דעם מאַרקסיזם און מיט פּרייד אויפּגענומען דעם געבורט פון דער סאַציאַליסטישער מלוכה

אויף א זעקסטל פונעם ערד-קײלעך, האָט ער שטאַרק חרטה געהאַט אויף זײנע טעותן און וואַקלענישן.

דער „זײדע“ געהערט אינגאַנצן צום פאַרגעשריטענעם אַרבעטער-קלאַס. פיל פון זײנע זידער זײנען באַליבט בײַ ברייטע אַרבעטער-מאַסן; זײ ווערן געזונגען דורך כאַרן, דעקלאַמירט, פאַרגעלייענט אין יידישע ישובים אין פיל לענדער. דורות יידישע אַרבעטער און פּאַלקס-מענטשן האָבן געלערנט און הנאה געהאַט פון דעם „זײדנס“ שאַרפּזין און חריפות אין זײנע פעליעטאַנען „צעשלאַגענע געדאַנקען פון אַ משוגענעם פּילאַסאַף“. זײן ליבשאַפט צו די אַרעמע, באַעוולהטע, גערודפּטע, פאַרשטויסענע, האָט ער אויסגעזונגען אין צערטלעכע, ליכטיקע, פשוטע יידישע ווערטער. זײן יידיש האָט ער געשעפּט פונעם פּאַלקס-לעבן, פון אַלטע יידישע קוואַלן, פון דער יידישער השכלה-זיטעראַטור, פון דער נײַאַנטשטאַנענער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג.

די האַרץ-פעדים פון זײן ליד ציען זיך פון ישעיה און עמוס, פון שעלי און פרייליגראַט, צום יידישן רעוואַלוציאַנערן ליד אין די ערשטע יאָרן פון און נאָך 1917 אין סאָוועטנלאַנד, צום יידישן אַרבעטער-ליד, פּראַגרעסיוון ליד פון אונזער צײט אין צפון-און לאַטיין-אַמעריקע און אײראָפּע.

זײן ענערגיש, אַקטיוו לעבן איז געווען רייך אין אויפטוען און דערגרייך-כונגען. ער האָט אין אַ באַזײטנדיקער מאַס באַרייכערט די יידישע זײטע-ראַריישע שפּראַך. ער האָט אין אונזער יידיש אַריינגעבראַכט אַ שלל מיט נייע אויסדרוקן, וואַרט-קאַמבינאַציעס. ער האָט אין דעם יידישן ליד אַריינגעפירט אַ רײ פאַרשיידענע ריטמען, קינסטלערישע פּרוואָון, מעטאָדן.

דער „זײדע“ פון יידישן אַרבעטער-ליד האָט איבערגעלאָזט אַ רייכע ליטעראַרישע ירושה: לידישע, סאַטירישע זידער, דראַמאַטישע פּאַעמעס, באַלאַדעס, פעליעטאַנען, משלים, עפּיגראַמען, פּחבליציסטישע אַרטיקלען, פּאַ-ראַדיעס, סקיצן, דערציילונגען, באַשרייבונגען, איינאַקטערס, קורצע ביאָגראַפּיעס, דראַמען, מעמואַרן (ערינערונגען), שפּריכווערטער; אױך איבערזע-צונגען פון ראַמאַנען (וויקטאָר הוגאַס „לע מיזעראַבל“, און אַנדערע) און דערציילונגען, פון איבסענס „נאַראַ“ און אַנדערע. אַט-די ברייט-פאַרצווייגטע ירושה דאַרף מען ליענען, שטודירן, פּאַנאַנדעראַרבעטן, באַנצן. אין 1927-1928 האָט די „מאַרגן-פּרייהייט“ אַרויסגעגעבן דעם „זײדנס“ געזאַמלטע ווערק אין צען בענד, מיט אַ פּרעכטיקן בוך פון ווינטשעוויסקיס געטרייען פּריינט און ביאָגראַפּער, קאַמן מרמר: „מאַריס ווינטשעוויסקי — זײן לעבן, ווירקן און שאַפן“.

דער „זײדע פונעם יידישן סאַציאַליזם“ האָט געגלויבט אין דעם זיג פונעם אַרבעטער-קלאַס. אַט-דעם זיג האָט ער געזען אין סאָוועטן-לאַנד. וואו ער איז אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס כבוד און פּאַראַד. די אײנדרוקן פון זײן באַזוך אין לאַנד פון סאַציאַליזם האָט ער פאַרעפנטלעכט אין דער „מאַרגן-פּרייהייט“, וואו ער האָט געדרוקט אַרטיקלען, פעליעטאַנען, באַשרייבונגען, זכרונות, שילדערונגען ביז די כוחות האָבן אים געדינט צו שרייבן. אין איינעם פון זײנע לידער, אין אַ מין צוואה-ליד, האָט דער „זײדע“

געבעטן „מיטנעמען זיין נשמה“ אין דעם ווייטערדיקן קאמף קעגן „דער הערשאפט פון דער נאכט“. אַט־די צוואה ווערט דורכגעפירט. אין דעם קאמף פאַר שלום, פאַר ליכט, פרייהייט, פראַגראַעס און קולטור זעבט אויך די נשמה. דער קאמף־גייסט פון אונדזער ליבן „זיידן“.

מערץ 16, 1952.

.3

דער „זיידע“ פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, מאָרס ווינטשעווסקי, איז אויך געווען דער „זיידע“ פון אונדזער יידישן פראַלעטאַרישן ליד. פאַר אים זיינען געקומען די דיכטער: אליקום צונזער, אברהם גאַלדפאָדען, מיכל גאַרדאַן, וועלוול זבאַרזשער. וער האָט זיי איבערגעשטיגן סיי אין אינ־האַלט, סיי אין פאַרם פון זיין ליד. ער איז געווען דער ערשטער יידישער אַרבעטער־דיכטער.

ער איז געקומען מיט רעוואָלוציאָנערן גייסט און אינהאַלט אין זיין ליד. ער איז געקומען מיט רייכע קינסט־ערישע מיטלען: מיט דיכטערישער טעכ־ניק, מיט פיינער ריטמיק. ער האָט געבראַכט דעם צויבער פון עכטער פאַלקס־טראַדיציע אין דעם יידישן ליד. ער איז געווען איינער פון די עלטסטע פיאָנערן פון אונדזער דיכטונג. ער איז געווען פון יענע באַדייטנ־דיקע דיכטער אונדזערע, וואָס האָבן געהאַלפן איבערשאַפן דאָס פאַלקס־ליד אין ליו 19 פּאַעט, פונעם אינדיוידועלן פּאַעט.

דורות יידישע אַרבעטער האָבן זיך דערצויגן אויף ווינטשעווסקיס ליד: אויף זיין סאַציאַלער ליריק, אויף זיינע קאַמפּס־מאַטיוון, אויף זיינע סאַטירעס און עפּיגראַמען, ווי אויך אויף זיינע הערצייטונגען, פעליעטאַגען, ראַמאַנען, דראַמען, פאַבלען, פובליציסטיק.

ער האָט געווידמעט זיין גרויסן דיכטער־טאַלאַנט דעם קאמף פאַר אַ בעסערן און שענערן מאָרגן. ער האָט דורך זיין שטורמישן און ברויזנדיקן ליד גערופן און געוועקט די אַרבעטער־מאַסן. זיינע לידער פון קאמף, פון צאָרן און פראַטעסט, ווי אויך זיינע „לידער געזונגענע מיט אַ געוויין, לידער געיאַמערטע מיט אַ געוואַנג“, האָבן געקלונגען אין אַרבעטער־היימען און אין די תּפּיסות. ער האָט זיך אַליין באַצייכנט אַלס „פאַלקס־ליד־פּאַעט“, אַלס דיכטער פון „טרויער־געזאַנג“. פון זיין גרויסן דיכטערישן האַרץ האָבן אין געדייטערטער פאַרם פון ליד אַרויסגעזונגען די לידן פון אַרעמען, אונטער־דריקטן, געפלאַגטן פּאַלק.

שוין אין די אַכציקער יאָרן (פון לעצטן יאָרהונדערט) אין לאַנדאָן האָט זיין דיכטערישע נשמה איינגעזאָפּט אין זיך דעם „אַפּלאַנג פון דעם אַרע־מאַנס שמערץ־געשריי“. פאַר זיינע פיזישע און דיכטערישע אויגן זיינען

דורכגעגאנגען די „איביק-פארציהטע, איביק-פארמאטרעטע“. ער האט דאן געגעבן דעם יידישן ליענער, דער יונגער יידישער ארבעטער-דיכטונג זיינע ליהער פון שרעקלעכער נויט, פון דער ליינדיקער ארעמשאפט אין לאנדאן: „דריי שוועסטער“, „לאנדאן ביינאכט“, „צוויי געסלעך“, א. אונד. ער האט געגעבן אַ דיכטערישן תיקון צו די „פארשטיקטע געשרייען פון פאלק“. אין יענעם פעריאד איז דער „זיידע“ אויך געקומען מיט זיינע קרעפֿ-טיקע קאמף-לידער. ער האט גערופן: „אין די גאסן, צו די מאַסן“; „הערט, קינדער, ווי עס רינט זיך“.

דער ליבער „זיידע“ האט הערלעך באַזונגען די העלדישע קעמפער פאר אַ ליכטיקן מאַרגן פאר דער מענטשהייט. ער האט קרעפטיק געזונגען אַ ניגון אַ גיטעס, אַ ליד פארן גרינדער פונעם לעבן דעם פרייעם“ (אין זיין ליד „פארן קלינג“).

ער האט זיך באַצויגן מיט טיפער ליבשאפט און מיט גרויס דרך-אריך צו אונדזער מאמע-לשון יידיש. ער האט געגלויבט אין „אונדזער לשונס אומשטערבלעכקייט“. ער איז געווען איינער פון די אַקטיווע, ענערגישע, שעפערישע צעאָקערער פונעם יידיש-פעלד און פאַרזייער פונעם יידישן לשון. שעפנדיק מיט פולע הויפנס פון די לויטערע קוואַלן פון דער פאַלקס-שפראַך, האט ער מיט רעכט און מיט פאַרדינטן שטאַלץ געקענט זאָגן:

„פון יידישע ווערטער, אַלט-מאַדישע,
פון איינפאַכע רייד און אַ קלאַנג,
פון טענער אַפט ווייניק מעלאָדישע,
פאַרפאַס איך מיין פראַסטן געזאַנג.“

ער האט טיף באַנומען און דורך ליד און פראַזע קלאַר באַטאָנט דעם גרויסן באַדייט פון פאַעזיע, פון געזאַנג, ווי אַ וואָפן אין קאַמף פאַר אַ וועלט פון פרייהייט און ברידערלעכקייט. ער האט פראַקלאַמירט: „זאָל לעבן דאָס לעבן, באַגלייט פון געזאַנג“. ער האט אויסגערופן: „זינג-זינג-זינג זינגענדיק, קומט-אָן די נייע צייט“. ער האט גערופן: „צו בויען דאָס לעבן מיט קונסט, מיט פאַרשטאַנד“.

דער „זיידע“, וועלכער האט בכלל באַדייטנדיק באַרייכערט די יידישע שפראַך און ליטעראַטור און האט געהאַט אַ געזונטע, שעפערישע ווירקונג אויף דורות פראַגראַעסיווע יידישע שרייבער, האט זיך באַצויגן מיט טיפן ערנסט צום ליטעראַרישן וואַרט, צום ענין ליטעראַטור. ער האט דורך זיין שאַרפער סאַטירע אויסגעלאַכט די שרייבער, וואָס קוקן אויף זייער ליטע-ראַרישער פראַדוקציע ווי אויף אַ סחורה. ער האט זיי באַצייכנט אַלס „גיי-טעראַרישע קרעמער“. וועגן ברעטגען אויף דער וועלט אַ ניי ליטעראַריש ווערק, האט ער (אין זיינע אַפאַריזמען) דערקלערט: „ביי מיר ווערט דאָס ניט געמאַכט, נאָר געבוירן. און דערפאַר איז דאָס טראַגן ניט ליכט און די געבירט פאַרבונדן מיט חבלי-לידה“.

**
*

רעדנדיק וועגן דער האַל פון שרייבער, האָט ער איז זיינע טרעפלעכע אַפאָריזמען אָנגעוויזן:

„פאַראַן פיר מינים שרייבער, וואָלו הן: שרייבער, אָנשרייבער, פאַר־שרייבער און איבערשרייבער. די לעצטע קאָפּירן בלויז אָנדערע; די פאַר־שרייבער קלייבן כּסדר מאַטעריאַל און שרייבן קיינמאַל ניט; אָנשרייבער זיינען די, וואָס שרייבן — צי זיי האָבן מאַטעריאַל, צי ניט; שרייבער זיינען די, וואָס קלייבן בוי־שטיינער, האָבן אַ פּלאַן, מאַכן זיך צעמענט און בויען דאָן זייער ליטעראַרישן בנין“.

דער „זיידע“, ווי איר זעט, האָט גערעדט וועגן אָנווענדן דעם פּראָצעס פון באַוואוסטזינקייט, פּלאַנמעיסיקייט, טאַק און סיסטעם ביים בויען אַ ליטעראַרישן בנין. (אגב, צו זיינע „פיר מינים שרייבער“ וואָלט מען גע־דאַרפט צוגעבן נאָך איין מין: אויסשרייבער, דאָס הייסט, יענע קאָטעגאָריע שרייבער, וואָס לויט דער איינשטעלונג פון „קונסט צוליב קונסט“ צי אין געיעג נאָך געלט אָדער „קאַריערע“, רייסן זיי זיך אָפּ פון פּאַלק און פון פּאַלק־דעבן און ווערן מיט דער צייט אויס שרייבער).

דער „זיידע“ האָט אין זיין לעבן און שאַפן געטרומט דעם ישעיה־טרוים פון „והיה באחרית הימים“ — וועגן אַ וועלט פון שלום און פעלקער־פריינטשאַפט, אַ וועלט אָן מלחמות און ראַטן־האַס, אַ וועלט באַזעצט מיט פריינט און ברידער, מיט מענטשנליכע פאַר איר פונדאַמענט“ („מין איינצי־קער פאַרדאַנג“, אייגוסט 9, 1906). ער האָט אין זיין ליד „אַ בעזים און אַ קער“ געוויזן דעם זייענער אַ וועלט אָן פּיאָוקעס אויפן לייב פון פּאַלק, אַ וועלט אַ נייע און באַפרייטע — „קין פּאַפּערמאַן, קין כאַפּערמאַן, קין קלאַ־פּערמאַן ניט מער!“.

**

ווינטשעווסקי, דער פּיינער סטי־ליסט, דער פּרייהייט־קעמפּער און בויער פון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע און איינער פון די גרינדער און בויער פון דער „פּרייהייט“, האָט געהאַט אַ באַזונדערס גרויסע השפּעה אויף די שאַפונגען פון די אַרבעטער־דיכטער מאָריס ראָזענפעלד, דוד עדעלשטאַט און יוסף באַוושאָווער.

„איך בין פאַרליבט אין זיינע ציילן“, האָט עדעלשטאַט געשריבן אין אַ ליד („צום משוגענעם פּילאָסאָף“, מערץ, 1890), געוידמעט וויטשעווסקי. דער זיידע, פון וועמען און ביי וועמען פיל ייִדישע שרייבער האָבן אַ סך געלערנט (אין פּיל־פּיל־פּרטים), האָט געצויגן זיין יניקה און איז היפש געווען באַאיינפלוסט פון די ברידערלעכקייט־אידייען פון די נביאים, פונעם רוסישן פּרייהייט־דיכטער ניעקראַסאָוו, פון די דייטשע וואַרט־קניסטפּער הער־וועג, פּרייליגראַט און היינע, פון דעם פּראַנצויזישן מייסטער וויקטאָר הוגאָ, פון די ענגלישע דיכטער טאַמאַס הוד און וויליאַם מאָריס. ער האָט אַריינגעבראַכט (דורך איבערזעצונג און איבערדיכטונג) אַ סך אידייען־עשירותן און שיינקייטן פון אַנדערע שפּראַכן און ליטעראַטורן אין אונדזער ייִדישן ליטעראַרישן אוצר.

לאַמיר אין די איצטיקע טעג, ווען די שונאים פון מענטשלעכער קולטור זוכן צו דערשטיקן פרייע געדאַנקען און שפרייטן דעם וויסן חושך פון אומ-וויסנקייט, באַגלייט פון שרעק, אויסרופן מיט אונדזער „זיידן“: „יהי אור!“ — זאָל ווערן ליכטיק! לאַמיר איבעראַנייעס אַריינבליקן אין די פערדיקע ווערק פון מאַריס ווינטשעווסקי: עס וועט אונדז ליכטיק ווערן אין די אויגן, אין די מוחות און אין די הערצער!

מערץ 21, 1954.

4.

מאַריס ווינטשעווסקי ווערט מיט רעכט באַטראַכט אַלס דער ערשטער יידישער פּראָלעטאַרישער שרייבער. ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט געלייגט דעם גרונטשטיין פאַר אַזאַ פּיטעראַטור; דער ערשטער, וואָס האָט אַריינגעבראַכט פּראָלעטאַרישע אידעאָלאָגיע אין זיין שרייבן; דער ערשטער מיט אַ פּראָלעטאַרישן קלאַסן־צוגאַנג צום קינסטלערישן וואָרט.

דער קלאַסן־אינהאַלט, די רעוואָלוציאָנערע אידעייע, די פּראָלעטאַרישע איינשטעלונג און ציל־געווענדטקייט גייט־דורך ווי אַ רויטער שנור דורך אַלע זיינע ווערק, און דעריבער די הויכע אַפּשאַצונג, די ליבשאַפט און איבער־געבנקייט מצד די אַרבעטער־מאַסן, און דער גאַליקער האָס מצד די שונאים פון אַרבעטער־קלאַס.

דעריבער די ביטל־באַציאונג און באַוואוסטיניקע אונטערשאַצונג מצד די בורזשוואַע קלאַסן־עסטעטן, — אַ באַציאונג, וואָס האָט אַ געוויסע צייט געהאַט אויך אַ שליטה אין אונדזער אייגענעם לאַגער — אַ באַציאונג, וואָס האָט געזוכט צו רעדוצירן דעם קינסטלערישן ווערט פון ווינטשעווסקיס פאַר עזיע, ווי בכלל פון דער אַמעריקאַנישער רעוואָלוציאָנערער אַרבעטער־פאַר עזיע (באַוויסאָווער, יעדע־שטאַט, האַזענפעלד) צו רעטאַריק, צו טרוקענער סכעמאַטישקייט, צו „נאַקעטע ליניעס“, צו „געגראַמטער געדאַנקלעכקייט“. די דאָזיקע באַציאונג האָט מען דערנאָך אַריבערגעטראָגן אויך צו די „איי־ניקלעד“, די יידישע סאָוועטישע דיכטער, וואָס האָבן פאַרגעהעצט די רע־וואָלוציאָנער־קינסטלערישע טראַדיציעס פון די פּיאַנערן פון דער יידיש־פּראָלעטאַרישער פּיטעראַטור. זיי זיינען באַטיטלט געוואָרן ניט אַנהערש ווי מיטן נאָמען „פּראָקלאַמאַטיווע גאַרנישמלעד“.

דעם זיידנס פּראָדוקטיווע ליטעראַרישע טעטיקייט האָט אַרומגעכאַפט פיל געביטן. ער האָט זיך אָבער באַזונדערס באַדיכט געמאַכט צווישן די ברייטע יידישע אַרבעטער־מאַסן דורך זיינע לידער. מיר וועלן זיך דאָ פרו־בירן אַפּשטעלן בלויז אויף אַט־דער זייט פונעם זיידנס רייכער, פאַרשיינאַר־טיקער ליטעראַרישער פּראָדוקציע.

דעם זיידנס לידער האָבן אים אויפגעשטעלט אַ קיינמאַל־אומפאַרגעס־לעכן מאַגומענט נאָך ביים לעבן. זיינע לידער זיינען באַלד און אין משך פון דריי דורות געווען דאָס פאַרמעגן פון די יידישע אַרבעטער־מאַסן. זיינע

לידער זיינען געזונגען געוואָרן ביי רעוואָלוציאַנערע מאַסן־אַרויסטרעטונגען, און אויך הינטער די תּפּיס־ה־גראַטעס. זיי האָבן גערופן און געוועקט, באַ־וואוסטויניקט און אַרגאַניזירט די אָפּגעשטאַנענע און צעטומלטע אַרבעטער־שיכטן, געקרקעפּטיקט די רעוואָלטירנדיקע אין זייערע קאַמפּן. זיי האָבן גע־האַט אַ מאַביליזיר־ווירקונג.

דעם זידנס ליד איז געווען קאַמף, אַן אַרגאַנישער באַשטאַנד־טייל פון זיין אַלגעמיינער ענערגישער רעוואָלוציאַנערער טעטיקייט. און גערעכט איז זיין וביאָגראַפּער, קלמן מרמז, ווען ער באַמערקט (אין „פּאַרוואַרט“ צום באַנד 1 פון ווינטשעווסקיס „געזאַמלטע ווערק“): „ווינטשעווסקיס אַלע שריפטן זיינען בלויז אַפּקלאַנגען פון זיינע פּופּציק יאָר דינסט אין דער אַרמיי פונעם אַרבעטער־קלאַס“. דעם זידנס לידער זיינען אויפן סאַמע ענגסטן אופן פּאַר־בתּוך מיט זיין רעוואָלוציאַנערער אַרבעט; זיי זיינען דער בילעטסטער אויס־דרוק פון אַט־דער אַרבעט; זיי זיינען זיין שאַרפּער כּל־יזיין אין קלאַסן־קאַמף — אין זיין דינסט צום אַרבעטער־קלאַס.

ווינטשעווסקיס ליד איז דורכאויס סאַציאַל. שוין אין זיין ערשטער ליד־דער־זאַמלונג (1885) איז דער גרעסטער טייל לידער דירעקט גענומען פון אַרבעטער־לעבן. דער רעוואָלוציאַנערער טוער און אויך דער זינגער פון דער נויט און עלנט פון די לאַנדאַנער פּאַלקס־מאַסן. די לידער זיינען דורכ־געזאַפּט מיט די לידן פון די נויט־געפייניקטע מאַסן. עס מערקט זיך שוין אָבער אין זיי דער איבערגאַנג פון דיכטערס טיפּן מיטליידן און נויט־באַ־זינגען צו זיינע שפּעטערדיקע שטורעם־און צאָרן־לידער, צו זיינע קאַמף־לידער.

שוין זיינע ערשטע לידער האָבן ניט בלויז רעוואָלוציאַנערן אינהאַלט — זייער אינהאַלט איז אויך קאָנקרעט. גאַנץ אָפט אינגאַנצן אויסגעהוילט פון אַבסטראַקציעס. שוין בלויז די נעמען פון אייניקע פון אַט־די לידער אי־פּוסטירן האַס: „אַרעם מיידעלע“, „אַ חודש אָן אַרבעט“, „דער יתּומל“, „אַ מיידעלע אין דער סיטי“, און אַז. וו. דעם זידנס פּאַליטיש אויער איז אַנ־געשטרענגט און סענסיטיוו צו יעדער וויכטיקער אַנטוויקלונג אין דער פּאַ־ליטישער און עקאָנאָמישער סיטואַציע אינעווייניק אין לאַנד און אויסלאַנד. די היימאַרקעט־דעמאָנסטראַציע אין שיקאַגאָ רופּט באַלד אַרויס ביים זיידן אַ טיפּן אַפּקלאַנג, וואָס געפּינט זיין אויסדרוק אין זיין ליד: „עס רירט זיך!“

הערט איר, קינדער, ווי עס רירט זיך,
מערקט איר, אַז דער סוף קומט אָן?
פּאַרווערטס, קינדער, סימאָרשירט זיך
ליכטיק ביי דער רויטער פּאַן!

דאָס יאָר 1887, וואָס האַט אין זיך געטראָגן אַ ריי אַרבעטער־שטורעמס און מיט זיך געבראַכט די דערמאָרונג פון די רעוואָלוציאַנערע אַרבעטער־פירער אין שיקאַגע, האַט צווישן אַנדערע לידער ביים זיידן אַרויסגערופן זיין „מאַר־

סעליעזע. אַט-האַס ליהד איז באַזונדערס קרעפטיק צוליב זיין אומגעוויינלעך-
כער דירעקטקייט :

האַט איר ווירקלעך מורא פאַר האַרמאַטן,
פאַר אַ ביקס, אַ שפּיז אָדער אַ שווערד ?
גייט איר דען גיט פאַר דער צייט אין דרערד
טויזנטוויי, ווען אויך גיט דורך סאַלזאַטן ?

ווינטשעווסקיס ליידער זיינען דווקא באַזונדערס עפעקטיוו צוליב זייער
„פרימיטיווער פּאַלקסטימלעכקייט“ און דירעקטן צוגאַנג. זיי באַווירקן דעם
לייענער מיט דער עכטער, ניט-געקוינצלטער פּשטות און מיטן רעוואָלוציאַ-
נערן טעמפּעראַמענט פון דיכטער, וואָס אַטעמט מיט אַ באַזונדערער אינ-
טימיטעט, וואָס ווייטאַקט און ברויזט פאַר די לייזן און מיט די פּראָטעסט-
און צאַרן-עמאַציעס פונעם אַרבעטער-לייענער. דאַס דערקלערט אויך די האַר-
מאַנישע אַיינהייטלעכקייט און גאַנצקייט צווישן דער פאַרם און אינהאַלט,
וואָס איר געפינט אין ווינטשעווסקיס ליידער, זיי זיינען ביי אים גאַנץ אַפּט
איין איינס, אינגאַנצן צונויפגעאַסן, אומאַפטיילבאַר.

פונקט ווי ביי די אַנדערע פּיאַנערן פון פּראָלעטאַרישער דיכטונג (באַוו-
שאַווער, עדעלשטאַט און ראַזענפעלד), איז אויך ביי ווינטשעווסקין אַ דאַ-
מינירענדיקער עלעמענט : דער „סאַציאַל-סענטאַמענטאַליזם“. די סאַציאַלע
ליריק, וואָס ווערט אַרויסגערופן און שטאַרק אַקצענטירט דורך דעם „שרעק-
לעכן דלות“ אַרום אים. אַט-די ליידער זיינע „פון דעם גלות אין זיין גאַנ-
צער נאַקעטקייט, אַפּערסיסנקייט, פאַרשלאַנגנקייט“ האָבן אין זיך אויפגעהיט
אַזוי פיל פּרישקייט און וואַרעמקייט, אַז נאָך היינט-צו-טאָג קאָנען זיי מיט
דער זעלביקער ווירקזאַמקייט און קראַפּט אַנגעווענדט ווערן אויפן איצטיקן
קריזיס-דלות איבער דער קאַפיטאַליסטישער וועלט.

ווינטשעווסקין באַטראַכט זיך, ווי דער וואָס דאַרף אין זיך איינזאַפן און
טראַגן די „פּאַלקסטיידין“ און זיין זייער אויסדריקער, זייער זינגער. אַט זיי-
נען אַ פאַר פּערזן פון זיין ליד „ליידער פאַר מיר“, וואָס קלינגען ווי אַ פּראַג-
ראַמאַטישע דערקלערונג פאַרן וועג פון פּראָלעטאַרישן דיכטער :

ליידער פון שטערן אין הימל ביינאַכט,
ליידער פון הערלעכקייט אין דער נאַטור,
ליידער פון גרעזעלעך, קווייטעלעך, פּראַכט,
גייען מיין אויער פאַרביי אָן אַ שפור.

ליידער געזונגענע מיט אַ געוויין,
ליידער געיאַמערטע מיט אַ געזאַנג,
ליידער פון פּאַלקסטיידין — נאַר די אַליין
האַבן אַ זין פאַר מיר, האָבן אַ קלאַנג.

אַט-דאָ, אויב איר ווילט, האָט איר די ליניע, די אַפּגעגרענעצטקייט
צווישן דעם בורזשאַזן שרייבער, וואָס איז גענויגט צו צאַצקען זיך און
פאַרשפּילן זיך מיט „גרעזעלעך, קווייטעלעך, פּראַכט“ (אָדער גאַר „מיט אַ

פליג...). און דעם פראָלעטאָרישן שרייבער, וואָס לעבט און קעמפט צוזאַ-
מען מיט זיין קלאַס, און וואָס זיין אויער איז תמיד וואָך צום געוויין און גע-
יאַמער פון זיין קלאַס, — און וואָס אַט-דער יאָמער איז אַ ווייטערדיקע
שטויס-קראַפט, אַ טרייב-מאַטיוו פאַר שטורמישן פראָטעסט, פאַר רוף צו רע-
וואָלוציאָנערער אַקציע. אַזוי, אַז ווינטשעווסקיס „לידער געיאַמערטע מיט
אַ געזאַנג“ זיינען נישט געזונגען געוואָרן גלאַט צווייב „וועלט-שמערצן“ אַדער
מחמת סימפּאַטיע מיטן „אַרעמען אַרבעטאַרער“ — אין זיי איז ניט געווען
קיין סימן פון אַזאַ „צער-בעלי-חיים“-צוגאַנג. אין זיי האָט זיך אויך ניט
געפילט דער שפּעטערדיקער רייזענישער „אַרעמאַנסקער“ טאָן. ווייט דער-
פון, זיי טראָגן מיט זיך קרעפטיקע אַגיטאַציע. זיי וועקן, רודערן-אויף, זאָן
ניט רוען און ווייזן דעם וועג, די ליניע, דעם קלאָרן ציל פון קאַמף, פון רע-
וואָלוציאָנערער מאַסן-אַקציע, — דעם וועג, וואָס פירט „אין די גאַסן צו די
מאַסן“. זיינע ערשטע לייד-מאַטיוו-לידער זיינען שוין צו דער זעלביקער צייט
זיינע שפּעטערדיקע „לידער פון קאַמף, פון טריאומף, פון נקמה“.

דעם זיידנס לידער דערהויבן זיך אַפּט אַזוי הויך אין גראַד פון אינער-
לעכן פּיער און עכטן דיכטערישן עקסטאַז, אַז דער טאָן זייערער הויבט אָן
קלינגען „פראַפעטיש“.

אַט-דער טאָן איז געווען אַן עכטער און נאַענטער צו דער אויפנאַם-
פּיאַקייט פון די יידישע אַרבעטער-מאַסן. מיט רעכט ווייזט-אָן י. בראַנ-
שטיין אין זיין בוך „אַטאַקע“, אַז בלויז די בירגערלעכע עסטעטיקער און
פּיינשמעקער האָבן באַטראַכט אַט-דעם טאָן אַלס „פראַקלאַמאַציע-טאָן, פול
מיט פאַטעטישע אַנגעצויגענע אויסדרוקן“. (אַט-דער ריין-בורזשואַנער צוגאַנג
האַט געפונען זיין נאַכקלאַנג אויך ביי אַ טייל פון אונדזערע אייגענע ליטעראַ-
טור-מבינים!). פאַר דעם יידישן פאַרגעשריטענעם אַרבעטער איז אַט-דער
טאָן געווען היימיש און עפעקטפול. דעם זיידנס „אַ בעזים און אַ קער“ האָט
געקראָגן גוואַלדיקע פאַפּולאַריטעט. און ביז היינט-צו-טאָג האָבן נאָך ניט
פאַרלאָרן זייער ווירקונג און קראַפט פון דירעקטער וועמדונג די פּערזן:

איך זאָרף ניט מער קיין פּרעדיקער,
אַ בעזים און אַ קער!

קיין פּרעדיקער, קיין גנעדיק-הער,
קיין ליידיק גייער מער!

די פּיינשמעקערישע גריבלענישן וועגן „פאַטעטישער אַנגעצויגנדיקייט“
אין אַט אַזעלכע און ענלעכע טענער וועלן מיר איבערלאָזן צום פראַ-
פּעסיאָנעלן בורזש-ליידיקגייער — צום „פלאַפּערמאַן“ פון די ליטעראַ-
רישע געמוזעכצן פון איסט בראַדוועי. מיר וועלן דערצו בלויז צוגעבן:
דער „פראַפעטישער“ טאָן פון דער ערשטער פראָלעטאָרישער דיכטער-פלע-
יאַדע האָט זיך אַריבערגעטראָגן דורך דורות און לענדער אַזש „מעבר לים“
— ער קלינגט הויך און גאַנץ פּריש און לעבעדיק ביי אייניקע סאָוועטישע
דיכטער (באַזונדערס אינעם באַלדיקן נאָך-אַקטאַבער-פּעריאָד). שוין אַפּגע-

רעדט דערפון, אז זיין איינפלוס מערקט זיך אויך אין דער היינטיקער יידיש-פראָלעטאַרישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. אַ באַזונדערן אינטערעס רופן אַרויס דעם זיידנס הומאַריסטיש-סאַטי-רישע לידער, וואָס שלאַנג נאָך היינט גאַנץ שטאַרק מיט זייער שאַרפֿיקייט, אומברחמנותדיקייט און שניידיקער פּראָזשעקטאַרישקייט. דעם זיידנס בייטראַג צו דער ייִדישער און באַזונדערס צו דער ייִדיש-פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור, זיין באַרייכערן און פאַרשענערן די ייִדישע פּערזענלעכע איז אומגעווינער גרויס און נאָך נישט גענוג אַפּגעשאַצט גע-וואָרן. און כאַטש זיינטשעווסקי האָט באַשיידן געוואָגט וועגן זיינע אייגענע לידער:

דאָך מאַך איך די לידער צום זינגען גיט,
א זיפּץ איז פאַר זיי האַרמאָניע,
דאַרום מאַכט גיט אויס אויב זיי קלינגען גיט
און אויב איך זיי פעלט מעלאָדיע.

(„מיינע פּאָלקסלידער“ 1891).

און כאַטש ער רופּט אָן זיין ליד — „פּראָסט געזאַנג“, דאַרף קלאַר באַטאָנט ווערן דער פּאַקט, וואָס קלמן מרמר ברענגט אַרויס אין זיין אַפּשאַצונג פון ווינטשעווסקי (געזאַמלטע ווערק פון מאַריס ווינטשעווסקי, באַנד 1, זײַ 374-377), אז דער זיידע האָט „אַ סך געפּיילט און געשליפּן“, אַז דער זיידע פּלעגט זיך אַנשטרענגען גיט אַרויסצולאָזן קיין „רוי-פּראָדוקט“, אַז ער פּלעגט אַ סך אַרבעטן אויפן בוי פון פּערו. און כאַטש דער זיידע גיט אַליין אַ ריכטיקע זעלבסט-אַפּשאַצונג פון זיינע לידער און כאַראַקטעריזירט זיי ווי „דער אַפּ-קלאַנג פון טעגלעכע פּאַרשטיקטע געשרייען פון פּאַלק“, וויסן מיר אָבער נאָך: אַז אַט-דער אַפּקלאַנג פון די „געשרייען פון פּאַלק“ האָט דאָך געפונען זיין ברייטסטן, וואַרעמסטן, קאַמף-גרייטסטן אַפּקלאַנג ביי די אַרבעטער-מאַסן, וואָס האָבן געלייענט און געזונגען דעם זיידנס לידער. אַזוי אַז דער טעקסט אין זיידנס לידער איז שוין ווייט גיט קיין „זיפּץ אָן אַ טאַלק“, און די מוזיק פאַרן זיידנס לידער איז שוין גאָר גיט קיין „קלעגלעכע“ — והראיה, אונדזערע פּאַלקס-כאַרן, וואָס שטורעמען-אויף די אַרבעטער-אוידיענץ מיטן זיידנס „פּראָסטן געזאַנג“.

מערץ, 1932.

5.

ווען מיר רעדן וועגן אונדזער ליבן זיידן מאַריס ווינטשעווסקי (1856-1932), איינעם פון די גרינדער און ערשטע מיטאַרבעטער פון דער „מאַרגן-פּרייהייט“, האָבן מיר אינזינען סיי דעם גרויסן אַרבעטער-דיכטער, פּיאַנער פון דער ייִדישער אַרבעטער-פּאַעזיע, סיי דעם גרויסן שרייבער פון פּראָזע. די צען בענד, וואָס דער „פּרייהייט“-פּאַרלאַנג האָט אַרויסגעגעבן אין 1927-1928 (רעדאַקטירט פון קלמן מרמר), שליסן-אין ווינטשעווסקיס לידער, דראַ-

מען, פאבלען, עפֿיגראַמען, פּאַראַדיעס, פּובליציסטיק, לעבנס-באַשרייבונגען, דערניבערונגען.

דאָ ווילן מיר זיך באַזונדערס אָפּשטעלן אויף ווינטשעווסקיס צוגאַנג צו ענינים פון ליטעראַטור, צו שרייבער און זייערע ווערק. אַ טייל פון אַט-דעם מאַטעריאַל איז אַנטהאַלטן אין דעם באַנד אַכט פון די צען „געזאַמלטע ווערק“: „מענטשן און ווערק“. אַנדערע אָפּשאַצונגען זיינען צעוואָרפן אין אַנדערע בענד, דער עיקר אין זיינע זכרונות.

פון די אַלע ליטעראַריש-קריטישע אָפּשאַצונגען באַקומען מיר אַ בילד פון אַ גרויסן פּובליציסט מיט אַ סאַציאַליסטישן צוגאַנג צו ליטעראַטור, אַ בילד פון אַ קעמפּער פאַר דער פּראַגרעסיווער אידיע אין ליטעראַטור, אַ הויך-געלערנטן, אַ דענקער, וואָס האָט זיך געפּיִלט היימיש ניט נאָר אין דער העברעאישער און ייִדישער ליטעראַטור, וואו ער האָט פאַרנומען אַ חשוב פּלאַץ אַלס שאַפּער, נאָר אויך אין דער וועלט-ליטעראַטור. זיינע זכרונות און אָפּשאַצונגען וועגן גרויסע קולטור-פּערזענלעכקייטן, שרייבער, דענקער און זייערע ווערק זיינען אַן אומשעצבאַרער אוצר פאַר דעם ליטעראַטור-פאַרשער, ווי בכלל פאַר די ברייטע קרייזן ייִדישע לייענער.

מיר לייענען און פאַרטיפּן זיך אין דער רייכער וועלט פון ווינטשעווסקיס געדאַנקען, און מיר זעען ווי דער זיידע פון דער ייִדישער אַרבעטער-דיכ-טוטג אין אַמעריקע און פון דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג זעצט-פאַר אַזוי קרעפּטיק און הערלעך די גרויסע פּראַגרעסיווע טראַדיציע פון טשער-נישעווסקי, פּיסאַרעו, ניעקראַסאָו.

מיט גרויס באַגייסטערונג האָט אונדזער זיידע געשריבן וועגן זיינע צוויי ליבלינגען: לודוויג בערנע און משה לייב פּיליענבלום. מיט גרויס וויסן האָט ער געשריבן וועגן מאַרקסן און ענגעלסן, וועגן ווילהעלם לייב-קנעכט, משה העס, בעבעל, וויליאַם מאַריס, איבסען, י. ל. פּרץ, גאַר באַריכטדיק און ברייט-אומפּאַסנדיק האָט ער געשריבן וועגן פּערדינאַנד לאַסאַל, עלעאַנאַראַ מאַרקס, יודזשין וויקטאָר דעבס, יעקב גאַרדין, אהרן ליבערמאַן. (וועגן אייניקע פון אַט-די פּערזענלעכקייטן האָט ער געשריבן אין זיינע לידער: מאַרקס, ענגעלס, לאַסאַל, וויליאַם מאַריס, וויקטאָר הוגאַ.) מיט באַזונדערער ליבשאַפט האָט ער געשריבן וועגן דעם גרויסן אַמעריקאַנער סאַציאַליסטישן אַרבעטער-פירער יודזשין וויקטאָר דעבס און וועגן דעם פּאַ-טער און רעפּאָרמאַטאָר פּונעם מאַדערנעם ייִדישן טעאַטער, דעם גרויסן ראַ-דיקאַצן דראַמאַטורג יעקב גאַרדין, וועלכער איז געווען איינער פונעם זיידנס באַענטסטע פּריינט. אַ פּרעכטיק בייד פון דער קאַליפּורניע פּערזענלעכקייט יעקב גאַרדין איז פאַראַן אין דעם זיידנס ווערק „אַ טאַג מיט יעקב גאַרדין“ (איינגעשלאָסן אין באַנד אַכט), ווי אויך אין ווינטשעווסקיס באַגייסטערטע אַרטיקלען וועגן גאַרדינס פּיעטן.

אויפן לייענער פון ווינטשעווסקיס אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען, זכרונות, אָפּשאַצונגען מוזן מאַכן אַ שטאַרקן איינדרוק דעם זיידנס טיפע קענטענישן וועגן די ליטעראַרישע (און אַנדערע) ענינים, וואָס ער באַהאַנדלט, זיין קאָ-

לאסאָדער זכרון, זיין קלאָרער, לויטערער פּשטותדיקער סטיל, זיין כוח אין מסביר-זיין אָן ענין, זיין פיאיִקייט אויסצושטילן דאָס עיקרדיקע און כאַראַק-טעריסטישע אין אַ שרייבער און אין זיינע ווערק.

אַט, למשׁ, וועגן גאַרדינען שרייבט דער זידע: „וועלכע פּיעסע איר זאָלט ניט אַרײַננעמען אין האַנט, אויף וועלכער שטעלע איר וואָלט האָס ביי-כעלע ניט עפּענען, וועט איר אומעטום געפינען לעבעדיקע מענטשן, לעבע-דיקע יידישע טיפּן. לויטער פּערזאָנען, וועלכע זיינען ניט קינסטלעך באַ-שאַפּן געוואָרן, נאָר אַזעלכע וואָס ושטייען אייך קלאַר פאַר די אויגן, זיי מיט זייערע לידן און פריידן, מיט זייער גליק און זייערע שמערצן, מיט זייער פינגקייט און זייער גראַבקייט, מיט זייער ליבע און זייער האָס.“ דער זידע זעט-פאַראַויס, אַז גאַרדינס דראַמען, „זיינע גייסטקינדער“, וועלן בלייבן לעבן. ער אונטערשטרייכט: „כמעט יעדע איינציקע פון זיינע [גאַרדינס] דראַמען איז אַ סאַציאַלע פּראָבלעם, אַ טייל פון דער גרויסער סאַציאַלער פּראָגע, וועלכע באַשעפטיקט כּסדר זיין מוח און באַוועגט כּסדר זיין האַרץ.“ אין זיין אָפּהאַנדלונג וועגן דעבסן, דעם פּאָנען-טרעגער פון דער סאַ-ציאַליסטישער אידייע, ווינטשעווסקיס אידייע, שטעלט זיך דער זידע די פּראָגע: „במה כּוזו גדול?“ — אין וואָס שטעקט דעבסעס כּוח? ער פּרעגט: „ווי קומט עס, אַז דער נאַמען דעבס — בלוזי דער נאַמען — רופּט-אַרויס געפילן ביי מיליאָנען מענטשן, וואָס אַנדערע נעמען האָבן ניט אַרויסגערופּן אין אַנדערע לענדער, און דעבס איז קיינמאַל ניט געווען אַזאַ געלערנטער ווי לאַסאַ, אַזאַ שרייבער ווי פּלעכאַנאָו, אַזאַ לאַנג-אַריקער פאַרלאַמענטאַ-ריער ווי בעבעץ, און אַזאַ שטורעם-באַוועגונג ווי ווענדעל פּיליפּס, אַזאַ זשור-נאַליסט ווי וויקטאָר אַדלער און אַנדערע, וואָס איך וואָלט געקאָנט אַנרופּן?“ איז דער תּירוץ: האַרץ, נשמה, מענטשן-ליבע! ווי גיט מען אָבער אייך דאָס צו פאַרשטיין?

„אין פּלוג האָט יעדער פון אונדז אַ האַרץ און עפעס אַזוינס ווי אַ נשמה; מענטשן-ליבע איז מער אַדער ווייניקער אויך ביי אונדז אַלעמען פאַראַן. מיט וואָס צייכנט זיך אויס דעבס?

„ער צייכנט זיך פון אונדז אַלעמען אויס דערמיט, וואָס ער איז דאָס, וואָס מיר האָבן. האַרץ, נשמה, ליבע — דאָס איז ער; ער איז לויטער האַרץ, אַ גרויסע נשמה און די מענטשן-ליבע אַליין.“

אַט ווי דער זידע האָט ריכטיק געשטעצט דעם טראַפּ, אַנאַליזירנדיק דעם אַרבעטער-פירער, פּאַלקס-טריבון און מענטש דעבס. ער סאַפּט-אויף דאָס טאַמע ווענטלעכע, און נאָך עפעס: ער זעט אין דעבסעס נשמה דאָס ליכט פון די נביאים. „און ווי ווי, — דערקלערט ער, — „איז ער אַ פּאַעט, אַן אמתער, גאָט-געבענטשטער“ פּאַעט. דער געוויינלעכער אמת קריגט ביי אים אַ דיכטערישן אויסדרוק.“

פון גאַר גרויסער באַדייטונג פאַר דער פאַרשונג פון דער סאַציאַליסטי-שער אויפקלערונג ביי יידן, אין יידיש און העברייאיש, זיינען ווינטשעווסקיס זכרונות און באַשרייבונגען וועגן דעם פּיאָנער פון סאַציאַליזם אהרן-שמואל

ליבערמאָן, רעדאָקטאָר פונעם העברייאישן סאָציאַליסטישן זשורנאַל „האמת“ אין 1877 — וועלכער „האָט דער ערשטער גענומען רעדן סאָציאַליזם צו די יידן אין דעם לשון פון ישעיה בן אַמון“.

ווינטשעווסקי, וועלכער האָט זיך אין 1877 דורכגעשריבן מיט ליבער-מאַנען און מיט צוויי יאָר שפּעטער באַקענט זיך מיט אים, גיט אין דעם באַנד 9 („ערינערונגען“) אַ טרעפלעכע כאַראַקטעריסטיק וועגן אַט-דער וואונ-דערלעכער, לעגענדאַרער פּערזענלעכקייט: „...ליבערמאָן איז ניט געווען גלאַט אין דער וועלט אַריין אַ סאָציאַליסטישער אַגיטאַטאָר, וועלכער האָט געשריבן העברייאיש, נאָר טאַקע אַ שריפטשטעלער, אַ ליטעראַט אין דעם פּולן זין פון וואָרט, דערביי אַבער אַ סאָציאַליסט. אין אמתן איז ער געווען אפילו אַן עסטעטיקער, וואָס איך וואָלט רופן אַ ליטעראַרישן בעל-מפונק.“ אַנווייזנדיק אויף ליבערמאַנס „געטאַקטן, פּאַלירטן ליטעראַריש-ריינעם לשון-קודש“ און אויף זיין שווערן סטיל, האָט דער זידע דערקלערט: „פון זיין שרייבן האָט מען שוין געקענט זען, אַז ער, וועלכער איז געווען אַ פּרז-שטענדיק איראַפּיאיש-געבילדעטער מענטשן, איז געבליבן אַ תלמידים, דאָס הייסט, אַ גמרא-קעפל, אַ למדן, אַ חריף, אַ מענטש, וואָס האָט האַלט צו זען, ווי דער לעזער קנייטשט דעם שטערן, צופּט דאָס בערדל...“

דער זידע ווייזט דערביי אויך אַן אויף ליבערמאַנס „אַמביציע צו רע-פּאַרמירן די אַלטע העברייאישע שפּראַך“. ער אונטערשטרייכט, אַז פון לי-בערמאַנס שרייבן „האָט מען אויך געקענט זען אַ ליבנדעס האַרץ, אַ שאַרפּן מוח, אַ נשמה פון אַ קינסטלער“.

אַפּשטעלנדיק זיך אויף דער העברייאישער פּאַעזיע פונעם סאָציאַלן רע-פּאַרמאַטאָר דר. יצחק קאַמינער, האָט דער זידע, ווידער, אויסגעטייט דאָס סאַמע תּמציתדיקע אין פּרט פון אינהאַלט און פּאַרם. ער ווייזט-אַן: „קא-מינער איז, נעמלעך, געווען דער ערשטער אויסצונוצן דעם פּאַפּולערן, ביי יידן זייער באַליבטן, מיטלאַטערלעכן, פּוזמון, כּדי אויסצודריקן היינטיקע אונדזערע ליידן און קאַמף און האַפּענונגען“. רעדנדיק וועגן דעם אינהאַלט פון קאַמינערס ליד, ווייזט-אַן דער זידע, אַז „קאַמינערס ליבע און איבער-געגעבנקייט צו זיין פּאַלק האַבן „דורך-און-דורך אַ סאָציאַלן אונטערשלאַק“. ווינטשעווסקי, דער ערשטער יידישער פּראָלעטאַרישער דיכטער, איז ווייט אַריבערגעשטיגן סיי אין אינהאַלט, סיי אין פּאַרם, די דיכטער, וואָס זיינען געקומען אין דער יידישער פּאַעזיע פּאַר אים, ווי אליקום צונזער, אברהם גאַלדפּאַדען, מיכאַ גאַרדאַן, א. אַנד. אַנווייזנדיק אויף דעם עיקר-דיקן אין ליד: „אינהאַלט, אידיע, געדאַנק, געפיל, וויזיע, האָט ער אויך ניט פּאַרפּעט צו אונטערשטרייכן די נויטיקייט און וויכטיקייט פון גע-העריקער, פּאַסיקער פּאַרם, פון מעטריק, פּערזן-טעכניק, ריטם, ניגון, ער, דער גרויסער מייסטער פון ריטם, האָט קריטיקירט זי אויבנדערמאַנטע דיכ-טער פּאַר פּאַרנאָכלעסיקן דעם עלעמענט פון ריטם אין ווייער ליד. אין באַנד צען („ערינערונגען“) שרייבט ער: „ניט נאָר צונזער און גאַלדפּאַדען, נאָר אויך מיכל גאַרדאַן און — וואו ער האָט זיך צו אונדז, אַראַפּגעלאָזן“

— אפילו דער גרויסער יהודה־לייב אליין האָבן פון קיין ריטם אין יידיש ניט געוואָלט וויסן.

אַ קעגנער פון קונסט לשם קונסט, האָט ער גוט געוואוסט דעם צויבער און כוח פון ליד, ווי אַ וואָפן אין קאָמף. ער האָט אין זיין עסיי „מיין אַר־בעטער־מוזע“ (באַנד צען) קלאָר געמאַכט: „... ביי מיר איז דער דרוש מיטן געזאַנג פאַרשמאַלצן, נאָר די ווערטער, אַזוי גוט ווי דער טראָפּ, זיינען ערלעך. דאָס הייסט, זיי קומען אַרויס אַזוי, ווי איך פיל אין דעם געגעבענעם אויגנבליק, ניט אַנדערש, ניט אַפּעקטירט.“

אַפּשאַצנדיק באַשיידן דעם כאַראַקטער פון זיין אייגענער פּאַעזיע, האָט דער זיידע דערקלערט: „געוויס, איך בין ניט אַ וועקער אליין. איך בין אויך אַ מענטש און לעב, און ליב, און ליד, און ווירק, לעב, בקיצור, אַ פּערזענלעכן לעבן. אויך זע איך, און מיין האַרץ רופט זיך אַפּ אויף די לידן און פריידן אַרום מיר, און אין אַלדי יאָרן זינג איך, זיפּץ איך, דאָך איך, חלום איך פאַר זיך אליין, אין מיין רשות־היחיד. דאָס געפינט אַלץ ביי מיר אַן אויסדרוק, מיין אַרעמע מוזע ברענגט דאָס אַלץ ווי־עס־איז אַרויס. אין מיין זאַמלונג איז אַ סך דערפון אַריין, און ביסעלעכוויי פאַרעפנטלעך איך אַלטע און נייע אַזעלכע מאַכן.“

אין זיינע זכרונות (באַנד 9) דערקלערט ער אונדז זיין פּילאָסאָפּיע פון ליד: „יעדעס ליד, אויך לויט מיין איצטיקער מיינונג, דאַרף האָבן אַ וועלכן עס־איז אינהאַלט. אַט־דער אינהאַלט קען זיין אַ דערציילונג, אַ געדאַנק אָדער אַ געפיל. אויב דער דיכטער גיט אונדז ניט אין זיינע לידער איינע פון די דריי זאַכן, גיט ער בלויז אַ בינטל ווערטער און קלאַנגען, וואָס האָבן קיין שום ווערט, אַחוץ פון גרישקעס שטאַנדפונקט [אין גאַנצאַלס, טויטע נשמות], וועלכער האָט געפונען גרויס קונסט אין דעם, וואָס פון אַזע מינים בוכשטאַבן קען מען צוזאַמענשטעלן אַזערליי מינים ווערטער!“ (אוי, ווי ריכטיק, באַ־זונדערס ריכטיק אין אונדזער איצטיקער צייט, ווען עס פעלן אַפט אַלע דריי אויבן־אויסגערעכנטע עלעמענטן אין אַ ליד!).

דער זיידע, דער פּיאַנער פון יידישן סאָציאַליזם, איז געאַנגען, ווי ער ווייזט אליין אָן, „אין די דרכים פון ניעקראַסאָוו, פּרייליגראַט, הערוועג, וויק־טאַר הוגאַ“. ער האָט אַריינגעבראַכט גרויס עשירות אין אונדזער פּאַעזיע, אין אונדזער פּראָזע, אין אונדזער ליטעראַטור־אַפּשאַצונג.

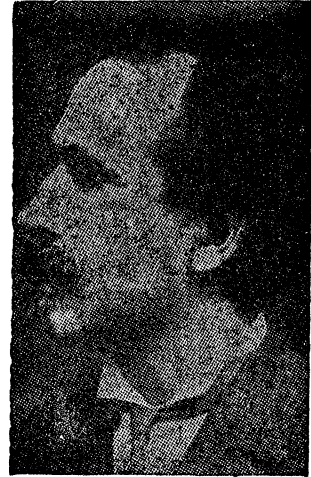

מאָריס ראָזענפעלד

(דעצעמבער 26, 1862 — יוני 22, 1923)

„דיין פען זאָל אַ פֿידל צוגלייך
און אַ שווערד זיין“.

מאָריס ראָזענפעלד

וואָס מער יאָרן עס גייען אוועק זינט ס'איז פאַרגאַנגען די זון פונעם גרויסן, וועלט־באַרימטן אַמעריקאַניש־יידישן אַרבעטער־דיכטער מאָריס ראָזענפעלד (1862-1923), אַלץ מער זעט מען אַרויס, שפירט מען, פילט מען זיין קראַפט אַלס אַ ריז אַ דיכטער, אַ וועלט־פּאַנט. ער איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע, גרעסטע דיכטער ביים יידישן פּאָלק, דער אַריגינעלסטער, אַמעריקאַנישסטער און מעכטיקסטער פון דער שעפּערישער גרופּע יידישע פּראָלעטאַרישע פּיאָנערן־דיכטער פון זיין דור, וואו דעם אויבן־אָן, האָבן, חוץ אים, פאַרנומען: מאָריס ווינטשעווסקי, וועלכער האָט אָנגעהויבן פאַר אים, און דוד עדעלשטאַט און יוסף באַוושאַווער, וועלכע האָבן אָנגעהויבן נאָך אים.

ראָזענפעלד, ווער סאַמע באַדייטנדיקסטער, אָנגעזעענסטער פאַרשטייער פון דער פּיאָנערישער יידישער אַרבעטער־פּאַעזיע (מיט אַלע זיינע היפשע חסרונות, דורכפאַלן, דורכרייסן אידעאָלאָגיש און קינסטלעריש) איז געווען אַ דינאַמישע, קאַלירפולע, שאַפּערישע און טראַגישע פּערזענלעכקייט, מיט אַ סך אימפעט, שוואַונג און ברען, — אַ היסטאָרישע פיגור, אַ קינסטלער פון גאָר אַ הויכער מדרגה, מיט גרויסע פּאַרדינסטן פאַר אונדזער ליטעראַטור. שווער, ביטער, אַרעם, פול מיט דאָגות־פּרנסה, איז געווען דאָס לעבן פון אַט־דעם גרויסן יידישן אַרבעטער־דיכטער, דעם שאַפּ־אַרבעטער. שניידער בן שניידער (משה יאַנקל אָדער אַלטערל אפּרימס), אַפּערעיטאָר (אַר־בעטער ביי שניידער־מאַשין) און פּדעסער, וועלכער האָט זיך יאָרן־לאַנג אַנ־געפּלאַגט אין די וויסטע, פּינצטערע גיהנומשע „שוויץ־שעפּער“ אונטער די שוידערלעכסטע באַדינגונגען — פריער אין לאַנדאָן, וואוהין ער איז געקומען פון ליטע אין עלטער פון 20 יאָר, און דערנאָך — אין אַמעריקע, זינט ער איז אַהער געקומען אין 1886. ער, דער שטאַלצער, ישׂורמישער, בונטאַרי־שער, טיף־ליידנדיקער, צער־פולער פּאַעט, וואָס האָט זיין ערשט ליד פאַר־עפנטלעכט אין 1886, האָט גאָר זיין צער, וויטאַג און פאַרביטערטקייט אויס־

געגאסן דורך זיין ליד — צו ערשט אין א רויער, אומגעהוּבטער פּאַרם, אין געראַנגל פאַר געלייטערט וואָרט, און דערנאָך — אַלץ מער קינסטלעריש, רייף, געשליפּן, פאַרענדיקט. ער האָט געהלומט וועגן פּטור ווערן פּון שאַפּ; ער האָט געצאָרנט קעגן דער בלוטזווּיגערישער עקספּראָטאַציע אין די שווייץ פּאַבריקן; און שפּעטער, ווען ער האָט זיך פּון דאָרט אַרויסגעריסן — האָט ער געברויזט קעגן דער סמייקער סביבה אין די „שרייבאַרניעס“, אין די רעוואַקציעס פּון שרהזאָנס „גאַזעטן“ און „טאַגעבלאַט“ און אויך „פּאַרווערטס“. פּונדאָנען ער איז אַרויסגעשטויסן געוואָרן (צוויי יאָר פאַר זיין טויט איז ער אָפּגעזאַגט געוואָרן דורך די באַלעבאַטים פּון די „בלעטער“).

זיין שאַרפּסטע פּאַעטישע איבערלעבונג איז געווען די שאַפּ-דערפּאַרונג. ער האָט עכט, קאַנקרעט און רעאַליסטיש באַוויינט און געשילדערט דעם „אומעט פּון די שעפּער“, די סביבה פּון אַרבעטערס נויט אין זיין שווייץ פּאַבריק און אין זיין אַרעמער, חרובער טענעמענט-היים אונטערן יאָך פּון הויטשינדערישן לענדלאַרד. ער איז געווען אונדזער קרעפּטיקסטער, ליידיג-שאַפּטלעכסטער, עמאַציאָגעסטער, טעמפּעראַמענטפּולסטער דיכטער פּון נויט-לידער און צער-און צאָרן-געזאַנגען, זינגער פּון שאַפּ-לידער, פּון וואָ-כעדיקן, טאַג-טעגלעכן אַרבעטער-דעבן.

ער האָט זיך באַטראַכט אַלס דעם דיכטערישן שליח-צבור פּון אַרעמען, שרעקדען-באַעיוולהטן שניידער, דעם „העסד פּון שער און אייזן“ — אַלס שילדנען און מאַלער פּון זיין הונגער, נויט, דחקות, פּלאַג און פּייך, בענק-שאַפּט נאָך אַ טראַפּן רו — און וואַקסנדיקן געפיל פּון פּראַטעסט קעגן אומ-רעכט און ווילקיר. זיין שאַפּ-ליד, ראַמאַנטיש און רעאַליסטיש, אַנגעיאַפּט מיטן צער פּון שאַפּ-אַרבעטער, איז ניט בלויז געזאַנגט, נאָר געזונגען; ניט שורה, נאָר שירה; ניט בלויז כּוונה, נאָר בילד, געשטאַלטיקונג פּון שאַפּ-מענטשן.

ראַזענפעלדס שורש, דער הויפּט-כּוח און הויפּט-באַדייט פּון זיין שאַפּן שטעקט אין זינע אומפאַרגלייכלעכע, אמתדיקע שאַפּ-געזאַנגען, אַרבעטער-לידער, פּראַטעסט-לידער, צאָרנדיקע, מאַנענדיקע, שטראַפּנדיקע, אַרויסרו-פּערישע לידער פּון קלאַנג און אַנקלאַנג, לידער פּון אַרבעטער-קאַמף, פּון אַרבעטער-קלאַס — פּון קלאַסן-קאַמף און קלאַסן-פּראַטעסט. — לידער מיט קאַנקרעטע בילדער, אָפּט מיט סימבאָלישע אַנדייטונגען.

„...דיין פען זאָל אַ פּידל צוגלייך און אַ שווערד זיין“. ראַזענפעלד האָט באַטראַכט זיין ליד ווי אַ וואַפּן אין קאַמף קעגן שונא. זייער אָפּט איז דער וואַפּן געווען שאַרף, שניידיק: „שניידער בין איך און וועל שניידן אי-מער מער און מער“.

ראַזענפעלדס געשטאַלט פּונעם „בלייכן אַפּערעיטאָר“ בלייבט איינגע-קריצט אין אונדזער ליטעראַטור לדור-דורות, ווי פיל אומפאַרגעסלעכע גע-שטאַלטן ביי מענדעלען, שלום-עליכמען און פרצן.

זינע שאַפּ-לידער זיינען קיינמאַל ניט געווען אַבסטראַקט. דאָס איז טאַקע ער אליין געווען דער „בלייכער אַפּערעיטאָר“ אָדער „דער אַלטער שניידער“.

דאָס איז טאָקע זיין הייסע טרער געפאלן אויפן גליענדיקן פרעס־אייזן. דאָס האָט ער אויף זיין אייגענעם לייב געטראָגן דעם שווערן יאָך פון שוויץ־שאַפּ. ער איז געווען פּלייש־אויף־ביין פון דער יודישער ביטער־אונטער־דריקטער, געיאָגטער און געפלאָגטער אַרבעטער־מאַסע, וועמען ער האָט באַזונגען און געזוכט צו דערהויבן אין זיין ליד. ער איז געווען שטאַלץ מיט זיין „פען און שער“. גיט מיט טינט, נאָר מיטן בלוט פון האַרצן האָט ער געשריבן זיין סאָציאַל ליד אָדער גאַליקע סאַטירע. זיין הייסע טרער, וואָס „קאַכט און קאַכט און זידט גיט איין“, האָט אַרויסגערופן גליענדיקע טרערן ביי פיל טויזנטער און טויזנטער יודישע האַרעפּאַשניקעס. דאָס האָט ער פּערזענלעך, ווי אַ יחיד, און גיט נאָר סאָציאַל, געטראָגן אַ שאַרפּן האַכ צום באָס דעם „שפיץ“, וואָס „פאַנגט און זויגט די אַר׳מע פּלייגן“. ער, דער שאַפּ־מקונן, דער דיכטער פון „קאַרנער וויי־און־עלנט“, האָט געיאָמערט און געקלאָגט, געצאָרנט און געשאַלטן, אויסגעגאַסן כל חמתו, די גאַנצע תּוכחה אויף די באַסעס. ער, דער דיכטער, וואָס האָט ליב געהאַט די פּידל, וואָס איז געווען פול מיט נגינה און האָט געקענט זיין צאָרט און אידל אין זיינע ריין־לירישע, אינדיווידועלע לידער, האָט אָפּט גענוצט דעם מעטאָד פון ווערטער־ביישטן. ווערטער־איי־זערנע ריטער, קעגן די פּיאָוקעס, די עקספּלאַטאַטאָרס. זיינע שאַפּ־מאַ־טיוון האָבן גענערט און דערהויבן דעם דיכטער אין אים.

דער גרויסער דיכטער פון טרויער־געזאַנג, דער קלאָגער און אַנקלאָגער, האָט באמת „דעם אַרבעטערס יאָך, זיין לייד און זיין בראַך, פאַרמסרט פאַר דער גאַנצער וועלט“. זיין פּערזענלעכער, אינדיווידועלער מאַטיוו האָט זיך ביי אים אָפּט צונויפגעגאַסן מיטן סאָציאַלן און איז געוואָרן איינס — אמתע סאָציאַלע ליריק. ער האָט געקלאָגט אויף זיין אייגענעם בראַך, ווי אַ טיף־לידנדיקער פון די שבעה מדורי גיהנום פונעם שוויץ־שאַפּ, און אויפן בראַך פון זיינע געפלאָגטע וברידער און שוועסטער, קרבנות פון מערדערלעכער, אומרחמנותדיקער עקספּלאַטאַציע. גיט קיין זייטיקער באַאַבאַכטער איז ער געווען, נאָר אַליין אַ „אַנגיאָריקער קרבן פון דער „גויט מיט אירע ביינער־פינגער“, פון עלנט, ברוטאַלער אונטער־דריקונג. אַט איז זיין זעלבסט־סאַראַקטעריסטיק:

„אַ גיט קיין צוקוקער געווען
 בין איך צו דעם באַרויבטנס קלאָגן,
 דאָס איז מיט מיר אַליין געשען,
 אַליין וו אומגליקן געטראָגן.

כהאָב יעדן טאָג אַ שטיק פון זיך
 געמוזט באַוויינען און דערשטיקן.
 אַזוי בין איך געוואָרן איך,
 דער דיכטער פון די שוויץ־פאַבריקן“.

(„פאַרוואָס איך בין איד“)

פון צער האָט דער דיכטער אויסגעשמידט האַרציקע ניגונים, אין וועלכע דער עלנט פון די שעפער איז געקומען צום אויסדרוק. באַקומען האָט זיך אַ דערהויבנדיקער צער.

ראָזענפעלד — דאָס איז הויפטזאַכלעך פּאָעטישע גבורה, אימפעט, שוואונג, ניאַגאַראַ-וואַסערפּאַל, רויער כוח, שטורעם, ספּאַנטאַנקייט, דינאַמיק. ראָזענפעלד אין זיין וויכטיקסטן שאַפּערישן פּעריאָד, אין זיין בלי-פּעריאָד, אידער ער איז אַריבערגעגאַנגען פונעם רעוואָלוציאָנערן אַרבעטער-לאַגער אין דעם קליינבירגערלעכן, נאַציאָנאַליסטישן לאַגער, — צו פרומקייט-מאַ-טיוון און ציון-לידער, — איז געווען כּוּלּוּ האַרץ, פּאַס-פּייער, וואולקאַן. ער איז געווען באַוואוסטזיניק וועגן זיין טיטאַניש-דיכטערשישער גבורה, וואָס איז געווען וועטורמיש, ברייט-שטראַמיק, פּלייצנדיק. ער האָט וועגן דעם געוונגען אין זיינע לידער, געבנדיק אַ זעלבסט-פּאַרטרעט פון זיינע אינערלעכע שטור-רעמס: „... מיט אַ פּלאַט לעבט-אויף מיין ליד“, „מיין ליד האָט זיך ווי אַ לאַוואַ דורכגעבראַכן“, „מיין ליד איז מיט אַ ווילדן ברען ביי מיר אַרויס-געקומען“.

ריכטיק ווי גאַלד! „מיט אַ פּלאַט“, „ווי אַ לאַוואַ“, „מיט אַ ווילדן ברען“. זיין ליד האָט געגליט און געברענט ווי פייער, דורכגעבראַכן זיך ווי אַ לאַוואַ — און דעריבער מיט זיך געטראַגן אויך רויך, שטיינדלעך, אַש. דאָס גאַלד פונעם ליד, פון דער רויער קראַפט, איז אַפט געווען באַגלייט מיט אַ סך רוי-שטאַף. די אומגעצוימטקייט פונעם הילכיקן, רוישיקן, פייערדיקן פּערזן האָט אַפט גורם געווען, אַז די פּאַרם פונעם ליד זאָל צומאַל זיין פּרימיטיוו, ניט-קולטיווירט, — ניט-געשליפענע דימענטן. דער טאָן פון זיין סאַציאַלן אַדער לירישן ליד איז תמיד געווען אויפריכטיק, ערלעך און עכט — נאָר ס'האָט צייטווייז געפּעלט די לייטערונג און געליטערטקייט, ראַפינירונג און ראַפּי-נירטקייט פון וואָרט, — דער קינסטלערישער קאַנטראָל. דער גרויסער דיכ-טער איז אין זיין וואולקאַנישן אויסברוך אַדער אויפפּלאַם צייטווייז אַרייַנגעפאַלן אין רעטאַריק, מליצה, באַנאַליטעט אַדער אפילו וואולגאַריטעט, וואָס האָט געקענט איבערפירן אַדער קאַליע מאַכן דעם איינדרוק פון גאַר פייער, זעלטן-שיינע, הויך-קינסטלערישע לידער. ס'איז פּשוט צום שטוינען פון די אַפטע פּאַלן, ווען דען דיכטער פון אַזאָ הויכן קאַליבער — אַ דיכטער כמעט אַ קלאַסיקער לויט זיין באַדייט, בייטראַג, אַרט און ווערט אין אונדזער ליר-טעראַטור — האָט אין זיין אומגעצאַמטן אויפּברוי גענוצט שאַבלאַנע, שטאַמ-פּאַווע ווערטער און אויסדרוקן, גוזמאות און איבערטרייבונגען אַדער גלאַט הוילע פּראַזן, וואָס האָבן אַפּגעשוואַכט אַ גוט אַדער קרעפטיק ליד — אַזעלכע אויסדרוקן ווי „היליקייטס קרוין“ צי „הימלס פאַרשוין“ און ענלעכע. אין זיין אויפּברוי האָט אים דער חוש פאַר קינסטלערישער מאַס און וואָג ניט תמיד געטריי געדינט. ער איז דאָן ניט געווען דער וואַכזאַמער קאַפיטאַן ביים רודער פון דער שיף אין צעשטורעמטן ים.

אַט איז בלוזן איין „מוסטער“ פון זיין פּראָזע אין גראַמען (פון אַ ליד, געשריבן אין פּרילינג 1899):

„דיכטער! גענוג אייך פאַנטאַזירן,
הערט-אויף אין דער לופט צו שוועבן,
פרוואַחט זיך בעסער אינטערעסירן
אין דעם מאַטעריעלן לעבן.“

צו ליב זיין אַריינפאַלן אין שאַבלאַן פלעגט ער טאַקע אונטערשאַצט ווערן.
מען דאַרף אינזינען האָבן, אַז ראַזענפּעלד האָט אָנגעהויבן „פאַרברענ-
גען“ זיינע לידער צום אַרבעטער-עולם פון דער פּלאַטפּאָרמע, פון דער
טריבונע, וואו דאָס וואָרט דאַרף זיך קודם-כל דערטראַגן צום אויער. ניט
קיין „קול דממה דקה“, נאָר אַ הויך, הילכיק, דונערדיק וואָרט האָט זיך גע-
פּאַדערט פאַר זיין אוידיטאָריע. אַט-דער דעקלאַמאַטאָרישער טאָן האָט זיך
שוין שפּעטער אַריינגעכאַפט אויך אין זיינע בעסערע, מער געלייטערטע,
מער פאַרטיפּטע לידער.

**

דער וויינער און קלאַגער, דער „טרערן-מיליאַנער“, וועלכער בעט זיך
ביי זיין מוזע: „דערקלער פאַרוואָס איך האָב געוויינט“ (אין ליד „פאַרוואָס
איך בין איד“), איז אויך געווען אַ זענער און טרוימען, אַ רעוואָלוציאָנערער
גלויבער אין זיג פון סאַציאַלן יושר, פון „דאָס געזונטע“, וואָס וועט „שטענ-
דיק ווידערשטיין די צייט“: דען אַלץ, וואָס איז געזונט, דאָס זע איך בלייבן.
ער האָט געגלויבט באַמונה עלימה, אַז:

„דער גייסט ווערט קיינמאַל ניט פאַרלענדט,
עס קאָן די גרוב אים ניט פאַרשלינגען.
די תּלּיה איז זיין מאַנומענט,
פון וועלכע יונגע דורות זינגען.“ (פרייהייטס אייביקייט)

אייניקע פון זיינע סאַציאַלע און פּירישע לידער זיינען בלוט-רויטע רויזן
פון אַ צאַפּלדיק, פּלאַטערדיק, צעווייטיקט און צעשטורעמט האַרץ:

„איך ליב דעם ווינט, איך ליב דעם ים,
דען ווי דער ערשטער בין איך עלנט
און ווי דער צווייטער רוישט מיין האַרץ.“

(„האַרבסט-בלעטלעך“)

פּראַסט-פּשוט, ניט-„דיכטעריש“, אַבער פּול מיט וויי און צאַרן, מיט
ברען און פייער, פּול מיט צינד-שטאַף און אויפרייס-קראַפט, מיט פּראַטעסט
און רעוואָלוציאָנעלע קלינגעלעך אויסרוף צו די גבירים און מאַכט-האַבער:

„וואָס רוקט איר אַלץ די פלייש אין זיך
און שמייסט צו מיר די ביינער ?
וואָס מיינט איר, וואָס ? אַ הונט בין איר,
אַ הונט מיט קהלשע ציינער ?“

טראַציק און אַרויטרופעריש קלינגט זיין פּערוז:

אַ סוף זאל דאָס נעמען מיט נאָדל אין שער !
 איך בין מער קיין שניידער, איך אַרבעט נישט מער !
 איך טו מער קיין שניט נישט, איך טו מער קיין שטאַך, —
 געענדיקט אַן עסק און כאַפט עס אַ באַרעך“.

ראָזענפעלד, דער שניידער, ראָזענפעלד, דער דיכטער, האָט גערעדט מיט
 מוט, שטאַלץ און זעלבסט-ווירדע וועגן זיין שאַפֿ-אַרבעט, ווי אומדערטרעגענעך
 זי איז ניט געווען. ער האָט געוועקט דעם פּראָלעטאַרישן באַוואוסטיין ביים
 ברודער-אַרבעטער :

„זיי שטאַלץ אויף דיין אַרבעט ! זי גיט דיר דאָס רעכט
 די פּרוכט פון דער וועלט צו געניסן.
 זיי מוטיק, זיי מענטשלעך און זיי נישט קיין קגעכט —
 דיין ווערט און דיין אַרט זאָלסטו וויסן !“ (צום אַרבעטער)

שטאַלץ, מונטער, קעמפּעריש האָט געקלונגען זיין אַרבעטער-מאַרש-ליד :
 „מיר זיינען פּרייהייטס-סאָלאַדאַטן“ :

„מיר זיינען סאָלאַדאַטן אין פּרייהייט-אַרמיי
 און שטייען גאַנץ פעסט אין די רייען —
 מיר קומען באַפרייען די וועלט פון איר וויי,
 די מענטשהייט פון קגעכטשאַפט באַפרייען“.

דערפֿינדליך זיך ווי אַ דיכטער פון אַ נייער צייט, ווערט ער אַ וועקער
 און רופּער, אַן אַנזאָגער און נביא פון דער אַנקומענדיקער, נייער צייט פון
 פּרייהייט און באַפרייאונג :

„זיין געזאָנג ווערט אַ געוויטער,
 הילכט און ליאַרעמט מיט אַ ציטער :
 הײבט זיך אויף און ווערט באַפרייט !“
 („די נייע צייט“)

ראָזענפעלדס פּרייהייט-ליד האָט זיך אַריינגעוועבט אין דער האַרמאָניע
 פון אַלע פּרייהייט-זינגער און טרוימער, וויזיאַנערן פון אַ פּרייער, פּריד-
 לעכער ברידערלעכער פעלקער-משפּחה, אַן צוואַנג, אַן מלחמה, אַן עקספּלור-
 אַטאַציע. אַט ווי עס הייבט זיך אַן זיין ליד „רוסלאַנדס צוקונפֿט-ליד“ (אַריין
 אין דריטן באַנד פון זיינע שריפטן, פּראָזע, 1908) — אַ גרוס צו די שמאַכטנ-
 דיקע רעוואָלוציאַנערע קעמפּער קעגן צאַרישן רעזשים, צו די שאַרשיקטע
 אין סיביר :

„טראַגט זיך, טראַגט זיך, פּרייהייטס קלאַנגען,
 נאָן סיביר אין קאַלטן גאַרט,
 דען צעבראַכן רוסלאַנדס צוואַנגען
 האַבן די, וואָס ליגן דאָרט !
 דאָרט, אין איינזאַם-וויסטן צפון,
 אַפּגעשניטן פון דער וועלט, —
 וואו זיי שמאַכטן און זיי האַפּן
 אין דער טויטקייט פון דער קעלט, —

דאָרט אַהין, אין יענע שנייען,
 דורך מדבריות, פראָסט און אייז,
 יאָגט זיך, טראָגט זיך, פרייד־געשרייען,
 טראָגט די העלדן זייער פרייז !
 זאל צעקלינגען אייער גוואַלד
 הייס און קרעפטיק, שטאַרק און באַלד !
 ביז די ווענט פון סאַכאַלין
 זאל דער פרייהייטס־ליד אַהין, —
 טראָגט די העלדן זייער פרייז !

מעכטיק און פראָפעטיש האָט געקלונגען זיין דיכטערישע אָנקלאַגע קעגן
 דעם רויבערישן בלוזזויגערנישן קאָפיטאַליזם. נביאיש האָט ער אָנגעזאָגט
 די עקספּלואַטאַטאָרס :

„צעשמאַלצן וועט ווערן דער גאַלדענער געץ,
 פאַר וועלכן איר קניט און איר פלאַטערט,
 און איר, אין זיין הייסע און בלוטיקע פעסט,
 וועט ווערן צעקאַכט און געפּטריט.“ (א נבואה)

ענלעך צו באַוואַזענערס פּאָעטישער נבואה אין דער פּאָעמע „רעוואַלוציע־
 ציע“ האָט געקלונגען ראַזענפעלדס אָנזאָג פונעם יום־הדין, פונעם גערעכטן
 פּאַלאַקס־צאָרן, פון דער מעכטיקער גערעכטיקייט, וואָס וועט סוף־כל־סוף קו־
 מען און משפּטן :

„...אָזוי ווי איר קאַנט דאָס געפערלעכע מויל
 פון ווילדן וואַלקאַן נישט פאַרמאַכן —
 אָזוי וועט איר אויך נישט פאַרמאַכן דעם קראַטער פון צאָרן !“
 (א נבואה)

דעם טומל פון שאַפּ און די ביטערע קרעכצן פון די שאַפּ־אַרבעטער
 האָט ער, דער מוזיקער פון וואָרט, דערהויבן. איבערגעגאַסן אין פּאָעזיע :

„עס רוישן אין שאַפּ אָזוי ווילד די מאַשינען,
 אַז אָפּטמאַל פאַרגעס איך אין רויש וואָס איך בין ;
 איך ווער אין דעם שרעקלעכן טומל פאַרלאָרן,
 מיין איך ווערט דאָרט בטל, איך ווער אַ מאַשין.“
 („די סונטע שאַפּ“)

„מיין איך ווערט דאָרט בטל, איך ווער אַ מאַשין ! — זוי עכט, זוי פייני־
 פול קלינגען אַט־די ווערטער, וואָס גיבן־איבער דעם דיכטערס ווייטאַג, דער
 ווייטאַג פון מיליאָנען עקספּלואַטירטע „איכן“, אויפן ווילדן געיעג ביי דער
 אַרבעט אין די שוויץ־זשעפּער, אויפן גורף פון מענטשנס פּערזענלעכקייט,
 וועלכע ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ מאַשין, צעריבן, צעמאַלן, צעשטויבט אונז־
 טער די אייזערנע רעדער פון טאַג־טעגלעכער, אומאויפהערדעכער, לאַנג־
 שטונדיקער, אוממענטשלעכער עקספּלואַטאַציע, פון „אַרבעט און אַרבעט און
 אַרבעט אַן חשבון“.

דער פּרעכטיקער אַרכיטעקט פון פּערז און מוזיקער פון וואָרט איז אויך

געווען אַ וואונדערלעכער מאַלער, אַ געניטער מישער פון פאַרבן, אַ מייס-
טער האַפּטער שאַפּער פון וואַרט-בידער:

„מיט הימלס פייערדיקע פערד
אין מאַרגנס רייטוואַגן געשפּאַנט
פאַרטאָן דער טאַג און וואַרפט אויף דרעערד
אַראַפּ זיין שטראַלנדן געוואַנט.“ (מאַרגן)

אַדער:

„פאַרדאַמטע פרעסערקע, אַ ביזע ערד,
וואָס דיין צערייצטע האַלדזשלינגט אַלץ אַריין,
און לאַזט נאַר איבער לעבעדיק די פיין.“ (ערד)

זיין ליד איז געקומען פון פאַלק, פון פאַלקס פיין און ליידן. זיין ליד
האַט געגלייט פאַר זיינע „אַרעמע ברידער“. ער האָט מיט רעכט געקענט
אויסרופן אין זיין ליד „צום פאַלק“:

„איך שענק דיר מיינע הערצלעכסטע געזאַנגען,
מיין קראַפט און מיין גשמה, ריינעם לעבן.“

**
*

מען מוז אין ראָזענפעלדס לידער קענען אויסטיילן דאָס ביסל 1909
פונעם גרויסן אוצר סולון. מען דאַרף אונטערשטרייכן די גרויסע מעלות פון
קלאַרקייט, דירעקטקייט און פשטות פון זיין דיכטערישן וואַרט, וואָס האָט
זיך באַלד דערטראַגן צום יידישן אַרבעטער-לייענער פון זיין דור, וועלכער
איז קולטורעל געווען היפּשלעך פרימיטיוו. מיט דער צייט האָט ער זיך אויך
דערשלאַגן צו לויטערקייט פון פּאַעטישן אויסדרוק. געהאַלפן שטאַרק האָבן
אים: זיין רייכע וועלט פון געפילן, זיין רייכער כוח יהמיון (פּאַנאָאיזע). מען
דאַרף געדענקען זיין רייכן פאַרבן-געמיש, די עשירות פון זיינע מוזיקאַלישע
קלאַנגען, פון פּאַעטישע בילדער, זיין רייכן אוצר פון יידיש לשון.
עס זיינען אין זיינע לידער-זאַמלונגען פאַראַן, פאַרשטייט זיך, אויך שלעכטע
פערזן, אויך אַ היפשע צאָל וואולגאַריזמען אין לשון און ליד, אַזעלכע אויס-
דרוקן ווי „סיינק צו סיינק“, „מיט אַ געטלעכן געליינק“, „אירדיש“ און אַנ-
דערע. זיי ווערן אָבער בטל לגבי זיינע פיל אויפברויזנדיקע, אויפרודערנ-
דיקע סאַציאַלע און לירישע לידער, אייניקע פון זיי באַזעלט מיט פּאַעטיש-
פילאַסאָפּישע אידיען.

צווישן זיינע אומפאַרמעסעכע, אומשטערבלעכע סאַציאַלע לידער זיינען:
„מיין ייגעלע“, „דער בלייכער אַפּערעיטאַר“, „דער טרערן-מיליאַנער“, „פאַר-
צווייפּלונג“, „די סוועט-שאַפּ“ (קארעפטיקער ווי עדווין מאַרקעמס באַרימט
ליד „דער מאַן מיטן גראַבאייזן“), „די רויטע בהלה“ (וועגן דעם „טראַיענגל-
פייער“), „אַ טרער אויפן אייזן“. אין אוצר פון זיינע וואונדערלעכע סאַציאַלע
לידער (מיט אַלע זייערע חסרונות און שוואַכקייטן) גייען אויך אַריין די לי-
דער: „די נבואה“, „וואהיין“, „די ערשטע וועידזשעס“, „אַרעמער געזינד“,

„די נאכטיגאל צום אַרבעטער“, „צו די בלומען אין האַרבסט“, „אויפן טויטן גאַרטן“, „וואָס איז די וועלט?“ „אַ רוף צו גלייכהייט“, „העלדן“, „דערפאַר“, „צום אַרבעטער“, „מיר זיינען פרייהייט־סאַדאָאַטן“, „די גייע צייט“.

אין אַט־די לידער זעען מיר אים אַזיין ווי אַ וואולקאַן מיט אַ „קראַטער פון צאַרן“. ער האָט ביטער געקלאַגט אויף זיינע אייגענע צרות, נויט און ליידן — און זיי זיינען דאָך געווען די צרות און ווייטאַקן פון מאַסן אַנדערע ברידער און שוועסטער אין די גיהנומדיקע שעפער און אין די פינצטערע דלות־טענעמענטס. ווי געזאָגט: זייערע פראַטעסטן, קללות, גוואַלדן, צער־אויסרוּפן, צאַרן־געשרייען קעגן דער סיסטעם פון שוידערלעכער עקספּלואַ־טאַציע האָבן אַזי־מער און מער געקראַגן פאַעטישן אויסדרוק און לבוש אין זיינע שאַפ־לידער.

דער דיכטער פון שטורעם און ברויז, פון פייערדיקן טעמפּעראַמענט, האָט געהאַט אַ שאַרפן חוש פאַר פאַרם און ריטם — אַ חוש, וועלכן ער האָט יאָרן־לאַנג אַלץ מער אַנטוויקלט, שטודירנדיק ביי דער יידישער דיכטונג און וועלט־דיכטונג (פּויליש, דייטש, ענגליש, העברעאיש), אין פיל פון זיינע קלאַג־לידער איז פאַראַן דער ריטם פון מאַשינען אין שוויץ־שאַפ, און פון דער האַרעפאַשנער ניו־יאָרק. דער דיכטער מיט אַ טראַגישער לעבנס־גע־שיכטע איז דער עיקר געווען דער שאַפער פון פיל רירנדיקע, מעכטיקע געזאַנגען, דורכגענומען מיט פאַטאַס און ליריזם. ער איז געווען באַווירקט פון יהודה דרוי, ושל, פרוג און היינריך היינע (ער האָט אויך איבערגעדיכטעט היינעס „פרינצעסין שבת“ און איז געווען דער מחבר פון אַ ביאָגראַפיש ביכל וועגן היינען). אין זיינע לידער איז אויך פאַראַן די השפּעה פון דער סאַ־ציאַלער ליריק פונעם ערשטן סאַציאַלן מאַדערנעם יידישן דיכטער, ווינטשעו־סקי, און פון עדעלשטאַט און באַושאַווער. ער איז געווען פון די סאַמע ראַשונים אין דער מאַדערנער יידישער דיכטונג. ביז אים: פּאַלקס־ליד, ברחנות; ביז אים און בעת זיין שאַפן: פרוג, ווינטשעו־סקי. מיר שאַצן אים אַפּ ווי אַ זיכטער־פּיאָנער פון גרויסער היסטאָרישער באַדייטונג, ווי אַ וועלט־דיכטער, אַ שטאַלץ פון אונדזער ליטעראַטור, ווי אַ מייסטער פון יידיש לשון מיט אַ גרויסער שפראַך־עשירות, מיט אַ פּאַלקסטימלעך, מעכטיק, ריין לשון, ווי אַ מייסטער פון ווערסיפיקאַציע.

ער איז מיט העכט געווען שטאַלץ מיט זיין שפראַך־מייסטערשאַפט, מיט זיין כוח צו שטעלן דאָס יידיש לשון אין רשות פון זיין ליד, אַז עס זאָל דורך וואַרט־בילד געבן אַ תיקון צו די ברויזנדיקע כוואַליעס פון זיינע גע־פילן — צאַרן, בענקשאַפט, ליידן, האַפּענונגען:

„מיין שפראַך איז ברייט ווי אַלע ימען,
און שייך, ווי מאַי אין פולן בליען,
איך זינג, און מיינע לידער גליען
אין טויזנט־פאַרבעדיקע פּלאַמען.“ („אדיש“)

אין אַן אַנאָליז פון זיין שאַפן דאַרף מען תמיד האַלטן פאַרן אויג די עפאַכע און די סאַציאַלע סביבה — ווען און וואו ער האָט אויסגעשמידט זיין

ליד. מען דארף אינזינען האבן די ביטערע סאציאל־פאליטישע, עקאנאמישע, קולטור־היסטארישע אומשטענדן, אונטער וועלכער דער שניידער ראָזענפעלד און שפעטער דער צייטונג־מיטארבעטער ראָזענפעלד האָט געזונען און צייטונג־ווייז געזאָגט זיין ליד. מען דארף תמיד געדענקען די אַרעמע יידישע איסט־סאַיד, דעם ערשטן אימיגראַנטן־דור, וואָס איז געקומען אַהער אין די אָנ־זייב אַכציקער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט — ווען יידישע שניידער־אַר־בעטער פלעגן אויף זייערע פלייצעס טראָגן זייער ניי־מאַשין פון שאַפּ צו שאַפּ, פון איין אַרבעטס־פלאַץ צום צווייטן, און ווען מען פלעגט פראַצעווען פון פאַרטאַג ביז ביינאַכט. מען טאָר ניט פאַרגעסן די גרויזאַמע סביבה פון דער דאָל־אַר־הערשאַפט, די סביבה פון קולטור־לאַזיקייט, ווען די ערשטע מסירת־נפשדיקע אָנהויבן פון אַרגאַניזירן אַרבעטער־יוניאָנס זיינען געמאַכט געוואָרן. אַליין אָן עקספּלואַטירטער שאַפּ־אַרבעטער, מיט אַן אַרעמען קול־טור־באַגאַזש ביי זיין אַנקומען אַהער אין לאַנד, מיט אַ ריבשאַפט צום יידישן פאַקס־ליד און קינסטלערישן ליד, האָט ראָזענפעלד אַ סך געלערנט פונעם לעבן פון זיינע שאַפּ־ברידער און שוועסטער און פון די סאציאליסטישע אי־דימען, וואָס האָבן געהאַדעוועט זיין ליד.

ער האָט קינסטלעריש־דיכטעריש, אויפריכטיק און רעאַליסטיש, גע־שטאַלטיקייט אַ גאַנצן, באַדייטנדיקן פעריאָד אין אַמעריקאַנער יידישן לעבן — דעם טרויעריקן פעריאָד פון דער שוויץ־שאַפּ־סיסטעם. ער שטייט באַלד אין דער ערשטער ריי נאָך אונדזערע דריי קלאַסיקער: מענדעלע, שלום־עליכם, פּרץ. די קראַפט פון אמת, פון מאַנען סאציאַלן יושר האָט געשלאָגן ווי אַ טיפּער ליכטיקער קוואַל פון זיינע אַרבעטער־לידער — ליטעראַרישע דענקמעלער פון אַ ביטערן פעריאָד אין לעבן פון די יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן.

* * *

מיר האָבן שוין פריער אָנגעדייטעט אויף סתירות, ווידערשפּרוכן, געגנ־זאַצן, קאָנטראַסטן אין ראָזענפעלדס שאַפּן, אין פאַרם און אינהאַלט. אַהער גייט אויך אַריין וויין אַריבערגיין פון סאציאַלן ליד צום נאַציאָנאַלן און דער עיקר פּרום־נאַציאָנאַליסטישן (אויך ציוניסטישן) ליד, וואו ס'האָט זיך פון אים אָפּגעטאָן זיין נאַטירלעכע גבורה פון אַרבעטער־ליד, וואו ס'האָט גע־פעלט די קראַפט פון איבערצייגונג. אַ מין געקינצלטיקייט און אָפּגעשוואַכט־קייט האָט זיך געפילט אין אַט־די לידער — ניט צוליב זייערע יידישקייט־מאַטיוון, נאָר צוליב דער פּלוצימדיקייט און אומדערוואַרטקייט פון זיינע פּרומע רעליגיעזע מאַטיוון, מאַטיוון פון תּשעה־באב, אלוה, שופּר־בלאָזן. אָנ־שטאַט וואַמע — מעלאָדראַמע; אַנשטאַט פּולבליסטיקייט — בלוט־אַרעמקייט. אַנשטאַט דעם פּריערדיקן עכטן נשמה־ניגון — נאַכגעזונגען פּרעמדע מאַטיוון, סדי צוצופאַסן זיך (צוליב פּרנסה) צו די פּאָדערונגען און דערוואַרטונגען פון דער פּרום־באַלעבאַטישער פּרעסע, וועמען סאציאַליסטישע מאַטיוון זיינען

געווען פרעמד און פיינטלעך. אַנשטאַט אַרבעטער־מאַרש («מיר זיינען סאָל־דאַטן אין פרייהייטס־אַרמיי») — זיין גלות־מאַרש. אַנשטאַט דעם עקסטאַז פון אַרבעטער־האַלדאָרייטעט, פונעם אַרבעטער יום־טוב, דעם ערשטן מאָי — ענטוויאַזם (כלומרשטער) פאַר לֵוֹב און אַתרוג! אָט־די «נייע» טענער האָבן געקלוגגען פריקע און אומעכט. אָט־די ווידערשפרוכן אין אידעאָלאָג־גייע, ווי אויך די סתירות אין זיין שפראַך (ריינער יידיש — און דייטשמע־ריזם), אין גראַם, בכלל אין פאַרם (רוי — און קינסטלעריש) האָבן אָפּט פאַר־שאַטנט זיין גרויסקייט אַלס דיכטער, האָבן געפירט צו מיספאַרשטענדעניש און אונטערשאַצונג. פאַר פיל לייענער און שרייבער איז שווער געווען צו באַ־נעמען די ווידערשפרוכן צווישן פלאַם־פייער און — וואַסער; צווישן צמזום פון וואַרט און — לויזיקייט; צווישן איידעלע, טיף־הומאַניסטישע אידייען און — פלאַכקייט.

קלאָר איז: האָזענפעלדן איז קיינמאָל נישט געלונגען צו האַרמאָנירן זיינע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע מאַטיוון, שאַפן פון זיי איין גאַנצקייט, איין זינגענדיקן ים, איין געזאַנג. ער האָט אָט־די מאַטיוון געגעבן באַזונדער, איינעם אָפּגעריסן פונעם צווייטן. צווישן זיינע נאַציאָנאַלע מאַטיוון זיינען: «דער יידישער מאַי», «די חנוכה־ליכט», «אונדזער שיף», «גלות־מאַרש», «אויפן בזוים פון ים», «ירושלים», «שולמית», «די האַרפע און דער סידור», «גרות», «יידישער פּנקס», «פּסח», «סוכות», «משה», «ליל שמורים», «יהודה המכבי», «ברכי נפשי», «מתן תורה», «די היסטאָרישע פעקלעך», א. אַנדר.

ס'איז אויסגעקומען, ווי דער גרויסער דיכטער, וואָס האָט יאָרן־לאַנג גע־הונגערט, געפלאַגט זיך, אויסגעריסן געוואָרן, ווידמענדיק זיך צום יידישן ליד — צום שאַפן ווי אַ דיכטער־פּראָפּעסיאָנאַל זיין עכט, קרעפטיק אַרבע־טער־ליד — האָט אין די לעצטע צען־פופּצן יאָר פון זיין אַרעם, שווער לעבן אַרונטערגעלאָזט די דיכטונג־פּאַן, וואָס ער האָט אַזוי מוטיק און שטאַלץ גע־טראַגן. זיין דיכטערישער כוח איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן. די «חנוכה־לעמפ־לעד» האָבן געשיינט מיט אַ בלאַסן שיין. ווען ער האָט זיך אָפּגעריסן פון זיין שורש, פונעם אמתדיקן באַדן פון זיין ליד, פון זיין סאָציאַלער סביבה און טעמאַטיק, פּראַוונדיק אַריבערפלאַנצן זיך אין דער באַלעבאַטיש־בורזשן־אַזער סביבה, האָט זיך זיין דיכטערישע גבורה אָפּגעטאַן פון אים. אָפּגעשוואַכט איז געוואָרן דער שטאַלצער אַרבעטער־טאַן פונעם דיכטער, וואָס האָט באַ־זונגען דעם אַרענט־טאַג, «דעם מענטש, וואָס שאַפט דער מענטשהייטס־גי־טער»; פונעם פּראָעטאַרישן פּאַעט, וואָס האָט (אין זיין סאַטירישן ליד «דאַטוטיס») אויסגערופן: «איך בין אַ לַאַטוטיס, ניקסן זייט איר, — דאָס איז וואָר».

און ווידער: נישט זיין אַריבערגיין צו יידישע מאַטיוון, צו טעמאַטיק פון יידישער סביבה, צו געבן אויסדרוק צו יידישע שטימונגען, האָט אָפּגע־שוואַכט זיין ליד — עס איז געווען די נאַציאָנאַליסטישע באַפאַרונג, דאָס פּראַוון פאַרבינדן מאַרקסן מיטן סידורל, באַקומען האָט זיך אָפּט אַ נישט־רייפער פּראָדוקט פון גע'מלאכה'טקייט, געמאַטערטקייט, עס האָט פאַרט נישט

איבערצייגט זיין פארזיכערונג (אין ליד „דאָס בענקען“). אַז: „וואוּ איך זאָל
זוכן גיין רו און גליק, אימער אין ציון פאַרבלאָנדזשעט מיין בליק“.
אמב, וועגן זיינע ווידערשפרוכן, וועגן זיין געפילן-„ויתרוצור“ האָט דער
דיכטער אַליין בילדלעך און קרעפטיק געשריבן:

„...כּוּחַ געקלאַפט אין אַלע שויבן,
וואוּ כּוּחַ נאָר באַמערקט אַ שייַן...
וויי, מיך האָט געקוועלט דער גלויבן!
ווילד נעקוועלט דעם צווייפּלס פּיין!

„אַלט בין איך און גראַ געוואָרן
פון דעם שרעקלעכן מיט-מאַש.
אין מיין בוועם טראַג איך יאָרן,
טראַג איך פּלאַמען, טראַג איך אַש“.

**

ס'איז אָפט אין אייניקע אָפּשאַצונגען פון ראָענפעלדס פּאָעזיע געווען
אַ טענדענץ צו מינימיזירן דעם ווערט פון זיין רייך-אינדיווידועלן, לירישן
ליד. דאָס וואָרט בפּירוש געמיינט אַ פאַרשמעלערונג פון זיין באַדייטונג אַלס
דיכטער. דער דיכטער, וואָס האָט דערהויבן דעם קרעכץ פון שאַפֿ-אַרבעטער
צו דער מדרגה פון ליד, האָט געשאַפּן פיל פרעכטיקע לירישע, טיף-מענטש-
לעכע לידער — צווישן זיי אויף מאַטיוון פון אומעט, איינזאַמקייט, שרעק,
טויט, זכּרונות פון קינדהייט און יוגנט, פונעם טייך באַקשאַ אין זיין ליטווישן
געבורט-שטעטל באַקשאַ, וואוּ זיינע עלטערן און זיידעס פּלעגן כאַפּן פּיש.
זיינע ליבע-לידער, געשריבן מערסטנס אויף די עלטערע יאָרן, זיינען שוואַך
און צו-סענטימענטאַל. קרעפטיק און בילדער-רייך זיינען פיל פון זיינע
נאַטור-לידער (צווישן זיי די לידער-סעריעס „הערבסט-בעטלעך“ און „אלול-
מעלאָדיען“). דער דיכטער פון צאָרן אין זיינע שאַפֿ-לידער איז אויך דער
דיכטער פון צערטלעכקייט אין אַ סך פון זיינע רייך-לירישע לידער, לידער
מיט אוניווערסאַל-מענטשלעכע מאַטיוון, אַנגעזעטיקט מיט פאַרב און מוזיק,
צווישן זיי זיינען: „דאָס בלימל“, „ווינטער“, די לידער אויפן טויט פון זיין
איינציקן פּופּצן-יאָריקן זון „אַלע שווייגן“ א. אַנד., „צו די בלומען אין
הערבסט“, „אויפן טויטן גאַרטן“, „דער אייביקער סוד“, „וואָלט ווהיטמאַן“,
„גרויע האָר“, א. אַנד. אין פיל פון אַט-די לידער קומט בוידעט צום אויס-
דרוק דעם דיכטערס שאַרפּער הוש פאַר קלאַנג און ריטם, פאַר פּרישן גראַם,
פאַר וואָרט-ניואַנסן, אייניקע פון אַט-די שטימונגספּודע לידער צייכענען
זיך אויס מיט זייער טרייסטנדיקן, לאַשטשנדיקן וואָרט. אין אַ צאָל פון זיי
האָט ראָענפעלד אַריינגעבראַכט נייע טענער בילדער — פּריש אויך
אין אונזער איצטיקער מאַדערנער יידישער פּאָעזיע, באַזונדערס — אין
זיינע נאַטור-לידער, וואוּ דער דיכטער ווערט איינס מיט דער נאַטור.
די „יונגע“, וואָס זיינען געקומען מיט נייע פאַרמען, מיט ראַפּינירטע,
דינע פּערוזן, מיט אַן אַקצענטירונג פון עסטעטיק, פון פאַרם און ניואַנסן פון
טאָן און פאַרב (אָפט אויפן חשבון פון אינהאַלט, און, דער עיקר, פון טאַצאַלן

אינהאלט) האָבן אויף אַ זייער ניט־ראַפּינירטן אופן באַליידיקט דעם גרויסן האַלב־פּאַראַליזירטן, האַלב־בלינדן, פיזיש־קראַנקן און צעבראַכענעם דיכטער (ראָזענפעלד איז טיפּ־ווייז פּאַראַליזירט געוואָרן אין 1906, אין עלטער פון 44 יאָר). פאַר זיי איז זיין סאַציאַל־שאַרף, נביאיש־רופּעריש ליד געווען „דעקלאַמאַציע“. אייניקע פון זיי האָבן אָבער געמוזט צוגעבן די אַריגינעלקייט, די קראַפט און פּרישקייט פון זיינע בילדער און אימאַזשן און די צויבער־מוזיק אין זיינע נאַטור־לידער, באַונדערס אין יענע, וואו ער באַזינגט רויע נאַטור־קראַפט. אייניקע פון די פּריערדיקע „יונגע“ זיינען אפילו, ווילנדיק צי ניט־ווילנדיק, באַווירקט געוואָרן פונעם גרויסן דיכטער אין זייער איי־גענעם שאַפן (משה לייב האַלפּערן, א. אַנד.). וועגן דער געזונטער השפּעה פון ראָזענפעלדן (ווי פון ווינטשעווסקיין, עדעלשטאַטן און באַוואַווערן) אויף די פּראַגראַעסיווע יידישע שרייבער אין אַמעריקע און אַנדערע לענדער, ווי אויך אויף די יונגע יידישע סאַוועטישע שרייבער, איז גאָר קיין פּראַגע ניט. גרויסע דיכטער־ישע ווייזע, פּילאָסאָפּישע פּאַרטיפּקייט, אַ שפּע פּין אייגנאַרטיקע בילדער און פאַרבן איז פאַראַן אין ראָזענפעלדס וואונדערלעכן ליד וועגן בערג.

אַ, איר אראַלטע, אומבאַזיגבאַרע עדות
פון אומשטערבלעכקייט! גייסט דערהויבענער,
געקרוינט מיט אומענדלעכקייט און כוח,
אויף וועמענס רוקן די צום הימל שוועבנדע,
שטערן־ווינקלעך און לופט־דורכפליענדע אַדלער
רוען פּין זייערע וואַלקנרייזעס; איר ווערדע־פּילע,
גאַט־האַלטנדע, הייליקייט־אַטעמענדע טריבונעס,
פון וועמענס שוידערנד־ערנסטער ריזנהויכקייט
עס וויעט דער יצירה־פּרישער באַלאַס־דופּט
פון לעבן; איר נשמה־גרויסע, צום נסתר —
שטייגנדע מלאַכ־לייטערס: —
בערג!

דאָ האָט איר נייע פאַרם אין האַרמאָניע מיט דיכטערישער מעדיטאַציע,
מיט געדאַנקען־רייכע אינהאַלט. דאָ האָט איר טיטאַנישע דיכטערישע גבורה.
און אַט ווי ראָזענפעלד זעט און ווייזט דעם הימל אין דער סביבה פון
דער אַרעמע אַיסט־סאַיד:

„...ווי אַן אַלטער בעטלער שלאַפט דער הימל,
צוגעדעקט מיט שמאַטעס איבערן קאַפּ.“

דער דיכטער פּראַווט צוהערן זיך שטיל און מיט יראַת־הכבוד צו די
סודות פון יצירה, פון וועלט־באַשאַף אין זיין צערטלעך־שיין ליד „דאָס
בִּימל“:

„בלימל ביי דעם ברעג פון שטראַם,
וואו די וואַסערס קוועלן,
טיפּע סודות פון תּהום
הערסטו אין די וועלן.“

מען דארף אויך דערמאנען ראָזענפעלדס פּאָלקסטימלעכע באַלאַדן און פּאָלקס-לעגענדן („די כּוּחַ פּון די בערג“, „דער ייִדישער סאַלדאַט“, „שדים“), מעשיות און תּנ"ך־קאַפיטלעך.

אַ באַזונדער אָרט אין ראָזענפעלדס שאַפּונגען פּאַרנעמען זיינע סאַטירישע לידער און סאַטירישע עפּיגראַמען. אָפּט איז זיין סאַטירע ביטער, שאַרף, בייסיק, געצילט קעגן סאַציאַלע אומרעכט, טיילווייז אויפן חשבון פון קהלשע בעלי-טובות, גרענדע-פירער („העסטער סטריט“). צווישן זיי זיינען פּאַראַן אויך אפּיקורסישע לידער („גאַט פּאַרלאַזט נישט“), פּול מיט שפּאַט און מיט ביטערער איראָניע זיינען זיינע לידער: „דער קאַלואַריער, דאַטש“, „דער לאַטוויס“, „דער שטאַט-פּאַרזאָרגער“, „ברויט מיט טיי“, „מאַנאַלאַג פּון אַ סטרייק-ברעכער“, א. אַנד.

אין זיין „גאַט פּאַרלאַזט נישט“ טוט זיך דער סאַטיריקער אַ זאַג :

„ווי וואויל איז דעם מענטשן, וואָס גאַט איז זיין שפּייער
אויפן לעצטן פּאַל הייסט ער אים גיין אין די הייער.“

אין דער סאַטירע „ברויט מיט טיי“ קומט אַ פּראַטעסט קעגן דער אַרע-מער דיטעטע פּון „נאָר ברויט מיט טיי, און ברויט מיט טיי“. אין צאָרן קעגן אַזאַ סאַרט יושר רופּט-אויס דער קבצן :

„נה, איצט פּאַרשטיי איך, גאַט, איך גלויב,
אַז ערדס עשירות קומט דורך רויב, —
איך קריך גיט מער פּאַר דיר אין שטייב.“

מיר גייען דאָ גיט אַריין אין אַן אַפּשאַצונג פון זיינע פּאַרבנרייכע דער-ציילונגען און סקיפּצן פון ייִדישן אַרבעטער-לעבן, אין זיינע לעבעדיקע רימע-לידער, אַרטיקלען און פעליעטאַנען. מיר ריידן דאָ הויפטזעכלעך וועגן ראָזענפעלדן דעם דינטער, וועלכער האָט געקראָגן אויך אַנערקענונג און רום ביי די אומות העולם נאָך דעם ווי זיינע לידער זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אין ענגליש (דורך פּראָפ. ל. ווינער), אין דייטש (דורך בערטאלד פייוועל, מיט אילוסטראַציעס פון א. מ. ליליען), אין טשעכיש (דורך פּראָפ. יאַראַסלאָוו וועכליצקי), אין פּויליש (דורך ישראָל וואַלצמאַן), אין רוסיש (דורך אַ ריי שרייבער) און אין אַנדערע שפּראַכן.

קלמן מרמר, וועלכער האָט געקענט ראָזענפעלדן פּערזענלעך, באַ-צייכנט אים (אין זיין אויבן-דערמאָנטן בוך) אַלס אַ „צאַרט-פּילנדיקן“, „באַ-שיידענעם און דאַנקבאַרן מענטשן“.

פּאַרשטייט זיך, אַז די ראָזענפעלד-פּערזענלעכקייט זעען מיר הויפטזאָכ-לעך אין די לידער, אין דער פּאַעטישער ירושה פונעם גרויסן דיכטער. מער פּרטים פון אַט-דער טראַגישער, שאַפּערישער פיגור, ווי אויך פון זיין ביאַ-גראַפיע (באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע איינצלהייטן), געפיענען מיר אויך אין דער זאַמלונג פון זיינע בריוו (מיט אַן אַריינפיר און דערקלערונגען פון י. ליפּשיץ, „יחזק“, בונעאָס-אירעס, 1955). אין דער זאַמלונג גייען אַריין 134 בריוו צו 21 מענטשן (צווישן זיי פּראָפ. ל. ווינער, שאול גינזבערג, יעקב

דינעזאָן, קרמן מרמר, ראובן בריינין, אב. קאהאָן). זיי זיינען געשריבן גע-
וואָרן פון 1892 ביז 1919. מיר זעען דורך זיי די טראַגיק, פאַרביטערטקייט,
פיין און יסורים פונעם גרויסן שרייבער, זיין צאָרן קעגן די שאַפֿ־באַסעס
און צייטונג־באַסעס, קעגן דער סביבה, וואו ער האָט געפילט, אָז זיינע דיכ־
טערישע פלאַמען ווערן — אַש... .

**

נאָכדעם ווי ס'איז אין 1888 אין ניו־יאָרק דערשינען ראָזענפעלדס ערשט
ביכֿ לידער, „די גלאַקע“ (נאָענט פון דרייסיק לידער), האָט עס דער אָנ-
דאַנער „אַרבייטער פריינד“ באַצייכנט ווי אַ „זאַמלונג פון רעוואָלוציאָנערער
פּאָעזיע“. דער מחבר איז באַצייכנט געוואָרן אַלס „יונגער רעוואָלוציאָנערער
פּאָלקס־פּאָעט“. אין די 90ער יאָרן, ווען ס'איז דערשינען אַ זאַמלונג פון
ראָזענפעלדס לידער אין דער ענגלישער איבערזעצונג פון פּראָפ. לעאָ ווינער,
וועלכער האָט געהאָלפן פּאָפּולער מאַכן דעם דיכטער פון דער האַרעפּאַש־
נער יידישער איסטי־סייד, האָבן אייניקע אַמעריקאַנער ליטעראַטור־קריטי-
קער מיט ענטוויאַזם באַצייכנט ראָזענפעלדן אַלס אַ וועלט־דיכטער פון גרויס
באַדייטונג.

סוף 1897 און אָנהויב 1898 איז „דער נייער גייסט“, ניו־יאָרק
פאַרגעקומען אַ הייסע דעבאַטע וועגן ראָזענפעלדס פּאָעזיע. דער ליטעראַטור־
קריטיקער ל. בודיאָנאָו האָט (אין זיין אַרטיקל „אַ בלאַנדזשנדיקער פּאָעט“)
באַצייכנט ראָזענפעלדן אַלס אַן אַרבעטער־דיכטער, וואָס זיין יידישקייט צע-
טומלט אים, שוואַכט־אַפּ זיין קראַפט און מאַכט פון אים אַ פּערזן־שרייבער
(אַנשטאַט פּאָעט). לעאָ קאַברין האָט אָנגעוויזן אויף דער נאַציאָנאַלער פּאַרם
פון ראָזענפעלדס אַרבעטער־ליד און אים באַטיטלט אַלס אַ דיכטער פון
יידישן פּאָדק. יעקב מילין האָט אונטערשטראַכן דעם יידישן פּראָלעטאַרישן
מאַטיוו אין ראָזענפעלדס לידער און האָט דערקלערט: „ראָזענפעלדס הויפט־
שטאַרקייט באַשטייט אין דעם... וואָס אין אים שפיגלען זיך אַפּ, דורך אַ
יידיש שפיגעלע און אַ יידישער פאַרבינדונג, די ליחוד, די קאַמפּן, דאָס
שטרעבן און די האַפּענונגען פון אַרבעטער־קלאַס“.

דער יידישער אַרבעטער־דיכטער פון יענעם פּעריאָד, נטיטן לעמפּערט
(1875-1899) האָט אין אַ ליד „מיינע געפילן“ אויסגעדריקט זיין באַגייסטערונג
פאַר ראָזענפעלדן, דעם „אַרי שבחבורה“, נאָכן איבערלייענען זיין ליד „פּרי-
לינג־געזאַנג“. לעמפּערט האָט געשריבן:

אַ הערלעכער דיכטער ! נאַטורס גרויסער זינגער.
דו וועקסט אין מיר אויף אַזאַ מאַנעם געפיל,
איך הער זיינע ליחוד, מיר דוכט, אָז זיי זיינען
די וועלבע, וואָס האָבן באַגייסטערט מיך פיל“.

מ. אַלגין האָט אין זיינע צוויי אַרטיקלען וועגן ראָזענפעלדן (אין בוך
„קולטור און פּאָליק“, איקוּף־פּאַרלאָג, 1949) אונטערשטראַכן ראָזענפעלדס
גרויסע היסטאָרישע באַדייטונג. ער באַצייכנט ראָזענפעלדן אַלס „איינעם

פון די ערשטע פראפעסיאנעלע יידישע דיכטער: „ער איז אפשר געווען דער ערשטער קראפטפולער יידישער דיכטער“, ער האט געהאטן הויך די פאן פון דיכטונג. אגגין דערמאנט (אין זיין ארטיקל, אפגעדרוקט אין „מארגן-פרייהייט“ פון 24טן יוני, 1923), אז „אין די לעצטע צען-פופצן יאר איז ער [ראזענפעלד] פארקראכן אין א זומפ, וואס האט געעקלט אפילו זיינע פריינט“. דער מארקסיסטישער ליטעראטור-קריטיקער ווייטאָן: „מיר נע-מען פון ראזענפעלדן זיין שילדערן דאָס לעבן פונעם ארבעטער, ... זיין האָס צום עקספּלאַטאַטאָר, ... דעם אַרבעטער-שטאַף, די אַרבעטער-ווירדע. ... זיין רוף צום קאַמף, 4. זיין אַמכאַדיקן טאָן, ... די מעטאָדע פון נוצן דאָס ליד אַלס געווער. ... מיר נעמען די ירושה און גייען ווייטער — צו נייערער, גרעסערער פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור.“

ד. זיים זשיטלאָוסקי האָט (אין זיין בוך עסייען „ווייזע און געדאַנק“, איקוף-פּאַרלאַג, 1951), אז ראָזענפעלדס „גבורה ליגט דאָרטן, וואו ער האָט צו טאָן מיט דער נאַטור און מיט דעם אינדיוידועלן לעבן פון דעם מענטשן, מיט יענע אייביקע פריידן און אייביקע ליידן, וואָס בלייבן די אייגענע פאַר אַלע דורות“. ער האָלט, אז ראָזענפעלדס „נאַציאָנאַלע ליריק איז אַביסל בע-סער איידער די סאַציאַלע, אָבער ליידיט שטאַרק פון געקיינסטלטן פּאַטאַס און ביליקער התפעלות“. אין זיין אַרטיקל (1910) וועגן ראָזענפעלדס צוויי בענד פּאַעזיע און אין באַנד פּראָזע ווייטאָן ד. זשיטלאָוסקי: „אַלע דריי בענד האָבן אַ רייכן שפּראַך-ווערט, וואָס טאָר ניט אונטערגעשאַצט ווערן אין דעם איצטיקן אַנטוויקלונגס-פּעריאָד פון אונדזער ליטעראַטור.“

דער געטרייער פּראָגרעסיווער ליטעראַטור-פּאַרשער קאַמף מרמז האָט (אין זיין בוך „דער אַנהויב פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע“, „איקוף“-פּאַרלאַג, 1944) אונטערשטראַכן: „ער [ראָזענפעלד] איז אַליין גע-ווען דער העלד פון זיינע ליידער. ער האָט באַוויינט זיין אייגענעם שיקאַז אין דעם, סוועט-שאַפּ'... שער און אייזן זיינען פאַר מאַריס ראָזענפעלדן ניט קיין שטומע באַשעפּעניש. רירט ער זיי אָן מיט זיין צויבער-פּען, אַזוי הויבן זיי אָן צו רעדן... די פּען און די שער גייען ביי מאַריס ראָזענפעלדן האַנט אין האַנט... ער האָט געפילט, אַז כאַטש ער איז ביי זיין לעבן פאַר-געסן געוואָרן, איז ער דאָך אומשטערבלעך.“

ד. מ. פינעס האָט אינעם צווייטן באַנד פון זיין „געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“ (וואַרשע, 1911) אין אַ לענגערער אָפּהאַנדלונג וועגן ראָזענפעלדן אַנגעוויזן: „אין אַ גאַנצער ריי ליידער טרעט ער אַרויס אַלס דער אויסדריקער פון די פּאָלקס-פּאַרלאַנגען, אַלס נביא פון דער סאַציאַלער רעוואַלוציע“. „זײַט ווער שיינקייט פונעם פּערז האָט ראָזענפעלד נישט קיין גלייכן אין דער יידישער ליטעראַטור.“

דער ליטעראַטור-קריטיקער ב. וויזקין האָט (אין זיין בוך „גרונט-טענ-דענצן פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע“-פּאַרלאַג, 1948), אַרויסגעבראַכט אייניקע אינטערעסאַנטע געדאַנקען אין שייכות צו ראָזענ-פעלדס אַרט אין אונדזער ליטעראַטור. ריווקין ווייטאָן: „מאַריס ראָזענ-“

פעלד איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אַרויסבאַפרייט זיין ליד פון אונ-
טער דער תכלית-דיסציפלין. דער ערשטער צו דערהויבן ס'תכלית-ליד צום
פּאָעטישן ליד. ... נייגון האָט זיך געזונגען אין אים. איידער ער איז באַ-
ווירקט געוואָרן פון וועלכער-עס-איז אידיע". באַלד אָבער אונטערשטרייכט
ריווקין: "אפילו דאָס פּאָעטישע ליד ראָזענפעלדס איז סיי-ווי, מיט זיין
וויסן און אַן זיין וויסן, אָנגעשטעלט געווען אויף תכלית — עס דערפילט אַ
באַשטעלונג". ריווקין זעט די פּאָלגנדיקע דריי הויפט-פּאַרדינסטן אין ראָזענ-
פעלדס שאַפן: "ער, דער ערשטער דאָ, האָט אויסגעהאָדעוועט דעם פּאָעט
אין זיך, זאָמלענדיק טראַפּן פאַר טראַפּן פּאָעט-באַוואוסזיין"; "ער האָט
זיך געעפנט אַ צוטריט צום קוואַל פון יידישע שטימונגען"; "אים איז
געלונגען אויפצוהויבן דאָס אידיאישע אַרבעטער-ליד צו אַ פּאָעטישן ליד".
מיר קענען פולשטענדיק מסכים-זיין מיט ריווקינס געדאַנק, אַז "דאָס האָט
ער [ראָזענפעלד] דעם סאַציאַליזם געהאַט צו פאַרדאַנקען, וואָס דער פּאָעט
אין אים האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט און איז אַרויסבאַפרייט געוואָרן".
מיר קענען מיט אים ניט מסכים זיין, ווען ער דערקלערט, אַז "ראָזענפעלד
האַט נישט אַריבערגעשפרייזט זיין דור". דער פּאַקט איז, אַז ראָזענפעלדס
דיכטערישע השפעה גייט איבער פון דור צו דור, אַז זי שפירט זיך אין
די לידער אויך פון די היינטיקע יידישע דיכטער, אַז אויך דער איצטיקער
דיכטער-דור קאָן אַ סך לערנען ביי ראָזענפעלדן אין פּרט פון אויסדריקן די
וויצען און האַפענונגען פון די יידישע פּאַלקס-מאַסן.

דער דיכטער און ליטעראַטור-פּאַרשער נ. ב. מינקאָו האָט אין זיין
פּאַרטיפּטער עסעי וועגן ראָזענפעלדן (אין בוך "יידישע קלאַסיקער פּאָעטן",
ניו-יאָרק, 1937) אונטערגעצויגן אַ סך-הכל: "צו זיין [ראָזענפעלדס] באַניי-
אונג אין דער יידישער פּאָעזיע זאָל צוגעשריבן ווערן:

"זיין דינאַמישער שוואַונג, וואָס פלעגט, צייטנווייט, דערהויבן זיין ליד
ביז פּאַטאַס און עקסטאַז.

"זיין אומדערוואַרט-סובלימירטער, פּאָעטישער איבערברוך פון איין שטי-
מונג אין דער צווייטער; און

"זיין קערנדיקער, פּוּל-טאַניקער ליריזם, וואָס פּאַרלירט ניט זיין פּוּל-
קייט און טאַן-אַרט אין געלייטערטע מאַמענטן פון לאַמענט און מעלאַנכאָליע".

דער דיכטער און ליטעראַטור-קענער מרדכי יאַפע האָט אין זיין בוך
עסייען "רינגען אין דער קייט" (ניו-יאָרק, 1939) אונטערשטראַכן, אַז ראָזענ-
פעלד "איז געווען דער דיכטער-פענאַמען פון — סתירות". אַזווייזנדיק אויף
אַ צאָל פון אַט-די סתירות איז יאַפע געקומען צום אויספיר: "די אַלע
סתירות האַבן, נאַטירלעך, שטאַרק פּאַרטונקלט זיין געשטאַלט, — זיי האַבן
אָבער ניט צעריבן אים אין ראַד פון צייט. ער האָט דערגרייכט די נישט-
פּאַראַגענלעכע מדרגה פון באַווייזן ווידער זיך, און לאָזן זיך דערזען אין
גרויסן שיינ פון עכטיקייט". ... "נאָכן טויט שטייט ער ווידער אויף צו לעבן".
אין זיין בוך עסייען "פיגורן" (ניו-יאָרק, 1928) האָט ש. ז. זעטעו באַ-
צייכנט ראָזענפעלדן אַלס יידישן קלאַסיקער-פּאָעט. זעצער שרייבט: "וואָס

אָנבאַלאַנגט דער פּאָעטישער גבורה, מיט וועלכער דער פּאַרשטאַרבֿענער דיכֿטער האָט זיך אין אַזאַ גרויסער מאָס אויסגעצייכנט, דעם וואונדערבאַרן ריטם פון די מערסטע זיידער זיינע, די פּוּלברֿוטֿיקע אויסדרוקס־פּאַרמען, אין וועלכע ער האָט זיינע דיכטערישע מאָטיוון פּאַרקערפּערט, איז ער, אָן צווייפֿל, דער גרעסטער דיכטער אין אונדזער ליטעראַטור אין ייִדיש... מען קען ניט צונויפֿמישן ראָזענפעלדן דעם דיכטער פון זיין גלאַנץ־פּעריאָדע מיט ראָזענ־פעלדן דעם דיכטער פון די לעצטע צוועלף־פּופּצן יאָר. אויף די טענות פון אייניקע קריטיקער וועגן „אומקולטורקייט“ ביי ראָזענפעלדן ענטפּערט ש. צ. זעצער: „אָווינע ריזיקע טאַלאַנטן, ווי ראָזענפעלד, זיינען אַליין קולטור.“ און ער קומט צום אויספיר: „יא, פיל מער, ווי נאָר אַ פּאַלקס־פּאַעט איז מאַריס ראָזענפעלד. ער איז אונדזער ערשטער גרויסער קלאַסיקער דיכטער; ער איז אונדזער ערשטער אמת־גרויסער פּאַעט געווען.“

ב. וואַדעק האָט אין צוויי אַרטיקלען (1907 און 1923, איינגעשלאָסן אין דעם בוך: „ב. וואַדעק — זיין לעבן און שאַפֿן“, רעדאַקטירט פון יעפֿים ישורין, ניו־יאָרק, 1936) באַצייכנט ראָזענפעלדן אַלס „דעם גרויסן שניידער, וואָס שטעפט־אויס אויפֿן גרויען פּאַן פון דער גרויער אַלטעגלעכקייט פונעם אַרבעטער־לעבן די קינסטלערישע, בלוטיקע קווייטן פון ענווים און שמערץ...“ ראָזענפעלד „האָט איבערגעלאָזן אַזאַ טיפֿן דויערנדן איינדרוק אויף אונדזער דיכטונג, אַז כל־זמון ייִדיש וועט זיין די שפּראַך פון די ייִדישע מאַסן, וועט ער ווערן באַטראַכט אַלס איינער פון די גרעסטע פּאַעטן, וואָס מיר האָבן פּאַרמאַנט.“

דער דיכטער און עסיאיסט ב. י. ביאַלאַסטאַצקי האָט אין זיין בוך עסייען „חלום אין וואָר“ (ניו־יאָרק, 1956) אויך אַרויסגעבראַכט דעם געדאַנק, אַז ווען מען וויל אָנצייכענען „דעם הויפט־סימן פון ראָזענפעלדס פּאַעטיק מוז מען אונטערשטרייכן איבער אַלץ זיין שאַפֿ־מאַטיוו“; אַז „ראָזענפעלדיש, נוסח־דיק, איז ער אין זיינע שאַפֿ־לידער“. ביאַלאַסטאַצקי, וועלכער באַצייכנט ראָזענפעלדן אַלס „דעם ערשטן פּולן, פּאַרביקן ייִדישן ליריקער“, ווייזט אָן: „ראָזענפעלדס אימפעטיקייט האָט געווינקט ווייט און ברייט. זיין ברוב, זיין אויסגעשריי, האָט אויך געווינקט אויף פיל שפעטערע נייע פּאַעטן, אויף משה־לייב האַלפּערן און אויף אַנדערע“. ראָזענפעלד, האַלט ער, וואַלט גע־קענט ווערן דער קלאַסיקער פון ייִדישן מאַדערנעם ליד, נאָר געשטערט האָט אים „די אָנגעהויפטקייט פון אַלערליי מאַטיוון“: „ער האָט די אַלע מאַטיוון ניט גענוג צוזאַמענגעהעפט, ניט צוזאַמענגעגאַסן אין איין פּאַעטישן נוסח און ניט צוזאַמענגעקובונדן אין איין פּאַעטישער איבערלעבונג. יעדער מאַטיוו גייט זיך אַזוי ווי באַזונדער, איינער אַליין.“

ריכטיק האָט אָנגעוויזן מ. אַלגין (אין „קולטור און פּאַלק“), אַז „דאָס, וואָס איז נאָך אים [ראָזענפעלדן] געבליבן, איז אַ מאַנומענט, אַ שטיק גע־שיכטע, אַ גאַנצער פּאַס אין דער ייִדישער קולטור־אַנטוויקלונג, אַ טיפּער צייכן איינגעקריצט אין האַרצן פון דורות“ (ז' 195).

אין „האַרצן פון דורות“ בלייבט לדור־דורות ראָזענפעלדס רייכע פּאַ־

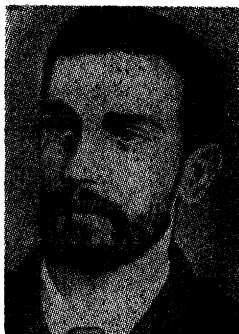
עטישע ירושה. זיין ניגון לעבט אין דער נשמה פון פאלק. לאמיר איצט, צו
 ראזענפעלדס קומענדיקן 100סטן געבוירנטאג, ווידער צוטוליען צו זיך זיין
 ליכטיקן אנדענק, זיין ירושה, זיין שאפונגס-גייסט, זיין ליד וואס איז אריין
 אין פאלק. זאלן די יידישע פאלקס-מאסן אויפסניי ליינען, שטודירן ראזענ-
 פעלדן, אנטשעפן זיך מיט כוח און מוט פון זיינע לעבעדיקע שאפונגען, דורכ-
 פירן ראזענפעלד-אונטן, פארומס, סימפאזיומס, קורסן, סעמינארן, ארויסגעבן
 נייע זאמלונגען פון זיינע געקליבענע ווערק, טראגן הויך די פאן פונעם
 „בלייכן אפערעיטאר“, וואס איז געווארן איינער פון די שענסטע זינגער פון
 פאלק.

1962

דוד עדעלשטאט

(1866—1892)

עדעלשטאט איז געווען איינער פון די פיר פיאנערן פון דער יידישער אר-בעטער-דיכטונג אין אמעריקע: דער דריטער (אין צייט) נאך מאַריס ווינ-טשוווסקין און מאַריס ראָזענפעלדן; זיך רעוואָלוציאָנערע טראַדיציע אין דער דיכטונג איז פאַרגעזעצט געוואָרן דורך זיין יינגערן קאַלעגע, יוסף באַווישאַווער.

וועגן עדעלשטאטן קאָן מען בפירוש זאָגן: געלעבט — געקעמפט. זיין קורץ, פיינפול, טראַגיש לעבן איז געווען אַ לעבן פון קאַמף פאַר דעם אַר-בעטער-קלאַס. דער „טרערן-פּאַעט“, דער טרוימער און קעמפער, האָט באַמחט געווידמעט זיין גאַנצן טאַלאַנט, אַלע זיינע כוחות, זיין לעבן, דעם קאַמף פאַר פרייהייט. זיין הויך-עטישע דיכטערישע פּערווענלעכקייט האָט אַרויסגערופן דרך-ארץ אפילו ביי זיינע פּאַליטישע געגנערס. ער איז געווען באַליבט און פּאַפולער צווישן ברייטע מאַסן יידישע אַרבעטער און האַרעפּאַשינקעס, ווע-מען ער האָט געהייסיקט זיין ליד. זיין אַנדענק און ליד איז געבליבן דער-לעך און טייער אין האַרצן פון גרויסע יידישע פּאַלקס-מאַסן אומעטום.

דוד עדעלשטאט איז געבוירן געוואָרן דעם 21טן מאַי, 1866, אין קאַלוגע, רוסלאַנד. זיין פּאַטער איז געווען אַן אַרבעטער אין אַ זעג-מיל. דער יונגער דוד האָט געקראָגן אַ קנאַפע יידישע דערציאונג. ער האָט געלערנט עברי ביי אַ ליטווישן מלמד, און שטודירט רוסיש ביי אַ רוסישן לערער. שוין אין עלטער פון 9 יאָר האָט ער אָנגעהויבן שרייבן רוסישע לידער. באַזונגען די נאַטור, געשריבן לידער צו פאַרשיידענע געלעגנהייטן. אין עלטער פון צוועלף יאָר אָפּגעדרוקט אַ ליד אין דער אַרטיקער צייטונג „גחבערנסקיאַ וועדאָמאַסטי“. ער האָט געהערט „גוטע מיינונגען“ וועגן זיין רייפּנדיקן טאַ-לאַנט. אין זיין דערציילונג „וועראַ“ האָט ער מיט יאָרן שפּעטער דערמאַנט, אַז אין עלטער פון פּופּצן יאָר איז ער שוין צווישן זיינע פריינט געווען באַ-קאַנט אַלס „פּאַעט“. ער איז אין יענע יאָרן געווען באַזונדערס באַגייסטערט פאַר די לידער פון די רוסישע דיכטער ניקיטין און ניעקראָסאָוו.

אין 1880 איז ער געקומען קיין קיעוו. זיין עלטערער ברודער, אַבראַשאַ, האָט דאָרט געהאַט אַ שוסטער-וואַרשטאַט. אַהין פּלעגן קומען סטודענטן, פּאַליקיסטן. דעם 8טן מאַי, 1881, האָט דער יונגער, סענסיטיווער בחור, דער

שפעטערדיקער אנארכיסטישער טוער, דורכגעלעבט אַ שוידערלעכן צאָרישן פּאָגראַם אויף יודן אין קיעוו. ער האָט צוזאַמענגעבראַכן, איז געלעגן אין קיעווער שפיטאַל. דר. מאַקס מאַנדעלשטאַם האָט אים שפּעטער געגעבן אַר-בעט אין קאַמיטעט פאַר הילף צו די פּאָגראַם-געליטענע.

אונטערן איינדרוק פון די שווערע פּאָגראַם-איבערלעבונגען איז ער-על-שטאַט אין 1882, צוזאַמען מיט אַ גרופּע סטודענטן „עם עולם“, געפאַרן קיין אַמעריקע. ער האָט זיך באַזעצט אין סינסינעטי, אַהאַיאַ. דאָרט האָבן גע-וואוינט זיינע צוויי עלטערע ברידער (פון איין מאַמען). אויפן וועג האָט ער אַנגעשריבן צוויי רוסישע לידער: „אַ נאַכט אויפן אַטלאַנטישן אַקעאָן“ און „אויפן אַקעאָן“.

אין סינסינעטי האָט ער די ערשטע פּאָר יאָר אַנגעהאַלטן זיין אינטע-רעס אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין רוסלאַנד. ער האָט זיך באַ-קענט מיטן אַרטיקן קליינעם יודישן קרייז ראַדיקאַלן, שניידער-אַרבעטער. ער איז אַזיין געוואָרן אַ שאַפּ-אַרבעטער; געהאַרעוועט ביי אַ „באַטן-האַל“ מאַשין (מאַשין צו מאַכן לעכלעך פאַר קנעפלעך). ער האָט גענומען שטודירן ענגליש, באַקענען זיך מיטן צושטאַנד און מיט די פּראַבלעמען פון דער אַמעריקאַנער אַרבעטער-באַוועגונג. אין 1885 איז ער געוואָרן אַ מיטגליד פון דער אַרטיקער „יודישער אינטערנאַציאָנאַלער גרופּע“. אַ וועטאַרקע וויר-קונג האָט אויף אים געהאַט אַלבערט פּאַרסאָנס, דער דעמאָלטריקער רעדאַק-טאָר פונעם אַנאַרכיסטישן וואַכנבלאַט אין ענגליש, „אַדאַרם“, אין שיקאַגע. אין 1886 האָט דער צוואַנציק-יאָריקער ענדלשטאַט אַנגעהויבן ווערן אַק-טיוו אַלס אַן אַרבעטער-טוער. ער איז געווען טעטיק אין דער קאַמפּאַניע פאַר דעם גענעראַל-סטרייק פונעם 1טן מאַי אין יענעם יאָר; ער האָט גע-פּרוּאוּט העלפן גרינדן אַ יוניאָן פון זיין שניידער-פּאַך. ער האָט דערריבער טאַקע פּאַרלירן זיין „דזשאַב“ און איז אָפּגעפאַרן קיין ניו-יאָרק. אין אַק-טאָבער פון יענעם יאָר איז זיין פּאַמיליע אַנגעקומען קיין אַמעריקע. ער איז דאָן מיט זיין פּאַמיליע געפאַרן צוריק קיין סינסינעטי.

דער טויט-אורטייל אויף די שיקאַגער אַרבעטער-מאַרטירער (דעם 11טן נאַוועמבער, 1887) האָט ענדלשטאַטן שטאַרק אויפגערוהערט. ער איז דאָן אַרעסטירט געוואָרן פאַר באַטייליקן זיך אין די פּראָטעסט-מיטינגען. שפּע-טער איז ער אָפּגעפאַרן קיין ניו-יאָרק, געהאַרעוועט אין די שוויץ-שעפּער, צוריקגעפאַרן „אַהיים“, געליטן אַרבעטלאָזיקייט, און אין נאַוועמבער 1888 צוריקגעקומען קיין ניו-יאָרק. ער האָט אַנגעהויבן באַטייליקן זיך דירעקט אין דער אַנאַרכיסטישער באַוועגונג.

אין אַנהויב פון 1889 האָט ער ווידער פּאַרוואַכט דעם טעם פון נויט, הונ-גער, אַרבעטלאָזיקייט. ער האָט אָפּגעדרוקט צוויי ליהער אין רוסיש („פּראַ-לעטאַריער“, „די פּיס“). ער איז געוואָרן טעטיק אין דער אַנאַרכיסטישער גרופּע „פּיאָנערע דער פּרייהייט“. דעם 15טן פעברואַר פון יענעם יאָר האָט יענע גרופּע אַנגעהויבן אַרויסגעבן די וואַכן-צייטונג „די וואַרהייט“, וועלכע איז אונטערגעאַנגען דעם 12טן יולי, 1889. ערעשטאַט איז געוואָרן אַ

מיטגליד פון דער רעדאקציע צוזאמען מיט א צווייטן מיטגליד הלל זאלא-טאראוו. אין ערשטן נומער פון דער צייטונג איז דערשיינען זיין ערשט ליד אין יידיש: א באגריסונג-ליד: "צורוף דער ווארהייט". שוין אין יענעם ערשטן ליד זיינעם האָט ער גערופן די נייע צייטונג: "באגייסטער, פאראיי-ניק זיינע אַרעמע ברידער! הייב-אויף דעם געפאַלענעם קנעכט. צעברעך זיינע קייטן, באַפריי זיינע גלידער און גיב אים דאָס מענטשלעכע רעכט!..." ער האָט אָפגעדרוקט צוואַנציק אַרבעטער-לידער, קאַמף-לידער אין דער "ווארהייט"; אַכט פון זיי ווערן נאָך ביז איצט געזונגען. צווישן יענע ערשטע לידער זיינע זיינען געווען: "געדאַנקען אין פאַבריק", "אין קאַמף" (שטאַרק געלויבט ווירדן מאַריס ראָזענפעלדן), "די צוואה", "נאַטור און מענטש", "אין לאַנד פון די פיראַמידן", "מיין לעצטע האַפענונג", "דער אַרבעטער", "דער שניידער", "דער וועקער", און אַנדערע. אייניקע לידער האָט ער איבערחגע-אַרבעט פון זיינע אייגענע רוסישע לידער. בלויז אַ פּאַר לידער (אין יידיש און רוסיש) האָט ער געווידמעט זיינע קורצע ראַמאַנען. די מערסטע, אַדער כמעט אַלע, לידער זיינען געווען לידער פון אַרבעטער-קאַמף, רופן צו קאַמפן פאַר באַפרייאַונג. זיינע לידער האָט ער באַטראַכט ווי אַ געצייג אין קאַמף. זיין מוזע האָט ער אַליין באַצייכנט אַלס "פּראָלעטאַרישע מוזע".

ער האָט אַפֿי ווייטער געליטן נויט, געלעבט אין דחקות. ווען ער איז אין יענעם יאָר צוריקגעפאַרן קיין סינסינעטי, איז ער שוין געווען באַקאַנט אַלס אַ "יידישער ריכטער". דאָרט האָט ער מיטגעאַרבעט אין דעם ראַדי-קאַלן אַרבעטער-פאַראיין "טרומטיקערס" (זוכערס פון אמת).

אין 1890 איז עדעלשטאַט געוואָרן אַ מיטאַרבעטער פון דער פּריוואַ-טער סאַציאַליסטישער צייטונג "מאַרגנשטערן" (געגרינדעט דעם 17טן יאָ-נואַר פון יענעם יאָר). ער האָט דאָרט אָפגעדרוקט, אונטערן פּען-נאַמען "פּאַס-קאַרעל", אַ פּאַר צענדליק לידער אויף מאַטיוון פון אַרבעט, לידן, נויט, דחקות, "קייטן-מוזיק".

דעם 4טן יולי, 1890, האָט אין ניו-יאָרק אָנגעהויבן דערשיינען די אַנאַר-כיסטישע צייטונג "פרייע אַרבעטער שטימע", און עדעלשטאַט איז געוואָרן אירער אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער. אין דעצעמבער פון יענעם יאָר איז ער, לויט דער איינלאַדונג פונעם דעמאָלטידיקן רעדאַקטאָר פון דער צייטונג, געקומען צו דעם צווייטן צוזאַמענפאַר פון די אַרבעטער-אַרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן אַרויסגעגעבן די צייטונג. ער איז דאָן דערווילט געוואָרן אַלס דער אַנאַרכיסטישער רעדאַקטאָר פון דער צייטונג (דר. י. א. הורוויטש איז דער-ווילט געוואָרן אַלס דער סאַציאַליסטישער רעדאַקטאָר). עדעלשטאַט האָט זיך באַצויגן מיט טיפן ערנסט צו זיין שווערער רעדאַקציע-אַרבעט, וועלכע ער האָט אָנגעהאַלטן ביז העכער אַ יאָר פאַר זיין טויט. ער האָט רעדאַקטירט מאַנאָסקריפּטן, געשריבן פאַר דער צייטונג לידער, אַרטיקלען, הערצילונגען, סקיצן און בילדער. ער איז געוואָרן אַפֿי מער אַנטווישט אין די אַנאַרכיס-טישע פירער. ער האָט אין יולי פון יאָר 1891 אָנגעהויבן שטאַרק ליידן פון שווינדזוכט. סוף אַקטאָבער איז ער אָפגעפירט געוואָרן קיין דעטווער, קאָ-

לאַראַדאַ. אין ניו־יאָרק האָט מען אין אַרבעטער־קרייזן גענומען שאַפן הידף צו קענען אים אויסהאַלטן אין דענווער, אין אַ „באַרדינג־הויז“, וואָס זיין שוועסטער שרה האָט אויפגעהאַלטן, אויך פאַר אַנדערע שווינדזוכט־קראַנקע. אויך אין דענווער האָט ער, אַ קראַנקער און צעבראַכענער, ווייטער געשריבן דידער, געשאַלט מיטן „קריגס־טראַמפּיט“. פיר טעג פאַר זיין טויט האָט ער אָנגעשריבן זיין ליד „צום קעניג־טויט“. ער האָט זיך געבעטן: „איך בין נאָך יונג — לאָז מיך ענדיקן מיין טרוים“. דריי טעג פאַר זיין טויט האָט ער אין זיין „צייט־ליד“ אויסגעדרוקט אַנטוישונג אין זיינע אַנאַרכיסטישע „אַלטע קאַמעראַדן“, וואָס נאָר „זיי שראַפן, זיי שנאָרען, עס גייט זיי ניט אָן“. אין יאַנאַר, 1892, איז דערשינען זיין לידער־בוך „פּאַלקס־געדיכטע פון ד. עדעלשטאָט“, אַרויסגעגעבן דורך דער „פרייע אַרבעטער־שטימע“. דעם 17טן אָקטאָבער, 1892, איז דוד עדעלשטאָט געשטאַרבן אין דענווער, אין עלטער פון 26 יאָר. ביי זיין טויטן בעט איז געווען זיין שוועסטער סאַניע (שרה). אין 1915 איז אויף זיין קבר אויפגעשטעלט געוואָרן אַ מאָנומענט. נייע, פאַרשידענע אויפלאַגעס און זאַמלונגען פון עדעלשטאָטס לידער און פּראָזע זיינען דערשינען אין אַמעריקע, רוסלאַנד און ענגלאַנד. אין מאַי 1909 איז אין לאַנדאָן דערשינען אַ פּולסטע אויסגאַבע פון עדעלשטאָטס „שריפטן“, וועלכע איז אויך ניט קיין פּולע. אַ ריי אויסגאַבעס פון זיינע ווערק זיינען דערשינען אין סאָוועטן־פאַרבאַנד. אַ מאָנומענטאַל ווערק, אַ פּרעכטיקע עדעלשטאָט־ביאָגראַפיע, „דוד עדעלשטאָט“, פונעם גלענצנדן ליי־טעראַטור־פאַרשער קלמן מרמור, אין דערשינען אין דעם ניו־יאָרקער „איקוה“־פּאַרלאַג אין 1950. דאָס ווערק — אַן אוצר מיט אינפאָרמאַציע וועגן עדעל־שטאָטס לעבן און שאַפן — אַנטהאַלט אויך בריוו פונעם יונג־פאַרשטאַרבענעם דיכטער, אַ בייבליאָגראַפיע, אָנמערקונגען, פּאָטאָגראַפישע בילדער, און אַנד. אין משך פון די קנאַפע פיר יאָר פון זיין שאַפן אין יידיש האָט עדעל־שטאָט אָנגעשריבן אַן ערך פון 140 לידער, פּופצן דערציילונגען און ביידער און פּופציק אַרטיקלען. אייניקע פון זיינע שאַפונגען זיינען געבליבן ניט־פאַרעפנטלעכט. זיין רייכע ליטעראַרישע ירושה, אַ וויכטיקער בייטראַג צו דער יידישער אַרבעטער־דיכטונג, פאַרנעמט אַן אָנגעזעען אַרט אין דעם קול־טור־אוצר פון די יידישע אַרבעטער און פּאַלקס־מאַסן.

אַקטאָבער 17, 1952.

2.

„צום פּאַלק וועל איך פון קבר זינגען און וועל באַגייסטערן זיין האַרץ.“
(פון דוד עדעלשטאָט „מיין צוואַה“)

דער יידישער אַרבעטער־דיכטער דוד עדעלשטאָט האָט זיך באמת אויפ־געשטעלט אַ מאָנומענט אין האַרצן פונעם יידישן אַרבעטנדיקן פּאָפּ. זיינע פּלאַמיקע, עכטע, רעוואָלוציאָנערע לידער זינגט מען נאָך עדיהיום אומע־טום, וואו יידישע האַרעפּאַשינקעס לעבן און ווירקן. ער האָט געלעבט בלויז זעקס־אויַצוואַנציק יאָר; ער האָט געשריבן און געדרוקט יידישע דידער

בלוין פיר יאָר, און דאָך איז זיין שאַפן אַ וויכטיקער בייטראַג צו דער יידישער שער אַרבעטער־דיכטונג, צו דער גאַנצער מאָדערנער יידישער פּאָעזיע. זיין יידיש פּייד איז געווען דורכאויס געווידמעט דעם לעבן און קאַמף פון די יידישע עקספּלאַטירטע, ליידיגדיקע אַרבעטער. זיין דיכטערישע שטים איז געווען די שטים פון אַרבעטער־ליידן און פּראָטעסט, צער און צאַרן, פאַרביטערונג און אַנטריסטונג.

עדעלשטאַט, דער ערלעכער שאַפ־אַרבעטער, וועלכער האָט געהונגערט, געליטן פון שווינדדוכט און איז אַזוי יונג אַרויסגעריסן געוואָרן פון די אַר־בעטער־רייען; דער צאַרטער דיכטער און דער ציילער, דער רעוואָלוציאַר־נערער ליריקער; דער מסירת־נפשדיקער אַרבעטער־טוּער; די ריינע אי־דעאַליסטישע פּערזענלעכקייט, — איז אויסגעוואָקסן ממש אין אַ לעגענדאַרער געשטאַלט, אין אַ מאַרטירער־געשטאַלט, שטאַרק־באַליבט און טיף־איינגעבאַקן אין האַרץ פון יידישע אַרבעטער אומעטום. זיין פּייד האָט מען אין משך פון אַרבעטער־פאַראַמאָלונגען און פייערונגען, אויף דעמאָנסטראַציעס, אויף „סכאַדקעס“ און אין תּפּיסה.

ווי מען ווי געהעריק אַפּשאַצן דוד עדעלשטאַטן אַלס יידישן דיכטער, אַלס קינסטלער; וויל מען ווי געהעריק באַנעמען דעם ליטעראַרישן, און ניט בלויז דעם קולטור־היסטאָרישן, באַדייט פון זיין שאַפן, מוז מען אינוינען האָבן די היסטאָרישע באַדינגונגען, אין וועלכע ער האָט געוויקט און גע־שאַפן. כדי צו קענען באַנעמען זיינע אויפטוען און דערגרייכונגען פאַר דעם יידישן אַרבעטער־לייד, מוז מען זיך באַקענען מיטן היסטאָרישן, געזעלשאַפ־ט־דער־פּאָליטישן הינטערגרונט, מיט דער עפּאָכע און סביבה, אין וועלכער ער האָט געלעבט, געקעמפט און געשאַפן.

מען דאַרף געדענקען, אַז עדעלשטאַטס קורצער און פּרוכטבאַרער שאַפונג־פּעריאָד אין יידיש (1889-1892) איז פאַרגעקומען אין סאַמע אַנהויב פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג און אַרבעטער־פּאָעזיע אין אַמעריקע, און בכלל פון דער יידישער מאָדערנער דיכטונג. עדעלשטאַט האָט אָנגעהויבן פאַרעפנט־לעבן זיין יידיש אַרבעטער־לייד אינגאַנצן עטלעכע יאָר נאַכדעם, ווי מאַריס ווינטשעווסקיס אַרבעטער־לידער האָבן זיך באַוויזן אין דרוק און צוויי יאָר נאַכדעם ווי עס האָט אַ קלונג געטאָן מאַריס ראָזענפעלדס אַרבעטער־לייד. עדעלשטאַט, קאָן מען זאָגן, איז געשטאַנען ביים וויגעלע פון דער יידישער רעוואָלוציאַנערער דיכטונג דאָ אין לאַנד.

פונעם סאַמע אַנהויב פון זיין ליטעראַרישן שאַפן, ביזן סוף פון זיין יונג־פאַרשניטענעם לעבן, איז זיין באַציאונג צום לייד געווען ווי צו אַ וואָפן אין קאַמף פאַר אַ לייכטיקן מאַרגן פאַר די עקספּלאַטירטע און אונטערדריקטע. די סאַציאַלע פונקציע פון זיין לייד איז געווען: וועקן, רופן, אַראַגאַזירן דעם קלאַסן־באַוואוסטזיין פונעם יידישן אַרבעטער, ניט מיר ווערן און ניט אויפ־דערן צו רופן אים צום קאַמף פאַר זיין פולער באַפרייאונג. זיינע פּיידער, האָט ער דערקלערט, זיינען געבוירן געוואָרן „אין דער

פינצטערער וועלט פון שקלאַפּעריי, און זיין באַגייסטערונג האָט ער געשעפּט „אין קאַמף קעגן שקלאַפּעריי“.

זיין באַציאונג צו דיכטונג האָט ער פיל מאָל קלאָר געמאַכט: „דער דיכטער דאַרף פּריער פון אַזוי ווי אַ מענטש... אַלס אַ דיכטער, דאַרף זיין זיין האַרץ מיט אַלע ליינדע, אַלס אַ מענטש, מוז ער קעמפּן פאַר דיזע ליינדע“. דער אמתער דיכטער, האָט ער אָנגעוויזן, „קעמפּט פאַר דעם פּרייען גייסט, פאַר דער באַפּרייאונג פון די פאַרשקלאַפּטע“. און ער האָט אַזיין בפירוש געקעמפּט פאַר די „ליינדע“, און זיין האַרץ איז געווען „מיט אַלע ליינדע“.

אין זיין ליד „צו מיין פּעדער“ רופט ער אָן זיין פּעדער: „מיין גייס־טיקע שווערד“. אין זיין ליד „צו מיין לעזער“ הערט ער וועגן דעם גערויש פון „אַ טייך פון מענטשלעכע טרערן, צעמישט מיט דעם דיכטערס בלוט“. זיין מוזע באַצייכנט ער אַלס „אַ קריגס־טרומפּייט“; זיינע לידער רופט ער — „שטורעם־לידער“. שוין אין אַן ערנסט־קראַנקן צושטאַנד זעט ער זיך אין זיין ליד „אויפן שלאַכט־פעלד“ אַלס אַ „פאַרוואונדעטן זעלנער אין פעלד“; זיין באַגער איז „וואַרפן זיך אויפדאַסניי אין דעם קאַמף“.

קלמן חרמר, דער וואונדערלעכער ליטעראַטור־היסטאָריקער און פאַר־שער, גיט־איבער אין זיין גלענצנדן ווערק „דוד ערעלשטאָט“ (איקוף) פאַרלאַג, ניו־יאָרק, 1950, לויט דער אינפאָרמאַציע פונעם דיכטערס אַ מיט־צייטלעך, אברהם יודעלעוויטש פון דענווער:

„אַ קורצע צייט פאַר זיין טויט פלעגט ער [ערעלשטאָט] זיך באַקלאַנגן אויף די פּאַעטן פון זיין צייט, דאָס אָנשטאַט צו וועקן און רופן דעם אַר־בעטער צום קאַמף, פלעגן זיי בלויז וויינען אויף דעם שיקאַץ פון דעם גע־פלאַגטן אַרבעטער־פּאַלק. — — — אין די לעצטע טעג פון זיין לעבן, ווען ער האָט שוין פון בעט נישט געקאָנט אַרויסגיין, פלעגט ער זיך נאָכפּרענגן אויף געוויסע שטרייכן, וועלכע זיינען אָנגעגאַנגען דעמאָלט“.

די הויפּט־קראַפּט פון ערעלשטאָטס ליד איז באַשטאַנען אין זיין טיפּער אויפריכטיקייט, ערנסטקייט, האַרציקייט, ערלעכקייט, עכטיקייט פון געפיל און שטימונג. זיין וואָרט האָט געצויבערט, און ווירקט נאָך איצט, מיט דער פּרישקייט פון תּמימות, מיט דער לויטערקייט פון פּשטות. מען שפּירט ביים ליינענען און הערן זיין ליד דעם הייסן אָטעם, דעם האַרץ־קלאַפּ פונעם דיכ־טער, זיין רעוואָלוציאָנערן, העלדישן, סאַציאַלן פּאַטאַס. דער דיכטער האָט געשעפּט זיין באַגייסטערונג פון די טיפּע קוואַלן פונעם אַרבעטערס לעבן און קאַמף, לייזן און האַפּענונגען, און ער האָט געקענט באַאיינפלוסן און באַ־גייסטערן מאַסן ליינענער. ער האָט געהאַט טיפּן, גליאַיקן גלויבן אין דעם ענדגילטיקן זיג פונעם אַרבעטער־קלאַס, און ער האָט געקענט אָנצינדן דעם פּיער פון אַט־דעם גלויבן אין האַרץ פון די קרבנות פון שרעקלעכער עקס־פּלאַטאַציע.

זיין וואָרט האָט „געטראָפּן אין פינטל“. ער איז געקומען מיט מאַטיוון, וואָס זיינען געווען לייב־גאַענט דעם ליינענער, דעם יידישן האַרעפּאַשניק:

מאטיוון פון עלנט און גויט, פון פיין און ליידן, פון קאמף פאר פרייהייט. ער האט גערופן פיר מאל, און אויף פארשיידענע אופנים, „די ליידנדע ערד פון קייטן, פון טרערן באפרייען“ (אין ליד „צום יידישן פראלעטאריער“). ער האט צעשאלט דעם רוף: „קלינגט איבעראל אין די פרייהייט-גלאקן! פאר-זאמלט די ליידנדע קנעכט! און קעמפט באגייסטערט, קעמפט אומדערשראקן פאר אייערע הייליקע רעכט!“ און, ווידער, עכט און אויפריכטיק האט גע-קלונגען זיין פארזיכערונג:

„פאר אלעס וואס מענטשן איז הייליק און טייער,
האב איך גערופן צום קאמף מיט געוויין;
אין מיין הארץ האט געפלאקערט אַ הייליקער פייער,
מיין לעבן, מיין גאט וואר די מענטשהייט אליין!“
(„מיין לעצטע האפענונג“)

ער האט באזונגען העלדן פון רעוואלוציאנערן קאמף, פון באפרייאונג-קאמף (וואיזע מישעל, סאפיא פעראווסקאיא, דזשאן בראון, אלבערט פאר-סאנס, לואיס לינג, אויגוסט שפיו, א. אַנד.).

ער, דער רעוואלוציאנערער ראמאנטיקער, האט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ געזונטן, ליכטיקן קלאסן-אפטימיזם. ער האט געגלויבט באמונה שלמה, אַז „דער שטורעם מוז קומען (אין ליד „דער קומענדער שטורעם“), אַז „אויך אין מיין קבר וועל איך הערן מיין פרייעס ליד, מיין שטורעם-ליד“. אַט-די רעוואלוציאנערע מונטערקייט, דער גלויבן, געשטיצט אויפן געפיל פון סא-ציאלן יושר, קומט צום אויסדרוק אין אַ סך פון זיינע לידער:

„מיט דופטנדע בלומען, מיט גאלדענע שטראלן
וועט פרייהייט באצירן די ערד!“
(„וואכט אויף!“)

„אויפגיין חוז די זון פון פרייהייט,
קומען חוז הער פרייהייט-טאג!“
(„די טאגעס-פראגע“)

מען דארף געדענקען, אַז ווען דער זעכצן-יאַריקער בחור פון קאלוגע, טיף-רוסלאַנד, איז געקומען קיין אמעריקע, איז ער געווען רוסיפּיצירט. ערשט דאָ אין דאָס האַט ער זיך גענומען לערנען ריידן און שרייבן יידיש. זיין יידיש-שול איז געווען דער „סועט-שאַפּ“, די סביבה פון יידישע שניידער-אַרבעטער. ער איז געקומען צו דער יידישער ליטעראַטור מיט דיכטערישער דערפאַרונג אין רוסיש. אָבער ער האַט דאָ דורכגעמאַכט אַ שווערן פּעריאָד פון ראַנגלען זיך אויף צו באַהערשן דאָס יידישע לשון. מיט טיפּן ערנסט האַט ער גענומען לערנען די פּאַלקס-שפּראַך, וואָס ער האַט ליב באַקומען; די שפּראַך, אין וועלכער ער האַט אַנטדעקט מוזיקאַלישקייט און פּלאַסטיק, גרויסע מעגלעכקייטן פאַר פּאַעטישן אויסדרוק.
עס איז דעריבער קיין חידוש גיט, וואָס אין זיינע יידישע לידער, באַ-ונדערס אין סאַמע אָנהייב פון זיין שאַפּן, זיינען פאַראַן דייטשמעריזמען,

רוסיציזמען, אנטפאציזמען. דער דיכטער האט אבער געארבעט שווער אויף צו בארייכערן און לייטערן זיין יידיש לשון. ער האט בכלל מיט גרויס ערנסט געארבעט אויף זיין ליד : געשליפן, פאָרירט, איבערגעשריבן פיל מאל, אַריינ-געבראכט ענדערונגען.

יא, ער האט זיך אָנגעשטויסן אין שפראַך־שוועריקייטן. עס זיינען גע-ווען פאלן פון אומבאהאַלפניקייט, אָדער שוואַכקייט, צי אַרעמקייט אין פאַרם, אין ריטם, אין ליד־געבוי. דאָס פעלד איז געווען רוי; קיין פיל מוסטערן אין יידיש זיינען ניט געווען. און דאָך זעט מען קינסטלערישע רייפונג און אַנט-וויקלונג. דאָך זעט מען, ווי אפילו אין פרט פון פאַרם, פון סטיל, האט דער יונגער, טאַלאַנטפולער דיכטער אַריינגעבראַכט דערגרייכונגען, ניקייטן פאַר זיין צייט : פיינע מעטאָפּאָרן, פאַרגלייכן, עפיטעטן, סימבאָלן (קייטן, שטורעם, ים, א. אַנד.). פאַרשיידענע גראַם־פאַרמען.

יא, עס זיינען געווען צו־אַפטע ווידערהאַלונגען פון מאַטיוו און טעמע. דער דיכטער האט אָבער באַוווּזן צו וואַריאירן זיי. אַריינברענגען פרישקייט פון טאָן, נייע קינסטלערישע אויסדרוקן.

מען דאַרף אינזינען האָבן, אַז די אַנאַרכיסטישע עלעמענטן אין זיין דיכ-טונג, דאָס ניט קאָנען האַלטן אָן אויג אויף די קאָנקרעטע, טאַג־טעגלעכע „פּראָזאָאישע“ קאַמפּן פונעם אַרבעטער־קלאַס, דער אומגלויבן אין כסדר־דיקע פּאָליטישע קאַמפּן פאַר פאַרבעסערונגען, האָבן געהאַט די ווירקונג פון באַגרענעצן זיין דיכטערישן שוואַונג, פון דערפירן אים פון צייט צו צייט צו מליצה און אַבסטראַקציע. אַט־די חסרונות, אידיאיש־קינסטלערישע, דאַרף מען איינזען, ווי מען דאַרף בכלל ניט אידעאָליזירן די גרויסע און ווירקנ-דיקע פערזענלעכקייט פונעם דיכטער און קעמפער, נאָר זען זי אין די היס-טאָרישע ראַמען פון איר צייט, פונעם עקאָנאָמישן, פּאָליטישן און קולטור־צושטאַנד פון די יידישע אַרבעטער אין יענער צייט.

פאַרשטייט זיך, אַז די הויפט־ווירקונג, די דירעקטע ווירקונג אויפן דיכ-טערס ליד, האט געהאַט די שוידערלעכע לאַגע, אין וועלכער די אונטער־דריקטע, עקספּלואַטירטע יידישע מאַסן האָבן זיך דאַן, אין די אַכציקער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט, געפונען אין אַמעריקע. דער פּיאַנער פון רעוואַ-לוציאָנערן אַרבעטער־ליד און אַרבעטער־קאַמף האט אָבער מיט זיך מיטגע-בראַכט דיכטערישע קולטור; ער האט אַ סך געלערנט פון היינען, ניקיטינען, נייעקראַסאָון. אַ גרויסע, געזונטע ליטעראַרישע השפּעה האט אויף אים גע-האַט דער „זיידע“ פון דער יידישער פּראָעטאַרישער ליטעראַטור, מאַריס ווינטשעווסקי. אַ היפשע צאָל פון זיינע לידער האט ערעלשטאַט געשאַפּן לויט די מוסטערן, מאַטיוון, טעמעס פון ווינטשעווסקיס לידער. דעם „זיידנס“ ווירקונג שפירט מען אין עדעלשטאַטס לידער : „צורוף דער וואַרהייט“, „אין קאַמף“, „די פּרייהייט־געטין“, „אַ טרויעריקער געלעכטער“ א. אַנד. פאַר-שטייט זיך, אַז דאָס דיכטעריש־קערנדיקע, תּוכיקע, אינדיווידועלע אין אַט-די לידער איז ערעלשטאַטס פּאַעזיע גופּא.

אין אַ צאָל פון עדעלשטאַטס לידער איז פאַראַן אויך די השפּעה פון אַן

אנדער פיאנער פונעם ארבעטער-ליד, פונעם שניידער-ארבעטער מאָריס ראָזנפֿעלד, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט דער קאָנקרעטקייט און רעאַלקייט אין שידדערן דעם אַרבעטערס נויט, די שאַפֿסבייה. עדעלשטאַט גופא האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף זיין ליטעראַריש-אידיאישן נאַכפאלגער און פאַרוועצער, יוסף באַזשאַווער. אַט-דער קרעפֿ-טיקער רעוואָלוציאַנערער אַרבעטער-דיכטער (1873-1915) האָט אַ סך גע-לערנט פון עדעלשטאַטן. ער האָט פאַרטיפּט און איבערגעדיכטעט אויף זיין אייגענעם אופן אַ צאָל עדעלשטאַט-מאָטיוון, דערגרייכנדיק אַ העכערע שטופּע פון קינסטלערישער מייסטערשאַפֿט. עדעלשטאַטס לידער זיינען אָבער טי-פער פאַרוואַרצלט אין דעם לעבן פון די יידישע אַרבעטער, כאַטש אידעאַ-לאַגיש שטייען זיי אויף אַ נידעריקערן שטאַפּל, ווי ווינטשעווסקיס פּאַעזיע. עדעלשטאַט, וועלכער איז געווען ווייט פון מאַרקסזום, קאָן ניט באַטראַכט ווערן ווי אַן אויסגעהאַלטענער פּראַלעטאַרישער דיכטער. זיין דיכטונג, ווי זיין פּובליציסטיק, איז דורכגענומען מיט דער קליינבירגערלעכער אַנאַרכיס-טישער אידעאָלאָגיע. (א באַזונדער קאַפיטל איז עדעלשטאַטס טעטיקייט אַלס אַנאַרכיסטישער רעהאַקטאָר פון דער „פרייע אַרבעטער-שטימע“, זיינע דער-ציילונגען און זיינע אַרטיקלען.) זיין בייטראַג צום יידישן פּראַמיקן אַרבעטער-ליד איז אָבער אומגעהויער גרויס. צוזאַמען מיט די דיכטער ווינטשעווסקי, באַזשאַווער און טיילווייז ראָזנפֿעלד האָט ער געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף די יונגע יידישע אַרבעטער-דיכטער אין די צוואַנציקער יאָרן פונעם איצטיקן יאָרהונדערט. די קליינבירגערלעכע און נאַציאָנאַליסטישע קריטיק און עסטעטיק האָט אים געפּרואוּט פאַרשווייגן אָדער פאַרשרייען — פאַר-שרייען אַלס אַן אַגיטאַטאָר און פּראַפּאַגאַנדיסט אין גראַמען. די אויפגאַבע פון דער פּראַגרעסיווער יידישער ליטעראַטור און קריטיק איז אַרויסצוהויבן, ריכטיק אַפּשאַצן דעם פּוילן קינסטלעריש-אידיאישן באַדייט פון עדעלשטאַטס שאַפֿן; העלפֿן דעם פּאָלק ווי געהעריק אויסצונוצן זיין רייכע ליטעראַרישע ירושה.

אָקט. 19, 1952.

3.

אַ באַגעגעניש מיט שרה (סאַניע) טעלסאָן-עדעלשטאַט, די שוועסטער פונעם פיאנער פון דער אַמעריקאַנער יידישער אַרבעטער-דיכטונג, דוד עדעלשטאַט. סאַראַ רירנדיקער, באַגייסטערנדיקער מאַמענט! סאַראַ געפיל פון יראת-הכבוד עס נעמט מיך ארום!

שטראַמען געדאַנקען לויפֿן מיר האַסטיק דורך אין קאַפּ: די ליכטיקע געשטאַלט פונעם אַרבעטער-דיכטער און קעמפּער, דוד עדעלשטאַט; די היס-טאָרישע עפאַכע, אין וועלכער ער האָט געווירקט; און זי — זיין שוועסטער, וועמען ער האָט געשיקט אַווינע וואַרעמע בריוו, און וועמען ער האָט גע-ווידמעט אייניקע פון זיינע פּערוזן.

איך זאַפֿ-איין אין מיין זכרון דעם אויכוען פון אַט-דער הערלעכער גע-

שטאלט: אן עלטערע פרוי, מיט טיפע שפורן פון שווערע לידן און איבער-לעבונגען אין איר פארמאטערטן פנים, מיט א יוגנטלעכן פלאם אין אירע קלוגע אויגן. איך קאן מיין בליק ניט אוועקנעמען פון אט'דער פיינער, גע-בילדעטער אינטערעסאנטער פערזענלעכקייט. אין מיין געדאנק בליצט-פארביי דאס אומפארגעטלעכע בילד, ווען דער יונגער, 26-יאריקער רעוואלוציאנ-נערער דיכטער איז — צוריק מיט זיבעציק יאר — אויסגעגאנגען אויף אירע אַרעמס אין אַ הויז אין דענווער, קאלאראדא, ביינאכט, דעם 17טן אק-טאָבער, 1892, און ווען זי, אַ פּרעכטיק מיידל, קוים אַכצן יאַר אַלט. איז אַרויסגעלאָפּן אויף דער פּוסטער, שטומער, פינצטערער גאַס און געיאַמערט און דורכגעלעכערט די קאלאָראַדער נאַכט מיט אירע וויי-געשרייען.

ניין, ניט קיין אַפּיציאלער „אינטערוויו“ איז דאָס געווען. דער שמועס וועגן עדעלשטאַטן דעם דיכטער, דעם אַרבעטער-טוער, דעם רעדאַקטאָר, דעם מענטש, האָט זיך אַזוי נאַטירלעך און אינטים פאַרבונדן און אַנטוויקלט און געפּלאַנט און אידער כ'האַב זיך אַרומגעקוקט האָט זיך איינגעשטעלט אַט'די וואַרעמע פּריינטשאַפּט-פאַרבינדונג, ווען מענטשן פאַרשטייען זיך אַזוי קלאַר, גלייך ווי זיי קענען זיך שוין לאַנגע-לאַנגע יאָרן, און סך-הכל איז דאָס געווען מיין סאַמע ערשטע באַגעגעניש מיט אַט'דער גוטער, צאַרטער, העכסט-געבילדעטער פּרוי, די יינגערע שוועסטער פונעם דיכטער, וועזענער וואָלט איצט אַלט געווען זעקס-און-אַכציק יאַר.

און אין משך פונעם שמועס האָב איך פאַרגעדייענט פאַר איר, דער גע-טרייער און אינטעליגענטער שוועסטער, מיינע צוויי אַרטיקלען אין דער „מאַרגן-פּרייהייט“ (פונעם 17טן און 19טן אַקטאָבער, 1952), און זי האָט זיי אויפּמערקזאַם אויסגעהערט און אויסגעדריקט אַ גוטע מיינונג וועגן זיי.

און סאַראַ איבערלעבונג עס איז געווען צו זען און הערן, ווי די ליבע יינגערע שוועסטער האָט אין משך פונעם שמועס אויף אויסנווייניק דעקלאַ-מירט עדעלשטאַטס רוסישע פאַרעפנטלעכטע און ניט-פאַרעפנטלעכטע לידער און אייניקע פון זיינע יידישע לידער! און מיט וואָס פאַר אַ ברען זי האָט רעציטירט אַט'די לידער! און בעת-מעשה האָט אין אירע אויגן אויפגע-לויכטן דאָס פּיער פון יוגנטלעכקייט, פון גלויבן, פון געטריישאַפּט צום אַר-בעטער-קלאַס, פון ליבשאַפּט צו דער מענטשהייט. און אין דער דירה (פון שרה עדעלשטאַט-טעלסאָן און איר זון, שנור און אייניקל) האָט געלעבט און געלויבטן דער עדעלשטאַט-גייסט!

ס'האָט זיך פּאַנאַנדערגעוויקלט אַן אינטערעסאַנטער שמועס וועגן דער סאַציאַלער פונקציע פון ליטעראַטור, וועגן אינהאַלט און פאַרם, וועגן דער אַלטער רוסישער פּאַעזיע, און ווידעראַמאַל זיינען מיר צוריקגעקומען צו דער עדעלשטאַט-טראַדיציע.

אין אינטימע שטריכן, האַרציק און ליבלעך, האָט סאַניע עדעלשטאַט גע-שילדערט די וואַרעמע, ליבע, עטישע, עכט-מענטשהעכע פערזענלעכקייט פון איר ברודער, ווי ער האָט זיך אויף אייביק איינגעקריצט אין איר בריליאַנט-טענעם זכרון.

מיט אן אָנגענעמער, קלאַרער שטים דערציילט סאַניע, ווי דוד (דאָ-וויד" אַדער "דאָווידקע") האָט שטאַרק ליב געהאַט די גאַנצע פּאַמיליע — די עלטערן, די ברידער, די שוועסטער, אַלע קרובים. זי דערציילט וועגן זיין געטריישאַפט און צוגעבונדנקייט צו דער משפּחה, וועגן זיין זאָרג איבער זייער עקאָנאָמישן מצב. און זי דערציילט, אַז זיין טיפּע ליבשאַפט צו דער פּאַמיליע איז געווען באַזונדערס גענערט און געקרעפּטיקט דורך דעם, וואָס אים איז געווען שטאַרק נאַענט און טייער די ערלעכקייט פון אַט-די האַרע-פּאַשניקעס. און סאַניע ציטירט איינדרוקספּול און שיינ איר ברודערס רוסיש קרעפּטיק ליד "פּאַמיליע-פּאַרטערט", כדי צו אילוסטרירן איר געדאַנק.

אין יענעם ליד, פּול מיט פּאַטאַס און צערטלעכקייט, באַזינגט דער דיכ-טער יעדן מיטגליד פון זיין משפּחה: דעם פּאַטער, וואָס "אַטעמט מיט פּאַט-ריאַרכאַלער ערלעכקייט"; זי, די שוועסטער; אַ ברודער, וועמען ער באַ-צייכנט אַלס "ליידנדן אין דעם לעבן דעם שווערן". אין דעם ליד קומט ער צום אויספיר, אַז די נויט — איז אונדזער לעבנס-טיראַן, אַבער "דערפאַר איז אונדזער געוויסן ריין".

אומדירעקט שילדערט סאַניע אַ פּאַרטערט פון די משפּחה-מיטגלידער, די עלטערן, די ברידער, וואָס זיינען שוין ניטאָ. זי דערציילט, ווי דער פּאַטער, משה, דער ערלעכער יידישער האַרעפּאַשניק, האָט שטאַרק ליב גע-האַט דודן, אים גוט פּאַרשטאַנען און אים געגעבן פּולע פּרייהייט פון קליי-בערהייט-אַן. זי דערציילט, ווי אַלע אין דער משפּחה האָבן דודן "ליב געהאַט און ממש פּאַרגעטערט, ניט נאָר אַלס פּאַעט, נאָר אַלס ערלעכע, ריינע פּער-זענלעכקייט, מיט שיינע, טיף-מענטשלעכע געפילן".

זי דערציילט וועגן דער שיינער, וואַרעמער, האַרציקער ליבשאַפט צווישן ברודער און שוועסטער: אַז זי איז געווען צו אים מער ווי אַ שוועסטער: פּאַרשטאַנען אים און תּמיד געזוכט צו פּאַרשטיין אים. און ער — ער איז געווען איר לערער און דערצייער. ער האָט זיך באַמיט, אַז זי זאָל קריגן אַ ברייטע בילדונג, אַז זי זאָל פּאַרטיפּן און באַרייכערן איר וויסן וועגן פּראַגן פּונעם אַרבעטער-קלאַס. ער פּלעגט איר עצה'ן צו דייענען אַ סך, ליינענען וויכטיקע ווערק; ער פּלעגט איר שיקן ביכער פון ניו-יאָרק קיין סינסי-נעטי. ער איז פּאַר איר געווען און געבליבן — דערציילט זי — איינער פון די שענסטע מענטשן, וואָס הי האָט ווען-עס-איז באַגעגנט. ניט איין מאָל פּלעגט זי אויף אים קוקן ווי אויף ממש אַ "הייליקן מענטשן". זי פּלעגט תּמיד באַוואונדערן, — דערקלערט זי, — ווי ער טוט זיך אויס פון זיין פּער-זענלעכן "איך", ווי ער לייזט זיך אויף אין זיין ליבשאַפט צו דער מענטש-הייט. "זיין אייגענע פּרעזענלעכקייט האָט פּאַר אים ניט עקזיסטירט. דער עיקר איז ביי אים געווען די מענטשהייט, איר באַפּרייאונג, איר מאַרש-פּאַראויס".

אַזאָ איז אויך געווען זיין צוגאַנג צום פּיד. ער האָט געוואָלט דורכן ליד אַוועקגעבן אַ שטיק האַרץ דער מענטשהייט. זיין האַרץ האָט ער אַריינגעטאַן אין זיין פּיד. כאַטש ער האָט גוט געוואוסט דעם ווערט פון פּאַרם, פון ריטם,

קלאנג, גראם, האָט ער אָבער דער עיקר געלייגט געוויכט אויף דער אידיש, אויף דעם אינהאַלט, אויף דעם אידעאָל. ער האָט הויפטזעכלעך געזוכט צו געבן פּאָעטישן אויסדרוק צו די לייזן פון זיינע ברידער-און שוועסטער-אַר-בעטער, ווייזן דעם אומרעכט קעגן די עקספּלואַטירטע און אונטערדריקטע. פאַרם און אינהאַלט זיינען אין זיינע לידער געפלאַסן צוזאַמען ווי איין איינ-הייט, ווייל „ער האָט געהאַט אַ נאַטירלעכן געפיל אויסצודריקן זיך אַמ-שענסטן“. עדעלשטאַטס פּאָדערונג צו דיכטונג און צו דיכטער — ווייזט אָן זיין שוועסטער סאַניע — קאָן מען זען אויך פון זיין ווענדונג צו זיין יינגערן ברודער יערמישאַ (ירמיה) טאַקע אין דעם אויבן-דערמאַנטן רוסישן ליד „פאַמיליע-פאַרטערט“. דער דיכטער זאָגט דאָרט צו זיין קליינעם ברודער (אין מיין פרייער איבערזעצונג):

„סאיז מעגלעך, אַ דיכטער וועסטו זיין —
נאַנץ פיין, מיין פריינט. נאָר פאַרצייכן אין זכרון:
מיט פרייהייט, אמת און מיט שייין
באַלויסטן זאָלסטו דעם וועג פון דינע יאָרן.“

מיך האָט אינטערעסירט צו וויסן: צי האָט עדעלשטאַט ליב געהאַט צו שרייבן זיינע לידער ביחידות, צי האָט אים ניט געאַרט, ווען אַנדערע משפּחה-מענטשן זיינען געווען דערביי? צי האָט ער ליב געהאַט פאַרצוליינען זיינע נייע לידער פאַר פריינט, און פאַר איר, זיין שוועסטער סאַניע? צי האָט ער מיט איר גערעדט וועגן זיינע שוועריקייטן מיט יידיש, און וואָס איז בכלל געווען זיין באַציאונג צו יידיש, לויט זיינע שמועסן מיט איר? צי זיינען געווען ליבע-מאַמענטן (ראַמאַנען) אין זיין קורצן לעבן? צי פלעגט ער אָפט רעדן מיט איר וועגן ליטעראַטור?

אויף אַט-די אַלע פּראַגן האָט סאַניע געגעבן קלאַרע, אינטערעסאַנטע ענטפערס. זי האָט דערציילט, ווי עדעלשטאַט פלעגט שרייבן זיינע לידער אין איר אַטוועזנהייט, און ווי ער פלעגט אַמאָ אַרומשפּאַנען אַן אומרויאקער אי-בערן צימער היין-און-צוריק, זוכנדיק אַ געהעריק, פאַסיק, נייטיק יידיש וואָרט. זי געדענקט די שייין פון פרייד אויף זיין פנים אין יענע מאַמענטן.

עדעלשטאַט, האָט זי דערציילט, פלעגט פאַר איר אָפט פאַרליינען זיינע נאָך-ניט-געדרוקטע לידער, פרעגן איר מיינונג און זיך שטאַרק רעכענען מיט אַט-דער מיינונג. פון צייט צו צייט פלעגט ער אויך פאַר נאָענטע פריינט פאַרליינען זיינע נאָך-ניט-פאַרעפנטלעכטע לידער.

אין דעם קרייז פון דער עדעלשטאַט-פאַמיליע האָט מען גערעדט רוסיש. עדעלשטאַט האָט זיך גענומען דערנען, באַהערשן דאָס יידישע לשון, ווייל ער האָט איינגעזען, אַז דאָס איז די שפּראַך פון די ברייטע יידישע האַרע-פאַשנע מאַסן. זיין הויפט-אידעאָל איז געווען „העלפן באַפרייען די וועלט“. אַט-דעם קאַמף, האָט ער געפילט, דאַרף מען פירן צווישן די יידישע מאַסן אויף יידיש. ער האָט זיך דעריבער גענומען מיט גרויס פלייס און עקשנות

צו באַמייסטערותען די יידישע שפראך. „ווען מען מוז אַריבערשווימען אַ טייך, כדי זיך צו ראַטעווען, מוז מען זיך אויסלערנען שווימען“, אילוסטרירט סאַניע איר געדאַנק.

סאַניע געדענקט שמועסן מיט איר ברודער וועגן דייטשער אַרטישע ענינים, און זי ווידערהאַלט: אין אַט־די שמועסן פלעגט ער אַנווייזן, אַז דער אמתער דיכטער דאַרף זיין פאַרבונדן מיטן קאַמף פאַר דער באַפרייאונג פון דער מענטשהייט.

וואָס איז שייך ליבע־מאַמענטן, דערקלערט מיר סאַניע, איז איר ברור־דער „געווען פאַרליבט בלויז אין דער מענטשהייט“. צו אַנאָ נעטער און אַניוטאָ וואַלפּסאָן, וועלכע ווערן דערמאָנט אין די עדעלשטאַט־בריוו (אין קלמן מרמס בוך „דוד עדעלשטאַט“) האָט ער זיך באַצויגן מיט ליבשאַפט, ווי צו נאַענטע פריינט.

קליינערהייט, דערציילט סאַניע, האָט זי שטודירט אין אַ פּאַנסיאָן אין פעטערבורג. אין עלטער פון קנאַפע דרייצן יאָר איז זי (אין 1886) מיט איר פאַמיליע געקומען קיין אַמעריקע, וואוהיין דוד איז אַנגעקומען אין 1882. די לעצטע פּופציק יאָר האָט זי געוואוינט אין ניו־יאָרק.

אין משך פונעם שמועס האָט זי, כדי צו אילוסטרירן געוויסע געדאַנקען און אייגנדורקן, ציטירט גאַנצע לידער, מערסטנס פרייהייט־מאַטיוו, פון די רוסישע דיכטער ניקיטיך, ניעקראַסאָוו, קאַלצאַוו, פּושקין, ליערמאַנטאָוו, וואָס זיינען געווען נאַענט און טייער איר ברודער. זי האָט דערמאָנט, אַז אַ סך פון עדעלשטאַטס רוסישע לידער זיינען נאָך ביז איצט ניט איבערגעזעצט געוואָרן אויף יידיש. זי האָט, אגב, באַדויערט, וואָס זי איז ניט באַקאַנט מיט דער נייער רוסישער (סאַוועטישער) ליטעראַטור.

אין פאַרלויף פונעם שמועס האָט זי שטאַרק געלויבט די אויפטוען פון מאַריס ווינטשעווסקי און יוסף באַוושאָווער פאַר דעם יידישן אַרבעטער־קלאַס און פאַר דער יידישער אַרבעטער־פּאַעזיע. זי האָט אויך געהאַט אַ סך לויב און באַגייסטערונג פאַר קלמן מרמון און פאַר זיין מאַנמענטאַלן ווערק וועגן עדעלשטאַטן, ווי בכלל פאַר זיינע אַפּהאַנדלונגען איבער די פּיאַנערן פון דער יידישער אַרבעטער־ליטעראַטור אין אַמעריקע. זי האָט זיך שטאַרק אינ־טערעסירט מיט דער אַרבעט פון דער „מאַרגן־פרייהייט“ און געוואַלט וויסן וואָס מער וועגן אַט־דער צייטונג, וועגן אירע מיטלען פון עקזיסטענץ, א. א. ו. זי האָט שטאַרק באַדויערט, וואָס זי האָט ניט געקענט (מחמת דעם) געוונט־צושטאַנד) קומען צום „איקוף־סימפּאָזיום וועגן דעם לעבן און שאַפן פון דוד עדעלשטאַט.

אַ באַגייסטערטער פון אַט־דער באַגעגעניש בין איך שפעט אין נאַוועמ־בער־אָוונט געפאַרן אַהיים, און ווידער געבלעטערט די וואַרעמע, אינטימע בריוו פונעם וואונדערלעכן יידישן אַרבעטער־דיכטער צו זיין שוועסטער סאַ־ניע, און זיך אַנגעשטויסן אין אַזעלכע שורות און ווענדונגען: „יאָ, דו ביסט פונקט יענע גוטע, וואוילע סאַניע, וואָס איך שטעל זיך שטענדיק פאַר“ (מאַ־

28, 1889); „איך פיל גליקלעך, וויסנדיק, ווי דו האָסט מיך ליב“ (פּעב. 28, 1891); „אין קומענדיקן נומער וועל איך אָפּדרוקן אַ ליד און איך וועל עס דיר ווידמען, ווייל איך האָב קיינעם ניט אַזוי ליב ווי דו“ (מערץ 5, 1891). און אין מיין זכרון שווימט־אויף דאָס ליד „סאַפּיאַ פּעראַוואַסקאַיאַ“, וואָס איז דעם 13טן מערץ, 1891, געדרוקט געוואָרן אין דער „פּרייע אַר־בעטער־שטימע“ און וואָס איז „געווידמעט צו מיין שוועסטער שרה עדעל־שטאַט“. אין מייןע אויערן קלינגען די שטילע, אָנגענעמע טענער, מיט וועלכע סאַניע האָט ערשט ציטירט פאַר מיר לידער פֿון איר ברודער, דוד עדעלשטאַט.

דעצ. 28, 1952

יוסף באושאווער

(1872-1915)

1.

יוסף באושאווער — איינער פון די וויכטיקסטע פיאנערן פון דער יידישער פראלעטארישער פאָעזיע אין אַ מעריקע.

באושאווערס ביאָגראַפיע איז מער ווייניקער באַקאַנט, כאָטש פיל איינצל-הייטן פון זיין לעבנס-געשיכטע דאַרפן נאָך שטודירט ווערן. ער איז געבוירן

געוואָרן דעם 30טן סעפטעמבער, 1872, אין ליבאוויטש, מאָהילעווער גובערניע, אין אַ משפּחה פון סוחרים און לומדים. יינגלווייז האָט ער געאַרבעט אין אַ מעדע-געשעפט. אין עלטער פון אַכצן יאָר איז ער געקומען קיין אמעריקע. ער איז דאָ געוואָרן אַ פעדע-אַרבעטער (פאַריער). ער איז אינגיכן אַריינגע-צויגן געוואָרן אין דער אַנאַרכיסטישער באַוועגונג. ער האָט גענומען שרייבן רעדאָלוציאָנערע לידער און זיי פאַרלייענען טאַקע אין שאַפּ. זיינער אַ ברור-דער האָט פאַר אים געעפנט אַ שפייז-געוועלבל (גראַסערי), אָבער ער האָט אין משך פון אַ קורצער צייט צעטיילט די סחורה צווישן גוטע פריינט. ער האָט זיך אַ צייט אָפגעגעבן מיט אַרבעטן אויף פיעסן פאַרן יידישן טעאַטער, און מיט געבן לעקציעס אויף דייטש. ער האָט אַפט אונטערגעהונגערט. ער האָט צען חדשים שטודירט ענגלישע ליטעראַטור אין יעיל קאָלעדזש.

ער איז געוואָרן שטאַרק פאַפולער אַלס יידישער אַרבעטער-דיכטער אין אמעריקע און אין ענגלאַנד. זיינע לידער, סקיצן, בילדער, אָפּהאַנדלונגען האָט ער געדרוקט אין לאַנדאָנער „אַרבעטער פריינד“, אין ניו-יאָרקער „פרייע אַר-בעטער-שטימע“, א.א.וו. אייניקע פון זיינע לידער האָט ער אָפגעדרוקט אין זיין אייגענער איבערזעצונג אין דער אַנאַרכיסטישער צייטשריפט „ליבערטי“ אונטערן פּסעוודאָנים באַזיל דאָהל. בענדזשאַמין טאַקער, דער רעדאַקטאָר פון „ליבערטי“, האָט פאַרעפנטלעכט אַ באַגייסטערטן אַרטיקל וועגן באַור-שאַווערס פּאָעזיע. אין דער האַרטער, קאַלטער, ברוטאַלער סביבה פון קאָר פּיטאַליסטישער עקספּלאַטאַציע האָט באַושאַווער, אַ גוואַלדיק-ברויזנדיקע, אומראַויקע נאַטור, שוין אין עלטער פון 22 יאָר אָנגעהויבן אַרויסווייזן

סימנים פון טיפער מעלאַנכאליע, פון פינצטערער מרהשחורה, פון פסיכיי-
שער קראַנקהייט. זינט 1899 האָט ער אָפגעפינצטערט זעכצן ביטערע יאָר אין
אַ שווערער מעלאַנכאליע ביזן 25טן דעצעמבער, 1915, ווען ער איז געשטאַרבן.
איינצלהייטן פון זיין לעבנסגעשיכטע קאָן מען געפיענען אין קלמן מרמס
„יוסף באַוושאַווער“ ביאָגראַפיע, אינעם יאָרבוך פון אַמעריקאַנער אָפטייִ
„יוואָ“, באַנד 2, ניו-יאָרק, 1939, זײַ 101-32; אין מרמס בוך „דער אַב-
הויב פון דער יידישער דיטעראַטור אין אַמעריקע“ („איקוף“ פאַרזאַג, ניו-
יאָרק, 1944); אין מיכאל קאָהנס אָפּהאַנדלונג וועגן באַוושאַווערס לעבן און
שאַפן, אין זעם באַנד פון באַוושאַווערס „געזאַמלטע שריפטן“, אַרויסגעגעבן
דורך דער „פרייע אַרבעטער-שטימע“ אין ניו-יאָרק אין 1911 (צווייטע אויפ-
זאַגע אין 1916); אין ז. רייזנס „לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור“;
אין דער סאַוועטישער זאַמלונג פון באַוושאַווערס „געקליבענע לידער“, 1918,
אין אַ פאַררעדע פון ש. אַגורסקי, און אין אַנדערע סאַוועטישע זאַמלונגען.

דער אויבן-דערמאָנטער באַנד „געזאַמלטע שריפטן“ אַנטהאַלט חוץ באַוו-
שאַווערס לידער, אויך אַנדערע אָפטיילונגען: „געדאַנקען, בילדער און סקיצן,
עסייען וועגן פּאָעזיע, וועגן היינריך היינע, ראַלף עמערסאָן, וואָלט ווהיטמאַן
און עדווין מאַרקהאַם. אַט-די מאַטעריאַלן גיבן אַ באַגריף וועגן באַוושאַווערס
פינער ערוואַרציע, וועגן זיין פאַרטיפונג אין דיטעראַרישע ענינים, וועגן זיין
ערנסטן צוגאַנג צו פּראָגן פון ליטעראַטור.

מען דאַרף אינזינען האָבן, אַז דער טראַגישער, יונג-פאַרשטאַרבענער אַר-
בעטער-דיכטער מיט אַ גרויסן טאַלאַנט, מיט אַ זעלטענעם זכרון און מיט אַ
היפשער קולטור, האָט געשאַפן בלויז עטלעכע געצייטע יאָר (אין די ניין-
ציקער יאָרן). ער איז באַלד אַנערקענט געוואָרן אַלס דער ווירדיקער יורש
און פאַרזעצער פונעם אַרבעטער-דיכטער און רעוואָלוציאַנערן ליריקער דוד
עדעלשטאַט (1866-1892), וועלכער איז געקומען קיין אַמעריקע מיט אַ צען
יאָר פריער און וועמענס שאַפונג-פּעריאָד עס איז געווען פון 1889 ביז 1892.
באַוושאַווער האָט אונדז איבערגעלאָזט אַ רייכע, באַדייטנדיקע ירושה, —
ווערק, פון וועלכע עס קאָנען און דאַרפן אַ סך לערנען סיי די אַרבעטער-מאַסן,
סיי די שרייבער פון היינט.

אין דער יידישער אַרבעטער-דיכטונג פון אַמעריקע אין די אַכציקער און
ניינציקער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט פאַרנעמט באַוושאַווער גאָר אַ חשוב
אָרט. שוין ביי זיין לעבן פלעגן אייניקע פון זיינע לידער אָפט דעקלאַמירט
ווערן. אייניקע פון זיינע שאַפונגען זיינען אַריינגענומען געוואָרן אין כּרעס-
טאַמאַטיעס. לויטן גייסט פון זיינע שאַפונגען איז ער געשטאַנען באַזונדערס
באַנענט צום יונג-פאַרשטאַרבענעם דוד עדעלשטאַט.

ביידע, באַוושאַווער און עדעלשטאַט, זיינען געווען פאַרבונדן צווישן זיך
ניט נאָר פּאָליטיש און אידיאָיש (ביידע — אַנאַרכיסטן), נאָר אויך קינסט-
לעריש. אין אַ היפשער צאָל פון זייערע לידער טרעפט איר ענלעכע סו-
זשעטן, טעמעס, מאַטיוון, בילדער. באַוושאַווער איז געווען היפשולעך באַווירקט
פון עדעלשטאַטן (פונקט ווי עדעלשטאַט איז אין אַ געוויסער מאָס געשטאַנען

אונטער דער השפעה פונעם „זיידן“ פון דער יידישער פראלעטארישער ליטעראטור, מאַריס ווינטשעווסקי, 1856-1932), נאָר ער האָט אים קינסטלעריש אַרבערגעשטייגן: ער איז געשטאַנען העכער פון אים אין רייכקייט פון שפראַך און אין שיינקייט פון פאַרם, אין פּאָעטישער מייסטערשאַפט, אין דיכטונג-מיטלען. ער האָט קינסטלעריש פּאַרטיפּט אַ סך פון עדעלשטאַטס סרזשעטן, עמאַציעס, אידייען, בילדער, געדאַנקען. ביישפּילן פון ענלעכקייט אין מאַטיוון ביי ביידע אַרבעטער-דיכטער געפינט איר אין באַוואַזאַווערס ערשטע לידער (1892) „צום ווינט“, „צו די שטערן“, „דער בלומען-אינדזל“, „צום שוקלאַף“, „פון מיין אַלבאַם“, און אין זיינע שפּעטערדיקע לידער (1893): „דער פּראָסט“, „מערץ געדאַנקען“, „צום קעמפּער“ און אין עדעלשטאַטס ליטעראַטור: „צו מיין פּעדער“, „שטערן און בלומען“, „דער רויטער זעגל“, אַ טרוי-עריקער געלעכטער“, „פון מיין טאַגבוך“, „פאַרבלוטיקטע גייסטער“, „מערץ בילדער“, „צו אַ פּריינט“, באַוואַזאַווערס ליד „שרייבדיק“ אַדער „ביים שרייבן“ דערמאָנט אויך אין עדעלשטאַטס „פאַרבלוטיקטע גייסטער“ און אין ווינטשעווסקיס „דאָס געשפּענסט“; באַוואַזאַווערס מאַטיוו אין זיין ליד „אַ מאַנאַ-לאַג פון דער דומהייט“ דערמאָנט אין עדעלשטאַטס „אַ טרויעריקער געזעכטער“. בכלל גערעדט, קאָן מען זאָגן, אַז בעת אין עדעלשטאַטס ליריק איז פאַראַן מער האַרץ, איז אין באַוואַזאַווערס קרעפּטיקע לידער און פּאָעמעס פאַראַן מער קאָפּ, געדאַנקלעכקייט, אויך מער שטורעם און ברויז.

ש. אַגורסקי האָט אין זיין פאַררעדע צו דער ערשטער סאַוועטישער זאַמלונג פון באַוואַזאַווערס לידער געשריבן מיט גרויס באַגייסטערונג, אַז „שיין און מעכטיק איז געווען באַוואַזאַווערס פּראָפּעטישע שטימע“. איז דאָס אַורדאי ריכטיק, אַ פּראָפּעטישע שטימע — די שטים פון דער יונגער רעוואַלוציאַנערער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג, וועלכע האָט דאָן ערשט גענומען אויפשטייגן, וואַקסן און אַנטוויקלען זיך. אָבער נישט דאָס „פּראָפּעטישע“ איז געווען דער עיקר אין זיין דיכטונג, נאָר דאָס פּראָלעטאָרישע, אַרבעטערשע, רעוואַלוציאַנערישע, מען דאַרף דיפּערענצירן: בעת דער „זיי-דע“ פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג, ווינטשעווסקי, איז געווען אַ מאַרקסיסט, אַ סאָציאַל-דעמאָקראַט, וועלכער איז אויף זיינע עלטערע יאָרן געוואָרן אַ קאָמוניסט, זיינען עדעלשטאַט און באַוואַזאַווער געווען אַנאַרכיסטן (עדעלשטאַט אַקטיוו), און מאַריס ראָזענפעלד (1862-1923), וועלכער באַלאַנגט אויך טיילווייז צו אַט-דער גרופּע, איז געווען אַ זינגער פון שאַפּ-מאַטיוון, פון שניידער-לידער, אַן אַרבעטער-דיכטער, וועלכער איז שפּעטער באַוויקט געוואָרן פון נאַציאָנאַליסטישע שטימונגען און אידייען.

מען דאַרף אינזינען האַבן דעם היסטאָרישן פּעריאָד, אין וועלכן זיי האַבן געשאַפּן, מען דאַרף אינזינען האַבן בכלל דעם צושטאַנד פון דער יידישער ליטעראַטור אין יענער צייט. ערשט דאָן ווערט קלאַר די וויכטיקייט פונעם בייטראַג פון די פּיאָנערן פון דער יידישער אַרבעטער-פּאָעזיע פאַר דער אַרבעטער-באַוועגונג, פאַר דער פּראָלעטאָרישער ליטעראַטור און בכלל פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער פּאָעזיע.

ווי באַקאַנט, האָבן בורזשואַזע יידישע שרייבער אין פאַרשיידענע צייטן געפרואווט מינימזירן און מאַכן צו קליינגעלט דעם קינסטלערישן באַדייט פון די שאַפונגען פון די אויבנדערמאָנטע גרונטליגער פון דער יידישער אַר-בעטער-פּאַעזיע אין אַמעריקע. די בורזשואַזע פיינשמעקער פּלעגן שרייען, אַז די שאַפונגען פון אַ ווינטשעווסקי, עדעלשטאַט, באַוּשׁאווער און טיילווייז ראַזענפעלד זיינען גאַר קיין פּאַעזיע ניט. זיי פּלעגן טענהן, אַז דאָס איז ניט מער ווי פּראָפּאַגאַנדע אין פּערזן, עדיטאַריעלס אין גראַמען, „געגראַמטע גע-דאַנקען“; אַז דאָס איז אַ „נאַקעטער סטיל“ אָן אימאַשן און בילדלעכקייט, אַ „פּראַקלאַמאַציע-סטיל“, וואָס פּאַסט זיך בלויז פאַר פּלוגבלעטלעך, אַ „פּראַקלאַמאַציע-רעטאַריק“. זיי האָבן ניט געזען און ניט געוואָלט זען, אַז די יידישע אַרבעטער-דיכטער פונעם סוף פון לעצטן יאָרהונדערט האָבן געטאַן פּיאַנערן-אַרבעט אין פרט פון אויסשמידן, אויסהאַמערן אַ פּאַסיקן, גע-העריקן סטיל, אַ פּאַעטישן פּראַלעטאַרישן סטיל, וואָס זאָל האַרמאָנירן מיט די מאַטיוון פון ביטערער נויט און עקספּלאַטאַציע, פון איין זייט, און פון די שטימונגען און אַנהויבן פון שאַרפן צאָרן, פּראַטעסט און קאַמף, פון דער צווייטער זייט.

פאַרשטייט זיך, אַז אין באַוּשׁאווערס פּאַעזיע, ווי אין די לידער פון ווינ-טשעווסקי, עדעלשטאַט און ראַזענפעלד, איז פאַראַן אַ היפש ביסל פּראָזאַ-אישיקייט און אַפּטמאַל אפילו רויקייט פון פאַרם, צופיל „נאַקעטיקייט“ פון וואָרט, ניט גענוג בילדלעכקייט. ס'איז אויך אמת, אַז איר טרעפט אין זייערע לידער אַ סך „דייטשמעריזמען“ און רוסיצזמען; אַז איר געפינט אין דער שפּראַך פון באַוּשׁאווערס ליד אַזוינע ווערטער, ווי „זאַנע“, „ראַזע“, „איר מער“, „צעראַנעט“, „לאַמפע“, „געצעגערט“, „בלומע“, א. אַנד. אָבער מען דאַרף וויסן און אינזינען האָבן, אַז אין אַ גאַנצער ריי היסטאָרישע תקופות איז דער עלעמענט פון פּראָזאַאישער געדאַנקלעכקייט, פון „דערהויבענע אמת“, אידיאָאָשיקייט און כוונות, אויסגעדריקט אין סטיל פון פּראַקלאַ-מאַציע, געווען פאַרלייגט אין סאַמע יסוד פון דער פּאַעזיע. אַלס ביישפּילן קאָנען דינען: די פּאַעזיע פון די רוסישע דיכטער-דעקאַבריסטן (ריליעיוו, א. אַנד.); דער סטיל פון די סאָוועטישע דיכטער אין די יאָרן פון בירגער-קריג; דער סטיל פון די פּראַנצויזישע דיכטער אין די צייטן פון די רע-וואָלוציעס אין פּראַנקרייך, א. אַנד. די „פּראָזאַאישיקייט“ אין דער דיכטונג פון באַוּשׁאווער צי עדעלשטאַט איז געווען נאַטירלעך און כאַראַקטעריסטיש פאַר יענעם „שטורעם-און-ראַנג“ פּעריאָד אין דער אַמעריקאַנער געשיכטע, דער פּעריאָד פון דער אַנאַרכיסטיש-אויטאָפּיסטישער יידישער אַרבעטער-פּאַ-עזיע אין אַמעריקע.

אָבער קיינער קאָן ניט לייקענען די פּאַעטישע גבורה און עכטקייט אין באַוּשׁאווערס לידער. אויך דער אויבן-דערמאָנטער „לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור“ גיט-צו, אַז באַוּשׁאווערס הימן „אַ געזאַנג צום פּאַלק“ איז „אַ פּערל אין דער יידישער פּאַעזיע“.

און אַט ווי עס „אַרבעט“ אידיאָאָשיש און סאַציאַלע קרובהשאַפט: די

מאטיוו, פאָעטישע אויסרופן און אויסגעשרייען פון באַוושאָוערן און די אַנדערע דריי יידישע אַרבעטער־דיכטער האָבן שפּעטער מיט יאָרן (אין די ערשטע יאָרן פֿון און נאָך דער אַקטאָבער־רעוואָלוציע) אָפּגעהילכט אין די פֿידער פֿון די יונגע סאָוועטישע אַרבעטער־דיכטער. באַוושאָוערס ליטע־ראַרישע טראַדיציע איז אַריבערגעטראָגן געוואָרן (בילדער און געשטאַלטן) אין דער נאָך־אַקטאָבערדיקער יידישער פּאָעזיע אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד און אין דער יידישער פּראַלעטאַרישער פּאָעזיע אין אַמעריקע און אַנדערע לענדער אין די צוואַנציקער און שפּעטערדיקע יאָרן פונעם איצטיקן יאָרהונדערט. די זוימען פֿון די יידישע פּראַלעטאַרישע לידער פֿון די אַכציקער און נייַן־ציקער יאָרן זיינען אויפגעגאַנגען אין די פּרוכט פונעם אַקטאָבערישן און נאָך־אַקטאָבערישן ליד. באַוושאָוערס מוזע — אַ באַאיינפלוסטע פֿון דער בימבל פֿון וואַלט ווהיטמאַן, פֿון עדעלשטאַטן — האָט מיט אירע וויכערס און שטר־רעמס, מיט מאַטיוו פֿון מעכטיקן קלאַסן־צאָרן, פֿון „רויטע לאַווע“ און „בלוט־רויטע פּאַנען“ אָפּגעקלאָנגען אין די ערשטע, יונגע יידיש־סאָוועטישע לידער, און זייער עסאָ האָט זיך דערהערט אויך אין ליד פֿון פּיל פּראַגרעסיווע, פּראַ־לעטאַרישע שרייבער אין אַנדערע לענדער.

בימשפּילן: באַוושאָוערס שטאַלצע געשטאַלט פונעם „פרייען מענטשן“, וואָס איז „שטאַלצער פֿון אַ גאַט“ („אַ שטיקל שטויב אין גרויסן, ברייטן וועלט־רוים, דאָך שטאַלצער פֿון אַ גאַט דורך זעלבסטבאַוואוסטזיין“) איז שפּע־טער מיט יאָרן ווידערהאַלט געוואָרן אין פּיל לידער און ענלעכע מאַטיוו וועגן מענטשלעכע ריזן־געשטאַלטן אין די ווערק פֿון יידישע סאָוועטישע דיכטער (באַזונדערס אין די לידער פֿון חיים גילדין, מ. יודאָוויץ, ז. אַקסעל־ראַד, א. אַנד.). באַוושאָוערס געזאַנג צו „די מאַשינען בלאַנקע, די ריזיקע אייזערנע שוקאַפּאַן, וואָס היטן די מענטשלעכע כוחות און העלפן די רייכ־טימער שאַפּן, האָט שפּעטער קרעפטיק אָפּגעקלאָנגען אין די שאַפ־לידער פֿון אונדזערע אַמעריקאַנער יידישע „פּראַלעטפּען“־דיכטער און אין די לידער פֿון באַפּרייטער מי, פֿון מאַשינען און טראַנסמיסיעס אין סאָוועטיש־יידישן ליד, אין די נייע סאָוועטיש־יידישע „אינדוסטריעלע ריטמען“, „האַמער־קלאַנג־גען“, געזאַנגען פֿון שטאַל און אייזן אין דער סאָציאַליסטישער בויאונג. נאָך בימשפּילן וואַלט מען געקענט ברענגען אַן אַ שיעור.

דעצ. 24, 1950

2.

אין באַוושאָוערס לידער (לידיש־פּיאַסאַפּישע) קומען אויך אינדיווי־דועלע אַדער אפילו אינדיווידואַליסטישע שטימונגען צום אויסדרוק, אָבער דער הויפּט־טראַפּ איז געשטעלט אויף דעם קאַמף־מאַטיוו, דער עיקר אויף וועקן די יידישע אַרבעטנדיקע מאַסן צום קאַמף פאַר פּרייהייט. פונקט ווי עדעקשטאַט, האָלט ער פאַר דער וויכטיקסטער סאָציאַלער פונקציע פֿון זיין ליד צו „וועקן און באַקלאַנגן“, כּל־זמן דער אַרבעטער וועט „טראַגן געדולדיק

די שענדלעכע קייט" פון לוינ-שקלאַפּעריי (אין ליד "צום אַרבעטער"). אין זיין ליד "צו מיין מוזע", בעט ער די מוזע:

ביז איך וועל פּאַלן, באַלייכט מיר מיין זיגען,
צו ווערן די ברידער, וואָס זייגען פּאַרגרייט...

(אגב, זיין אויסדרוק "באַלייכט מיר מיין זיגען" און אייניקע אנדערע ענ-
דלעכע אויסדרוקן זייגען אינטערעסאַנטער פּאַרש-מאַטעריאַל פאַר פּסיכיאַטראָן
אַלס אַנדייטונגען אַדער וואונקען פונעם דיכטער אויף די סימנים פונעם אומ-
גליק, וואָס האָט זיך אַנגערקוט אויף אים.)
פונקט ווי עדעלשטאַט האָט באַצייכנט זיין פּעדער אַלס זיין "גייסטיקע
שווערד", אַזוי האָט באַוואַזשען אויסגערופּן צו זיין מוזע (אין ליד "צו מיין
מוזע"):

דו הימלשע טאַכטער, דו הייליקע, פייגע —
נאָר דו ביסט מיין וואָפּן, נאָר דו ביסט מיין שווערד.

דער דיכטער-קעמפּער, דער דיכטער וועלכער האָט גערעדט וועגן "די
ליד, וואָס יעטווידער אונט און אַ טרער", האָט פּאַרשטאַנען, אַז פּאַעזיע, ווי
פּיטערבאָרדן בכלל, איז וואָפּן און אַז דער רעוואָלוציאַנערער קעמפּער מוז זיין
פּאַרבונדן מיט די מאַסן, מוז זיין דער שליח-ציבור פון די מאַסן, דער קינסט-
לערישער אויסדריקער פון זייערע ליידן, שטרעבונגען, האַפּענונגען. אין זיין
ליד "צו מיין ברידער" האָט ער זיין און ערלעך געזונגען:

די פּידל בין איך,
די סטרונע זייט איר.
נאָר איר קענט דעם קלאַנג
דערוועקן אין מיר.

דער דיכטער — די פּידל, די פּאַקס-מאַסן — די סטרונעס! די מוזע
איז באַרופּן צו "וועקן די ליידנדע ברידער, וואָס יאַמערן שטיי". דער דיכ-
טער-רעוואָלוציאַנער, דער מאַנער און וועקער, דער טרערן-דיכטער און קעמ-
פּער, האָט געטרוימט:

ווי אַ ליכט-טורעם וועל איך זיין
אין דער וועלט פון שמערץ און פּיין.

אַבער ער, דער קענער און פּאַרשער פון פּאַעזיע, האָט געוואוסט און
פּאַרשטאַנען, אַז ס'איז ניט גענוג בלויז צו קלאַנג און יאַמערן אין ליד, אַז
כדי דאָס קאַמף-ליד זאָל זיין דערהויבן און קינסטלעריש-ווירקזאַם, מוז דער
דיכטער יערעבן צו געפינען אַלץ פּאַסיקערע פּאַרמען פאַרן אינהאַלט פון
ליד. זיין צוגאַנג צום דיכטערישן וואָרט איז געווען אַן אַן ערך טיפּער און
ווייט גרייכנדיקער, ווי ביי עדעלשטאַטן. זיין באַציאונג צום פּאַעטישן וואָרט
מאַכט ער אַליין קלאַר אין אייניקע פון זיינע לידער. זיין ליד "דיכטונג-
לוסט" הויבט ער אָן מיט די שורות:

ווי דער זיאַמאַנטן-שליפּער זיך איר,
און איך פּוץ די לידער מיינע.

אין זיין ליד „שרייבנדיק“ (אדער „ביים שרייבן“) דערציילט ער ווי ער האט „מיטן פעדער געצאצקעט די גראמען“, ווי ער האט „פיל מאָל יעדע שורה אַלץ איבערגעשריבן“. כדי דער טאַקט זאל „מוזיקאַלישער קלינגען“, ווייל — „ווייל היינטיקע צייטן... מען וויל, מען זאָל זינגען...“ ער האט פאַרשטאַנען די שוועריקייט פון פּאַלירן און שליפן דאָס וואָרט, די „דיאַ-מאַנטן“; ער האָט געוואוסט דעם ווערט פון פאַרם. בעת ער האָט געשטעלט דעם טראָפּ אויף אינהאַלט, אויף געדאַנקלעכקייט, אויף אידיאישקייט, האָט ער ניט פאַרזען די נויטיקייט און וויכטיקייט אויך פון פאַסיקער פאַרם. אין זיין עסי „וועגן פּאַעזיע“ האָט ער רערקלערט: „גוטע פּאַעזיע איז די, וועלכע דריקט-אויס די טיפּסטע, שענסטע, הערעאָבנסטע געדאַנקען, און די רייכסטע, שענסטע און טיפּסטע געפילן אין דער שענסטער און פאַסנדסטער פאַרם.“ דער דיכטער, פּאַדערט ער, דאַרף „לערנען צו דענקען גרויס און לאַגיש“.

אַליין אַ מוזיקאַליש-באַגאַבטער (מיט אַ פרעכטיקער טענאַר-שטים), האָט ער געהאַט אַ שאַרפּן חוש פאַר מוזיקאַלישקייט אין ליד, פאַר ניואַנסן פון קאַליר און טאָן, אויך פאַר דיכטערישער קאַנסטרוקציע. אָבער ער האָט (שוין אין זיין צייט) געוואָרנט קעגן אַריינפאַלן אין פאַרמאַדיום, קעגן אונטער-שטרייכן די פאַרם אויפן חשבון פון אינהאַלט, פאַר אידיאישקייט און קעגן אידיענלאָזיקייט, קעגן דער שרעק פאַר פּשטות, פאַר פשוטע, „פּראָסטע רייד“.

אין דעם דערמאַנטן ליד „שרייבנדיק“, וועגן די „צרות און פּלאַגן“ פון די אַרבעטער-מאַסן, וואָס קומען ווי „געהיימע געשעענישער“ צום דיכטער אין צימער און בעטן זיך ביי אים אַ קינסטלערישן תּיקון, זאָגן די „צרות און פּלאַגן“ מיט ביטערער איראַניע צום דיכטער:

אונדז ווילסטו אין שורות און פּערן פאַרצאמען,
פאַרשיינען, פאַרפּוצן, פאַרגלעטן מיט גראַמען!
דו נאַר! ניין, ניט אונדז וועסטו קענען באַשרייבן!
מעגסט וואַכן און יאָרן נאָך גריבלען און קלייבן.

אין אַנדערע ווערטער, באַוואַסאָוער האַלט, אַז די ביטערע נויט, די „צרות און פּלאַגן“ קאָן מען אַמבעסטן ברענגען צום קינסטלערישן אויסדרוק, ניט דורך „פאַרשיינען, פאַרפּוצן, נאַר דורך „פּראָסטע רייד“. אין זיין ליד „אַ גאַלדענע פעדער“ דערקלערט ער ווידער, אַז דעם קאַמף-און פּרייהייט-מאַ-טיזן קאָן מען ניט איבערגעבן אַן אַ פעלער מיט אַ „גאַלדענער פעדער“. „זי [די גאַלדענע פעדער] האָט מיך געבלענדעט און איך האָב איר שיינקייט באַ-טראַכט, דאָך, אַך! אין מיין פּרייהייט-ליד האָב איך אַ פעלער געמאַכט...“ דאָס פאַרשפּילן זיך צו-פּיל מיט פאַרם, מיט דער געצאצקעטער פּראָזע, מיט דער גאַלדענער פעדער, קאָן הייסט עס, פירן צו „מאַכן פעלערן“ — אי-דיאיש און קינסטלעריש.

פיל פון באַוואַסאָוערס לידער — כאַטש דאָ-און-דאָרט מיט שאַבלאַנע, אַפּגעבליאַקעוועטע, אַפּגעריבענע ווערטער און אויסדרוקן — זיינען נאָך עד היום קינסטלעריקש קרעפטיק און ווירקנדיק. צו זיינע בעסטע שאַפּונגען

געהערן, אָן ספק, זיינע פּאַעמען: „רעוואָלוציאַן“ און „אַ געזאַנג צום פּאַלק“ — אמתע קינסטלערישע מייטער־ווערק, וואָס ווייזן וויפל גרויסע פּאַעטישע ווערק מען וואָלט נאָך געקענט דערוואַרטן פון אַט־דעם באַדייטנדיקן דיכטער. גוואַלדיק־שיין זיינען זיינע נאַטור־בילדער און מאַטיוון. אויך די נאַטור־עלעמענטן שפּאַנט ער איין צו דינסט דעם פּרייהייט־קאַמף. אין זיין ליד „מין געכעט“ ציטערט ער אַריינצופאַלן אין דער נאַטור־צויבער־נעץ און אַווי־אַרום דערווייטערט ווערן פון טאַג־טעגלעכן קאַמף פון די אַרבעטער־מאַסן. ער בעט זיך ביי דער נאַטור זי זאָל אים לאָזן צורו, זי זאָל איינשטילן אירע „זיסע אַקאַרדן“, ווייך „דיין ליד וויל מיין ליבע צום שוואַכן דערמאַרדן“. אין זיין ליד „צום ווינט“ בעט ער דעם ווינט צו צעטראַגן אויף זיינע פּליגלעך „די הייסע ווערטער פון מייין פען“, וואָס אונטער זיי „קאָן מען פּייער זען“, צו ברענגען אַט־די „פּלאַמען־ווערטער צו מענטשלעכע הערצער, און וועק דאָרט אויף דעם פּרייהייט־פּאַם!“...

ס'וואָלט געווען אַ טעות צו מיינען, אַז דער סטיל פון באַוּשָׁווערס פּרעכטיקן ליד איז אָן איינהייטלעכער, אָן „אויסגעהאַלטענער“, פון איין טייג געקנאַטן. ניין, זיין סטיל איז ווייט ניט קאַנסעקווענט (און האָט דאָס ניט געקענט זיין). איר האָט דאָ אַ געמיש און איבערפּלעכט פון טרערן־געזאַנג און פון בריווינדיקער שטורמישקייט און וויכערדיקייט: אַ מוזע פון „וועקן און באַקלאַנגן“ צוזאַמען מיט רעוואָלוציאַנערן, פּלאַמענדיקן פּלאַקאַט; „הויכן סטיל“, מיט לירישער פּאַרדיבטיקייט אין נאַטור, מיט שטייגער־בילדער (ניט קיין סך) פון סאַציאַלן סענטימענטאַליום און גלאַט סענטימענטאַליום.

אין דעם זעלבן באַנד פון זיינע געזאַמלטע לידער טרעפט איר אַ מעכ־טיק געזאַנג צום „מענטשלעכן שכל“, וואָס באַצווינגט די גרויסע קראַפט פון דער נאַטור, און — טרערן־לידער: „איך קען זיך ניט העלפן — עס כלי־פעט מייין פידל, זי יאָמערט, זי וויינט אויף דיין צו־גרויסן שמערץ“ (אין ליד „צום אַרבעטער“). פון איין זייט — סאַטירישער, אפיקורסישער, אַנטי־רעליגיעזער טאָן (אין זיין ליד „צום גלויביקן“ א. אַנד.), און פון דער צוויי־טער זייט — אַ נביאישע, „פּראַפעטישע שטים“, גענומען ביי דער ביבֿל (וואָס דאָס איז גראַד בכלל ניט לגנאי, נאָר לְשׁוּבָה). דאָס אַלץ ווייזט די שוועריקייטן און ראַנגלענישן פונעם דיכטער באַוּשָׁווער (צוזאַמען מיט דער גאַנצער גרופּע פון די עלטערע אַרבעטער־דיכטער) אין קאַמף פאַר אויסהאַמערן אַ נייעם, געהעריקן סטיל — דעם סטיל פון דער רעוואָלוציאַנערער אַרבעטער־באַוועגונג. דאָס איז די דיאַלעקטיק פון אַ סטיל — דער סטיל פון אַ קלאַס. און פון די אַלע ראַנגלענישן — דאַרף געזאַנגט ווערן — איז דער ויגער אַרויסגעקומען באַוּשָׁווער דער רעוואָלוציאַנערער דיכטער: דער איבער־וועגנדיקער עלעמענט אין זיין שאַפן, דער לייט־מאַטיוו אין זיין ליד אין דער מאַטיוו פון קאַמף פאַר פּרייהייט, דער טאָן פון „גלוטיקער פּאַווע“, פון שטור־מישן קאַמף, דער טאָן פון דער „רעוואָלוציאַן“, וועלכע קומט, ווי אַ שטאַל־צער קאַמעט, ווי די זון, ווען עס הויבט אָן צו טאַגן, דער מעכטיקער רוף אין „אַ געזאַנג צום פּאַלק“:

און נעם די געירשטע אוצרות און נעם פון דיין אַרבעט די פירות,
און שאַפנדיק לעב און געניסנדיק שאַף אין די פרייערע דורות!

באַוואַנזער, וועלכער איז געשטאַנען אונטער ווהיטמאַנס השפּעה, האָט
אין זיין באַגייסטערטן אַרטיקל וועגן דעם גרויסן דיכטער פון דער אַמערי-
קאַנער דעמאָקראַטיע, באַצייכנט אים אַלס אַ „שטאַרקן פאַרטידיקער און
פריידיקער פון וואַרער פרייהייט אין יעדער הינזיכט“. אין זיין ליד „צום
אַנדענק פון דוד עדעלשטאַט“ (געשריבן אין טאַג פון עדעלשטאַטס טויט),
האַט באַוואַנזער באַצייכנט דאָס פרייהייט-ליד פונעם צאַרטן דיכטער אַלס
„יענע ליד, וואָס יעדע ושורה איז אַ שטאַרקער קריגס-סיגנאַל“ אין קאַמף פאַר
פרייהייט. אַט-די באַצייכענונגען פאַסן זיך אַמבעסטן צו באַוואַנזערן גופא.
זיין ליד פון קאַמף לעבט צווישן די יידישע אַרבעטער-מאַסן. זיין דיכטערישע
געשטאַלט וועט ניט פאַרגעסן ווערן. זיינע בייטראַגן וועלן גענוצט ווערן.
זיינע פּערזן וועלן רעגן און וועקן דיכטער צו טראַגן ווייטער און טיפּער זייערע
„ווערטער-פלאַמען“ צווישן אַלע פאַרפּאָלגטע און אונטערדריקטע.

דעצ. 27, 1950

יהוש

(1870-1927)

„די פאסט האט צו מיר היינט געבראכט פון ווייט, איבער אזוי פיל ימען, א טיפן, שניידנדיקן טרויער... מײן וואַנדערנדיקע דיכטערין האָט געוואוינט אויפן הויכן קול“... אזוי האָט סוף פעברואַר, 1927, געשריבן פּרץ הירשביין, ווען עס זיינען צו אים אָנגעקומען קיין אינדיע, וואו ער האָט דאָן פאַרבראַכט מיט זיין לעבנס-באַגלייטערין, „די לײטעראַרשע בלעטער“ מיט דער ידיעה, אַז דער גרויסער דיכטער יהואַש (יהואַש-שלמה בלומגאַרטן) איז אויסגעשריבן געוואָרן פונעם „ספר החיים“.

אַ טיפער טרויער האָט דאָן אַרומגענומען די ברייטע יידישע ליענער-און שרייבער-קרייזן איבער גאַר דער וועלט. דער פּריציפּיק-פאַרשטאַרבער נער פּאָעט, דער וואונדערלעכער איבערזעצער-איבערדיכטער פון גאַנץ תנ"ך, האָט זיך אין זיין קורצן, שאַפּערישן 56-יאַריקן לעבן (1871-1927) באַליבט געמאַכט ביים פּאָלק, ווי אַ דיכטער פון גאַר אַ הויכער מדרגה, ווי אַ שיינע עטישע פּערזענלעכקייט, ווי אַ גרויסער יידיש-פאַרשער און בכּלל ווי אַ קולטור-פּערזענלעכקייט מיט „גרויסע בייטראַגן און פאַרדינסטן פאַר דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור.

אין פּאָלק איז געבליבן ליב און טייער די דיכטערישע יהואַש-גע-שטאַרט, די פּערזענלעכקייט פונעם גרויסן יהואַש, פונעם לונגען-קראַנקן צאַרטן סענסיטיוון דיכטער, — איינער פון די וויכטיקסטע, אָנגעזעענסטע יידיש-שאַפּער פון אונזער צייט. זיין געראַנגל פאַר לעבן און שאַפן, זיך הערצאָאישער קאַמף אין משך פון יאָרן אין רחובות, אין עגיפּטן, אין די קאַלאָראַדאַ-בערג קעגן דער פאַרצערנדיקער לונגען-קראַנקייט, זיין אומ-אויפהערלעכע שאַפּונגס-אַרבעט אויף זיינע אייגענע דורטגעלויכטענע, צי-טערדיק-פלאַטערדיקע, פאַרטיפט-פאַרקלערטע לידער („ציטער-קלאַנגען“, ווי פּרץ האָט זיי מיט לײבשאַפט גערופּן) און אויף זיין מאַנומענטאַלן, דויער-האַפּטן, קלאַסיש-געוואָרענעם לעבנס-ווערק — „די שאַפּונג פון אַ יידישן תנ"ך“, וואָס איז ביי אים „געווען דער חלום פון אַ לעבן“, — דאָס אַלץ איז טיף איינגעקריצט אין זכרון פון פּאָלק.

„כּהאַב היינט געזען אַרונטערנידערן זיך אין זיין גרוב, און איצטער אין דער שטילער, שטילער אַזונט-שעה
דיין לידער-בוך מיט מיר און דו ביסט דאָ, ביסט דאָ!
(ז. וויינפען אין ליד „נאָך יהואַשעס לוויה“)

יא, גרויסער יידישער דיכטער יהואַש, דו ביסט דאָ, ביסט דאָ! אויך

איצט, צו שלשים יאר נאך דיין פריציטיקן אוועקגיין פון אונדז, לעבט און ווירקט דיין דיכטעריש-געלייטערט, געשליפן וואָרט מיט פּוּדער קראַפט און איבערצייגנדיק.

יהוָאָש, דער לירישער דיכטער פון דינעם, אויסגעקלאָרטן מוזיקאַלישן וואָרט, איז געווען דער דיכטער פון אידיען, שטימונגען, געפילן. ער, דער גרויסער פּרציאָנער, תלמיד, פריינט און נאָכפּאָלגער פון י. ל. פּרין, האָט כסדר געאַרבעט אויף זיין ליד, ניט מיט געוואָרן צו שליפן, פיילן זיין וואָרט, תמיד געשטרעבט צו פּוּדער שלימות, צו האַרמאָניע צווישן אידיע און פּאַרם. ער, דער גרויסער מתמיד, האָט דעוואָרייכט זיין העכסטע מייסטערשאַפט אין די דעצעטע יאָרן פון זיין לעבן. ער איז ניט געבליבן הינטערשטעליק לגבי דעם גרויסן פּאַרשירט פון דער מאָדערנער יידישער דיכטונג, וועלכע האָט מיט ריזן-שריט אַ שפּרייט געטאַן פּאַראַויס אין פּרט פון פּערזן-כּוּי, טעכ-ניק, וואָרט-מייסטערשאַפט, גראַם, ריטם. ער איז געגאַנגען כסדר פּאַראַויס — ניט בלויז אין אינהאַלט, לויט די עיקר-מאַטיוון זיינע, נאָר אויך אין פּרט פון פּאַרם.

אַרום צוואַנציק יאָר פון זיין שווערן לעבן (א לעבן פון עקאָנאָמישע דאַנות) האָט ער, גלייכצייטיק מיט דער שאַפונג פון זיינע אייגענע לידער, געווידמעט דער איבערדיכטונג פון דער ביבל — זיין מלאכת-הקודש. דורך אַט-דער יידישער ביבל-שאַפונג האָט ער אויפגעשטעלט אַ לעבעדיקן מאָד-נומענט זיך, דעם דיכטער, ווי אויך, און דער עיקר, דער יידישער שפּראַך, אונדזער יידישער ליטעראַטור. ער האָט דורך זיין מייסטערשאַפטער ביבל-איבערדיכטונג אויפגעהיט גאַנצע אוצרות פון אונדזער יידיש-לשון. די ביבל-איבערזעצונג איז געווען זיין ליבלינג-אַרבעט, וועלכער ער האָט מיט גרויס התלהבות, ליבשאַפט און טאַלאַנט געווידמעט זיינע יאָרן, כוחות, קענטע-נישן. דורך זיין ביבל-איבערדיכטונג איז ער פאַר אונדז נתגלה און נתעלה געוואָרן אין זיין פולער קינסטלעריש-שאַפּערישער גרויס.

אין זיין אויבן-דערמאָנטן אַרטיקל „יידישע קולטור“, מאַי, 1947) האָט פּרין הירשביין געשריבן וועגן יהוָאָשן: „פון דער ביבל האָט ער גערעדט מער ווי פּון זיינע לידער [מיין אונטערשרייכונג, — ב. ג.]. כאַטש יעדעס ליד האָט ער באַדאַרפט אויסדיכטן, און די ביבל האָט ער זיך געשאַרקט איבערצודיכטן און מיט דעם אונטערצושטעלן אַ פונדאַמענט דער אויף דער זאַמד אויפגעשטורעמטער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור.“

אַזא טיפּער, רירנדיקער, צערפולער געפיל פון עלנט און איינזאַמקייט האָט אַפט אַרויסגעאומעטיקט פון יהוָאָשעס אויגן און פון זיין פּאַרברייכן, קלינגענדיקן, חלומדיקן ליד. אברהם רייזען האָט אין זיין ליד „יהוָאָש“ (1930) אַזוי כאַראַקטעריזירט יהוָאָשן דעם דיכטער און מענטש:

„אין איינזאַמקייט אַליין, אַליין
האָט ער געזען די וואַלקן גיין;
האָט ער געזען די זון אין פּראַכט,
איר אויפגאַנג, נאָך דער לאַנגער נאַכט.“

שווער האָט געדריקט די אַרומיקע ביזנעס־אַטמאָספּער. די גרויע פּראָ־
זאַאישע פּאַרגעלטעוועטע זוירקלעכקייט, די אייביקע דאגה פון פּרנסה, פון
„מאַכן אַ לעבן“ — און דער פּיזיש־קראַנקער דיכטער פון רחניות האָט זיך
אין זיין אַליינקייט אָפּט איינגעשלאָסן אין די דלד אמות (און הויכע וועלטן)
פון זיין ליד, אין אָפּגעזונדערטקייט, אין זיין קליינער דירה אויף ווהיטדאק
עוועניו, בראַנקס. דאָרט האָט ער זיך מתבודד געווען מיט זיין דיכטערישער
מוזע, „אַרט „אין געוועב“ (דער נאָמען פון צוויי פון זיינע לידער־בענד,
דערשינען אין 1919 און 1921), האָט ער געוועבט דעם גאַלדענעם פּאַדעם
פון זיין ליד, פון וועלכן ס'האָט אַרויסגעשטראַלט זיין „איך“, זיין ליידנדיקע
פּערזענלעכקייט — אַ נאָמען הייליק־אויסגעשמידט פון אַלטן גאַלד — יהוָאָש“
(א. סוצקעווער).

און אין יענע שווערע ביחידות־מאַמענטן האָט ער געגאָרט נאָך מנוחה
ושלווהדיקייט, נאָך רו; האָט ער געזונגען:

„באַשער מיר איצט די רו.
נישט געפּעכט, נישט געלוסט,
נאָך רו.“

אין זיין לעכצן נאָך רו איז אויך געווען דאָס גאַרן אָפּצורוען זיך פון
די אומבאַרעכטיקטע, נאַרישע חוק־פּיילן, וואָס דיכטער פון דער גרופּע
און ריכטונג „יונגע“ האָבן געצילט קעגן אים, ווי קעגן אַן „עלטערן“, כאַטש
אין זיין שאַפּערישן גייסט, אין זיין דיכטונג, אין זיין אויפפאַסונג פון ליד,
אין זיין אייביקן שטרעבן צו דער דערהויבונג פון דיכטערישן וואָרט איז
ער געווען באַמת יונג ביון סוף פון זיין לעבן.

די „יונגע“ האָבן אים באַקעמפּט, מינימיזירט זיין בייטראַג צו אונ־
דזער דיכטונג. זיי האָבן געטענהט: זיין „עברי“ איז צו־שווער, צו־האַרב,
זיין סטיל — צו־האַרט, זיין לשון איז (לויט זייער באַנעם) ניט גענוג מוזי־
קאַליש, אין — זיין ליד ליידט פון צופיל „געדאַנקלעכקייט“, צופיל אינטע־
לעקטואַליזם. די שרייבער, וואָס האָבן אַרויסגעשטעלט אַט־די טענות און
וואָס האָבן אַרויסגעוויזן ביטול צו יהוָאָש, דעם עכטן פּאַרזעצער פון דער
פּרין־טראַדיציע אין אונדזער ליטעראַטור, האָבן קענטיק, פאַרזען (אָדער
ניט געוואָלט זען!) די באַדייטונג פון זיין פּילאָסאָפּישן ליד געבוירן אין
מעדיטאַציע, פון זיין השתפּכות־הנפשדיקן אָדער חשבון־הנפשדיקן ליד, וואָס
האָט צומאָל מיט תהלימדיקער קראַפט אַרויסגעשטראַמט פון זיין געפּי־
ניקטן ביבל־באַאיינפלוסטן גייסט, פון זיין דיכטעריש־דענקערישער באַפּטיגל־
טער וויזיע.

איינער פון די דעמאָלטדיקע „יונגע“, דער ביז גאַר טאַפּאַנטפולער הו־
מאַריסט־סאַטיריקער משה נאָדיר, האָט גאַר ביטער געחזקט פון יהוָאָשעס
ווערק „פון גיו־יאָרק ביז רחובות און צוריק“. נאָדיר האָט געשפּאַט: „ער
[יהוָאָש] פאַרט שרייבנדיק און שרייבט פאַרנדיק“, דאָס גאַנצע בוך טריפט
מיט זונענשיין און לבנת־שטראַלן, „עס איז אַ יובעליר־געשעפט, וואָס באַ־
שטייט פון לויטער שויפענצטער“, „יהוָאָש דענקערט דורכאויס און פול־

שטענדיק און אהין און צוריק, א. א. וו. (פון ארטיקל „יהואש“ אין נאדירס בוך „מיינע הענט האבן פארגאסן דאס דאזיקע בלוט“, ניו-יארק, 1919). אייניקע פון די „יונגע“ האבן ממש געפירט א „קאמפאניע“ פון מבטל-זיין, „ארונטערייסן“ יהואשן, דעם דיכטער פון לויטערער יידישער ליריק, פון עכטידישע און אויך אוניווערסאלע, אלמענטשלעכע מאטיוון. און ער — דער מייסטער פון אונדזער דיכטונג, דער ממשיך פון פרצן, האָט עקשנותדיק, ממש מסירת-נפשדיק, העראַאיש, מיטן בלוט פון האַרצן געאַרבעט אויף זיין פֿיד, געאַרבעט אומאויפהערלעך אויף נאַכאַנאַנד און ווידעראַמאַל און פיל מאל איבעראַנדערשן זיין תנ”ך-איבערזעצונג, זיין גרויסע מתנה צו אונדזער לשון, צו אונדז און צו די קומענדיקע יידישע דורות. ער האָט געמיסטערעוועט זיין וואָרט, אָו עס זאָל ווערן די פאַסיקע כלי פאַר זיין דיכטערישער שטימונג, עמאַציע, מחשבה, וויזיע. ער איז דערגאַנגען, דורך שווערער מי און עקשנות, צו דער מדרגה פון אַ מייסטער פון אונדזער דיכטערישן וואָרט.

שוין דער אַנהייב פון זיין יידיש-שאַפן איז געווען געראַטן און האָט אַנגעזאָגט דעם אַנקום פון אַ חשובן, וויכטיקן יידישן דיכטער. אונדזער גרויסער י. ל. פּרץ האָט געהאַט דעם כוח צו דערזען דעם אויפשפּראַך פון יהואשעס יונגן טאַלאַנט. פּרץ האָט אין זיין זאַמלבוך „אידישע ביבליאָ-טעק“ אָפּגעדרוקט מיט גרויס פּרייד אייניקע פון יהואשעס ערשטע ליחער, און האָט אויף זיי געמאַכט אַ „שהחיינו“. אַט-די ליחער זיינען געבראַכט געוואָרן צו פרצן דורך יהואשעס שוואַגער בן-אביגדור (ל. שאַלקאוויטש) פורים-צייט, 1890. שפּעטער, עטלעכע טעג נאָך פסח אין יענעם יאָר, איז דער יונגער, קוים 20-יאַריקער יהואש געקומען פון זיין שטעטל ווערוזש-באַלאָו (ווירבאַלין), סאוואַלקער געגנט, קיין וואַרשע, און האָט זיך צום ערשטן מאל באַגעגנט פּנים-אל-פנים מיטן גרויסן קאַסיקער, מיטן דאַן פּערציק-יאַריקן י. ל. פּרץ. געווען איז עס אַ שאַפּערישע, פּרוכטבאַרע באַ-געגעניש. צווישן ביידע דיכטער האָט זיך פאַרקניפט אַן אייביקע פּריינט-שאַפט. ביידע זיינען דאָך אין גייסט, אין וויזיע געווען אַזוי נאַענט איי-נער צום אַנדערן. פּרץ, דער „טאַטע“ פון אונדזער ליטעראַטור, דער פּריינט און דערמוטיקער פון יעדן עכטן טאַלאַנט, האָט אַנגעקוואַלן פון דער אַר-גינעליקייט פון יהואשעס דיכטערישן וואָרט. ער האָט געשפּט נחת פון יהואשעס ערשטע ליחער „ר' מתתא“, „מוזמר שיר ליום השבת“, „בית שני“ — פון די מאַטיוון פון דער אַלטער יידישער פאַרגאַנגענהייט.

פּרץ האָט אַרויסגעוויזן צום יונגן, אַנפאַנגערישן דיכטער אַ זעלטן-שיינע, וואַרעמע, באַגייסטערנדיקע באַציאונג. ער האָט אים מיט ליבשאַפט גערופּן: „אונדזער בירדאָן“.

אַ פּאַר חדשים נאָך זיין באַגעגעניש מיט פרצן איז דער קוים 20-יאַרי-קער יהואש אָפּגעפאַרן קיין אַמעריקע (1890). די פּריינטשאַפט האָט אַנגע-האַלטן. אין אַ בריוו אין 1892 האָט פּרץ, דער פירער און מורה-דרך פון דער יידישער ליטעראַטור, געמאַנט ביים יונגן יהואשן ליחער פאַר דער „ידישער ביבליאָטעק“. „אויב איר וועט מיר נישט שיקן אייערע ליחער,

וועט דאס דריטע בוך פון דער „ביבליאטעק“ ארויס אינגאנצן אן „לידער“.
האָט דער גוטער, מאָנענדיקער פּרץ געוואָרנט.
באַזונדערס שווער, ביטער זיינען געווען יהוּאַשעס ערשטע יאָרן אויפן
היגן, אַמעריקאַנער באָדן. נייע סביבה, נייע באַדינגונגען. עס האָט גע-
ווייעט אַ קעלט. עס זיינען געקומען איינפלוסן פון ענגליש, פון דער ענגליש-
שער ליטעראַטור. די דיכטערישע שפּראַך פונעם יונגן פּאַעט איז געוואָרן
האַרטלעך, באַווירקט פון אַנגליציזמען, פון ענגלישן וואָרט-בוי. די האַרציי-
קייט, פליסיקייט, נאַטירלעכקייט פונעם היימיש-יידישן, ווייכן, מילד-פּאַע-
טישן וואָרט האָט זיך ביסלעכווייז אויסגעוועפט. דאָס איז געווען דער ערשטער
אַמעריקאַנישער פּעריאָד אין דעם דיכטערס שאַפן; זיין פּעריאָד פון ראַטנ-
לעך זיך פאַר דעם פּאַסיקסטן, עכט-יידישן דיכטערישן וואָרט, פאַר צמזום
פון אויסדרוק, הייטלעכקייט און פּרעציזקייט פון וואָרט. דאָס איז געווען
די אַרבעט פון אַ דיכטער אַ פּיאָנער אין אַ פּיאָנערישער פּאַעזיע; די אַרבעט
פון אַפּראַמען פּוסולות און אַרויסאַנטפּלעקן דעם טולת פון פּאַעטישן וואָרט.
די אַרבעט פון מגלה-זיין אין אונדזער יידיש לשון אַלע פּאַרבאַרגענע פּאַ-
עטישע שיינדיקייטן.

די רעזולטאַטן פון יהוּאַשעס דיכטערישער טעטיקייט פון יענעם ערשטן,
שווערן, נאָך-ניט-מייסטערישן פּעריאָד זיינען פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין
1907 אין זיין ערשטער אויסגאַבע „געזאַמלטע לידער“ (388 זײַ). אין יענע
לידער זיינען שטאַרק ניכר דריי איינפלוסן: די השפּעה פון תנ״ך, פון פּרצן,
פון היינריך היינע (אין די ליבע-מאַטיוון און ראַמאַנצן). דער גרויסער פּרץ
האַט מיט ענטוויאַום אויפגענומען יענע אויסגאַבע. „איר האָט אונדז אַ
פּראַכטפולע מתנה געגעבן!“ האָט דאָן פּרץ געשריבן צום 36-יאָריקן יהוּאַשן.
פּרץ האָט אים אַבער דערביי פּריינטלעך-חבריש געוואָרנט קעגן אַרונטער-
פּאַלן אונטער היינעס איינפלוס: „די ראַמאַנצן, אַנגעשטעקט מיט היינע,
פילן זיך שלעכט נאָך — היינע...“ פּרץ האָט יהוּאַשן אויך גערופן צוריקצור-
גיין צום היימישן סטיל פון זיינע אַמאַליקע „וואַרשעווער האַכן“; „באַפּרייט
אייך פון ענגליש-אַמעריקאַנישן סטיל, זיערט צוריק אונדזער, צוריק פליסן-
דיק! צוריק — ציטער-קלאַנגען!“

דער אידעלער יהוּאַש, פּרצעס באַגייסטערטער חסיד, נאָכפּאַקער און
פּאַרערער, האָט זיך צוגעהערט צו דער גוטער עצה פונעם עלטערן דיכטער,
פון זיין ערשטן רעדאַקטאָר, פון זיין ליטעראַרישן מדריך, ריכטיק האָט באַ-
מערקט נחמן מייזל אין אַן עסעי „פּרץ און יהוּאַש“ אין זיין בוך „פּרץ און
זיין דור“: „פּרץ און יהוּאַש — זיי זיינען אין תוך, אין זייער יסוד, אין
זייערע וויזיעס געווען פיל נעענטער און אייגענער, ווי מיר אליין האָבן זיך
אַלעמאַל פּאַרגעשטעלט.“ יהוּאַש האָט געפירט אַ ביטערן קאַמף פאַר דער
אויסלייטערונג פון זיין וואָרט. אין אַן עסעי, וואָס האָט אפּשר געקלונגען צו-
שאַרף, צו-קריטיש, כאַטש מיט אַן אויסדרוק פון גרויס אַנערקענונג צום טאַ-
לאַנטפולן, קאָלירפולן דיכטער, האָט מ. אַלגיין אין 1915 אַנגעוויזן: „יהוּאַשעס
שפּראַך איז, דאַכט זיך, די גרעסטע הינדערניש אויפן וועג פון זיין פּאַעטישן

שאפן. עס קומט־פאר א הארטע, אנגעשטרענגטע, פארביטערטע מלחמה צווישן אים און דער שפראך. ער ראנגלט זיך מיט אלע זיינע כוחות, ער ארבעט און מיט זיך מיטן שווייס פון זיין פנים — און ניט שטענדיק גייט ער ארויס דער זיגער. געוויינלעך האט ער מער צו זאגן, ווי עס דערלויבן אים די גרענעצן פון זיין שפראך (פון אַלגינס בוך „אין דער וועלט פון געזאנגען“, ניו־יאָרק, 1919). און דער שוין דעמאָסט־ערנסטער ליטעראַטור־פאַרשער אַלגין האָט געבראַכט פיל ציטאַטן פון יהוּאַשעס לידער צו אי־לוסטרי־ון און באַקרעפטיקן זיין אויספיר. שוין דאָן האָט זיך אַלגין באַמיט צו דערגרונטעווען זיך צום מקור, מהות און איכות פון יהוּאַשעס שאַפן, צו זיין אַרט אין אונדזער ליטעראַטור, צו זיינע גרונט־מאַטיוון. ער האָט דער־ביי געהאַלטן פאַר גויטיק אַנצואווייזן: „ער [יהוּאַש] האָט אַ ווערטער־שאַץ אפּשער אַ רייכערן ווי אַנדערע דיכטער. אָבער אַז ס'קומט צום שרייבן, זיינען די ווערטער־קאָמבינאַציעס אַזוי האַרט, טרוקן, שווער אַראַפּצושלינגען — און אַזוי ווייניק מעלאָדיש“.

עס האָט דעם עכטן דיכטער יהוּאַש גענומען יאָרן פון שווערער מי צו באַפרייען זיך פון אַט־די אויבן־אַנגעוויזענע שפראַכלעכע שטערונגען און סטיל־חסרונות. ער איז נאָך יאָרן מי אַרויס דער זיגער — דער געבענטש־טער זינגער, אויך אין פּרט פון מעלאָדיע, נגינה, פון קלאַנג און טאָן, אין מוזיקאַלישקייט, אויך אין רייכער בילדלעכקייט, אין אימאַזש, אין מאַלעריי פון דיכטונג.

אין משך פון זיין גאַנץ לעבן האָט דער ליכטיקער דיכטער יהוּאַש גע־שעפט זיינע מאַטיוון, איינפלוסן פונעם תנ"ך, פונעם „ספר הספרים“; פון נאַטור; פון דער ייִדישער פאַרגאַנגענהייט און געגנוואַרט, פון אַניווערסאַלע וועלט־ענינים; פון די דורות־דיקע קוואַלן פון דער אַמענטשליכער קולטור; פון די טיפענישן פון זיין דיכטערישן אײַן. יהוּאַש האָט זיך אין די ערשטע פעריאָדן פון זיין שאַפן אָפּגעגעבן מיט נאַציאָנאַלע מאַטיוון, מיט מאַטיוון פון „חיבת ציון“, מיט ענינים, טעמעס, בילדער, געשעענישן און געשטאַלטן פון דעם אַלטן ייִדישן עבר, פון תנ"ך, תלמוד. ער האָט געשעפט פולע הויפּנס פון מאַמענטן און קאַמפּן פון דער אַלטער ייִדישער געשיכטע, פון די קולטור־אוצרות פון אונדזער פאַך. ער האָט, דער ערשטער נאָך ש, פּרוּגן, געשעפט מאַטעריאַלן פון דער אגדה, באַאַרבעט, איבערגעדריכטעט אַלטע ייִדישע פּאַלקס־לעגענדעס, און געפונען פאַר זיי פּאַסיקע ייִדישע פּאַעטישע פאַרמען. ער האָט דערביי אויך ניט צוריקגעהאַלטן זיין דיכטערישן בליק פון די סאַציאַלע קאַמפּן פון היינט, פון דער געשיכטע פון זיין צייט. אַ דיכטער־באַאַבאַכטער מיט אַ שאַרף אויג און אַ שאַרף געהער, בכלל מיט שאַרפע חושים, אַ טראַכטער און באַטראַכטער, אַן אַרייַנבליקער אויך אין דער צו־קונפט, האָט זיין האַרץ אָפּט געבלוטקט אויף די סאַציאַלע אומרעכטן.

ריכטיק האָט באַמערקט אַלגין שוין אין זיין אויבן־דערמאָנטער עסעי פון 1915: „יהוּאַש איז אין זיינע געזעלשאַפטלעכע ליחער מערסנטטייל פּראַגרעסיוו... ער זינגט פון קאַמף, ער זינגט פון טאַט, ער זינגט פון ליכט,

ער זינגט פון א גאָלדענער צוקונפט — ער גלויבט אין לעבן און אין דעם זיג פון גוטן — און זיינע געזאָגטען זיינען פול מיט אַ קראַפטפולן פאַטאַס. און ציטירנדיק פון יהוּאַשעס לידער, באַמערקט אַלגין: „אין די דאָזיקע און ענדלעכע לידער איז יהוּאַש אונדזער, אַן אייגענער, אַ גאַנצער, אַ מענטש וואָס דריקט־אויס אין אַ פאַסנדער פאַרמ די שטרעבונגען פון די פאַרגעשריטענע אינטעליגענטע קרעפטן פון זיין צייט“.

די האַרזאָנטן פון יהוּאַשעס דיכטערישער וועלט זיינען געוואָרן אַלץ ברייטער, זיין טעמאַטיק אַלץ רייכער, זיין ליד אַלץ רייפער. ער איז כסדר געשטיגן. ער איז געוואָקסן אַ פּיזיזיטיקע ליטעראַרישע פיגור. מיט דער צייט איז ער, דער דיכטער פון שטילקייט, פון שטילן טאָן, פון קור דממה דקה, געוואָרן איינער פון אונדזערע קרעפטיקסטע דיכטער פון נאַטור און ליב.

אין פיל פון זיינע לידער קלינגט אַ טרויעריקע, אפילו אַבלדיקע מע־פּאָדיע — דער צער, וואָס ווייטאַקט־מיט מיטן צער פון לידנדיקן פאַלק, ווי אויך דער פּערזענלעכער צער, וואָס וויינט אַרויס „ממעמקים“, פון אינעוויי־ניק אַרויס“ (יהוּאַשעס אויסדרוק). באַזונדערס שפּירט מען אַט־דעם צער און ווי אין דעם דיכטערס ליבע־לידער. דאָרטן שוועבן־פאַרביי „שוואַצע קבר־שאַטנס“, „מתים וואָס טאַנצן“, „נאַטורס מרה־שחורה“.

גאַר הימיש, אינטיים, דערלייכטערט, צומאַל אויסגעטאַן פון ערדישער דאַגה, פילט זיך דער דיכטער מיט דער נאַטור. דאָס קומט צום אויסדרוק אין זיינע פּרעכטיקע, דערהויבענע ליכטיקע נאַטור־געזאַנגען, באַזונדערס אין זיינע פיל ליכט־לידער און דער עיקר אין די מאַלערייען און שילדערונגען, לידער און בילדער פון נאַטור־שטילקייטן: זון־אויפגאַנג, זון־פאַרגאַנג, נאַכט, שניי, אַ שטיל טיכל, א. אַגד. אין אַ ליד צו פּרילינג זינגט ער אויס אַ פאַרלאַנג: „זינגען אין זופטיקן שווייגן דיין רום“. אין אַן אַנדער נאַטור־ליד רעדט ער וועגן „אַ דופטיקן זיפּ און אַ ווייכן“, וואָס „איבערן פעלד זיך צעווייעט“. אין פיל פון זיינע נאַטור־לידער האָט יהוּאַש געפונען דעם פאַ־סיקסטן זיווג פון קלאַנג און בילד, וואָרט און פאַרב, אינהאַלט און פאַרם. אין אייניקע פון יענע לידער שאַפט ער ממש סימפּאָניעס פון קלאַנגען און פאַרבן, איז ער דער דיכטער מוזיקער־מאַלער; ער ווערט איינס מיט דער נאַטור, ער זינגט זיך אַרײַן אין אירע שיינקייטן; זיין געזאַנג און איר גבורה ווערן אַן אחד. אַזוי האָט ער אויך אַנטפלעקט דיכטערישע קראַפט און אימגאַרטיקייט אין זיינע ליבע־לידער (מערסטנס צער־דורכגעוועכטע), אין זיינע פיינע אַלעגאָריעס, אין זיינע פאַבלען, אין וועלכע עס קומט צום אויס־דרוק די וורות־דיקע חכמה פון פאַלק און פון לעבנס־דערפאַרונג.

זיינס אַ נאַטור־און ליבע־ליד „זונען־אונטערגאַנג“ (פון „געזאַמלטע ליד־דער“) האָט ער פאַרענדיקט אויף אַזאַ פּערזאָניפּיצירנדיקן אופן:

„אַט פאַלט זי [די זון] פלאַמענדיק אַרײַף
אויף איר געליבטנס קאַרק,

און קושט מיט הייסער ליבעסגלוסט
איר חתן־רין, דעם בארג...

דער דיכטער יהואש האָט זיך אָפּט אין זיינע לידער אידענטיפיצירט מיטן פּאָלק. ער האָט זיך אויסגעדריקט: „פון זיין [דעם פּאָלקס] דענקען, פון זיין שטרעבן, ציטערט דורך מיין ברוסט דער שטראַל“. עס איז געווען נאַטירלעך, אַז ער זאל אַרויסטרעטן קעגן אידיענלאָזיקייט אין דער פּאָעזיע — אַן אָפּטע דערשיינונג, און אפילו אַ „טעאָריע“, אַ „לערע“, ביי אייניקע פון די „יונגע“, וועלכע זיינען אַוועק צו פּאַרמאַליזם אויפן חשבון פון אינ־האַלט און אידיע. אין זיינעם אַ כאַראַקטעריסטישן ליד, אַ מין פּאָעטישע עסעיַ ווי עס ווערן לידער פּאַרפּאַסט“, ברענגט־אַרויס דער דיכטער יהואש צוויי גרונט־פּרינציפּן אין זיין באַנעמען דעם ענין פּאָעזיע: א) די אידיע, דער געדאַנק דאַרף פּאַרנעמען אַ עיקר־אַרט אין ליד, דאַרף דורכנעמען דאָס ליד; פּרעכטיקע קלאַנגען און פּאַרבן אַליין, אַן אידיע, שאַפּן נאָך ניט קיין ליד:

„שיינע פּאַרבן וועלכע בלאַנקע
קענען קיינמאַל שטאַט געדאַנקען
ניט באַשאַפּן אַ געדיכט.“

ב) אין דערזעלבער צייט איז נויטיק, אַז די אידיע זאל קריגן די פּאַסיקע פּאָעטישע פּאַרס, זאל זיך האַרמאָניש באַהעפטן מיט פּאַרס, ווערן איינס, איין גאַנצקייט; דערביי דאַרף יעדע טעמע קריגן איר ניגון, איר מוזיק, איר געהעריקן ריטם:

„אַזוי ווען די טעמע באַנייט זיך,
פּאַרענדערט זיך תמיד און ביים זיך
דעם אמתן דיכטערס מוזיק.“

אַט־די פּרינציפּן איז אים אין אַ גרויסער מאָס געליינגען צו פּאַרקער־פּערן, דורכפירן אין דער פּראַקטיק — אין זיינע לידער, באַזונדערס אין דעם שפּעטערדיקן פּעריאָד פון זיין שאַפּן, אין די לעצטע יאָרן ערב זיך זון־אונטערטאַנג.

געדענקען דאַרף מען תמיד: דער אָנהויב פון זיין ליד איז געווען אין דעם פּיאַנערן־פּעריאָד, ווען ש. פּרוג, מאָריס ווינטשעווסקי און מאָריס ראָזענ־פעלד האָבן געלייגט דעם פּונדאַמענט פון דער יידישער דיכטונג. יהואש האָט באַוויזן צו באַהעפטן זיך מיט די פּאָעטישע טענער פון די שפּעטער־דיקע פּעריאָדן פון יידיש־שאַפּן און אין אַ געוויסן זין צו ווערן אַ פּאַראַויס־גייער פון דער יינגסטער מאָדערנער יידישער דיכטונג. זיין ליד (פון זיין שפּעטערדיקן פּעריאָד) קלינגט נאָך אויך איצט פּריש־מאַדערן, רייף, ניט הינטערשטעליק לגבי די נייסטע פּאַרס־און טעכניק־דערגרייכונגען.

פּאַראַן, מעגלעך, אַן אמת אין ב. ריוויקנס טרעפּלעכער באַמערקונג, אַז „אין ערשטן יאַרצענדליק איז ער [יהואש] געווען אַ שלעכטער איבערזעצער פון דעם פיין־פּילגריקן פּאָעט אין אים... ער האָט אין דעם ערשטן יאַר־צענדליק נישט פּאַרמאַגט קיין פּאַרטיקן אומזיסטן שפּראַך־אינסטרומענט“. דערפּאַר טאַקע דאַרף מען באַזונדערס באַוואונדערן יהואשעס כסדרדיקע אַר־

בעט אויף זיין אינסטרומענט, ביז ער האָט זוכה געווען אַריינצוברענגען אַ גרויס פּאַדמעגן פון שפּראַך (און אידישע און טעמאַטיק) אין אונדזער ליטעראַטור. דאָרף מען ביים באַהאַנדלען יהוּאַשעס ליטעראַרישע ירושה, זיינע רייזיקע בייטראַגן צו אונדזער לשון און ליטעראַטור, אינזינען האָבן זיינע דערגרייכונגען אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן, אינזינען האָבן, ווי ב. ריווקין באַמערקט, אַז: „אפילו מיט זיין געראַנגל האָט ער [יהוּאַש] געהאַלפן דער ליטעראַטור זיך אַרויסראַנגלען פון איר פּיאַנערישן צושטאַנד“ און „ער האָט דערגרייכט, אַז מיט דער שפּירעוודיקייט פון זיין לשון, מיט זיין אַפּ־רופיקייט, מיט דער פאַרשיידנאַרטיקייט פון זיינע טעמעס האָט ער געקאַנט מיטגיין און פאַרהויטן דעם ליד פון דעם מאַדערניסטן פּאַעט“. ער האָט דערגרייכט אַ מדרגה פון שאַפן לידער, וואָס זיינען ניט חיי־שעהדיק, נאָר וואַגיק, לויכטנדיק, פאַרטיפּט, דויערהאַפּט, אַ וויכטיקער קערן אין אונדזער פּאַעטישער ליטעראַטור.

סאַראַ וואונדערלעכער „גלגול פון אַ ניגון“! אַנגעהויבן האָט ער, דער יונגניקער יהוּאַש, מיט מעלאָדיעס פון הימלישע ספּערן (מיטן צוגאַנג אַז „השמים שמים לפּאַעט“), מיט זיין „מחזור שיר ליום השבת“, מיטן געזאַנג „פון זונען און שטערן, בלימען און ריזן־בוימער, גן־עדן פּויגל און שניי־וויסע מלאכים“. מיט דער צייט האָט ער דערהערט די ווייניגע־רייזיקע, קרעכצן און זיפצן פון די בני־אָדם אויף דער פּראַזאַאישער ערד, ליב באַקומען די ערד, זיך מתחבק געווען מיט די גאולה־מאַטיוון און קאַמפן פון פּאַלק, זיך צוגעהערט צו די ריטמען פון זיין צייט, און פון דעם אַמעריקאַנער באַדן, געליטן מיט אַלע וואָס זיינען „געפּייניקט פון נויט און פון הונגער געפּאַנגט“, זורכגעפּלאַטערט און דורכגעליטן דעם פּיין, די יאָגענישן און בענקשאַפטן פון ליבע, געפונען אַ תּיקון פאַר זיינע לידן אין לידער פון דער נאַטור, אין געזאַנגען צום לעבן, געזוכט און געפונען דעם זועג צו זיך און דורך זיך צום לייַדנדיקן מענטש און צו די גבורות פון ברודער און שוועסטער מענטש. און דערזען האָט ער, אַז „ער [דער מענטש] איז די וועלט, ער איז אַ מיליאָן זונען־סיסטעמען... ער איז ווינט און גראַז און שטערן. און ער איז די אומענדלעכקייט אַליין“ — אַ פּילאָסאָפּיע, וואָס איז נאָענט צום געדאַנקען־גאַנג פונעם פּיאַנערישן אַרבעטער־דיכטער יוסף באַוושאַווער (1873-1915), וועלכער האָט שטאַלץ געזונגען:

„אַ שטיקעלע שטויב אין גרויסן, ברייטן וועלט־רויס,
דאָך שטאַלצער פון אַ גאַט דורך זעלבסטבאַוואַסטוין,
האַב אין, אַ טרויער, געוואַנדלט דורך דעם לעבן.“

יהוּאַש, דער טיפֿ־פּאַרוואַרצליטער אין דעם באַדן פון יידישער געשיכטע און לעגענדע, האָט געזוכט אַלץ מער צו באַהעפטן זיך מיט וועלט, מיט מענטשהייט, מיט אוניווערסאַלע מאַטיוון, מיט מענטש. לויבנדיק פּרצן דעם דיכטער און מענטש, האָט ער זיך אויסגעדריקט: „די וועלט ביי פּרצן איז דער מענטש... אַזוי ווי דער מענטש איז איינגעלעך די נשמה.“
און אויסגעדריקט האָט ער שאַרף און פּלאַמיק זיין האָס צו די שונאים

פון פאלק (אין אזוינע לידער, ווי „פאררעטער“, „קין“ און פיל אנדערע), זיין ליבשאפט צו פרייהייט-קעמפער („מאקסוויני“, א. אַנד.), זיין ווייטאָק פון צו-זען מענטשלעכע נויט:

„און וועסטו פון דיין ברודערס נויט דיין אויג פארדעקן,
איז דאָ אַן אויג וואָס זעט,
איז דאָ אַ האַנט וואָס וועט
פון הימל אָדער ערד אַקעגן זיך זיך שטרעקן“...

אין די 27 יאָר, וואָס יהוואָש האָט געלעבט אין אַמעריקע (מיט דעך אויסנאָם פון זיין ווילן אין ארץ-ישראל און עגיפטן — פון יאָנואַר, 1914 ביז יולי, 1915), האָט ער זיך פאַרקניפט מיטן אַמעריקאַנער באַדן, געזונגען פון און צו אַמעריקע. צווישן אַט-די מאַטיוון זיינען: „צו מאַריס ווינ-טשעווסקיין“, „ביי די קאָלאָראַדער בערג“, „פון די קעטסקיל-בערג“, „קינס שולד“ (וועגן די קרבנות פון דעם „טראַיענגעל פייער“), „דער וועסטער-נער“, „בראַדוועי“, „סאַבוועי“, „לינטשען“, „וואַלוואַרט בילדינג“, גע-פעלשט“, און אַנדערע.

נביאישער צאָרן ווּנערט-אַרויס פונעם ליד וועגן דער ראַסיסטישער לינ-טשעריי פון אַ נעגער. אַ זעלטענע שיינקייט ליכטיקט אין דעם סאַבוועי-ליד מיטן אומדערזוואַרטן בליץ: אין דער מענטשן-מענגע אין סאַבוועי

„דריקט זיך שמייכלענדיק אַריין אין קנייל
אַ דין יונג מיידל,

מיט אַ הענגל מאַי, אַרויפגעשטאַכן אויף איר יאק“.

דורך זיין „קינס שולד“ שיקט ער אַ קללה צו די „פריסטער פון אַפגאַט מאַמאָן“, וואָס האָבן אין זייער געלט-גיזיקייט „די שטים פון דער אייגענער נשמה פאַרשטיקט“. מיט פיעטעט און צערטלעכקייט איז געשריבן דאָס ליד צו מאַריס ווינטשעווסקיין, דעם „זיידן“ פון דער יידישער פראַלעטאַרישער פּאַעזיע און פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג אין אַמעריקע (צו זיין 50טן געבוירנטאָג).

לויבנדיק דעם גוטן זיידן, וואָס איז „פון דעבנס-זומפ אַרויסגעקומען ריין ווי גאַד“, שליסט יהוואָש זיין אַכט-פּערזן-ליד (1906) מיט די שורות:

„אַ גוטער, זיסער זיידעניו,
עס איז קיין צייט פאַר בלומען ניט,
דאָך זיך געהערט די פיינסטע קווייט,
צו זיך געהערט דאָס שענסטע ליד“.

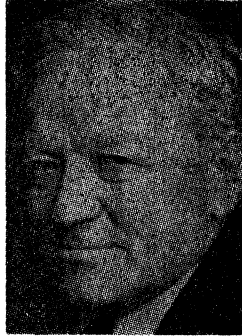
חויך די אויבן-דערמאָנטע ווערק, איז יהוואָש, אַ קלאַסיקער אין אונזער ליריק, אויך געוועזן דער פאַרפאַסער פון די ביכער „פון דער וועלט און יענער“ (פראַזע), „אין זון און נעבל“ (לידער), פון אַ „יידיש ווערטערבוך“ (צוזאַמענגעשטעלט צוזאַמען מיט זיין פריינט, דר. חיים ספיוואַק), פון דראַמאַ-טישע פראַגמענטן „הורקנוס“, „שאל“, „שונמית“, „די מצורעים“, פון פיל פּאַליטישע, הומאַריסטישע און סאַטירישע לידער, פון מעשהלעך און אַפּאַ-ריזמען, פון פרעכטיקע פּילאַסאָפּיש-פאַרטראַכטע עסייען: „וועגן נאַטור-שיל-דערונגען אין דער יידישער דיטעראַטור“ („צוקונפט“, 1911) און „דער תנך“

— דאָס מענטשליכעסטע בוך, דער בונד צווישן פעלקער“ („ליט. בלעטער“, 46 און 47, 1925), א. אַגד. ער איז געווען דער איבערדיכטער פון אייניקע פּאָעמען פון דער וועלט־ליטעראַטור און פון לאַנגפּעלאַס באַרימטן ווערק „דאָס ליד פון האַיאָואַטאַ“ (אין בוכפאַרם אין 1910, אין ניו־יאָרק; אין פּאַרזעצונג גען, אין „צוקונפֿט“, 1906).

איינער פון אונדזערע געראַטענע דיכטער באַרג־אַרױף־שטייגער, מעפּי־לים, איז יהוּאַש מיט דער צייט אויך געוואָרן איינער פון אונדזערע גע־בענטשטע מחדשים, באַנייער, אַרױנברענגער פון נייעם אינהאַלט, פון נייע טענער, טעמעס, בילדער, מאַטיוון, פאַרמען אין דער יידישער פּאָעזיע. ער, דער אומדערמידלעכער, שטענדיקער זוכער פון נייע פאַרמען, דער דיכטער פון געצאַמטער עמאַציע, פון טיפן קינסטלערישן באַוואוסטזיין וועגן די פּראַג־צעסן פון ליטעראַרישן שאַפן, האָט זיך ניט געשראַקן פאַר די „נייע פּיגל פון די נייע צייטן“, פאַר נייע דיכטערישע ריכטונגען אָדער שטרעמונגען, פאַר עקספּערמענטן אין געביט פון ליד. ער האָט געהאַלטן זיינע שאַרפע חושים אַפן פאַר די געזאַנגען פון דער נייער צייט. ער האָט געזונגען: „און אַל מיין זעל איז ווי אַ לערע שאַל, וואָס ציטערט דאַרשטיק דיין באַשענק אַנטקעגן“. ער האָט אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן און שאַפן דערגרייכט אין זיין ליד אַ סינטעז פון ליריק און פּיאַסאַפּיע, פון געזאַנג און געדאַנק־לעכקייט, פון פּשוטות און טיפּקייט. ער איז געוואָרן דער שופּראַך־און פּערוו־מייסטער. פון אייניקע פון זיינע מעכטיקע, קוואַליקע געזאַנגען האָט מען דערהערט „דעם פּלאַמען־ווייטאַק רייזן“ (אין ליד „שטומע ווייען“).

יהוּאַשעס לעבנס־כּנין בלייבט זיין יידישע תּנ־ך־איבערדיכטונג. די היינ־טיקע און צוקונפֿטיקע יידישע דורות וועלן אים דאַנקבאַר זיין פאַר אַט־דער איבערמענטשלעכער יאָרן־לאַנגער אַנשטרענגונג און פאַר אַט־דעם גרויסן אויפטו פאַר אונדזער מאַמע־לשון. וויפּל כּוחות, וויפּל וויסן, וויפּל פאַרשונג־אַרבעט, וויפּל ליבשאַפט צום תּנ־ך, צו אונדזער לשון און פּאַלק דער גרוי־סער דיכטער האָט אַרױנגעלייגט אין אַט־דעם „ספר־הספרים“! אין משך פון פּיל יאָרן האָט ער שווער געהאַרעוועט איבער פאַרשיידענע תּנ־ך־קאַמענ־טאַרן, פּירושים און תּרגומים, גראַמאַטיקעס, ווערטערביכער, ביבלס אין פאַרשיידענע שפּראַכן, געזוכט דעם אמתן מיין פון ווערטער, געמאַכט פאַר־גלייכונגען, געשטרעבט צום „בעסטן אויסטייטש פון דעם תּנ־ך, וואָס קאָן נאָר געמאַכט ווערן לויט די סאַמע לעצטע רעזולטאַטן פון ביבל־און שפּראַך־פאַרשונג“ (פון יהוּאַשעס אַ בריוו צו זלמן רױזען, פעב. 15, 1922). זיין תּנ־ך־איבערזעצונג איז געבליבן ווי זיין קרוין־ווערק, זי די העכסטע אַנטפּלעקונג פון זיין דיכטערישן און לומדישן כּוח, ווי אַ מאַנומענט לודר דורות. זי איז גלייכצייטיק אַן אוצר, אַ באַרייכערונג, המשך און באַשיצונג פון אונדזער יידיש לשון.

מיר וועלן יהוּאַשן געדענקען ווי דעם שאַפּער פון גרויסע עטיש־עס־טעטישע ווערטן. זיין לעבן און ליד קענען, דאַרפן רעגן, רופן, אינספּירירן צו גרויסער, שאַפּערישער טאַט. אַפּריל, 1957

אברהם ליעסין

(1872—1938)

אברהם ליעסין, גרויסער ייד. גרויסער דיכטער. גרויסער מאַמין. דיכטער פון דורותדיקער יידישער פּאָלקס־גבורה און פּאָלקס־קדושה, דיכטער פון אונדזער דורות־אַלטער העראַאיק. דיכטער — בריקן־בויער: שאַפער פון בריקן צווישן נעכטן און היינט, צווישן העלדישן עבר און מסירת־נפש־דיקן היינט. דיכטער פון אונדזער מאַרטיר־אַלאַגיע, דיכטער — וויזאַנער, באַזעלער פון אונדזערע נביאים. דיכטער — נאָך ניט־ערשאַצטער, ניט־דערזענער אין זיין פולער גרויס און קראַפט, אין זיין נביאישן פּאַטאָס און פּלאַם. דיכטער געגליכן צום „סנה בוער באש“. דיכטער, וואָס האָט פאַר־וואַנדלט אונדזער יידישע העלדן־געשיכטע אין געלייטערטער, דערהויבענער, גליאַקער פּאַעזיע; אונדזערע העלדן־געשטאַלטן — אין קינסטלערישע לע־בעדיקע, רח־חיימדיקע פיגורן. דעם „אור זרוע“, דאָס פאַרזייטע ליכט, פון נעכטן האָט ער געזען אין דעם היינט. ער איז אַליין געווען אַ ליכט־צינדער. זיין ליד איז קיינמאַל ניט געווען קיין „שפּיל אין ווערטער“. זיינע נאָ־ציאַנאַלע אָדער סאַציאַלע מאַטיוון זיינען געווען טיפע איבערלעבונגען. זיי זיינען אַרויסגעדרונגען פון די טיפענישן פון זיין איד. זיין פּערזענלעכע ליי־ריק און זיין סאַציאַלע ליריק זיינען — איינס, איין גאַנצקייט.

ער איז געגאַנגען זיין אייגענעם שווערן, ערנסטן, לייַדנפולן דרך. די מאַדערנע אָדער מאַדערניסטישע פאַר־זוכענישן און פאַר־דערגרייכונגען האָבן אויף אים ניט געהאַט קיין באַזונדערע ווירקונג. ער איז געשטאַנען בלויז אונטער איין הויפּט־השפּעה — תנ"ך און אונטערן איינפלוס פון דער רוסישער פּרייהייט־דיכטונג און פון דער פאַרגעשריטענער וועלט־ליטעראַ־טור. ער האָט געפונען זיין אייגענע ליד־פאַרם אָדער ליד־לבוש פאַר זיינע וויזיעס, חזיונות, אידיען און עמאַציעס.

ער, דער „ליכט־דינער“, דער טיפ־רעליגיעזער דיכטער און סאַציאַליס־טישער פּאַעט און פּובליציסט, האָט פאַרבונדן דעם קידוש־השם מיט קידוש־המנטש. ער האָט פאַרוועבט די פּאָן פון סאַציאַליזם מיט דער פּאָן פון יידישער מאַרטיר־אַלאַגיע. ער האָט געשאַפן אַ סינטעזע צווישן די העלדן פון דער רעוואָלוציע (אין צאַרישן רוסלאַנד) און די עשרה הרוגי־מלכות און אַנדערע קדושים און מאַרטירער, צווישן רבי עקיבאַן און רבי חנינאָ בן תרדיון

מיט הירש לעקערטן, ער האָט פאַרבונדן די גאולה פון זיין פּאָלק מיט וועלט־דערלייזונג, דאָס נאַציאָנאַלע מיטן אוניווערסאַלן. ער האָט אין דעם העראַג־אישן נעכטן געזוכט אַ באַשייד פאַר דעם קאַמפּליצירטן מיט־בלוט־אַפּגייענ־דיקן היינט. אין פיל פון זיינע דערהויכנדיקע לידער — דאָס בלוט פון זיין האַרצן, דאָס פּייער פון זיין נשמה.

די וואַלאַזשינער ישיבה און די רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער־באַוועגונג, וואָרט און טאַט, אברהם וואַלט און א. ליעסין, קאַפּ און האַרץ, מינסק און ניו־יאָרק, יידישקייט און סאַציאַליזם, למדנות און דיכטערישע קונסט, — זיי זיינען אין זיין לעבן און אין זיין שאַפּן, אין זיין ליד, ווי אין זיינע עסייען און פובליציסטיק, האַרמאָניש באַהאַפּטן, איין גאַנצקייט.

פאַראַן אַ פּרעכטיקע עשירות פון טעמאַטיק, בילדער, געשטאַלטן, זכרונות, וויזיעס, טענער, רוישיקע ריטמען, מאַטיוו, איינדרוקן, ליריק און ראַמאַנט־טיק אין די דריי בענד פון א. ליעסינס „לידער און פּאַעמען“, וואָס זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן נאָך זיין פּריציפּטיקן טויט. אַט־די לידער — לירישע, פּילאָסאָפּישע, נאַציאָנאַלע, סאַציאַלע, היסטאָרישע, אויטאָביאָגראַפּישע, עפּישע, נאַראַטיווע — האָט ער געשאַפּן אין משך פון אַ האַלבן יאָרהונ־דערט (1888-1938).

געטריי דער אַלטער יידישער טראַדיציע, אין וועלכער ער איז געווען טיף־פאַרוואַרצלט, האָט ער, איינער פון די ייִדישסטע דיכטער אין פּרט פון אינהאַלט, טאָן, בילדלעכקייט, דער בעל־תכלית, דער דיכטער פון טאַט און תּוֹכן (וועלכער האָט זיך אין עלטער פון 15 יאָר אָנגעשלאָסן אין דער ייִדי־שער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און אין עלטער פון 16 יאָר אָנגעהויבן שרייבן לידער), געשטעלט דעם טראַפּ דער עיקר אויפן אינהאַלט, אויפן תּוֹך. אין זיין ליד „אין גוטער יידישקייט“ (1937) האָט ער דערקלערט :

„האַב איך ווי אַ ייד, געזוכט
ניט די בלומען, נאָר די פּרוכט —
ניט ווי די עסטעטן, די העלענען“.

אין זיינע לידער זיינען סיי־ווי אויפגעהיט סיי די בלומען, סיי די פּרוכט פון זיין רייכן, שעפּערישן, דיכטערישן, קינסטלעריש־פּיאָנערישן גייסט.

**

„זאָל דורך דורות אויפגיין פאַרן פּאָלק מיין שטים“. אַ רינג צו פאַר־בלייבן אין קייט“.

ליעסין איז געווען און האָט זיך געזען ווי אַ רינגעלע אין קייט פון דורות. אין דער וועלט־שטאַט ניו־יאָרק איז ער געווען המשך — כאַטש אין אַנ־דערע פאַרמען און אויסדרוקן — פון מינסק, ווילקאַמיר, סלאָבאָדקע, וואַ־לאַזשין, ווילנע. ער האָט זיך אַפּט צוריקגעקערט, ווי דיכטער און דענקער, צום „גאַט פון מיין קינדהייט“; זיין מוזע איז געבליבן „די אַלטע, ענדלאַזע, פון דור־דורות צוריק“. זיינע לידער פונעם מינסק־און ווילנע־פּעריאָד באַ־

געגענען זיך שפעטער מיט זיינע לידער פון אמעריקע און אירע ברויזן, קאמפן, לאַנדשאַפטן (לידער פון בראַדוועי און די קעטסקילס) און גיסן זיך מיט זיי צוזאַמען אין איין האַרמאָניע. זיינע לידער האָט ער אָפט פאַרוואַנדלט אין תפילות. («און הייס אין דער נאַכט איז געפלאָסן מיין תפילה» די שטילע, אַרום — פון זיין ליד «מיין נשמה־געווייק»). ניטאָ ביי אים קיין סתירה צווישן יידישקייט און סאַציאַליזם: דער גייסט און די לערע פון די נביאים זיינען דער גייסט און די לערע פון יושר, פון פעלקער־פריינטשאַפט, פון „דעם פעלקער־פאַרברידערטן וועלט־אידעאַל“. זיין דיכטעריש אויער איז וואָך צו פיין און וויי.

זיין טאָן אָדער „יום־טוב פון טענער“, שטילע און אויך שטורמישע טע־נער, — אַ המשך פון די טענער פון יהודה הלוי, שלמה אבן גבירול. אין זיין ליד — די ירושה פון דורות, פון דער יידישער דורות־אַלטער קולטור, — די שטים פון דורות. „איר הערט זיך איין אין זיינע דיכטונגען“ — האָט מ. אַלגיין געשריבן אין זיין בוך „אין דער וועלט פון געזאַנגען“, ניו־יאָרק, 1919 — „און עפעס דורך אַ מערקווירדיקער אַסאַסיאַציע שווימען־אַרויף פאַר אייערע אויגן יידן מיט ווייסע בערד, מיט שטרענגע אויגן, מיט אַראַפֿ־געהאַנגענע ברעמען, יידן אין טליתים מיט שווערע עטרות, אַנגעבויען אי־בער גרויסע ספרים, ברומענדיק אַן אַלטן ניגון“. אָבער די דורות קייטלען זיך מיטן היינט, און דער „אַלטער ניגון“ פאַרוועבט זיך נשמהדיק מיט אַ ניגון אַ נייעם, מיט אַ ניגון פון היינטיקע שטורמישע צייטן.

איר לייענט זיך אַריין אין ליעסינס לידער און איר דערזעט פאַר זיך די געשטאַלט פון זיין רבין: „עקסטאַטיש און צאַרט“. עקסטאַנ, התלהבות און צערטלעכקייט לייגן זייער חותם אויפן ליעסין־ליד, וואָס דרינגט־אַרויס, זינגט אַרויס פון די טיפענישן פון זיין נשמה, פון זיין רייכער וועלט פון געפילן, אידיען און בילדער, און וואָס קומט אָפט מיט אַ שליחות, מיט אַ סאַציאַלער פונקציע. אויך זיינע נאַטור־לידער זיינען אייגנטלעך ניט קיין אַביעקטיווע נאַטור־שילדערונגען אָדער געמעלן, נאָר געזאַנגען, שטראַלן אָדער פונקען פונעם דיכטערס נשמה, וואָס באַלייכטן זיין געמיט־צושטאַנד, שטימונג אָדער עמאַציע. זיי זיינען ניט קיין התפעלות פאַר דעם „ביר זה מה נאה הוא“ (אַט דאָס פעלד — ווי שיין עס איז). זיינע לידער ציען זיך צייטנווייז שוין צו־אַפט צום ווייטן עבר און ווייטע וועלטן, און איר זעט אין אים אַ המשכֿ־דיקייט פון זיין פרומען פאַטער (אין ליד „יום שכולו שבת“): „ווי צאַרט אין ווייטע וועלטן זיין נשמה שוועבט“.

אַ זעלטענער דיכטער! אַ דיכטער פון יידיש־דענקען און שאַפן מיט אַ וועלט־באַדייט! אַ דיכטער, וועמענס אינדיווידועלע ליריק און דער עיקר היסטאָרישע און פילאָסאָפישע שאַפונגען אין קלאַסישער פאַרם, פאַדערן נאָך פיל ברייטע, טיפע פאַרשוונגען. אַ פובליציסטי־עסייאַסט פון גרויסן פאַרנעם. זיינע פאַרטיפטע עסייען און פובליציסטישע אַרטיקלען זיינען באַזעלט מיט

זיין פלאַמיקן דיכטער־ישן גייסט, באַרייכערט מיט זיין ברייטן וויסן, מיט זיינע גרויסע קענטענישן פון יידישער און וועלט־געשיכטע, פון דער אַלטער יידי־שער קולטור, פון דער וועלט־ליטעראַטור. דער ווירדיקער יורש פון אונז־דזערע נביאים און תנאים, דער ממשיך פון די וויזיאַנערן פון „והיה באחרית הימים“, האָט גערופן: „ווידער און ווידער בויען און אויפבויען אונדזער יבנה“ — די יידישע קולטור.

ווען ער איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1897 (מיט דריי יאָר שפע־טער נאָך מאַריס ווינטשעווסקיס אָנקומען פון לאַנדאָן), איז ער שוין געווען גוט באַקאַנט אין דער היגער יידישער ליטעראַרישער סביבה. זיינע לידער זיינען אין היגע יידישע צייטשריפטן פאַרעפנטלעכט געוואָרן זינט 1894. שוין אין דער „אַלטער היים“ אין זיינע פריע צוואַנציקער יאָרן איז ער, דער דיכ־טער און רעוואָלוציאַנערער טוער אברהם וואַלט־ליעסין, געווען אַ לעגענד־דאַרע פיגור. ער, דער אַריבערגעקומענער פון דער וואַלאַזשינער ישיבה צום סאַציאַליזם, איז אין דער אַלטער היים געווען דער אָנפירער פון אַ יידיש־סאַציאַליסטישן רעוואָלוציאַנערן קרייז, דער א. וואַלט־קרייז. „וואַלטאָושטשי־נע“ איז געווען אַ שם דבר. צו דער רעוואָלוציאַנערער אַרבעטער־באוועגונג אין אַמעריקע איז ער ניט צוגעשטאַנען. אין משך פון פיל יאָרן איז ער גע־ווען דער רעדאַקטאָר פונעם חודש־זשורנאַל „די צוקונפט“. זיינע נאַציאָנאַלע מאַטיוון זיינען געווען אַרגאַניש פאַרוועבט מיט זיינע סאַציאַלע מאַטיוון, ווי מיט זיינע איך־לידער, מיט זיין ליריק. זיי זיינען געפלאַסן פון איין קוואַל. צייטווייז האָבן אָבער זיינע נאַציאָנאַלע טענער געלאָזט זיך העכער הערן. מ'האַט צומאָל געקענט אין זיי אַריינטייטשן נאַציאָנאַליזם.

ליעסין, דער פלאַמיקער גלויביקער, איז אויך געווען דער גרויסער טרייסטער פון פאַלק. ריכטיק האָט זיך י. ח. ברענער אויסגעדריקט: „ליע־סינס כוח באַשטייט אין טרייסטן, קרעפטיקן, שטאַרקן דעם גייסט... זיין אַ נביא פאַר זיין באַליבטער פאַלקס־מאַסע“. דער העברייאישער ליטעראַטור־קריטיקער ש. בערנשטיין דערציילט אין זיין בוך עסייען „בחזון הדורות“ (ניו־יאָרק, 1928), אַז אַ געוויסער רב האָט אין אַ בריוו צו ליעסינען אַדרע־סירט אים אויף אַזאָ אופן: „לכבוד הגענאַסע המופלג הסוציאליסט הצדיק ר' אברהם נ"י“.

**

פאַראַן טענות, אַז ליעסינס ליד־פאַרם איז הינטערשטעליק לגבי די נייע, היינטיקע פערזן־פאַרמען אין דער מאַדערנער יידישער פאַעזיע. מען פאַר־געסט דערביי, אַז ליעסין איז פון אונדזערע פיאַנערן־דיכטער, אַז זיינע ערשטע לידער האָט ער געדרוקט אין 1894 (זעקס יאָר נאָך דער דערשיינונג פון פרצעס פאַעמע „מאַניש“). אין די שפעטערדיקע פעריאָדן פון זיין שאַפן איז ער געוואָרן אַלץ מער און מער מייסטער פון ליד, פון פערזן־טעכניק. אָבער דער עיקר, דער תוך, דער גרונט־שטריך פון זיין דיכטערישן שאַפן איז שוין קענטיק אויך אין זיינע ערשטע לידער. שוין דאָן, ניט־געקוקט אויף זיין

דעמאלטדיקער שפראך-אַרעמקייט, איבערראשט ער ממש מיט דער טאָן-פרישקייט, מיט דער אַריגינעלער בילדלעכקייט, מיט זיינע אַליטעראַציעס, מיט קלאַנגען וואָס העלפן אַרויסברענגען און מאַלן אַ שטימונג. שוין דאָן האָט מען געשפּירט, אַז זיינע יונגע לידער פליסן פון אַ לויטערן דיכטערישן קוואַל. צו יענעם פּעריאָד געהערן באַזונדערס זיינע נאַטור-מאַטיוון («לבנה-נאַכט», «ביים טייך», «דער חודש ניסן») און אַזוינע לידער, ווי: «דער איי-ביקער ייד», «פאַרן נייעם יאַר» און אַנדערע לידער פון זיין נאַציאָנאַלער סאַציאַלער, פּערזענלעכער ליריק.

קוקט זיך צו, הערט זיך צו צום שטראָם פון די שיינע, שטילע «שינען», וואָס פליסט דורך אַט-דעם פּערז אין זיין ליד «דער חודש ניסן» (1894):

עס קומט צום שיינן די ערד אַרויס
און שלאָגט אַרויף איר אַטעם הייס
און שמידט פון טויטן אייז זיך אויס,
און שפּאַרט זיך ווי אַ קוואַל.

(איר האָט דאָ, אגב, אין יענעם ליד פון 1894 אַ רמז אויפן פּרילינג פון דער אַנקומענדיקער רעוואָלוציע.)

שוין דאָן, אינעם סאַמע ערשטן פּעריאָד פון זיין פּרוכטבאַרן דיכטערישן שאַפּן, איז דאָ דער אַנהויב, דער יסוד פון זיינע קידוש-השם מאַטיוון. שוין דאָן (און אַזוי ביזן סוף פון זיין לעבן) האָט אין זיין ליד פון העראַיאיק אַפ-געקלונגען דער אַפטימיטישער טאָן פון «עם ישראל חי», דער אַנזאָג:

איך ליב און איך לעב און איך וועל נאָך אַלץ לעבן
דורך טויזנטער יאַרן פון שטרייט;
איך וועל נאָך אַלץ לעבן און קעמפן און שטרעבן —
און טעמפ איז דער צאָן פון דער צייט.

(פונעם ליד «דער אייביקער ייד», 1894)

דערזעלבער טאָן קלינגט מונטער אין זיין «מאַרטירער-בלוט» (1895), וואָס ווערט געזונגען דורך די יידישע פּאַלקס-כאַרן אין אַמעריקע (מחיק: יעקב שייפּער).

ריכטיק האָט באַמערקט דער ליטעראַטור-קריטיקער ש. ניגער אין זיין אַרטיקל «א. ליעסינס ערשטע לידער»: «מאַרטירער-בלוט — דאָס איז, קאָן מען זאָגן, דאָס בלוט, וואָס רינט אין די אַדערן פון א. ליעסינס ליריק, — און אַט-דאָס בלוט האָט גערונען שוין אין זיינע סאַמע ערשטע לידער — אין די לידער, וואָס זיינען געווען איך-לידער אפילו דאָן, ווען עס האָט זיך גערעדט אין זיי וועגן יידישן פּאַלק אַדער וועגן דער גאַנצער וועלט».

אַט-די אייגנאַרטיקע איך-לידער, פּריש אין טאָן, אַריגינעל אין אינ-האַלט (אין הומאַניסטישן אינהאַלט), זיינען געווען אַ פּיאַנער-בייטראַג, אַ בראשית-צושטייער, צו אונזער יידישער פּאַעזיע אין יענער צייט. און פונקט ווי די יידישע שפּראַך זאָגט אין ליעסינס ליד «יידיש»:

און אויסגעשמידט האָב איך דורך דורות
דעם וואונדער פון ווילן און וויי,

אזוי קאן מען זאגן וועגן דעם פיאנער פון יידישן לירישן ליד, ליעסין, אז ער, דער דיכטער פון עלטערן דור, האָט אויסגעשמידט אין אונדזער מאָ-דערנער פּאַעזיע, וועלכע האָט אַ שפּרייט געטאָן פאַראויס פון אים אין פאַרם — „דעם וואונדער פון ווילן און וויי“.

ריכטיק האָט ער אַליין באַצייכנט זיינע לידער אַלס „לידער, מיינע ליכטער“ און אַלס „לידער, מיינע העל-זעער“.

די געשטאַלט פונעם גרויסן דיכטער בלייבט פאַר אונדז ווי די שמיד-גע-שטאַלט פון זיין ליד „דער שמיד“ (וועגן דעם יונגן העלד און קדוש, דעם שמיד פון ליטווישן שטעטל בויסק, וואָס האָט אין 1905 געשמידט קינזשאַלן פאַר דער זעלבסטשוץ און איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די צאַרישע קאַ-זאַקן): „ער שמידט פון וויסטער וואָר נאָך אַלץ זיין גרויסן טרוים!“

**

דער דיכטער פון גייסטיקער גבורה, פון נאַציאָנאַלן און סאַציאַלן פאַ-טאַס, האָט, צום באַדויערן, ניט באַנומען דעם תּוֹך פון טאַג-טעגלעכן אַרבע-טער-קאַמף פאַר בעסערע לעבנס-און אַרבעט-באַדינגונגען. ער האָט אויך ניט באַנומען דעם תּוֹך און באַדייט פון די דערגרייכונגען פון סאַציאַליסטישער בויאונג אין סאָוועטן-פאַרבאַנד. אָפּט האָט ער אפילו אַרויסגעוויזן קעגנער-שאַפט צום לאַנד פון סאַציאַליסטישן אויפבו. די לינקע יידישע אַרבעטער-באַוועגונג האָט אים דעריבער ניט אויפגענומען און אָנגענומען ווי איר דיכטער.

ליעסין האָט הויך אָפּגעשאַצט די בייטראַגן פון זיינע צייט-חברים, די פיאַנערישע אַרבעטער-דיכטער מאַריס ווינטשעווסקי און דוד דעדעלשטאַט.

דאָס קאָן מען זען פון זיין רירנדיקן אַרטיקל וועגן דעדעלשטאַט, געשריבן אין 1908. זיין באַציאונג צו ווינטשעווסקי און זיין שאַפן קאָן מען זען פון נעם פּאָלגנדיקן פּאַקט: אין ש. ניגערס צווייטן באַנד: „בלעטער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“ (ניו-יאָרק, 1959) דערציילט דער באַוואוסטער יידישער קריטיקער: „אינעם בריוו פון יוני 1938 [אין זשורנאַל, צוקונפּט] — ג. ב. ג. האָב איך, שרייבנדיק וועגן מאַריס ווינטשעווסקי און א. ליעסינס סאַציאַלע לידער, געזאָגט, אז ביי ליעסינען, האָבן זיי זיך צונויפגעגאַסן מיט זיין גאַנצן איך, ביי ווינטשעווסקי — ניט. ליעסין האָט געשריבן פון אינעווייניק, ווינטשעווסקי — פון דרויסן. די דאָזיקע קורצע — צוקורצע און אפשר טאַקע אויך צו, דרויסנדיקע — כאַראַקטעריסטיק פון ווינטשעווסקי סקיס פּערזן, האָט מיין פריינט א. ליעסינען, דעם רעדאַקטאָר פון, צוקונפּט, שטאַרק פאַרדראָסן.“

ש. ניגער דערציילט ווייטער, אז ליעסין האָט אים „אין אַ בריוו אויס-גערעדט, פאַרוואָס איך זאָל האָבן ניט דערשאַצט מאַריס ווינטשעווסקי. אָט איז א. ליעסינס בריוו:

„טייערער פריינט ש. ניגער: — איר זייט געווען ווייט אויפן מערב, ווען איר האָט געשריבן אייער לעצטן אַרטיקל [אין יוני-נומער] — און איך האָב זיך מיט אייך ניט געקענט צונויפּרעדן. דערלויבט מיר אויסצודריקן מיין מיינונג, אז איר האָט ווינטשעווסקי געקריודעט. מען קאָן אים ניט מעסטן

נאָר לויט זיינע פּערזן. אמת, ווינטשעווסקי איז געווען דער ערשטער קאַמף־דיכטער אונדזערער. ער איז אָבער אויך געווען דער ערשטער סאַציאַליסטישער פּראָזע־שרייבער, וואָס האָט מיט זיינע טאַלאַנטפולע פעליעטאַנען און געטאַקטע, געשליפענע נאַטיצן אַריינגעטראָגן אין אונדזער פּרעסע געשמאַק און סטיל. און ניט אַזוי ווי אַ קאַמף־דיכטער, נאָר ווי אַ ליטעראַרישע פּער־זענלעכקייט בכלל, זיינען די פּאַרדינסטן זיינע גרויס אין אונדזער יידישער ליטעראַטור.

„ווינטשעווסקי איז געווען מיט זיינע פּערזן, דער ערשטער וועקער צו סליחות'. אַזוי האָט ער אַליין כאַראַקטעריזירט זיין פּאַעטישע טעטיקייט פאַר מיר מיט 41 יאָר צוריק, ווען איך האָב זיך מיט אים צום ערשטן מאַל גע־טראָפּן. און ער איז געווען ניט נאָר דער ערשטער, נאָר אויך דער איראַ־פּיאַישסטער צווישן די אַמאַליקע קאַמף־דיכטער. איך האָב שוין אַמאַל וועגן דעם געשריבן אין „צוקונפּט'“.

**

אַ גאָר באַזונדער און רייך קאַפיטל אין ליעסינס שאַפּן איז זיין פּאַעטישע עסייאַסטיק, רייך אין געדאַנקען, געשליפּן אין לשון, אַפּט פּלאַם־פּייערדיק, פּאַרטיפּט און טיף־גראַבנדיק. די ירושה און טראַדיציע פון דורות יידישע דענקער און דיכטער קלינגט אַפּ אין אייניקע פון אַט־די עסייען, וואָס רירן אָן תּוך־פּראָגן, דער עיקר פּראָגן פון יידישן קולטור־המשך, פון יידיש־לשון. שרייבנדיק מיט גרויס דרך־אַרץ וועגן יידיש, אונדזער פּאַלקס־לשון, האָט ער (אין זיין עסיי „אונדזער קולטור און אונדזערע שפּראַך־פּראָגן“) געוואָרנט: „... און דער אונטערגאַנג פון יידיש, ווי אַ לעבעדיקע שפּראַך פון גרעסטן טייל פון יידישן פּאַלק, וואָלט געווען אַ גרויסער אומגליק אויך אפילו פאַר העברייאיש, וואָלט בכלל געווען אַ גרויסער אומגליק פאַר דער יידישער קולטור“...

די אידיען־רייכע עסייען פון א. ליעסין אַנטפלעקן פאַר אונדז זיין לומדות און בקיאות, זיין פּאַרוואַרצלטיקייט אין וועלטן פון הלכה און אגדה, אין אונ־זער אַלטער יידישער געשיכטע, ווי אויך אין היינטצייטיקע וועלטלעכע ענינים.

**

ליעסין, דער טיף־יידישער קינסטלער, האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין דער אַנטוויקלונג פון דער מאַדערנער יידישער פּאַעזיע. ער האָט זיך אין משך פון יאָרן, דורך אַנשטרענג און מי דערשלאָגן צו וויכטיקע דערגרייכונגען אין פּרט פון צמצום און געצאַמטקייט פון דיכטערשן וואָרט, פון דער פּאַע־טישער שורה. אַ דיכטער אַ דענקער, אַ וואָרט־קינסטלער, האָט ער זיך באַ־צויגן מיט גרויס צערטלעכקייט צו דער יידישער שפּראַך, וועלכע האָט צו אים געלויבטן

„אַזוי ווי די שיינקייט פון מענטשלעכע זעלן,

אַזוי ווי די שיינקייט פון פּאַלקס־זעל אַליין“.

ער האָט קיינמאַל ניט אויפּגעהערט שטרעבן צו דיכטערישער שלימות.

לעזא קאברין

(1872-1946)

.1

לעזא קאברין, רעאליסטישער דער-
ציילער און דראמאטורג, איז אַ פּיאָנער
פון דער יידישער בעלעטריסטיק אין
אַמעריקע.

רעדט מען וועגן אַט-דעם טאלאַנטפולן, טעמפּעראַמענטפולן שרייבער,
וואָס איז געווען העכער פּופּציק יאָר אַקטיוו אין אונדזער ליטעראַטור און
קולטור-געזעלשאַפטלעכן לעבן, דאַרף מען קודם-כל אונטערשטרייכן זיין פּיאָ-
נערן-ראַל, זיין צעצאָקערן דעם באַדן פון אונדזער ליטעראַטור אין אַ פּיאָ-
נערן-עפּאָכע. מען דאַרף זען און אַפּשאַצן זיינע גרויסע בייטראַגן צו דער
יידישער דערציילונג, צום יידישן ראַמאַן און צו דער יידישער דראַמע — אין
ליכט פונעם פּעריאָד, ווען ער האָט אָנגעהויבן שאַפּן, שטעלן זיינע ערישטע
טריט אין דער יידישער ליטעראַטור. זיין ערשטע סקיצע, „אַ מערדער אויס
ליבע“, האָט קאָברין אָפּגעדרוקט אין 1894 אין דער „פּילאָדעלפּיער שטאַט-
ציטומג“. יענע דערציילונג (געשריבן אין דער ערשטער פּעריאָד וועגן אַ
דיכטער, וואָס האָט זיך פּאַרליבט אין אַ פּרעכטיקער בלום — און זי גייט-אויס
אין דער שטיקנדיקער לופט פון זיין אַרעמען, ענגן צימער — איז געווען דער
אַנהייב פון זיין ברייט-פאַרצווייגטער שעפּערישער ליטעראַרישער אַרבעט,
וועלכע האָט באַרייכערט אונדזער לעבן און אונדזער יידיש-שאַפּן.

שוין אין די אַכציקער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט זיינען געווען אין
אַמעריקע אַרום זיבעציק יידישע שרייבער, צווישן זיי עטלעכע צענדליק
דערציילער. אין 1889 האָבן די אַמעריקאַנער יידישע שרייבער געגרינדעט
אַ ליטעראַטן-פּאַראַיזן. קאָברין, וועלכער איז אין 1892 געקומען פון זיין
געבורטס-שטאַט וויטעבסק קיין אַמעריקע, אין עלטער פון צוואַנציק יאָר,
איז געווען רוסיפּיצירט. ער איז דערצויגן געוואָרן אויף דער רוסישער לי-
טעראַטור. צו יידיש און יידיש-שאַפּן איז ער געקומען פון דער רוסישער
שפּראַך און ליטעראַטור — פונקט ווי דוד עדעלשטאַט מיט עטלעכע יאָר
פריער. ערישט דאָ, אויפן אַמעריקאַנער באַדן, אונטער דער השפּעה פון דער
יידישער אַרבעטער-באַוועגונג, וועלכע איז נאָך דאָן געווען אין איר קינד-
הייט, האָט ער איינגעזאָפּט אין זיך די עשירות פון יידיש און זיך באַקענט

מיט דער יונגיקער אמעריקאנער יידישער דיטעראטור, וועגן וועלכער ער האט דאן אפגעדרוקט בריוו אין דער אויבן-דערמאנטער פיאדעלפיער צייטונג.

פאר קאבריען זיינען געקומען יעקב גארדין, ז. ליבין, געצל זעליקא-וויטש, משה וויפערט, ל. זאלאטארף, אב. קאהאן און אנדערע שרייבער-דערציילער. קאברין האט זי מיט זיין טאלאנט, מיט זיין שילדערונג פון יידישן לעבן אין אמעריקע, מיט זיין כאראקטעריזירן מענטשן און אריינ-דרינגען אין תוך פון זאכן, ווייט איבערגעשטיגן.

שוין אין זיינע סאמע ערשטע דערציילונגען, געדרוקט אין די ניינציקער יארן, זיינען געווען דראמאטישע מאמענטן און קאנפליקטן. שוין אין זיי האט מען געקענט שפירן דעם אנקומענדיקן באדייטנדיקן פאפולערן יידישן דראמאטורג. זיין ערשטע פיעסע "מינע" אדער "די צעשטערטע פאמיליע פון דאן-טאון" (1899) איז דורך אים און יעקב גארדינען באארבעט געווארן און אויפגעפירט געווארן מיט דערפאלג ("מינע" איז דערשינען אין דעם חודש-שוואנאל "נייע צייט"). קאברין, א גרויסלייגער און אנגעזעענער פארשטייער פון דער יידישער בעלעטריסטיק אין אמעריקע, איז געווען א געטרייער תלמיד און נאכפאלגער פון גארדינען דעם דראמאטורג, א פארזעצער פון דער גאר-דין-טראדיציע אין קאמף פאר דער בעסערער יידישער דראמע. ער האט אין א ריי פרטים איבערגעשטיגן זיין לערער און מורה-דרך: אין טעמפערא-מענט, אין עמאציאנעלער קראפט, אין כאראקטער-שילדערונג, אין א מער מאדערנעם צוגאנג צו דער בינע. דער יידישער יונגערמאן קאברין פון וויטעבסק, א ראדיקאלער אינטעליגענט, אן אידעאליסט, איז געקומען אהער אין לאנד א שטארק-באאיינפלוסטער פון דער פארגעשריטענער דיטעראטור פון די גרויסע רוסישע שרייבער גאגאל, טאלסטאיי, טורגעניעוו, טושעטאוו, קאראלענקא, און פון די פראנצויזישע שרייבער זאלא און מאפאסאן. פון זייערע רייכע קוואלן האט ער געשעפט. פון זיי האט ער א סך געלערנט. זיי האבן אין א גרויסער מאס געפירט מיט זיין פען אין מושך פון יארן. ער איז געבליבן ביזן סאמע סוף פון זיין לעבן, סיי שעפעריש, סיי קעמפעריש, אן ערדעכער סאציאליסט, פראגרעסיוו אין זיינע פאדערונגען צום יידישן לעבן און צו דער יידישער קולטור. ער האט פאליטיש געענדיקט ווי ער האט אן-געהויבן: א ראדיקאל. ער איז די לעצטע יארן פון זיין לעבן געווען אקטיוו אין איקאר, אין דעם איקוף און האט געדרוקט אין דער "מארגן-פרייהייט" זיינע זכרונות (אין 1945-1946) און ראמאנען. אין 1955 זיינען זיינע זכרונות דערשינען אין בוך-פארם אין דעם פאראלאג "איחבון" אין בוענאס-אירעס, ארגענטינע, אונטערן נאמען: "מינע פהפציק יאר אין אמעריקע" (יידישע) איז דארט נישט אנגעגעבן געווארן, אז דאס האט די "מארגן-פרייהייט", קאבריןס ליטערארישע היים די לעצטע יארן פון זיין לעבן, געדרוקט די זכרונות...).

די ערשטע יארן אין אמעריקע האט זיך דער יונגער קאברין שטארק אן-געפלאגט. ער האט גענייט העמדלעך, געארבעט אין א ציגארן-פאבריק, דער-

נאָך — אין אַ בעקערריי, שפעטער — אלס אַ צייטונגס-פאַרקויפער און דער-
נאָך — אלס וועבער אין אַ זיד-פאַבריק. נאָכדעם ווי ער האָט דעביטירט
אין דער פּילאָדעלפיער יידישער צייטונג מיט זיין אויבן-דערהאַנטער סקיצע,
האָט ער אָנגעהויבן דרוקן דערציילונגען אין דעם ניו-יאָרקער סאַציאַליס-
טישן „אבענחבלאַט“ און האָט אָנגעהויבן קריגן אָנערקענונג אַלס קרעפטי-
קער דערציילער מיט אַן אייגנאַרטיקן סטייף און שרייב-מאַניר.

מיט וואָס האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט די בעלעטריסטיק, וואָס
קאַברין האָט געשאַפן? קודם-כל, מיט דער רייכקייט און פאַרשיידנאַרטי-
קייט פון זיין טעמאַטיק און מיט זיין רעאַליסטישן צוגאַנג צום לעבן, מיט זיין
טאַראַנט צו געבן „לעבנס-געטרייע“ בילדער. אין אייניקע פון זיינע דער-
ציילונגען און ראַמאַנען פלעגט ער צייטנױז אַריינפאַלן אין אַ טאָן אַדער
סטיל פון נאַטוראַליזם, פון פּאַטאַגראַפישער סביבה-שילדערונג. און נאָך אַ
וויכטיקער גרונט-שטריך אין קאַבריןס דערציילונגען און ראַמאַנען: דער
לייענער דערשפּירט באַלד דעם שרייבערס הייסן, ברויזנדיקן טעמפּעראַמענט.
דעם מחברס הגאָה אין שילדערן „שטאַרקע כאַראַקטערן“, דאָס הייסט, מענטשן
מיט שטאַרקע ליידנשאַפטן, מיט שטאַרקע עמאַציעס (ליבע, אייפערזוכט, א.א.
א.וו.). קאַברין האָט געשאַפן הונדערטער דערציילונגען און סקיצן, אַן אַנ-
געווענענע צאָל ראַמאַנען, העכער דרייסיק דראַמעס און מעלאָדראַמעס, עסייען,
זכרונות וועגן יידישן טעאַטער, זיינע לעבנס-מעמואַרן. זיינע ווערק גיבן אַ
ברייט בילד פון יידישן לעבן דאָ אין לאַנד.

זיין טעמאַטיק נעמט אַרום: קראַסן-קאַמף, בילדער פון שאַפּ-לעבן און
טענעמענט-לעבן אויף דער יידישער איסט-סאַיד, גאַלערייען פון שאַפּ-אַרבע-
טער, אינטעליגענטן, ראַדיקאַלן, אויך באַסעס און אַפּאַרטוניסטן. מיט זיין
עכטן טאַלאַנט האָט קאַברין, מיט אַ פּראַגרעסיוון צוגאַנג, מיט אַ סאַציאַל-
קעמפּערישער טענדענץ, מיט ליבשאַפט צום אַרעמאָן, געשיידערט סטרייקס,
אַרבעטער-מיטיגען; ראַדיקאַלן, רעוואָלוציאַנערן, אַדער אינטעליגענטן אין
דעם פּראַצעס פון ווערן רעוואָלוציאַנערן; היימישע קליינבירגער אין פּראַ-
צעס פון פּראַלעטאַריזירן זיך; בילדער פון פּאַמיליע-לעבן; די מאַדערנע
יידישע פרוי; מאַמענטן פון ליבע אין אירע פּאַרשידענע פּאַרמען (ליבע-
ליידינשאַפטן), געשלעכט-ליבע, ליבע אין געראַנג מיט אַנדערע געפילן; אויך
בילדער פון דער „אַטער היים“ (וויטעבסק, ליטווישע שטעטלעך, יידישע און
ניט-יידישע פּיטערלייט אין ווייסרוסלאַנד, סאַציאַלע קאַמף-מאַמענטן, און
ווידער שטאַרקע ליידינשאַפטן, געשטאַלטן פון גאַנצע מענטשן, אַן קאַמפּ-
לעקסן). קאַברין האָט, אגב, דער ערשטער אַריינגעבראַכט דעם עלעמענט
פון עראַטיק (דער עיקר, פון אזוי גערופענער „פּרייער ליבע“) אין אונדזער
ליטעראַטור.

ער האָט זיך, ווי אַ נאַוועליסט אַ רעאַליסט, אויסגעצייכנט ווי אַ מייסטער
סביבה-שילדערער. זיינע דערציילונגען און ראַמאַנען האָט ער אָנגעפילט
(און צייטנױז איבערגעלאָדן) מיט פיל דעטאַלן (אַפט אפילו אומנויטיקע),
מיט קלאַנגען, פאַרבן, ריחות פון דער סביבה, מיט אַן אַ שיער איינצלהייטן

און שטריכן אין אַ פען-פּאַרטערט. דער טאַלאַנט, דער קינסטלער אין אים האָט אָבער ניט פּאַרפעלט צוזוקומען צום תּוֹך און טאַן פּון דער געשילדער-טער סביבה, צו איר איבערלעכער נשמה, צו איר עצם. פיל פון די געשטאַלטן אין זיינע רייכע פּאַרטערטן-גאַלערייען זיינען געבליבן לעבן, אזוי ווי זיי האָבן געלעבט אין דעם מחברס רייכן דמיון און זכרון.

ריכטיק האָט באַמערקט דער ליטעראַטור-קריטיקער ש. ניגער אין זיין ברייטער אָפהאַנדלונג: „לעאַן קאַברין — שילדערער פון שטאַרקע און עלע-מענטאַרע געפילן“:

„ל. קאַברין — צי ער ווייסט דערפון, צי ניט — איז מער אַריינגעטאַן אין דער נשמה, ווי אין דעם לבוש — דער סביבה — פון דעם מענטשנס לעבן, און אין דעם ליגט דער גרעסטער אונטערשייד צווישן אים און אַנ-דערע צייט-הברים זיינע, ווי גאַרדין אָדער ליבין“ (ש. ניגער: „דערציילער און ראַמאַניסטן“, ניו-יאָרק, 1946).

קאַבריןס היפּט-גבורה — זיין פייאַקייט קינסטלעריש צו דראַמאַטיזירן שטאַרקע מענטשלעכע געפילן — איז באַזונדערס געקומען צום אויסדרוק אין זיינע בעסערע דראַמען, ווי אויך אין אייניקע פון זיינע ראַמאַנען, באַזונדערס אין „אימיגראַנטן“, „אַרע די באַרד“, „אין גאַלדענעם שטראַם“, „די ער-וואַכונג“, „די נייע אָדם און זוה“, „אין רויטן שטראַם“, „אַן אַ היים“. אָבער שפורן פון זיין דראַמאַטישן כוח זיינען שוין דאָ אפילו אין אייניקע פון זיינע דערציילונגען פון זיין ערשטן שאַפונג-פּעריאָד: סוף ניינציקער יאָרן, צו יענעם פּעריאָד געהערן זיינע דערציילונגען: „איך בין אַלט געווען 17 יאָר“ (פּאַרעפנטלעכט אין 1897) — וועגן דער ליבע פון אַ זיבעצן-יאָריקן בחור; „פאַרוואָס בערל האָט געמופּט“ (אַ בילד פון ניו-יאָרקער אַרעמע טענאַנטס אויף די דעכער אין דזשע זומער-נעכט, און די לייך פונעם אַר-בעטער בערל, ווען ער באַמערקט, אַז דער בחור דזשעק קוקט פאַרטאָג אויפן אָפּגעדעקטן לייב פון זיין [בערלס] פרוי, זוה). עלעמענטן פון ליבע און פון סאַציאַלן קאַמף, צונויפגעוועבט און דראַמאַטיש אַרויסגעבראַכט, פאַרנעמען דעם אויבן-אַן אין פיל פון זיינע ערשטע און אויך גאַר שפּעטערדיקע דער-ציילונגען.

שטאַרק אויסגענומען ביי מאַסן לייענער, ווי ביי די מערסטע קריטי-קער, האָבן קאַבריןס דערציילונגען „קאַרל מאַרקס“ (דזשעק, וועלכער איז דער „קאַרל מאַרקס“ פון דער דערציילונג, פירט אַ ביטערן סטרייק קעגן זיין ברודער דעם פאַבריקאַנט כלעבניצקי) און „באַקונין“ (דער אַנאַרכיסט און פריידענקער דזשעק און זיין געליבטע מינקע); „וואָס איז ער?“ (וועגן דער-ציאונג-פּראָגן). אָבער אין 1898 האָט זיך דער יונגער קאַברין קונה-שם געווען מיט זיין נאַוועלע „אַנקל בוילע“ (פון וועלכער ער האָט שפּעטער גע-שאַפן אַ גאַר געראַטענע דראַמע) — וועגן דעם יידישן פישער-לעבן אין ווייס-רוסלאַנד (זיין באַקאַנטשאַפט מיט אַט-דעם לעבן האָט געשטאַמט פון זיין יוגנט, ווען זיין פּאַטער רפאל האָט געהאַטן אַזיערעס). פּרעכטיקע בילדער; שטאַרקע כאַראַקטערן, געשטאַלטן פון יידישע פּאַלקס-מענטשן, וואָס קריצן

זיך איין אין זכרון (הערש'בער, זלמן, נהום א. אַנד.), און דער עיקר — דער הויפט-העלד, דער פיזישער גיבור יאַנקל בוילע, דער פישער-יונג, דער ליב-לינג פון אַלע דאָרפישע מוידן, רירנדיק ביז גאַר איז דער טראַגישער סוף: דער „העלד“ פאַרטייט זיך אין אַ ניט-יידיש מיידל (נאַטאַשע). שכנים רעדן אים איין, אַז זיין טויטער טאַטע וועט אים קומען וואַרגן, אויב ער וועט מיט איר חתונה האָבן. ער לעבט-דורך שרעק, ער זאָגט זיך אָפּ פון זיין גע-ליבטער און באַגייט זעלבסטמאָרד.

אין פיל פון קאָבריןס דערציילונגען זיינען פאַראַן קרעפטיקע, פאַרכאַפּן-דיקע מאַסן-סצענעס, דראַמאַטישע קאַנפּליקטן.

אין דער באַצערנדיקער און אינטערעסאַנטער אויטאָביאָגראַפישער פאַר-רעדע צו זיין באַנד „געזאַמלטע שריפטן“ (979 זייטן, זיבעציק געקליבענע דערציילונגען, ניו-יאָרק, 1910) דערציילט קאָברין ווי שווער ס'איז אים אַ געקומען צו שאַפן „לעבן און געשטאַלטן“ אין דער דעמאָלטדיקער אַמערי-קאַנער יידישער סביבה, ווען דאָס יידישע לעבן אַרום אים איז געווען אַ „כאַאָס“, ניט פאַרוואַרצלט, ניט איינגעשטעלט, אַ לעבן אָן אַ לעבן-שטייגער, אָן אַ ירושה פון דורות, אַ לעבן ווען דער שרייבער האָט „געהאַט פאַר זיך פאַרבאָרגענע שטעטע נשמות, ניט-איינגעשטעלטע כאַראַקטערן, אַ כאַאָס-לעבן“. אַט-די גרויסע שוועריקייטן האָט קאָברין מיט זיין קינסטלער-טאַלאַנט, מיט זיין שעפּערישן כוח, מיט זיין „אומבאַוואוסטן שאַפונגס-טרייב“ (זיין אויסדרוק) סוף-כל-סוף גובר געווען, ער האָט אַליין געווער צו יענע שאַפּ פערס און בויער פון אונדזער אַמעריקאַנער יידישער דיטעראַטור און יידי-שער דראַמע, וואָס מוזן, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, „פאַרמאַגן גרויסע שאַפּנדיקע כוחות, וואָס נאָר פּיאַנערן זיינען געבענטשט מיט אַדעכע“.

2.

שטיקער יידיש לעבן אין אַמעריקע זיינען פאַרקערפערט אין לעאָן קאַב-רינס דערציילונגען, ראַמאַנען, דראַמען — מיטן אַטעם און געראַנגל פון פאַר-גאַנגענע, אויסגעלאַשענע עפאַכעס. זיינע ראַמאַנען האָט קאָברין אַנגעהויבן שרייבן און פאַרעפנטלעכן אין 1910 — אַרום 15 יאָר נאַכדעם ווי ער האָט געשריבן דערציילונגען און עלף יאָר זינט ער האָט אַנגעשריבן זיין ערשטע פּיעסע „מינע“. ניט אַלע זיינע ראַמאַנען, פּונקט ווי ניט אַלע זיינע דראַמען, זיינען פון אַ הויכער קינסטלערישער קוואַליטעט.

אייניקע פון זיינע ראַמאַנען זיינען געווען געשריבן בחפּזונדיק, צוגע-איילט, אין צופאַסונג צו דער צייטונג, וואו זיי זיינען געווען געדרוקט אין פאַרזעצונגען — פּונקט ווי אייניקע פון זיינע פּיעסן זיינען געשריבן געווען צופיל אין צופאַסונג צו דער בינע, צום שוישפילער און האָבן דערפון קינסט-זעריש געזיטן, אין די מערסטע פון זיינע שאַפונגען איז אָבער געווען אויפריכטיקייט, קינסטזערישער אימפעט, דראַמאַטישער שטאַף, איינע-און-קלאַסן-קאַנפּליקטן, אַ שאַרפּער חוש פאַר יושר, טיפע סימפּאַטיע צום אונ-טערדריקטן, צום אַרבעטער, צום קעמפּנדיקן ראַדיקאַל.

צווישן קאבריןס ראמאנען האט אן אויבן־אן פארנומען „ארע די באַרד“ — דער צווייטער אין דער ריי נאך זיין ערשטן ראמאן „אימיגראנטן“, וועלכער האט זיך אָמגעהויבן דרוקן אין 1909 אין דער „וואַרהייט“ אין ניו־יאָרק. פּאַקטיש איז „אימיגראַנטן“ געווען, קאָן מען זאָגן, דער ערשטער יודיש־שער ראַמאַן פון אַמעריקאַנער יידישן לעבן. אין „אימיגראַנטן“ האָט דער שפּעטער רייף־געוואָרענער ראַמאַניסט „אויסגעפרוואוט זיין פען“ אויף אַ ראַמאַן. אין „ארע די באַרד“ איז אים געלונגען צו געבן אַ ברייט ליזונט פונעם אויפקום פון אַ נייעם „קלאַס“ פון יידישע „אַלאַטיניקעס“. אַרע די באַרד, די צענטראַלע געשטאַלט אין אַט־דעם ראַמאַן פון סאַציאַלער פּסי־כאַלאַגיע און פון פאַרטיפּטער אינדיווידועלער פּסיכאָלאָגיע, איז לעבעדיק קינסטלעריש געשיידערט ווי אַ יידישער פעדער, וואָס האָזט זיך אַריין אין „ריל עסטעיט“־געשעפטן (קויפן פּלאַץ פאַר הייזער־בויאונג) אין בראַנזוויל, אין אַ צייט ווען יענע געגנט ווערט אַלץ־מער באַפּעלקערט און ער ווערט נתעשר. אַט־דעם ראַמאַן האָט קאַברין מיט אַ צייט שפּעטער אַנטוויקלט אין אַ דראַמע, וועלכע איז אויפגעפירט געוואָרן מיט גרויס דערפאַלג אויף דער יידישער בינע.

ווי אַזוי האָבן יידישע קריטיקער געזען און באַנומען דעם שפּעפּערישן, פּראָדוקטיוון דערציילער און דראַמאַטורג קאַברין? ווי אַזוי האָבן זיי אים אַפּגעשאַצט?

ווי שוין דערמאָנט איז אין 1910 דערשינען אין ניו־יאָרק אַ באַנד פון קאַב־רינס „געזאַמלטע שריפטן“. די דערציילונגען אין יענעם באַנד זיינען איינ־געטיילט אין 6 סעריעס: 13 א. ט. „ליבע“ (איינשליסנדיק „יאַנקל בוילע“); דערנאָך די דערציילונגען אונטערן טיטל „פּאַמיליע־לעבן“; פון יידישן קינסט־לער־לעבן; „צייט און מענטשן“ (איינשליסנדיק „קאַרל מאַרקס“ און אַנ־דערע דערציילונגען וועגן יידישע סאַציאַליסטן); דער פינפטער טייל, וואָס ושליסט־אין די פּוּן־אַלעמען־געלויבטע דערציילונג „דער מיזכיקער בית־מדרש“ (1904) — געזונגענע שידדערונגען פון אַ ריי כאַראַקטערן; דער שיכור אַרע בוטשאַן, דער פרומער גבאי שלמה הויך, דער פּאַרשוין ישראלקע קאַטן; דער זעקסטער טייל: „קאַמישעס און טראַגישעס“.

אין זיין עסיי „ל. קאַברין“ (אין זיין בוך „קריטיק“, פּאַרלאַג „קולטור־ליגע“, קיעוו, 1920) האָט דער קריטיקער בעל־מחשבות וועגן קאַבריןס באַנד „געזאַמלטע שריפטן“ גוואַלדיק אונטערגעשאַצט די קינסטלערישע קוואַליטעט פונעם חשובן פּיאַנער פון דער אַמעריקאַנער יידישער דערציילונג. בעל־מחשבות גיט־צו, אַז קאַברין „געהערט צו די געציילטע יודיש־אַמעריקאַ־נער שרייבער, וועלכע האָבן געהאַלפן באַשאַפן אַן אַמעריקאַנער יידישע בע־לעטריסטישע און דראַמאַטישע ליטעראַטור. יעקב גאַרדין, ס. פּיבין און ל. קאַברין זיינען די שפּיצן פון דער דאָזיקער ליטעראַטור.“ מיט רעכט באַ־צייכנט בעל־מחשבות ל. קאַבריןען אַלס דעם „טעכניקער פון דער קורצער מעשהלע“. און פאַרטיק.

ווייטער גייען שוין אַוועק ביי בעל־מחשבותן אַזעלכע עפיטעטן און באַ־

צייכענונגען און אַוועקמאַכענישן מיט דער האַנט, ווי: „מיטלמעסיק“, „נאַכן ליינען לאָזן זיי [די דערציילונגען] ניט איבער קיין טיפּערן צייכן אין זכרון פון לעזער“; „זייער שוואַך און אין געוויסן גראַד באַנאַל“. בעל-מחשבות דרינגט, אַז „ל. קאָברין האָט אין קינסטלערישן זין זיך ווייניק וואָס אַנט-וויקלט. דאָס לעבן האָט אים נאָר באַרייכערט מיט טעמעס, האָט אָבער נישט פאַרטיפּט זיין קונסט און אים נישט געמאַכט זעענדיקער“. ער קומט צום אויספיר, אַז „אין אים [קאָברין] רעדט נישט דער קינסטלער, נאָר דער מענטש, וואָס האָט זיך אויסגעלערנט די טעכניק פון אַ נאָוועלע שרייבן. אים איז וויטיקער די טעמע, ווי די קינסטלערישע אויסאַרבעטונג פון אַ כאַראַקטער“. ס'איז קלאַר, אַז ווען ניט דער פּריציפּטיקער טויט פונעם גרויסן און טיף-זעענדיקן קריטיקער, וואָלט ער (בעל-מחשבות) מיט דער צייט געוויס דערזען קאָברין'ס קינסטלערישן וואוקס און בכלל זיין קונסט פון אַ דערציילער און דראַמאַטורג, ניט-געקוקט אויף פיל פעלערן אין פּרט פון „אַנליגן צופּיף וועג“, אַטגעבן צופּיל אויסערלעכע דעטאַלן, א. ד. גל.

אַ סך טיפּער און עצמדיקער, תּוכיקער האָט ש. ניגער באַנומען קאָברין'ס דעם דערציילער און ראַמאַניסט. אין ש. ניגער'ס וואַגיקן בוך „דער-ציילערס און ראַמאַניסטן“, 532 זייטן) פאַרנעמט זיין ברייטע און אויספיר-לעכע אַפהאַנדלונג וועגן קאָברין'ען גאַנצע פינף-און-פּופּציק זייטן. דער חשובער קריטיקער גיט אַ זייער פּאַזיטיווע אַפּשאַצונג וועגן קאָברין'ס דער-ציילונגען, אַז אַנאָליו וועגן זיבן פון זיינע ראַמאַנען און אויך וועגן זיין זייער ווערטפולן ווערק „דערנינגען פון אַ יידישן דראַמאַטורג, אַ פּערטל יאָר-הונדערט יידיש טעאַטער אין אַמעריקע“ (ניו-יאָרק, 1925).

ש. ניגער ברענגט-אַרויס, צווישן אַנדערן, די פּאַלגנדיקע פּאַזיטיווע מאַמענטן אין קאָברין'ס שאַפּן: „ער האָט מקפּיד געווען אויף דער ליטע-ראַרישקייט פון זיין יידיש“; „נישט נאָר אַ שפּראַכלעכע, אַ ליטעראַ-רישע יידישע טראַדיציע האָט ער געהאַלפּן פאַרמירן, נישט האַבנדיק געהאַט אַזיין אין דער יידישער ליטעראַטור קיין שום וואַרצלען“; „אין דעם בע-סערן טייל פון קאָברין'ס דערציילונגען, דראַמעס, ראַמאַנען און זכרונות קאָן מען נאָך איצט אפּילו געפינען ליטעראַריש-קינסטלערישע, ניט בלויז ליטע-ראַטור-היסטאָרישע ווערטן“.

להיפּוך צו בעל-מחשבות'ס אַפּשאַצונג ווייזט אָן ש. ניגער, אַז „הינ-טער די אַלע דרויסנדיקע שילדערונגען [אין קאָברין'ס דערציילונגען] שלאַגט אַ קוואַל פון הייסן און שטאַרקן אינעווייניקסטן לעבן“. ש. ניגער אונטער-שטרייכט: „זיין [קאָברין'ס] וועלט איז — דאָס בלוט, וואָס רינט אין די מענטשנס אָדערן, דאָס בלוט, וואָס באַוועגט און שטורעמט-אויף דעם גוף מיט דער נשמה אינאיינעם. זיין וועלט איז — דאָס אורקעפּטיקע אין אונדז, מענטשן“. ש. ניגער קומט צום אויספיר: „דער עיקר פאַר אונדז אין קאָברין'ס שאַפּן איז דאָס אייביק-מענטשעכע“.

פאַרשטייט זיך, מיר מוזן ניט מסכים זיין מיט ניגער'ן, אַז „לאָזן אונדז הערן די שטים פון בלוט, דעם געשריי פון ליבע — דאָס איז קאָברין'ס אַ

דער גרייכונג, אדער זיין גרעסטע דערגרייכונג" (אונדזער אונטערשרייכונג) אדער אז קאברין איז "זיט זיין טעמפעראמענט געווען מער אינדיווידועל-קינסטלעריש, ווי סאציאל-קעמפעריש". אונדז דוכט זיך, אז קאבריןס מערסטע און בעסטע דערציילונגען, ראמאנען, דראמען זאגן עדות און באשטעטיקן גראד דעם היפוך: קאבריןס סאציאלע קעמפערישקייט, וועלכע האט גע-שטימט הארמאניש מיטן אינדיווידועל-קינסטלערישן אין אים. וויכטיק איז אבער דער פאקט, וואָס ש. ניגער האט הויך אָפגעשאצט קאבריןס גרויסע בייטראַג צו אונדזער אַמעריקאַניש-יידישער ליטעראַטור, דעם "לעבנספולן דראַמאַטישן אַטעם" אין קאבריןס שאַפונגען.

א פיינער אריינבליק אין דער נשמה און שעפערישקייט פון ל. קאברין איז ב. ריווקינס עסי "דער פיאנער" (אין "יידישע קולטור", יאנואר 1945 און אין ריווקינס בוך "אונדזערע פראזאיקער", ניו-יארק, 1951). אט-דער אריגינעלער קריטיקער מיט א תביעת-עין פון א חרף און תלמיד-חכם ווייזט-אן אויף קאבריןס גרויסע פיאנערישע בייטראַגן אין זיינע פופציק יאר גע-ראַנגל אַדס שרייבער. ריווקין שילט-אויס די פאלגנדיקע מאַמענטן: קאַב-רינס "אמתע אַרבעט מיט רעאַליסטישער מיט-ע-שילדערונג", זיין "שארפע ראיה פאַר באַוועגונג", זיינע דערגרייכונגען ווי אַ "סאציאל-אידיאטישער דראַמאַטורג", זיין טאַלאַנט "אויפצונעמען אַ סאציאלע אידיע און צו מאַכן זי זיך באַוועגן, זי צו שילדערן און דראַמאַטיזירן", זיין אויפכאַפן "יידישע סימנים אפילו אין די שעפער" (אין די דערציילונגען "אַנאַס מה נשתנה", "חושעניס כל נדרי" א. אַנד.), זיין "מייסטערשאַפט אין דראַמאַטיזירן אי-דיאטישע פראַבלעמען" (ווי, למשל, אין דער פראַבלעם-דראַמע "ריווערסאיד דראַיוו", אויפגעפירט דורך מאַריס שוואַרצן אין 1931). ריווקין באַצייכנט קאבריןען אַדס איינעם פון די "פיאַנערן-העלדן".

אַפריל, 1961.

ה. רויזענבלאט

(1878-1956)

— פארלעש דעם לאַמפ, דאָס אויג מאַך צו ;

איך בין דיין חלום און דיין רוי.

אַ גוטע נאַכט —

ה. רויזענבלאט

אין עלטער פון 78 יאָר איז אויף זיין „לעצטער נסיעה“ אַוועק דער באַרימטער יידישער ריכטער, דער עלטסטער יידישער פּאָעט אין אַמעריקע, ה. רויזענבלאט (חיים רויזענבלאט). געשטאַרבן איז ער אין לאַס-אַנדזשעלעס, קאַליפּאָרניע, זאָר ער האָט געלעבט זינט 1921.

ה. רויזענבלאט איז געווען דיכטעריש-פּראָדוקטיוו, שעפּעריש. זיין פּאָע-טישער טאַלאַנט האָט זיך באַזונדערס פּאַנאַנדערגעבליט — מיט פּריש-קייט און קראַפט — דווקא אויף זיינע עלטערע יאָרן. ער איז דאָן גע-וואָרן פּאָעטיש יינגער. זיינע שאַפּונגען — זאַפּטיקער, קערנדיקער, רייפּער. ער איז געווען אַ דיכטער פון אַ סך קינסטלערישע דערגרייכונגען און אויפטוען. זיין שאַפּונג-פּעריאָד האָט זיך געצויגן אין משך פון 56 יאָר. זיינע ערשטע צוויי לידער האָט ער אָפּגעדרוקט אין יאָנואַר, 1900, אין „פּאַר-ווערטס“ (אונטער דער ליטעראַרישער רעדאַקציע פון משה קאַטץ).

רויזענבלאט, וועלכער האָט אין 1953 געפּיערט זיין 75סטן געבוירן-טאָג, האָט איבערגעלאָזט אַ רייכע ליטעראַרישע ירושה, וועלכע באַ-שטייט פון עלף ביכער לידער. און אַט דאָס זיינען די נעמען פון זיינע ווערק: „לידער“ (דערשינען אין 1910); „געדיכטן און לידער“ — 1915; „אונטער גאַטס הימל“ — 1920; „בלויע פּלאַמען“ — 1926; „הרהדעס“ — 1930; „ליים“ — 1935; „בעבוזיק“ — 1940; „אַדמס קינדער“ — 1944; „מיין ליכטיקע נסיעה“ — 1944; „אין שאַטן פון מיין בוים“ — 1948; „אין שענסטן טאָג פון האַרבסט“ — 1953. צו זיין זיבעציקסטן געבוירנטאָג האָט דער „ה. רויזענבלאט יובל-קאָמיטעט“ אַרויסגעגעבן אין לאַס-אַנדזשעלעס אַ „ה. רויזענבלאט יובל-בוך“ מיט אַרטיקלען, לידער און באַגריסונגען, געוויד-מעט דעם יובילאַר.

אין די ערשטע יאָרן פון זיין שאַפּן איז רויזענבלאט געשטאַנען אונטער דער השפּעה פון ז. פּרוג, מאַריס ראָזענפּעלד, יהואָש, א. ליעסי, אברהם רייזען. ער האָט אין משך פון יאָרן געזוכט זיין אייגענעם דיכטערישן וועג. די לידער פון זיין ערשטן שאַפּערישן פּעריאָד זיינען געווען קינסטלעריש-רוי, צו-רייכט אין ריטם, אָפּט ניט-פּאַרטיפּט. „מאָגער מיינע זאַנגען“, האָט ער אַליין יענע לידער באַצייכנט (אין „אויטאָביאָגראַפישע פּערזון“). יאָרן-

לאנג האָט זיך דער דיכטער געראַנגלט פאַר שלימות. זיינע לידער זיינען געוואָרן רייפער, בעסער, לויטערער אַנהויבנדיק מיט זיין דריטן בוך. זינט דאָן איז דער דיכטער געשטיגן אַלץ העכער, פון מדרגה צו מדרגה, פון בוך צו בוך, און איז צוגעקומען צו זיין פּוסטער צייטיקייט שוין ביי דער שיינ פונעם „לעצטן בליאַסק פון האַרבסט“.

פאַראַן אַ שפּיל מיט מאַטיוון, טעמעס, בילדער — פון דער „אַלטער היים“ און פון אַמעריקע — אין רויזענבלאַטס ביכער. זיינע לידער (פון זיין שפּעטערדיקן פּעריאָד) צייכענען זיך דער עיקר אויס מיט זייער רייכער, פאַרביקער בילדערישקייט, מיט זייער קלאַרקייט און פּשוטות, מיט זייער מאַ-פּערישקייט, מיט דערציילערישקייט, מעשהדיקייט. זיי פאַרמאָגן אַפּט דעם צויבער פון פּאַלקסטימלעכקייט — סיי אין לשון, סיי אין טאָן, סיי אין דעם דינעם, פּינעם הומאָר, אין פּילן זיך היימיש-נאַענט מיטן ליענער.

ה. רויזענבלאַט איז געבוירן געוואָרן דעם 15טן מאַי, 1878, אין דעם דאָרף ריסאַשע, לעבן קאַמענעץ-פּאָדאָלסק. דער טאַטע זיינער, הערש דער מילנער, איז געווען אַ געזונטער, גבורהדיקער, דאָרפישער ייד. דעם דיכ-טערס מוטער, זאַבריש, האָט אַרויסגעהאַלפּן אין דער פּרנסה, זיימל האָט געלערנט תּורה ביי דאָרפּט-מלמדים. אין 1891, אין עסטער פון צוועדף-דרייצן יאָר, איז ער געקומען מיט זיינע עלטערן קיין אַמעריקע. די משפּחה האָט זיך באַזעצט אין בראַנוויל.

דער נעכטיקער מילנער איז דאָ געוואָרן אַ פּרעסער ביי מענער-קליידער. זיימל איז געוואָרן אַ פּאַרסטריגע-ציער. די מוטער דאָבריש האָט געטאָן „היים-אַרבעט“ ביי אויבערהעמדער.

דער בחור חיים האָט דורכגעמאַכט אַ סך מלאכות: ער איז געווען אַ „משורר“ ביי אַ בראַנווילער חזן, ער האָט אין די פּאַרטאַגן פּאַנאָנדערגע-טראָגן צייטונגען, ער האָט זיך געלערנט שילדן-מאַלעריי. ער האָט שטודירט ענגליש; געוואָלט ווערן אַן ענגליש-לערער. ער האָט אין יענע יונגע יאָרן אַ סך געשעפּט פון די דיכטערישע קוואַלן פון שעקספּיר, באַיראָן, שעלי, קיטס, קאָלרידזש, טעניסאָן, לאַנגפעלאָ. קיין ענגליש-לערער איז ער ניט געוואָרן. ער איז יאָ געוואָרן אַ וויכטיקער, באַדייטנדיקער יידישער דיכטער. אין די קרייזן פון יידישע אַרבעטער-אימיגראַנטן האָט דאָן געקלונגען דאָס ליד פון ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד, עדעלשטאַט. זיי האָבן געקלונגען אַזוי היימיש און ליב אין די אויערן פונעם אונטערדוואַקסנדיקן יונגענמאַן, דעם בחור פון די אוקראַינישע סטעפעס, וואָס האָט מיט זיך מיטגעבראַכט שטי-קער אוקראַינע און אַן עשירות פון יידיש פּאַלקס-לשון. ער האָט שטילער-הייט, ובסתר, אָנגעהויבן שרייבן יידישע לידער. און זינט זיינע ערשטע ליד-דער זיינען פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן, האָט מען זיי גערן געדרוקט און עס איז דערשינען באַנד נאָך באַנד. אייניקע פון זיינע לידער האָט מען אויך געזונגען (באַזונדערס פּאַפּולער צווישן זינגער איז זיין ליד „דן און דאַניע“). אין 1916 האָט ער זיך באַזעצט אין דעטראַיט. דאָרט האָט ער אין משך פון אַ יאָר רעדאַקטירט דאָס „דעטראַיטער וואַכנבלאַט“. דאָרט האָט ער אין

1920 חתונה געהאט מיט זיין לעבנס־באגלייטערין מלכה בייער (באיאַרסקי). אין 1921 האָט ער זיך באַזעצט אין לאַס־אַנזשעלעס, וואו ער האָט אין אַ היפּשער מאַס בייגעטראָגן צום יידישן קולטור־לעבן. הוּץ זיין פּרוי מלכה, האָט ער איבערגעלאָזט אַ בת־יחידה דינה (געבוירן אין 1923).

מיר דוכט, אַז רויזענבלאַטס דיכטערישע הויפט־קראַפט איז געקומען צום אויסדרוק אין זיינע נאַטור־לידער, אין זיינע מאַטיוון פון היימישן אוקראַינישן דאַרף, אין די לידער פון און וועגן דעם טאַטנס מיל (אויך פּרץ הירשבוין און יוסף ראַליניק האָבן, ווי באַקאַנט, געזונגען וועגן דער היימי־שער דאַרפֿס־מיל). מיט קראַפט, כאַטש באַרימדעוודיק און אַן קינסטלערישן וואָרט־צמצוע, האָט ער געזונגען וועגן די היימישע יידן, זייערע וואַנדערונג־גען צו דער „נייער היים“, זייערע איבערלעבונגען וואָ אין אַמעריקע (אין „הרודעס“ און „ליים“). ווי געזאָגט: מער געלייטערטקייט פון אויסדרוק, טי־פּערע אַריינדרינגונג אין מענטש און וועלט האָט ער דערגרייכט וואָס ריי־פּער וער איז געוואָרן אין יאָרן. זיין סאַמע לעצטער בוך „אין ווענטן טאַג פון האַרבסט“, אַרויסגעגעבן צו זיין 75סטן געבוירן־יאָר, דעמאָנסטרירט בוילעט די פּולע רייפּקייט, וואָס אים איז געלונגען צו דערגרייכן, כאַטש אויך דאַרט רעדט ער וועגן „מיין זינגעוודיק און נישט־דערווונגען ליד“. צי איז דען בכלל פאַראַן אַ דיכטער, וואָס האָט זיין ליד פּולשטענדיק ביון דנאָ „דערזונגען“?

אַ סך דיכטערישער חן איז פאַראַן אין רויזנבלאַטס קינדער־לידער (אין „בעבזיק“). ניט־געקוקט אויף די מאַטיוון פון היימישן דאַרף, צו וועלכע ער האָט זיך אָפּט צוריקגעקערט, האָט ער אין אַ סך לידער און געזאַנגען געשילדערט, באַזונגען זיין נייע היים — אַמעריקע, אין איר נאַטור־פּראַכט, אין דער עשירות פון אירע גרויסע דעמאָקראַטישע טראַדיציעס („אויף אונדזער ערד געוואַנדערט האָט דער גייסט פון לינקאַס, דזשעפּערסאָן, דזשאַן בראַון און פעיז“), און אויך — ראַסן־דיסקרימינאַציעס, לינטשערייען פון נעגערס אין אַט־דעם לאַנד.

זיין ליד, ווי זיין גאַנץ וועזן, איז אַפּט געווען —

„דער פיבערדיקער אויער, וואָס פאַרנעמט און הערט,
ווי הבלס בלוט — ערשט פּריש פאַרגאַסן — שרייט
צום הימל פון דער ערד“ (פון זיין ליד „נאַקטורנע“).

רויזענבלאַט האָט אָנגעהויבן גיין־פאַראַויס אויף זיין דיכטערישן וועג אין אַ צייט, ווען די יידישע מאַדערנע פּאָעזיע איז נאָך געווען „אין די ווי־קעלעך“. ער איז געווען צו־יונג פאַר די „אַלטע“ אין אונדזער פּאָעזיע, און צו־אַלט פאַר דער ריכטונג „יונגע“. ער האָט צו דיכטערישע גרופּעס און ריכטונגען ניט געהערט. ער האָט געפונען און אויסגעטראַטן זיין אייגענעם וועג. זיין אַפּגעריסנקייט פון די קעמפּנדיקע, באַמת־בויענדיקע, שאַפּנדיקע יידישע פּראַגרעסיווע פּאַלקס־מאַסן האָט אָפּט געפירט זיין ליד צו אַ באַ־טימטער צעשוואַומענקייט, צו אַן אידיאישער צעפּלאַסנקייט. איבער איי־

ניקע פון זיינע לידער שוועבט דעריבער אן אומבאשטימטע „פאָרחלומט-קייט“; פון זיי זינגען צומאָל אַרויס אומקלאַרע „בענקענישען“, מטושטשע ביל-דער פון „שאַטנלאַנד“.

רויזענבלאַטס געזאָנג איז אַ באַדייטנדיקער צושטייער צו דער יידי-שער פּאַנאָדערגעבליטער פּאַעזיע אין אַמעריקע. ער האָט באַגרייפֿט און רעאַליזירט אין אַ היפשער מאָס די באַדייטונג פונעם „פשוטן וואָרט“. אין זיין עסעי „וואונדערלעך וואָרט“ (א מין „אני מאמין“), אין זיין לידער-בוך „אין שאַטן פון מיין בוים“, האָט ער זיך אויסגעדריקט: „דאָס פשוטע וואָרט איז דאָך ביים רייפן קינסטלער סוף-כל-סוף דער וואונדערלעכער סוד אין זיין פּראָצעס פון שאַפן“. שטרעבנדיק „פאַרשטאַנען ווערן“, דערקלערט ער. „האַב איך געשטעלט דעם טראַפּ אויפן פשוטן וואָרט, אויף דער קלאַרער שורה, אויף דער גאַנצקייט פון ליד“.

די פּאַעטישע זריעה, וואָס דער דיכטער האָט „מיטגעבראַכט מיט זיך פון טיף אוקראַינע“, איז דאָ, אויפן אַמעריקאַנער באַדן, געראַטן אויפגעגאַנגען. אַ סך פון זיינע לידער זייגען. ווי זיין פּאַטער הערש ריסאַשער, דער ריסאַשער מילנער, האָט געחלומט — „היימיש ברויט“; קיילעכדיק, פול און — „שיין“, מען דערפילט „דעם ריח פון פרישע הרודעס ערד“. די בעסטע פון זיי צייכענען זיך אויס — מיט היימישקייט און ערדישקייט.

יוני 10, 1956.

יוסף ראָלניק

(1879-1955)

ניטאָ שוין יוסף ראָלניק צווישן די לעבעדיקע. ניטאָ שוין מער דער עכטער דיכטער פון איינזאָמקייט, איינער פון די פאַרשטייער פון דער דיכטער-גרופע „יונגע“. „אונדזער לאַנד איז גרוי און אַרעם, אונדזער הימל — בלייד“, האָט אין איינעם פון זיינע לי-דער געזונגען דער שטילער, לירישער דיכטער יוסף ראָלניק. פון זיין געבורט-לאַנד, פון ווייסרוסלאַנד, האָט ער מיט געבראַכט מיט זיך זיין אומעט, זיין גע-מיט פון „גרוי“ און „בלייד“, וואָס האָט זיך באַזעצט אין זיין נשמה און אין זיין ליד און וואָס האָט אים באַגלייט אויף זיין שטילן, איינזאָמען לעבנס-וועג, אויף זיין שווערן דיכטערישן וועג.

פאַרקאָוועט מיט פראַסט זיינען ווינטער געווען די פענצטער פון זיין עלנטער, איינזאָמער היים, אַפגעוונדערט אויף פעלד, לעבן דעם האַרף זשור-כאַוויק, ניט ווייט פונעם שטעטל חיר. דאַרט, „צווישן דאַרף און שטאַט, אין אַן אַלט שטיבל“, האָט ער אין זיינע קינדער-יאָרן איינגעזאַפט אין זיך אַ פינצטערע מרה-שחורה, וואָס האָט שפּעטער אין משך פון יאָרן דורכגע-דרונגען און באַהערשט זיין ליד. „דער טרויער איז נאַכגעגאַנגען טראַט-בייטראַט“.

„מיין גאַנג איז פאַמעלעך, מיין טראַט איז שטיל“, האָט זיך ראָלניק טרעפלעך זעלבסט-כאַראַקטעריזירט.

ראָלניקס דיכטערישער גאַנג איז נישט דער ברייטער שפאַן, נאָר דער גאַנג פון „דראַבנע טריט“. ער איז ניט געגאַנגען מיטן דרך-המלך, נאָר „אין אַ זייט פון ברייטן וועג“, מיט אַן אַפגעלייגטן וועג, ווייט פון רויש און געפילדער, ווייט פונעם „שליאַך דעם טומלער“. זיין דרך איז געווען „זיך האַלטן פרום-באַשיידן“. דער טאַן: קול דממה דקה. אידעלע פיהל-קלאַנגען. שטיקקייט — אַ הויפט-שטריך פון זיין שאַפן („דאָך וויין איך ניט און קלאַנג ניט — איך גיי-אויס שטילערהייט“; „זיין האַרץ האָט געזונגען, די ליפּן — געשוויגן“). זיין וואָרט — צימצומדיק, קאַנצענטרירט, געשטיפן, דורכגעלייטערט.

פון אַ היפשער צאָל ראָלניקס לידער זינגט-אַרויס, ווייטיקט-אַרויס אַן איינזאָמקייט, אַן עלנטקייט, אַן אַליינקייט. די לידער דערציילן וועגן דעם,

אז דער דיכטער איז איינגעשלאָסן אין ויך, אָפגעזונדערט, איזאָלירט, אָפֿ געפרעמדט, אָפגעריסן פון סביבה, פון דער וועלט. די איינזאַמקייט, פילט איר, איז ניט קיין אויסגעטראַכטע אָדער אויסגעדאַכטע, נישט קיין דיק־טירטע לויט די כללים פונעם קונסט־מאַניפעסט פאַר די „יונגע“. די איינ־זאַמקייט, שפירט איר, איז סיי אַן אַרגאַנישע, סיי אַזאַ, וואָס דער דיכטער האָט אויף זיך אַליין גענומען, אָבער נישט „באהבה“, נישט מיטן צוגאַנג פון „חביבין עלי יסורין“ („ליב זיינען מיר די ליידין“). דער דיכטער קומט מיט „אַליין אין פעלד וועל איך פאַרדאַרן און פאַרדאַרבן“. ער טענהט: „וואָס גייען מיר חתונות פרעמדע דען אָן?“ ער לאָזט וויסן: „דער קעניג — אין עלנט“.

אין אַ סך פון זיינע לידער איז דער פּאַעט פון עלנט „ברוגז אויף דער וועלט“. טיפע ליידין, פעסימיזם, פאַרדרוס, קנאה, פאַרביטערטקייט, כעס — זיינען הויפט־מאָטיוו אין יענע פאַרפערזענלעכטע לידער און ייִדישע, אי־מישע מאָטיוו. דער טאָן, די שטימונג: אומעט, קלאַג („האַרט ביי דער טיר אויף די טרעפן אַ האַרץ וואַלגערט אום זיך און קלאַגט“). די טעמאַטיק אין יענע לידער (מערסטנס אין דעם ערשטן פּעריאָד פון זיין שאַפן): דעם דיכטערס אייגענע טיפע איינזאַמקייט, פּערזענלעכע ליידין, ליבע, בענקשאַפט, אַנטווישונג, דער קאַליר, די אַטמאָספּעראַע פונעם ליד: מערסטנס גרוי גרוי ווי קאַלטע אַסייע־טעג.

די קנאה, וואָס ער שילדערט קרעפטיק אויף די פאַרשיידנסטע אופנים אין זיינע לידער און וואָס קלאַגט־אַרויס פון זיי, איז מערסטנס אַ פּערזענ־לעכע, ניט קיין סאַציאַלע, זי איז ניט דערהויבן צו אַ סאַציאַלער אידיע, צו אַ פּראָטעסט קעגן סאַציאַלן אומרעכט, צו אַ פאַרשטענדעניש פון אַ קלאַסן־צעטיילונג און קלאַסן־קאַמף אין דער קאַפיטאַליסטישער געזעלשאַפט. ער טענהט:

„און וואו נאָר איך גיי איז אַ שמחה, אַ פרייד,
און וואו נאָר איך טרעט — אַ חתונה־קלייד,
און וואו נאָר אַן אויג איך באַגען — עס שטראַלט: —
מיין אייגענער בליק נאָר איז טרויעריק און קאַלט“.

און אַזוי ווי קנאה קאָן צעפרעסן דעם בעל־קנאה, מערקט זיך אין דעם דיכטערס לידער אַן איבערגאַנג צו אַ פּילאָסאָפּיע פון רעזיגנאַציע, פון טראַגן דעם שווערן עול פון לעבן ווי אַ מין „מוז־ואָך“. אין דער קאַלטער וועלט, וועלכע ער זעט ווי אַ תּפּיסה מיט גראַטעס, ווי „אייביקע ווענט“, האָט ער זיך אויפגעבויט זיין אייגן וועלטל, זיין „עולם קטן“, אַרומגעצוימט מיט גראַטעס, אָפגעשלאָסן פון דער וועלטס „האַווען“, „וויינען“, „שרייען“ דורך „אַ וואַנט פון בליי“.

איינגעשלאָסן אין די ד' אמות פון זיין „איך“, זיגט ער זיין ליד בייחידות, דאַונט ער זיין ליד אין התבודדות. ער דערקלערט: „ווער עס וויל מיר גוטעס ברענגען, דער זאָל בלייבן דרויסן“ (אפשר אַ מאַניר אַזאָ ?).

פון קנאה-און קראַג-לידער גייט ער אין זיין שפעטערדיקן שעפערנישן פעריאָד אַריבער צו פרעכטיקע, לויטערע נאַטור-לידער, צו דאַרף-און-מיל-לידער (זיין פּאָטער האָט געהאַלטן אַ וואַסער-מיל). און צו שטילע רעליגיעזע לידער, צו אַ תפילה בלחש. דאָס איינזאַמע דאַרף זשוכאַוויץ, די מיל, דעם טאַטנס מיל האָט דער דיכטער כל ימיו אין זיך געטראָגן, מיט זיך מיטגע-בראַכט קיין אַמעריקע, פאַראַייביקט זיי אין ליד — פאַרוואַנדלט זיי אין פּאָעזיע. אין דער מיל פון זיינע דאַרף-און-מיל-לידער האָט ער פאַר אונדז אַפגעמאַךן דאָס מעל, דאָס זעמל-מעל, פון זיין זעטיקן ליד.

אַט-די מעמאָרן-לידער, היים-מאַטיוון, לאַנדשאַפּט-ניגונים, פירן דעם דיכטער „אַהיים“ צו זיינע קינדער-יאָרן, יינגל-יאָרן, וואָס האָבן זיך געדרייט אַרום דעם טאַטנס מיל. דאָס זיינען בענקשאַפּט-געזאַנגען צו דער היים פון קינדהייט. פון זיי קלינגט-אַרויס אַ געזונטע דאַרפישקייט. דורך זיי טראָגן זיך: דער „ריח פון ערד“, דער „געפער ווייץ און ברוינער קאַרן“, דער „וואַרעמער פליעסק פון וואַסער דעם שטילן“, דער „קלונג פון דער קאַסע“, דאָס „זיפצן פון זאַנגען, וואָס ווערן געדראַשן“, דער מחזיהדיקער טעם פון יידיש-„דאַרפישן קשוין“. די טענער פון רעזיגנאַציע אָדער פון פּערזענלעך-כער פאַרביטערטקייט ווערן אין אַט-די לידער פאַרביטן אויף טענער פון ליניע, פאַרהלומטע צערטלעכקייטן און בענקשאַפּטן.

מיר האָבן געזאָגט: „פּערזענלעכע פאַרביטערטקייט“. און דאָך ווירקט דעם דיכטערס פּערזענלעכע פאַרביטערטקייט, דאָך צווינגט זי צו זען דורך זיין דיכטערישן אויסדרוק פון צער און פאַרדרוס דעם צער און ווייטאַק פון די מיליאָנען באַלידיקטע און דערנידעריקטע. זייער ראָלניק איז ניט נאָר אַ „שווייגער“, ער איז אויך אַ מאַנער. זיין ליד איז, אין לעצטן סך-הכל, אַן אויסדרוק פון האָס צו דער פאַרגעלטעוועטער, קאַמערציאַליזירטער, וואול-גאַריזירטער אַטמאָספער, האָס צום דאָלאַר-גייסט, צו דער ברוטאַלער, האַר-טער אַנטי-אינטעלעקטועלער, אַנטי-קינסטלערישער ווירקלעכקייט, וואו — „ווער דאַרף מיין ליד, מיין בלוט פון האַרצן האָבן“. האָס — אָן אַ ריכט-ליניע, וועלכע זאָל העלפן פאַרשטיין די קלאַסן-געזעלשאַפּט.

אַנשטאַט אַנצושליסן זיך אין דעם קאַמף פאַר פאַרטידיקן דאָס לעבן פון קונסט, פון ליד, דאָס ליד גופא, האָט זיך דער דיכטער אין מאַשך פון יאָרן איינגעשלאָסן אין דעם מאַכות פון ליד. זיין ענד-ציל איז געוואָרן — ליד. דאָס איז אויך אויסגעדריקט געוואָרן אין זיינע לידער פון האַפני, דעם פּעחסישן דיכטער פונעם 14טן יאָרהונדערט. דער דיכטער האָט זיך איי-געשלאָסן אין זיך און אין זיין ליד. זיין איך איז געוואָרן זיין קעניגרייך; זיין ליד — זעלבסט-ציל.

אַ פאַרשטייער (איינער פון די עלטסטע) פון דער דיכטער-גרופע „יונגע“, וועלכע האָט ניט געוואָלט וויסן פון סאַציאַלן קאַמפן, און וועלכע האָט אויפ-געשריבן אויף איר פּאָן די לאַזונגען „קונסט לשם קונסט“ און „מיר ווילן ניט קיין פּראָבלעמען“, איז ער דיכטעריש געווען אין אַ געוויסער מאָס אַ „קרבן“ פון דער שיטה פון די „יונגע“, האָט זיין פּאָעטישער טאַלאַנט און

גאנג א היפש ביסל געליטן מחמת דעם אַנטי־סאָציאַלן אינפּלוס פון די "יונגע".

עס איז פאַראַן אַ סך פּאָזיטיוועס אין דעם דיכטער־ישן בייטראַג פון יוסף ראָלניק. אַהער געהערן: די פּשטות פון פּאַרם, די לויטערקייט פון וואָרט, דעם דיכטערס באַשיידנקייט, ערלעכקייט, אויפריכטיקייט אַזש ביו נאַאיוויטעט, זיין אייגענער און אייגנאַרטיקער טאַן. ער האָט, אָן צוויפּל, באַרייכערט די מאָדערנע יידישע פּאַעזיע מיט זיינע פּרעכטיקע נאַטור־ביל־דער (באַזונדערס מיט זיינע פּיינע לידער "אַרום מיל"), מיט זיינע שטילע סענטימענטאַל־ראַמאַנטישע, נאַר אויפריכטיקע און רינדיקע ליבע־דידער. אַ סך פון זיינע לידער זיינען אויך באַחנט מיט אַ קלוגן איראַנישן קהל־תּ שמיכל, מיט אַ ביטערן סאַרקאַזם. זיין קינסטלערישער בייטראַג וואָרט, אָן צוויפּל, געווען אַ סך גרעסער אין באַהעפטונג מיטן פּאָפּ.

ראָלניק איז דער מחבר פון די לידער־ביכער: "אויפן זאַמדיקן וועג" (ניו־יאָרק, 1911); "לידער" (ניו־יאָרק, 1915); "צום שטערן רויס" (ג. י. 1922); "לידער פון יוסף ראָלניק — צווייטע פּאַהגרעכערטע אויפלאַגע" (ג. י. 1926); "אַ פענצטעד צו דרום" (ג. י. 1941); אַ באַנד "געקליבענע לידער" (איקוף־פּאַרלאַג, ג. י. 1949); און אַ בוך "זכּרונות" (ניו־יאָרק, 1953).

זיינע לידער האָבן מיט זייער אַריגינעלקייט, פּשטות, ביזלעכקייט און טיפּער אויפריכטיקייט געצויגן אויפּמערקזאַמקייט צו זיך שוין אין 1911, ווען עס איז דערשינען זיין ערשטע לידער־זאַמלונג. אַ שווערער און פּיינ־דעכער איז דער וועג פון אַט־דעם פּיינעם יידישן ליריקער, דעם זעלבסט־קאַנצענטרירטן דיכטער פון פּשוטן וואָרט, וואָס האָט אין זיין ליד אַזוי קינסטלעריש און ייזיג געמאַלן און אויפּגעלעבט די אַמאַליקע וויסרוסישע לאַנדשאַפט, זיין דאַרף, זיין מיל, און אַזוי האַרציק געוונגען פון ליבע און פון ליד.

אין משך פון אייניקע יאָרן האָט זיך ראָלניק דערפּיזט ווי באַהאַפּטן מיט דער יידישער פּראַגרעסיווער קולטור־סביבה. ער איז אין משך פון אייניקע יאָר געווען אַ פּריינט און סימפּאַטיקער פּונעם איקוף און געדרוקט זיינע לידער אין דעם איקוף־זשורנאַל "יידישע קולטור", ווי אויך אין דעם זשורנאַל "דאָס וואָרט" פּונעם געוועזענעם יידישן פּראַטערנאַלן פּאַלקס־אַרדן. אין אַט־די לידער האָט ער געשיידערט דעם יידישן לעבנס־שטיי־גער פון אַמאַל, די יידישע יוגנט פון זיין דור; דער טאַן — פּריש, דורכ־זיכטיק, געלייטערט. ער האָט זיכער אַ סך געוואונען פון קומען אין קאַנ־טאַקט מיט פּראַגרעסיווער סביבה.

**

י. ראָלניקס לידער זיינען זיכער אַ לויטער פּענצטער צו זיין נשמה. און דאָך קאָן מען נאָך בעסער פּאַרשטיין זיין געמיט־צושטאַנד, זיין כאַראַק־טעראַנטוויקלונג, זיין ליד, ווען מען לייענט זיין אויטאָביאָגראַפּיש ווערק

„זכרונות“. „מינע זכרונות“ זיינען מקורים צו מינע לידער, האָט ער זיך אויסגעדריקט אין זיינעם אַ בריוו.

מיר ריידן דאָ ניט וועגן דער קינסטלערישער קוואַליטעט פון זיין פּראָזע. זי דערגרייכט ווייט ניט צו דער מדרגה פון זיין ליד: פּאַראַן צע-שוואַמענקייט, אומגאַראַנזירטקייט אין דער קאַנסטרוקציע, ווידערהאַלונג אין זיין בוך „זכרונות“. דאָס בוך באַלייכט אָבער דעם דיכטערס לעבנסוועג: זשוכאַוויץ, הדר און ישיבה אין מיר, מינסק, וואַרשע — ניו-יאָרק; אַהיים קיין ווייסרוסלאַנד און ווידער — אַמעריקע.

איר לייענט מיט געשפּאַנטקייט דעם דיכטערס ערלעכע, פּשוטדיקע, אויפריכטיקע זכרונות — און איר באַנעמט בעסער און באַגרייפט טיפּער זיין אומעט, זיין פּילן זיך באַליידיקט. צום ערשטן מאל געקומען קיין אַמע-ריקע אין 1899, און אָפּגעפּאַרן צוריק אַהיים אין 1901; צום צווייטן מאל געקומען אַהער אין 1907. שווערע, ביטערע יאָרן פון אויסגעריסן ווערן אין שאַפּ ביי כלערליי מלאכות (געהילה-צושניידער, „אַפּערעיטאַר“, אַרבעטער ביי קריסטמעס-לעמפלעך) און ביים פּאַנאַדערטראַגן פּעק צייטונגען. יאָרן פון ניט-דערעסן, ניט-דערשלאָפּן, אונטערהונגערן, פּרירן; יאָרן פון אויסשטיין באַליידיקונגען מצד באַלעבאַטיים. און אונטער די שווערסטע עקאָנאָמישע אומ-שטענדן האָט ער, דער דיכטער, געשריבן, געשאַפּן זיין ליד, געשליפּן, אויס-געזונגען זיינע טיפּסטע איבערלעבונגען. אָט זיינען אייניקע שטריכן: „כּהאַב געהאַט אַ וועקזייגער ביים בעט, וואָס האָט מיך אויפּגעוועקט אַ פּערטל צו פינף פּאַרטאַג“. „פון צייט צו צייט בין איך געפּאַרן צו מיין שוועסטער אין ברוקלין, וואו איך האָב אָפּגעגעסן אַ מאַלצייט און איבערגעשלאָפּן אַ נאַכט אויף צווייפּונגעשטעלטע שטולן אין קיך“. דערנאָך: אַ סדרה פּלאַגע-נישן אין קליניקעס, שפּיטאַלן, סאַנאַטאָריעס — און ווידער אָפּקומענישן, באַליידיקונגען, געברענטע צרות, וואַקסנדיקע פּאַרביטערטקייט.

אויסצוגן: „דער פרומער יעקב שיף האָט זיך צעשריען און צעטופּעט מיט די פּיס אויף דעם יונגן קראַנקן ינגל, פּאַרוואָס ער איז מחלל יום-טובּ, ווי עס פּלעגט טאָן אונדזער אַלטער שטעטלשער פּריץ, ווען ער איז אין כּעס געוואָרן אויף אַ פּאַראַבאָק“; „קומענדיק [פון סאַנאַטאָריע] אין ניו-יאָרק, בין איך ווידער אַריינגעפּאַלן אין אַ האַפּענונגסלאַזער לאַגע. ניט געהאַט וואָס צו עסן און וואו צו שלאָפּן“.

דריט-האַלבן יאָר האָט דער דיכטער ראָלניק אָפּגעאַרבעט אַלס קאַרעק-טאָר פאַר דער „פּרייע אַרבעטער-שטימע“ אונטערן רעדאַקטאָר ש. יאַנאוואָסקי. אין דער „פ. א. ש.“ האָט ער אויך אָפּגעדרוקט פּיל פון זיינע לידער. ער דערמאַנט, ווי יאַנאוואָסקי האָט אין רעסטאַראַן „הויך אויסגעשריען אויף אַ קול: „ראָלניק, איר האָט דורכגעלאָזן אַ גרייז אין היינטיקן נומער“. דער מחבר באַמערקט דערביי: „איך פּלעג פּאַרשעמט און דערשראָקן ווערן“.

אין 1915 האָט ראָלניק אָנגעהויבן אַרבעטן אַלס קאַרעקטאָר אין „טאַג“. אין משך פון פּיל יאָרן האָט ער אָנגעהאַלטן אַט-די שטעלע. ער איז אויך געווען אַ מיטגליד פון דער יידישער שריפטזעצער-יוניאָן.

ער האָט זיך קאלעגיאַל געחברט מיט די „יונגע“ (מאַני ליב, זימשא לאַמדי, ר. איילאָנד, דוד איגנאַטאָוו, א. אַנד.), און דאָך — אַרובאַניש, טיף־ איגעראַלעד, איז ער געווען אַן אַ זייט פון זיי. איינער פון זיי, אין פּוֹרן זין פון וואָרט, איז ער ניט געווען. אין אַ בריוו זיינעם דערציילט ער: „איך האָב אָנגעהויבן שרייבן אין יאָר 1901 און בין געבליבן ביי מיין אַלטן דרך“. אין זיינע „זכרונות“ פאַרציכנט ער: „זיי זיינען געווען פאַרפלאַכטן צווישן זיך מיט אַזעלכע פעדים, דורך וועלכע איך האָב ניט געקאָט דורכקריכן. וואָס דאָס איז געווען, ווייס איך עד היום ניט. פאַרוואָס האָט מען דעם יאָ אַריינגענומען אין די שריפטן און מיך ניט?“

ער האָט געליטן בזיונות און ווי פּרצעס באַנציע שווייג — געשווימגן. אָפט איז ניט צום פאַרשטיק: פאַרוואָס דאָס שווייגן און שטיקן אין זיך? פאַרוואָס דאָס „אַננעמען דעם גור“? ער האָט איין „ענטפער“ אינעם בוך: „מיר האָט געפעלט דער הוש פאַר קליינלדיקייט און געזעלשאַפטלעכקייט“. אַט דאָס זיינען די בוי־לעטע שטריכן פון זיין זעלבסט־פאַרטעט: „באַשיידנ־ קייט, ביישנות, שטילקייט און פּרעמדקייט“.

וואָס זיינען געווען זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט? שוין אין עלטער פון 15 יאָר האָט ער אָנגעהויבן אויספּראַוון זיין פען אויף „לשון־קודשדיקע חרוזים“, שפּעטער — אויף רוסישע לידער. די ערשטע לערערס, חוץ די מלמדים אין חדר און ישיבה: די ווערק פון אָדם הכהן, מאַפּו, קלמן שולמאַן, סמאַלענסקי, די רוסישע קלאַסיקער, די לידער פון לערמאַנטאָוו, פּאַלעט זשאַיעוו, טוטשעוו, קאַלצאַוו, ניקיטין. דער וויכטיקסטער איינפלוס: אַברהם רייזען, מיט וועמען י. ראַליק האָט זיך יונגערהייט באַפּריינדעט אין מינסק. אין דער ערשטער צייט טאָך זיין אַנקומען קיין אַמעריקע, האָט ראַליק „אַנגעהויבן שרייבן — אַרבעטער־לידער, אַביסל דערפאַר, וואָס די לופט איז געווען אַ פּראַלעטאַרישע און מער נאָך, — ווייל איך בין אליין געווען אַ שאַפ־אַרבעטער“.

„ווען איך בין געווען זיבעצן יאָר אַלט, בין איך אויף לידער קראַנק געוואָרן, האָט דער דיכטער געזונגען אין זיין ליד. אַט־די „קראַנקהייט“ — זיין אינספּיראַציע — האָט אים באַגלייט אויף זיין גאַנצן לעבן. אַט זיינען זעלבסט־אַנטפלעקנדיקע ווערטער: „איך דער צייט, וואָס איך האָב ניט גע־ שרייבן, בין איך אַרומגעגאַנגען שטום און פאַרצווייפלט און זיך אליין באַ־ טראַכט ווי אַ וואָריס, וואָס איז ניט ווערט וואָס די ערד טראַגט אים. איך האָב זיך געפילט ווי איינער פון די געפּאַלנסטע אין גאַר דער וועלט“.

אַט־די טיפע דיכטערישע אויפריכטיקייט שיינט־אַרויס סיי פון ראַליקס לידער, סיי פון זיינע „זכרונות“. זיין דיכטעריש לויטער וואָרט בלייבט ווי אַ וויכטיקער צוושטייער צו דער מאַדערנער יידישער פּאַעזיע.

ש ל ו ם א ש

(1957-1880)

וואָס מיינט פאַר אונדז שלום אַש?
וואָס פאַר אַן אָרט פאַרנעמט ער אין
דער יידישער ליטעראַטור און אין דער
וועלט-ליטעראַטור?

קודם: דער יידישער שרייבער שלום אַש, וועלכער איז געבוירן גע-
וואָרן דעם 1טן יאָנואַר, 1880, אין דעם קליינעם פוילישן שטעטל קוטנע אין
אַ חסידישער סביבה און איז געשטאַרבן אין לאַנדאָן, דעם 10טן יולי, 1957.
איז געווען ניט בלויז אַ יידישער וואָרט-קינסטלער, נאָר אַ וועלט-שרייבער
מיט אַ וועלט-נאָמען, מיט גרויסע בייטראַגן צו דער וועלט-ליטעראַטור.

ער איז געווען אַ קינסטלערישער ריז, אַ שעפּערישער מעין הנובע —
דער באַדייטנדיקסטער, וויכטיקסטער, פּראָדוקטיווסטער יידישער שרייבער
נאָך די אַבות, קלאַסיקער און גרונטלייגער פון אונדזער מאָדערנער יידישער
ליטעראַטור; ער איז אין דעם לעצטן פּעריאָד פּין זיין לעבן און שאַפן געווען
דער גרעסטער שרייבער ביי יידן.

ניט געקוקט איף אַלע זיינע טעותן, חסרונות, קינסטלערישע און אידע-
אָלאָגישע, ווי אין זיינע שטעלונגען צו יידישע און וועלט-פּראָגן, ווי אין זיינע
באַנעמונגען צו אַנדערע, איז ער געווען אַ גרויסער קינסטלער — און אַ גרוי-
סער וואונדער.

אַ וואונדער אין פרט פונעם קאָלאָסאַלן פאַרנעם און פאַרמעסט פון זיין
רייכן, פּיזאַפאַרביקן, פּילזייטיקן שאַפן, שפּעדיק און עשירותדיק אין כּחות
און אין איכות, אין אויפטו און דערגרייכונג, — אַ נס און אַ וואונדער אין
אומדערמיידלעכן, אומאויפהערלעכן, קוואַליקן שאַפן אין משך פון 57 יאָר
(פונקט אזוי פּיל וויפּל יאָרן אונדזער שלום-עליכם האָט געלעבט!).

דער נס פון זיין גרויסן קינסטלערישן אויפטו ווערט נאָך קלאַרער,
בוילעטער און מער צום באַוואונדערן, ווען מען האָט אינזיגען די דאַטע, ווען
ער האָט געשטעלט זיינע ערשטע טריט אין אונדזער ליטעראַטור: זיין ערשטע
שאַפונג, אַ סקיצע „משהלע“, איז געווען געדרוקט (אין וואַכנבלאַט „דער

יחד, נומ. 48) דעם 29טן נאוועמבער, 1900 — מיט א זעכציק יאָר צוריק. שלום אַשש שאַפן, זיין ליטעראַרישע ירושה, זיין ריזיקער קינסטלערישער פאַרמעג — דאָס איז אַ וועלט מיט וועלטלעך. דאָס איז אַן אומגעווענער גרויסער אוצר, אויסערגעוויינלעך רייך אין טעמאַטיק, סיי יידישער, סיי און ניווערסאַלער. דאָס איז אַן אוצר פון צענדליקער וואַגיקע בענד דערציילונגן גען, דראַמען, ראַמאַנען, רייזע־בילדער, חוץ הונדערטער קלענערע און גרע־סערע נאַוועלן, סקיצן, אַרטיקלען.

שלום אַשש לאַנגיאַריק שאַפן — ריזן־טריט איבער דער לאַנגער יידי־שער און ניט־יידישער געשיכטע און איבער דער וועלט־מאַפע, איבער דער געאָגראַפיע. איר האָט דאָ קינסטלערישע באַשרייבונגען און דערציילונגען פון גאַנצע תקופות אין יידישן לעבן: פאַרצייטיקע־ביבלישע, מיטדאַלטער־לעכע, היינטיקע. איר האָט דאָ ברייטע פאַנאַראַמעס, לעבעדיקע ביל־דער פון יידישן לעבן אין פּוילן (דעם קינסטלערס געבורטלאַנד), רוסלאַנד, מערב־אייחאַפע, ארץ־ישׂראל, אַמעריקע; בילדער פון יידן און אויך ניט־יידן. און אומעטום, אין די ווייטסטע עפאַכן און לענדער, פילט זיך דער גאון־קינסטלער זיימיש. ער האָט געהאַט די גרויסע קראַפט אַריינצולעבן זיך אין דער געשילדערטער סביבה און עפאַכע, ווי ווייט אַפּגערוקט זי זאל ניט זיין.

שלום אַשש שאַפן — כסדרדיקער קינסטלערישער וואוקס, באַרג־אַרויף, גאַנג־פאַראַויס — פון דערציילונג צו דראַמע, צו ראַמאַן. אינעם גאַנג פון זיין שאַפן — פיל באַזונדערע שטופן, גראַדאַציעס, פעריאָדן, הערפאַרונגען, קינסטלערישע מיטלען. אין דעם שטוינענדיקן סכום פון זיין שאַפן — אַ שלל, אַ שפע און רייכע פאַרשיידנאַרטיקייט פון ממש הונדערטער לעבנס־טיפּן, פּיגורן, געשטאַלטן (און יעדער „העלד“ — אַן עולם קטן), — אַ וועלט מיט לעבנס־סצענעס, בילדער און בילדער־גאַלערייען, מאַסן־סצענעס, גע־שיכטלעכע עטאַפּן, עפּיאָדן, פּראָבלעמען (דער עיקר: פון רעליגיע און עטיק, יושר און אומיושר), סיטואַציעס, פּסיכאָלאָגישע אַנטפּלעקונגען, גע־שעענישן, געראַנגלען, קאַנפּליקטן. איר האָט דאָ גאַנצע וועלטן מיט איבער־לעבונגען, שטימונגען, באַגערן, בענקשאַפטן פון יחידים און גרופּן. אידייען קאַמפּן, געמיט־צושטאַנדן, סאַציאַלע קאַמפּן, לעבן־שטייגערס, קולטור־ספּערן, עקאָנאָמישע מדרגות, סאַציאַלע העלדן, עמאַציאָנעלע העלדן. גאַנצע דורות, צייט־אַפּשניטן, קאָנטינענטן, סביבות, געגנטן, — טייכן מיט טייכלעך, שטראַך מען מיט שטרעמעלעך; דער אַמאַל און דער נעכטן אין לעבן פון אונדזער פּאָלק (און אויך אַנדערע פעלקער) אויפגעלעכט דורך דער רייכער, גע־בענטשטער, שעפּערישער פּאַנטאַזיע פונעם גרויסן קינסטלער, דעם זענער; דער היינט — אין זיין פונעם נעכטן.

איר פאַרטיכט זיך אין דער וועלט פון שלום אַש, אין זיינע דערצי־זונגען, שילדערונגען, מאַדערייען, פאַרצייכענונגען, דראַמען און דראַמאַטי־זאַציעס, געשטאַלטונגען, באַשרייבונגען, עסייען; איר גאַפט און איר שטוינט פון זיין הערקולעסישער שאַפונגס־ענערגיע; איר ווערט פאַרכאַפט פון זיינע

גרויסע קינסטלער-כוחות, און איר פראווט זיך אָפגעבן אַ חשבון וועגן דעם סוד, יסוד און מהות פון דער אַש-פּערזענלעכקייט. איר זאָגט זיך: אַש איז געווען אַ גרויסע, גאָר אַ זייער קאָמפּליצירטע פּערזענלעכקייט. עס פּאָדערט זיך אַ לאַנגיאַריקע, ערנסטע, געדולדיקע, וויסנשאַפּטלעך-אַביעקטיווע שטודיע, אַ טיפּע פּאַרשונג פון דער אומגעהויער-רחבות-דיקער אַש-שאַפּונג, אַש-פּער-זענלעכקייט, אַש-פּראַבלעם, אַשס לעבנס-געשיכטע, אַן אַריינבליק אין די פּאַרשיידענע השּפּעות אויף זיין שאַפּן, אין די קוואַלן, פון וועלכע ער האָט געשעפּט. עס פּאָדערט זיך אַ גרינטלעכער אַנאַליז פון זיינע באַזונדערע ווערק אויפן לאַנגן וועג פון זיין שאַפּן; עס פּאָדערט זיך קלאַר צו מאַכן גענוי די ווירקונג פון זיינע באַציאונגען מיט אַנדערע יידישע און פיל ניט-יידישע וואַרט-קינסטלער. מען דאַרף געדענקען, אַז אַלס אַ יונגערמאַן פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר, ווען זיינע ערשטע דראַמען („מיטן שטראַם“, „משיח ציטן“, „גאָט פון נקמה“) האָבן מיט גרויס דערפאַלג מאַרשירט איבער די בינעס פונעם טעאַטער אין איראַפּע (פוילן, דייטשלאַנד, רוסלאַנד) האָט שוין שלום אַש אַנגעקניפּט און אַנגעהאַלטן פּערזענלעכע און ליטעראַרישע פּאַר-בינדונגען מיט פיל אַנגעזעענע פּוילישע, רוסישע און דייטשע קינסטלער פון דער ליטעראַטור און פונעם טעאַטער.

די „פּאַלקס-שטימע“ אין וואַרשע האָט לעצטנס פּאַרעפּנטלעכט אַן אינ-טערעסאַנטע סעריע בריוו פון שלום אַש, געשריבן אין 1903 און 1904, צו די באַרימטע פּוילישע וואַרט-קינסטלער סטאַניסלאַוו וויטקעוויטש און סטעפּאַן זשעראַמסקי (די בריוו זיינען געוואַמלט און באַאַרבעט פון פּראַפ. סטאַניסלאַוו פּיגאַן). פון די בריוו איז קלאַר די מאַראַרישע הילף און שטיצע, וואָס דער דעמאָלטדיקער יונגער יידישער שרייבער האָט געקראַגן פון פּוילישע שריי-בער און קינסטלער. פּראַפ. פּיגאַן באַמערקט טאַקע: „אין זיין [אַש] יוגנט-לעכער געשטאַטליקונג האָט נישט קיין קליינע ראַל געשפּילט דאָס צוזאַמענ-לעבן מיט וויטקעוויטש און זשעראַמסקין און בכלל מיט דער פּוילישער קינסטלער-סביבה“. פּראַפ. פּיגאַן מאַכט קלאַר, אַז אַש „איז אויף לאַנג גע-ווען אונטערן איינדרוק פון אונדזערע גרויסע שרייבער: פּרוס, וויטקעוויטש און זשעראַמסקי“ („פּאַלקס-שטימע“, דעצ. 15, 1959).

וואָס פאַר אַן עס-הוספר זיינען מיר, אַז מיר האָבן נאָך עד-היום ניט קיין פּולע, אויסשעפּלעכע, אויספירלעכע ביאָגראַפיע, ביבליאָגראַפיע, מאַנאָגראַפיע פון אַט-דעם ריז צווישן קינסטלער?! מיר האָבן מסתמא הונדערטער אַרטיקלען וועגן אַשן (צעוואַרפן אין צייטונגען, זשורנאַלן און אַלס קאַפּיט-לעז-עסייען אין ביכער) — אָבער קיין גרינטלעך ליטעראַריש-קריטיש ווערק וועגן זיין 57-יאַריקן שאַפּן, וועגן זיין שאַפּונג-פּראַצעס, וועגן זיינע ברייטע קינסטלערישע לייזונגן, וועגן זיינע קונסט-מעטאָדן!

שלום אַש מיינט: אייביקער אומרו, אויפברוי, שטורעם, אימפעט, אימ-פולסיווקייט, פּיער, דינאַמיק, אָפט סטיכיע — אין לעבן און אין שאַפּן. די כסדרדיקע פּאַמיקייט פון דער אַש (און פּיל-אַשיקער) פּערזענלעכקייט איז

אויך דער שליסל צו זיינע מעלות און חסרונות. אָשס לעבנס־וועג און שאַ־פונגס־וועג מיינט: וואַנדערונגען, בע־ונד זיין, אימראַיק טראַגן זיך, ״ויסען ויחנ״ איבער לענדער (פיזיש און קינסטלעריש), עפּאַכעס, טעמעס. דער תּמיד־שאַפּערישער, מיזאַמער קינסטלער און מענטש שלום אַש איז געווען אַ שטענדיקער מושג מקום (געאָגראַפּיש, היסטאָריש, טעמאַטיש), כּסדר גע־ווען געטראַגן על כּנפי נשרים פון זיין וואולקאַנישן אומרו און פון זיין מעכ־טיקער פּאַנטאַזיע.

שלום אָשס הויפט־צויבער און כּוח שטעקט, ניט אַזוי פּיל אין דער קאַנסטרוקציע און אַרכיטעקטור פון זיינע ראַמאַנען, ווי אין זיין מאַלעריי און פּאַנעזיע. ער איז דער פרעכטיקער נאַטור־מאַלער, שטייגער־מאַלער און מאַ־לער פון כּרייטע, רחבת־דיקע, לאַנג־שטרעקיקע לייווטן, פון מקרוב און מרחוק. ער איז דער זעלטן־פּיינער דיכטער, זינגער און באַזינגער. זיין קראַפט אַלס טאַלאַנטפולער פּאַעט און נאַטור־מאַלער האַט ער שוין אַנטפּלעקט אין זיין יוגנט־ווערק ״אַ שטעטל״ (געדרוקט צוערשט קאַפּיטלעכווייז אין 1904 אין דעם פּעטערבורגער ״פּריינד״, און אין בוך־פּאַרס אין וואַרשע אין 1905). אַט־די קראַפט האַט שפּעטער געקראַגן איר אויסדרוק אין אַ סך אַנ־דערע ווערק זיינע, וואָס האַבן אַלץ מער באַפעסטיקט זיין אויבן־אַן פּאַזיציע אין אונדזער ליטעראַטור.

דער סימן־מובהק פון אָשס נוסח איז זיין עמאַציאָנעלקייט, ליינדשאַפּט־לעכקייט, טעמפּעראַמענטפולקייט, יונגשאַפּט, לעבנס־דורשטיקייט, פיזישע און גייסטיקע הנאה פון לעבן — אַבער וואָס שפּעטער אין זיין לעבן און שאַפּ, אַלץ מער אויך ישוב־הדעת, פּאַרטיפּטיקייט, שטרעבונג צו אַביעקטיווקייט, קאַמבּינירט מיט ״על התורה ועל העבודה״, מיט לערנען און פּאַרשן: מענטשן, תקופות, קולטור־אוצרות (יידישע און ניט־יידישע).

אָשס טראַגעדיע: איינער פון די ייִדישסטע שרייבער, וואָס מיר האַבן געהאַט (לויט זיין דערציאונג, גייסט, אידייע, טעמאַטיק אין דער גרעסטער צאָל פון זיינע ווערק), האַט ער, ניט־געקוקט אויף זיינע פּיל אַנשטרענגונגען און באַמיאונגען, ניט באַוווּזן אַריינצואוואַקסן אין פּאַלק, ווערן איינגעבאַקן אין האַרץ פון די ברייטע ייִדישע פּאַלקס־מאַסן, ווערן איינס מיט זיך, ווערן זייער לערער און מדריך. זיין טעמפּעראַמענט, זיינע קאַפּריזן, זיינען אים געשטאַנען אין וועג. די פּאַלקסטימלעכקייט פון זיין קערנדיק, באַטעמט לשון, טיף־פּאַרזאָרצלט אין דעם טויזנט־יעריקן לעבן פון אונדזער ייִדיש; זיינע אַפּטע פּראוואן צו דערנענטערן זיך באמת צום פּאַלק, האַבן בלויז טיילווייז געהאַלפּן.

אייניקע פון די סיבות זיינען געווען: ער איז אין תּוך געווען אין איי־ניקע פון זיינע שאַפּונגען אַ קינסטלער, צייטנווייז מיט רעאַקציאָנערע ניִי־גונגען, טענדענצן און אויסדרוקן. ער איז ניט געווען דאָס וואָס מענדעלע, שלום־עליכם און פרץ האַבן מיט זיך פּאַרגעשטעלט: דורכאויס פּאַרבונדן מיטן פּאַלק, מיטן לעבן פון פּאַלק, מיט זיינע ווייטאַקן אין האַפּענונגען, מיט

זיינע קאמפן, שטרעבונגען, פראטעסטן, ער איז ניט געווען, ווי זיי, פאר-
וועבט מיטן כלל פון די ברייטע, ליידנדיקע, עקספלואטירטע, אונטערדריקטע
פאלקס-מאסן. ער איז אַט אַוועק פון יידישן לעבן (ווען פרעמדע מאַטיוון,
סביבהס, טעמעס, שטאַפן פאַר זיין שאַפן), און אַט איז ער צוריקגעקומען צום
פאַלק, און ווי פאַטעטיש-רירנדיק, עכט און האַרץ-רייסנדיק אויסגערופן:
„את אחי אנכי מבקש“.

ער האָט אין פאַרשיידענע פעריאָדן פון זיין לעבן און שאַפן ניט-ווילנדיק
אַפגעפרעמדט פון זיך דעם יידישן אַרבעטער-קלאַס. קלאַסן-באַוואוסטזיניקע
יידישע אַרבעטער און האַרעפאַשניקעס, וואָס האָבן אין די ווערק פון די דריי
גרויסע קלאַסיקער אונדזערע דערשפירט טיפע ליבשאַפט צום פאַלק, באַזונ-
דערס צום אַרעמאָן, האָבן געמוזט דורכלעבן אַ געפיל פון פאַרהרוס, ווען זיי
האָבן אין אייניקע פון אַשס ווערק (אַ שטעטל, „ר' שלמה נגיד“, א. אַנד.)
געזען, ווי דער דיכטער און מאַלער אַש גאַריפיצירט און אידעאָליזירט די
גבירים (ר' יחזקאל גאַמבינער, שלמה נגיד און אַנדערע) און זייער לעבן,
ווי ער זעט אַ גאַט-געבענטשטע נתתדיקע אידיליע אין דעם פאַרחושכטן,
אַרעמען, וויסטן, נויט-ליידנדיקן שטעטל.

בעת די אַרעמע שייכטן פון פאַלק האָבן פאַרנומען אַ צענטראַל אָרט אין
די שאַפונגען פון אונדזערע קלאַסיקער (און זייערע געטרייע מיטזייטלער און
נאַכפאַלגער) און געזען אין אַט-די קלאַסיקער זייערע פריינט און פאַרטיי-
דיקער, האָבן די יידישע אַרבעטער און האַרעפאַשניקעס געזען, אַז זיי פאַר-
נעמען אַ ווייט ניט-אַנגעזעען אָרט אין אַשס ווערק, געוויס, האָט דער טאַ-
לאַנטפולער קינסטלער געזען און געוויזן די האַרעפאַשניקעס, די אַרעמע-זייט
פון „קוילער-געטל“, די אַרעמע שמיסער-יונגען (פון דער דערציילונג „די
יאַטישע טאַכטער“); געוויס האָט ער אין אייניקע פון זיינע סאַציאַל-געזאַ-
דענע ראַמאַנען געשילדערט פאַבריק-אַרבעטער און וויערע קאַמפן פאַר אַ
בעסער לעבן („אַנקל מאַזעס“) און אַרויסגעוויזן סימפאַטיע פאַר יידישע אַרע-
מעדייט (אין ראַמאַן „וואַרשע“), — דאָס זיינען אָבער ניט געווען די כאַ-
ראַקטעריסטישע געשטאַלטן פון זיינע ווערק.

ושלום אַשס לעבנס-וועג און שאַפונגס-וועג מיינט: ניט קיין גלייכע לי-
ניע, נאָר — זיגואַן, אַפּוויגן, בלאַנדזשענישן, ווידערשפּרוכן, מעטאַמאָר-
פּאָזעס, אומוואַנדלונגען, שדום אַש באַדייט: אַ ריזיקער צושטייער צו אונ-
דזער ליטעראַטור, אַ קאָלאַסאַלע באַרייכערונג פון אונדזער קינסטלערישן
שאַפן, שוואונג און אויפשטייג אין געביט פון פאַרוואַנדלען דעם רוי-שטאַף
פון לעבן אין קונסט, ריזיקע מעזות — אָבער אויך חסרונות. פון איין זייט
— מייסטערשאַפט אין שפּראַך און סטיל, פון דער צווייטער זייט — ניט-
געצאַמטקייט, מאַנגל פון צימצומדיקייט און פון מייסטערישן קאָנטראַל אי-
בערן חומר פון וואַרט און בילד. דער גרויסער קינסטלער איז סיי ניט דער-
שאַצט געוואָרן, סיי איבערגעשאַצט געוואָרן.
דאָס דערקלערט אויך, פאַרוואָס אין איינעם-און-דעמזעלבן ווערק זיי-

נעם איז אפט פאראן א ניט-גלייכע קינסטלערישע קוואליטעט (א ניט-גלייכע קוואליטעט צווישן באזונדערע ביכער איז מער פארשטענדלעך). בכלל זיי נען אשם ווערק אפט אן אינטערעסאנטע שטודיע פון קאנטראסטן און סתירות. אונטער איין דאך הויזן צוזאם אלע ראמאנטיק און רעאליסטישע שילדערונג; אין אייניקע ווערק — א פון-אויבן-אראפ באציאונג צו הארעפאשניקעס און — טשאַרליס פראטעסט (אינעם ראמאן „אנקל מאַזעס“) קעגן סאציאלע עוולות, קעגן באַרובן אַרעמעלייט פון דער מעגלעכקייט צו וואוינען אין לייטישע דירות; און — אשם אוניווערסאליזם, זיין באַהעפטן זיך דיכטעריש — בעל-שם-טובדיק מיט דער וועלט („דורך יעדן אַטעם מיינעם אַטעמט די וועלט, קלערט זאכארי מירקין, הויפט-העלד פון אשם טרילאָגיע „פאָרן מבוֹר“ [אין דעם ראַמאָן „פעטערבורג“]); און — זיינע רירנדיקע, סימפאטישע שילדער-רונגען פון פראַטעסט-דעמאָנסטראַציעס פון דער יידישער אַרעמשאַפט אין וואַרשע און פון דער מאַי-דעמאָנסטראַציע אין לאַדזש (אינעם ראַמאָן „וואַרשע“).

פון איין זייט — מיסטיציזם אין די קריסטוס-ראַמאָנען („דער מאָן פון נצרת“, „דער אַפאָסטאַל“, „מערץ“); פון דער צווייטער זייט — אַזעלכע דער-הויבנדיקע זאַגן, ווי: „אָ מענטש קאָן נאָר דעמאָלט ווערן אויסגעלייזט, ווען ער לייזט זיך אויס אַלס יחיד און שפּאַנט זיך אין ווי אַ קליינער טייל פון אַ כלל“ (ראַמאָן „וואַרשע“). אַדער: „אַנדערע זוכן חסרונות אין מענטשן, איך זוך שטענדיק אויפצודעקן מעלות אין אים“. אַדער: „איך גלויב, אַז ס'איז דאָ איין-איינציקע מאַראַל פאַר אַלע צייטן און אַלע וועלטן, די מאַראַל פון אמת און פון מענטשן-ליבע. קיין אַנדער מאַראַל איז נישטאָ“ (זאַגט ש. אַש דורך זאַכאָרי אין ראַמאָן „מאָסקווע“). אַדער: „איך זוך אין יעדן ווערק נישט נאָר די קינסטלערישע פאָרם, נאָר אויך מאַראַלישע, רעליגיעזע אינ-האַלט... און אונטער רעליגיעזע אינהאַלט מיין איך: מענטשן-ליבע און מענטשלעכקייט, ווייל האָס העכסטע דינסט פאַר גאָט איז דאָס דינסט פאַרן מענטש“ (פון אַש אַ רעדע בעת אַ קבלת-פנים אין לאַנדאַנער פּען-קלוב אין 1939). אַדער אַזאַ הומאַניסטישע ווענדונג: נחמן מייזל שרייבט (אין אַן אַרטיקל אין „יידישע קולטור“, יולי-אויגוסט, 1940): „אין אַ ברייול צו מיר, אין שטיכות מיט די פייערונגען פון דוד בערגעלסאָנס 20-אַריקן שאַפן, האָט שלום אַש געבעטן איבערגעבן זיין וואונגש בערגעלסאָנען, אַז ער זאָל זיין גרויסן מערקווירדיקן טאַלאַנט באַנוצן איינצופאַנגען מענטשנליכע און מענטשלעכקייט צווישן זיינע לעזער.“

מענטשנליכע און מענטשלעכקייט האָט דער גרויסער וואַרט-קינסט-לער אויך געפּרעדיקט אין פיל פון זיינע אַנטי-נאַצי דערציילונגען, אין פיל פון זיינע אַרויסטרעטונגען קעגן היטלעריזם אין משך פונעם צווייטן וועלט-קריג אינעם פעריאָד, ווען אַש איז געווען אַ מיטאַרבעטער פון דער „מאַרגן פרייהייט“, אַקטיוו אין אַנטי-פאַשיסטישע „מלחמה-רעליף“-אַקציעס און אַלס פאַרזיצער פונעם אַנטי-פאַשיסטישן יידישן קאָמיטעט פון שרייבער און קינסטלער אין ניו-יאָרק. ז. ווינפּער האָט דערציילט אין „יידישע קולטור“

פון יאנואר, 1955: „איבערגעבנדיק פסח נאָוויקן זיין ערשטע דערציילונג, האָט ער [אַש] געזאָגט: — איך טייל נישט אייער פּאַליטישע אידעאָלאָגיע. נאָר איר זייט דער כוח, וואָס ראַנגלט זיך אויף טויט פאַרן לעבן פון דער וועלט, און פון אונדזער פּאַלק, און איך וויל זיין אין אייער הייליקן געראַנגל. און ווידער, וואָס איז שייך ווידערשפרוכן: דערזעבער קינסטלער אַש, וואָס האָט געזוכט שיינקייט אין רחניות, אין גייסטיקע יידישע ווערטן, האָט צייטנווייז פאַרבענקט זיך נאָך כוֹלָה וואַכעדיקייט. פון איין זייט האָט אים געצויגן צו נשמה־תורהדיקייט, פון דער צווייטער זייט האָט ער געקענט אַ זאָג־טאַץ (בעת ער איז אַמאָל געווען אין ירושלים): „איך דאַרף זיין צווישן אַ פּאַלק, וואָס פאַרמאַגט אַ מאַטקע גנב, און דאָ זיינען אַלע נשמה־תורהדיקע יידן“. פון איין זייט האָט ער געשעפט מיט פּוֹלֶע הויפּנס פון תנ"ך און תלמוד, פון מדרש, חסידות, קבלה (שוין אין מאַי, 1907, האָט י. ל. פּרץ אין אַן אַר־טיקל אין דער וואַרשעווער „ראַמאַנציטונג“ וועגן אַשן און זיינע ווערק „שטעטל“, „משיתם צייטן“, „גאַט פון נקמה“, באַמערקט: „אַש איז אַפּגע־פאַרן קיין ארץ־ישׂראל, ציידה לדרך׳ האָב איך אים געזען מיטגעמען: פּאַלקס־ליטעראַטור, קבלה־ספּרימלעך און מדרש“). פון דער צווייטער זייט האָט ער (אין צוגרייטונג צו זיינע קריסטוס־ראַמאַנען) געשעפט פון דער „עוואַנגעליע“.

אַשס קריסטוס־ראַמאַנען האָבן, ווי באַקאַנט, אַרויסגערופן קעגן אים אַ סוואַליע פון מיאוסע פּערזענלעכע אַטאַקעס מצד רעאַקציאָנערן מכל המינים: זיידלערייען, פאַרלוימדונגען, ברכולים און זלזוים, שמוֹד־באַשולדי־קונגען, געשרייען: „מומר להכעיס“ און „אַפּטריניקער“. אין אַט־די ווילדע אומווירדיקע אַטאַקעס קעגן איינעם פון די טיף־יידישסטע שרייבער, אין תוך אַ טיף־גלויביקן, פרומען שרייבער, האָט געשטעקט הפּקרות, צביעות, טעמפע זינדיקע קנאה־שנאה, ניט־פאַרגינעריי.

פאַרשטייט זיך, אַז מיט און דורך אַט־די דריי ראַמאַנען איז דער גרוי־סער קינסטלער נכשל געוואָרן. אַש האָט אַבער אין זיין פאַרטיידיקונג דער־קלערט, אַז דער הויפּט־ציל פון אַט־די דריי ראַמאַנען איז צו דערנענטערן קריסטן צו יידן, צו שאַפן צווישן קריסטן אַ טיפּערע פאַרשטענדעניש פאַרן יידישן פּאַלק.

ש. אַש איז געווען און פאַרבליבן אַ ריז אין דער ליטעראַטור. די גרויסע רשימה פון זיינע פאַרעפנטלעכטע ווערק איז מער זוי אימפּאַזאַנט — זי רופּט־אַרויס וטשויונג און באַוואַנדערונג. און אַט איז דאָס (ווייט ניט־פּוֹלֶע) צעטל פון אַשס 57־יאַריקן שאַפן: אין אַ שלעכטער צייט (1902), צוריקגעקומען אַדער מיטן שטראַם (1905), אַ שטעטל (1905), משיחס צייטן (1906), גאַט פון נקמה (1907), שבתי צבי (1908), מאַמענטן (1909), יחוס (1909), אמנון און תמר (1909), אַמעריקע (1910), מערי (1911), דער בונט פון די שוואַכע (1912), ארץ־ישׂראל (1912), דער וועג צו זיך, יפתחס טאַכ־טער, ר' שלמה נגיד (1913), פאַר אונדזער גלויבן (1914), חורבן פּוילן, שנירל פּערל (1915), מאַטקע גנב (1917), אַנקל מאַזעס (1918). קידוש השם

(1919), כישופמאכערין פון קאסטיליען (1920), מאראנען (1922), די מוטער (1923), יוסף (1925), טויט-אורטייל [עלעקטריק טשעיר] (1924), שפאניע (1925), חיים לעדערערס צוריקקומען (1927), ארץ-ישראל-רייזע (1927), רעזערענד חר. זילבער (1927), קוילן (1928), די טרילאָגיע „פארן מבור“: פערטערבורג, ווארשע, מאַסקווע (1927-1931), גאַטס געפאָנגענע (1933), דער תהילים-אידי (1937), ביים אָפּגרונט (1937), דער געזאָנג פון טאַל (1938), דער מאָן פון נצרת (1940), דער אָפּאַסטאַל (1943), דער ברענענדיקער האָרן (1946), איסט ריווער (1947), מערי (1949), משה (1951), אָן איבערגאַנג אין דער נאַכט (1954) — אין יידיש: „גראַסמאַן און זון“ (1954), חוץ דעם: גאַר אַ גרויסע צאָל דראַמאַטישע ווערק, צווישן זיי: „דאָס הייליקע מיידל“ (1916), אַ דראַמאַטיזאַציע פון „מאַטקע גנב“ (1917), „ווער איז דער פּאַ-טער“ (1918), „דער טויטער מענטש“ (1920) און הונדערטער סקיצן, שייך דערונגען, קליינע דערציילונגען, די צוויי טעאַלאָגיש-פּילאָסאָפּישע ווערק, אין וואָס איך גלויב „אין גורל“, און פּיל-פּיל אַנדערע שאַפּונגען. גאַר אַ באַזונדער קאַפּיטל איז אַשס גרויסע באַרימטקייט אין דער ניט-יידישער וועלט און זיינע שטאַרק-געלויבטע ווערק אין ענגלישער איבער-זעצונג. צווישן זיי: די טרילאָגיע „די דריי שטעט“ (1933), „מאַטקע דהי טהיעף“ (מאַטקע גנב, 1933), „דהי וואָר גאָס אָן“ (וועגן די טאַציר-ציונות קעגן יידן), „דהי סאַנג אָו דהי וואַלי“ (דער געזאָנג פון טאַל; 1939), די דריי קריסטוס-ראַמאַנען „דהי נאַזאַרין“, „אַפּאַסטאַל“ און „מערי“ א. אַנד. פון אַשס ערשטן ביכל דערציילונגען „אין אַ שלעכטער צייט“ פון יאָר 1902 ביז זיין לעצטן ווערק. „גראַסמאַן און זון“ (1954) — סאַראַ ריזיקער מהלך! און דער גרויסער מייסטער האָט נאָך פּלאַנירט נייע, פּרישע ווערק פון יידישן לעבן אין ישראל.

„שלום פון קוטנע“ פאַרנעמט אַ חשובן כשר-פאַרדינטן אויבן-אָן אין אונדזער ליטעראַטור.

יאַנאַר, 1960

אייזיק ראבאָי

(1885-1944)

1.

אייזיק ראבאָי (1885-1944) — זיין נאָמען, זיין אָנדענק איז געבליבן איינ-געבאקן אין האַרצן פון פּאָלק. ער האָט זיך דורך זיינע גרויסע ווערק, דורך זיין שטרענגליקער פּערזענלעכקייט, דורך זיינע פּראָגרעסיווע מעשים באַ-ליבט געמאַכט ביי די יידישע פּאָלקס-מאַסן. ער האָט זיך דערהויבן צו דער מדרגה פון אַ פּאָלקס-שרייבער. ער איז געווען דער שרייבער פון פּאָלק. אייזיק ראבאָי איז געווען איינער פון אונדזערע אַריגינעלסטע און קוואַ-ליקסטע שרייבער. ער איז געווען אַ פּראָגרעסיווער וואַרט-קינסטלער. ער איז אויך געווען איינער פון אונדזערע אַמעריקאַנישטע שרייבער. ראבאָי דער מענטש איז געווען אייגנאַרטיק, ווי ראבאָי דער קינסטלער. דערביי זיינען ער און זיין שאַפן געווען — איין זאך, איין האַרמאָנישע גאַנצ-קייט. ער איז געווען די פּשטות אַליין, אין דעם וואונדערלעכן זין פון אַט-דעם וואַרט. ראבאָי האָט אַריינגעבראַכט גאַר נייע מאַטיוון אין דער יידישער ליטע-ראַטור. מאַטיוון פון יידישער ערד-אַרבעט. ער האָט שוין אין זיינע ערשטע ווערק אַריינגעבראַכט דעם ריח השדה — די פאַרפיומען פון פעלד, פון דער אַמעריקאַנער פרערי. אייניקע פון זיינע ווערק זיינען טאַקע געווען אַ געזאַנג צו ערה, צו פעלד, צו פרערי, צו די אַקערער און זייער. ראבאָי, אַ גלענצנדיקער פּראָזע-שרייבער, אַ מייסטער-דערציילער, איז אין די מערסטע פון זיינע ווערק געווען און פאַרבליבן אַ דיכטער-דערצייל-לער. עכטע פּאַנזיע שיינט-אַרויס, זינגט-אַרויס האַרציק, נשמהדיק, פון זיינע מערסטע פּראָזע-ווערק.

זיין טעמאַטיק: 1) בעסאַראַביע — די געגנט, וואו ער האָט פאַרבראַכט זיין קינדהייט און זיינע יינגלשע יאָרן; 2) אַמעריקע: א) די ווייטע וועסט, די פרערי פון נאָרט דאַקאָטאַ; ב) ניי-ענגלאַנד, קאַנעטיקוט און ניו-דזשערזי, ערד-אַרבעט; ג) ניו-יאָרק — די יידישע איסט-סאַיד, שאַפ-סביבה, היימען

פון יידישע האַרעפּאַשניקעס, ביטערע עקאַנאָמישע קאַמפּן, סטרייקס, באַ-
סישע עקספּלאָאָטאַציע, נויט ; (3) דער מענטש א. ראַבאַי, דער שאַפֿ-אַרבעטער
און שרייבער אייזיק, דער פעלד-און פּערד-אַרבעטער און שרייבער אייזיק
(אַדער אַי), זיינע איבערלעבונגען, זיינע דערפּאַרזונגען, זיין קוק אויפן לעבן,
און די מענטשן לעבן אים, אַרום אים, דער עיקר, זיין משפּחה.

ראַבאַי'ס קינסטלערישע גבורה באַשטייט אין שילדערן, מאַלן, אין ליי-
רשירעאַליסטיש אַרויסברענגען איינצלהייטן. זיין כוח באַשטייט אין קינסט-
לעריש אויפֿלעבן קלאַנגען, ריחות, פּאַרבו. זיינע ווערק, למשל, וועגן בע-
סאַראַביע גיבן אונדז די פּלאָראַ און פּאַנאַ, די געוויקסן און בעלי-חיים, די
הימלען און די ערד, די שנייען און בלאַטעס, די יאַר-סעזאָנען פון בעסאַ-
ראַביע ; די ריחות פון אירע שאַף און «סטיניעס», די אַטמאָספּער, די טע-
נער, די ריטמען, די מאַכלים פון דער געגנט ; דעם סאַראַקטער, דעם הולך
און דעם הילוך, די מראה, דעם דיבור, די הנהגה פון אירע יידן פון פּאַר-
שידענע עקאַנאָמישע שטאַנדן. דאָס זעלבע קאָן געזאָגט ווערן וועגן זיינע
ווערק, וואו ער גיט אונדז שטיקער אַמעריקע — לעבעדיקע, רוע שטיקער,
אומגעקיינסטלט. ער איז געווען דער קינסטלער מיטן שאַרפן אויג פאַר קאָ-
לירן, מיטן שאַרפן געהער פאַר קלאַנגען, און מיט שאַרפן חוש-הריח.

זיין סטיל ? עו דיסקייט, תמימותדיקייט, נאַטירלעכקייט און עכטיקייט
ביז גאָר. ער זוכט ניט «מאַכן אַן איינדרוק». ער זוכט ניט קיין באַפּוצונגען,
באַצירונגען, «ליטעראַרישע» שטיק.

דורך זיינע ווערק רעדט דער אמת. זיי קלינגען אַפּט בראַשיתדיק, חומש-
דיק, «ביבליש». זיינע ערד-געזאַנגען, דורסגעוועכט מיט שיינער מענטשלעכער
ליבע, דערמאַנען אין שיר-השירים.

ער שרייבט רואיק, פאַמעלעך, ניט-געאייזט. אויך די נאַטור אַימלט זיך
ניט. אַ וואַרעמער ליריזם באַחנט זיין פּראָזע. אַ מילדער, האַרציקער, שלום-
עליכמישער הומאָר, נעמט-דורך זיינע ווערק. און איבער אַלע זיינע שאַפּונ-
גען, און צווישן די שורות פון אַלע זיינע ווערק, שוועבט דער גיסט פון טי-
פּער ליבשאַפט צו מענטשן, דער עיקר, צום האַרעפּאַשניק, צום יגיע-כפּימניק,
און באַזונדערס צום ליידנדיקן, עקספּלאָאָטירטן, געקריודעטן מענטשן.

גרויסע טיילן פון זיינע ווערק זיינען אויטאָביאָגראַפיש, מעמאָריסטיש,
זכרונותדיק. אָבער אפילו אין אַט-די אינדיווידועלע אַדער אינדיווידואַל-
ליסטישע טיילן איז שטאַרק בוילעט און ניכר דער סאַציאַלער מאַמענט :
עס רעדט זיך ניט נאָר וועגן אייזיקן (פון מחבר גופּא), נאָר וועגן טויזנטער
אַזוינע ווי ער. עס רעדט זיך וועגן דעם ייד דעם האַרעפּאַשניק אין אַ האַר-
טער, ברוטאַלער סביבה פון קאַפיטאַליסטישער עקספּלאָאָטאַציע. פאַר ראַ-
באַין איז ניט שייך קיין אינדיווידואַליסטישע גריבלעריי.

שוין פון אָנהויב-אָן פון זיין שאַפּן האַט ער אַרויסגעוויזן טיפּע ליב-
שאַפט צום אַרבעטנדיקן מענטשן. ער האַט זיך אַלץ מער און מער פאַרבונדן
מיטן פּאָלק ; אים געווידמעט זיין טאַלאַנט, זיין קינסטלערישע ענערגיע. ער
האַט באַזונגען דעם קעמפּנדיקן, קלאַסן-באַוואוסט-זיניקן אַרבעטער. ער האַט

באַזונגען זיין כוח צו שאַפן, בויען, ליב-האַבן. שטיקער לעבן פונעם פּאָלק האָט ער קינסטלעריש געשטאַלטיקט אויף ברייטע זייזונטן. ער האָט זיך אויך אויסגעצייכנט מיט געזונטן, פֿעבנס-אַטעמענדיקן אָפּטייטן, מיטן קלאַסן-באַוואוסטזיניקן אָפּטייזום פונעם קעמפנדיקן, מאָנענדיקן, פּאָליטיש-פּאַרגע-שריטענעם אַרבעטער און פּראַגרעסיוון שעפּערישן שרייבער, וואָס גלויבט אין דעם זיג פון אַרבעטער-קלאַס, פון פּאָלק, פון דער פּאַראויסמאַרשירנדיקער מענטשהייט.

עס איז אויך געווען נאַטירלעך פאַר ראַבאָיין אַרויסצואווייזן אין זיינע ווערק אַזאָ טיפּע ליבשאַפט און פאַרשטענדעניש פאַר בעלי-חיים, פאַר שאַף און רינד, און דער עיקר — פאַר פּערד און לאַשיקלעך. אַלע אונדזערע קלאַסיקער האָבן אונדז געגעבן מייסטער-ווערק וועגן שטוב בעלי-חיים — קעץ, הינט — אויך ציגן, פּערד, הינער, א. אַנד. מיר דוכט, אַז קיינער ווי א. ראַבאָי האָט אין אונדזער יידישער ליטעראַטור ניט באַזונגען און געשיל-דערט אַזוי מייסטערהאַפט די שאַף (אין זיינע ווערק וועגן בעסאַראַביע) און די פּערד (אין זיין „דער יידישער קאַובאָי“ א. אַנד.)

ער האָט אונדז איבערגעלאָזט אַ רייכע, באַדייטנדיקע ליטעראַרישע ירושה, אַ גרויסן אוצר, וואָס די יידישע פּאָלקס-מאַסן וועלן טייער-האַלטן און אָפּ-היטן. זיינע ווערק: „די ווייטע וועסט: הער גאַלדענבערג“ (פּאַרלאַג „אַמע-ריקע“, 1918); „ניי-ענגלאַנד, דער פּאַס פון ים“ (פּאַרלאַג „אַמעריקע“, 1918); „דאָס ווילדע לאַנד“ („שריפטן“, 1919); „איך דערצייל“, שטאַט-גאַ-וועלן (פּאַרלאַג „אַמעריקע“, 1920); „בעסאַראַביער יידן“ (ראַמאַן „אייגענע עהד“, פּאַרלאַג פון ב. קלעצקי, 1928); „איז געקומען אַ ייד קיין אַמעריקע“ (איקוף-פּאַרלאַג, 1926-1927); „די ניין ברידער“ (אַרדן-פּאַרלאַג, 1936); „דער יידישער קאַובאָי“ (1942); „מיין לעבן“ (צוויי בענד, 1945 און 1947); „אַ דאַרף פון קינדער“ (פּאַרלאַג „איקוף“, 1953). זיין ראַמאַן „הער גאַלדענבאַרג“ האָט ראַבאָי דראַמאַטיזירט. אַט-די דראַמע אונטערן נאַמען „שטעכיק דראַט“ איז אויפגעפירט געוואָרן אין 1926 אין „אונ-דזער טעאַטער“, אונטער פּרץ הירשביינס רעזשי. זיין ווערק „פּראַסטע מענטשן“ און פיל אַנדערע דערציילונגען, וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אין דער „מאַרגן-פּרייהייט“ אין משך פון יאָרן, זיינען נאָך ניט דערשינען אין בוך-פּאַרם.

אַ גרויסע, רייכע און ניצלעכע ירושה!

אין „הער גאַלדענבאַרג“ איז דעם מחברס הויפט-צוועק, קענטיק, גע-ווען צו שילדערן דעם יידן גאַלדענבאַרגס אַרבעטזאַמקייט, ליבשאַפט און צו-געבונדנקייט צו ערד, צו דער אַמעריקאַנער פרעירי. איבערן ווערק הויערט אַ ראַמאַנטישע הויך. פּאַעטישע שילדערונגען פון „ווייטע, ברייטע ראַנדזשען, אויף וועלכע עס יאָגן זיך זיינע (גאַלדענבאַרגס) ווילדע פּערד אָן אַ צאַל.“ נייער אינהאַלט, נייע פּאַרם, רחבות פון פרעירי — און רחבותדיקער, זינ-גענדיקער סטיל. לאַשיקלעך געווען דורך דיכטערישע אויגן. דער טאַן — עפּיג, נחת-רוחדיק, אַ געזאַנג צום לעבן און צו ליבע. אַ שטילע ליבע

צווישן חבורה (די פלימעניצע פונעם קינדערפאָזן הער גאלדענבאָרג) און דעם פערד-אויפפאָסער אייזיק. אַ פיאָנערן-ווערק, געשריבן פון אַ פיאָנער אויף אַט-דעם געביט.

אַ שרייט וויטער, ברייטער אין טיפער, נעענטער אויך צו פראַבלעמאַ-טיק, איז דער ראַמאַן „דער פּאַס פון ים“. דאָ האָט איר שוין אַ צאָל יידישע פאַרמער-פאַמיליעס אין ניי-ענגלאַנד, מיט זייערע פראַבלעמען. מיט זייערע באַזונדערע אייגנשאַפטן און צופאַסונג-פּיאַיקייטן, דער מחבר איז משדך אסתר וויינבוים מיט דוד וואַלדען, ווייל זיי זיינען, לויט זיין בליק, ווי צו-געפאַסט פאַרן נייעם, שווערן, אויפגייענדיקן לעבן אויף דער אַמעריקאַנער ערד. דער יענקי ביל העלפט וויינבויםען און דודן בויען אַ נייעם וועג ביי טשעייפּעל היל. דעם מחברס אַנדייט: אַט-האַ וועלן די מערסטע איינגעוואַגן-דערטע האַרעפּאַשנע יידן בלייבן, ווערן תושבים, איינהיימישן זיך, פאַרוואַרצ-לען זיך אין דעם אַמעריקאַנער באַדן.

אַ נאָך ווייטערדיקער, מער-רייפער ליטעראַרישער אויפטו איז „בעסאַ-ראַביער יידן“. דער אַראַמאַט און אַטמאָספּער און יידיש פון בעסאַראַביע. קרעפטיקע בילדער פונעם בעסאַראַביש-יידישן שטעטל, פון יידישן שטיי-גער-לעבן. זיי קריצן זיך איין אין אייער זכרון: די קצבים, די סוחרים, דער רב, דער ליטווישער מלמד, דער לערער נאַקמאַן. איר זעט יידן, וואָס „טרייבן קען וויין און עסן קאָדע מיט פּעפּער“, און יידן מיט דאגות-פרנסה. און איר זעט און דערשפּירט זייער גרויסע בענקשאַפט נאָך ערד, נאָך ערד-אַרבעט — איר הערט דעם רוף, „יידן, קומט נעמען ערד“, ווען עס קומט-אַן די נייעס אין שטעטל וועגן באַראָן הירושם גרייטקייט צו באַזעצן יידן אויף אַרגענטינער ערד. אומפאַרגעסלעכע בילדער פון יאָריד אין שטעטל, פונעם געשלעג אויפן מאַרק, פון די הינט ביי די יאַטקעס, פון בעסאַראַביער טשערעדעס מיט שאַף, פון יידן, וואָס „האַנדלען מיט ערד און מיט שאַף און האַבן פאַרגרעכטע פנימער, הענט און אַ גראַב לשון“. פאַסטאַראַלן, אַריינגעוועבט אין שטרענג-רעאַליסטישע בילדער!

אייניקע ליטעראַטור-קענער האַלטן ראַבאָיס „איז געקומען אַ ייד קיין אַמעריקע“ פאַר איינעם פון זיינע בעסטע ווערק. דאָ האָט איר גרויסאַרטיקע באַהאַרצטע שילדערונגען פון דער יידישער אַמעריקע פון אַמאַל (אין די ניינציקער יאָרן פונעם לעצטן יאָרהונדערט). איבערן ווערק שוועבט דער צויבער פונעם ראַבאָיאישן נאַטירלעכן, גוטמוטיקן הומאַר. ער שילדערט מיט ליבשאַפט די תּמימותדיקייט און נאַאיוויטעט פונעם עֶשְׂטֶרען ייד מאַגיס (דעם מחברס זיידע) און פון זיין פרוי. שטילע מענטשן. אַ שטיל לעבן. „איינגע-אַחהנט זיך“ אין אַן אַרעמער דירה אויף דילענסי סטריט, אין דעם גרויסן פרעמדן מאַדנעם „געוואַק“, צווישן „די הויכע טורעמס“. אין בריוו צום אייניקל איסאַק (שפעטער אַ יוניאַן-בויער) דערציילט דער זיידע מאַגיס וועגן „גאַטס וואונדער“ אין אַמעריקע: וועגן גאַז-באַלייכטונג און וועגן עפעס אַ גאַרניט, וואָס מען צאַפט פון דער וואַנט. זעלטענע שילדערונגען: דער פרומער, איידעלער מאַגיס קאָן גיט באַנעמען די פרעמדקייט, די קאַטקייט,

די מחיצה צווישן מענטשן אין דער גרויסער שטאָט; די ברוטאלקייט אין דעם אַמאָליקן סוועט-שאַפּ; ווען מאַנים ענטפערט, אָז ער איז העכער פופציק יאָר אַלט (ביים נאַכפּרעגן זיך אויף אַ „דזשאַב“), זאָגט אים דער אַרבעט-געבער: „האַסט ניט געקענט זיין יינגער?“ דער ייד מאַנים, וואָס שרייבט דאָ אין ניו-יאָרק אַ שילחן-ערוך, פאַסט זיך ביסלעכווייז צו צו זיין שאַפּ-אַרבעט. ער דערקלערט: „ס'איז פונקט אַזוי ווי צו אַרבעטן, ווי צו זיין אַ רב, אפּשר נאָך שענער.“ דער מחבר בירגערט-אין זיין „העלד“ אין דער נייער סביבה.

אַ ברייטע פּאַנאָראַמע פון אַרבעטער-לעבן און קאַמף ווערט פּאַנאָדער-געוויקלט אין ווייטערדיקן ראַמאַן „די ניין ברידער“, געבויט אויפן מחברס אייגענע דערפאַרונגען. אין צענטער — דער מחבר אייזיק; ער מיט זיינע ברידער; ער מיט זיין טאָטן. אַטעם-פאַרכאַפּנדיקע בילדער פון סטרייקס, פון אַרבעטער-פאַרזאַמלונגען, רעאליסטישע פאַרטיפונג. די זין דערקלערן אַ סטרייק קעגן דעם אייגענעם פּאַטער, אַ געשלעג אין שאַפּ. אַן אַנדער באַס קומט צו-הילף דעם פּאַטער. באַסישע סאַלידאַריטעט. רירנדיקע ביל-דער: דער שרייבער — אַ שווערער שאַפּ-אַרבעטער, אַן אַנפירער פון סטרייק; אַן אַרויפגעשטעלטער אויפן „שוואַרצן צעטל“, אין די אַונטן — זיצט ער ביים שרייבטיש און פאַרפיקסירט זיינע איבערלעבונגען און דערפאַרונג-גען. „איך באַשוריב זיך אַליין“, דערקלערט ער צו אַ פאַר קאַלעגן-שרייבער, ווען זיי באַזוכן אים. און שפּעטער אין דעם זעלבן ראַמאַן: אייזיקס לעבן אין דער פאַרם-שול אין דעם שטעטל וואודבאָן, ניו-הוישוירזי; אַ סטרייק אין דער אַגריקולטור-שול. און ווייטער: אייזיקס צוריקקער קיין ניו-יאָרק, כדי פון דאָרט אַוועקצופאַרן צו דער ווייטער וועסט, קיין נאַרט-דאָקאָטאַ. אַ פּאַטעטיש, הומאַרפול בילד פון זיין געזעגענונג מיט דער טויבער ביגל-פאַרקופּערין.

און אַט מיט יאָרן שפּעטער, נאַכדעם ווי אייזיק ראַבאָי האָט אָפּגעאַר-בעט, שווער געהאַרעוועט, אויף דער פרעירי אין נאַרט-דאָקאָטאַ, געווען אַן ערד-אַרבעטער און אַ פּערד-אויפּזעער, אַ יידישער קאַובאָי (דער איינציקער אין אונדזער ליטעראַטור), האָט ער באַרייכערט אונדזער יידישן ליטעראַרישן אוצר מיט זיין קלאַסיש ווערק: „דער יידישער קאַובאָי“. אַ מעכטיק געזאַנג צו פרעירי און צו פּערד; פּרעכטיקע בילדער פון דער פרעירי-נאַטור (אירע פּרילינגען און זומערס, אירע שטורעמס, א. א. וו.). ניט קיין אידייע: רוע, ברוטאלע רעאליטעט, שוידערלעכע עקספּלואַטאַציע, בילדער פון שאַרפּסטן קאָנטראַסט צווישן אַרעם און רייך, שרייענדיקער סאַציאַלער אומ-רעכט. די הויפּט-כאַראַקטערן: דער יידישער געזונטער, איינגעשפּאַרטער, אַרבעטזאַמער פּערד-יונג אייזיק (אַי) און דער קולאַק הידענבערג, אַ בלוט-זויגער, אַ דעספּאָט, אַ טיראַן, אַן אַנטיסעמיט, אַ הויטשינדער; הילדענבערגס פּרוי מאַדזשי; דאָס פאַרמער-מיידל עלען „מיט די דעיווי-אויגן“, אַ באַ-דינערין אינעם הויז פונעם רייכן גוטבאַזיצער, אַ טאַכטער פון פאַראַרעמטע פאַרמערס; עלענס עלטערן, באַבי און צוויי אַנדערע „פאַרם-הענט“, און

חויז אַט-די כאַראַקטערן, אויך אַנדערע וויכטיקע געשטאַלטן: פון די פּערד און פּאַשיקלעך (די ווילדע פּרערי-פּערד, די שקאַפּעס אין די שטאַלן, דער נאַגער) און פּאַרשיידענע נאַטור-דערשייַנונגען אויף די רחבותן פון דער פּרערי. סיי די סביבה, סיי דער אופן פון באַשרייבן זי — איז ניי אין דער יידישער ליטעראַטור.

אייגנאַרטיקע קינסטלערישע מעטאָדן פון שילדערן בעל-גופישע עקספּלויאַטאַציע: „איך דאַרף אַ פּאַרמער, ניט קיין סעילסמאַן“, מיט אַט-דער שטע-כיקער באַמערקונג איז דער באַס הילדענבערג מקבל-פנים דעם יידישן קאַו-באַי אייזיק, ווען יענער קומט-אַן פון ניו-יאָרק מיט עטלעכע רענצלעך. אַרטור, אַ „פּאַרם-האַנט“, אַ זון פון דורות-אַלטע יענקי-פּאַרמערס, קלערט-אויף איי-זיקן: „אַט-דער הילדענבערג האַלט אַלע אַרעמעלייט פון געגנט אין זיינע נעגל — עך, עך, איז די וועלט ניט גוט צעטיילט! איינער האָט אַזוי פיל פּערד, און טויזנטער האָבן גאַרניט!“

דער דיכטער-רעאַליסט דערקלערט (דורך באַביס מויל אין אַ שמועס מיט אייזיקן): „מיך קאַנען ברייטע פעלדער גיט אָפּנאַרן. ביי מיר ליגט אין יעדן גרינעם פעלד אַ סך שווערע אַרבעט, אַ סך מענטשלעך שווייס, וויי-טאַג. וויפל האַרץ-קלעמעניש, וויפל ענערגיע לייגט אַ פּאַרמער אַריין, איי-דער ער דערלעבט צו זען דאָס גראַז וואַקסן אויף זיין לאַנקע!“

די שווערע האַרעוואַניע אויפן פעלד אין נאַרט-דאַקאָטאַ האָט צוגענו-מען ביים יונגן ושרייבער ראַבאָי די מעגלעכקייט צו שרייבן. ער האָט זיך אַבער אַ סך פּאַרטיפט אין זיין לעבן און אין לעבן פון זיינע מיט-מענטשן. ער האָט געקליבן דערפּאַרונג. אַט-די דערפּאַרונג און וויסן פון ערד-אַרבעט, פונקט ווי זיין קענטעניש און דערפּאַרונג פון שאַפּ, האָט ער שפּעטער אין זיין לעבן קינסטלעריש אויסגענוצט און געזונט פּאַרנוצט. אין זיין „דער יידישער קאַנאָבאַי“ באַמערקט דער מחבר: „וואָס פּאַר אַ גרויסער אַרטיסט איז די נאַטור אליין! אי לערנט דאָ פון דער נאַטור, אַז אַ קינסטלער דאַרף אָפּשפּיגלען אין זיין אַרבעט דאָס, וואָס איז אים נאָענטער.“

און אַזוי טאַקע האָט זיך דער קינסטלער ראַבאָי נוהג-געווען: ער האָט אין זיינע ראַמאַנען און דערציילונגען אָפּגעשפּיגלט (און עכט, און אמתדיק, קינסטלעריש-טיף) דאָס, וואָס איז אים געווען נאָענטער. צו קיין אַנדער טעמאַטיק האָט ער זיך גאַרניט צוגערירט. דאָס איז, אגב, אויך איינער פון די שטיסלעך צו זיין קינסטלערישן אויפטו און דערפּאַלג. ער האָט געגראַבן טיף אין זיין אייגענעם האַרצן.

ווי מיר האָבן אָנגעוויזן, גייט-דורך אייזיק ווי אַ רויטער פּאַדעם דורך פיל פון ראַבאָיס שאַפּונגען. זיין אויטאָביאָגראַפיע ווערט אַבער דערגאַנצט און געגעבן מיט פיל פינגטלעכע דאַטן און פרטים אין זיין לעבנס-באַשריי-בונג „מיין לעבן“ (באַנד 1 און באַנד 2). אַט-די צוויי בענד זיינען אַ ביי-טראַג און דערגרייכונג סיי פון ביאָגראַפישן שטאַנדפונקט, סיי אַלס דיטעראַ-רישע ווערק. פּאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן אויך אַ קולטור-היסטאָרישן באַ-

דייט: זיי לעבן-אויף אַ פאַרגאַנגעגענע עפאַכע אין יידישן געזעלשאַפטלעכן און קולטור-לעבן.

דער ערשטער באַנד ווייזט אונדז ראַבאָיאַיש-אייגנאַרטיק די קינדהייט און יינגל-יאָרן פונעם שרייבער: די נייגעריקייט, שעמעוודיקייט, תפיסת-עין, וויסנדרשטימיקייט, פאַרגאַפטיקייט פונעם צוקונפטיקן גרויסן יידישן שרייבער, זיינע וואַרצלען אין יידישער סביבה, זיין קינדהייט צווישן וואַלד און שטעטל, זיין האַלטן-אַפן אויגן און אויערן צו זאַכן, דערשיינונגען. מיר באַקענען זיך מיטן יונגס דראַנג צו זעלבסט-אויסדרוק. ער שילדערט: „דער שניי האַט געלאָזט און ריטשקעס זיינען געגאַנגען פון די בערג. ביינאַכט פֿעג איך ליגן און זיך איינהערן, ווי די ריטשקעס גייען. ווען איך זאל קענען אַט-דאָס געזאַנג פון די גייענדיקע ריטשקעס איבערגעבן אין ווערטער!“

אַט-דאָס געזאַנג האַט דער שרייבער שפּעטער אויסגעוואַנגען מיט אומ-געהויערער קראַפט, מיט צויבער און מיט חן, אין אַלע זיינע ווערק. וויכ-טיקע עפיוואַדן וועגן זיין ליטעראַרישן שאַפן, ווי אויך וועגן ליטעראַרישע פּערזענלעכקייטן, זיינען פאַראַן אין זיין צווייטן באַנד „מיין לעבן“.

אין זיינע „אויטאָביאָגראַפישע שטריכן“ האַט א. ראַבאָי מיט שטאַלץ דערציילט: „ווען די פרייהייט האַט אַנגעהויבן אַרויסצוגיין, בין איך געווען אין דעם צעטל פון אירע מיטאַרבעטער. מיין ערשטע דערציילונג, וואָס איך האָב געשריבן פאַר דער פרייהייט, האַט געהייסן „רויט בלוט“. אין דער פּראָגרעסיווער באַוועגונג איז ראַבאָיס טאַלאַנט געוואָרן אַלץ רייפער און קרעפטיקער, זיין פען — אַלץ פעסטער און זיכערער, זיינע בילדער — אַלץ מער רעאַליסטיש, נעענטער צו דער ערד און צום לעבן, אַנגעווענטיקט מיט אידייע, אַנגעגלייט מיט ליכטיקן גלויבן. די רעאַקציאָנערע יידישע קריטיק האַט דאָן געפרוּאוּט מינימיזירן דעם גרויסן קינסטלערישן באַדייט פון זיין שאַפן. דער אמת איז, אַז זיין שאַפן האַט דאָן געקוואַלט מיט פרי-שער גבורה, און זיין שעפּערישער שטראַם האַט דאָן געפינקלט מיט וואונ-דערלעכע רעגנבויען-קאַלירן. אין 1941 (דריי יאָר פאַר זיין פרייצייטיקן טויט) האַט א. ראַבאָי אָפּגעדרוקט אין דער „מאַרגן-פרייהייט“ זיין ראַמאַן „די קליינע יידעלעך“, וואָס דער „איקוה“ האַט אַרויסגעגעבן אין בוך-פאַרם אונ-טערן נאָמען „אַ דאַרף פון קינדער“ (רעווידירט און צוגעגרייט צום דורך דורך יעקב מעסטל).

אַ זעלטן ווערק! דאָס מאַל — בעסאַראַביע אין אַנהייב פונעם ניינצנטן יאָרהונדערט. וואָר און פאַנטאַזיע, הלום און זוירקלעכקייט. די „קליינע יידעלעך“ — דאָס זיינען קרבנות פונעם אַמאָליקן צאַרישן רעזשים, אַנטפאַ-פענע פון די הענט פון „כאַפּערס“. זיי ווערן אויסגעריסן אונטערן יאָך פון נעם בעסאַראַביער פריץ בריטשעוואַן.

אין ראַבאָיס ווערק איז פאַראַן המשכּדיקייט אין טעמע, אין מאַטיוון. אַט-די מאַטיוון ווערן פון צייט צו צייט ווידער באַנייט, נאָר נאָך מער אויס-געברייטערט און קינסטלעריש-פאַרטיפּט. עס איז דער גאַנג פון מדרגה

צו מדרגה, צו אלץ־העכערע שטאפלען, פון קינסטלערישן באַרג־ארױף, וואָס גייט גלייכצײטיק מיט אידעאָלאָגישן וואַקס.

ראַבאָאיס בייטראַג צום ייִדישן לשון, די שפראַך פון זײנע ווערק, זײן חוש פאַר פּאָלקס־לשון — איז אַ טעמע פאַר זײך.

א. ראַבאָאי איז „טאַלאַנטפולע טעמע“ (ווי אַלגין פלעגט זײך אויסדריקן). לאַמיר לייענען און לערנען זײנע ווערק! לאַמיר זײ ברענגען צום פּאָלק!

פעברואַר, 1954

2.

א. ראַבאָאי: „אַ דאַרף פון קינדער“. פּאָליאָג „איקוף“, ניו־יאָרק, 1953. 268 זײטן.

דעם „איקוף“־פּאָליאָג (ניו־יאָרק) קומט באמת אַ ייִשר־כּוח פּאַר אַרױס־געבן אין בוך־פּאַרם דעם פרעכטיקן ראַמאַן: „אַ דאַרף פון קינדער“, פון אייזיק ראַבאָאי.

ראַבאָאי האָט אויף אַן אייגנאַרטיקן אופן אַרײנגעבראַכט אין אונדזער ליטע־ראַטור דעם שאַפּ, פון איין זײט, און די פּויערי, פון דער צווייטער זײט.

ראַבאָאי, אַ וון פון בעסאַראַביע (אויפגעכאַדעט און דערצויגן אין ריש־קאַנאָ), וועט אָבער אויך פאַרבלייבן אין דער ייִדישער ליטעראַטור אַהס דער באַזינגער און דער קינסטלערישער ביאַגראַפער פון זײן היים־געגנט, בע־סאַראַביע. די מאַטיוון פון בעסאַראַביע, פון די ייִדישע בעסאַראַכער שטעט־לעך, פון די ליבע, ערלעכע ייִדישע האַרעפאַשניקעס, ערד־אַרבעטער פון דער פעטער בעסאַראַביע, ציען זײך — וואונדערלעך און באַצויבערנדיק — דורך אַ גרויסער צאָל פון זײנע נאַוועלן און דערצײלונגען (וועלכע זײנען רינגען פון איין קײט), דורך זײנע אויטאָביאָגראַפישע ווערק (קינד־הײט־און יוגנט־זכרונות), און, דער עיקר, דורך זײן ראַמאַן „בעסאַראַביער יידן“ (אַייגענע ערד“).

זינט ראַבאָאי האָט פאַרעפנטלעכט אַט־דעם בעסאַראַכיע־ראַמאַן (וואָס האָט זײך — מיט פיל יאָרן צוריק — געדרוקט אַרום פיר יאָר צײט אין דעם זשורנאַל „צוקונפט“), האָט ער, דער פּראָדוקטיווער און אַרבעטזאָמער קינסט־לער, בייגעטראָגן צו אונדזער ליטעראַטור אַוועלכע ווערטפולע, וויכטיקע ווערק, ווי „געקומען אַ ייד קיין אַמעריקע“ (1926-1927), „ניין ברידער“ (1936), „דער ייִדישער קאַובאָי“ (1941).

אין זײן ערשט־דערשינענעם ראַמאַן „אַ דאַרף פון קינדער“ גייט דער דער־צײלער צוריק צו זײן ליבלינג־טעמע: בעסאַראַביע. דאָ גיט ער דעם לייענער פאַרכאַפנדיקע בילדער פון דער ייִדישער בעסאַראַביע אין אַנהייב פונעם נײַנצנטן יאָרהונדערט. מיט זײן זיכערער און פעסטער אַהנט פון אַ מײס־טער־דערצײלער נעמט ער דעם לייענער און פירט אים, פונעם ערשטן ביזן לעצטן בלעטל, אין אַ וועלט פון צויבער, פון וואונדער און הידושים. איר ווערט פאַרכאַפט און מיטגעריסן; איר קענט זײך שוין פון דעם ווערק בשום אופן ניט אַפּרייסן. פונעם סאַמע אַנהייב־אָן, ווען „פון קאַמענעץ איז

געגאנגען אַ בויד-שליטן געשפּאַנט מיט אַקסן אין דער ווייטער בעסאַראַביע. פּאַרט איר אויך-מיט מיט די דריי אַרעמע יידישע קינדער — באַסיע, ישראל און יאַסל — וועלכע אַנטלויפן נעבעך פון דער געפּאַר אַריינצופאַלן אין די הענט פון די דעמאָלטיקע „כאַפּערס“ („צאָוטשעס“) — די זיידעס, אַפּנים, פון די היינטיקע „יודנראַטלער“. איר באַגלייט די דריי קינדער קיין בע-סאַראַביע, איר האַלט אַן אויג אויף זיי און איר פּאַלגט-נאָך זייער ווייטער-דיק פּעקן, ווי אויך דאָס פּעקן פון אַנדערע ענלעכע יידישע קינדער, „קליינע יידעלעך“, קליינע יינגלעך און מיידלעך, וואָס „אַרדענען זיך איין“ אויף דער בעסאַראַביער ערד, האַרעווען שווער און ביטער, טוען כל עבודת-פרך, ווערן אויסגעריסן. לעבן אין פינצטערע פענצטערלאָזע „בורדעיען“ (אונטערערדייטע גריבער), אונטערן יאָך פון אַ ברוטאַלן, פּאַרגרעכטן פּריץ בריטשעוואָן, ביז — ביז זיי גרינדן אַ דערפּל, אַ יידיש דאָרף, ביז — זיי באַזייזן בייצוקומען אַלע גוטאַדיקע שוועריקייטן, אַלע מניעות.

ס'אַראַ גרויסאַרטיקע בילדער און סצענעס פון דער בעסאַראַביער נאַ-טור, פון אירע פּעלדער, פון אירע יאָר-סעזאָנען! ס'אַראַ געשטאַלטן, ס'אַראַ איבערלעבונגען! און אַלץ געשילדערט און געמאַלן אויפן עכט-ראַבאָיאַישן, כאַראַקטעריסטישן שטייגער. ס'איז דערזעלבער ראַבאָי, דער שרייבער „בעל-מכּוּף“ ווי אין זיינע פּריערדיקע גראַנדיעזע ווערק, נאָר מיט אַ פּולשטענדיק-צייטיקן, רייפן, ממש-געניאַלן טאַלאַנט, ווי עפּעס גאָר אַ געשמאַקע, זאַפּטיקע בעסאַראַביער פּרי, וואָס איז מלא טעם.

דער בעסאַראַבעץ ראַבאָי, דער שאַפּערישער „מעין הנובע“, האָט זיך אין זיין פּעצט גרויס ווערק ווי ווידער דערפּילט אויף „אייגענער ערד“, אויף זיין היימישן באַדן; זיין טאַלאַנט האָט זיך דאָ ווידער צעבליט און צעוואַקסן מיטן בעסאַראַביער פּרילינג און זומער, און ער האָט פאַר אונדז אויפגע-לעבט בילדער און געשטאַרטן פון פּאַדאַליער יידישע קינדער, וואָס זיינען געוואָרן איינגעזעסענע, תּושבים, ערד-אַרבעטער און באַלמעלאַכעס אין בע-סאַראַביע — די זיידעס און באַבעס פון די יידן, וועמען דער שרייבער האָט געקענט פון זיינע קינדער-יאָרן אין רישקאַן.

דער ספּור-המעשה? עס איז אַ געמיש פון חלום און וואָר, פּאַנטאַזיע און ווירקלעכקייט. די געשיכטע ליינעט זיך, ווי פיל אַנדערע ווערק פון ראַבאָי, ווי אַ מעשה פון חומש, אַ ביבל-דערציילונג, אויסטערליש, פּאַנטאַס-טיש, איבערגעצויגן מיט גאָלדענע שטראַלן פון דער בעסאַראַביער זומער-זון און מיט זילבערנע כּישוף-פעדים פון די בעסאַראַביער שנייען אויף די פּאַרוואַרפענע פּעלדער. די מעשה קלינגט, דוכט זיך, אומגלויבלעך — אַבער איר גלויבט יעדעס וואָרט, איר פּילט און איר זייט זיכער, אַז וואָס איז אַ מעשה שהיה, אַזוי האָט עס טאַקע פּאַסירט (אַדער האָט געקענט פּאַסירן), ווי דער קונסט-דערציילער דערציילט אונדז. נאָך מער: עס הויבט איין ניט אַן צו אַרץ, צי ס'איז אויסגעטראַכט. דער כּוח פון דער קונסט אין דעם ראַמאַן איז אַזוי גרויס, אַז איר לעבט-מיט באמת מיט די כאַראַקטערן און געשטאַלטן אין דעם ראַמאַן.

איר קוקט זיך צו צום ביטערן לעבן פון די צוועלף-און דרייצן-יאריקע „קליינע יידעלעך“, וואָס זיינען איבערנאכט געוואָרן ערד-אַרבעטער פאַר דעם פריץ דעם עקספּלאַטאַטאָר. איר זעט זיי טאַג-טעגלעך ביי דער פעלד-אַר-בעט, ביים צעאקערן און צעבאַראַנען די ערד, ביים פּלאַנצן און פאַרזייען טוטין (טאַבאַק) און פאַפּשויעס (קוקורוזע), ביים אויפפאַסן אויף די שאַף און לעמעלעך. אַ „לעבן“ פון שקלאַפּן, וואָס ווערן געשלאָגן מיט אַראַפּניקעס דורך דעם פּריצס רייטערס און אויפזעער; אַ „לעבן“, וואָס ווערט אויפּגעהאַלטן פון מאַמאַליגע און בריןזע. די „קליינע יידעלעך“ האָבן געקלאַגט און גע-וויינט אויף ווייער ביטער מזל און געקרעכצט פון דעם, וואָס זייערע הענט און פיס האָבן זיי וויי-געטאַן.

און דאָך איז דער ראַמאַן דורכגעוועבט מיט ליכטיקן געמיט, מיט האַפּע-נונג און בטחון, מיטן כאַראַקטעריסטישן ראַבאָיאישן גייסט פון אַפּטימיזם, וואָס נעמט-דורך אַלע זיינע ווערק.

פון צווישן די געשטאַלטן פון די אונטערוואַקסנדיקע קינדער טיילן זיך אויס די שטאַרקע כאַראַקטערן און רעוואַלטירנדיקע פיגורן פון דעם ענער-גישן בחורל שייע, פונעם זשוואַווען מיידל באַסיע און דעם געזונטן בחורעץ רחמיאל, וועלכער ווערט איר מאַן און שפּעטער דער „סטאַראַסטע“ פון דאַרף; פון דאָרל דעם „רב“; פון דעם סטאַיאַר, דעם שמיד און שניידער; און איר זעט אויך דעם דרך פונעם פאַרשוין עליע, וועלכער ווערט אַ „מסור“ פאַר דעם פריץ, סדי אַליין „זיך אַרויפצואַרבעטן“.

דעם זייענערט האַרץ קלאַפּט מיט מיט די האַרץ-קעמערנישן פון די יונגינקע פאַרליבטע. אַט-אַט האַלט עס שוין, דוכט זיך, ביי אַ שירדן צווישן באַסיען און שיינען, וואָס קומען ביידע פון קאַמענעץ. אָבער לאַזן לאַזט זיך אויס גאָר אַן אַנדער מעשה, טאַקע נאָר ווי אין אַן עכטן מעשה-בוך. דער דרייצן-יאַריקער שיייע, וועלכער איז שיעור ניט אומגעקומען צוליב זיין גע-ליבטער דרייצן-יאַריקער באַסיען, ווערט געראַטעוועט — אויף די פאַר-שנייטע פעלדער טאַקע — טרעפט דורך וועמען! — יא, דורך דעם פּריצס טעכטערל, פאַטאַ מאַריאַ, אַ גרויסע יפת-תואר. זי, די בת-יחידה, פאַר-ליבט זיך איבער די אויערן אין דעם שיינעם און קלוגן יידישן בהורל; זי האַלט אים אַ צייט ווי געפאַנגען אין איר טאַטנס פאַלאַץ, און שפּעטער פירט זיי אַפּ דער פריץ קיין קעשענעוו צו שטודירן אין מאַנאַסטיר-שול.

הכלל, האָס בחור' שיייע פאַרליבט זיך אויך אין פאַטאַ מאַריאַן. ער איז שטאַרק נוט-אהן ביים פריץ, און יענער „אַדאַפּטירט“ אים, פאַרשרייבט אים נאָס זיין זון און שרייבט-אַפּ אויף אים זיין גאַנצן גוט, די רייכע „אימעניע“.

דער בחור שיייע האָט אין קעשענעוו באַוווּן אַנצושמעקן זיך מיטן פוש-קינשן פּרייהייט-גייסט, מיטן גייסט פון רעוואַלט קעגן צאַר — פאַר אַרונ-טערוואַרפן די צאַרישע זעלבסט-הערשאַפט און אַפּשאַפן „פאַנשמשינע“. שוין ביים פּריצס לעבן הויבט שיייע אַן צו פּוועלן, אַז די מערכה פון די „פאַנ-“

שטשיניקעס" און פון די יידישע ערד־ארבעטער זאל פאַרבעסערט ווערן, און די אויפזעצער זאלן זיי מער ניט טאָרן שלאָגן, און אז מען זאל אָנהויבן בויען הייזער פאַר די "קליינע אידעלעך" און זייערע משפחות. נאָכדעם ווי דער פריץ ווערט געטויט (דורך זיין קעפסווייב, אַ געוועזענע שקלאַפּין), ווערט שייע דער "פריץ" אויף זיין אָרט. שייע באַפרייט באַלד די שקלאַפּן און די יידישע ערד־ארבעטער, ער צעטיילט צווישן זיי אַלעמען דעם פריצס גוט און ער טיילט זיך אויך צו אַ חלק ערד און ווערט אַ פויער מיט אַלעמען צוגלייך.

דאָס קלייניקע יידישע דערפל צעוואַקסט זיך. די נעכטיקע קליינע ייטגלעך און מיידלעך ווערן געניטע, פּיאיקע, געאיבטע ערד־ארבעטער, צו־געבונדן צו דער מחיהדיקער בעסאַראַביער ערד: עס קומען צו באַלמע־לאַמעס, קרעמער, סוחרים און כלי־קודש פון אַנדערע שטעטלעך, — עס וואַקסט אויס אַ געזונטער, פּראָדוקטיווער יידישער ישוב שיינאווע, אויפן גאָ־מען פון שייע, איינעם פון די הויפט־בויער פונעם דאָרף, — דער לאַנג־יאַריקער "גאַלאַוואַ" פונעם ישוב. די יידישע האַרעפאַשניקעס פון שייעווקע לעבן אין ברידערלעכע באַציאַונגען מיט זייערע מאַלדאָוואַנישע און אוקראַי־נישע שכנים פון די דערפלעך "מאַריאַנעשט" און "סוואַבאָדא" — די נעכטיקע שקלאַפּן, וועמען שייע האָט באַפרייט פון "פאַנשטיגע" און געהאַלפּן פירן אַ פריי פויער־לעבן אויף זייער אייגענער ערד. די ברוטאַלע אינטריגעס און פאַרשווערונגען פון די צאָרישע סאַטראַפּן אָפצוואווישן דעם יידישן ישוב פאַלן־דורך אַדאַנק דער עקשנות און קאַמפּס־גרייטקייט פון די יידישע האַרע־פאַשניקעס און דער הילף פון זייערע ניט־יידישע שכנים.

כמעט אידייליש ענדיקט דער מחבר זיין גרויס ווערק: "אין שייעווקע מוז זיין ריין און שטיל. ניט מען טאָר זיך קריגן און ניט מען טאָר זיך שלאָגן. ביי יעדער שטוב מוז זיין ריין־אַרומגעקערט און מען טאָר ניט טאָן איינס דאָס אַנדערע קיין שום שאַדן".

איבערן גאַנץ ווערק איז אויסגעגאַסן דער באַקאַנטער, ליבער ראַבאַי־אישער צויבער. אין וואָס באַשטייט אַט־דער "צויבער"? אַט־דער צויבער ליגט אין דער דייכטערישער פּערווענלעכקייט פון אַט־דעם גרויסן יידישן פּראָזע־שרייבער, אין זיין ריזיקן פּאַעטישן טאַלאַנט, אין זיין ערלעכן פּראָג־רעסיוון צוגאַנג צו לעבן און ליטעראַטור, אין זיין זעלטענעם, מחיהדיקן סטיל, אין וועם אופן ווי אזוי דער מענטש ראַבאַי גיסט זיך אינגאַנצן צוזאַ־מען, אין דורכאויס איינס מיט זיין שאַפּן.

זיין סטיל? האָט איז אַן אופן פון שרייבן אַן פּליטערעך און באַ־פּונגונגען, אַן אַ פּראָוואַ צו "באַרייכערן די ליטעראַטור". זיין סטיל דאָס איז זעלטענע פּשטות, ערדישקייט, עכטיקייט, תּמימות־דיקייט, אויפריכטיקייט, נאָ־טירלעכקייט. זיין אופן פון דערציילן איז רואיק, געלאַסן: דער טאָן איז פּאַעטיש, ליריש. איר האָט דאָ עכטן רעאַליזם באַהויכט מיט געזונטער "שיר־הזשירימדיקער" ראַמאַנטיק; פיינסטע מוסטערן פון פּראָזע, דורכגע־וועבט מיט ליכטיקן געזאַנג און מיט דינעם, שטילן, מילדן הומאָר.

פונעם גאנצן ווערק — ווי פון ראבאָיס אלע ווערק — שטראַלט־אַרויס אַ וואַרעמע, טיפע דימשאַפט צום פּאַלק, דער עיקר, צום האַרעפּאַשניק, צו ערד און ערד־אַחבעט, און צו בעלי־חיים — צו פּערד און לאַשיקלעך, צו שאַף און לעמעלעך.

די שפּראַך — דער בעסאַראַביער יידיש מיט אלע זיינע וואונדערלעכע חנעה, ספּעציפישע אויסדרוקן און ווערטער — איז אין ראבאָיס אַ דאַרף פון קינדער א גרויסער אוצר פאַר זיך. זי אַנטפלעקט ראבאָיס זעלטענעם זכרון ניט נאָר פאַר זאַכן, פאַר גענויע דעטאַלן, נאָר אויך פאַר דעם פּאַלקס־אידיאַם, פאַר די ישׁון־אוצרות פון די פּאַלקס־מאַסן (אַ שאַד, וואָס צים סוף פונעם בוך איז ניט צוגעגעבן געוואָרן קיין גלאַסאַר).

שטיקער יידיש לעבן, דער אַראַמאַט, די אַטמאָספּער, די ריחות און קלאַנגען פון דער בעסאַראַביער ערד זיינען אויפגעזאַמלט אין אַט־דעם נייסטן ווערק — אַ רינג אין דער גאַלדענער קייט פון ראבאָיס געבענטשטע, קוואַליקע שאַפונגען.

יאנואַר 10, 1954.

י. י. שוואַרץ

(געב. אין 1885)

(זיין בוך „יונגע יאָרן“)

י. י. שוואַרץ, דער מחבר פון באַרימט־געוואָרענעם ווערק „קענטאַקי“ (ניו־יאָרק, 1925), איז אין אַ געוויסן זין דער פּיאַנער־שאַפּער פון דער ערשטער גרויסער לענגערער אַמעריקאַנער פּאָעמע, איינער פון די ראַשונים־זינגער און פּען־מאַלער פון דער אַמעריקאַנער רחבת־דיקער לאַנדשאַפּט, פון ייִדיש־אַמעריקאַנער לעבן־שטייגער.

טשיקאַווע: מיט זיין שטעטל־טעמע איז ער געקומען ערשט מיט יאָרן שפּעטער נאָך „קענטאַקי“ (אויב ניט רעכענען זיינע ערשטע קורצע לירישע ליטע־לידער). ערשט אין 1952 איז דערשינען זיין גרויסע עפישע פּאָעמע „יונגע יאָרן“ (235 זייטן). די זכרונות פון זיין קינדהייט און יוגנט אין ליטע ווישן שטעטל האָט דער דיכטער געטראָגן, געוואָרעמט טיף אין זיין האַרצן און זכרון, ביז ער האָט זיי געגעבן פּאָעטישן תּיקון אָדער אויסדרוק.

פּאָעטיש שטייט „קענטאַקי“ העכער פון אַט־דער אויטאָביאָגראַפישער פּאָעמע וועגן דיכטערס שטעטל אין ליטע — העכער אין פּערז־מייסטער־שאַפּט, אין טעכניק און קאַנסטרוקציע. אָבער אויך די פּאָעמע „יונגע יאָרן“ (וועלכע האָט, אגב, געוואונען די לאַמעד־פרעמיע) פאַרמאָגט פיל וואונדער־לעכע טיילן, דער עיקר אין געמעל פון לאַנדשאַפּט. אין אַ סך פון אַט־די טיילן איז זי אַ מין פּאַרזעצונג פון „קענטאַקי“: ייִדיש־ליטווישע אידיילעס, נאַטור־געזאַנגען און בילדער פון ליטווישן שטעטל און דאָרף אין דעם דיכ־טערס קינדהייט און יוגנט. דאָ רעדט זיך אָבער וועגן ייִדיש־ליטווישן שטעטל, וואָס די נאַצי־טמאים האָבן חרוב געמאַכט. דאָ קומט צום אויסדרוק דעם דיכטערס ווייִ־און־קלאַג אויף אַט־דעם גרויסן חורבן — אויף דער פּאַרטילי־קונג פון אַ דריטל פון אונדזער פּאָלק.

די פּאָעמע, שילדעריש־דערציילעריש, גייט אַריבער פון בילד צו בילד: די ליטע פון אַמאָל, ווי זי גייט־אויף אין דעם מחברס פּאָעטישן זכרון; אין חורבן־ליטע: דער אומקום פון ליטווישע יידן דורך די הענט פון די היט־לערישע רוצחים און זייערע אַרטיקע אַרויסהעלפּער. ס'איז אַזוי־אַרום סיי שטעטל־פּאָעמע, סיי חורבן־ליטע־אַטור. פּאָעטישע אידיילע און מעמואַרן, און — קינות; לידער פון בענקשאַפּט און טרוים, און — ליד פון קלאַג און פּלאַג; שיר־השירים צו קינדהייט און ייִגל־יאָרן, און — איכה קלאַג

„מה טובו“ תפילה-לידה, און — צער-און-צאָרן, וויי-און-פּיין און שאַרפע קללה; ליד פון „טיפער גוטסקייט“ און — „ביטערניש פון לעבן“. אויך דאָ, ווי אין „קענטאַקיי“, פּיינע שילדערונגען פון פעלד-און-וואַלד, אַ דיכטערישע אויפלעבונג פון קלאַנגען, קאָלירן, ריחות פון ליטווישן שטעטל און פון דער אַרומיקער דאַרפישער סביבה. אויך דאָ שפּירט זיך גרויסער תנ״כישער איינ-פלוס, פּונקט ווי מען שפּירט אים צוזאַמען מיט ווהיטמאַנישער השפּעה אין „קענטאַקיי“. אויך דאָ, נאָך מער אפשר ווי אין „קענטאַקיי“, איז פאַראַן אַ מזג-טוב פון העברייאישע און יידישע עלעמענטן, אַ מיסטערשאַפט פון יידיש-לשון, וואָס איז דורכגעוועבט און דורכגעשפּרענקלט מיט העברייאיש.

דורך אַטדי לידער-זכרונות אין „יונגע יאָרן“ גייען-אויף לעבעדיקע געשטאַלטן-פּיגורן פון ליטווישן שטעטל; די עלטערן, דער זידע, ברודער, שוועסטער, מלמדים, ראשי-שיבה, רוסיש-לערער, שכנים, געשטאַלטן פון יידן-האַרעפּאַשניקעס, אַרבעטער ביים טייך, תהלים-יידן, חדר-יינגלעך, דאַר-פישע פּויערן, עס גייען-אויף בילדער פון פּיזאַזשן און שטייגער-לעבן; בילד-דער פון שטוב, בית-מדרש, שול, חדר, ישיבה, אויפן פעלד, ביים טייך, פון וואַכנטעג און יום-טובים; און זיי ווערן דורכגעפלאַכטן מיט בילדער פון חורבן, בראַך, אויסראַטונג פון דורותדיקע יידישע קהילות:

„דאָ אויף די ברעגעס פון וויליע פון דער בלויער
אין רויען ליכט פון ברענענדיקע שולן
און מוסר-שטיבער — ס'גאַנצע לעבן פון אַ פּאַלק
גייט אויף אין בראַנד.“

פון די טיפענישן פון דער פּאַעמע טראַגט זיך „אַ געשריי און קלאַג פון דורות“, דער „ציטער און געוויין פון אַלטן ניגון“! מיט ליבשאַפט און פאַר-ערונג קומט דעם דיכטערס ווענדונג צו זיין אַלטער היים — די היים פון אברהם מאַפו:

„אַ, אַלטע היים, מיין אַרעמע און כשרע, פון איבער
אַ האַלבן הונדערט יאָר צוריק!“

פון זיין זכרון טויכן-אויף פּרישע, צאַפּלדיקע, אומפאַרגעסלעכע בילדער פון דער קינדהייט:

„די וועלט ווערט ווידער יונג. עס טוט דיך אַ פאַרפלייץ
מיט בילד, מיט זעאונג און מיט קלאַנג, מיט ערשטן רייץ
און טוט מיט טרייסט און רחמים דיך פאַרוועבן.“

עס קומען „זעאונגען פון ריינסטן גאַלד געשפּונען“, וואָס דער דיכטער זעט „ווען ס'וועט מיין טאַג זיך צונ'ם אַוונט ניגן“. דאָס ליטווישע שטע-טעלע פון אַמאָל לעבט-אויף „אין שטראַלנדיקער זעאונג מיט אַלע חנ'ען און אין גנאָד פון ערשטער קינדהייט“.

און דורך דעם דיכטערס קאַנקרעטע זעאונגען זעען מיר אויך „די גאַב פון האַרעפּאַשנער קליינער ליטע“. די „יידן דעמבענע, פאַרוואַרצלעטע פון דורי-“

דורות אין דעם באַדן און נאַנטע מיטן טייך און וואַלד, און עס דערגייען אויך צו אונדז „קלאַנגען, ריחות און קאַליר פון פריער קינדהייט“.

מייסטער האַפּט זיינען געצייכנט די געשטאַלטן פונעם מחברס טאַטע-מאַמע. מיט וואַרעמע געפילן ווערן געשילדערט פשוטע, האַרעפאַשנע יידן, יגיע-כפּימניקעס, יידן פון אַ גאַנץ יאַר, ניט דווקאָ שבת-יום-טובדיקע יידן, יידן מיט „האַרעפאַשנע שטאַרקע הענט“:

„דער סמאַלע-טרייבער און די פּלעכטער פון שוואַרצוגעס
אויף ברעגעס פון דעם נימאַז ביי די קאַלכאויונס,
וואָס פּלעגן דורכזיען די זומערנעכט ביים אויוון
אין לייונטענע העמדר מיטן ארבע-כּנפות.“

מיט טיפּן צער פון „האַרצן, וואָס קלעמט“, ווערן געשילדערט אַט-די יידן-האַרעפאַשניקעס, וואָס זיינען אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַצישע חיות: יידן — „מיט פאַרברוינטע פּנימער פון זון און ווינט, מיט אַפּגעברענטע בערד, מיט תּמימותדיקער אַפּנקייט און ריינע אויגן“.

און פון דער יידיש-ליטווישער אַרעמשאַפט טראַגן זיך דעם דיכטערס זכּרונות-לידער אַריבער צום יידישן דלות אויף דער ניו-יאַרקער איסט-סאַיד אַדער אין וויליאַמסבורג. ער ווייזט אונדז די „ענגשאַפט פון דער אויפ-גרודערטער איסט-סאַיד“, די „וויליאַמסבורגער אַרעמקייט פון יענער צייט, מיט אירע גאַסן די צעבראַכענע“; די אַרעמע יידישע פעדלעריין, וואָס „דער צער פון אַלע וועלטן איז געווען צעגאַסן אויף איר צעקאַרבט, געשמין האַלדז-און-פנים“. און דערביי גיט ער אונדז אַ בילד פונעם אויפקום פון די „יונגע“.

אין אַט-די בילדער-זכּרונות קריגט דעם דיכטערס ריין, זאַפטיק יידיש-לשון אַ סך פאַלקסטימלעכקייט און לויטערקייט, פּילאָסאָפּישע רואיקייט און געמילעכקייט. מען שפּירט זיין חוש פאַר הומאַר, זיין פּילבאַרקייט צום גערעדטן יידיש. „ווייל וואָס איז שפּראַך? געזאַנג, געוויין, נשמה, די חכמה פון אַ פאַלק אין שפּרוך קריסטאָליזירט“. אַט דאָס זאַפטיק לשון דינט דעם דיכטער אויף אַלע כּלים: ביים אַפּמאַלן די באַזונדערע סעזאַנען פון יאַר, אַ פעלד אין בליען, אַ זון-פאַרגאַנג, יידישע מאכלים, אַ געשלעג צווישן יידן אין שול, די ישיבה, די שטוב. אַט איז, לשם אילוסטראַציע, איין פּראַכט-געמעל פונעם קאַפיטל „די שטוב“:

„אַ גרויסע רויטע הון דרייט אום זיך ביים קאַטובּעל,
פיקט פּויל און שלעפּערוויק די קערנדלעך פון גערשטן.
זי האָט נאַרוואָס דער וועלט געשאַנקען אַ מתנה:
אַ לעבעדיקע לענגלעך-פּולע איי, וואָס ווייסלט זיך
מיט טויונט חנען אונטן אין צעעפּנטן קאַטובּ.
די זון האָט זיך אַריינגעריסן דורך די דובעלט
און ס'שווענקט דאָס ליכט די ווייסע ברעטערנע פּאַדלאגע;
עס ווערט פון יעדן בריונעם גערשט אַ גאַלדן ברעקל,
און איטלעך פעדער פון דער הון — געשייערט קופּער.“

פאראן אפטע איבערגאנגען — פון ליטווישן שטעטל צו ניו-יאָרק און צו מעקסיקעס הויפט־שטאָט, מיט אירע מערק־פלעצער און אירע קאָנווענטן, וואו „די לופט פון מיטלאַלטער איז שטיין געבליבן“ — און צוריק צו אַ „ווייטן אָפגערוקטן טאָג אין ליכטיקן פרימאָרגן“ פונעם דיכטערס לעבן: צום וואָלד ביים טייך נייעמאַן, און דערנאָך צו דער ישיבה אין קאָוונע, צו די ישיבה־בחרים, פון וועמענס אויגן ס'האַט „אַרויסגעוויינט דער דלות“, צו בילדער פון „אַ לעבן פון האַלב־הונגער, עלנט, בענקשאַפט“, צו בילדער פון „נאַצי־קרבתות, אויף קאָוונער גיינטן פאַרט“.

דער בוך ליידט אָבער פון פונדאַמענטאַלע חסרונות, סיי אידיאָיש, סיי קינסטלעריש. זיין הויפט־חסרון באַשטייט אין דער ממש־ניט באַגרייפלעכער שנאה צום גיט־יידן. אַנשטאַט אויסגיטן זיין צאָרן אויף די היטלעריסטן און זייערע שותפים און אַרויסהעלפער, די פאַשיסטן צווישן די ליטווינער, ווי אויך אויף די אימפעריאַליסטן, וואָס האָבן אויפגעבויט דעם נאַציזם אין דייטשלאַנד, גיסט־אויס דער אויטאָר זיין גאַנצן „שפּוך חמתך“ אויף דעם גאַנצן ליטווינער־פּאָלק. דער מיאוסער שאַוויניזם באַפלעקט די פּאַעמע.

וועגן די קינדער פון די לעטן, ליטווינער, פּאָליאַקן שרייבט ער מיט גאַל:

„נאַר טומאה איז דער שורש זייערער: די טבע

פון וואָלף און פון שאַקאַל איז זייער טבע“.

די זין און טעכטער פון די שכנישע ליטווינער ווערן געשילדערט מיט בייזער, שאַרפער שנאה: „אוי, די שקצים מיט די שטיינער, מיט בייטשן און מיט הינט!“; „אַצינד די טאַטעס: אַ גרויס, אַ ביז און אַנגעכמורעט פּאָלק“, אָדער „אַ גרוי, ביז פּאָלק, וואָס האָט פון רחמים ניט געוואוסט צום צווייטן“, „אַ טעמפּקייט און אַ בייזווייליקע גראַב־קייט, און ווילדע שיכרות און פּאַרביסענע רציחה“ „ס'איז גאַר קיין שיער ניטאָ צו זייער טרינקען“. אפילו דאָס פּאָלק־ליד פון די ליטווינער, די „דאַינע“, פאַלט „זאַמדיק־שווער“ אויפן דיכטערס אויערן.

פרעגט זיך: ווי אַזוי קאָן מען, מעג מען אַזוי שילדערן אַ פּאָלק, אַ גאַנץ פּאָלק? ווי קאָן גאַר געמאַלט זיין אהבת־יידן אָן אהבת־מענטשן, אהבת־פעלקער אָדער אהבת המענטשהייט? ווי אַזוי מעג מען משפטן אַ גאַנץ פּאָלק אָדער גאַנצע פעלקער פאַר די רוצחישע, באַרבאַרישע פּאַרברעכנס פון אַ טייל פונעם פּאָלק? צי איז אַזאָ צוגאַנג אין דער טראַדיציע פון די נביאים, די תהילים־דיכטער, אָדער אונדזערע קלאַסיקער? פאַרוואָס זען רשעות און רציחה־דיקייט אין אַלע גיט־יידן, אין אַלע פּאָליאַקן, לעטן, ליטווינער? פאַר־וואָס ניט זען און ניט ווייזן געשיכטלעך־ריכטיק די גיט־יידישע האַרעפּאַש־ניקעס, ווי זיי זיינען געווען באמת — קרבנות פון וויסטער, ברוטאַלער עקס־פּלאַטאַציע און אונטערדריקונג מצד דעם צאַר און די פריצים? פאַרוואָס ניט דערציילן דעם פולן אמת, אָן זיי זיינען יאָרן־לאַנג געווען געהעצט דורך די הערשער קעגן דעם יידן? פאַרוואָס ניט ווייזן אויך די פיל מידות טובות פון די ליטווינער שכנים, די שאַפער פון די וואונדערלעכע תמימות־דיקע פּאָלק־לידער, די „דאַינעס“?

און נאָך: די שטעטלשע אידיליע! שוין צו-פיל אידיליע: זי שטימט געוויס ניט מיט דער ווירקלעכקייט, מיט דער געשיכטע, מיטן קינסטלע-רישן אמת. בלויז עטוואָס בליאַסקעט-אויף אַ בילד פונעם שטורעם-יאָר 1905, ווען דער יונגער זון פונעם ראשישיבה איז „געפאלן דורכגעלעכערט פון קאַזאַקע קוילן בשעת אַ גרויסער דעמאָנסטראַציע פונעם בונד און מיט דער רויטער פּאָן אין האַנט“. און מ'זעט דעם אויפשיין פון אַ פּרילינג, וואָס „האַט געבליט אין יונגע הערצער“, אַ פּרילינג מיט גרינע פּרישע האַפענונגען און צוואַנג פון גאולה און באַנייאונג.

די אידיאישע חסרונות שוואַכנאָפּ אויך דעם קינסטלערישן ווערט פון נעם בוך. זיי שטערן דער גאַנצקייט, המשכדיקייט פון דער פּאָעמע. זיי טראַגן אַריין דיסאַנאַסן. דער דיכטער פאַלט צומאַל אַריין אין פּראָזאַאישן אַדער גאָר אין פּובליציסטישן טאָן; ער גייט אַריבער צו גלאַט זאָגערייען, לומדות, דרוש. אין אַזעלכע שטעלן האָט דער דיכטער מער צו זאָגן ווי צו זינגען. איז פאַראַן באַריידעוודיקייט, פּיל-ווערטערדיקייט, צעצויגנדיקייט, ווידערהאַ-לונג אַנשטאַט דעם סוגעסטיוון, צמצומדיקן, רמזימדיק-פּילזאָגנדיקן, קאַנ-צענטרירטן און בועיר-אַנפּינ'דיקן וואָרט פון ליד; זאָגעכצן אַנשטאַט פּאָ-עזיע. צופיל רייד און ווינציק בילד. פרומקייט און התפעלות פאַר פרומ-קייט זיינען נאָך ניט קיין פּאָעזיע; רייד וועגן שירה זיינען אַליין ניט קיין שירה. אין אַזעלכע שטעלן כאַפּן זיך אַריין אַזעלכע אומפּאָעטישע שורות, ווי „עס האָט געוויינט די וואַלקנשמאַטע אויבן“.

דאָ רעדט זיך וועגן חסרונות אין אַ בוך, וואָס פאַרמאַגט אַ סך גרויסע, וויכטיקע פּאָעטישע מעלות און דערגרייכונגען.

י. שוואַרץ האָט אויך פאַרצייכנט וויכטיקע בייטראַגן אין פּרט פון אַריינברענגען אין אונדזער יידישער ליטעראַטור פיל פּערל פון דער אַלטער און מאַדערנער העברייאישער ליטעראַטור. שוין אין 1910 איז אין ניו-יאָרק דערשינען אַ קליין ביכל פון י. שוואַרצס איבערדיכטונגען: „פון רבי יהודה הלוי“ („ים-לידער“; „אין מצרים“). אין 1931 איז אין ניו-יאָרק דערשינען י. שוואַרצס ווערק: „אונדזער ליד פון שפּאַניע“ (די גאַלדענע שפּאַניש-העברייאישע-תּקופה), איבערזעצונגען פון שלמה אבן-גבירול, משה אבן-עזראַ און יהודה הלוי, מיט איינלייטונגען (עסייען) און באַמערקונגען פונעם איבערזעצער. אין 1935 איז דערשינען אַ זאַמלונג פון ת. נ. ביאַליקס ליד-דער און פּאָעמען אין י. שוואַרצס איבערזעצונג אויף יידיש (דער באַנד אַנטהאַלט אויך ביאַליקס אַריגינעלע שאַפונגען אין יידיש). אין 1941 — זיין „אַנטאַלאַגיע פון דער העברייאישער פּאָעזיע“; אין 1948 — צוויי בענד „ספר השבת“; אין 1952 — „משה רבנו“.

לעצטנס, צו די פייערונגען פון י. שוואַרצס 75טן געבוירנטאָג, איז דערשינען אַ בוך פון זיינע געקליבענע לידער. ניט-געקוקט אויף די אויבן-דערמאַנטע חסרונות, בלייבט י. שוואַרץ אַ דיכטער פון אַ הויכער מדרגה, וואָס פאַרנעמט אַן אייגנאַרטיק אַרט אין דער מאַדערנער יידישער פּאָעזיע אין אַמעריקע. (צו י. שוואַרצס 75סטן געבוירנטאָג)

משה-לייב האלפערן

(1886-1932)

1.

„וועט קומען די נאכט און וועט זינגען לילדן“. עס איז שוין צוואנציק יאָר זינט יענע נאכט איז געקומען און האָט מיטגענומען „צו שלאָפן אין אייביקער רו“ דעם „בורהדיקן, טיילווייז־סאָציאלן דיכטער משה-לייב האַלפערן. אַ טראַגישע פיגור, אַ טראַגישע וויכטיקע דיכטערישע פּערזענלעכקייט; אַ פּאַעט, וואָס האָט געהאַט אַ וויכטיקע השפּעה אויף אַ ריי יונגע פּראַלעטאַרישע און כּמעט־פּראַלעטאַרישע דיכטער, אַן איינפלוס בכּלל אויף דער אַנטוויקלונג פּוֹר נעם יידישן ליד.

ער איז אין איין פּעריאָד פּוֹן זיין שווערן, שפּערישן לעבן געווען אַ „שטורעם־פּויגל“, אַ דיכטער פּוֹן ברויזנדיקן, רעבערינדיקן ליד. ער איז געווען אַן אַריגינעלער, קרעפטיקער דיכטער, אַ שאַפּער פּוֹן הייסע, טיף־עמאַציאָנעלע, אייגנאַרטיקע לידער. ער האָט אין זיין ליד גענוצט שאַרף־אינדיווידוּאַליזירטע קינסטלערישע מיטלען; פּשוטע, וואַרעמע, פּאַקסטימ־לעכע, אינטימע רייד, מעשהדיקייט, זינגעוודיקע דערציילערישקייט, אַ רייכע בילדלעכקייט מיט אַ שלל געשטאַלטן און וויזעס, מיט אַן אייגנאַרטיקן אופּן פּוֹן דורכשמועסן זיך מיטן לייענער דורך כאַפּן אַ שמועס מיט זיך גופּא (אַדרעסירנדיק זיך „משה-לייב“).

אַ שונא פּוֹן פּליגדיקע פּראָזן און גלאַט פיין־קליינגענדיקע מליצות, האָט ער זיך צו דער פּאַרם פּוֹן ליד באַצויגן מיט דיכטערישער אחריות, שווער געהאַרעוועט אויף זיין ליד, געפּילט און געשליפּן דאָס וואַרט — אַ באַווייז דערצו זיינען די פּיר נוסחאות און וואַריאַנטן פּוֹן אַ צאָל פּוֹן זיינע לידער.

מ. ל. האַלפּערן איז געבוירן געוואָרן אין דעם שטעטל זלאַטשעוו, גאַ־ליציע, דעם 2טן יאַנואַר, 1886. ער האָט די ערשטע צוועלף יאָר פּוֹן זיין לעבן פּאַרבראַכט אין זלאַטשעוו; דערנאָך איז ער צען יאָר געווען אין ווין.

זיין פאטער, אייזיק, איז געווען אן אַרעמער קרעמער, א ייד אַ משכיל. זיין זיידע יעקל רעגירער איז געווען דער מעטריקע-פירער (געבורטשיין-שרייבער) אין שטעטל בוסק, גאַדיציע. אַלס יינגל האָט זיך משה לייב געפערנט צו זיין אַ שילדן-מאַלער. קיין אַמעריקע איז ער געקומען אין 1908. ער האָט דאָ אין זיינע אימיגראַנטישע יאָרן געאַרבעט אַלס געשיר-וואַשער, קעלנער; ער האָט זיך געפערנט ווערן אַ פרעסער; ער איז געווען אַ מיטאַרבעטער פונעם וואַכנבלאַט „דער קיבעצער“; ער האָט אָפּט געליטן נויט און אונטערזע-הונגערט.

זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט האָט ער שוין געשטעלט אין גאַלי-ציע. זיינע ערשטע (שוואַכע, אומאַריגינעלע) ליזער האָט ער געדרוקט אין דער לעמבערגער צייטונג „טאַגבלאַט“. זיינער אַ בן-עיר, דער דיכטער דוד קעניגסבערג, האָט אין זיינע זכרונות „צו משה לייבס פינפטן יאָרצייט (אין „די פּאָסט“, קראַקע, 1938) דערציילט אַז האַלפערן איז „געווען איינער פון די אויסגערופענע העראַלדן“ פון דער ליטעראַרישער שול „יונג-גאַליציע“. דאָ אין אַמעריקע איז משה-לייב צייטווייליק געווען אַ מיטגליד און אַ זייל פון דער ברוזשואַר-ליטעראַרישער גרופע „יונגע“. אין 1913 איז זיין פּאָעמע „אין דער פרעמד“ דערשינען אין צווייטן בוך „שריפטן“. אין 1915 איז ער געווען מיטערעדאַקטאָר פונעם זאַמלבוך „פון מענטש צו מענטש“; מיט אַ יאָר שפעטער — מיטערעדאַקטאָר פונעם זאַמלבוך „איסט-בראַדוויי“. אין 1919 איז דערשינען זיין ערשטער בוך לידער „אין ניר-יאָרק“. אין יע-נעם יאָר האָט ער געהייראַט מיט רויזעלע באַראָן (וועמען ער האָט געוויינדמעט פיל פון זיינע פרעכטיקע ליבע-לידער). אין 1923 איז געבוירן געוואָרן זיין זון, אייזיק, צו וועמען און וועגן וועמען ער האָט געשריבן אַ צאָל לוי-טערע, האַרציקע, שטיפערישע, שפילעוודיקע לידער.

אין 1922 איז ער געוואָרן אַ מיטאַרבעטער פון דער „פרייהייט“, וואו ער האָט אָפּגעדרוקט אַ גרויסע צאָל פון זיינע קרעפטיקסטע און רייפסטע ליזער. די מערסטע לידער פון יענעם פעריאָד — דעם בליי-פּעריאָד אין זיין לעבן און שאַפן — זיינען אַריין אין זיין צווייטן בוך „די גאַלדענע פּאָווע“, וואָס איז דערשינען אין קליוולאַנד אין 1924. שפעטער, נאָכדעם ווי ער האָט פאַרלאָזט די „פרייהייט“, האָט ער פאַרבראַכט עטלעכע יאָר אין פאַרשיידענע שטעט איבערן לאַנד, געשטיצט דורך פריינט און פאַרעירער. אין 1929 האָט ער אָנגעהויבן דרוקן זיינע לידער און אַרטיקלען אין דער „וואָך“, וואו ער האָט קאָנטיק, מיטגעאַרבעט אָן באַגייסטערונג. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן דער עקאָנאָמישער קריזיס. האַלפערן האָט געזוכט אַרבעט — און ניט געקענט געפינען. זיינע כלומרשטע פריינט פונעם קליינבירגערליעכן שרייבער-לאַגער האָבן אים פאַרנאָכלעטיקט. דעם 31טן אויגוסט, 1932, איז ער, אַ קראַנקער, צעבראַכענער, געשטאַרבן פון אַ האַרץ-שלאָג אין אַ ברוקלינער שפיטאַל. אין 1934 זיינען דורך אַ „האַלפערן-קאָמיטעט“ אַרויסגעגעבן געוואָרן צוויי בענד „לידער“ פון מ. ל. האַלפערן.

אין די לידער און פאָעמען פון זיין ערשטן ליטעראַרישן פעריאָד דאָ אין לאַנד האָט האַלפּערן געבראַכט צום אויסדרוק די שרעק פונעם גיי-איינ-געוואַנדערטן קליינבייהער פון קליינשטעטל — די מורא פאַר „דער פרעמד“, פאַר דער גרויס-שטאָט, און, דער עיקר, פאַר דער נייער ברוטאַלער, הויך-אינדוסטריאַליזירטער סביבה; פאַר דעם עלנט און געבריאָזג אין דער תּפּיסה פון הימל־קראַצערס, פון „שטיין און שטאַל“. דאָרט זיינען פאַראַן בענקשאַפטן אַהיים, צום גאַליציאַנער שטעטל; שטימונגען פון אַטוואַקסנדיקער פאַרביי-טערטייט, פּראַטעסט, דער פּראַטעסט און ווייטאַק וואַקסט אומגעווער, דער זון פון זלאַטשעוו, דער פיינער דיכטער און טאַלאַנטפולער צייכענער, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַרעמען, הונגער־ליידנדיקן געשיר-וואַשער און קעלנער, בעט גאָט: „נעם מיין טאַלאַנט און גיב אים אַפּ אַן אַלטן הונט“ — אויף צעפּוקעניש, הייסט עס, די פּיליסטער, דעם „באַלע-באַס, וואָס וויל אַביסל כּבּוד“.

אין יענע ערשטע יאָרן איז אפילו פאַראַן אַ געוויסע אידעאָלאָגיאָליזירונג פון נעם שטעטל. ער שרייבט דאָן וועגן זיין שטעטל: „און גוט איז אונז גע-ווען, ס'האָט קיינער נישט געקלאָגט“, „און מוידלעך האָבן תּפּילין־וועקלעך אויסגענייט פון גאָלד און זייד“. נאַאויז, געשיכטלעך־פאַלש! און די פּויערן זיינען ביי אים דאָן „גוים“, און ניט זיי עסן, נאָר זיי „פרעסן זיך אָן“ (אין ליד „לייב־בער“).

יא, דער שפּעט־חדיקער דיכטער־בונטאַר, האָט אין די לידער פון זיין ערשטן פעריאָד כּמעט באַזונגען און פאַרהערלעכט דאָס אַמאַליקע שטעטל, געוויקמעט אים ראַמאַנטישע שטעטל־מאַטיוון. געשריבן האָט ער דאָן ליי-דער פון טיפּן צער און לירישן טרויער, אומעט און יאחז; מאַטיוון פון אַ גר אין אַ פרעמדער, האַרטער, קאַלטער וועלט, — מאַטיוון וועגן פרעמדע הימלען, באַדנאַליקייט, דלות און הונגער, פחד, הילפּלאָזיקייט, אויסזיכט־לאָזיקייט.

אַט־דער דיכטערישער געמיטצושטאַנד איז שפּעטער אַריבערגעגאַנגען אין אַן אַנדער כּלי, אויסדרוקמיטל און קוואַליטעט: אין ביטערער איראָניע; אין בייסיקן, ושאַפטפּולן סאַרקאַזם; אין שאַרפּער, גרימצאָרנדיקער סאַטירע; אין גאַל און גיפּט; אין טענער פון ביטול, חזק און שנאה צו דער קליינ-קעפּלדיקער, האַרצללאָזער ברוזשוואַזער וועלט; אין סמיקע קללות; אין אַ שטורעם־געברום און לייבן־געברום. ער ברומט און בייסט און שעלט.

אַ צייט, ווי געזאָגט, איז ער געווען איינער פון דער עסטעיטש־פאַר-מאַליסטישער ליטעראַרישער ריכטונג „יונגע“, וועלכע האָט געפירט אַן אַטאַקע קעגן די פּראַגרעסיווע טראַדיציעס פון דער קלאַסישער יידישער ליטעראַטור און פון דער אַמעריקאַנער יידישער רעוואָלוציאָנערער אַרבע-טער־דיכטונג, קעגן סאַציאַלע מאַטיוון אין דער ליטעראַטור. ער האָט זיך שפּעטער אָפּגעריסן פון יענער גרופּע. זיין רוישיקער טאָן, דער טאָן פונעם „גאַסנפּויקער“, איז געווען צו־הילכיק און גרילצנדיק פאַר די שטילקייט־דיכטער; זיין אָפּן, אָפט מגושמדיק וואָרט, „אַן פּייגנבלעטער“, איז געווען

צו-אומעסטעטיש פאר די פיינשמעקערישע „קונסט-לשם-קונסט“ לער. זיין פאראכטונג צו עסטעטיזם האט זיך ניט אריינגעפאסט אין זייער שולחן-ערוך. פאראן אין האלפערנס שאפונגען א סך גאנצע לידער און באזונדערע פערזן און שורות, וואס זיינען ביאגראפיש אדער שטריכן צו זיין זעלבסט-פארטרעט; אייניקע פון זיי זיינען אויך כאראקטעריסטיקעס פון זיין שא-פונג-מעטאד און טאן. צווישן זיי זיינען: „פויק איך, אז די פויק זאל פלאצן, און איך דזשינדזשע אין די טאצן“; „און טיפער רעדט צו מיר אצינד מיין איינזאמקייט“; „האט דאס ליבן קאמף און ליבע, האב איך בלוט וואס שרייט און ברענט“; „אצינד בין איך א ליכט, א יאָרצייט-ליכט וואס ברענט“, „פאר-בראכט האב איך אזוי אליין די גאנצע יוגנט מייענ“; „אלס קינד בין איך פאראיינזאמט שוין אין שטוב אַרומגעגאנגען“; „די שטאט שלינגט ברעק-לעטווייז מיין יונגעס לעבן איין“. אַט-די פערזן און שורות העלפן אריינבליקן אין דעם דיכטערס פסיכיק.

אין משך פון יארן האט זיין ליד „געפויקט און געדזשינדזשעט“; האט ער גערודערט און צערודערט מיט זיין אומרו, מיט זיין גלייאיקן טעמפער-א-מענט, מיטן פיער, געשריי און געקלאנג פון זיין האַרצנס-בלוט, מיטן שטור-רעם פון זיינע טענות, מיטן האַגל פון זיינע פראַגן. אייניקע לידער זיינע — ממש קאָמיקע לאַוע. אין פיל פון זיי האט ער אַנטפלעקט זיין כוח אין אומגעצוימטן געשריי און גערעוו, אין אַרונטערייסן שלייערן, געטשקעס; אין ווילדן האַה-האַ געלעכטער. פיל אנדערע לידער זיינע זיינען געווען דורכ-געזאפט מיט טרויער, מיט אומעט, פעסימיזם, מיט צער פון עלנט און אליי-ניקייט. „וואס האב איך דען מער ווי מיין ליד — וואס האב איך דען, מער ווי מיין טרויער?“ — האט ער געקלאַנגט.

מיט אַט-די עלעמענטן פון צאָרן און סאַטירע, מיט חלומות און געזאנגען וועגן דער קומענדיקער זון, „וואס פארטרייבט די נאכט“, מיט סימפאטיעס צום אונטערדריקטן און באַליידיקטן, מיט עלעמענטן פון דיריק און ליבשאפט צום האַרעפּאַאַנעם פּאַלקס-מענטש, ווי אויך מיט בענקשאפטן נאָך שיינקייט און צערטלעכקייט, איז ער געקומען צו דער „פרייהייט“ באַלד נאָך איר גרינדונג אין 1922. ער און זיין טאַלאַנט האַבן דאָן אויפגעלעבט. עס האט זיך אויסגעדוכט, אַז ווי „פרייהייט“ האט אים געגעבן אַ נייע נשמה. נייע קוואַלן האַבן זיך צעשפּנט, אַ מזל-ברכה איז אַריין אין זיין שאַפן. עס זיינען געקומען: אויפמונטערונג, וואַקס, אַנטוויקלונג, רייפונג, אַן עליה פון דער מוזע, זוכונג פון נייע פאַרמען, אַן אַריבערגאַנג פון אַלטע קלאַסישע פאַרמען צו נייע מאַדערנע אין שטרעבונג צו האַרמאָניע מיט אינהאַלט, טעמאַטיק, אידיע, שטימונג; נייע, פרייע ריטמען.

עס האט זיך פאר דעם דיכטער אָנגעהויבן אַ נייער (קורצער) פּעריאָד פון מונטערע הומאַניסטישע טענער, פון לעבנספולע, גלויבנספולע טענער, מונטער-מאַטיוון, מאַרגן-מאַטיוון. דער דיכטער, וואַס האט שוין פריער אין זיינע לידער גענומען חבֿרן זיך מיטן היימלאַנד, מיטן געפּעס-וואַשער, מיטן קוימענקערער, קצב און שוסטער, מיטן געקרוידעטן און באַעווירטן יגע-

כפימניק, האָט זיך איצט, קאָנטיק, גענומען נאָך מער דערנעענטערן צו זיי גייסטיק־אידיאיש. ער האָט זיך זיכער געמוזט דערפרייען צו קומען, נאָך אַזאָ אינאָלירטקייט, פנים־אל־פנים מיט מאַסן־לייענער און פאַררער. ער האָט איצט גענומען דערנעענטערן זיך נאָך ומער צו דער טעמאַטיק פונעם האַרעפּאַשניק. דער דירעקטער קאָנטאַקט מיט די פּראָגרעסיווע ייִדישע מאַסן, מיט אַ קעמפּערישער פּירנדיקער אַרבעטער־צייטונג, האָט געמוזט האָבן אויף אים אַ געזונטע, באַרייכערדיקע, קינסטלעריש־אידיאישע ווירקונג.

האַלפּערן האָט דאָן אָנגעהויבן געבן לשון דעם „קוילן־טרעגער האַרש־בער“ און אַנדערע פּראָטעסט־ירנדיקע פּיגורן. ער האָט זיך קינסטלעריש פאַר־שלייערט אין פאַרשידענע פּנימער, פּיגורן און געשטאַלטן, און דורך זיי געפרוואָוט געבן דיכטערישן אויסדרוק צו זיין סאַציאַלן צאַרן און פּראָטעסט. ער האָט אָנגעזאָגט אַ „בליק“ אין דער „שטורעם־נאַכט“. ער האָט מיט גיפּט און גאַל פּאַרזאַמט „די זומה — אונדזער פּירערשאַפט“, דעם „הונט ביים רוזער“, דעם „פּראָזן־דעשער און פּאַלשן פּאַעט“. אָבער — קיין פּראָלע־טאַרישער דיכטער, קיין שליה־צבור פון קעמפּערישן אַרבעטער־קאָלעקטיוו, איז ער ניט געוואָרן. צושווער האָט אויף אים געדריקט די פּאַסט פון דער פּירערדיקער ירושה פון קליינבירגער־י, צו־טיף איז געווען איינגעגעסן דער גיפּט פון „איסט־בראָדוועי“. דער גרויבן אין כוח פון אַרבעטער־פּאַלק איז שנעל אויסגערוען. ס'האַט געפּעלט די אַרגאַנישע פּאַרבינדונג מיטן גייסט און קאָמף פון די אַרגאַניזירטע אַרבעטער; געפּעלט האָט אויך מאַרקסיס־טישע טעאָריע, די פּיאַטיקייט צו קענען דיאַלעקטיש דענקען, אַריינדריינגען אין דעם סאַציאַלן געבוי פון דער געזעלשאַפט.

אין אַן אַרטיקל „דער ענין משה לייב האַלפּערן“ (מאַרגן־פּרייהייט, דעם 12טן סעפטעמבער, 1932, עטלעכע טעג נאָך האַלפּערנס טויט), האָט מ. אַלגין טרעפלעך אויסגעדריקט זיך וועגן דעם דיכטער: „געפרוואָוט זיך אויפֿ־הויבן — אָבער ניט דערגאַנגען צו די מאַסן, צום קלאַסן־פּראָנט, צום קלאַסן־קאַמף... ניט געהאַט קיין כוח, ניט געקענט אַפּרייסן די פּראָקליאַטע וואַרצן־פּען, געבליבן שטעקן, געפּאַלן, געזונקען.“

אַטאַריזירנדיק די פּראָגע, וואָס מ. ל. האַלפּערנס טאַלאַנט האָט געקענט זיין און וואָס ער איז ניט געווען, דערקלערט אַלגין: „מ. ל. האַלפּערן האָט געהאַט אַ טאַלאַנט, וואָס האָט ניט געקענט לעבן מיט קליינבירגערלכער מע־קענע — און מ. ל. האַלפּערן האָט ניט געהאַט קיין כוח אַרויסצוקריכן פון דער קליינבירגערלעכער סביבה און אָנפילן זיין דיכטונג מיט וועוואַלוציאַ־נערן אינהאַלט“. אַט אין דעם האָט געשטעקט דער טראַגיום פונעם ענין האַלפּערן.

אויגוסט 31, 1952.

2.

דער פּעריאָד פון משה לייב האַלפּערנס מיטאַרבעטערשאַפט אין דער „פּרייהייט“ האָט, זיכער, פאַרמאַגט אַ סך פּאַזיטיווע עלעמענטן. דורך אַ צאָל לידער האָט דער דיכטער אויף זיין קרעפּטיקן אופן אויסגעדריקט טיפּן מיט־

לייד צום באליידיקטן און פיינדיקן: צום קרבן פון עקספלאטאציע, וואָס גאַלד ווערט פון זיין בלוט געמאַכט; צו „איינעם — אַ מענטש“ וואָס ווערט געטריבן צו שיכרות; צו אַלע אַזוינע, ווי ער אַליין, „דער תכשיט משה-פייב“, דער יונג, וואָס „פרייט אין שניי און קאַרטשעט זיך אין דרייען און האַפּקעט ביים פאַמטערן-שיין“. און שאַרפּן האָס האָס דער דיכטער אויס-געדייקט צו דער סיסטעם, וואָס „פרעסט מענטשן-פלייש און כראַמשקעט הויפּטווייז ווי שטרוי די ביינער“. און ער האָט געחלומט וועגן דעם גרויסן, העלן מאַרגן, ווען די זון וועט „שיינען אפילו ביינאַכט“. און ער האָט גע-זונגען און געטרייסט, אַז „היינט צי מאַרגן — עס וועט זיין, ווי מיין פאַר-סמטע וועלן פּרגן די זאַרגן“.

דער דיכטער-ווידערשפעניקער און לעסטערער האָט מיט זיין צעשויו-בערטן און צעבראַסטעטן יואַרט גענומען מאַלן דאָס עקלאַפּטע, בייזע, רשעות-דיקע אין דער פאַרקויפטער און צבועקישער סכיבה פון דער פּוילנדיקער קאַפיטאַליסטישער „מאַראַל“. באַקומען האָט זיך אַבער אַ קללה „דער וועלט“ און זיך גופא. זיין פלייצנדיקער שטראַם פון שנאה צו די פאַרשקלאַפּערס, עקספּלאַטאַטאָרס און דערנידערדיקער פון מענטשלעכער ווירדע האָט זיך מאַר-מענטנווייז אויסגעשפּרייט ביים אומגעדולדיקן אימפעטדיקן ראַדיקאַלן קליינ-בירגער אויך צו די געפלאַגטע און עקספּלאַטירטע, די טרעגער פונעם יאָך, אַלס מוסר פאַר זייער געדולדיקייט. אין און צווישן די שורות האָט מען דערשפּירט אויך ביטול צו די פאַרשקלאַפּטע, ווי מיטשולדיקע אין זייער פאַרקעכטונג (אַזאַ באַציאונג, אין לעבן און ליטעראַטור, איז ניט זעלטן ביי „רעוואַלוציאַנערן“ אין גענעראַלפּיסלעך).

אין אייניקע לידער איז די בייסיקע, צאָרגדיקע בונטאַרישקייט געווען געצילט קעגן דעם אייגענעם קליינבירגערלעכן שורש. קעגן אַלץ וואָס איז וואולגאַר און באַנאַץ: קעגן דער „געלט-בייטש“, וואָס „שניידט לייבער“, און אויך קעגן דעם „מוסר-זאַגער“, קעגן דעם בטלן, פּראַזנדרעשער, „ליידיק-גייער, דאַרמאַיעדניק, וואָס „האַרעוועט ניט אויף זיין ברויט“ — קעגן „פאַר-כעס אַזוינע — וואָס נאָר מען שעלט, ווייל עס בוקט זיך ניט פאַר זיי די וועלט“.

„מענטשן זאַגן, אַז דער טיזול קוקט אַרויס פון מיינע אויגן“, האָט ער געשריבן. זיין „טיזולשער“ שפּאַט-שמייכל, זיין פרייער חזק-געלעכטער, האָבן געוויס געשטאַכן אין דער זיבטער ריפּ די „קליינע מענטשעלעך“, די בירגערלעכע היפּאָקריטן. די „זיידענע יונגעלייטלעך“, די זעלבסטצופּרידענע „פּאַעטלעך“, וואָס דערמאָנען אין קינסטלעכע בלאַמען.

אַבער ער, דער פּורץ-גדר פון טראַדיציע, האָט אין זיין אַנאַרכישער צוימען-ברעכעריי גענומען ריידן וועגן באַפּאַן „מיט פייער און מיט שאַרפּן שטאַל דאָס בעסטע פון אַמאַל. אַ באַרג מיט אַש און שטויב זאַל זיין פון אַלץ, וואָס איז געווען“. עס האָט אים געפעלט אידיאישער כוח צו באַגרייפּן, אַז „דאָס בעסטע פון אַמאַל“, די פרייהייט-טראַדיציעס פון פאַראַגאַנגענע צייטן, זיינען די זריעה פאַר דעם פרייהייט-קאַמף פון היינט.

אין א צאל לידער האָט מען דערשפירט אַ סימפאטיע צו די אַרעמע הינד-פרויען, וואָס „שטופן זיך אַרום אַ וואָגן מיט ציבעלעס, און אוועקרעסן. און פלוימען“ (דעזאַ-העסטער); צום פאַרהאַרעוועטן, מידן האַרש בער דעם קוילנטרעגער מיט זיינע „צוויי שוואַרצע שווערע הענט“; צום „מלחמה העלד מיט די מעדאַלן אויף דער ברוסט און מיט דער קוליע“. עס האָט דורך פערזן אויך דורכגעשטראַצט אַ פיינער, דינער, מחיהדיקער הומאָר.

אין אַ היפשער צאל לידער האָט זיך שוין אַביסל צושטאַרק געהערט דער טאַן פון וואויל-יונגערע שיקייט, פון הפּר-פעטרישקע, פון ביטערער ליצנישער שטעכיקייט. אין אייניקע פון אַט-די לידער איז געווען זינלאָזע, ווילדע, פּסעוודאָ-רעוואָלוציאַנערע שנאה צו אינטעלעקטואַלן, צו לומדים און חכמים, אַפּלאַטעריי פון וויסן און חכמה, אַ פּראָדוקט פון אומוויסנשאַפּטלעכער, ביטולדיקער באַציאונג צום פּאַלקס-אינטעלעקטואַל, אונטער דער מאַסקע פון „רעוואָלוציאַנערישקייט“. אַפּט איז געווען קאָר, אַז דאָס טאַדט דער דיכטער און באַליידיקט זיך גופא — אַ מין קלאַפּן זיך על-חטא פאַר דעם בית-דין פונעם אַרבעטער-קלאַס — פאַר יאָרן-לאַנגער פּאַסיוויטעט.

אויך אין פרט פון לשון, פון שפּראַך-באַנוץ זיינען געווען אומגערעכט-טיקייטן. עס איז געווען אַ פאַרווך ביים דיכטער צו אַנטוויקלען ממש אַ פאַר-הערלעכונג, אַ קולט פון „גראַבע רייד“. בכלל גענומען, איז זיין שפּראַך לעכער בייטראַג זיכער געווען אַ פּאַזיטיווער: ער האָט גענוצט דברי-חול, פשוטע חבורים, פּראַסטע (ניט-בצמצומדיקע), אַפּט „אומפּאַעטישע“ רייד, קלאַרע, פאַרשטענדלעכע ווערטער, ניט „באַשמיקט און באַצירט“, אַן „דיכ-טערישע“ אוירינגלעך, אַן „שיינקייטן“ און „הייליקייטן“. ער האָט אָבער, קאַנטיק, געהאַט אַן אינדיווידועלע „באַפּרידיקונג“ פון באַנוצן „גראַבע רייד“ אין זיין שטעכיקן שפּאַט און אויפּרודערנדיקע נאַקעטע אמתן, וואָס ער האָט געשלידערט אין פנים אַריין די זאַטע נגידים, די מאַכט-האַבער און זייערע אַנטי-פּאַעטישע אַרויסהעלפּער. אגב, מיינט עס ניט, אַז בעת ער האָט גע-רעדט פּראַסטע זיבורים, אַן „שמאַכטעס“ און באַפּוזונגען, זיינען זיינע לידער אַלע מאַל פאַרשטענדלעך. פאַראַן אין אייניקע פון זיי פאַרפּאַנטערטע, מטושטשע, אומקלאַרע בילדער, רמזים מיט רוי-דרוזין, פּאַנטאַסטישע. וסימ-באַריסטישע, מיסטישע, ווידע, ניט-דאָאיקע בילדער, פאַרנעפּלטע אימאַזשן, גראַטעסקע גרימאַסן, וואָס שטערן דעם לייענער צו באַנעמען דאָס ליד. פאַראַן פאַלן, ווען עס באַקומט זיך אַ מאַדנער געמיש פון „נאַטוראַליסטישע“ רייד מיט מיסטישע בילדער און געשטאַלטן.

שוין אין דעם ערשטן פּעריאָד פון זיין ליטעראַרישן שאַפּן, אין די יאָרן פון זיינע לידער פון שרעקלעכער איינזאַמקייט, עַצנט אין דער פרעמד. האָט ער אין זיין פּאַעמע „אין דער פרעמד“ דערזען די מעטראָפּאָליע ניט נאָר אַלס אַ ריזן-שטאָט, וואָס ווייעט-אַרויף אַ שרעק, נאָר אויך אַלס „אַ ריזן-ווערק פון מענטשן-גייסט געבויט“. שוין דאָן האָט מען אין דער טערפּיקייט, טראַ-ציקייט, בייסיקייט, צו-העכעיסדיקייט פון אייניקע לידער אויך דערשפירט דעם דיכטערס עקשנותדיקייט און לעבנסלוסטיקייט. ער, דער דיכטער, דער

„נאסן-פויקער“, האָט געפרואווט אַריבערשרייען דעם גאַסן-טומל, דעם ווילדן געפילדער פון גרויס-שטאָט, דעם הויז-פונעם געווימל אין „דע-לאַ-העס-טער“ און ער האָט גענומען אויספויקן דעם ליאַרעם: „דזשין-דזשין, בום-בום-בום!“ ער האָט גענומען שרייען מיט אַ מעכטיקער פולברוסטיקער מע-טאַלענער שטים, צי גאַר מיטן קול פון אַ פאַרוואונדעטן „לייב“, מיט אַ שאגת-אריה. די גרויס-שטאָט האָט ער דאַן געזען ווי אַ מין גיהנום — „און אזוי ווי אַ ריזיק-פאַרזשאַווערט ראָד, דרייט זיך אַרום מיר די גאַנצע שטאָט“.

ושפעטער, אין זיין רייפערן פּעריאָד, אין די לידער אין „די גאַלדענע פאַווע“, איז נאָך געבליבן אַ געוויסער „היים-וויי“, אַ בענקשאַפט צום שטעטל, אָבער דאָרט האָט ער אויך געוויזן די צוריקגעשטאַנענקייט און הינטערשטע-ליקייט פון שטעטל. דאָרט האָט ער מיט שנאה און פאַראכטונג געוויזן דעם הימישן נגיד „מיטן גראָבן בויד“, דעם פרומאַק, דעם היפּאָקריט און זייער גלייכן, דאָרט האָט ער געשילדערט די באַדנלאַזיקייט פונעם לופטמענטש און מנחם-מענדל, „משה נאָדירס לייזער-עליע פון דער אַלטער היים“. דאָרט האָט ער זשויגן געזען דעם „גוי“ אַלס ברודער פון ייד, און באַצייכנט אַלט הייליק דאָס „אייביק-קויטיק-פאַרהאַרעוועט לייב“ פונעם האָרעפּאַשנעם פּויר-ער, וואָס „שלעפט זיך הינטער זיין פּערד און צעגראָבט מיטן אַקער-אייגן די ערד“.

מ. ל. האַלפּערנס לידער בעטן זיך ממש מען זאָל זיי ציטירן. אַ מוסטער פון דער אַריגינעלעקייט פון זיין דיכטערישן וואָרט איז זיין פּרעכטיק ליד „אין גאַלדענעם לאַנד“, וואָס הויבט זיך אָן מיטן פּערז:

— צי דען וואַלסטו, מאַכע, מיר גלויבן געוואַלט,
אָו אַלצדינג ביי אונדז ווערט פאַרוואַנדלט אין גאַלד,
אָו גאַלד ווערט פון בלוט און פון אייזן געמאַכט,
פון בלוט און פון אייזן בייטאַג און ביינאַכט?
— מיין זון, פאַר אַ מאַמען באַהאַלט מען זיך ניט,
אַ מאַמע דערקאַנט און אַ מאַמע פילט מיט,
מיר דאַכט זיך, אָו דו האַסט קיין ברויט צו דער זאַט
אויך דאָרט, אין דעם גאַלדענעם לאַנד, ניט געהאַט.

אין האַלפּערנס ערשטן בוך פאַרנעמט אַן אַנגעזעען אַרט זיין לענגערע ווייטאַגדיקע פּאַעמע „אַ נאַכט“, געשריבן אין 1916, בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה: האָט צו די מלחמה-צינדער, חושכדיקער יאוש, געמישט מיט אַ ווילדן, סאַטאַישן געזאַנג צום לעבן, צום זיג פון לעבן, דורכגעוועבט מיט אַ קדשה צו די משרתים פונעם מלאך המות, מיט אַ פאַרהייליקונג פון דעבן און פאַרהערלעכונג פון מענטש (די פּאַעמע האָט ער געשריבן אין זיין ציימערל אויף קיפ סטריט אין וויליאַמסבורג).

טיף-דראַמאַטיש, פּסיכאָלאָגיש-ווירקדיק, אַנרעגנדיק מיט אינטימקייט און נשמה-פיבער, איז האַלפּערנס ווענדונג צו זיך גופא אין אַ צאָל לידער מיטן אויסרוף משה-לייב (אין 9 לידער אין בוך „אין ניו-יאָרק“).

זעלטן-ווען אַ דיכטער זאָל זיך אזוי מענטשגלעך קאַנען אַנטהוילן, אַנט-

פלעקן אלע זיינע וואונדן, מכות און פלאגן, פינצטערע מחשבות, תאוות, עראטיק, ווי האלפערן האט דאס געטאן. באזונדערס אין זיינע קונייאילאנד-לידער. ער באווייזט זיך דאָרט דורך פיל געשטאַצטן און פנימער, אָבער פון אלע פנימער ווערט אין פנים: משה-לייב. זיינע צוויי הויפט-געשטאַלטן — זרחי און משה-לייב — זעלבסט-פאַרטערטן — ברומען ווי לייבן אָדער ווי דער ים. זרחי און דער ים — ווי אַנדערע צוויי. ער זיצט דאָרט, זרחי, ביים ברעג ים אין קונייאילאנד, פאַרברענגט און פאַרברענט דאָרט שטי-קער פון זיין לעבן, שטורעם פון ים — און שטורעם פון עראַטישע ליידיג-שאַפטן; ברויז; „שוים, וואָס שמייסט דעם ברעג“, ווי משה-לייבס צאַרן, — און בענקשאַפט נאָך ר.ו. די עראַטישע מאַטיוון זיינען אַ מיין קאַנאַל אָפֿ צוציען דעם אַנגעקליבענעם יאוש, ווייל שוין אויך דאָן (בעת דער דיכטער האָט מיטגעאַרבעט אין דער „פרייהייט“) האָט נאָך אַלץ אַ ביטערער טרויער און נאַכטישער פּעסמיזם דורכגענומען זיין וועזן. זרחי (משה-לייב) טרוימט אויס די פּרינציפּסן גינגעלי און די צייגיינערין לאַדושקאַ און טרוימט וועגן דעם „קעניג פון ים“ מיטן „גאַלדענעם חלום“ און דערהערט דעם רוף: „באַפּרייען פון אלע נויטן די וועלט“. אַ ווירואַר פון טרוימען, חלומות, בענק-שאַפטן, וויזיעס, געשטאַצטן, גלגולים פון געשטאַלטן און פּסיכאָלאָגישע רע-טעזישן; נעפל, זאַמד, אומקלאַרע בילדער, אומקלאַרע ווייגעשריייען.

דער דיכטער איז אפשר געווען אַ בונטאַר, אָבער ווייט ניט קיין רע-וואָלוציאָנער. עס זיינען אין זיין טאַלאַנט געווען די פּאַטענצן פאַר שאַפּן פּראַלעטאַרישע דיכטונג — ער האָט זיי, קאָנטיק, ניט געהאַט קיין כוח אויס-צונוצן. ס'איז געווען ערבֿ-פּראַלעטאַרישע דיכטונג, דער „ויהי ערבֿ“, וואָס קומט פאַר דעם „ויהי בוקר“ פון פּראַלעטאַרישער פּאַעזיע. אין לעבן, ווי אין ליד, האָט זיך דער דיכטער ניט „דורכגעריסן, דורכגעביסן“ צו דער פּאַזיציע, וואָס ער האָט געוואָלט און לויט זיין טאַלאַנט געדאַרפט פאַרנעמען. ער האָט זיך ריכטיק זעלבסט-כאַראַקטעריזירט: „איך, דאָס געשריי פון דער מדבר אַרויס“ (ווי ז. ווינפּער גיט-איבער אין זיין בוך „משה לייב האַלפּערן“, ניו-יאָרק, 1940). אין דעמזעלבן בוך (ז' 103) שרייבט ער וויי-טער: „זוי אַ פּאַעט האָט ער [משה לייב] קיינמאַל נישט פּריער געלויכטן אַזוי ווי אין דעם פּעריאָד פון זיין מיטאַרבעטערשאַפט אין דער „פרייהייט“.

אַלגיין האָט ניט פאַרפעלט אַנצואווייזן, אַז נאָכדעם ווי האַלפּערן איז אַוועק פון דער „פרייהייט“, האָט ער גענומען אַטאַקירן די לינקע באַוועגונג, וואו ער האָט פּריער אַליין געווירקט און געשאַפּן.

אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן האָט דער דיכטער דורכגעמאַכט שאַרפע איבערלעבונגען פון נויט און הונגער, עלנט און אַפּגעזונדערטקייט. ס'איז געווען אַ פּעריאָד פון פאַרשאַרפטן אומגלויבן, פון איהעאַלאָגישער ירידה: אין לעבן, ווי אין ליד, ביטערע אַנטווישונג — אין וועלט, אין מענטש, אין דער מענטשהייט; רעזיגנאַציע, מידיקייט פון לעבן, אויסגעוהילטקייט. אַ נאַ-טור אַ שטאַלצע. האָט ער געליטן הונגער און געשוויגן.

אייניקע פון האַלפערנס לידער דערמאָנען אין מאַטיוון און לידער פון היינע, מאַריס דאָזענפעלד, הוגאָ, שעווטשענקאָ, גאַרק; אויך: באַדלער, יעסענין. עס פאָדערט זיך אַ ספּעציעלע שטודיע וועגן זיינע איינפלוסן אויפן ימדישן ליד און וועגן די ליטעראַרישע כוחות, וואָס האָבן געהאַט אַ השפּעה אויף אים.

עס איז פאַראַן קינסטלערישע קראַפט אין פּיז פון זיינע לידער, אָבער אויך צעשוואַומענקייט פון פאַרם, צעצויגנקייט און צעפלאַסנקייט, צו־פּיל רייד — אַ שטראַם אין פּרילינג־געוויסער, וואָס טראַגט אויף זיין פלאַך אויך שוים און זאַמד און שטיקער ברוכּוואַרג. עס פעלט אָפּט די מוזיקאַלישקייט, דיסציפּלינירטקייט און האַרמאָנישקייט פון אייניקע פון די אויבן־דערמאָנטע דיכטער.

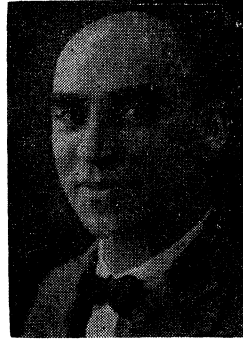
מען האָט ביז איצט פאַרעפנטלעכט אין צייטונגען און זשורנאַלן אַ סך לידער און אַ סך אַרטיקלען, אָפּשאַצונגען וועגן מ. ל. האַלפערן. אייניקע אָפּהאַנדלונגען זיינען אויך אַריין אין זאַמליכער. הויך וויינפערס בוך איז אויך פאַראַן אַ בוך פון אליעזר גרינבערג „משה לייב האַלפערן אין ראַם פון זיין דור“ (ניו־יאָרק, 1942). עס פאָדערט זיך אָבער נאָך אַרץ אַ פולע, גענויע ביאָגראַפיע און אַ גרינטלעך מאַרקסיסטיש־אַנאַליטיש זוערק וועגן אַט־דעם גבורה־דיקן, וויכטיקן דיכטער.

סעפטעמבער 7, 1952.

צבי הירשקאן

(1886-1938)

דער פלוצימדיקער און פריציטיקער טויט פונעם בארימטן יידישן שריי-
בער און מיטארבעטער פון דער „מארגן-פרייהייט“, צבי הירשקאן, האָט
אַרויסגערוּפּן פּיל טרויער און וויטאַג צווישן ברייטע מאַסן יידישע אַרבע-
טער און פּאַקס-מענטשן. מיט זיין מיטאַרבעטערשאַפט אין דער „מאָרגן-
פרייהייט“ (זינט 1934), מיט זיין בלוטיק-ערנסטן און ערלעכן צוגאַנג צו גע-
זעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע פּראָגן, מיט זיין אמת-אויפריכטיקער צו-
געבונדענקייט צו דער רעוואָלוציאַנערער באַוועגונג, מיט זיינע הויך-קינסט-
לערישע ווערק האָט זיך צבי הירשקאן שטאַרק באַליבט געמאַכט ביי גרויסע
מאַסן יידישע ליינער. זיין טויט איז אַ גרויסער פאַרלוסט פאַר דער פּראָגרע-
סיוו-רעוואָלוציאַנערער דיטעראַטור.

הירשקאן (צבי הירש קאַהן) איז געבוירן געוואָרן אין צאַשניק, וויי-
טעבסקער גובערניע, אין יאָר 1886. אַרום יאָר 1905 איז ער געווען אין די
שווייצאַרישע קאַאַניעס פון רוסיש-יידישע עמיגראַנטן. ער האָט אַרומגע-
וואַנדערט איבער די לענדער פון מערב-איראָפּע און האָט אויך באַזוכט
אַמעריקע. ער האָט אָנגעהויבן שרייבן זייער פּרי. ער האָט אָנגעהויבן זיין
ליטעראַרישע טעטיקייט אונטערן נאָמען צבי הירשקאן מיט „עטיהודן פון
יידישן וואַנדער-לעבן“ (אונטערן טיטל „נע-ונד“ — בילדער פון פאַריזער
געטאָ, אין זשיטלאַווסקיס „דאָס נייע לעבן“, 1908, 1). ווען ער איז צוריק-
געקומען קיין רוסלאַנד, האָט ער פאַרעפנטלעכט אַ צאָל קלענערע דערצייל-
לונגען אין פאַרשיידענע צייטשריפטן („דער שטראַץ“, א.א.נד.). אין 1910
האָט ער אין פּרעס זאַמלבוך „אידיש“ אָפּגעדרוקט זיין ראַמאַן „צוויי וועלטן“.
אַט-די שילדערונג פונעם יידישן לעבן האָט געמאַכט אַ טיפּן איינדרוק אויף
די ליינער.

אין צייט פון דער וועדט-מלחמה האָט הירשקאן געלעבט אין אַ צאָל
רוסישע הויפט-שטעט. ער האָט דאָן געשריבן האַלב-פּובליציסטישע עסייען,
קריטישע אַרטיקלען און אייניקע בעלעטריסטישע זאַכן. אין יאָר 1922 איז
דערשינען די צווייטע אויפלאַגע פון דער זאַמלונג פון זיינע „עטיהודן“, וועלכע
ער האָט געשריבן אין די יאָרן פון דער וועלט-מלחמה און אינעם ערשטן
יאָר פון דער רוסישער רעוואָלוציע. די דאָזיקע זאַמלונג טראַגט דעם נאָמען

„פון דערווייטנס“. זי אנטהאלט אויך ארטיקלען וועגן מענדהעלע, שלום-עליכם, פריץ.

הירשקאן האט א שטיק צייט געלעבט אין דייטשלאנד (ארום 1921), דער-נאך איז ער ארומגעפארן איבער ארץ-ישראל, סיריע, עגיפטן, איטאליע און פראנקרייך. דאס איז געווען אן ערנסטע שטודיר-רייזע.

אין 1925 איז ער אנגעקומען קיין אמעריקע. ער האט דא מיטגעארבעט אין פארשידענע צייטשריפטן. איז א שטיקל צייט געווען א מיטארבעטער פון „טאג“. ער האט פארעפנטלעכט א סך עסייען איבער אקטועלע פראג-לעמען פונעם יידישן לעבן.

הירשקאן האט געדרוקט א סך פובליציסטיש-קריטישע ארטיקלען און בעדעטריסטישע זאכן אין די יידישע צייטשריפטן „די וואך“ (1915), „וויספע“, „ביכער-וועלט“, „די טריבונע“. זיינע ווערק זיינען אויך געדרוקט געווארן אין העברייאישער איבערזעצונג אין „הזמן“, „העולם“, „עין הקורא“ א. א. א. אין „צוקונפט“ האט ער, חוץ א ריי ארטיקלען, אפגעדרוקט א גרויסע נאך-וועלע „ערשטע טריט“ און א דערציילונג „יודקע דער בעל-פשרה“.

דורך דער הויכער קוואליטעט פון זיינע שאפונגען און דורך דער גרוי-סער צאָל פון זיינע ווערק — ראמאנען, דערציילונגען, בילדער, פארציכער-נונגען, און אויך וואַגיקע פּובליציסטישע און קריטישע עסייען — איז הירש-קאן אָנערקענט געוואָרן אַלס איינער פון די גאָר וויכטיקע יידישע שריפט-שטעלער.

צבי הירשקאנען האט גענומען א היפשע צייט ביז ער איז אריבער צו דער פראַגרעסיווער סביבה. דער איבערגאנג איז געווען ווייטאָגדיק און פיינלעך. דער איבערגאנג איז געקומען נאך א לאַנגזאַמען אידעאָלאָגישן איבערברעכן זיך. דער שאַרפער עקאָנאָמישער קריזיס אין אמעריקע, דער חורבן פון די פאַר-אַרעמטע און אַרבעטלאָזע מאַסן האָט געהאַט א טיפע ווירקונג אויף זיין גאַנצן געדאַנקען-אַנג. צבי הירשקאן האָט מיט אַלץ גרעסערער באַגייסטע-דינג נאַכגעפאַלגט דעם גאַנג פון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. די סאַציאַליס-טישע בויאונג אין סאָוועטן-פאַרבאַנד, די געזונטע איבערבויאונג פונעם לעבן פון די יידישע מאַסן אינעם לאַנד פון סאַציאַליזם האָבן שטאַרק באַווירקט זיין באַצייאונג צום לעבן און צו דער געזעלשאַפט. דער גרויסער און ערנסטער שריפטשטעלער הירשקאן, דער פאַרשער פון סאַציאַלע פּראָבלעמען, איז אַרץ-טיפער דורכגעדרונגען געוואָרן מיט דער לערע און אידייען פון מאַרקסיזם. זיי האָבן אין אים אויפגעוועקט נייע גרויסע שעפּערישע קרעפטן. זיי האָבן אים געגעבן נייעם מוט און כוח, א פרישן גלויבן אין לעבן, אין מאַרגן, אין דעם טריאומף פונעם אַרבעטער-קלאַס.

און ווען הירשקאן איז געקומען צו דער „מאַרגן-פרייהייט“, איז ער געקומען מיטן גאַנצן האַרצן, מיט העלן גלויבן, מיט פולער ערלעכקייט און אויפריכטיקייט.

ער האָט זיך געפילט גליקלעך אין די ווייען פון דער יידישער רעוואָ-לוציאָנערער באַוועגונג. ניט איין מאָל פלעגט ער וועגן דעם ריידין, ניט

איין מאָל האָט ער אונטערגעשטראַכן ווי גוט עס איז אים צו זיין צווישן אייגענע, צווישן און מיט מענטשן, וואָס קעמפן פאַר אַ נייער וועלט — פאַר אַ וועלט פון יושר און אמת, פון פראַגרעס און דעמאָקראַטיע. ער האָט גע- פונען זיך, זיין פּלאַץ אין לעבן.

באַלד נאָך זיין קומען צו דער „מאַרגן-פרייהייט“ האָט זיך שטאַרק אויפֿ- געהויבן צבי הירשקאָנס ליטעראַרישע פּראָדוקטיווקייט. ער האָט זינט דאָן געגעבן דער יידישער ליטעראַטור און פּובליציסטיק אַ ריי ווערק פון גרויסן קינסטלערישן ווערט. אייניקע פון זיי זיינען אַ רייכער בייטראַג סיי צו דער יידישער רעוואָלוציאָנערער ליטעראַטור, סיי צו דער פאַרשונג פון יידישער קולטור־געשיכטע.

אומפאַרגעסלעך בלייבט זיין גרויסע און לעבעדיקע גאַלעריי פּאַרטרעטן פון סל־טווער, אייראָפּיאישע און אַמעריקאַנישע שרייבער, שילדערונגען פון באַגעגענישן מיט שריפטשטעלער און געזעלשאַפטלעכע טוער פון פאַר און נאָך דער סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע. אַ טיפן אינטערעס ביי די ליענער האָבן אַרויסגערופן הירשקאָנס נייע דערציילונגען און בילדער פון דער אַל-טער פאַרגאַנגענהייט פון די יידישע מאַסן אונטערן צאַר־זום. מיט גרויס אויפֿ- מערקזאַמקייט זיינען געלייענט געוואָרן זיינע עסקיון און בילדער פונעם יידישן לעבן אין אַמעריקע, ווי אויך זיינע אַרטיקלען וועגן פּראַגן פון ליי-טעראַטור. באַזונדערס פּאַרכאַפּנדיק, זיינען זיינע שילדערונגען פון „קאַ-באַלקינס לעבן“ און „דאָט יאָר פון 1905“ — שילדערונגען פון פאַר־רעוואָ-לוציאָנערע יידישע אַרבעטערדיקע עלעמענטן און זייער איבערגאַנג צו דער רעוואָלוציע.

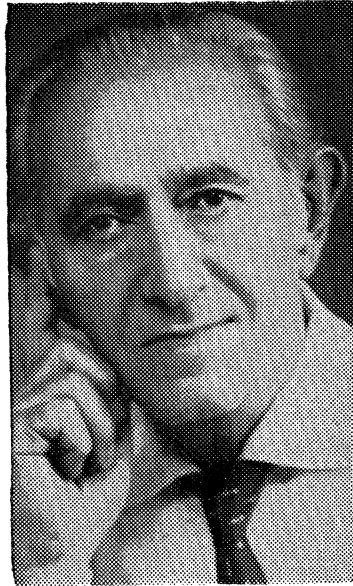
ניט איין מאָל האָט צבי הירשקאָנס שאַרפע פען אַרויסגערופן דעם צאַרן פון רעאַקציאָנערע שרייבער. הירשקאָן איז געווען שטאַלץ דערמיט. דאָס האָט אים געשטויסן צו נאָך מער פּרוכטבאַרער ליטעראַרישער אַרבעט. צבי הירשקאָן איז געווען אַ קינסטלער מיט אַן אַריגינעלן פּנים. ער איז געווען אַ מיסטער פון יידישן וואָרט. ער איז געווען אַ זעלטענער סטיליסט. מיט זיין איבערגאַנג צו דעם ליינקן פּראַגמ, האָט ער מיט גרויס התמדה און ערנסט געלייטערט זיינע ווערק. זיין זאַך־בויאונג האָט זיך אויס-געצייכנט מיט געוויכטיקייט און פינקטלעכקייט. זיין וואָרט האָט זיך אויס-געטיילט מיט זיין טרעפלעכקייט, גענויקייט, קלאַרקייט און שלאַג־קראַפט. ער האָט פאַרשטאַנען די חכמה פון צמצום — בשעת זיין אינטערעס און זיינע טעמעס זיינען געווען ברייטע. ער איז ניט געזעסן אין קאַבינעט. וּשפּאַניע, כינע, דער פּאַלקס־פּראַנט אין פּראַנקרייך, די אַנטוויקלונג פון די פּראַגרעסיווע כוחות אין אַמעריקע זיינען פאַר אים ניט געווען קיין אַב-סטראַקטער ענין. דאָס זיינען ביי אים געווען טעגלעכע לעבנס־פּראַגן. זיי האָבן אים אָנגערירט ביזן בייך. זיי זיינען געוואָרן אַ טייל פון זיין פּערזענ-לעכן לעבן. די זיגן פון דער סאָציאַליסטישער בויאונג אין סאָוועטן־פאַרבאַנד האָבן אים געקערעפטיקט און געשטאַרקט. ווי סימבאָליש קלינגען די פּאַלגנדיקע רייד אין צבי הירשקאָנס לעצט-

אנגעשריבענעם און געדרוקטן קאפיטל פון זיין ראָמאַן „קאַבאַלקין“ (סעריע: „דאָס יאָר 1905“). עס רעדט דער אַלטער רעוואָלוציאַנער, דער בלינדער, ער ווײַז ניט שטאַרבן, זאָגט ער דעם יונגן קאַבאַלקינען: „ניט דערפאַר, ווײַל איך קוואַפע זיך אויפן לעבן. ווי אויך ניט דערפאַר, ווײַל איך האָב מורא פאַרן טויט. נאָר דערפאַר, ווײַל איך ווײַל דערלעבן צו דערהערן דעם סיגנאַל פון דער רעוואָלוציע און צו דעם איז ניט ווײַט. אין דעם בין איך זיכער.“ דער בלינדער רעוואָלוציאַנער שיקט אַן אַנבאַט צו קאַבאַלקינס מאַמע: זי זאָל זיך מיט איר קליינזאָג אַריינקלייבן צו אים אין וואוינונג. ער זאָגט קאַבאַלקינען: „איך האָף — גיט ער צו — אַז ווײַן מאַמע [אויב זי וועט איינשטימען] וועט מיך ניט אַיבערלאָזן — ביז דער טויט וועט מיך צונעמען, ביז די רעוואָלוציע וועט צו אונדז אַנקומען.“

קעמפן פאַר אַ בעסערער און שענערער וועלט ביזן סאַמע לעצטן טראָפן לעבן, ביז דער טויט אַליין וועט צונעמען — אַט דאָס איז אויך געווען צבי הירשקאָנס אַנזאָג.

יאָנאַר 23, 1938.

ש. דייקסעל

(געבוירן אין 1886)

ש. דייקסעלס ניי בוך „אינדיא-
נישע דערציילונגען“ (ניו-יאָרק, 1959 ;
288 זײַ) פירט אונדז אַריין אין אַ ניי-
ווייניק-באַקאַנט ווינקל פונעם אַמערי-
קאַנער לעבן. עס איז צום ערשטן מאל,
אַז אין דער יידישער פּראָזע-ליטעראַ-
טור ווערט פאַר דעם לייענער קינסט-
לעריש געבראַכט די וועלט פון די אינ-
דיאַנער אין צפון-אַמעריקע.

דער טאַלאַנטפולער דערציילער ש. דייקסעל (מחבר פון זעקס בענד
דערציילונגען, אין דראַמע און צען איינאַקטערס) האָט אַ שטיק צייט פאַר-
בראַכט צווישן די אינדיאַנער אויף זייערע געטאַ-דעזערואַציעס, צונויפגע-
חברט זיך, באַפרייט זיך מיט זיי, שטודירט זייער לעבן און געדאַנקען-גאַנג,
און הער רעזולטאַט איז — אַ פּרעכטיק בוך מיט שפּאַנענדיקע, באַלייכטנדיקע
דערציילונגען וועגן אונדזערע רויט-הויטיקע אונטערדריקטע ברידער — די
ערשטע עכטע אַמעריקאַנער.

שוין מיט זיינע ערשטע בענד דערציילונגען („וועגן אין נעפל“, 1923,
און „אזיאַטישע דערציילונגען“, 1924) האָט ש. דייקסעל באַזויזן, אַז ער קאָן
דערציילן אַ מעשה אויף אַ פאַראינטריגירנדיקן אופן. אַט-די מעלה איז באַ-
זונדערס קענטיק אין זיין איצטיקן בוך, וואו ער באַהאַנדלט ניט בכּוּזו אַ
„טאַלאַנטפולע טעמע“, נאָר אויך אַ קאַלירפולע און דאַנקבאַרע טעמע. אין
אַט-די דערציילונגען וואַקסט-אויס פיל העכער ווי אין זיינע פריערדיקע ווערק
ש. דייקסעל דער קינסטלערישער דערציילער, וועלכער צייכנט זיך אויס מיט
זיינע נאַטור-מאַלערייען. די דערציילונגען אין רעאַליסטישן סטיל זיינען אַפט
דין-ליריש, וואַרעם-פּאַעטיש, דורכגעוועבט מיט פּיינטס הומאַר.

עס האַנדלט זיך דאָ ניט וועגן אַנכאַפן זיך אין אַ טעמע פון עקזאָטיק
און אויסטערדישקייט. דער מחבר אַליין דערקלערט אין זיין נאַטוראַרט (ז'
283), אַז אין זיינע דערציילונגען „זיינען אַריינגעוועבט היסטאָריש-אַמתדיקע
קאַפיטלען פון דער בלוטיקער געשיכטע פונעם, רויטן מענטשן, טרויעריקע
פּאַקטן פון דער געשיכטע פון אַ פּאַלק, ביי וועמען מען האָט ברוטאַר אַוועק-
גערויבט ניט נאָר זיין ריזיק, גרויס, רייך און שייך לאַנד, וואָס טראַגט איצט

דעם שטאלצן נאָמען, אַמעריקע, נאָר מען האָט אויך, מיט אַלע כוחות, באַ-
מיט זיך אים אַליין צו פאַרניכטן צוזאַמען מיט זיין קולטור און גלויבן.
אין דעם בוך טרעט-אַרויס דער מחבר, ניט בלויז ווי אַ שילדערער פון
נעם שווערן לעבן פון אַן אונטערדריקטן פּאָלק (וואָס דערמאָנט אָפט אין דער
פיינפולער יסורים-געשיכטע פון אונדזער אייגן פּאָלק), נאָר ווי אַ וואַרטזאָ-
גער, פאַרטידיקער און געטרייער פריינט פון די אינדיאַנער — פון אַ פּאָלק,
וואָס ראַנגלט זיך קעגן אונטערגאַנג, וואָס קעמפט פאַר זיין לעבן און ווירדע
און האָט אויף זיין פאַן אויפגעשריבן: „כּוועל ניט שטאַרבן — כּוועל בלייבן
לעבן“...

דער מחבר גיט אונדז דורך זיינע 9 דערציילונגען און 4 מעשהלעך
אַ ברייט און אָפט פאַרטיפט בילד פונעם לעבן פון די אינדיאַנער (ריכטיג-
קער: רעשטלעך פון די אַמאַריקע מעכטיקע אינדיאַנער שבטים) אין זייערע
אַפגעזונדערטע, חושכדיקע, אַרעמע רעזערוואַציעס און דערפלעך אין דעם
מדבר פון אַריזאָנאַ ביים „גרענד קעניאָן“, אין ניו-מעקסיקאָ, קאַלאָראַדאָ און
קאַליפּאָרניע.

ער באַקאַנט אונדז מיטן לעבן-שטייגער פון די אינדיאַנער פון די נאָ-
וואַהאַ, האַפּי, סיו און טשיפעוואָ-שבטים, מיט זייערע זיטן און מנהגים, טראַג-
דיציעס און קולטור, מעשיות און לעגענדעס, ריטואַלן און צערעמאָניאַלן,
גלויבן אין געטער און „גייסטער“, פּאַנאַטיום, אבערגלויבנס און פאַראַורטיילן,
און — מיט זייערע ליידן אין פריידן, ווייטיקן און פאַרדרוסן און אויך מיט
זייער געלעכטער און נחמדות.

עס וואַקסט-אויס פאַר אונדז אַ גרויסמוטיק, גוט-האַרציק פּאָלק, וואָס
איז שטאַלץ מיט זיין געשיכטע און קולטור. אין זיינע בילדער פון שטייגער
און פּאַנאָראַמע, מיט אַ סך רעאַליסטישע דעטאַלן, אָפט מיט צאַרטע לירישע
שטעלן, וועבט דער מחבר אַריין (אַמאַל — געלונגען, און אַמאַל — אויף אַ
ניט-געראַטענעם אופן) שטיקער געשיכטע וועגן דעם, ווי די ווייסע הערשער
און באַצווינגער האָבן גרויזאַם אונטערדריקט די רויטהויטיקע.

ש. דייקסטעל, אַ פּראַגרעסיווער שרייבער מיט פעסטע פּרינציפן פון סאַ-
ציאַלן יושר, שטעלט זיך איין פאַר זיין גערוהפטן און באַעוולהטן ברוחזער.
ער זוכט קודם צו וועקן ביים לייענער ליבשאַפט, פאַרשטענדעניש און דרך-
אַרץ פאַרן אינדיאַנער, וועגן וועמען ווייסע ראַסיסטן האָבן פאַרשפּרייט ליגנמ
און בלבולים. ער שידערט די רויטהויטיקע זין און טעכטער, טאַטעס און
מאַמעס, זיידעס און באַבעס, ווי אַרנטלעכע האַרעפּאַשניקעס, ליבהאַרציקע, צו-
געלאַזטע מענטשן. ער ווייזט אויך, אַז אין זייער פּאָלקס-זכרון לעבט און
גליט תּמיד די ביטערע געדעכעניש וועגן דעם, ווי די ווייסע באַהערשער
האָבן זיי אונטערהדריקט און באַרויבט, צוגענומען פון זיי זייער ערד און
האַבן-אין-גוטס, פאַרטריבן זיי פון זייער באַדן, געפירט קעגן זיי ווילדע, בלו-
טיקע אויסראַטונג-מלחמות.

דער מחבר איז ניט נאָר אַ כּראַניקער און שילדערער פונעם אינדיאַנער
לעבן, נאָר אין אַ געוויסן זין, אויך אַ שותף, אַ מיטבאַטייליקטער. די אינ-

טימקייט פון זיין לעבן צווישן די אינדיאנער, פון זיינע פריינטלעכע שמועסן מיט זיי, פון זיין פארברענגען מיט זיי אין זייערע לייב-שטיבלעך, טייזן מיט זיי זייער אַרעם ברויט און דאך אונטערן הימל, ברענגט-אַריין עכטיקייט און דערהויבונג אין די דערציילונגען.

מיט גרויס סימפאטיע פראוואוט דער מחבר אַריינדרינגען אין דער פסי-כאַלאָגיע פון די אינדיאַנישע העלדן אין זיינע דערציילונגען, זייער רעאַגירן אויף זאַכן און פאַסירונגען, זייער בליק אויפן לעבן און אויפן וויסן מענטשן, ער וויזט, ווי די אינדיאַנער, פאַרשטופט אין איזאָלירטע געטאַס, אין רע-ווערוואַציעס, ווערן אויך איצט באַליידיקט; ער שילדערט די ראַסיסטישע באַציאונג פון ביטול און שנאה צו זיי.

גרויסאַרטיק זיינען דעם מחברס נאַטור-געמעלן, דער עיקר פונעם מדבר: דער מדבר בייטאָג און דער מדבר ביינאַכט לעבט-אויף פאַר אייערע אויגן, די זאַמדן, קאַקטוסן, שלאַנגען, ברענענדיקע זון בייטאַג, די העל-פּינקלדיקע שטערן ביינאַכט, — זיי לעבן ממש אין דייקסעלס געמעלן, ער שאַפט די אַטמאָספּער, די שטימונג פונעם מדבר.

אַט איז אַ נאַטור-געמעל — אַ וואַלד-בילד: „פון דער טיפעניש פון וואַלד האָבן זיך לאַנגזאַם גענומען אַרויסרוקן געדיכטע מחנות שאַטנס, אַנ-געזאַפטע מיטן גערוד פון סאַסנעס, און גענומען זיי אַרומשפינען יעדן בוים, יעדן קוסט באַזונדער מיט אַ וויכער, פאַרחלומטער, קילער נאַכטיקייט“ (92, דערציילונג „אויפן צפון-זוים פון גרענד קעניאַן“).

אַפט ווערט דעם מחברס שטימונג ליריש-דין אַריינגעגעוועבט אין אַ בילד: „... דאַרט [אין ניו-יאָרק] איז דאָס וואַסער אין די צוויי ריזן-טייכן האַדסאָן און איסט-ריווער“ שטענדיק גרוי און שוואַרץ ווי אַפּפּאַל, אַט-די טייכן שפּיגלען זעלטן אַפּ דעם שומיכל פון הימל, דעם לייכטן לויף פון די ווייט-ראַזעווע וואַלקנאָלעך, די צויבערנדיקע פאַרבן-שפּיל פון דער אויפ-גייענדיקער און פאַרגייענדיקער זון“... (ז' 206, „מיין אינדיאַנישע מוטער“). דורך די די-געצייכנטע בילדער, וואַרט-געמעלן ווען מיר די לאַנשאַפט פון די געשילדערטע געגנטן: בערג, טאַלן, פעלזן, טייכן, אַזיערעס, וואַסער-פּאַלן, זאַמדן, וועלדער.

דער מחבר שילדערט דעם געראַנגל צווישן יונגן און אַלטן דור אינדיאַ-נער, אַדער, גענויער, צווישן די „טראַדיציאָנאַליסטן“ און „פּראַגראַעסיסטן“. די ערשטע קלאַמערן זיך עקשנותדיק און פאַרביסן אין דעם אוראַלטן אינ-דיאַנישן לעבן-שטייגער, אין די אַלטע מנהגים און אבערגלויבנס, אין אי-זאַלירטיקייט פון דער וועלט פון די ווייסע, וועמען זיי האַלטן פאַר בלו-טיקע שונאים, די „פּראַגראַעסיסטן“, קליין אין צאַל, הערן זיך צו צום רוף פאַר ביזנעס און פּראַגראַעס (אויף וויפל די ווייסע דערלאָזן הערצן), זיי זיינען קעגן אַפּגרענעצן זיך פון דער אַרומיקער „ווייסער“ וועלט, קעגן „געטאַ-איזם, פאַר ברעכן, אַפּשאַפן די געטאַ-מזיערן צווישן אינדיאַנער און ווייסע, פאַר קענטעניש און וויסן אין די ווייסע שולן, פאַר באַהעפטן זיך מיטן

לעבן־שטראם פון היינט, פאר שטופנוויזן און עקגיין פונעם נעכטן און ווערן א באשטאנד־טייל פון דער אלגעמיינער געזעלשאפט, פאראייניקן זיך מיט ווייסע ארבעטער, אגשליסן זיך אין דער ארבעטער־באוועגונג, אויפגעבן די דורותדיקע שגאה צום וויסן בלויז אויפן גרונט פון קאליר — דערביי ניט אויפגעבנדיק זייער קולטור, זייער אידענטיטעט, זייער פנים אלס אינדיאנער. די געציילטע רייכע אינדיאנער, די פירער פון די שבטים, די פריסטער זיינען קעגן דעם גייסט פון פראגרעס.

בלויז אין דער ערשטער דערציילונג («א טאכטער פון די צען פאָרלוי־רענע שבטים») קריגן מיר א שטיל, אידייליש, רואיק בילד — א בילד פון ליבע און גליק. אויפן וויסטן באַזן פונעם אַרײַאָנאַמבֿר צעבליט זײַן אַ רױז: אַ ליבע צױשן אַ נױיאָרקער שײנעם, פײַנעם ייִדישן יונגמאַן, דעױז שטערן, און דער יונגער אינדיאנער שײנהײט, באַ־אַמ־קאַ אַ מײדל פונעם האַפֿ־שבט, אַ לערערין. די דערציילונג ענדיקט זיך מיט אַ „גליקלעכן סוף“. אומרואיקייט, קאמף, געראנגל, גרויאַמע האַנדלונגען מצד ווייסע קעגן אינדיאנער — שפירן מיר, זעען מיר אין די אַנהערע דערציילונגען. מיר זעען אויך בילדער פון דער סאָציאַלער ענדערונג אין דעם לעבן פון די אינדיאנער: אַ לאַנגזאַמע, שטופנוויזע טראַנספּאָרמאַציע: יונגע אינדיאנער דערלערנען די ענגלישע שפראַך, נעמען אַן ענגלישע נעמען, לאָזן זיך אַוועק אַרבעטן אין פאַבריקן אין די גרויסע שטעט, ברענגען פון דאָרט צוריק נייע אידיען פון באַגעגענישן און צוזאַמענאַרבעט מיט ווייסע אַרבעטער.

דער סיפּור־מעשה אין די מערסטע דערציילונגען פליסט גלאַטיק, לע־בעדיק, רירנדיק איז די מעשה פון דער פריינטשאַפט צווישן דעם אַלטן נאָ־וואָה־אינדיאנער הערעראַ און דעם בער אין וואַלד (אין דער דערציילונג „אויפן צפון־זוים פון גרענד־קעניאַן“). הערעראַ באַהאַלט זיך אין וואַלד פאַרן מערדערלעכן צאָרן פונעם ווייסן אויפזעער ניק טאַמסאָן, צו וועמען דער אַל־טער האָט זיך ניט געוואַלט בוקן. טאַמסאָן שפירט אים נאָך. געפּינט אים אין וואַלד און וויל אים דערמאָרדן. דער בער קומט צו־הילף זײַן פריינט הע־רעראַן, וואַרפט זיך אויף טאַמסאָנען, וועלכער שיסט־אַרײַן דריי קוילן אין דער חיה. דער בער צעדריקט אים. ביידע, דער בער און טאַמסאָן, פאַלן טויט. אין דער דערציילונג „צוגאַסט ביי די סיו אינדיאנער“ ווערן שוין דעם אויטאָרס דערפאַרונגען פאַרבונדן מיטן לעבן פון זײַנע העלדן. ווען ער שטעלט זיך אויפן צד פון אַ גרופע באַליידיקטע אינדיאנער קעגן צוויי ווייסע ראַסיסטישע בײַאַנעס, רופט ער קעגן זיך אַרויס דעם צאָרן פון אַ ווייסער באַנדע און וײערע אינדיאַנישע פּאָליצײַאַנטן־אַקײען. די אינדיאַנער אינעם מדבר־ערפל באַהאַלטן אים אין אַ הײל, פירן אים אַרויס אין געהיים אין אַ ברויט־וואַגן און ראַטעווען זײַן לעבן.

אַ טיפן אינדרוק לאָזט איבער די דערציילונג „די ערשטע שוואַלבן“ — די ערשטע אָנזאַגן פון אַזעלכע מוטיקע יונגע אינדיאַנער, ווי קעלע, וועלכע פאַרזוכן דעם טעם פון פאַראייניקונג מיט ווייסע קעמפערישע אַרבעטער, מאַכן דורך תּפּיסה פאַר סטרייק־טעטיקייט, ברענגען אַט־די גרוסן צום אַלטן

פארגליווערטן אינדיאנער דערפל, באַגעגענען אַ ווידערשטאַנד מצד די גייסט-
לעכע און די פאַר אינדיאנער אַרטיקע גבירים.

אין האַרצן האָט דער מחבר אַוועקגעטראָגן פון יענע דערפלעך און
דעזערוואַציעס וואָס פנים פון זיין „אינדיאנער מוטער“ און בכלל די פנימער
פון זיינע העלדן. קלאַר און דייטלעך, מיט קינסטלערישער קראַפט, שילדערט
ער זייערע פנים-שטריכן, זייערע כאַראַקטער-שטריכן, זייער סביבה און פאַ-
מיליע-לעבן, זייערע בענקשאַפטן, שטרעבונגען, באַגערן.

גוט האָט געטאָן דער מחבר, וואָס ער האָט אין זיינע דערציילונגען אויך
אַריינגעוועבט אינדיאנישן פּאָלקלאָר: לעגענדעס און מעשיות, וואָס ער האָט
געהערט פון אינדיאנער מעשה-דערציילער, און אויך פּאַעטישע אינדיאנישע
תפילות (אין דער דערציילונג „הער שלאַנגען-טאַנץ“), וואָס אַנטפלעקן דעם
שאַרפן חוש פון די אינדיאנער פאַר שיינקייט פון לעבן און שיינקייט פון ריט-
מישן דיכטערישן וואָרט.

צי איז דער בוך ריין פון חסרונות, פעלערן? פאַראַן אַ צאָל חסרונות,
וואָס זיינען ווי פּלעקן אויף אַ נייעם שיינעם מלבוש. אייניקע דערציילונגען
ליידן פון צעצויגנקייט, פון צו-פיל איבעריקע רייד, פון פיל-ווערטערדיקייט.
פון צייט צו צייט פאַלט-אַריין דער דערציילער אין זשורנאַליזם — אין אומ-
נויטיקער, באַשיינפערלעכער פּובליציסטיק, אין אויפקלערונג. צי אין גע-
שיכטע-דערצייעריי — כאַטש די כוונות זיינע זיינען דערביי ערלעכע און
גוטע. אַזעלכע „אויסטייטש“-עלעמענטן שטערן דעם גאַנג פון דער דערצי-
לונג און שוואַכן אַפ איר ווירקונגס-קראַפט. ס'האָט זיך בפירוש גענויטיקט
אַ שטרענגערע רעדאַקציע פאַר די מערסטע דערציילונגען: עס זיינען דורכ-
געלאָזט געוואָרן טעותן לגבי פּונקטואַציע, גראַמאַטיק, זאַץ-בוי; פאַראַן אויך
אַ צאָל דרוק-פעלערן.

מיט די אַלע חסרונות איז ש. דייקסעס בוך „אינדיאנישע דערציילונגען“
אַ ווערטפול ווערק, דער גאַנצער בוך איז דורכגענומען מיט אַ שטאַרקן גע-
פיל פון ברידערלעכקייט און פעלקער-פריינטשאַפט. דער בוך פאַרדינט די
ברייטסטע פאַרשפּרייטונג.

אַקטאָבער, 1959.

ציליע דראַפּקין

(1888-1956)

אין ניו-יאָרק איז ערשט דערשיי-
נען אַ בוך לידער, דערציילונגען און
מאַלערייען פון דער פּריציפּיק-פּאַר-
שטאַרבענער טאַלאַנטפולער דיכטערין.

בעלעטריסטיק און קינסטלעריק ציליע דראַפּקין (1888-1956). דער בוך איז
גאַר אַ פּינער צושטייער צו אונדזער ליטעראַטור.

ציליע דראַפּקין איז ניט קיין פנים חדשות אין דער יידישער דיכטונג
און בעלעטריסטיק. אין משך פון יאָרן האָבן זיך אירע לידער און דערצי-
לונגען געדרוקט אין אַמעריקאַנער יידישע צייטשריפטן. אין 1935 איז אין
ניו-יאָרק דערשינען איר בוך לידער „הייסער ווינט“ (120 זייטן). די ליטע-
ראַטור-קריטיק האָט זיך טואַרעם אָפּגערופן אויף איר „ליטעראַרישן שאַפּן.
די שרייבערין האָט פאַרנומען אַ חשוב, אַנגעזעען אַרט אין דער יידישער
פּאָעזיע. דער איצטיקער בוך (273 זײַטן), אַרויסגעגעבן מיט צערטלעכקייט
און ליבשאַפט דורך אירע פינף קינדער, שליסט-אויף די לידער פונעם ערשטן
בוך און נעמט-אריין דער דיכטערינס לידער, געשאַפּן זינט 1935 ביזן סוף
פון איר לעבן, צווישן זיי אַן אַפטיילונג: „פון מאַנוסקריפּט“, אַ צאַל לידער,
וואָס דער דיכטער ה. פּיוויק האָט אָפּגעקליבן פון ציליע דראַפּקין'ס נישט-
פאַרעפנטלעכטע כתב-ידן.

די דיכטערין, געבוירן דעם 18טן דעצעמבער, 1888, אין באַברויסק,
וויסרוסלאַנד, האָט געהייראַט אין 1909 און איז געקומען קיין אַמעריקע אין
1912. אין אירע יונגע, מיידלשע יאָרן אין דער „אַלטער היים“ האָט זי,
ציליע לעווין, אַ טאַכטער פון אַ יונג-פאַרשטאַרבענעם וואַלד-סוחר, געשריבן
לידער אויף רוסיש. דער באַוואוסטער העברייאישער בעלעטריסט א. נ. גונסין
האָט איבערגעזעצט איר אַ רוסיש ליד „דער קוש“ אויף העברייאיש.

אין 1917 האָט זי איבערגעזעצט אירע רוסישע לידער אויף יידיש און
אַנגעהויבן שרייבן יידיש — און באַריכערן אונדזער יידיש-שאַפּן מיט אירע
אייגנאַרטיקע לידער און דערציילונגען. זי האָט דעבוטירט אין 1917 אין
דעם וואַכנבלאַט „די נייע וועלט“. דער באַרימטער דיכטער אברהם לינסין
איז געווען פון די ערשטע צו אַנערקענען איר טאַלאַנט און דערמוטיקן זי
אין איר קינסטלערישן שאַפּן. די דיכטערין, אַ מוטער פון פינף קינדער, האָט
דורכגעמאַכט „יאָרן פון מאַטעריעלער נויט“, ווי עס גיט-איבער, דער צוזא-

מענטשטענער פונעם בוך, ס. ז. (סאָטשע דילאָג) אין זיינע „שטריכן, ביאָגראַף פישע נאַטיצן“.

אין די לעצטע יאָרן פון איר לעבן זאָט די דיכטערין הויפטזעכלעך אָפֿ-געגעבן זיך מיט מאָלערייען. אין דעם בוך זיינען איינגעשלאָסן רעפּראָדוקציעס פון אירע בילדער, אין אויף־און וואַסער־פאַרב, מיט אַן אַריינפיר פון נעם באַרימטן קינסטלער ב. קאַפּמאַן, וועלכער האָט אַ סך לויב פאַר דער דיכטערינס מאָלערישן טאַלאַנט.

דעם 19טן אויגוסט, 1956, איז ציליע דראַפּקין געשטאַרבן אין דעם מאַנ־טעפּיאָרע שפיטאַל אין ניו־יאָרק.

זייער טרעפלעך און צוגעפאַסט איז דער נאַמען פונעם בוך — „אין הייסן ווינט“. ביים פאַרטיפֿן זיך אין די לידער, ביים באַקענען זיך גענוי מיט זייער תּוך און טאַן, דערשפּירט דער ליענער באַמת דאָס ווייען און אַטע־מען פון אַ הייסן, שרפּנדיקן ווינט — דעם ווינט, וואָס מען קאַן באַצייכענען אַלס אַ „רוח חיים“, אַ ווינט פון לעבעדיקן לעבן, פון הייסע, גליאַיקע, טיף־מענטשלעכע, עכט־פרויענלעכע לייַדנשאַפטן. אַט־דאָ אין די לויטערע, פּשטות־דיקע, קוואַליקע לידער — דער דיכטערינס לעבן, איר גייסט, אירע שטיי־מונגען, טראַכטונגען, עמאַציעס, איבערלעבונגען פון אַן עכטער קינסטלעריי, פון אַ טיף־ליידנדיקן מענטש, פון פרוי און מוטער. דורך פיין־געשליפענע פּערזן, שיינע, קורצע לידער, ריטמיש און גראַציעז, אַנטפלעקן זיך דער דיכטער טערינס געפילן און מחשבות, בענקשאַפטן, באַגערן, גלוסטונגען, טרוימען. דער דאַמינרנדיקער מאַטיוו, האָס ליד פון לידער אינעם בוך, איז ליבע — ליבע אין פאַרשיידענע פאַרמען, וואַריאַציעס, גופים און געשטאַלטן: שטילע, דינע, אידעלע, צאַרטע ליבע און בענקשאַפט נאָך ליבע און צערט־לעכקייט, און — הייסע, תּאוהדיקע, שטורמישע, לייַדנשאַפטלעכע ליבע, מיט אַפּענעם, ערלעכן, געוואַגטן, דרייסטן אויסדרוק (אין דער טראַדיציע פון שיר־השירים).

צי זיינען אייניקע פון אַט־די לידער עראַטיש? יאָ, אָבער אַן דעם מינדסטן סימן פון וואַלגאַריטעט, ווייל זיי זיינען דורכגעליטן, דורכגעלויכטן, גע־לייטערט, אויפריכטיק, עכט, דערהויבן צו דיכטונג, צו קונסט, אַן אַרייַנ־בליק אין די טיפענישן פון דער מענטשלעכער נשמה, אין דער אייביקייט. די לידער ווירקן מיט זייער דירעקטקייט, אינטימקייט, אמתדיקייט, פרוי־ענלעכקייט. עס רעדט אַ פרוי און אַ מוטער — מיט דער דורות־אַלטער, נאַטירלעכער דיכטערישער שפּראַך פון אַ ליבנדיקער, ליבע־דורשטיקער, אַט־הילדיקער פרוי און געטרייער, האַרציקער, זאַרגפּאָרער מוטער.

און ס'איז צום שטוינען: די דיכטערין, וועלכע איז אַריבערגעגאַנגען פון רוסיש צו יידיש־שאַפֿן אין עלטער פון 29 יאָר, האָט באַוויזן צו באַמייס־טערן אונדזער רייך, וואַנדערלעך, פּרעכטיק לשון יידיש, איינזאַפֿן דעם צווי־בער, האַפט און קראַפט פון אונדזער שפּראַך, איר פּאַלקסטימלעכן חן, די ממשותדיקייט און מאַמעדיקייט פון אונדזער מאַמע־לשון. אייניקע פון אירע ליבשאַפט־און בענקשאַפט־לידער ליענען זיך, זינגען זיך ממש ווי פּאַלקס־

לידער. זיי זיינען וואָרצלדיק, ערדיש, באַקליידט מיט „ווערטער וואונ-
דערלעכע“.

ביזו דער ליינער וועט זיך אליין באַקענען מיטן פולן, רייכן און קאַליר-
פולן איטהאָרט פונעם בוך, זאָל ער (אַדער זי) כאַטש עטוואַס טועם-טעם זיין
פון דער דיכטערינגס רייפּע לידער-פרוכט, וואָס צייטיקן זיך אין „הייסן ווינט“.
איר סאַמע ערשט ליד אינעם בוך, „אַ זומער-סאַנאַטע“, ענדיקט די דיכ-
טערין מיטן פּיל-וואַגנדיקן פּערז:

„און ווען די נאַכט איז אַנגעקומען שטיל און הייט,
האַט עפּעס שאַרף אין מיר געזאַגט, געצויגן,
ווי ס'וואַלט געקושט מיך עמיץ אין דער נאַכט,
ווי ס'וואַלטן שלאַנגען מיך געוויגן.“

קרעפטיקע, לייב-און לעבן-אויסדרוקן: „און מיין נשמה ליגט, ווי אַ
הונט ביי דיינע פיס“, „מיין קראַנקע, מיין איינזאַמע ליבע“, „איך וועל קושן
די ערד, אויף וועלכער דו טרעטסט“, „איך וואַלט וועלן צו עמעצן שרייבן
אַ ליבע-בריוו, אַ ליבע-בריוו“, „אין די שורות פון דיינס אַ ליד הער איך
שעפטשעסט צו מיר צאָרט און מיד“, „דיינע בין איך, אפילו אויב מען קוקט
אויף מיר קרום“.

די גאַנצע יצירה אַטעמט מיט ליבע, מיט תשוקה, מיט גאַרונג נאָך ליבע:

„אין פרימאַרגן האָט דער הימל זוגענשיין געשפיט
אויף דעם קערפּער פון זיין שוואַרצער ווייב“.

לעבן איז ליבע און אַ געזאַנג צו ליבע:

„און דו, מיין שטורעם-ווינט,
ביסט אַ הייסער וואוילער יונג,
און אפילו דער טויט פון דיינע הענט איז ליב“.

דער אַלטער, גוט-באַקאַנטער זאַג: „עזה כמות אהבה“...
אין אַן אויטאָביאָגראַפישן ליד „מיין מאַמע“ זינגט די דיכטערין:

„...און מיין מאַמעס פאַרבאַרגענע הייסע בענקשאַפט
האַט זיך, ווי פון אַן אונטערעדישן קוואַל,
פריי אין מיר אַריינגעגאַסן“.

ליבע-געפילן זיינען נאָגענישן, לידן: „און דער פעטער וואַרעם, —
ליינדשאַפט, קריכט קיינמאָל ניט אַרויס פון מיין זאַפטיקן קערפּער“.
פאַ-
ראַן תפילהדיקייט אין אייניקע פון אַט-די ליבע-לידער; פאַראַן אויך קרייז-
דעס, טענות; און אַלע זיינען זיי האַרציק, אַפט תמימותדיק, באַשטראַלט דורך
געפילן פון צער, עָפנט, אומעט, צייטנווייז באַהויכט פון אַ פּילאָסאָפישן
שמייכל.

ווי אַן אַנזאָג קלינגט דער שלוס-פּערז פונעם ליד „ליידן“:

„אַך, אַלע מיינע פייניקונגען, זיפּצן, טרערן,
צום ווייניקסטן זאָל איבערדיכטן אַ פאַעט“.

זאל אויך אַ קינסטלער איבערנעבן עס אין מיין פאַרטעט
און זאל עס אויך פאַרבלייבן ערגעץ אין די ספערן.

דער מאַלער-טאלאנט פון ציליע דראַפּקין, וועלכער האָט זיך אָנטפלעקט
און איז געקומען צום אויסדרוק, ערשט אין די לעצטע יאָרן פון איר לעבן,
האַט, קענטיק, תמיד געדורעמלט אין הער טיף פון איר גייסט. אַ ראיה זיינען
די פּרעכטיקע פאַרביקייטן, וואָס וועבן זיך אַרגאַניש צוזאַמען מיטן אינ-
האַלט, מיטן תוך, אין פיל פון אירע פּרישע נאַטור-פּידער, וואָס פּאָוועמען
אַ בכבודיק אַרט אין איר בוך.

איר האָט דאָ אַ סך לידער-מאַלערייען, פּידער-בילדער פון לאַנדשאַפטן,
פּייסאַזשן: לידער פון „פאַרן שטורעם“, „זונפאַרגאַנג“, „ביים ים ביינאַכט“,
„ניר-יאָרק ביינאַכט ביי די ברעגן פון האַרסאַן“, „פאַלמען“. איר דערזעט
ממש — „די צעפּראַלטע הענט פון ביימער, צעפּראַלטע הענט פון ליכט“, די
„געלע, רויטע מאַזאַאיק פון פעלדער, געצוימט אין ראַמען פון וועלדער“,
קלאַנגען, פאַרבן, ריחות פון פּלאַרידע, סאַליוואַן קאַנטי, פּאַל ריווער.

פּירנדיק ביו גאַר און טיף-ווירקדיק מיט זייער פּאַעטישער וערצעקייט
זיינען די מוטער-לידער אָדער לידער מיט מוטער-מאַטיוו: „צו אַ טאַכ-
טער“, „דאָס ערשטע בוך“, „ס'פאַלן וּשטילע טרערן“, „צו מיין זון, וועלכער
האַט מיר געשענקט העל-בלויע קאַרעצן“, „אַ וויג-פּיד“, „איך וועל אָנט-
לויפן“, א. אַנד.

צווישן די פיל העל-פּינקלדיקע לידער אינעם בוך זיינען: „דעם
מידלס טויט“, „סאַניע“, „צו מינע קינדער“.

און מאַדנע און צום שטוינען: דער סאַציאַלער מאַטיוו, די סאַציאַלע
טעמע פעלט אינגאַנצן אין דער פּידער-זאַמלונג. כאַטש מען קאָן אָננעמען:
אַ סך פון די לידער פון דער פּידער פרוי און מוטער זיינען דערהויבן
צו סימבאָלן-בילדער — זיי זיינען אינדיווידועל-סוביעקטיוו אין אויסדרוק און
פאַרם, אָבער אַרגעמיין, אונזווערסאַל, סימבאָליש אין תוך, אין סאַמע עצם.
זיי רעדן אויך וועגן העם כלל.

דערפאַר איז אָבער דער סאַציאַלער מאַטיוו אַ תוך-זאַד, אַ עיקר, אין
די מערסטע פון די צען זייער פּיינע, ליריש-דיכטערישע, פּסיכאָלאָגיש-פאַר-
טיפטע, ממש-דערהפרישנדיקע דערציילונגען. מיטלייד מיט די לידן פון ברו-
דער מענטש איז דאָס סאַמע וועזנטלעכע אין אַט-די גוט-פאַרטראַכטע און
פאַכמעניש-קאַנסטרוואירטע קורצע דערציילונגען.

די קרעפטיקע דערציילערין ברענגט צום אויסדרוק איר האָס צום ווילדן,
טעמפן ראַסיוו און איר נאַטירלעך-מענטשלעכן טרויער אויף די עינויים און
פּייניקונגען, וואָס די קינדער פונעם נעגער-פאַלק האָבן אויסצושטיין אין
די דרום-שטאַטן (דערציילונג „די ווילדע קאַץ פון ווירדזשיניאַ“). אַן אַנ-
דער דערציילונג, „טאַמעלע“, ברענגט אַרויס טיף און עכט די פּיידן פון אַ
מוטער, וואָס פאַרלירט איר פּיצל קינד, „אַן אומשולדיק פּייגעלע“.

אַ טיפן אינדרוק לאָזן איבער אַזעלכע דערציילונגען, ווי „בעלאַ איז פאַר-
ליכט“ (קענטיק, אויטאָביאָגראַפּיש), „דזשעקס טויט“ (דער אומקום פון אַ

יונגן, לעבנסלוסטיקן בחור), „די פאַבריק“. אפשר איינע פון די פיינסטע דערציילונגען אין דער מאָדערנער בעלעטריסטיק (ניט בלויז יידישער) איז די דערציילונג „אַ טענצעריין“. טיפער צער ווייעט פון אַטײַדער טשעכאַווי־שער דערציילונג וועגן אַ ניט־פאַרווירקלעכטן טרוים פון אַ צאַרטער פרוי (צו ווערן אַ טענצעריין) — אַ טרוים, וואָס ווערט „רעאַליזירט“ ערשט אין אַ סאַנאַטאָריום, וואו „זי שוועבט, שוועבט שטיף מיט אַ לייטזעליקן שמיכל אויף אירע צעטריקנטע ליפן“.

די זעכצן בילדער אין פאַרב (מיט פענדזל) זיינען אַ האַרמאָנישע דער־גאַנצונג צו די בילדער אין וואָרט (מיט דער פען). דער בוך איז צוזאַמענגע־שטעלט מיט זאַרגפעליקייט און געטריישאַפט דורך D. S. T. און עפנט זיך מיט אַ וואַרעם וואָרט פון דער דיכטערינס קינדער.

אַ פיינער אויפטו איז אויך די אַרבעט פונעם זייער ערנסטן אחריות־דיקן ביבליאָגראַף יעפים ישורין, וועלכער האָט צוזאַמענגעשטעלט אַן אויס־שעפּלעכע „ציליע דראַפּקין ביבליאָגראַפיע“.

דער בוך גיט אַ ברייט בילד פונעם שאַפן פון דער טאַלאַנטפולער פּער־זענלעכקייט ציליע דראַפּקין: דיכטעריין, דערציילעריין, מאָלעריין.

יוני 14, 1959.

5. מילער

(געבוירן אין 1889)

1.

ל. מילערס נייער בוך לידער „אייביק לעבן“ (פאָרלאַג יידיש אַמעריקע, ניו-יאָרק, 1959) איז אַ ווייטערדיקער, העכערער שטאַפּל אין זיין קוואַליקן פּופּציק-יאָריקן ליטעראַרישן שאַפּן. דער בוך (נייע און אַפּגעקליבענע לידער, 1909-1959) איז אַ מיין אַנטאָלאָגיע פּוּר-נעם דיכטערס לידער — זאַמלונג אַדער זאַמלבוך, וואָס גיט דעם לייענער אַ געלעגנהייט צו זען דעם פּאָעט ל. מילער אין פּראָצעס פּון זיין ליטעראַרישן וואַוקס, אין די פּאַרשיידענע שטופּן און פּעריאָדן פּון זיין אַנטוויקלונג אַלס וואַרט-קינסטלער. דער בוך (192 זייטן) איז, לויט אַ פּלאַן און סדר, איינגעטיילט אין צען טיילן. די ערשטע פינף אַפּטיילונגען (88 זייטן) באַשטייען פּון ליהער, וואָס דער דיכטער האָט געשאַפּן אין די יאָרן 1948-1959. אַהער קומען-אַריין די לידער-סעריעס: שלום, זכרון, מענטש אינמיטן, פּאַריז און קאָט ד'אוייר, אין לאַנד פּון זיוויג און פּון ליבע. אין זעקסטן טייל קומען-אַריין אייניקע לידער פּונעם דיכטערס בוך „שטורעמס און רעגנבויגנס“, 1939-1948; דער זיבעטער טייל נעמט-אַריין אַ צאָל לידער פּונעם בוך „דאָ איז מיין היים“, 1919-1939; דער אַכטער טייל באַשטייט פּון אַ צאָל לידער פּונעם דיכטערס ערשטן בוך „אויף גאָטס וועלט“, 1913-1919; אין ניינטן טייל קומען-אַריין ל. מילערס ערשטע פינף לידער, 1909-1913; דער צענטער און לעצטער טייל באַשטייט פּון קינדער-לידער און באַלאַדעס, געשאַפּן אין די יאָרן 1948-1959.

די לידער-זאַמלונג איז ניט בלויז, אין אַ היפשער מאָס, אַ קינסטלערי-שער שפיגל פּונעם דיכטערס האַרץ און מוח, געמיט-צושטאַנד, לעבן-אַנשויו-אונג, וועלט-באַנעם, שטימונגען און געפילן פּונעם דיכטער ל. מילער, נאָר אויך אַ שפיגל פּונעם פנים פּון אונדזער צייט: אַרבעטער-לעבן אין אַמעריקע אין משך פּון אַ האַלבן יאָרהונדערט; די אַנגסטן פּון אַרבעטסלאָזיקייט, די צווייטע וועלט-מלחמה און די שוידערלעכע נאַצי-שחיתות אויף יידן, געבורט פּון דער „יו-ען“, אויפלעבונג פּון נאַציזם אין מערב-דייטשלאַנד, דער הע-ראַאישער קאַמף פּון די פעלקער פּאַר וועלט-שלום.

צי ריידן מיר דאָ וועגן פּאָליטישע לידער ? ניק, די מערסטע לידער אינעם בוך זיינען לירישע, פּילאָסאָפּישע, עפּישע — אָבער עס קלאַפט אין זיי תּמיד דער פּוֹלס פּון אונדזער צייט. דאָס זיינען לידער פּון אַ פּראָגרעסיוון דיכטער, וואָס לעבט מיט זיין עפּאָכע און וואָס געפּינט דאָס העכסטע גליק זיינס אין זיין פּאַרבונדנִקייט מיטן פּאָלק. אין פּיל פּון די לידער (באַזונדערס אָנהויבנדיק מיט זיין צווייטן לידער-בוך : „דאָ איז מיין היים“, 1939) זיינען פּאַראַן שטיקער אַמעריקע, שטיקער יידיש פּאַרקס-לעבן.

וואָס זיינען די הויפּט-שטריכן און דערגרייכונגען פּון ל. מילערס דיכ-טעריען שאַפּן ? דאָס זיינען : אייגנאַרטיקייט, לויטערקייט און פּשטות פּון וואָרט, אומגעקוינצלטיקייט, פּאָעטישע רייפּקייט, היימישקייט מיטן און צווישן פּאָלק, געזונטע מונטערע אַפּטימיסטישע לעבנס-פּילאָסאָפּיע, ליכטיקער גלויבן אַז לעבן איז אייביק און פּאָלק איז אייביק, און אַז מענטשלעכקייט און סאָ-ציאַלער יושר וועלן סוף-כל-סוף זיגן.

דעם דיכטערס „אגני מאמין“ קומט קרעפטיק צום אוסדרוק אין פיל פון זיינע לידער אין די רייפערע פּעריאָדן פּון זיין שאַפּן. זיין קרעהאַ איז אין אַ קאָנצענטרירטער פּאַרם פּאַראַן אין דעם נאָמען פּונעם בוך — „אייביק לעבן“, ווי אויך אין דעם מאַטאָ-ליד, מיט וועלכן עס עפּנט זיך די זאַמלונג : „לעבן“ :

לעבן —

עס איז דער טויט אָן אויגנבליק אַזאַ,

אַ בייזער טרוים :

געווען — און איז ניטאָ !

נאָר דו, נאָר דו,

ביסט אומעטום און אייביק דאָ !

ל. מילערס לידער זיינען אין עצם עכטע געזאַנגען צום לעבן — צום לעבן פּון ערלעכער מי, פּרייהייט, גערעכטיקייט און ברידערעכקייט ; צום חענטש, דעם מענטש פּון פּראָצע, דעם „בּחיר היצורים“ : צום פּאָלק. די ערשטע פינף אַפּטיילונגען — די נייע לידער-סעריעס, געשאַפּן אין די לעצטע צען-עלף יאָר — ווייזן אַ באַדייטנדיקן קינסטלערישן וואוקס : מער צמצום פּון וואָרט, מער געלייטערטקייט און בילדלעכקייט פּון אויסדרוק, עפּישע פּילאָסאָפּישע פּאַרקלערטקייט און פּאַרטיפּטיקייט, העכערע מדרגה פּון מייסטערשאַפט און פּערזן-טעכניק.

די ערשטע אַפּטיילונג (1948-1959) עפּנט זיך מיט אַ פּרעכטיקער פּאַ-מעע פּון שלום. איבער די זינגענדיקע שורות פּון דער פּאַעמע פּלאַטערט כּסדר די „שלום-טויב די ווייסע“. די זיבן לידער (פּון דער פּאַעמע) שוועבן איבערן געמיט ווי „לשנה-טובה טויבן, שלום-טויבן“. עכט, צאַפּלדיק, טיף-הומאַניסטיש רופּט דער דיכטער צו די שלום-טויבן :

„ברענגט, אַ ברענגט צו יעדן פּאָלק און לאַנד

מיין לשנה טובה“.

אויף אַ נאַטירלעכן אופן שטראַמט, פּליסט דעם דיכטערס גלויבן אין

מענטש און פעלקער-פריינטשטפט. זיין לעבנס-פילאסאפיע ווערט אויסגע-
דריקט אין די פשוטע, פערלדיקע שורות:

„מיין געזאנג איז וועלט אין שלום;
מענטש און לעבן אין מיין ליד“.

א שטראלנדיק געזאנג צו אונדזער מאמע-לשון איז די פאעמע „ידיש“.
מיט בארעכטיקטן שטאלץ הויבט-ארויס די פאעמע די חשיבות פון אונדזער
פאָלקס-לשון, „די זונג פון פראַצע-מענטש“. מיר זעען דעם גאנג פון „ידיש
— אונדזער גרויס וואונדער“ אין משך פון די דורות, יידיש — „אויף זאפטן
פון לעבן פון ערלעכן, פראַסטן גענערט זיך“, יידיש — „געזונגען אין שווייס-
שאַפּ ביים רויש פון מאַשינען“. אין דעם דיכטערס ליבשאַפט-ליד צו אונ-
דזער וואונדערלעך לשון איז פאַראַן אויך גלויבן אין דעם קיום און אויפ-
האַלט פון יידיש, אין יידיש-לעבן — „אין כאַר מיט די פעלקער“.
אין טאָן פון גאַרקי, טורגעניעו און אַנדערע גרויסע וואַרט-שאַפּער,
וואָס האָבן מיט שטאַלץ באַזונגען די שפראַך פונעם רוסישן פּאָלק, קלינגט
וויאזוי און דערהויבן דעם דיכטערס געזאנג צו יידיש:

„אונדזער געזאנג, אונדזער גאנג,
אונדזערע מוטיקע טריט,
אונדזער ליד —
יידיש!“

דעם דיכטערס גלויבן אין מענטש, אין זיין פונדאמענטאלער גוטסקייט,
אין זיין ענדגילטיקן זיג איבער חושך און ביז, קומט צום אויסדרוק אין
פיל פון זיינע נייע, קינסטלעריש-רייפערע, צייטיקערע לידער, פונקט ווי אין
זיינע ביכער „שטורעמט און רעגנבויגנס“ און „דאָ איז מיין היים“. דאָס
זיינען לידער פון העלן בטחון, וואָס דערמוטיקן, קרעפטיקן דעם ליענער:

„וואָס אין לעבן האָט געטראַפּן,
לערן איך דערפון און ווייס.
לעבן לערנט מיר צו האַפּן,
אַ פאַרשווינדן וועט דאָס ביז“ —

און דורך דער תמימותדיקייט פון די פשוטע, קלינגענדיקע שורות פֿר-
נעם דיכטער דעם בעל-בטחון טראַגט זיך אַריבער זיין האַפענונגפולקייט אויך
צום ליענער.

מיט דערהויבנדיקן פרייהייט-גייסט, מיט קראַפט און בריוו אַטעמען אויך
אַזעלכע טיף-מענטשלעכע, טיף-אַמעריקאַנישע לידער, ווי „דער לאַקאַמאַטיוו-
הייצער“ (יחזושיין וויקטאָר דעבס), „מעיד אין יו. עס. עי.“, „פאַר ראַבסאָן“,
א. אַנד. ווהיטמאַניש-נביאיש פּלאַטערט דעם דיכטערס וויזיע איבער אַזעלכע
לידער, ווי „מיין ליד — מיין גלויבן“, „איך זינג דאָס ערלעכע און גוטע“,
„אַזוי וועט זיין“, און פיל אַנדערע.

באַזונדערס זענען, בילדעררייך, מאַלעריש זיינען ל. מידערס לידער אין
די צוויי סערעס „פאַרז“ און „קאַט דאַזיר“. אַט-די לידער האָט דער דיכ-

טער געשאפן בעת ער האָט מיט עטלעכע יאָר צוריק פאַרבראַכט אַ היפשע צייט אין פראַנקרײך. דאָס זײנען דערהויבענע געזאַנגען צו דער האַרעפּאַש-נער, קעמפּנדיקער, פאַראויסמאַרשירנדיקער פראַנקרײך, צו איר פרייהייט-ליבנדיקן פּאָלק. צו אירע „מענטשן ערלעכע און פשוטע“, צו איר גייסט פון חברשאַפט, צו איר העלדן-געשיכטע פון קאַמפּן פאַר מענטשן-רעכט, פאַר ברידערלעכקייט און דער ווירדע פון מענטש, צו אירע נאַטור-און קולטור-וואונדער. ווי אַ רעפּערעין קלינגט-אַפּ דעם דיכטערס שיר-השירימדיקע שורה: „און מיין האַרץ איז פול מיט ליבע“.

צווישן אַט-די ברייט-אַטעמדיקע, באַגייסטערטע לידער און פּאַעמען שיינט באַזונדערס-אַרויס די רירנדיקע פּאַעמע „פער-לאַשעז — זיבן-און-צוואַנציגסטער מאַי“ (קאַמונאַרן-טאַג), וואָס שמעקט „מיט דופט פון יונגן בעז“ — און מיט דער היידיקער טראַדיציע פון דוד עדעלשטאַט. דורך דער פּאַ-עמע שטראַמט דאָס מאַרסעליעזע-געזאַנג:

„ווינטלעך ברענגען צו דער קאַמונאַרן-זאַנט
ווייכע, ווייטע טענער פון דער „מאַרסעליעז“.

וואונדערלעכע בילדער — טענער פון קאַמונאַרן-ליד — ריחות פון מאַי. זיגן וועט דאָס פּאָלק, מיר הערן זיינע מעכטיקע טריט:

„דורות יורשים פון פאַריווער קאַמונאַרן,
זין און טעכטער, טרייע בויער פונעם לאַנד,
אין העם לאַנדס געראַנגל, דורותיק זערפאַרן,
שטראַמען ציל-באַוואוסט צו קאַמונאַרן-וואַנט“.

דער לייענער פּיכט זיך דערהויבן פונעם דיכטערס געזאַנג צו די העלדן פון פּאָלק און זינגט-מיט די פינאַל-שורה:

„דורותדיקע העלדן בלייבן אייביק, אייניק, הייליק“.

צאַרט און זוניק איז די סעריע ליבע-לידער „אין לאַנד פון זיוויג און פון ליבע“. דער אויסגעחלומטער וואונדער פון ליבע, פון ליבן און געליבט ווערן, ווערט שטיל, תפילהדיק אויסגעזונגען און געשפילט אויף דינע האַרפּן-סטרונעס:

„און אומדערוואַרטערהייט געשען האָט, וואָס געטאַרט
מיר האַבן זעהע שעה פון דעם מעת-לעת —
מיר האַבן זיך דערזען, דערקענט און זיך דערפרייט.
עס האָט מיט אונדז געשען דער גרויסער גס“.

איר האָט דאָ עכטע ליבע-ליריק, אויך די מוטער-נאַטור ווערט אַ מיט-באַטייליקטע אין דער ליבע. אין איינעם פון זיינע לידער צום ים, וועמענס רויש און אומרו דער דיכטער זוכט צו באַנעמען אויך אין אַנדערע ים-לידער, רופט ער אויס:

„איך בעט אייך, כוואליעס, נעמט צוריק מיט זיך
אַ ברייזל צו דער ליבסטער,
צו דער איינאוינציקער ראַשעל!“.

די ליבע, וואָס טראָגט זיך פונעם דיכטערס פערזן פריי און פריילינגדיק, איז ניט קיין עגאָצענטרישע. זי איז באַהאַפֿטן מיט אַלע אַנדערע סאָציאַלע טרוימען און באַגערן פונעם דיכטער; זי איז פאַרוועבט מיט סביבה און צייט:

„וועבט זיך אַרום אונדז דער איצט
און באַהעפט אונדז מיט שפעטער“ —

ווערט די ליבע און דאָס געזאַנג פון ליבע „אַריינגעוועבט אין דעם איצט און שפעטער“, ווייל „אונדז בינדט דער גלויבן צו דעם מאַרגן לאַנגגע-גאַרטן“.

זייער פּאַסיק איז דעם מחברס אויסוואַל פון די לידער פון זיינע פריי-ערדיקע ביכער: „שטורעמס און רעגנבויגנס“, „דאָ איז מיין היים“ און „אויף גאַטס וועלט“. פונעם בוך „שטורעמס און רעגנבויגנס“ (1948) זיינען גענו-מען פיר לידער-סעריעס: „דאָס לעבן וויינט“, „סאַן-פּראַנציסקאָ — שטאַט פון ערב-פרידן“, „לידער צו שמאַין“, „דער מענטש אַנטלויפט אין וואַלד אַריין זיך ראַטעווען“.

דער שרעקלעכער יידישער חורבן, פאַראורזאַכט דורך די נאַצי-באַרבאַרן, ווערט קינדה'דיק באַוויינט אין דער ערשטער סעריע. פאַראַן דאָ ביטערער געיאַמער אויפן גרויסן חורבן. פּראַפעטיש קלינגט דעם דיכטערס שאַרפע וואַרונג צום פּאָלק, צו דער וועלט, אין זיין וויזיאַנעריש ליד „דער רעגנ-בויגן האָט זיך פאַרשעמט“ — אַ ליד אויפן סוף פון דער צווייטער וועלט-מלחמה און מיליטערישן זיג איבערן היטלעריזם. דער דיכטער שילדערט די תיבה, וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט נאָכן בלוטיקן מבול: עס שטייט שוין די תיבה לער; אַרויסגעקומען איז פון איר „דער ערשטער פון דעם מבולס איבערבלייב — אַ ייד, אַ קינד מיט גרויע האָר“. און אַט קומט פון דאָרט אַרויס:

„דער גולן פון דער וועלט, דער יידן-מערדער.
וואָס האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין דיין תיבה — גאַט,
מיט זיין קרבן פון דיין פּאָלק!“ ...

איצט איז „דער גולן פון דער וועלט“ ווידער שטאַרק, באַוואַפנט, ווי-דער אַ דראַענדיקע מאַכט אין מערב-דייטשלאַנד, ווידער — אַ געפאַר פאַרן שלום פון דער וועלט.

אין אַ באַדייטנדיקער צאַל לידער אין דעם בוך זיינען פאַראַן אַריגי-נעלע נאַטור-בילדער, פּיזאַזש-צייכענונגען, געמעלן מיט פּרישע, העלע פאַרבן. אַזעלכע בילדער זעען מיר אין דער פּילאַטאַפּיש-סימבאָלישער פּאַעמע: „דער מענטש אַנטלויפט אין וואַלד אַריין זיך ראַטעווען“. דער וואַלד ווי אַ קאַלעק-טיוו און די ביימער באַזונדער — לעבן און זיינען דורכן דיכטער „פאַר-מענטשלעכט“.

דער טאָן פון פּאַדקסטימלעכקייט, פון קלאַרן טאַג-טעגלעכן פשוטן פּאַלקס-לשון, אַנגעוואַפּט מיט פּאַלקס-חכמה, קלינגט פּאַעטיש און געליי-טערט אין דעם דיכטערס אויסגעצייכנטע „פּראַסטע לידער“ (שמועסן פון אַן

ארבעטסלאזן מיט זיין פרוי און מיט זיין קינד) פונעם בוך „דאָ איז מיין היים“ (1939).

אַ חוש פאַר פּלאַסטישקייט און מוזיקאַלישער ריטמישקייט האָט שוין דער דיכטער אַנטפּלעקט אין די לידער פון זיין ערשטן בוך: „אויף גאַטס וועלט“ (1919). אויך פון יענעם בוך, „געשריבן אין די יאָרן 1913-1919, ווען דער דיכטער איז אין אַ געוויסער מאָס געווען אונטער דער השפּעה פון דער בירגערלעך-עסטעטישער ליטעראַרישער גרופּע אָדער ריכטונג, וואָס האָט זיך גערופן „יונגע“, — אויך פון יענעם בוך האָבן מיר אַ פּאַסיקן אָפּקלייב פון לידער. פּאַראַן דאָ די באַרימט-געוואָרענע פּאַעמע „טעניס“, וואָס האָט אין איר צייט געמאַכט אַ רושם אויף ליינער און שרייבער סיי טעמאַטיש, סיי דורך די קינסטלערישע מיטלען, וואָס דער יונגער דיכטער האָט באַנוצט; פּאַראַן דאָ אויך דעם דיכטערס אַבסטראַקטע, מיסטישע ליי-דער-טרוימען „פון וויסן יום-טוב“, אַ שטאַרקן איינדרוק מאַכט די פּאַעמע „דאָס ליד פון מיין איד“, שוין אין יענעם פּעריאָד זוכט דער דיכטער צו באַהעפטן זיך מיטן האַרעפּאַשנעם מענטשן-כלל, מיטן שטאַטישן אינדוסט-ריעלן קאַלעקטיוו. שוין דאָן רופּט ער אויס:

„שטאַט:

האַמער איין מיין לעבן

אין זיין שטאַל און אייזן.

רייס אַרויס מיט זיינע שטיינערנע הענט

די רוי פון מיין האַרצן

און גיס אַריין זיין פייערדיקן בראַנד

צו מיר אין בלוט“.

צווישן דעם דיכטערס ערשטע פינף לידער (1909-1913) פאַרנעמט, פּאַר-שטייט זיך, אַן אָנגענומען אַרט דאָס ליד „טראַיענגל-פייער“, אין וועלכן ער באַוויינט מיט „שטומען צער און צאַרן“ די שרעקלעכע טראַגעדיע פון די פּאַרברענטע אַרבעטער-מיידלעך. שוין דאָן, אין 1911 — זעען מיר — האָט דער דיכטער געלעבט מיט די ווייטאַקן און לייזן פונעם אַרבעטנדיקן, עקס-פּלאַטירטן כלל.

אַ באַזונדער אין געראַטן ווינקל אין דעם דיכטערס שאַפן איז זיין קינד-דער-ליד. דער בוך שליסט זיך מיט 9 קינדער-לידער און באַלאַדעס (1948-1959), וואָס זיינען גוט באַקאַנט צווישן די קינדער אין אונדזערע שולן. אַט-די אַפּטיילונג שליסט-אין די פּרעכטיקע „מעשה פון אינעם און אַלע“.

פון 1909 ביז 1959 — אַ היפּשער מהלך! אַ האַרבער יאַרהונדערט פון ענערגישן, דיכטערישן, שעפּערישן גאַנג באַרג-אַרויף! אין אַט-די פּופ-ציק יאָר האָט ל. מילער, איינער פון אונדזערע באַדייטנדיקסטע, טאַלאַנט-פּולסטע, פּירנדיקסטע דיכטער, פּאַרצייכנט וואַגיקע, ווערטפּולע בייטראַגן צו אונדזער ליטעראַטור דורך פּאַעטישע סאַציאַל-לירישע שאַפונגען, דורך זיינע מוטיקע, מונטערע, לעבנספּולע לידער און פּאַעמעס, רייך און פּיט-

פארביק אין אינהאלט און פארם, אין מאַטיוון, אין אימאזשן און מעטאפארן, אין ווערטער-בילדער און וואָרט-קאָמבינאַציעס, אין טיף-מענטשלעכן פראַג-רעסיוון גייסט. באַגריסן מיר האַרציק ל. מילערן מיט זיינע פּופציק יאָר שאַפן און ווינטשן אים נאָך פיל-פיל ברכהדיקע שפעדיקע יאָרן פון נאָך מער באַריכערן אונדזער ליטעראַטור.

האַרבסט, 1959.

2.

געווען איז עס אין די צייטן פונעם צווייטן יאָרצענדליק פונעם היינטיקן יאָרהונדערט. אין דער יידישער דיכטונג אין אַמעריקע האָט דאָן געהערשט די ריכטונג פון די אַזוי-גערופענע „יונגע“, וועמענס לאַזונג ס'איז געווען „קונסט לשם קונסט“.

אַט אין יענער צייט, דעם 1טן אַפּריל, 1911, האָט די ניו-יאָרקער וועכנטלעכע „פרייע אַרבעטער-שטימע“ אָפּגעדרוקט אויף דער ערשטער זייט אַ ליד פון ל. מילער „אויף די קברים פון די טויטע — צו די לעבעדיקע“, געשריבן אונטערן פרישן איינדרוק פון דער שרעקלעכער קאַטאַסטראַפּע פון נעם „טרייענגל“-פיער, וואָס האָט אומגעבראַכט נאָענט צו 150 מענטשן. פונעם ליד דערטראַגט זיך אַ שטים פול מיט ווייטיק און פראַטעסט. דער פראַטעסט איז נאָך ניט געצילט אין דער געהעריקער ריכטונג, קעגן דעם רויבערישן קלאַס, נאָר דורכן ליד אַנטפלעקט זיך שוין אַ געשטאַלט פון אַ דיכטער, וואָס ווייטיקט טיף אויפן אומגליק פונעם כלל.

כוועל אין האַרצן שטיקן מיינע לידן
און וועל שווייגן שטום, איך וועל ניט ריידן...
... שטום וועל איך באַוויינען די קרבנות דיינע!
שטומער ווייטיק מיינער... קינדער מיינע!

דאָס ליד, דורכגעזאַפט מיט צער און צאַרן, האָט אין יענער צייט גע-
מוזט לאַזן אַ טיפן איינדרוק, דאָס איז געווען דעם דיכטערס ליטעראַרישער
אַנהייב. אַ פּרעכטיקער אַנהייב!

בעת די „יונגע“ האָבן אין זייערע „איינזאַמע צעלן“ געגריבסט זיך אין
זייער אייגענעם איך, האָט זיך שוין אין די ערשטע לידער פון ל. מילער
(אינעם ערשטן פעריאָד פון זיין שאַפן, אין די יאָרן 1911-1917) געשפּירט
אַ הייסע סאַציאַלע ליידיגשאַפט, אַ קרעפטיקער סאַציאַלער פאַטאַס.

שוין דאָן, בעת ער האָט געשטעלט זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט,
האָט ער דעקלאַרירט זיין סאַציאַלן צוגאַנג צום לעבן, זיין ליבשאַפט צום
מענטשן.

דאָס איז געווען דער אַנהויב, דער ערשטער פעריאָד פון ל. מילערס
שאַפן.

דער צווייטער פעריאָד, אומגעפער פון 1917 ביז 1925, איז אַ צייט-
אַפּשניט, ווען דער דיכטער פאַלט אונטער דער השפּעה פון דער בורזשואַזער

ליטערארישער טראַדיציע פון די „יונגע“ און ווערט טיילווייז איינער פון די „יונגע“. אַט יענער פּעריאָד קריגט אויסדרוק אין ל. מילערס ערשטן בוך לידער „אויף גאַטס וועלט“, וואָס איז דערשינען אין 1919 (ניו-יאָרק, פּאַר-לאַג „אַמעריקע“). שוין אין אַט-דער ערשטער לידער-זאַמלונג פונעם דיכ-טער איז פאַראַן אַן אייגענער טאַן, אַן אייגנאַרטיק וואָרט, אָבער מערסטנס איז עס אַ זאַמלונג געזאַנגען צו זיך און פון זיך. מילער דער דיכטער זינגט וועגן מילער דעם מענטש און דיכטער. עס שפירט זיך שטאַרק דער סימ-באַליסטישער איינפלוס פון די „יונגע“.

אמת, די לידער זיינען פריי פונעם פינצטערן פעסימיזם, יאוש, האַ-פענונגסלאַזיקייט, אָבער זיי זיינען איינגעהילט אין אַ נעפל פון אומקלאַרקייט; עס הויערט איבער זיי אַ הויך פון „עפעס“דיקייט, דאָס זיינען שטיצע לידער, וואָס דערציילן וועגן דעם דיכטערס פאַר-ליבטקייט אין לעבן, אין ליבע, אין לידער — און אין זיך. דורך אַט-דער פּערזענלעכער ליריק וועבט דער דיכטער אַ חלום וועגן עפעס אַ יום-טוב, אַ נעפּלהאַפטן, אומקלאַרן יום-טוב. ער דערציילט וועגן זיך אין סאַמע ערשטן ליד, אַז:

ווי עס קומט אַ גאַטס אויף יום-טוב,
אזוי בין איך געקומען אויף גאַטס וועלט.

מיט פאַראַקטעריסטישער זעלסטפאַרביבטקייט, דורך סימבאָליש-פאַר-הוילענע ווערטער און בילדער, דערציילט ער אינדר וועגן דעם „ליבן קאַנג“ פון זיינע טריט, וועגן זיין „העלן בליק“ און „גוטן שמייכל“, וועגן זיין „ליב און גוט געשאַלט“. מאַטיוון פון פּערזענלעכער ראַמאַנטיק, פון פּאַעטי-זירטן אומזעט און בענקשאַפט, פאַרוועבן זיך מיט מאַטיוון פון ליבע, ליידן-שאַפט און עראַטיק, פון איין זייט — אַ געזונטע לעבנס-פרייד, „אַ יום-טוב פרייד אין האַרץ“, אַ פאַרגאַפּטקייט פון „פאַרליבטע טריט אין קלאַרן שניי“, אַ פאַרשיכורטקייט פון „ראַזע, רויטע, ווייסע בליטן“, אַ געזאַנג צו „פרישן לייב און פייכטע גראַזן, מאַרגן-ליכט און דופט“; און פון דער צווייטער זייט — די שרעק פאַרן „רוף אַהיים“, די אידיילע-שטערערישע פּידאַסאַפּיע פון „אַלע גייען מיר אַהין“...

פאַר זיין פּילאָסאָפּיע פון פּאַטאַליסטישער „באַשערטקייט“, מידה פון גוטסקייט און האַרציקייט (צו אַלעמען!) און פאַרטיפונג אין זיין איך-וועלט, האַט דער דיכטער געפונען אַ פּאַסיקע, קינסטלערישע פאַרם. שטילע לידער, שטיצער טאַן, לאַ ברעש, אידילישע רוי און צערטלעכקייט אין יום-טובדיקן, ניט-שריייערישן, ניט-הילכיקן פּאַעטישן וואָרט. אַ באַזונדערע פּרישקייט און נייקייט פון וואָרט ווייעט פון זיינע אַריגינעלע טעניס-לידער — אַ נייעס אין דער יידישער פּאַעזיע.

דער סימבאָלישער קאָדיר, אין וועלכן דער דיכטער איז אין יענע יאָרן פאַרביט, איז ווייס: „ווייסע טויב“, „ווייסער יום-טוב“, „ווייסער טרוים“, „ווייסע שליערס“, א.א.וו.

שוין אין זיין ערשטער לידער-זאמלונג ווערט דעם דיכטערס אידיילע איבערגעריסן דורך דעם „טומלדיקן גערויש פון גאס“, און אין א לידער-סעריע „די שטאט“ מאכט ער א פראווי אפצורייסן זיך פון זיין „איך-ליריק און אריינקלייבן זיך אין א טענעמענט הויז, „איז פארק“, „אין שאפ“. אין אט-די לידער זיינען שוין פאראן די ווימען פונעם שפעטערדיקן פראגרע-סיוו-לינקן דיכטער. דא איז נאך פאראן אבסטראקציע, פארנעפלטקייט, אבער אויך א פארוו צוצולייגן אן אויער צו דער ליידנפולער, ביטערער ווירק-לעכקייט.

**

אונטערן איינפלוס פון דער רעוואלוציאנערער ארבעטער-באוועגונג אין אמעריקע, פון דער וואקסנדיקער יידישער פראלעטארישער ליטעראטור, פון סאציאליסטישן אויפבויו און קולטור-אויפשטייג אין סאוועטן-פארבאנד, בא-פרייט זיך ל. מילער פון דער השפעה פון די „יונגע“, סיי אידעאלאגיש, סיי ליטעראריש, און פארבינדט זיך מיטן קעמפנדיקן פראלעטארישן זא-גער און מיט זיין ריכטונג אין דער יידישער ליטעראטור אין אמעריקע — מיטן „פראלעטפעך“. עס הויבט זיך אן א נייער, שעפערישער פעריאד אין זיין דיכטערישער אנטוויקלונג — דער דריטער פעריאד, וואס איז א פרוכטבא-רער המשך פון זיין אנהויב, פון זיין סאציאלן ליד, — דער פעריאד, ווען ער באהעפט זיך מיטן אואנגאארד פונעם ארבעטער-קלאס און ווידמעט זיין טאלאנט העם קאמף פאר סאציאליזם.

אין אט-דעם פעריאד מאכט-דורך דער דיכטער זיין סאמע אינטערע-סאנטסטע אנטוויקלונג. אטופווייז, בהדרגהדיק, ווענדעט ער זיך צו א נייער טעמאטיק און אויך צו נייע דיכטונג-מעטאדן, צו נייע פארמען, וואס זאלן גוט קליידן דעם נייעם אינהאלט. מיט א נייעם שוואונג, ערלעך און אויפריכטיק ווי תמיד, ווארפט זיך דער דיכטער אויף דער נייער טעמאטיק: אויף דעם שטורעמדיקן, ברויונדיקן הרת-עוואמדיקן היינט מיט זיינע מורא-דיקע קאמפן.

דורך קינסטלערישן ווארט הויבט זיך אן צייכענען א קלארע פראלע-טארישע קלאסן-ליניע. די לידער דערציילן וועגן דעם דיכטערס פארבינד-ונג מיטן פאלק און זיינע פרייהייט-טראדיציעס.

אט-די לידער זיינען דערשינען אין בוך-פארם אין 1939 (פארלאג „סיג-נאל“ ביים „פראלעטפעך“, ניו-יארק) אונטערן נאמען „דא איז מיין היים“. „דא איז מיין היים“ איז מער ווי א נאמען פון א בוך. דאס איז אויך א דיכטערישע „קרעדא“, א קינסטלערישער אנימאמין. מיט אט-דעם צווייטן בוך האט דער דיכטער געמאלדן, דעקלארירט: זא איז מיין היים.

פון א „גאסט“ אויף „גאסט וועלט“ ווערט דער דיכטער א תושב אויף מענטשנס ערד, א תושב א קעמפער, וואס לאזט וויסן דער וועלט: דא איז מיין היים — דא אויף דער הארטער ערד, אין קאמף פאר א שענערן מארגן. ניט קיין גאסט — נאר ביי זיך אין דער היים, און טאקע מיט א טאן פון היימעלעכקייט, פון היימישקייט.

זיין צווייטן לידער-בוך עפנט דער דיכטער מיט אַ ליד, וואָס אַנט-
פלעקט זיין צוגאַנג צו ליטעראַטור, ווי צו וואָפּן אין קאַמף — אַ ליד, וואָס
קאָן דינען ווי אַ שליסל צום גאַנצן בוך :

זאָל זינגען ווער עס וויל, פון טויט, פון שרעק און אומגליק.
און ווער עס מוז, זאָל צווייפלען, פאַרלייקענען, פאַרנייגן,
איך — זינג פון לעבן. מיר איז דאָס לעבן ליב און אייגן.
און איך זע איצטער שוין דער צוקונפֿטס העלן אַנבליק.

ער געפינט פּאַסיק, פּאַקסט־מילעך, דיכטעריש לשון צו דערקלערן זיין
נייעם באַרוף: „ברענגען אויפקלער־וואָרט צו יעדנס טיר און טויער“.
מיר זעען ווי דער דיכטער פאַרבינדט זיך אַלץ נעענטער מיט דער צייט,
מיט די ברענענדיקע געשעענישן. מיר זעען, ווי ער ברעכט זיך איבער איר
דיאיש און קינסטלעריש. פאַרמעל־טעכניש. מייר זעען זיין איבערגאַנג פון
סימבאָליזם צו סאָציאַלער ליריק, צו פּראָלעטאַרישן רעאַליזם. דער פּראָצעס
איז אַ שווערער. עס זיינען דאָ אַ סך שטערונגען בייצוקומען.
דער פּראָצעס פונעם דיכטערס אידיאיש־קינסטלערישן איבערברוך קומט
צום אויסהרוק אין זיינע צוויי אינטערעסאַנטע פּאַעמעס: „מיינע איבן קריגן
זיך מיט מיר“ און „ערב נייע צייט“. אין דער ערשטער פּאַעמע אַנטפלעקט
דער דיכטער אויפריכטיק ביז גאָר דעם געראַנגל פונעם ראַדיקאַלן אינטע־
ליגענט, וואָס שטעלט זיך אין די רעוואָלוציאָנערע רייען, נאָר וואָס ווערט
טאָך געפלאַגט און געשטערט דורך די יצר־הרעס פון זיינע רעוואָלוציאָנעריקע
אינדיווידוואַליסטישע „איבן“, וואָס פרוואוּן אים שלעפּן אויף צוריק. דעם
דיכטערס ריפער קלאַסן־באַוואוסטזיין באַהערשט אָבער די פאַרבלענדטע
„איבן“ און לאָזט זיי וויסן:

איר וועט גיין אַהין,
חאו איך וועל פירן! — — —

דאָס זעלבע אין דער פּאַעמע „ערב נייע צייט“, אין דעם ליד „פון דעם,
וואָס האָט געוואָלט גיין באַזונדער“. דער דיכטער שילדערט אַן אינטעלעק־
טואַל, וואָס וויל „גיין באַזונדער“, זיין אייגענעם וועג צו זיין אייגן ביסל
גליק, נאָר וואָס ווערט געשטערט דורך זיין געוויסן, דורך זיין הומאַניסטישן
אחריות־געפיל.

אַ סך לידער אינעם בוך זיינען אַנגעגליט מיטן הייסן פּיער פון די
שטורמישע אַרבעטער־קאַמפּן פון די דרייסיקער יאָרן.
די סאַמע אינטערעסאַנטסטע און בעסטע לידער־סעריע איז די לעצטע,
אונטערן נאָמען: „פּראָסטע לידער“. אין אַט־דער סעריע קומען צום אויס־
דרוק אַ סך מעלות און דעהגרייכונגען פונעם דיכטערס רייפנדיקן טאַלאַנט:
דאָ זיינען קודם־כל פאַראַן שטיקער רוי־לעבן, קאַנקרעטע, רעאַליסטישע ביל־
דער פונעם לעבן פון אַרבעטסלאָזע; פּאַלקסטימאָעקייט, אינטימקייט מיטן
לײענער, טאַג־טעגלעכקייט דעהויבן דורכן דיכטערס וויזיע און געוונטן
קלאַסן־אָפטימיזם, באַלויבטן פון זיין טיפער ליבשאַפט צו מענטש, צו פריינט־

שאפט, צו ברידערלעכקייט. די לידער ווייזן דעם דיכטערס חוש און פיי- איקייט צו דערגרונטעווען זיך צו פאלקס-חכמה, צו פאלקס-שכל.

רעדט מען וועגן ל. מילערס סטיל, וועגן זיין דיכטונג-מעטאד, וועגן דער פאָעטיק אין זיין צווייטן בוך, דאָרף מען קודם-כל אָנווייזן אויף דער עכטער פשטות פון זיין ליד: ניטאָ קיין יאָגן זיך נאָך באַמבאַסטיק, נאָך דעם גלאַט „שיינעם“, „אויסגעפּוצטן“ וואָרט, נאָך פּאָעטישע פּדיטערלעך, נאָך ווערטער-צאַצקעס. דורך פּיינער, זינער איראַניע לאַכט-אַפּ דער דיכטער פון יענעם שרייבער, וואָס „ער רעדט אפילו שייך, — מיט גלאַנץ און בליץ, נאָר אַלץ איז אַבסטראַקט און נעפלדיק, ווי איינגעהילט אין רויך“.

די גאַנצע סעריע „פּראָסטע לידער“ איז אַ פּיינער אייגנאַרטיקער דיכ- טערישער איינפאַל: אַן אַרבעטסלאָזער — אַ קלאַסן-באַוואוסטזיניקער ייד — רעדט צו זיין קינד „וועגן דער זון און וועגן ביליקן רענט“, וועגן „זון- פאַרמאַנגען“; די פרוי פונעם אַרבעטלאָזן דערציילט פונעם שאַפּ; ער דער- ציילט איר גוטע נייעס פונעם טאָג. ער רעדט מיט איר וועגן „מינכען-נאַכט“, 1938; ער דערציילט איר וועגן דעם שכן דעם שרייבער, אַ ייד אַ פּאַנטאַזיאַר, נאָר אַ פּאָליטיש-אומבאַהאַלפענער; דער אַרבעטלאָזער פירט אַ שמועס מיטן שרייבער וועגן לעבן און וועגן טויט.

דורך אַט-די שמועסן צויבערט אַרויס דער דיכטער קאָנקרעטע לעבנס- בילדער: בילדער פון גויט און דחקות, פון פּראָטעסט, מוט און גרייטקייט צום קאַמף.

דער פּאָטער, דער אַרבעטלאָזער, ווייזט-אַן דעם קינד אויף דער שיינקייט פון זון-פאַרגאַנג, אויף דעם שלל פון פאַרבן:

וויפל גאַלד און וויפל זילבער!
כאַטש מיט לאַפעטעס צו שאַרף,
גיט צום מעסטן, גיט צום ציילן,
סיוואַלט גענוג זיין יעדן איינעם
איינצוטיילן ...

אין דעם שמועס מיט זיין פרוי וועגן מינכען, דערציילט איר דער אַר- בעטלאָזער, אַז ער האָט „אַ גאַנצע נאַכט געהערט יאַמערן פון לויפּנדיקע מחנות יידן“... דעם שמועס פירט ער אויס מיט דער איבערצייונג, אַז מען דאָרף קעמפן קעגן צעטומלט און פאַרצווייפלט ווערן.

און דער שכן דער שרייבער? דער אַרבעטלאָזער פאַרטרעטלט אים אַפּ אַזוי:

אַז עפעס אַלעס הויבט זיך אָן ביי אים
פון דאָך, אַדער גאַר פון הימלס הויך,
פון ערגעץ-וואו, מיליאָנען יאָרן ווייט.

און אַז דער אַרבעטלאָזער נעמט זיך „אַרגאַניזירן“ דעם שכן דעם שריי- בער און איינקעלן מיט אים, אַז, קודם-כל, דאָרף מען האָבן ברויט צום עסן און אַ דאָך איבערן קאַפּ, און פרעגט אים אַי האָט ער צו באַצאָלן דעם חודש רענט, איז וואָס האָט יענער געענטפערט?

ווי אַ קינד האָט ער צעפירט מיט זיינע הענט,
געשאַקלט מיטן קאָפּ אויף גיין,
און זיך אַראָפּגעבויגן צו דער ערד
עפעס אויפצוהויבן,
כינאַל גיט זען די טרערן אין זיינע אויגן ...

און אין שמועס מיטן שרייבער וועגן לעבן און טויט, דערקלערט אים
דער אַרבעטאָזער :

ווען מענטשן שטאַרבן ניט-געלעבטערהייט
אַט דאָס איז טויט !

און מיט מאַרקסיסטישער קלאַרקייט און פּראַלעטאַרישער קעמפּערישקייט
מאַכט ער דעם אויספיר :

עס איז גיטאַ קיין שרעק פאַר טויט,
פאַר פאַרהיינדיקע טעג,
ווען יעדער טאַג איז ווי אַ מילגרױם
פּוּל מיט לעבנס־זאַפּט.
פּוּל מיט אינהאַלט, פּוּל מיט זין,
פּוּל מיט גליק און פּרייד און אויפטו
ווען מען שאַפּט.

אַט מיט אַזאַ פּשוטות און לויטערקייט רעדט דער דיכטער דורכן מויל
פון זיין העלד, דעם מונטערן, קלאַסנבאַוואַסטזיניקן האַרעפּאַשניק.

* *

ל. מילערס דריטער בוך לידער און פּאַעמעס „שטורעמס און רעגנבויגנס“
איז אַ נייער, וויכטיקער שטאַפּל אויפן וועג פון זיין דיכטערישן וואַוקס. אין
אַט־דעם בוך אַנטפלעקט ל. מילער נייע, פּרישע, דיכטערישע כוחות, נייע
מעגלעכקייטן און דערגרייכונגען.

„שטורעמס און רעגנבויגנס“ איז דעם דיכטערס אַ נייער „און ישיר“ :
האַרציקע, מונטערע, פּריידיקע געזאַנגען צום לעבן — צום לעבן אין טיפּן
ברייטן זין פון וואַרט : צום לעבן וואָס כּהאי איז צו לעבן. אַט דאָס איז
דער הויפּט־שטריך פון די מערסטע ליריש־פּיזאַסאַפּישע לידער אינעם בוך :
געזונטער, אַפּטימיסטישער וועלט־באַנעם ; גלויבן אין פּאַַק און אינעם זיג
פון פּאַַק ; דאָס לעבן איז אייביק, אומצעשטערבאַר ; דאָס פּאַַק איז אייביק,
אומצעשטערבאַר. אַט־די אידיע וועגן דער אייביקייט פון לעבן און פּאַַק
איז די נשמה, דער צענטראַלער פּונקט פון מילערס ליד. „לעבן“ איז טאַקע
דער נאָמען פונעם ערשטן ליד, מיט וועלכן ער עפנט זיין נייעם בוך. דאָס
לעבן לעבט אייביק, זינגט דער דיכטער.

געלייטערט אין פייער פון פעסטן גלויבן זימען די לידער אין דער
אַפּטיילונג „דו וביסט מיין פּאַַק ווי די פּרייהייט — אייביק“ — לידער אויפן
גרויסן חורבן פון אונדזער פּאַַק, לידער פון גרויסער דיכטערישער קראַפּט.
עס קלאַנגט דער דיכטער : „עס וויינט אין מיר מיין אייגן לייב, מיין פלייש
און בייך“ — און איר הערט דעם געיאַמער פון לעבן, פאַרזרױבט דורך די

נאַציִטמאים, און איר הערט דעם הילף־רוף פון די קרבנות: „העלפט!
העלפט! העלפט! עס יאָגן אונדז די רויבער, עס פאַרצוקן אונדז די וועלף“.

אינדער שונא וועט באַצאָלן, אוי, וועט ער באַצאָלן טייער!
אונדער גרויסער ברודער וועט אים פון דער וועלט פאַריאָגן.
ברודער גרויסער, שטאַרקער און געטרייער,
זאָלן דינע שטאַרקע הענט אים טויט דערשלאָגן.

אויך זיין קרעפטיקע חורבן־פאַעמע „לובלין“ הויבט אָן דער דיכטער
מיטן רוף: „אָן געשרייען, אָן געוויין“. דורך בילד נאָך בילד שילערט ער,
ווי עס קרעכצט די ערד, צעפייניקט און געשענדט. נאָר עס ווייסט דער דיכ־
טער: טרערן זיינען ניט קיין קאַמף־מיטל. און ער רופט אויס:

זאָל טרער און טרויער
ווערן אָפגעווישט פון יעדנס פנים,
עס האָט די שעה פון העכענונג געשלאָגן.

דער דיכטער פאַלט ניט אַריין אין יאוש־שטימונגען. ער ווערט געפירט
דורך דער וויזיע פון זיג, פון יושר. ער שלאָגט־אָן אַ ביבלישן טאָן, אַ טאָן
פון מאַנער, דערמאָנער און טרייסטער:

סאיז מאַנער צייט!
סאיז די צייט פון נס!
די האַנט די שטאַרקע, די גערעכטע,
ציילט און וועגט און מעסט
און צאָלט פאַר יעדנס קרעכץ
און משפט שטרענג און שטראָפט,
און קיינעם ווערט געשענקט,
און ווי מיט מבול־שטראָם
ווערט אָפגעשווענקט דאָס שלעכטס.

נאַציאָנאַלע און סאַציאַלע מאַטיוון אַרגאַניש־צוזאַמענגעבונדן קומען צום
אויסדרוק אין אַ רייע לידער און פאַעמעס, צווישן זיי „דוד און גלית“, „דער
רעגנבוין האָט זיך פאַרשעמט“ א. אַנד. אויף אַן אַריגינעלן, אייגנאַרטיקן
אופן שילדערט דער דיכטער דעם סוף־פונעם בלוט־מבול, ווען די תיבה
האָט זיך געזעצט און „ס'האָט אין הימלס ברעג באַוויזן זיך אַ רעגנבוין“.
די „ווייסע טויב“ — דער אימאַזש, וואָס דער דיכטער האָט באַנוצט אין זיין
ערשטן בוך לידער ווי אַ פאַרשלייערטן סימבאָל, אַ סימבאָל וואָס האָט אין
משך פון יאָרן געדערעמלט, ערגעץ פאַררוקט אין דיכטערס אונטערבאַוואוסט־
זיין, האָט איצט אויפגעוואַכט פאַר אַ קאָנקרעטער פונקציע: „די ווייסע טויב“
האָט „זיך אומגעקערט צוריק און מיטגעבראַכט דאָס גרינע יונגע קינדער מיט
צייכן“ פון פרידן. פון דער תיבה שטייגן אַרויס יונגע יידישע קינדער מיט
גרויע האָר, „פון דורות נאָר די פּעצט־געבליבענע“... און ווידער וואָרנט
דער דיכטער קעגן פאַשיום, וואָס איז געשלאָגן, אָבער ניט דערשלאָגן, קעגן
דעם „גזלן פון דער וועלט, דעם יידן־מערדער“, וואָס האָט זיך אויסבאַהאַלטן
אין דער תיבה.

דער דיכטער האָט געוואוינט אין סאַן־פראַנציסקאָ אין דער צייט, ווען דאָרט איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן די קאָנפּערענץ פון די פאַראייניקטע פעלקער פאַר פרידן. אָט יענעם פעריאָד ווידמעט ער די עקשטע לידער־גרופּע אינעם ציקל „סאַן־פראַנציסקאָ — שטאָט פון ערב־פרידן“.

דער דיכטער לעבט־אויף אין ליד די אַטמאָספּערע פון יענעם פעריאָד אין דער „אויסגעוויילטער, מזלדיקער שטאָט“, וואו טויבן „וואַרקען אויס דאָס ליד פון פרידן“. ער שילדערט דעם צוטרוי, דעם גלויבן, די שרייד, די האַפּענונג, די גרויסע דערוואַרטונג פון יענער „בשורה־צייט“, ווען „לענדער וועלן זיך דערלאַנגען דאָ די הענט, פעלקער וועלן זיך דאָ געבן שלום!“...

די צווייטע לידער־גרופּע פונעם ציקל „סאַן־פראַנציסקאָ“: „מיין שטאָט — מיין היים“, באַשטייט פון ליריש־סאַציאַלע לידער צו די האַרעפּאַשנע הענט, וואָס האַבן געשאַפן סאַן־פראַנציסקאָ. די „שטאָט פון פריינטשאַפט, פרייד און פּרילינג“. באַזונגענדיק די נאַטור־שיינקייטן פון און אַרום סאַן־פראַנציסקאָ, לאָזט דער דיכטער ניט אויס פון אויג די שטאָט אין „אַרבעט־קלייד“, די האַרעפּאַשנע קינדער, וואָס „זינגען דאָס געזאַנג פון לאַדנדיקע שיפּן“. עס איז אַ מחיה צו זען דעם דיכטער אַרומשפּאַנען אין זיין נייער היים, ווי ביי זיך אין דער היים. מיר דערפילן דאָ דיזעלבע היימישקייט, ווי אין „דאָ איז מיין היים“:

פונדערווייטנס זעען דייע הייזער אויס,
ווי מיט אויסגעשפּרייטע פּליגלען, ווייסע שוואַנען.
דאַכט זיך,
אַז אין איינעם פון די ווייסע היימען
איז אַמאָל מיין קינדער־וויג געשטאַנען.

אַ פאַרגאַפּטער פון די שיינקייטן פונעם „ריזן־קינד פון ים און ברעג“, טראַכט ער:

געפינט דער דיכטער אַ שלל פאַרבן פאַרן געמעל פון דער פּאַנאָראַמע.
ער נעמט די נאַטור־שיינקייטן צו הילף דער אידיע פון וועלט־און מענטש־באַפּרייאונג. „מה נאה גיר זה!“ ניט טראַכטנדיק ווי דאָס לעבן וואַלט ערשט געקענט זיין שייך, איז ניט שייך. ער פאַרבינדט דאָס פּער־זענעכע מיטן סאַציאַלן. אַ באַצויבערטער פון דער אַרומיקער שיינקייט,

ווען ניט דער כיטער האַר,
ווי גוט עס וואַלט געווען!

ער זעט אין די אַלע שיינקייט־וואונדער בלויז „אַ באַווייז, ווי גוט עס קאָן און וועט ערשט זיין“.

אַט־די סעריע שליסט־אין נאָך אַ צאָל לידער, וואָס דערציילן די גע־שיכטע פון סאַן־פראַנציסקאָ, די אַמאַזיקע „שטאָט פון שיכרות און זינד“, איר ערד־ציטערניש, איר אויפקום און אויפבלי.

ל. מילער באַזעט זיך מיט אַ גאַנצער רייע זשאַנרען: הויז זיינע ליריש־פּיאַסאַפּישע לידער ווענדט ער אויך אָן דעם זשאַנר פון דער באַאַדע. פּאַ־

ליטישע געלעגנהייט-לידער, קינדער-מאטיוון און ברייטערע עפישע געמעלן. זייער געלונגען איז אים די באַלאַדע „פעטאַלומער יידן“. דאָ האָט איר אויס-געגאַסן אַן עפישע רואיקייט, דורכגעוועבט מיט קרעפטיקע לירישע אויס-דרוק-מיטלען. רינדניק בײַ גאַר איז די לירישע ווענדונג פונעם דיכטער צו דער לאַקאַלער נאַטור-סביבה פון פעטאַלומאַ :

בערגלעך קליינע, בערגלעך שיינע,
זאָגט מיר, איידער איך טו זיך מיט איין שידן,
זייט איר גוט צו מיינע פעטאַלומער יידן ?

מיט אַ מענגע העלע פאַרבן שילדערט דער דיכטער דעם פאַרכאַפּנדיקן לאַקאַלן קאַלאָריט, און מיט אַ כמעט מעשהדיקן טאָן דערציילט ער מיטן לשון פון די בערגלעך וועגן דעם, ווי אזוי איינגעוואַנדערטע יידן-האַרעפאַשניקעס האָבן זיך ענג פאַרבונדן מיט דער ערד פון פעטאַלומאַ.

ל. מילער געפינט אויך די נויטיקע, פאַסיקע, לעבעדיקע און וואַרעמע שפּראַך, ווען ער רעדט צו קינדער. אויסגעצייכנטער מאַטעריאַל פאַר כרעס-טאַמאַטיעס איז זיין קינדער-באַלאַדע „דער גוטער אייב“ — אַ פאַעטישע שילדערונג פון אייברעהעם לינקאַלנס קינדער-יאָרן.

אַ זעטענע אינטימקייט מיט דער נאַטור, מיט וואַלדיקייט אַנטפלעקט חער דיכטער אין דער פאַעמע „עס קומט אַ מענטש אין וואַלד אַריין זיך ראַ-טעווען“. דער מענטש, אַן ערנסט-פאַרוואַנדערטער פונעם גרויס-שטאַטישן טומל און געפילדער, געפינט היילונג אין וואַלד. און אַז ער קומט צו זיך, הויבט ער אָן וועבן געשעפט-פלענער וועגן אויסהאַקן דעם וואַלד, אויסבייטן אים אויף ברעטער...

אַ באַזונדער סעריע בייסיקע, שטעכיקע, ביטער-גאַליקע, האַס-אַנגע-פילטע ליהער „ווידמעט“ דער דיכטער דער בייזער, מיאוסער סאַליאַסטערע, וועמען ער רופט אָן מיטן טרעפלעכן פאַקסטימלעכן אויסדרוק: „די נישט-גוטע“. דאָס איז די טרויעריק-באַקאַנטע וויסטע כאַפטע פונעם „הפקר-טאַנץ“: די סקעבס, פאַררעטער, די גיפט-מישער, וואָס קאַכן „אַזאָ הפקרדיק געקעכץ דאָס לעבן צו פאַרסמען“, די באַנדע פלעדערמיז און רענעגאַנטן, די שענדער פון לעבן, דער דיכטער, וועמענס הויפט-אייגנשאַפט עס איז אַ גרענעצלאַזע, עכטע ליבשאַפט צום פאַק, צו מענטש, גייט-צו מיט דער פולער מיהת הדין צו די אוממענטשן פון אַט-דער קאַליאַסטערע, „די נישט-גוטע“. זיין ליד „סקעב“ ענדיקט ער מיט די שורות:

און ווען עס וועט פון דיר ניט זיין דאָ מער קיין זכר, קיין געביין,
וועט מען זען אין ווערטער-בוך אַ וואָרט אַזאָ, און ניט פאַרשטיין,
צי זיינען טאַקע אויף דער וועלט אַמאַל געווען — סקעבס...

אינטערעסאַנט: דעם דיכטערס חוש דיקטירט אים, ניט צו גראַמען דאָס וואָרט „סקעבס“ מיט קיין וואָרט: פאַר סקעב טאָר ניט זיין קיין גראַם, קיין פאַר, קיין געזעלשאַפט, קיין סימפּאַטיע. אַ סקעב דאַרף זיך געפינען אין חרם, מחוץ למחנה.

דעם וואָפּן פּון שאַרפּער סאַטירע ווענדט־אָן דער דיכטער קעגן די פּאַר־
רעטער פּון פּאַלק. ער רופּט־אויס צו זיי:

וואָס לאָזט איר הענגען אַ באַליידיקטן דעם שטריק,
וואָס וואַרט אויף אייך — פּאַררעטער ?

דער סאַמע געלונגענסטער, בעסטער טייל פּון בוך איז דער לעצטער
טייל — די מלחמה־באַלאַדע אין פיר טיילן: „דאָס לעבן לעבט אייביק“,
געשריבן אין דער צווייטער העלפט פּון 1941, נאָכדעם ווי היטלער האָט
אַנגעהויבן זיין בעסטיאַלישע מלחמה קעגן דעם סאָוועטן־פּאַרבאַנד. דאָ האָט
איר ברייטן, דיכטערישן פּאַרנעם, אַ האַרמאָניע פּון געמעלן און דערציילע־
רישע עלעמענטן, אַ קרעפטיקע שידדערונג פּונעם טיטאַנישן פּאַרמעסט
צווישן די כוחות פּון ליכט און פינצטערניש, לעבן און טויט, דעמאָקראַטיע
און פּאַשיזם, מיטן דיכטערס אמתן גלויבן אין זיג פון לעבן, ליכט און פּריי־
הייט, מיט דער פּולער זיכערקייט און וויזיע, אַז „דאָס לעבן לעבט אייביק“.
די באַלאַדע איז אויך אַ מוסטער פּון קינסטלערישער אַרגאַניזירונג פּו־
נעם רוי־שטאַף, פּון פּראַכטפולער קאַמפּאָזיציע, קאַנסטרוקציע פּונעם מאַ־
טעריאַל. לויט אַ באַשטימטן פּלאַן, לויט אַ פּיין־פּאַרטראַכטן סדר איז די
באַלאַדע איינגעטיילט אין פיר טיילן: „פּרייד פּון זיין און ווערן“, „אין פּאַנד
פּון יום־טובּ“, „אין לאַנד פּון טויט“, „דער אַנפּאַל אויפן לעבן“.

דער דיכטער ענדיקט זיין באַלאַדע מיטן טאָן, וואָס דרינגט־דורך דאָס
גאַנצע בוך, מיט אַ דערהויבן, ליכטיק געזאַנג צום לעבן און צו מענטש:

לעבן איז אומענדלעך, דאַרף ניט מעסטן, דאַרף ניט ציילן.
לעבן קאַן דערלאַנגען און עס קאַן אויך נעמען שווערע קלעפּ.
קלעפּ פּאַרגייען, וואונדן — וועלן מיט דער צייט פּאַרהיילן,
זיך פּאַרהיילן און פּאַרוועבן אין דעם לעבנס גרויס געוועב.
מענטש און וועלט און גליק אין פּרייהייט — דאָס געוועב, וואָס אייביק לעבט.

אין דער לעצטער שורה פונעם ליד און פונעם גאַנצן בוך איז אויף אַ
קאַנצענטרירטן אופן אויסגעדריקט דעם דיכטערס געזונטע, אַפּטימיסטישע
לעבנס־פּילאָסאָפּיע.

ערגעץ אין אַ ליד („אין ליכט פון טאָג וועט איר פּאַרגיין“) האָט דער
דיכטער אַ שורה: „דער ערלעכער, דער מיזאַמער, גייט טראַט נאָך טראַט
אַרויף“. מיר דוכט, אַז אַט־די שורה קאַן מען אַנווענדן אויך אויפן דיכטער
גופאַ: ער גייט, דער ערלעכער און מיזאַמער, טראַט נאָך טראַט — אַרויף!
די דיכטערישע דערגרייכונגען, וואָס ווערן פּאַרצייכנט אין אַט־דעם גייעם
בוך, זיינען ניט נאָר אַ רייפער פּראָדוקט פון קוואַליקן טאַלאַנט, נאָר אויך
די פּרוכט פון קינסטלערישער פּאַרטיפונג, פון שעפּערישער מי, פון ערנסטער
דיטעראַרישער אַרבעט, פון אַ געלונגענער אַנווענדונג פונעם מעטאָד פון
קינסטלערישן באַוואוסטזיין, קאַסן־באַוואוסטזיין, אין דעם פּראָצעס פון שאַפּן.

יאנואַר, 1949.

שרה באַרקאַן

(1890-1957)

עס טוט אַ רײס אין האַרצן: די צאַרטע, שטיצע פּאַלקס־דיכטערין שרה באַרקאַן איז אַרויסגעריסן געוואָרן פון אונדזערע רײען. די רײען פון אונדזערע קולטור־שאַפער ווערן אַלץ שיטערער. אַ דור גײט אַוועק פאַר אונדזערע אויגן.

שרה באַרקאַן — אַט־ערשט, דוכט זיך, גערעדט מיט איר, אַט־ערשט געלייענט איר פֿיד (אַ ווינטער־בילד), וואָס זי האָט צוגעשיקט פאַר דער קינדער־אַפטיילונג פון דער „מאַרגן־פרייהײט“.

אַן עכטע פּאַלקס־דיכטערין איז שרה באַרקאַן־סילווערמאַן געווען: אין אינהאַלט און פּאַרם פון איר פּאַלקישן פֿיד, אין שפּראַך און סטיל, אין צור־גאַנג צו מענטש, לעבן און פּאַלק, צו דער טעמאַטיק פון אירע לידער און מעשיות.

זי איז געווען אַן עכטע, טאַלאַנטפולע דיכטערין פון און פאַרן פּאַלק און אַ פּרעכטיקע קינדער־דיכטערין. איר הויפט־מעלה איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ווי דורך אַ צויבער איז זי אין איר פֿיד באַלד געוואָרן נאַענט דעם לייענער, נאָך מער: איינס מיטן לייענער, דער עיקר מיטן פּאַלקס־מענטש. אין די מערסטע פון אירע לידער פאַר דערוואַקסענע און פאַר קינדער איז איר טאָן געווען פּאַלקסטימלעך, האַרציק, וואַרעם, אינטים; אויך איר רײס איז געווען וואונדערלעך־פּאַלקסטימלעך. עס האָט דעם לייענער דער עיקר גענומען די שטות און לויטערקייט פון איר ליד, די פּאַלקישע קוואַל־ליטעט פון אירע פֿידער האָט דערגרייכט צו אַ מדרגה, אַן אייניקע פון זיי לייענען זיך, זינגען זיך ממש ווי פּאַלקס־לידער.

און נאָך: דאָס וויינען ניט לידער שם פֿידער, לשם גלאַט זינגען, דאָס

זיינען לידער מיט א פראגראעסיווער אידייע, לידער צום פאלק און פון פאלק. עס שטראמט פון זיי ארויס א ווארעמע ליבשאפט צום פאלק — צו מענטשן, שכלים, באקאנטע, פריינט. זי זאגט וועגן אירע מיטמענטשן. זי זינגט פון הארצן. זי זינגט-אויס די איבערלעבונגען פונעם פשוטן, דורכשניטלעכן מענטשן פון פאלק. אירע לידער פון שלום, פרייהייט, יושר אויף דער וועלט זיינען עכט, אוממיטלבאר, דברים היוצאים מן הלב. איר רוף צו דער „מאמע פון דער גארער ערד“: „שטארק דיין הארץ, שטארק דיין הארץ“ געפינט אן אפלאנג אין הארצן פון ליענער.

ווי א סך עכטע דיקטער פון היינט און פון אמאל שרייבט זי ניט דווקא וועגן אויסערגעוויינלעכע געשעענישן און טשיקאווע דערשיינונגען, נאר פון דער טאג-טעגלעכקייט, פון דער וואכעדיקייט.

אזוי פשוט, אזוי שיין, אזוי שרה בת טובימדיק, אזוי מאמעדיק זינגט זי:

„מיט מיינע גליקלעכע געפילן
וואש איך טעפ, קער איך טילן.“

מיט קליינע קונסט-מיטלען דערגרייכט זי זייער א סך: אפט א פיין גענעל דורך ווערטער געקליבענע, פשוטע, נאר ווייך אין בילד; אפט אן אייגנארטיקן ניגון, א פיפפל-ליד, ליריש און דין; אפט א פרעכטיקע וויזיע. אין פיל פון אירע לידער איז זי דערציילעריש — קומט זי מיט א פאר-כאפנדיקער פאבולע, פארוועבט זי א מעשה אין איר ליד. אין א סך לידער איז זי זענעריש, נוצט זי רייכע פאלקס-פאנטאזיעס. אין א היפשער צאל פון אירע לידער פילט מען עמאציאנעלע אָנגעלאַדנקייט.

א באַזונדער אַרט אין אירע לידער און מעשהלעך פאַרנעמט די נאַטור. מיט דער מאַמע-נאַטור פילט זיך אונדזער פאַלקס-דיכטערין גאַר היימיש. שרה באַרקאַן איז דער עיקר געווען א פראַגרעסיווע דיכטערין. אין אירע לידער האָבן אָפגעקלונגען די געשעענישן פון אונדזער צייט, די שלום-און פרייהייט-שטרעבונגען און קאמפן פון פאלק. אזוי דיכטעריש-פאראחלומט האָט זי געזונגען צום גרויסן סאָציאַליסטישן פירער יודושין וו. דעבס:

„דו פליסט-אן ווי א פרידנס-טויב
און קוקסט-אריין צו מיר אין שויב.“

רינדדיק זיינען אויך אירע זכרונות לידער, מעמארן-ארטיקע לידער, אין וועלכע זי האָט אונדז אויף אזא ערלעכן, פאלקסטימלעכן, מעשהדיקן אופן דערציילט פון איר קינדהייט, פון אירע יונגע יארן אין דער ליטווי-שער אָרעמשאָפט.

אירע קינדער-לידער און מעשהלעך זיינען געווען ווי פאלקע-בלימע-לעד, הנעוודיק, דערקוויקנדיק. זי איז אן ספק געווען איינע פון די בעסטע יידישע קינדער-דיכטערינס פון דער היינטיקער צייט. איר נאטירלעכע מאַ-מעדיקייט און פשטות איז איר באַזונדערס שטאַרק צונוי געקומען אין אַט-דעם געביט. איר קינדער-ליד העדט צום האַרצן פון קינד. עס איז עכט

ווי ברויט. עס איז אפט געזאנג, מעשה, קונסט-בילד צוזאמען. די טעמא-טיק: קינדער-לידער, שול-לעבן, טאטע-מאמע לעבן, פאסירונגען פון דער צייט, פעלד און גארטן, דער סאציאלער מאמענט און מאטיוו.

איר ערשטער בוך לידער פאר קינדער, „גוטפריילינג“, איז דערשינען אין ניר-יארק, אין 1936. א סך לידער אין יענעם בוך זיינען אן אפשפייגלונג פון די שטורמישע ארבעטער-קאמף-יאָרן פון יענעם ברויזנדיקן פעריאָד פון הונגער און הונגער-מאָרשן, צאָרן, געראַנגל. אין יענעם בוך זיינען פאַראַן אייניקע לידער און מעשהלעך, וואָס זיינען מיט דער צייט געוואָרן ממש באַ-רימט. למשל, די באַפֿאַדע „דער שטומאַק“. פון די מעשהלעך און לידער, וואָס האָבן באַזונדערס געטאַרק אויסגענומען ביי קינדער און לערערס, זיי זען: „באַשע און דער צאַר“, „יינגעלעך באַרימערדעך“, „דער פּויגל, וואָס וואָרט געזוכט כּבוֹד“, „האַרבסט-מעשהלעך“, „אַ טומל אויפן גליטש“, „דאָס מיטל און דער לייב“, א. אַנד.

פּרעכטיקע לידער זיינען פאַראַן אין איר נייסטן בוך „פון אַלע טעג“: „מעשיות און לידער פאַר גרויס און קליין“ (אי.ק.פ. פאַרלאַג, ניר-יאַרק, 1956). אויך האָט צייכענען זיך באַזונדערס אויס טאַקע די לידער פון אַלע טעג — מיט זייער געוויינלעכער טאַג-טעגלעכקייט. מיט די בילדער פון קינד און דערוואַקסענעם פּאַלקס-מענטשן בכל יום ויום. אַ שטאַרקן איינדרוק מאַכן אַזעלכע עכטע שאַפונגען, ווי „אַ היים פאַר פייגעלעך“, „די צוויי ברידער-לעך — די האַנענבערג-קינדער“, „אַ כּוואַליע וויל זען די וועלט“, און פיל אַנדערע. אין די מערסטע פון אַט-די לידער איז דער טאָן אַפּטימיסטיש, מונטער, בטחון-פול.

די באַליבטע דיכטערין איז אויך געווען די אויטאָרין פון די ביכער: „מתנות“ און „וועגן זיך און איד“, וואָס זיינען אַ באַדייטנדיקער בייטראַג פאַר אונדזער ליטעראַטור.

שרה באַרקאָן האָט געטרוימט פון אַ וועלט פון שלום און ברידערלעכ-קייט. איר ליד האָט זיך איבערגעריסן אינמיטן פון איר רייכען שאַפן. איר געזאַנג איז נאָך ווייט ניט דערזונגען. עס וועבט זיך אָבער אַריין אין אונז-דזער לעבן, קאַמף און שאַפן און באַרייכערט און קרעפטיקט אונדזער יודישע פּראָגרעסיווע דיכטונג. מיר וועלן פאַרענדיקן מיטן אָנהייב און סוף פון איר וואונדערלעכן ליד: „אַ לויב צו דעם זינגער“:

„פאַראַנען נאָך קוואַלן פון קיינעם געטרונקען,
אַזוי פיל נאָך קיינמאַל צעבלאָזענע פונקען.
עס ליגן נאָך וואו איינגעשלאַפענע ריזן,
און ווייזערס וואָס האָבן דעם סוף ניט באַוויזן.
... אַ לויב צו דעם זינגער, וואָס זוכט זיי צו גרייכן
און צינדט מיט געזאַנגען דאָס לעבן, דאָס בלייכע.“

כּבוֹד דעם אַנדעק פון דער פּאַלקס-זינגערין שרה באַרקאָן, וואָס „צינדט מיט געזאַנגען דאָס לעבן, דאָס בלייכע“!
דעצעמבער 16, 1957.

גינא מעדעם

(געבוירן אין 1890)

גינא מעדעם אויטאביאגראפיע „א לעבנסוועג“ ארויסגעגעבן פון גינא מעדעם בוך-קאמיטעט, ניו-יאָרק, 1950. 243 זייטן.

גינא מעדעם אויטאביאגראפיש ווערק „א לעבנסוועג“ איז אַ וויכטיגער בוך אין מער ווי איין פרט. דאָס איז אַ ווערטפולער בייטראַג צו דער געשיכטע פון דער יידישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין פּוילן און אין רוסלאַנד, אַ פיינער בייטראַג אויך צו יידישער קולטור-געשיכטע, און בכלל צו אונדזער רייכער מעמואַרן-ליטעראַטור, אַ בייטראַג אויך צו יידישער משפּחה-כראַניק.

„א לעבנסוועג“ איז אַ קרעפטיק, אינטערעסאַנט, ממש פאַרכאַפּנדיק און באַלערנדיק ווערק. אייניקע קאַפיטלעך און שילדערונגען זיינען רירנדיק און שפאַענדיק ביז גאַר. דער בוך איז אַנגעפיקעוועט מיט בילדער, איינדרוקן, עפיוואַדן פון גרויס אינטערעס.

פאַר אייערע אויגן ציט זיך אַ וועג, וואָס איז פול מיט שווערן, ביי-טערן קאַמף, מיט ראַנגלענישן און ליידין; אַ וועג, וואָס איז דורכגעקרייצט מיט פיל זייטיקע שטעגן, און וואָס פירט צו איין ציל: צום פאַלק, צו די אונטערדריקטע און קעמפּנדיקע פאַלקס-מאַסן. דאָס איז אַ וועג, וואָס פירט פונעם קליינעם פּוילישן דאַרף ברזשוסטואוואַק, לעבן טאַמאַשאַוו, דורך שטעט און לענדער, דורך לאַדזש, מעמעל, רעוועל, זשענעווע, וואַרשע, ווילנע, מינסק, קיין ניו-יאָרק, — אַ וועג וואָס פירט פון אַן אַרעמער זיך-ראַנגלענדיקער סחריש-באַלעבאַטישער פאַמיליע צו דער יידישער רעוואָלוציאָנערער באַ-וועגונג אין פּוילן, צו דער רעוואָלוציאָנערער עמיגראַציע אין דער שווייץ, צו דער פראַגרעסיווער באַוועגונג אין אַמעריקע.

דאָ זיינען פאַראַן פּרעכטיקע באַשרייבונגען און שילדערונגען פון אַ פאַר-גאַנגענער עפאַכע. דאָ וואָס איר די איבערלעבונגען און ראַנגלענישן פון אַ צאַרטער, שיינער, קעמפּערישער פּערזענלעכקייט, דורכגעפלאַכטן און דורכ-

געוועבט מיט גרויסע סאציאלע געשעענישן, מיט היסטארישע פאסירונגען. פאר אייערע אויגן גייט דורך די בהדרגהדיקע, ממשיך-אמאטישע אנטוויק-לונג פון א צארט, טרוימעריש, אמביציעז, עקשנותדיק מיידל פון באַלעבאַ-טישע קרייזן אין אַ פראַגרעסיווער קעמפּערין, רעדנערין, לעקטאָרין, שריי-בערין, אין אַ באַליבטער אַרבעטער-טוערין.

ביז גאָר געלונגען איז דער טייל, וואו עס ווערט געשידערט דער שריי-בערינג קינדהייט און יוגנט. איר דערזעט פאַר זיך באמת, „אינפלוסן פון פאַרשיידענע קולטורן, שפּראַכן, סביבות און שטימונגען“: די געשטאַלטן פון די צוויי זידעס — איינער אַ רב, דער צווייטער — אַ פּריץ; די געשטאַלטן פון טאַטע, מאַמע, ברידער; די באַגריפן וועגן ייד און קריסט אין די קינד-דער-יאָרן, דער שרעקלעכער עלנט אין דער יידישער שטוב, די „גאַט-זוכע-נישן“, די קיי-מיהדישע בענקשאַפטן נאָך צערטלעכקייט און פּריינטשאַפט, דאָס „שליטגען ביכער“ אָן אַ טאַק, די „וועלט פון שדים און פון גיהנום“, די מעשיות וועגן דער „פּאָוסטאַניע“ (אויפשטאַנד אין 1863), די בילדער פון פּוילישן דאָרף און שטעטל, באַגלייט מיט די ריחות פון די פּוילישע וועדער, ווערן דורכגעוועבט מיט בילדער פון לאַדזש און מעמעל — אַן אי-בערפלעכט פון קולטורן און שפּראַכן שוין פון די קינדער-יאָרן פון דער אויטאָרין.

די מאַמענטן פון דער רייפונג און צייטיקונג פון אַ צאַרט יידיש מיי-דעלע מיט אַפענע חושים צו סביבה און וועלט ווערן דורכגעוועבט מיט אי-בערלעבונגען און בילדער פון לאַדזש אין די ניינציקער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט: יאָרן פון אויפשטייג אין דער טעקסטיל-אינדוסטריע, די ערשטע גרויסע סטרייקס; בילדער פון שרעקלעכער נויט און עקספּלאַטאַציע און זייער ווירקונג אויף דער אַנטוויקלונג פון אַ מיידעלע מיט אַ שאַרפן געפיל פאַר סאציאלן יושר, מיט אַ טיפּער סימפּאַטיע צום אַרעמען, צום באַליידיקטן און אונטערדריקטן.

און דער ליינער זעט בחוש דעם איבערגאַנג פון פּילאַנטראָפּישע סימ-פּאַטיע צום אַנשליסן זיך אין די קעמפּנדיקע רייען, דעם אַנטייל פון דער פּופּצן-יאָריקער גיטאַ בירענצווייג אין אַן ערשטער מאַי-דעמאָנסטראַציע אין לאַדזש אונטערן צאַרישן רעזשים, דעם אַגשלוס פון דער זעכצן-יאָריקער שיינער סטודענטקע אין די רייען פון דער יידישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

דער ליינער באַקענט זיך מיט דער שרייבערינג ערשטע יוגנט-יאָרן און יתגנסת-חלומות, מיט איר „ערשטן ראַמאַן“, מיט אירע בילדער פונעם יידישן קרבן פון לאַדזשער פּאַגראַם, וואָס זי האָט צוגעזען אַלס דריי-יאָריק קינד און פאַר היט אין איר זעלטענעם, וואונדערלעכן זכרון; מיט אירע שול-יאָרן און שול-פּריינטשאַפטן, ווירקונגען פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער סביבה, ער באַקענט זיך מיט אַט-דעם אינטערעסאַנטן צייט-אַפּשניט אין לעבן פון דער צוקונפטיקער גענעראַציע פּראַגרעסיווער טוערין — און לערנט אַ סך און שעפט אַ סך מוט פון אַט יענעם שווערן און וויכטיקן פּעריאָד.

דער וועג פון דער סטודענטקע מיט ליבשאפט צו דער נאטור, מיט סימ־פאטיע צו הילפלעזע און שוואכע, פירט בהדרגהדיק דורך אירע גימנאזיע־יאָרן, שפעטער דורך אירע שטודיעס אין רעוועל אין דער שווייץ, צום דירעקטן קאמף קעגן סאָציאַל אומרעכט, קעגן צאַריזם און עקספּלאַטאַציע, צו געהיימע „סכאַדקעס“ אין די וועלדער אַרום איר הייט־שטעטל אינאָר־לאַחה, צו די ערשטע רעדעס פאַר פּוילישע פּויערן (אין 1903), צום אַנפירן מיט אַ סטרייק פון די „פּאַרנאַלעס“ (פאַרם־אַרבעטער) ביי איר אייגענעם פע־טער, אַ באַלעבאַס פון אַ מאַיאַנטעק; צום גרויסן שטורעם און קאַמף פון יאָר 1905, קאַלירפּויל און פון גרויס באַזייטונג זיינען די באַשרייבונגען פונעם רעוואַלוציאַנערן אימפעט פון 1905 אין לאַדזש, פון דער אומדערשראַקקייט פון די לאַדזשער יידישע אַרבעטער, פון גינאַס אייגענעם אַקטיוון אַנטייל אין די קאַמפּן פון די אַרבעטער אין יענעם „פּרימאַרגן פון דער יידישער רע־וואַלוציאַנערער באַוועגונג אין פּוילן“, פון אירע באַזוכן און רעדעס אין די וועבער־שטעטלעך, פון איר אַרעסט אין אַ פּאַבריק אין לאַדזש אין 1907, פון די אַכט חדשים פון שווערן תּפּיסה־לעבן, מיט בילדער ווי קעמפּער האַבן ריזיקירט זייער לעבן צוליב חבּרשאַפט, מיט בילדער פון מענטשן פון דער רעוואַלוציע, 1905-1906, אין פּוילן.

אַ באַזונדער אינטערעסאַנט קאַפיטל זיינען די יאָרן נאָך 1905 אין דער שווייץ, אין דער סביבה פון רעוואַלוציאַנערע סטודענטן און טוער; דער שרייבערינס באַגעגנעניש מיט לענינען אין זשענעווע אין 1908, ניט וויסנדיק ווער ער איז, און איר אַרבעט אין דער דאַרטיקער „קאַלאַניע“, אויסער איר שטודירן אין אוניווערסיטעט, און דאָ קומען מיר צו צו אַ פאַר פון די רירנ־דיקסטע קאַפיטלעך אינעם בוך — צום ענין וולאַדימיר זינעס, צום איי־בערגאַנג פון גינאַ בירענצווייג אין גינאַ מעדעם, מיט טיפּער סימפּאטיע, מיט ריינער גרויסער ליבשאַפט ווערט געשילדערט די פּערזענלעכקייט פון וואַדימיר מעדעם, מיט וועמען די שרייבערין האָט געהייראַט אין 1910.

די שרייבערין דערציילט וועגן אירע ערשטע באַגעגענישן מיט מעדעמען, וועגן זיינע תּפּיסה־יאָרן, וועגן זיין שווערער קראַנקהייט, וואָס האָט פאַר־שניטן זיין יונג לעבן אין 1923 אין דער קאַלטער אַמעריקאַנער סביבה פון 175 איסט בראַדוועי. זי אונטערשטרייכט הויפטזעכלעך דאָס פּערזענלעכע אין און אַרום מעדעמען: זיין צאַרטע, מעצאַנבאַלישע נאַטור, זיינע קינסט־לערישע פּיאַיקייטן, זיין זיידנפּויל שווייגן, פאַרבייגייענדיק און צווישן די שורות דערפּילט מען די טראַגיק פון אַט־דעם מענטשן, דעם רעכטן „בונד־יס־טישן פּירער, וואָס האָט ניט געקענט דערזען און באַנעמען דאָס גרויסע, נייע ליכט, וואָס איז אין אַקטאַבער, 1917, אויפגעאַנגען אויף דער רוסישער ערד, אין זיין היימלאַנד, און מען דערפּילט אויך די טראַגיק פון אַט־דער אַמאַל־לעגענדאַרער פיגור אין דער פאַרגעלטעוועטער „פּאַרווערסט־סביבה אין ניו־יאָרק, וואַהינן ער איז געקומען מיט דער אויטאָרין אין 1921 אַלט שליח פון „בונד“.

און נאָכדעם ווי די שרייבערין שידערט איר עלנט און איינזאַמקייט נאָך

מעדעמס פריציטיקן טויט און דערמאָנט די רייסערייען אין דעם רעכטן
 „פאַרווערטס“ געזינטל אַרום דעם אַרויסגעבן פון מעדעמס מעמואַרן-בוך, דער-
 ציילט זי וועגן דעם, ווי אַזוי זי האָט געפונען אויך דאָ, אויפן אַמעריקאַנער
 באַדן, דעם וועג צו דער פראַגרעסיווער באַוועגונג, און ווי אַזוי זי האָט אונ-
 טערגענומען איר ערשטע רייזע, אין 1926, קיין סאַוועטן-פאַרבאַנד. דער בוך
 ענדיקט זיך מיט אירע באַגייסטערטע איינדרוקן וועגן דעם לאַנד פון סאַציאַל-
 ריזם, וועגן דעם נייעם טיפּ פונעם סאַציאַליסטישן מענטש.

חסרונות, טעותן? יאָ, זיי זיינען פאַראַן אין דעם בוך. עס זיינען פאַ-
 ראַן טעותן פון סטיל און קאַמפּאָזיציע, אַמאָל אפילו פון זאַץ-בוי; עס
 זיינען אויך פאַראַן אומנויטיקע ווידערהאַלונגען פון איין-און-דעמזעלבן ענין
 (למשל, די רייזע פון דער זעכצן-יאָריקער גינאַ קיין מעמעל; דער מאַמענט
 ווי אַזוי די יונגע גינאַ ווערט בעת אַ רייזע אין אויסלאַנד אַרומגערינגלט דורך
 אַ כאַפטע „ווייסע שקלאַפּן“ הענדלער). דער בוך ליידט אויך פון אייניקע
 אומנויטיקע דעטאַלן. עס זיינען אויך פאַראַן שוואַכקייטן אין דער קאָנסטרוק-
 ציע פון דער דערציילונג, וואָס שטערט אַמאָל דעם לייענער אין אַריענ-
 טירן זיך גענוי אין דעם גענויען פּעריאָד פון אַ פאַסירונג אָדער עפיואַד.
 אָבער די אַלע פעלערן נעמען ניט אַוועק פון דער חשיבות און ווערטפולקייט
 פון גינאַ מעדעמס באַשרייבונג פון אַ שטיק געשיכטע, פון וויכטיקע קאַמפּ-
 מאַמענטן אין לעבן פון דער אַרבעטער-באַוועגונג אין פּוילן, רוסלאַנד און
 אַנדערע לענדער — מאַמענטן, דורכגעוועבט מיטן אינהאַלטרײַכן, קאָלירפולן
 לעבן פון אַ דינאַמישער פּערווענלעכקייט, און געזען מיטן קינסטלערישן אויג
 פון אַ שרייבערין, וואָס האָט דעם פּאָלק געווידמעט איר גרויסן טאַלאַנט.

.1950

משה באַרנשטיין

(1892-1958)

געוועזן איז מ. באַרנשטיין אן ער-
לעכער האַרעפּאַשניק, אַ נאַבעלער,
שטילער, באַשיידענער מענטש, אַ
שרייבער, אַ דערציילער פון אַ הויכן
פאַרנעם.

דער פּריציפּטיקער טויט פונעם 66-
יאַריקן משה באַרנשטיין איז ניט בלוי
אַ שווערער פאַרלוסט פאַר זיין משפּחה,
נאָר פאַר דער גאַנצער פּראַגרעסיווער
קולטור-באַוועגונג און קודם כל פאַר
אונדזער יידישער פּראַגרעסיווער לי-
טעראַטור.

אין אַט-דער ליטעראַטור אונדזער-
רער האָט משה באַרנשטיין פאַרנומען

אַ חשוב אַרט, ווי אַ דערציילער אַ רעאַליסט מיט גרויס טאַלאַנט און מיט
אַן איינגאַרטיקן סטיל. ער האָט קרעפּטיק, מיטן בלוט פון זיין האַרצן, אַרויס-
געבראַכט אין זיינע דערציילונגען אַרעמע אַרבעטסדייט, וואָס ראַנגלען זיך
קעגן דלות און עקספּלאַטאַציע. ער האָט געשילדערט אמתדיקע בילדער פון
שרעקלעכער נויט. זיינע הונגעריקע, פּרינדיקע טשאַרלי האַפּקינסעס שטייען
לעבעדיקע פאַר אונדזערע אויגן.

משה באַרנשטיין, אַ געבוירענער אין דעם שטעטל ליזסאַביק, שעדליע-
צער גובערניע, פּוילן, אין אַן אַרעמע פּאַמיליע, איז געקומען קיין אַמעריקע
אין 1913. ער האָט דורכגעמאַכט אַ שווער לעבן פון אַ יידישן אַרבעטער אין
די פאַרד אויטאָמאָביל-פאַבריק אין דעטראַיט, אין דער קליידער-אינדוסטריע
אין ניו-יאָרק. ער האָט מיט ציין-און-נעגל אַרויסגעפּריסן צייט אויף צו
שרייבן זיינע פּרעכטיקע דערציילונגען פון אַרבעטער-לעבן און פונעם לעבן
פון יידישע סטודענטן אין אַן אַמעריקאַנער אַגריקולטור-קאָלעזש. זיינע דער-
פאַרונגען, זיינע קענטענישן פון אַרבעטער-לעבן האָט ער קינסטלעריש אויס-
גענוצט פאַר זיינע דערציילונגען.

אין זיין בוך „צווישן שטאַלענע רעדער“ (ניו-יאָרק, 1936) האָט ער גע-
וויזן, ווי מענטשלעכע וויחדע, מענטשלעכע לעבנס ווערן צעשמעטערט, צע-
טראַטן „צווישן די שטאַלענע רעדער“ פון אַ סיסטעם פון כאַפּ-לאַפּ, פּראַפּיטן
און ברומאַלקייט.

אין משך פון יאָרן האָט משה באַרנשטיין געדרוקט זיינע דערציילונגען
אין דער „מאַרגן-פּרייהייט“, „האַמער“, „יידישע קולטור“, „זאַמלונגען“ און
אַנדערע פּראַגרעסיווע שריפטן. זיינע דערציילונגען בלייבן לעבן אין פּאַלק.
עס טוט שטאַרק וויי, וואָס דאָס שעפּערישע לעבן פון מ. באַרנשטיין

איז אזוי פריצייטיק אויסגעלאָשן געוואָרן. מיר וועלן טראַגן אין אונדזער האַרצן זיין געשטאַלט: די געשטאַלט פון אַן איידעלן, פראַגרעסיוון מענטש און שרייבער, וואָס האָט געקעמפט פאַרן אמת, פאַר סאַציאַלן יושר.

משה באַרנשטיין האָט קאַמבינירט זיין פיינעם, רייכן טאַלאַנט מיט פאַכ־מענישקייט, מיט דער קענטעניש פון דער שרייב־קונסט. ער האָט געשריבן, געמאַלן, געשילדערט מיט אַ זיכערער האַנט און מיט אַ שאַרף קינסטלע־ריש אויג.

ער האָט זיך באַצויגן ערלעך צו זיך, צו מענטשן, צו סביבה, צו זיין געגנשטאַנד און טעמאַטיק. ער האָט אין זיין בוך „צווישן שטאַלענע רע־דער“ אונדז אויסגעמאַלן רירנדיקע בילדער פונעם שאַרפן עקאָנאָמישן קריי־זיס אין אַמעריקע אין די אַנהויב דרייסיקער יאָרן. ער האָט שאַרף, רעאַ־ליסטיש־קלאַר און עכט געשילדערט די קרבנות פונעם קריזיס, פון אַר־בעטסלאַזיקייט, פון הונגער און נויט.

ער האָט געשילדערט די ירידה פון די נעכטיקע מעכאַניקער און טעכ־ניקער, וואָס אונטערן דרוק פונעם קריזיס שטייען זיי אין לאַנגע רייען ביי די פאַבריק־טויערן, זוכנדיק אַרבעט. ער האָט פסיכאָלאָגיש־פאַרטישט גע־וויזן די שטופנווייזע ווירקונג פונעם קריזיס און זיינע טראַגישע באַגלייט־דערשיינונגען אויפן געדאַנקען־אַנג, אויף דער אידעאָלאָגיע פון די אַרבע־טער. נעכטיקע „יחסנים“, יענקיס שעבעיענקיס, הויבן אַן איינזען, אַן אַלס אַרבעטער איז זייער אַרט צוזאַמען מיט די פרעמד־געבוירענע האַרעפאַש־ניקעס, אַן די זעלבע קלאַסן־אינטערעסן פאַראייניקן זיי. דאָס ווערט קלאַר אַרויסגעבראַכט אין „קריסטאַפער פ. אַדאַמס“ און אַ צאָל אַנדערע דערציי־לונגען. באַרנשטיין איז אַ מייסטער אין אַנטפלעקן פאַרן ליענער די גראַ־דעלע פסיכישע אַנטוויקלונג פון זיינע „העלדן“, די לאַנגזאַמע דערוואַכונג פון זייער קלאַסן־באַוואוסטזיין.

אין דער יידישער ליטעראַטור איז ער איינער פון די פיאָנערן אין גע־ביט פון שילדערן די גרויס־אינדוסטריע. פון זיינע דערציילונגען טראַגט זיך דער גערודער און רויש פון מאַשינען און שטאַלענע העדער, דער געדיכטער רויך פון פאַבריק־קוימענס, דער ריח פון קאַרבאָל אין דער פאַבריק־קלי־ניק, וואוהין עס ווערן געבראַכט קראַנקע אַרבעטער, פאַרוואונדעטע ביי דער אַרבעט.

איבער אַזע דערציילונגען שוועבט דעם מחברס טיפע סימפאַטיע צום אַרבעטס־מענטש, צום באַליידיקטן, צום דערנידעריקטן.

אויך אין די ביזנאַצט־פאַרעפנטלעכטע קאַפיטלען פון זיין ראַמאַן וועגן לעבן פון סטודענטן אין אַן אַמעריקאַנער לאַנדווירטשאַפט־קאַלעדזש שפירט מען דעם מחברס טיפע אַכטונג צו מענטשלעכער מי און ווירדע. זיין קאַפיטל וועגן דעם הונגער־סטרייק איז ממש אומפאַרגעסלעך.

ערן ווי געהעריק באַרנשטיינס אַנדענק מיינט פאַרזעצן און פאַרשטאַרקן די אַרבעט פאַר יידישער קולטור!

ז. ווינפער

(1893-1957)

1.

דער וויטאק איז שאַרף, דער פאַרלוסט איז גרויס. אויף אַ גרויזאַמען אופן האָט דער טויט אַרויסגעריסן פון אונדזערע רייען דעם פּאַנען-טרעגער פּונעם „איקוף“, דעם גרויסן יידישן דיכטער, אומדער-מידעכען שאַפער און מסירת-נפשדיקן בויער פון דער יידישער פּראָגרעסי-ווער קולטור, זישע ווינפער.

אַט-דער פּלוצימדיקער, אומגעריכטער טויט איז אַ שווערער קלאַפּ פאַר דער יידישער ליטעראַטור בכלל, פאַר דעם „איקוף“ בפרט.

ז. ווינפער איז געווען אַ דיכטער פון אַ הויכער קינסטלערישער מדרגה, פון גרויסן פאַרנעם און פאַרמעסט, אַ כסדרדיקער שאַפער פון קוויטור-ווערטן, אַ נאַטירלעכער פּאַעטישער קוואַל. ניט בלויז האָט ער אין משך פון כמעט 45 יאָר גשאַפּן באַרייכערט אונדזער מאַדערנע יידישע ליטעראַטור מיט אַ באַר-דייטנדיקער צאָל ווערק, דיכטונג און פּראָזע, נאָר ער האָט ווי אַ פּאַעט פון ליכטיקן, לויטערן געזאַנג, פון עכטער יידישער נגינה, געהאַט אַ געוונטע זשעפּה אויף דער יונגער אַמעריקאַנער יידישער ליריק.

נאָך מער: ער איז געווען ניט בלויז דיכטער, נאָר דער עיקר אַ דיכ-טער פון פּאָלק, פּונעם פּאָלקס טרוימען און וויזיעס, ליידין און פריידן — אַ דיכטער פּונעם פּאָלקס-קאַמף פאַר אַ וועלט פון שלום און ישר, — אַ סאָ-ציאַלער דיכטער. ער איז געווען דער אמתער מעין הנובע: אומאויפהער-לעכער, שפרודלדיקער שאַפער ישר קוואַל. ער האָט זיין דיכטערישע פען ניט אַרויסגעלאָזט פון האַנט ביזן לעצטן טאַג פון זיין פּרוכטבאַרן פּראָדוקטיוון שעפּערישן לעבן — פּונקט ווי ער האָט ביז זיין לעצטן אַטעם-צוג געהאַלטן הויך, טייער און ווירדיק די פּאָן פון דער יידישער, וועלטלעכער, דעמאָקראַ-טישער קולטור, וועמען ער האָט געווידמעט זיין לעבן, זיין גרויסן טאַלאַנט, זיין מי און ענערגיע.

ז. ווינפער! ס'אַראַ וואונדערלעכער טוער און טרעגער פון אונדזער

קולטור ער איז געווען! אַ מוסטער פון אַ „קולטור-משולח“, פון אַ קולטור-אַמבאַסאַדאָר פון גוטן ווילן און פריינטשאַפֿט, אַ פאַרזייער פון אייניקייט און קולטור-פרייד אין דעם לעבן פון די יידישע מאַסן. ער וועט אונדז פֿעלן, שטאַרק פֿעלן אויף טריט-און-שריט מיט זיין העלן דיכטערישן וואָרט פון מונטערגאַנג, פון מוט און בטחון, פון נאַטירלעכער לעבנס-פרייד און פּאַל-קישן אַפטימיזם. ער וועט אונדז שטאַרק פֿעלן ווי דער גענעראַל-סעקרעטאַר פונעם „אי.קו.פּ“ — פון דער אַרגאַניזאַציע, וועלכע ער האָט אין 1937 אויפן אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-צוזאַמענפאַר געהאַלפן גרינדן. זינט דאָן און ביזן לעצטן טאַג פון זיין לעבן איז ער מיט טיפער אחריות צום פּאַלק און צו דער יידישער פראַגרעסיווער קולטור, וועלכע ער האָט געהאַלטן הייליק און טייער, געשטאַנען אויף זיין פּאַסטן, און ערלעך דורכגעפירט זיין שליחות. ז. וויינפער — אַ ליכטיק געזאַנג!

אין אונדזער זכרון וועט בלייבן פריש און אין אייביקן בלי די געשטאַלט פון זישע וויינפער דעם דיכטער, קולטור-בייער און האַרציקן מענטש. מיר וועלן ניט פאַרגעסן די אינטימע, איידעלע, חברשע טיף-מענטשלעכע וואָ-רעמקייט, וואָס האָט תמיד און כסדר געשטראַמט פון זיין פּאַלקס-יידישער וואָליניש-אחוקראַיניש-אַמעריקאַנער פערזענלעכקייט. מיר וועלן געדענקען די גוטמוטיקייט, גוטשאַרציקייט, וואָס פלעגט אַרויסשיינען פון זיינע ליכטיקע בלויע אויגן ווי — פון זיינע נאַטירלעך-קוואַלענדיקע לידער, מיט זייער זינג-גענדיקן ריטם, מיט זייערע העלע, וואָרעמע פאַרבן, מיט זייער קרעפטיקן טאָן פון האַפּענונגספּויליקייט און לעבנס-לוסט.

עס איז געווען נאַטירלעך, אַז וויינפער, דער גלויביקער, דער פּאַרליב-טער אין לעבן און אין מענטש, אין פּאַלק און אין דער מענטשהייט, אין יידישן שאַפּערישן וואָרט, זאָל באַגייסטערן טויזנטער און טויזנטער לייגענער און פאַרערער, פריינט פון דער יידישער קולטור.

דער קיינמאַל-ניט-מיד ווערנדיקער אַמבאַסאַדאָר פונעם „אי.קו.פּ“ איז בוכשטעבלעך געקומען אין קאַנטאַקט מיט טויזנטער יידן איבער דער לענג און ברייט פון צפון-און דרום-אַטעריקע — און אומעטום האָט ער פאַרזיט די קערנער פון ליבשאַפֿט צו אונדזער קולטור, און אומעטום האָט הערלעך געקלונגען זיין רוף צו פאַרזיכערן דעם קיום און די פּאַזיציעס פון אונדזער קולטור; און אין ווייטע שטעטלעך, און פאַרוואַרפענע יידישע ישובים האָט זיין וואָרט געבראַכט ליכטיקייט און וואָרעמקייט און גלויבן. אין משך פון יאָרן איז ער, דער גרויסער וועקער, מאַנער און באַגייסטערער, אַזיין גע-וואָרן אַ קולטור-פּעסעטונג, אַן אינסטיטוציע, אַ זייער פון אונדזער קולטור-בנין. עס איז געווען נאַטירלעך, אַז זישע וויינפער, אַ זון פון דפּות, פון אַ יידישן חזן אין אַ קליין שטעטל (טריסק, וואַלין) זאָל מיט דער צייט קומען צום פּאַלק און זיך מיט אים אויף אייביק באַהעפטן. געקומען קיין אַמעריקע אין עלטער פון 21 יאָר, האָט ער מיט זיך מיטגעבראַכט קענטענישן פון דער יידישער און העברעאישער ליטעראַטור, דערפאַרונגען פון אַ בוכהאַלטער און לערער. דאָ האָט דער אימיגראַנט מיטן באַרוף פון אַ דיכטער דורכגעמאַכט

אין די ערשטע יארן די דערפארונגען פון א סך „גרינע“ פון די האַרעפאַשנע שיכטן: געווען אַ שאַפֿאַרבעטער, אַ קעלנער, אַ מאַלער, אַ שוואַרץ־אַר־בעטער, אַ שניידער. אַ ביכער־אגענט, און דערנאָך — אַ לערער אין די יידישע קינדער־שולן.

דער יונגער דיכטער מיט אַן אייגנאַרטיקן וואָרט, מיט אַן אייגענעם סטיל האָט זיך צום ערשטן מאַל באַוווּזן אין אונדזער פֿיטעראַטור מיט אַ ליד אין „דאָס אידישע פּאָלק“ אין 1914. זינט דאָן האָט ער דורכגעמאַכט אַ לאַנגן שעפּערישן וועג אַלס פּאָעט, ראַמאַנען־שרייבער, עסייאַסט, רעדאַקטאָר — אַ וועג פון כסדרדיקן שאַפּערישן וואַקס און זעלבסט־באַנייאַונג. אַ וועג פון נאַכאַנאַנדיקע וויכטיקע בייטראַגן צו אונדזער ליטעראַטור.

דער סכום פון זיינע ווערק, אַרויסגעגעבן אין בוך־פּאַרם (חויז לידער און עסייען אין פיל ליטעראַרישע שריפטן) איז זייער אימפּאַזאַנט. די רשימה פון זיינע ביכער זעלבסט־איין: די לידער־זאַמלונגען: „פון אונדזער לאַנד“, „ראַטמיאַ“, „ביי ווער גרעבליע“, „גאַלד און גריין“, „אונטערוועגס“, „פּיניע“, „ליד און פּרייד“, „פּאָעמען וועגן די נביאים“, „ביים גרענד קעניאַן“, „גע־קליבענע לידער“, „דער גאַלדענער וואָך“ און „דאָס געזאַנג פון גלויביקן“; די ראַמאַנען „אַ גאַסט פון אַמעריקע“ און „אויף די זאַמדן פון יהודה“, צוויי בענד פּאַרטערעטן פון יידישע שרייבער, אַ ביאָגראַפיע פונעם באַוואוסטן יידישן קינסטלער פּרענק קוירק, און נאך און נאך.

שוין אַס אַ יונגער דיכטער האָט ער, דער פּאָעט פון שטראַלנדיקן וואָרט און פון ליבשאַפט צום עכטן ליד, באַוווּזן צו גרופירן אַרום זיך יונגע דיכטער, צוזאַנגנדיקע טאַלאַנטן, וועמען ער פלעגט באַגייסטערן און דערמוטיקן צום שאַפן. שוין אין 1918 האָט ער, דאָן אַ 25־יאַריקער יונגעראַן, רעדאַקטירט דעם ליטעראַרישן חודש־זשורנאַל „דער אָנהויב“; מיט אַנדער־האַלבן יאַר שפּעטער האָט ער רעדאַקטירט דעם זשורנאַל „ביים פייער“; שפּעטער (צור־זאַמען מיט מ. ל. האַלפּערן און ב. גראַבאַרד) דעם „אַטעם“ (צווייטע העפט); דערנאָך — אין מושך פון יאַרן די זשורנאַלן „די פעדער“ און „דער אויפֿ־קום“. פּאַרשטייט זיך, אַז מיט זיין גרויסער מי האָט ער גאַר אין אַ גרויסער מאָס בייגעטראָגן צו דער רעגלמעסיקער דערשיינונג פונעם וויכטיקסטן יידישן חודש־זשורנאַל, וואָס די יידישע וועלט פּאַרמאַגט איצט — „יידישע קולטור“, רעדאַקטירט דורך נחמן מייזל, וויינפּערס נאָענטסטער מיטאַרבע־טער אין דער פירערשאַפט פונעם „איקוה“.

דורך שאַפּערישער מי און דורך מיזאַמען, אומאויפהערלעכן שאַפן האָט וויינפּער דערגרייכט די מדרגה, וואו ער האָט פאַרנומען אַ פירנדיקע פּאַ־זיצע אין דער יידישער פּאָעזיע. זיין ליד טראַגט מיט זיך און אין זיך דעם צויבער פון עכטיקייט, פון געזאַנג. זיין ליד צייכנט זיך אויס דער עיקר מיט זיין לויטערן ליריזם, מיט חזש פאַר מוזיק און מאַלעריי, מיט זינגעוודיקייט, שפּילעוודיקייט און מיט אַ שפע פון פּרישע, ליכטיקע קאַלירן. פּאַראַן אָפט ליכטיקייט אין זיין ריטם, אין זיין פּערז. דער פּערז איז אָבער געוויינלעך אַנגעלאָדן מיט אידייע, מיט אינהאַלט, מיט רעאַליעם.

אָנגעהויבן האָט דער דיכטער וויינפער ווי אַ פּאָעט פון ליד לשם ליד. לשם מוזיקאַלישקייט און בילדער־מאַלעריי, לשם גלאַט הנאה פון קונסט. שוין וואָן האָבן זיינע לידער געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק מיט זייער תמימות און אויפריכטיקייט. שוין דאָן האָבן זיי געוויזן מייסטערשאַפט פון וואָרט און פּערוז, פּרישקייט פון טאָן, אייגנאַרטיקייט פון קונסט־אויסדרוק. שוין אין זיינע יונגע דיכטערישע יאָרן האָבן זיי געווירקט מיט זייער אוממיטלבאַר־קייט און ניט־געקוינצלטיקייט, מיט זייער אַטעם פון די רחבות־דיקע אוקראַינער סטעפּעס, מיטן „גאַליד און גרין“ פון די וואַלינער פעלדער, מיט די פייפל־ניגונים פונעם פאַרהלומטן פּאַסטוכל.

מיט דער צייט איז דאָס ליד פונעם הויך־געשטימגענעם דיכטער גע־וואָרן אַלץ רייפער, טיפּער, ערנסטער. אָנהאַלטנדיק די לייכטיקייט פון פאַרם און ליכטיקייט פון טאָן, דער דיכטער־עסטעט האָט גענומען ווייזן זיינע קאַלעגן „עסטעטן און פּאָעטן“ דעם סאַציאַלן „ברוך פון אונדזער ערד“, און ער האָט אויסגערופּן: „עס איז דאָך נישט עסטעטיש און פּאָעטיש, ווי עס איז אַזוי...“ אַלץ טיפּער האָט ער אָנגעהויבן באַנעמען די סאַציאַלע אהריותן און התחייבותן פון אַ דיכטער, אַ שליה־ציבור, אַ וואָרט־זאָגער און משורר פון פּאָלק. לאַנגזאַם האָט ער געפונען דעם וועג צום פּאָלק, דעם טיפּן אמתן זין פון זיין ליד און פון זיין הויכן באַרוף צו ווערן אַ פירנדיקער פּראַגרע־סיווער דיכטער. אַט דעם וועג זיינעם צום געראַנגל פון פּאָלק פאַר קולטור און פּראַגרעס, צום קאַמף פון דער גאַנצער מענטשהייט פאַר שלום און פּריינט־שאַפט, פאַר ברויט און פּאָעזיע האָט וויינפער דיכטעריש געשילדערט אין זיין פּאָעטישער ביאָגראַפֿיע „פּיניע“.

וויינפער איז געווען איינער פון אונדזערע יידישסטע און אַמעריקאַ־נישסטע דיכטער; טיף פאַרוואַרצלט אין דער יידישער קולטור־טראַדיציע, אין דער נגינה פון יידישע דורות, פון דורות יידן און דורות יידישע פּאָלקס־זיג־גער און דיכטער, — און פלייש־און־בלוט פון אַמעריקע. זיינע לידער זיינען אַ מעכטיק געזאַנג צו מענטש און לעבן, צום יידישן פּאָלק אומעטום, און צו אַמעריקע — דאָס לאַנד, וואו מיר בויען אונדזער לעבן און אונדזער קולטור.

אין דעם יאָנאַר־נומער „יידישע קולטור“ (1957) איז נאָך אונדזער ליבער און אומפאַרגעסלעכער ז. וויינפער פאַרטראַגן מיט לידער. און אין דעם נייסטן נומער פונעם „קאַנאַדער וואַכנבלאַט“ (יאָנאַר 24, 1957) איז פאַרעפנטלעכט אַ מעלדונג, אַז די צייטונג הויבט־אָן דרוקן וויינפערס אַ סעריע לידער וועגן קאַנאַדע — „מיט זעלטן־שיינע בילדער פון אונדזער באַליבט לאַנד, ווי נאָר אַזאַ קינסטלער, ווי זישע וויינפער האָט עס געקענט פאַר־צייכענען“.

ניטאָ מער וויינפער? אומגלויב־לעך. אוממעגלעך. ער איז מיט אונדז. זיין ליכטיק ליד לעבט מיט אונדז, אין אונדז.

יאָנאַר 30, 1957.

2.

„ווייל אזוינס וואָס איז צעלויכטענע ירושה
איז פֿאַר אַלע דורות לויטערע קדושה“.

ז. וויינפער

מען האָט ביי אונדז געשריבן אַ היפש ביסל וועגן דעם פּריציפּטיק-פֿאַר-
שטאַרבענעם ז. וויינפער, דעם גרויסן יידישן דיכטער און געטרייען קולטור-
בויער, דעם שעפערישן, פּילזייטיקן פּאַעט און פּראָזע-שרייבער, דעם אומ-
דערמידלעכן לאַנגיאַריקן עסיאיסט און פּאָרטרעטן-שילדערער פון יידישע
שרייבער.

וואָס איז דאָס טאַמע עקירדיקע און תּוכיקע אין ז. וויינפערס ליד ?

ז. וויינפער, דער לידיקער און עפיקער, איז קודם-כל און מער פון אַלין
געווען דער דיכטער פון לעבנס-פּרייד, פון מוט און האַפענונג, פון מונטערן
גאַנג און דייטערן געזאַנג, פון „גאַלד און גרין“, פון פּאַלקס-אַפּטימיזם און
העלן גלויבן, פון „נחמו, נחמו עמי“ (טרייסט, טרייסט, מיין פּאַלק) — פון
פּראָגרעסיוון גייסט. ער איז געווען דער דיכטער פון באַרג-אַרויף און אויפ-
קום — „אויפקום“ איז געווען דער נאַמען פון אַ זשורנאַל, וואָס ער האָט
אַרויסגעגעבן צוועלף יאָר — אַ לאַזונג קעגן די מאַטיוון פון אומקום.

גלויבן, בטחון — האָס שטראַלט-אַרויס פון די מערסטע פון זיינע לידער.
אַ זעלטענער דיכטער ! אַ זעלטענער קולטור-בויער ! אין משך פון אַרוב
פּערציק יאָר זיינען זיין דיכטונג און קולטור-געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט
געווען — איינס. איין האַרמאָנישע גאַנצקייט.

זישע וויינפער — דער זון פון וואַלינער-יידישער אַרעמשאַפט, דער זון
פון אַ חזן ביים טריסקער רבין. געזאַנג איז געווען אין זיינע ביינער, אין זיין
בלוט, אין זיין גאַנצן וועזן. יידישער, טראַדיציאָנעלער, דורותדיקער ניגון.
געלייטערט אין „גאַלד און גרין“ פון די אוקראַינער לאַנדשאַפטן, דורכגע-
וועבט מיט די שטילע, צעגליטע מעלאָדיעס פון „די זאַמדן פון יהודה“, דורכ-
געפעדימט מיט די טענער און ריטמען פון דער רחבתדיקער אַמעריקע.

„געזאַנג“ איז דאָס וואָרט, וואָס קלינגט אַממערסטן אַרויס פון זיינע
ליכטיקע לידער. „זינגען מיר, זינגען מיר, זינגען מיר, און אַלע וועלטן
פּאַרקלינגען מיר“. באַהאַרצט, באַשטראַלט, צאַרט געזאַנג !

וויינפערס געזאַנג איז אַ וויכטיקער, אַרגאַנישער טייל פון זיין לעבן און
וועזן, פון זיין לייב און נשמה :

„יעדע שורה פון מיינס אַ ליד
איז אַ טראַט פון מיינע טייט, —
געזאַנג
פון מייין גאַנג“.

און תּמיד איז עס זיין גאַנג, זיין דרך, זיין אייגן און אייגנאַרטיק געזאַנג.

זיין סטיל, זיין טריסקער-אמעריקאנער שטים, זיין שאפונגס-פראצעס — געשטעלט צו דינסט און אין רשות פון פאלק.
 אין די ערשטע יארן פון זיין שאפן, נאכדעם ווי ער האט אין 1914 גע-
 שטעלט זיינע ערשטע טריט אין אונדזער שטייגנדיקער יודישער דיכטונג, איז
 דער פאָעט פון וואונדערלעכע, היימיש-וואַרעמע אוקראַינער מאַטיוון און פיי-
 סאַזשן און שפעטער פון "יהודה-זאָמך" מאַטיוון, געגאַנגען זיין דיכטערישן
 וועג אַזײַן, אין אַ זייט פון פּאַלק. שוין דאַן האָט פון זיין מוזיקאַלישן, ריט-
 מיטן, וּשפּילעזודיקן ליד געשפּראַצט מיט פּאַרטיבטקייט אין לעבן. עס איז
 געווען ממש נאַטירלעך, אַז דער יונגער דיכטער פון זוניקייט און לעבנס-
 פּרייד, פון מונטערגעזאַנג און מונטערגאַנג, זאָר זיך באַהעפטן מיטן פּאַלק,
 מיטן אַרבעטער-קלאַס און מיט זיינע קאַמפּן, טרוימען און שטרעבונגען. עס
 איז געווען נאַטירלעך — און אַ ברכה פאַר זיין טאַלאַנט און פאַר די יידישע
 פּראַגרעסיווע מאַסן — אַז ער זאָל אַרויפטרעטן אויפן ברייטן שליאַך פון
 פּרייהייט-קאַמפּן און קולטור-בויאונג, אַז ער זאָל אין ליד און פּראָזע אַפ-
 שפּיגלען פיל וויכטיקע געשעענישן פון אונדזער גורלפולער צייט.
 גערופן האָט ער צו זיין ליד:

„גיי וויטער פאַרגאַפט און פאַרוואונדערט
 צו אַלץ וואָס איז שוין,
 צו אַלץ וואָס איז ריין“.

און זיין קרעפטיק, זינגעזודיק, פריש ליד איז אַלץ געגאַנגען פאַראויס,
 „צו דעם פאַראויס“, צו אַלץ העכערע מדרגות — צו מענטש, פּאַלק, מענטש-
 הייט, צום היינט און צום מאַרגן, צו קאַמף פאַר סאַציאַלן יושר, זיין ליד,
 לעבעדיק און עהדיש, עכט און נאַטירלעך, שטראַליק און מעלאָדיש, העל און
 פול מיט יונגקייט, מיט דאַיאַקייט, האָט אין זיין באַהעפטן זיך מיט פּאַלק אַנ-
 געהויבן אָנגעפילט ווערן אַלץ מער מיט רייכן אינהאַלט, מיט אידיאַטיקייט,
 מיט זאַפטיקער קערנדיקייט, — זיין ליד איז געוואָרן סאַציאַל-אַנגעלאָדן, ריי-
 כער און רייפער קינסטלעריש און אידיאַטיש. דער דיכטער איז געגאַנגען
 אַלץ מער צו פּאַרטיפּונג. ער איז געוואָרן באַפּליגלט מיט קעמפּערישן גייסט,
 מיטן כוח פון מסירת-נפשדיקע פּראַגרעסיווע פאַראויס-גייענדיקע פּאַלקס-
 מאַסן. ער האָט זיך דערפילט ווי אַ דיכטערישער שליח-ציבור. ער איז גע-
 וואָרן דער דיכטער פון שטיל-פלייסנדיקן ליד און ברייט-בריוונדיק-שטראַ-
 מיקן געזאַנג, וואָס האָט אַרומגענומען אַ גאַנצע עפּאָכע.

זינט 1937 דער נאַציאָנאַלער סעקרעטאַר און פאַנען-טרעגער פונעם
 „איקוף“, איז ער געווען דער מוסטערהאַפּטער, בלב ונפשדיקער קולטור-
 טרעגער און קולטור-פאַרשפּרייטער, דער אומדערמידלעכער שליח און אַמ-
 באַסאַדאַר פון יידיש-פּראַגרעסיוון וואַרט, דער שטאַלצער ערנסט-שמיכל-
 דיקער „לעקטאָר און קאַלעקטאָר“ פאַר דעם יידיש-וועלטלעכן קולטור-בנין,
 אַזוי אַפּט אונטערוועגנס (בן-אדם איז שוין אויף די וועגן ווייטער).
 און — דער גרויסער נס פון שאַפן! וויינפּערס אומדערמידלעכע אַרבעט

און וואַנדערונג האָט ניט אָפּגעשוואַכט, נאָר פאַרשטאַרקט, פאַרטיפט, אויס-געברייטערט זיין שאַפן. זיין רייכע ליטעראַרישע ירושה באַשטייט פון אַרום 23 בעטד לידער און פּראָזע. ביזן סאַמע סוף פון זיין ווײַנעם, נאָבעלן לעבן, ביז דער לעצטער רגע (שבת ביינאַכט, דעם 26טן יאַנואַר, 1957) איז זיין שעפּערישער גייסט געווען וואָך און אַקטיוו.

בלעטערן מיר די ליכטיקע בלעטער פון זיינע לעבנס-ביכער און שעפן זיך אָן מיט וויינפּערישן בטחון און לעבנס-גלויבן. אָט איז זיין ראַמאַן אין פּערזן, זיין פּאָעטישע אויטאָביאָגראַפיע „פיניע“, אַ ווערטפּול, פּיל-אַנטפּלעקנ-דיק ווערק! ערלעך, אויפריכטיק דערציילט דער דיכטער ווי אַזוי ער איז פון אַ יחידישן דיכטער געוואָרן אַ סאָציאַלער פּאָעט, ווי אַזוי ער האָט זיך שוין אויף אייביק פאַרבונדן מיטן פּאָלק — כדי אים מיט זיין ליד און מיטן גאַנצן וועגן צו דינען. מיר זעען דעם פּראָצעס, ווי אַזוי ער האָט זיך באַצייטנס אָפּ-גערוקט און דערנאָך אָפּגעטרייסלט זיך פון די קונסט-לשם-קונסטניקעס, ביי וועמען „דער גאַנצער אוניווערז איז באַשטאַנען פון אַ פּערזן“. מיר זעען, ווי ער הויבט אָן באַנעמען די גרויסע סאָציאַלע אַחריות פון אַן אמתן דיכטער. מיר זעען אים — אין זיין אייגענער, פּרעכטיקער שילדערונג — ביי זיין אַרופּטרעטן אויפן וועג, וואָס פירט צו שטורמישע קאַמפּן פאַר די רעכט פון פּאָלק, פאַר פּולער סאָציאַלער און נאַציאָנאַלער באַפּרייאַונג. דער דיכטער, וואָס האָט שוין אין זיין בוך „אונטערוועגס“ גערופּן צו די „עסטעטן און פּאָעטן“: „פאַרקערט מיט בעזימער דעם ברוך פון אונדזער ערד“, זעט זיך איצט, אין „פיניע“, ווי „אַ פּאַרעם אינעם געוועב“ — ער זעט זיך אַליין „אויף אַ וועג אָן אָפּגעצייכנטן, אַ קלאַרן“. זיין וועלט-באַנעם איז איצט ביי אים אויסגעקלאַרט און זיין „קול איז איצט צעהעלט“.

און מיר ליינען מיט פאַרגאַפּטקייט זיינע קינדער-לידער פונעם בוך „דער גישרענער האָפּן“, און מיר באַוואַנדערן זיי. די לידער זיינען אַזוי נאַענט צום קינדס פּאַנטאַזיע, צו זיין נשמה און וועלט. דעם דיכטער איז דאָ צונוי געקומען זיין לאַנגיאַריקע דערפאַרונג אַלט שול-לערער — און דער עיקר: זיין טיפע ליבשאַפט צום קינד. די לידער ווערן אַזוי היימיש-אינטיים מיטן קינד, זיי ברודערן זיך מיט אים עכט, פריי, שטיפּערש, לייכט. זיי ברענ-גען אים פרייט, פּול-קלאַנגיקייט. זיי זינגען זיך אַריין אין זיין האַרצן. „מיט אַ גראַם, צי אָן אַ גראַם, טריי-ליי-ליי!“.

אַזוי פיל פריידפולע לידער — אַבער פאַראַן דאָ אויך לידער אַנגעוואַפּט מיט רירנדיקן טרויער, מיט שילדערונגען פון דלות, נויט, רשעות (סעמי דער „שיך-פּוצער“, דאָס נענערל און דאָס שיעגערל“, א. אַנד.). אָט די צער-פּולע לידער ווירקן מיט זייער האַרציקייט ווי אַ פידעלע, וואָס פאַרגייט זיך אין אַ דין, שטיל געוויין. זיי רופּן אַרויס ביים קינד מיטליד און פּראָטעסט קעגן אומרעכט. די לידער פון „דער גישרענער האָפּן“ זיינען זעלטן-שיינע, גילדערנע לידער פאַר קינדער פון יידישע קינדער-שולן (פון אלע טיפּן). און אָט רעדן און זינגען צו אונדז וויינפּערס „פּאָעמען וועגן די נביאים“ (1951). מיר דערוועען, ווי דער דיכטער האָט אויפּגעבויט אַ פּאָעטישע בריק

צווישן דעם ווייטן עבר און דעם שטורמישן היינט. אויף זיין אַריגינעלן אופן האָט ער, דורך דיכטערישער וויזיע און נגינה, דורך וואָרט און בייד, גע- זאָנג און געמעל, קינסטלעריש אויפגעלעבט און געשאַפן מעכטיקע גע- שטאַלטן פון די נביאים — פרייהייט־קעמפער, פאַלקס־לערער און דערצייער, וועגווייזער, טישעמפּיאַנען פון סאַציאַלן יושר, שרעקלאַזע אין זייער פּלאַמיקן צאָרן קעגן עווליה'ס, אין זייער געראַטגל קעגן רשעותדיקע הערשער, קעגן אונטערדריקער.

אין זיינע געשטאַלטן פון אונדזערע נביאים האָט דער דיכטער ז. וויינפער אַנטפּלעקט נייע פּאָעטישע גבורה, נייע קראַפט פון שילדערן, זינגען און דערציילן — פון אויפלעבן און געשטאַלטיקן בילדער, סביבה, סיטואַציעס פון אַמאָל אין ליכט פון היינט.

ס'אַראַ שפּעדיקייט אין דעם דיכטערס לידער־גערטנער. זיילן מיר זיך אַנזאַפן מיט מחיהדיקע, וואונדערלעכע שטילקייטן און רוישן, שיינקייטן און מאַלערייען פון דער נאַטור, קומען מיר־צו צו וויינפערס „ביים גרענץ קעניאַן“ (1947). איר ווערט באַלד פאַרכאַפט פון די טיפע טיפן פון די מערסטע לידער אין אַטדעם בוך — אַן ספק, איינע פון וויינפערס פרעכטיקסטע און בעסטע לידער־זאַמלונגען.

איר ליענט און ווערט גוואַלדיק באַווירקט! וואונדער איבער וואונדער! אַטעם־פאַרכאַפּנדיקע בילדער פון „בראשית“, פון יצירה, פון נאַטור־כוחות און אַנטפּלעקונגען. פון די טיפן פון זיין נשמה האָט דער דיכטער אַרויס־ געשאַרט נייע, מומש־באַצויבערנדיקע, שטימונגפולע, פרישע געזאַנגען, קע- ניאַן־געזאַנגען, דערמוטיקנדיקע, פאַרטיפּטע, בילדער־רייכע, סאַציאַל־דורכ־ גענומענע, פול מיט פאַרגאַפּטיקייט פאַר די נאַטור־גרויסקייט און שיינקייטן, פאַר די נאַטור־געשאַפּענע פּאַנאָסטישע געשטאַלטן.

אין אַמענט פון גייסטיקער דערהויבונג האָט דער דיכטער, אַ באַזעל־ טער פון נאַטור־גבורה, אויסגערופן:

„אַלץ איז איצט אַ ליד
עקסטאַנדיק אַזוי —
מה גדלו מעשיך, אַרזוי!“

איר האָט דאָ אין אַטדעם בוך פון געזאַנגען אַ שלל מיט טיפע איבער־ לעבונגען, קרעפטיקע אימפרעסיעס, ריטמען, ווערטער־פאַרבן, רעגנבויגן־קאַ- לירן, קראַנגען — אַלץ אין האַרמאָניע מיטן גרויסן וואונדער פון ביים גרענץ קעניאַן. צוזאַמען מיטן דיכטער דערהערט איר:

„... ס'אַראַ ניגון,
וואונדערלעך דערהויבן.
אַרום מיר זיך וויגן
וועלטן פול מיט גלויבן.“

און אַט דערהערט איר די שטים פונעם דיכטער דעם גלויביקן, דעם בעל־האַפּענונג, דעם זינגער און באַזינגער פון אונדזער לעבן, וואָס אַמאָל

איז עס „שווער און איז גרוי“ — פון זיין ווערטפולן בוך „דאָס געזאַנג פון נעם גלויביקן“. שוין בלויז די נעמען פון אייניקע פון די לידער רעדן צו איך פונעם דיכטערס גלויבן-באַלויכטענעם געמיט. אָט זיינען די נעמען פון אַ צאָל לידער אין דעם בוך: „דער גלויביקער, דער האַפּנדיקער“, „די נאַכט וועט דאָס פנים אין דער זון זיך צעשלאָגן“, „דורך אַקערן און האַמערן“, „אין אייביקן געוועב“, „ביים צונויפליגן די זאַנגען“, „פאַר אייער הייליקייט און לויטערקייט“, „ניט שטערט-זשע דעם גאַנג!“, „דאָס ליד פונעם פּוסיגער“, „ביים קבר פון דוד עדעלשטאַט“, „בלענדדיקע בלענד“, א. אַנדר. האַפּערדיק, מוטיק רופן צו אונדז דעם דיכטערס לידער:

„זעט, זעט, ווי דער חושן, וואָס איז איצט אַזוי געדיכט,
קאָן נישט פאַרלעשן די זון, די לבנה, די שטערן!“.

מיט אַ פריידיקן אַנזאַג:

„מאַרן וועט רעגנבויגן
אויף אונדער האַריוואַנט זיך צעקאַלירן,
און מיר וועלן אונדזערע טירן
צעפראַלן פאַר דער אַנקומענדיקער פרייט!“

און אָט זעען מיר אים, דעם דערהויבענעם דיכטער פון „שווערן געפעק“, מיטן שווערן עול פון ביטערע דאגות פאַרן קיום פון דער יידישער קולטור, — קולטור, ווי אַ וואָפּן קעגן רעאַקציע און קריג. ערגעץ-וואו אין אַט-די לידער ווערט פאַרגעזעצט דער גאַלדענער פאַדעם פון דער ווינטשעווסקי-טראַדיציע — אויף אַ נייער, מאַדערנער, היינטיקער שטיפע. פאַר אונדז וואַקסט-אויט די פיגור פון אַ קעמפּנדיקן דיכטער, אַ באַגייסטערטן און באַגייסטערנדיקן, אַ רופּער צו מעשים, צו פאַרזעצונג פון אַמעריקעס פרייהייט-טראַדיציעס פון לינקאַלן, ווהיטמאַן, דעבס, אַגין, מיר זעען און הערן און שפירן אַ דיכטער פון זינגענדיקער ליבשאַפט צום פאַלק, אַ גאַר באַדייטנדיקן יידישן דיכטער און אַמעריקאַנער דיכטער אין יידיש, אַ דיכטער וואָס קאָן זאָגן: „איך זע מאַרגנשיין, ווען די נאַכט איז ביי מיין טיר“. און מיר זעען אין וויינפערס העלן „ליד פון דעם קאַיאָר“, אַז דאָס איז טאַקע ער, אונדזער לויטערער בטחונדיקער זינגער — „דער העלער, שייניקער קאַיאָר, וואָס האָט דורך נאַכט זיך דורכגעבראַכן“, און וואָס „גייט-אויף העל, דערהויבן“. און דער לייענער ווערט באַרייכערט מיט אַן עשירות פון העלע פאַרבן, טענער און בילדער, צייטיקע, צאַרטע געזאַנגען, ממעמקימדיקע תּפילה-לידער און צאַרנדיקע אויסגעשרייען פון אַ צעוויי-טאַקטן געמיט קעגן די שונאים פון פאַלק, קעגן דעם „מנובל“, „מסור“, „שקרן“ און „חונף“.

וויינפערס פּראָזע-ווערק „אויף די זאַמדן פון יהודה“, „מיטן יידישן לע-גיאָן“ (1942), „אַ גאַסט פון אַמעריקע“ (1953); זיינע צוויי בענד עסייען, באַשרייבונגען און פאַרטערען-מאַלערייען פון שרייבער („יידישע שריפט-שטעלער“, 1933), זיין בוך „משה-לייב האַלפּערן“ (1940), זיינע לידער-זאַמ-

לונגען אויפגעזאמלט אין „געקליבענע לידער“ — זיין גאנצע רייכע ירושה פאָדערט ישׂטודיום, פאָדערט פאַרשפּרייט צו ווערן צווישן דעם פּאָלק, וויינפער האָט זיך אַמאָל באַצייכנט אַלס „אַ פּעדעמל אינעם גרויסן געד-וועב, וואָס הייסט: „ידיש פּאָלקס־לעבן“. ס'אַראַ הויכע מדרגה! דער דיכ-טער פון „אַ פּאַסטוכל אַ טרוימער“, „אדה אזכרה“ (וועגן די עשרה תּרוגי מלכות), „מיר — ידישע אַמעריקאַנער“ וצום יובל פון 300 יאָר יידיש לעבן אין אַמעריקע) איז באַליבט ביי ברייטע ידישע פּאָלקס־מאַסן אומעטום. זיין זוניק ליד „עבט און זינגט. דאָס „ליכט פון זיין האַרץ“ גייט־אויף אין די הערצער פון פיל ידישע פּאָלקס־מענטשן אין אַמעריקע און אין אַנדערע לענדער!

יאַנואַר 26, 1958 (צו וויינפערס ערשטן יאַרצייט — צום מעמאָריעל אין ניו־יאָרק, יאַנואַר 26, 1958).

3

„דורך שטיין, גראַניט
צום גרינעס פעלד, —
הער, הער אַ ליד
גייט־אויף, צעהעלט“.

ז. וויינפער

מענטשן פון פּאָלק ברענגען צו דיין פרישן קבר היינט בלומען פון ליב-שאַפט, אַ, דיכטער פון פּאָלק!
פּרילינג. מאַי. וויינפער. וויינפערס לידער פון לעבן. ניין, דאָס פּאַרט זיך ניט מיט טויט, מיט קבר.

בלעטער איד ווידער וויינפערס ביכער פון לעבן און ליבשאַפט — און עס העלן־אויף פּריש־גרינע שפּראַצונגען, און עס קלינגען לידער פון מוט, טרייסט און זאַפּענונג. און עס מיניען זיך און שעמעריךן פּרעכטיקע פּאַרבן, בילדער, געשטאַטן. ס'אַראַ עשירות פון קלאַנגען און ריטמען! ס'אַראַ פּאָלקס־טימעכקייט פון פּשטודיקן, לויטערן וואָרט! ס'אַראַ טיפע פּאַר-וואַרצלטיקייט אין פּאָלק און אין לעבן!

איר ליענט און זאַפט אין זיך איין די שיינקייטן, וואָס שטראַמען פונעם וויינפּערישן ערנסטן און דאָך גראַציעזן ליד. איר טרינקט ממש די זוניקייט פון זיין ליד. איר ווערט פּאַרכאַפט פון הער מוזיק, זינגעוודיקייט און ריט־מישקייט פון זיין ליד — און איר דערשפּירט די אָנוועזנהייט פון אַ דיכטער אַ טרוימער, אַ וויזיאַנער פון פּאָלקס פּרייהייט און גליק, אַ שאַפּער פון שיינקייטן. אַ פּאַרליבטער אין לעבן, ליבשאַפט און דיכטונג. — אַ זינגער מיט אַ זוניקער שליחות. פיל פון די לידער זיינען לייכט, שטראַמענדיק —

צו הער מצבה־אויפהעקונג אויפן קבר פון ז. וויינפער, זונטיק, דעם 4טן מאַי, 1958, אויפן בית־מאָזעס בית עולם, פּאַינלאַן, לאַנג איילאַנד, נ. י.

און דאָך מיט אַ שליוות — מיט אַ סאַציאַלער שליוות, מיט אַ באַגער צו באַרייכערן דאָס לעבן פון די אַרעמע, אַרויסצואַנטפלעקן די שיינקייטן אין די נשמות פון די באַליידיקטע און אונטערדריקטע, פונעם „באַרוועסן ברודער“. און דעם דיכטערס פראַגע צום „באַרוועסן ברודער“ איז נאָך אַלץ אַ גליענדיקע, אַן אַקטועלע :

„העי, באַרוועסער, — האָב איך געפרעגט, — וואָס זאָגסטו אָן ?
אַ שרפה פאַר דער וועלט, צי ליכט אויף טאָג ?
העי, באַרוועסער ברודער מיינער, זאָג מיר, זאָג !“

איר לייענט וויינפערן און איר ווערט מיטגעריסן. זיינע לידער זויקן. זיי קלינגען אָפּ אין דעם ליינערס געמיט. זיי רודערן־אויף. זייער טיפער ליריזם רעגט אָן, רופט־אָרײַס שטימונגען, רעגונגען, איבערלעבונגען. צו אַזאַ קראַפט דערגרייכט בלויז אַן עכטער דיכטער פון גאָר אַ הויכער מדרגה. אַזאַ דיכטער איבט־אויס אַ השפעה אויף דער לײַטעראַטור, אויף דער פּאָעזיע. איר לייענט וויינפערן, איר פּאָלגט־נאָך זיין וואַקסן פון בוך צו בוך, און איר דערשפירט : זיין עכטע גבורה די דיכטערישע האָט ער געקראַגן, ווען ער האָט זיך באַהאַפּטן מיטן כּלל, מיטן פּאָלק — ווען ער האָט אויסגעהערט זינגען זיין יחידיש ליד. ער אַליין דערקלערט דאָס אַזוי שיין :

„אין שיין פון באַנילטע מנורות
צעשיינט זיך מיין שיין דאָ בציבור.“

פון די קרעכצן פון פּאָלק, פון די קוואַלן פון „בציבור“ האָט ער, דער דיכטער פון לעבנס־פרייד, דער זון פון דער זוניקער אוקראַינע, וועלכער האָט זיך באַהאַפּטן מיט דער ערד פון לאַנד אַמעריקע, געשעפט זיין כוח, זיין פּאָעטישע גבורה.

פונעם לעבן און פון דער געשיכטע פון פּאָלק האָט ער געשעפט זיין אַפטימיזם, זיין בטחון :

„זינג, זינג מיין האַרץ
אַזוי, אַזוי, אַזוי !
דאָס שוואַרץ
וועט ווערן בלוי,
וועט ווערן העל.“

דער דיכטער, וואָס האָט דורך ליד און געמיט געטראַגן דעם כּטחונדיקן המשך פון „לאַנג שוין פאַרגאַנגענע דורות“, האָט געווענדט זיין העלן בליק צום פאַראויס. אין זיין ליד „פאַרויס, פּאָעט!“ (מיט וועלכן ער שליסט זיין בוך „ביים קעניאַן“, 1947) רופט ער אויס מיט ליכטיקן מונטעריטאָן :

„אַ גרויס געזאַנג
און פול מיט בריוו
איז דאָך דער באַנג
צו דעם פאַראויס !“

אַט־דער „פאַראַויס!“ האָט געפירט און פירט, ניט צו „אַ שרפה פאַר דער וועלט“, נאָר צו — „ליכט אויף טאַג“, צו אַ העלן מאַרגן פון אַ באַ־פרייטער מענטשהייט אין פרידן און אין ברידערלעכקייט, וואו מענטשלעכע ווירדע ווערט הויך געשאַצט, וואו מענטשלעך לעבן איז הייליק :

„אינעם קאָסמאָס בין איך חלק,
איך אין אים און ער אין מיר, —
אַלץ איז הייליק, הייליק, הייליק,
הייליקייט אין מיר, אין דיר!“

שעפן מיר פון די לויטערקייטן פון וויינפערס הומאַניסטישן ליד, און דרינגען זיך דורך מיט זיין טיף־עטישער לעבנס־פילאָסאָפיע: „עס בענקט נאָך ליכטיקייט דאָך יעדן מענטשנס הויז“, און „חלום מוז דאָך האָבן אונדזער וויסטע וואָר“, און מיר כאַפן־אויף זיין אָנזאָג און רוף צום דיכטער:

„זינג, זינג, אַ פּאַעט,
דיין גלויביק געזאַנג.“

און :

„זינג, זינג, אַ פּאַעט,
להכעיס דער פּאַכט
דאָס ליד, וואָס צעוואַכט
דעם גאַנג פונעם טראַט.“

און דעם דיכטערס וואונדערלעך געזאַנג זינגט זיך אַריין אין אונדזער געמיט מיט „פרייד צו דער וועלט“, און מיר דערהערן וויינפערס גלויביקן רוף :

„טויט איז נישט טויט,
איבערבייט בליוו.
היינט ביסטו קרויט,
מאָרגן אַ רויז.“

פּרילינג. מאַי. וויינפער. וויינפערס ליד פון לעבן באַזיגט דעם טויט און זינגט דאָס געזאַנג פון לעבן, פּאַלֶק, מענטש, וואָס איז אייביק. פון דער גרינער בית־עוֹלָמ־דיקער רו טראַגט זיך הויך, פּראָפעטיש, לעבנס־גלויביק וויינפערס „למנצח“־ליד :

„איך בין דער שטילער, קילער רעגנבויגנדיקער חלום,
וואָס זינגט דאָס ליד פון ליבשאַפט און פון שלום!“

מאָי 4, 1958.

4.

אין אָנהייב 1958, צום ערשטן יאַרצייט פונעם פּריצייטיק־פאַרשטאַרבע־נעם אָנגעזעענעם יידישן דיכטער און דערציילער, „איקוף“־בויער, ז. וויינפער. האָט דער „איקוף“־פאַרלאַג אין ניו־יאָרק אַרויסגעגעבן אַ נייעם בוך זיינעם,

„שרייבער און קינסטלער“, עסייען — דעם פיר-און-צוואנציגסטן אין דער רשימה פון זיינע זערישענע ביכער.

דורך אַט-דעם בוך זעט מען דעם טאַלאַנטפולן, ליכטיקן דיכטער — הויפטזאַכעך דיכטער — און דערציילער ז. וויינפער אויך ווי אַ קענער פון אונדזער יידישער ליטעראַטור און פון וויכטיקע בייטראַגן פון יידישע קינסט-לער-מאַלער.

שוין אין אַ פריערדיקן פּעריאָד פון זיין שאַפֿן האָט ז. וויינפער אַרויס-געגעבן צוויי בענד „יידישע שריפטשטעלער“ (אין 1933 און 1936), אין וועלכע ער האָט אַרויסגעוויזן זיין קונסט אַלס מאַלער פון ליטעראַרישע פען-פאַר-טרעטן. די עסייען, אָפּהאַנדלונגען, אַרטיקלען, זכרונות, פען-צייכענונגען, שיל-דערונגען, באַשרייבונגען, קריטישע אַנאַליזן וועגן 28 יידישע שרייבער (פון פאַרשידענע דורות) און אַכט יידישע קינסטלער האָט דער שטענדיק-שע-פּערישער, שפּרודלדיקער, פּרוכטבאַרער שריפטשטעלער געשריבן אין די לעצטע פּופּצן-זעכצן יאָר פון זיין לעבן. די מערסטע פון זיי זיינען געווען פאַרעפּנטלעכט אין דעם „איקוף“-זשורנאַל „יידישע קולטור“.

אין אַט-די עסייען איז דער מחבר אַן אַן ערך רייפער, וואַגיקער, פאַר-טיפּטער, קינסטלעריש און אידעאָלאָגיש, אין פאַרגלייך מיטן פּעריאָד פון זיינע צוויי בענד „יידישע שריפטשטעלער“. ז. וויינפער ווייזט-אַרויס אין אַט-די עסייען אַ טיפע קענטעניש פון אונדזער ליטעראַטור און די פאַרשיידענע פּראָצעסן פון איר אַנטוויקלונג, אַ צוגאַנג פון עכטער ליבשאַפט צום גע-ראַטענעם קינסטלערישן וואָרט, צו יידישע שאַפּערישע פּערזענלעכקייטן, און אַ שאַרף-קריטישן אויג פאַר ליטעראַרישע שאַפּונגען, זייערע מעלות און חסרונות. ריכטיק באַמערקט דער ליטעראַטור-פאַרשער נחמן מייזל אין זיין אַריינפיר-וואָרט צום בוך, אַז „דער קרייז אינטערעסן און קענטענישן פון דעם דיכטער ז. וויינפער איז באמת פיל, פיל ברייטער ווי מיר האָבן זיך פאַר-געשטעלט“.

אין די עסייען און פאַרטערען האָט ז. וויינפער קאַמבינירט זיין טאַלאַנט פון דיכטער און דערציילער. דער רעזולטאַט איז, אַז דער בוך לייענט זיך מיט גרויס אינטערעס, ממש מיט שפּאַנונג. דער מחבר ווייזט די געשיל-דערטע שרייבער און קינסטלער אין פאַרשיידענע פּעריאָדן פון זייער לעבן, אין באַזונדערע פּראָצעסן פון זייער שאַפֿן, אין זייערע געמיט-צושטאַנדן, אין אינטימע מסובות און סביבות. ער לעבט-אויף וויכטיקע פּעריאָדן אין יידיש-שאַפֿן אין דער „אַלטער היים“ און דאָ אין אַמעריקע.

דער בוך באַשטייט פון פיר טיילן: ז. וויינפער וועגן זיך און זיין שאַפֿן; יידישע שרייבער; יידישע קינסטלער; מיטן גאַנג פון איקוף. צום סוף קומט אַ רירנדיקע באַשרייבונג „מיין טאַטע“ פונעם דיכטערס טאַלאַנטפול, צאַרט טעכטערל נחמה וויינפער.

איר לייענט זיך אַריין אין די עסייען, וואָס זיינען אויך דערציילונגען און בילדער, און איר שפירט, אַז דער דיכטער-שילדערער וויינפער פילט זיך היימיש און נאַענט אין דעם גאַרטן פון אונדזער ליטעראַטור, וועלכן ער האָט

געווינדמעט זיין טאלאנט און צענדליקער יאָרן פון זיין לעבן אַלס פלאַנצער, פלעגער און געטרייער היטער. איר זעט ווי דער מחבר קען דעם גאַנצן גאַרטן און די באַזונדערע בוימער: די אַלטע און יונגע פרוכט־בוימער. די דעמבעס און די בעריאָזקעס.

די פען־פאַרטריטן זיינען דורכגעוועבט מיט פערזענלעכע זכרונות, פון וועלכע עס אַטעמט מיט אינטימקייט, פריינטשאַפט, וואַרעמקייט, מיט טיפן דורך־ארץ צו אונזער ליטעראַטור און אירע וואַרטזאָגער, סיי די אַבות די גרונטלייגער, סיי די יורשים־ממשיכים־פאַרזעצער, אַ צאָל פון זיי וויינפערס קאַלענען און נאַענטע פריינט.

אַ פיין, לעבעדיק בילד וועגן זיך און זיין שאַפן גיט דער מחבר אין זיין סאַמע ערשטן עסיי אינעם בוך: „דאָס פערטלייאַרהונדערט פון מיין ליטע־ראַרישער טעטיקייט“ (1940). ער דערציילט: אינעם ערשטן, נאָך רויזען פעריאָד פון זיין שאַפן האָט ער „ניט מער ווי צוגעלייגט אַן אויער צו דער טיר פונעם היגן יידישן אַרבעטער און פאַלקס־מענטש“. זיין ליד איז דאָן געווען „כאַטש שוין ניר־אַרקיש־יידיש, אָבער דאָך אַ זייטיקס און אַן איינ־זאַמס“. און אין אים איז אַלץ מער געוואַקסן אַ גרויסע בענקשאַפט — אַ בענקשאַפט „נאָך דער גרויסער יידישער מאַסע, פון וועלכער איך קום אַרויס און אין וועלכער איך פיל זיך, ווי אַ ניט־אַפגעטיילטער טייף“. און ער האָט זיך צונויפגעלעבט און איז צונויפגעוואַקסן געוואָרן מיט דער קעמפער־ישער, פראַגרעסיווער יידישער פאַלקס־מאַסע, און ער דערקלערט שוין דאָן — אין 1940: „איך פיל זיך גוט צו זיין איינער פון דער מאַסע, — אַ פעדעמל אינעם גרויסן געוועב, וואָס הייסט: יידיש פאַלקס־לעבן“.

און ער רעכנט־אויס זיינע לערערס און פריינט: משה־לייב האַלפערן, זיך בערגעלסאָן, מ. אַלגינ, און ער רופט־אויס אַ צעשטראַלטער, אַ יום־טוב־דיקער: „מיין וואָרט גייט איצט אויף דורך צוויי ריינע און לויטערע פאַלקס־אַרגאַנען — די „מאַרגן־פרייהייט“ און דער זשורנאַל „יידישע קולטור“ פון אונדזער „איין־אויף“. מיין וואָרט ווערט איצט דערהערט, ווייל עס איז דאָס וואָרט פון פאַלק צוריק אין דעם פאַלק אַרײַן“.

אין דעם בוך זיינען אַרײַן וויינפערס אָפּהאַנדלונגען, אָפּשאַצונגען, כאַ־ראַקטעריסטיקעס וועגן די פאַלגנדיקע שרייבער: י. ל. פּרץ, שׁוים־עליכס, אַלעקסאַנדער האַרקאווי, דר. חיים זשיטלאָווסקי, יעקב מילך, יהואַש, דוד פּינסקי, מ. אַלגינ, שלום אַש, פּרץ הירשבוין, יוסף ראָלניק, מאַני לייב, ראובן אייזלאַנד, דוד ובערגעלסאָן, פיניע קאַץ, נחמן מייזל, ב. לאַפּין, נפתלי גראַס, י. י. סגאַל, יונה ראָזענפעלד, יעקב מעסטל, בער האַראַוויץ, ב. ריווקין, לייב אַליצקי, שלום שטערן, אבא שטאַלצענבערג, ברוך אַליצקי, אהרן קרישטאַלע. אין דער אָפּטיילונג „יידישע קינסטלער“ גייען אַרײַן עסייען וועגן: הענעך גליצענשטיין, אברהם וואַלקאוויץ, אברהם מאַנעוויטש, א. אַבראַמאוויטש, סעם אַסטראָווסקי, מאָריס קאלעם, פּרענק קוירק, פעני ראָבעל.

די עסייען און פאַרטריטן העלפן איך קלאַרער דערזען דעם פאַרטריט פונעם מחבר גופא, דעם וואָרט־קינסטלער און מענטש ז. וויינפער. זיי מאַכן

מעגלעך טיפער אריינצובליקן אין זיין אייגענער פערזענלעכקייט, אין דער געבענטשטער קינסטלער-געשטאלט פונעם זוניקן זינגער פון יידישן פאלקס-לעבן, דעם זון פונעם טריסקער ארעמען חזן, דעם טיף-איינגעווארצלטן אין יידישן לעבן, דעם אומדערמידלעכן און אפטימיסטישן בויער פון אונדזער יידישער פראגרעסיווער קולטור, וועלכע איז אַ טייל פון אונדזער לעבן.

ניט קיין „געשוואוירענער“, „פראַפעסיאָנעלער“ ליטעראַטור-קריטיקער, האָט ז. וויינפער דער עסייאַסט דאָך אויפגעכאַפט דאָס עיקרדיקע, כאַראַקטעריסטישע, דאָס סאַמע־קערנדיקע און תּוּכיקע אין די שאַפּונגען פון די געשילדערטע שרייבער, און האָט אויף אַ טרעפלעכן אופן אָנגעוויזן און אַרויסגעבראַכט זייער אָרט אין אונדזער ליטעראַטור.

מיט ליבשאַפט צו קונסט זיינען אויך באַשטראַלט וויינפערס אָפּהאַנדלונגען־פאַרצייכענונגען וועגן יידישע קינסטלער. אַט איז זיינע אַ טרעפלעכע כאַראַקטעריסטיק וועגן דעם טאַלאַנטפולן קינסטלער פּרענק קוירק: „כּוּחַ האָט ער געפונען אין זיין צוגעבונדנקייט און ליבשאַפט צום לעבן. און אַט־די צוגעבונדנקייט און ליבשאַפט צום לעבן האָבן אים געפירט אויפן ברייטן דרך־המלך פונעם לעבן, און דערפון זיין געזונטער רעאַליזם, וואָס איז דער נאַטירלעכער אויסדרוק פונעם לעבעדיקן לעבן“.

אַט־די אָפּשאַצונג איז אויך ווי אָנגעמאַסטן אויף אונדזער אומפאַרועס-

לעבן ז. וויינפער !

יאנואַר 24, 1960.

ב. י. ביאלאָסטאָצקי

(1893-1962)

ב. י. ביאלאָסטאָצקי: „חלום אין וואָר“ (עטייען). אַרױסגעגעבן פון אַ קאָמיטעט. נירױאָרק, 1956. 484 זײַטן.

„ער שמידט פון וויסטער וואָר נאָך אַלץ זײַן גרויסן טרוים“.
(א. לעיסן)

„ווייל חלום מוז דאָך האָבן אונדזער וויסטע וואָר“.
(ז. ווינפער)

ב. י. ביאלאָסטאָצקיס ניי בוך עסייען „חלום אין וואָר“ איז אַ בוך פון מענטשלעכער וואַרעמקייט און ברידערלעכקייט — אַ בוך, וואָס אַטעמט מיט ליבשאַפט.

די הויפט-עסעי אינעם בוך, וואָס טראַגט דעם נאָמען „די געשטאַלט פון אַרעמאָן אין יידישן ליד“, און די מערסטע אַנדערע עסייען אין אַט-דעם בוך, זוכן אַריינצואוועבן דעם שענסטן חלום פון דיכטונג און דיכטער אין דער ביטערער, טראַגישער וואָר פון היינט — כדי צו באַרייכערן און פאַרשענערן דאָס לעבן פונעם פּאָלקס-מענטש, פונעם אַרעמאָן. דאָס איז אַ פאַרטיפט, אידיען-רייך בוך פון אַ טאַלאַנטפולן, סענסיטיוון, צאַרטן דיכטער-עסייאַסט און פֿיטעראַטור-פאַרשער, וואָס זוכט אַ פאַרבינדונג צווישן דער יידישער דיכטונג און דעם אַרעמען יידישן פּאָלקס-מענטשן.

דער מחבר באַווייזט אין זײַן הויפט-עסיי, דורך פיל פּאָעטישע אידן-טראַציעס און פאַרשידענע ביישפּילן, אַז אין דער יידישער געשיכטע, ווי אויך אין דער יידישער פֿיטעראַטור פון אַלע צײַטן, האָבן געהערשט צוויי הויפט-מאָטיוון: דער גאַנג צום אַרעמאָן, צום געקרוודעטן, און דער גאַנג צו גאולה, אָדער דער וועג צום קאַמף פאַר גאולה. ער באַווייזט, אַז אַט-די צוויי הויפט-מאָטיוון זײנען אייגנטלעך איינס, אַז זײ גיסן זיך צוזאַמען, אַז דער וועג צום אַרעמאָן איז אויך דער וועג צו גאולה — „דאָס ליד פון אַרע-מאָן געכונדן מיטן טרוים פון וועלט-גאולה“.

דער נאָמען פונעם בוך איז געלונגען און צוגעפאַסט צו זײַן הויפט-אי-

דייע: חלום אין וואָר, אין דער שווערער, גרויער ווירקלעכקייט — חלום פון שלום, פון ברידערלעכקייט און פעדקער-פריינטשאַפּט. חלום פון מענטש-באפרייאונג, פון ווערט-גאולה און פאַלק-דערלייונג, פון פּדער נאַציאָנאַלער און סאַציאַלער באפרייאונג, חלום פון אַ וועלט אָן קייטן. דורך פיל טרעפ-לעכע ביישפילן וועבט דער דיכטער-עסייאסט דעם חלום פון יידישע דיכטער אין משך פון דורות, דעם חלום פון „והיה באחרית הימים“ דעם חלום, וואָס האָט באַגלייט אונדזער פאַלק נאָך פונעם אָנהויב פון די דורות, דורך די נביאים-צייטן און ביו איצט — דעם חלום פון די אמתע דענקער, דיכטער, טרויער, נביאים פון אַלע פעלקער, פון דער גאַנצער מענטשהייט.

שיין, קלאַר, דיכטעריש ווייזט דער מחבר, ווי אַזוי אין משך פון דורות האָבן אונדזערע נביאים און דענקער, דער זינגער פון תהילים און אויך די שאַפּער פון די בעסטע מוסטערן פון דער היינטיקער דיכטונג גערופן צו נאַציאָנאַלער באפרייאונג און סאַציאַלן יושר, געזונגען דאָס ליד פון ברי-דערלעכקייט.

ב. י. ביאלאסטאצקי באַטאַנט, איליסטרירט און ווייזט אין זיין הויפט-עסיי, אַז דעם אויבן-אָן אין דער יידישער מאַדערנער ליטעראַטור אין די פאַרשיידענע לענדער פון יידיש-שאַפּן פאַרנעמט (פינקטלעכער וואַלט אפשר געווען צו זאָגן „דאַרף פאַרנעמען“) איר סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע פונקציע, איר שליחות-ציבור, דער דראַנג צו מענטשלעכער פרייהייט און סאַציאַלער גערעכטיקייט. דער מחבר ווייזט, אַז אין דער יידישער ליטעראַטור פון נעכטן און פון היינט, ווי אין דער יידישער געשיכטע און מאַראַלישער לערע, פאַר-נעמט דאָס הויפט-פלאַץ די עטיק און ניט די עסטעטיק, ניט מינימיזירנדיק דערביי דעם ווערט און די נויטווענדיקייט אויך פון דער צווייטער. ער ווייזט, אַז דאָס צענטראַלע אַרט אין דער יידישער ווירקלעכקייט און אין יידישן ליטעראַרישן שאַפּן, — באַזונדערס אין יידישן ליד, — האָט פאַרנומען די ווייזע פון מענטשלעכער נאַציאָנאַלער און סאַציאַלער באפרייאונג — דער זוויון פון „בני חורין“, פון „מעבדות להירות“, מער איידער „מה נאה אילן זה“. ער ווייזט, אַז אין דער יידישער פאַלקס-פאַנטאַזיע, אין דעם יידישן פאַלקס-שאַפּן (פאַלקס-ליד, פאַלקלאַר בכלל) איז דער עני, דער אַרעמאַן, אַ חשוב, אַן אליהו הנביא, אַ לאַמעד-וואַווינק, אַ יסוד פון דער וועלט.

ביאלאסטאצקי, דער פאַרשער פון יידישע ליטעראַרישע ווערטן און עטישע פרינציפן, גיט אין זיין הויפט-עסיי אַ תיקון דעם „גלגול פון אַ ניגון“ — דעם ניגון, וואָס זינגט אַרויס פון אַלע עכטע יידישע ליטעראַרישע ווערק, דערהויבענע און דערהויבנדיקע ליטעראַרישע דאַקומענטן פון דורות און תקופות: דער ניגון פון צלם אָדום, פון אַלמענטשלעכע ווערטן, פון פינ-טעלע מענטש, פון מענטש-געשטאַלט, עני וואַביין-געשטאַלט — דער ניגון פון פרייען, ברידערלעכע מענטש, פון „ואהבת לרעך כמוך“, פון „מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד“, פון „אַלע מענטשן זיינען ברידער“ (פּרץ). דער מחבר ווייזט ווי אַט-דער וואַינדערלעכער ניגון, הויפט-מאַטיוו אַדער חלום איז אַרגאַניש אַריינגעוועבט אין די בעסטע לידער און געזאַנגען פון פיל

פאַרשטייער, וואָרטזאָגער און שאַפער פון דער יידישער פּאַעזיע, די פּאַרזע-צער פון די נביאים-געזאַנגען.

דער דיכטער-עסייאַסט מאַכט-דורך אַ ברייטע באַלערנדיקע עקסקורסיע איבער אונדזער יידישער אַלטער און מאַדערנער פּאַעזיע. ער גיט אַן אינ-טערעסאַנטן אַריינבליק אין די הויכן און טיפן פון אונדזער דיכטונג. ער פירט-דורך אַן ערנסטע פאַרשונג פון איר מהות און איכות, מיטן הויפט-ציל צו ווייזן, ווי אַזוי די דיכטער, היום-וועבער, ליד-פורעמער, געשטאַל-טיקער, נעמען-אויף — יעדער אויף זיין אופן — דעם אַרעמאַן (דעם רעאַלן און סימבאָלישן עני וואַביון), ווי אַזוי זיי וויינען אים מקבל-פנים, ווי אַזוי זיי דריקן-אויס זייער „תפילה לעני“, זייער מזמור צום אַרעמאַן. ער זוכט און זעט און פּרוּוואַרט ווייזן, אַז כמעט ביי יעדן פון אונדזערע דיכטער איז פאַ-עטיש שטאַרק אויסגעשפּראַכן די סימפּאַטיע צום אַרעמאַן, צו זיינע ליידן, ווייטאַקן, צער און פיין. דער הויפט-טעזיס פון ביאַלאַסטאַצקיס לענגערער עסיי (21 קאַפיטלען, 160 זייטן) איז, אַז אַט-די מיטלייד מיטן אַרעמאַן איז אַ סימן מתבחק, אַ קען-צייכן פון עכטן יידישן ליד.

די דיכטערישע תהלימדיקע „תפילה לעני“ זעט און ווייזט דער דיכטער ביאַלאַסטאַצקי דורך פיל מוסטערן פון אַ גרויסער צאַל לידער אין אונדזער יידישער פּאַעזיע אויף ביידע זייטן ים אין פיל פאַרשיידענע פּאַרמען, וואַרי-אַציעס, גלגולים, נוסחאות, אַנטפלעקונגען, פאַרשטעלענישן און פאַרוואַנד-לונגען. איר האַט דאָ פיל און כלערליי רעאַס-סימבאָלישע אַרעמאַן-גע-שטאַלטן; דעם גוט-באַקאַנטן עני וואַביון, קבצן אין זיבן פּאַלעס, אַרעמאַן אויף דרוקעס, דעם בעטלער, דעם אורח אויף שבת, דעם האַלב-נאַקעטן און באַרוועסן (אין די לידער פון וויינפער), דעם לויז-שקלאַף (ראַזענפּעלד, עדעל-שטאַט), דעם שאַפ-אַרבעטער, דעם האַרעפּאַשניק (רייזען), די אונטערדריקטע, באַליידיקטע, אַפגענאַרטע, עקספּלואַטירטע, באַעוולה/טע, גערודפּטע; דעם נעגער, דעם קרבן פון ראַסיום; די היימלאַזע פון דער באַוערי פון ניו-יאָרק און פון אַלע וועדט-שטעט; דעם וואַסער-טרעגער; אויך דעם אַרעמאַן רעבעל, דעם קעמפער (ווינטשעווסקי); אליהו הנביא און לאַמד-וואַוויק, וואָס באַווייזן זיך אין געשטאַלטן פון אַרעמעלייט; דעם גאַסן-פויקער, דעם בלאַסן זינגער, דעם נביא-קעמפער, דעם „בלייכן אַפערעיטאַר“ און בלאַסן מאַרטירער, דעם זינגער-מאַרטירער, פּריצעס „באַנטשע שוויג“ און רייזענס „שווייגנדיקע שמידן“. איר האַט דאָ אויך די געשטאַרט פון דער אַרעמער אלמנה; פונעם פאַרגעסענעם, טראַגישן, געיאַגטן און פאַריאַגטן נביא, די לימנדיקע געפייניקטע נביא-געשטאַרט, וועלכע מיר געדענקען אויך פון די אומפאַרגעסלעכע נביא-לידער פון פּושקין און לערמאַנטאָוו.

דורך זיין גרויסער עסיי אַנטפלעקט דער מחבר גרויס עשירות אין דעם אַרעמאַן (רייכטום אין הלוח) און באַזינגט דעם דיכטער-שאַפער, וואָס נעמט אויף זיך די עובדא פון אַ „מקימי מעפר דל“, פון דערהויבן און באַזינגען דעם אַרעמאַן, וואָס איז „שוין אויך כולל דעם באַעוולהטן, דעם געפייניקטן, דעם געדריקטן און דערנידעריקטן מענטשן אויף דער וועלט“.

אין גאנג פון זיין הויפט־עסיי, ווי אין די אַנדערע עסייען וועגן דיכטער, פראָזע־שרייבער און געזעלשאַפטלעכע טוער אויף איסט־בראָדוועי, ווייזט ביאָאָ לאַסטאָצקי בקיאות אין יידישער ליטעראַטור און אין די פראָצעסן פון איר אַנטוויקלונג. אַ פאַרדיכטער אין יידיש־לשון און אין יידישן ליד, ווייזט ער טיפע פאַרשטענדעניש פאַר דיכטונג און דיכטער, פאַר מעטאָדן, ריכטונגען און שולן פון ליטעראַרישן שאַפן. ער וויקלט־פאַנאָדער אַ היפשן קורס אין יידיש־אַמעריקאַנער ליטעראַטור, וויזנדיק הערביי ריינע ערלעכע כוונות, נוצנ־דיק אַן אויפ־ריכטיקן, איבערצייגנדיקן טאָן — כאַטש ווייט ניט תמיד איז ער גערעכט אין זיינע איינשטעלונגען, און כאַטש ניט מיט אַלע פון זיינע אַרויס־זאָגונגען קאָנען מיר מסכים זיין.

די הויפט־עסיי, וואָס טיילט זיך באַזונדערס אַרויס פון דעם בוך, טראַגט דעם חותם פון מוטיקייט און מונטערקייט. עס שטראַלט פון איר אַרויס אהבת מענטש (אַרעמאָן), אהבת פֿאָלק, אהבת יידיש־לשון און יידיש־שאַפן.

דאָס בוך, וואָס באַטאָנט דעם געדאַנק, אָ דאָס איינשטעלן זיך פאַרן אַרעמאָן איז אַ הויפט־סיסוד פון דער יידישער מאַראַל און טראַדיציע און אַז דאָס גייט־דורך ווי אַ רויטער פֿאָדעם דורך דעם יידישן ליד, וועט זיכער סטימולירן. רעגן דיכטער צו ווייטערדיקער שפּערישער מי, צו פאַרטיפן זיך אין דעם גורל פון יידיש און יידישער ליטעראַטור, אין דעם טיפן סאָ־ציאָלן באַפֿרייערישן זיין פון אונדזער נעכטן און היינט און דעם ליכט פֿון נעם מאַרגן. דאָס בוך וועט אויך זיכער אַנרעגן דעם ערנסטן לייענער צו פאַרטיפן זיך אין די ווערק, וועלכע דער מחבר באַהאַנדלט און אַנאַליזירט, אַדער רירט־אָן, צי אויף וועלכע ער איז בדיוו מרמז.

דער מחבר הויבט־אויף און הויבט־אַרויס די חשיבות פון דער יידיש־שער ליטעראַטור, באַזונדערס פון איר פֿאַעזיע — איר קינסטלערישן וואַוקס, אירע טעכנישע דערגרייכונגען. ער שטעלט זיך אָפּ — און מיט אַ סך קענ־טעניש — ניט בלויז אויף ענינים פון אינהאַלט, כעמאַטיק, תּוך, וויזיע, אי־דייע, געדאַנק, געפיל און שטימונג, נאָר אויך אויף דער ספּעציפיק פון יידיש־שער מאַדערנער פֿאַעטיק — אויף פראַגן פון פאַרם, ריטמיק, נגינה, האַר־מאַניע, טאָן, פּערז־בויו, גראַם, שורה־בויו, אימאַזש, פאַרגרייטונגען, בילדלעכ־קייט, קלאַנג, פאַרב, ניואַנס.

אייניקע וויכטיקע געדאַנקען פון דער הויפט־עסיי פון ביאלאטטאָצקיס בוך איז כדאי אַרויסצושיילן און אויסצוטיילן: רייזנדיק וועגן ח. נ. ביאָליק, ווייטאָן דער מחבר, אָ אָט־דער גרויסער דיכטער האָט זיך „אַריבערגעהויבן איבער אַנדערע פֿאַעטן פון זיין צייט“, ניט דווקא „דורך זיינע כוחדיקע „צער“ און צאָרן־לידער“, נאָר דווקא דורך זיינע „שירי עם“ (פֿאַקס־לידער). וויי־טער — דער מחבר באַטאָנט מיט רעכט: „נאַציאָנאַלער מאַטיוו איינער אַליין פירט אומעטום, אין יעדער ליטעראַטור, צו ענגקייט פון דעם פֿאַעטישן שטח, צו גאווה און צו שאַוויניזם; פירט צו סענטימענטאַליטעט“.

דער מחבר ברענגט אַרויס דעם געדאַנק, אָ אונדזערע יידישע סאַציאַלע דיכטער זיינען אין תּור, אין טיפן זיינען פון וואַרט, געווען אויך יידיש־נאָ־

ציאנאלע דיכטער, אויסדריקער פון די טרוימען און וויזיעס פון די ברייטסטע מאסן פון פּאָלק. ער דערקלערט: „די וואָס מיינען, אַז די סאַציאַלע און רעוואָלוציאַנערע לידער פון די יידישע ערשטע פּאַעטן אין אַמעריקע זיינען ניט יידיש-נאַציאָנאַל, אָדער זיינען גאַר אַ פּרעמדע פּלאַנץ, מאַכן אַ טעות. הינטער זייערע אַלע פּורץ-גדרדיקע אויסרופן, וואָס האָבן רוישיק-יונג — פון געטאָ אַרויס! — זיך געיאָגט צו אַלע פיר ווינקלען פון דער וועלט, שפירט זיך די וואַרעמקייט פון „לאַמיר זיך ניט שעמען מיט אייגענעם בלוט“, שפירן זיך די וואַרעמע פלוסן, וואָס ציען, ציען פון ווייטן עבר, פון ווייטע ערשטיקע יידישע חזיונות“. מאַריס ווינטשעווסקי, דוד עדעלשטאַט, יוסף באַוושאַווער, מאַריס ראָזענפעלד, די פּיאַנערן, אַבות און גרונט-לייגער פון דער יידישער אַרבעטער-דיכטונג אין אַמעריקע, זיינען געווען טיף-נאַציאָנאַל, עכטע וואַרט-זאָגער און פאַרשטייער פון אונדזער פּאָלק. פאַרזעצער פון זיינע שענסטע טראַג-דיציעס — טראַדיציעס פון מענטש-און פּאָלק-גאולה. אַזוי קאָן מען אויך ניט לייקענען, אַז די היינטיקע יידישע דיכטער, וואָס זיינען באַקאַנט ווי פּראַגרעסיווע, זיינען וואַרט-זאָגער פון פּאָלק, געטריי צו זיינע נאַציאָנאַלע בענקשאַפטן, חלומות און שטרעבונגען (אגב, פעלן אין דער עסי פיל נעמען און ציטאַטן פון די לידער פון אַ סך וויכטיקע פּראַגרעסיווע יידישע פּאַעטן, וואָס האָבן גאַר אַ סך געשריבן וועגן אַרעמאָן און גאולה).

דער פּסוק „הבו לרש הרף עושהו“ — ווער עס מאַכט חוזק פונעם אַרע-מאָן, זידלט זיין באַשאַפער, דעם עוזר דלים, הייסט עס, איז אַ גרונט-פּרינציפּ אין דער סאַציאַליסטישער און בכלל אין דער אוניווערסאַל-הומאַניסטישער לערע. לינקאלן האָט זיך, למשל, אויסגעדריקט, אַז דער אויבערשטער האָט ליב אַרעמעלייט, אַ סימן: ער האָט באַשאַפן אַ סך פון זיי. דער הויפט-ציל פון די סאַציאַליסטישע באַוועגונגען און פון אַלע קעמפער פאַר ברידערלעך-קייט און גליכהייט, פאַר לעבן און לעבנס-פרייד פאַר אַלעמען, איז דאָך: אַפּשאַפן זלות. דער גרויסער אַמעריקאַנער סאַציאַליסט-אידעאָלאָסט יהודה-וויקטאָר דעבס האָט געהאַט דערקלערט אין אַ רעדע: „כל-זמן עס איז פאַר-ראַן אַ נידעריקער [אַרעמער] קלאַס, בין איך אין אַט-דעם קלאַס; כל-זמן אפילו איין נפש געפינט זיך אין תפיסה, בין איך ניט פריי“.

ב. י. ביאָלאָסטיאַקי רעדט וועגן דער „אַרעמאָן-געשטאַלט אין דער גאַנ-צער יידישער פּאַעזיע“ (מיין אונטערשטרייכונג, — ב. ג.). אין זיין גוט-האַר-ציקייט כאַפט ער צומאַל איבער די מאַס און „דערהערט אַ מין פּראַפעטיש-קייט“ אויך ביי פּאַעטן פון דער „אין זיך-גרופע. ער שטעלט אונטער אין טלית פון אַרעמאָן-און גאולה-זינגער אויך דיכטער, וואָס דאַווענען געוויינט-לעך בקוים ביחידות און כמעט קיינמאַל ניט בציבור — דיכטער-איכסיסטן, וואָס פּרעדיקן, זאָגן, זינגען, פּראַקטיצירן אינווייניג-אַלס (וועלכער גרע-נעצט זיך מיט עגאָאָיזם אָדער עגאָ-צענטריזם), וואָס מיידן-אויס צו אידענ-טיפיציזם זיך מיטן כלל, וואָס ליידן, נעבען, צופיל פון אהבת עצמם און זיינען צופיל פאַרנומען מיט זייער „פאַר זיך“ אָדער „אין זיך“ אויף צו גע-פינען צייט, וואָרג, ליבשאַפט און ליד פאַר מענטש-גאולה אָדער וועלט-דער-

ליזונגען. די געבראכטע מוסטערן פון זייערע לידער זיינען ווייט ניט כאַ-ראקטעריסטיש פארן טאָן און תוך פון זייער ליטעראַרישער פראָדוקציע. אויך די אַנדערע עסייען אין דעם ווערטפולן בוך פאַרדינען אַן ערנסטע באַטראַכטונג, בעטן זיך מען זאָג זיי ליענען, שטודירן, פון באַזונדערער באַ-דייטונג איז דער טייל אין בוך, וואָס טראַגט דעם נאָמען "דריי טראַגיקער" (משה לייב האַלפערן, אברהם ליעסין און י. ל. פּרץ). דער מחבר גיט אַן אויס-געצייכנטן פּען-פאַרטעט פונעם גרויסן דיכטער-בונטאַר מ. ל. האַלפערן, אַ בייד פון זיין טראַגיק, אַן אַנאָליו פון זיינע לידער, וואָס האָבן געהאַט אַ וויכטיקע וואַספּעזע אויף דעם ווייטערדיקן גאַנג פון דער יידישער פּאָעזיע. ער פּרואווט דערגרונטעווען זיך צו די וואַרצלען פון משה-לייבס בונטאַריש-קייט. פאַראַן אין אַט-דער גרויסער עסיי (50 זייטן) ווערטפולע, געזונטע מחשבות.

איך קאָן אָבער ניט איינשטימען מיטן צוגאַנג, אַז "זיין [האַלפערנס] בונ-טאַרישקייט איז גאַר דאָס רוב געווען אַ וואַגאַבונדישע, אַ מין הפּקר-בראַ-זואַדאַ! ס'איז אויך דאָס רוב געווען אַ בונטאַרישקייט מער פון ריטם, ווי פון אינהאַלט. דערצו איז עס אויך געווען אַ בונטאַרישקייט אַן אַ ציל". דער פּאַקט איז, אַז האַלפערן האָט פּיינט געהאַט דעם רויבער-קלאַס תּכלית שּׁנאה, האָט אין איין צייט געזוכט צוצוקומען צום אַרבעטער-קלאַס, נאָר האָט זיך צו אים פאַרט ניט דערנענטערט.

אַפּטמאַל קומט אַן ב. י. ביאלאָסטאַצקי אין זיינע באַמיאונגען אַפּצושאַצן אַ בוך צו "דרוש". פון די באַזונדערע אַלט-יידישע פיר קריטישע מעטאָדן אין "פּרד"ס" (ראשי תיבות: פּשט, רמז, דרוש, סוד) איז אים אַמנאַענטסטן דער דריטער מעטאָד — דרוש.

אין דער פּרעכטיקער עסיי "אברהם ליעסין" (העכער אַכציק זייטן) ברענגט-אַרויס דער מחבר די געשטאַלט אין דעם ניגון פון אַט-דעם גרויסן נאַציאָנאַלן און סאַציאַלן פּילאָסאָפּישן דיכטער, דעם זינגער פון קדושה פון לעבן און פון "מאַרטירער-בלוט", דעם פּאַעט פון גייסט און גבורה, דעם געשטאַלטער פון רבי עקיבא און פון פאַרשיקטן רוסישן דעוואָלוציאָנער פון 19טן יאָרהונדערט. דער אויטאָר שטעלט זיך אַפּ אויף ליעסינס "ליד פון אויפשטאַנד, רעבעלישקייט, ליד פון טראַגיק", אויף זיין "מאַטיוו פון נאַ-ציאָנאַלן קיום-געראַנגל", אויף זיינע נאַטור-לידער און אויף זיין טיף-טראַ-גישער דיכטערישער פּערזענלעכקייט. אויך אין אַט-דער עסיי ווערט געגעבן אַ פּיינע אָפהאַנדלונג וועגן שפּראַך, פאַרם, ריטם, בילדעכקייט.

מיט באַזונדער-טיפּער ליבשאַפט, פאַרערונג און יראַת-הכבוד איז גע-שריבן ביאלאָסטאַצקיס עסיי וועגן י. ל. פּרץ, יועמען דער מחבר באַצייכנט אַלס "דעם ערשטן טראַגיקער אין אונדזער קלאַסישער ליטעראַטור". דער אויטאָר הערמאַנט מיט רעכט, אַז "פּרץ האָט אונדז — ביי זיין גאַנצן טראַ-גיום — געלערנט נישט אַראַפּצופאַלן אין טאַל פון יאוש". ער באַטאַנט, אַז פּרצעס ריזיקער בייטראַג און אוצר, וואָס ער האָט אונדז געגעבן, איז — דער חלוּם: חלום פון אייביקן שבת, פון לעבן, ליבשאַפט, יונגשאַפט, ניגון,

אויסליימונג — אַ חלום, וואָס קומט צו אונדז דורך זיינע פּערלדיקע קינסט-
לערישע שאַפונגען. די עסיי, געשריבן מיט וויסן, פּאַטאַס, ענטוויאַזם, רופט
צו פּערנען זיך פון פּרצן, שעפּן פון זיינע קוואַלן, צונויפנעמען „פּרצעס בטחון,
פּרצעס יודישע געדולדיקייט און גלויבן אויך איצט, אַז ניט איביק איז די
נאַכט.“

צוסיב מאַנגל אין פּלאַץ וועלן מיר דאָ כאַטש בלויז אויסרעכענען די
אַנדערע דריי אָפטיילונגען :

„אין פּרייד און אין טרויער“ (י. ראַלניק, ד. איגנאַטאָוו, מ. באַרישאַ,
ב. לאַפּין, א. מאַנגערס ניגון) און „צוויי פּראָזאַאיקער פון דעם פּרץ-דור“
(ה. ד. נאַמבערג, י. מ. ווייטנבערג) ; „געשטאַלטן אויף איסט-בראַחוועי“
(צווישן זיי : דר. י. א. הורוויטש, דר. נחמן סירקין, אב. קאַהאַן, ז. לייבין,
ב. באַראַכאַוו, ווידמונג [ליד] צו דר. היים זשיטלאָווסקי, א. ליטוויץ, ליד גע-
ווידמעט צו י. ישורין, ב. טשאַרני-וולאַדעק), און „אין די טעג פון בראשית“
— ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד, עדעלשטאַט, באַוושאַווער, פּרוג.

אַט-די אַדע עסייען אין דעם בוך זיינען געשריבן אין אַ קלאַרן, לוי-
טערן סטיל, צייטנווייז מיטן מעטאָד פון אַ מסביר, אַ פּאַרטייטשער, אַ לעק-
טאָר, מיטן צוגאַנג פון אַ מלמד-זכות און מליץ-יושר, מיט אַ פּראַוו אַרויס-
צוהויבן דאָס בעסטע און קערנדיקסטע ביי די מערסטע שרייבער.

1956

נ. ב. מינקאו

(1958-1893)

1.

אַט־דער אַרטיקל וועגן דעם שעפּערישן לעבנסוועג פונעם אייגנאַרטיקן יידישן דיכטער און ליטעראַטור־קריטיקער נחום־ברוך מינקאו ווערט גע־שריבן מיט טיפן צער: דאָס לעבן פון אַט־דעם פּראָדוקטיוון שאַפּער פון וויכטיקע, וואַגיקע קינסטלערישע ווערק איז איבערגעריסן געוואָרן אין על־טער פון 64 יאָר, אין כאַמע מיט פון זיין פּאַנאַהערבלי, פון זיינע גרויסע אויפֿטוען און פּאַרמעסטן.

קודם: עטלעכע ביאָגראַפישע שטריכן, פאַקטן פון דער לעבנס־געשיכטע פון אַט־דער אינטערעסאַנטער, שאַפּערישער פּערזענלעכקייט, וואָס האָט גע־מאַכט גרויסע בייטראַגן צו אונדזער יידיש־שאַפן ווי אַ פּאַעט מיט אַן אַר־גינעלן טאַן און, דער עיקר, ווי אַ קענער און פּאַרשער פון דער יידישער ליטעראַטור, ווי אַ ליטעראַטור־היסטאָריקער און ליטעראַטור־קריטיקער, עסייאַסט, טעאַרעטיקער פון יידישער פּאַעזיע, האַנגיאַריקער לעקטאָר, דע־רער און פּאַרשפּרייטער פון ליטעראַטור.

נ. ב. מינקאו איז געבוירן געוואָרן דעם 18טן נאָוועמבער, 1893, אין וואַרשע. זיין פּאַטער, משה, איז געווען אַ העברייאישער לערער. אין דער היים פון זיינע עלטערן פלעגט מען רעדן רוסיש. אין 1914 האָט נ. ב. מינקאו געענדיקט אַ רוסישע גימנאַזיע, און איז אין יענעם יאָר געקומען קיין אַמע־ריקע. ער האָט שטודירט מעדיצין אין סאַן־פּראַנציסקאָ. אין 1917 איז ער געקומען קיין ניו־יאָרק. אין 1920 האָט ער גראַדואירט פון דער „ניו־יאָר־קער שול פּאַר יודיס־פרוּדענץ“. ער האָט אַבער קיינמאַל ניט פּראַקטיצירט אַלס אַדוואַקאַט. אַ ליבהאַבער און קענער פון מוזיק, איז ער געווען אַן ערשטער פּידלער אין אַ ניו־יאָרקער אַרקעסטער אין געגעבן מוזיק־לעקציעס, בעת ער האָט שטודירט אין קאַלעדזש. נאָכדעם ווי ער האָט פּאַרענדיקט זיין אַדוואַקאַט־שטודיום, האָט ער זיך פּולשטענדיק געוויימעט דער ליטעראַר־שער טעטיקייט.

אַ לערער אין די עלעמענטאַר־שולן פונעם אַרבעטער־רינג, דערנאָך אין

מיטלשול, און די לעצטע יארן אין יידישן לערער-סעמינאר, איז ער אויך געווען זינט 1946 פראפעסאר פון יידישער שפראך און ליטעראטור אין דער ניו-יארקער „הויך-שול פאר סאציאלע וויסנשאפטן“, פראפעסאר אין דער יידישער שול ביים נאציאנאלן אוניווערסיטעט פון מעקסיקע.

א באגייסטערטער גלויבער אין קיום און כוח פון יידיש-שאפן האט ער צווישן הונדערטער אמעריקאנער יוגנטלעכע, אוניווערסיטעט-סטודענטן, פאר-שפרייט יידיש וויסן און איינגעפלאנצט טיפע ליבשאפט און אכטונג צו דער יידישער שפראך און ליטעראטור. אין אט-די באמיאונגען האבן אים שטארק ארויסגעהאלפן זיין ערוויציע, זיינע ברייטע און טיפע קענטענישן פון דער יידישער ליטעראטור, זיין רייכע פעדאגאגישע דערפארונג, זיין פראפעסארישע ארגאניזירטקייט, זיינע גרויסע פיאיאקייטן אינצושטעלן מעטאד און סיסטעם. אן אומדערמידלעכער, ארבעטזאמער שרייבער און פארשער, אן אמתער מתמיד, איז ער אין משך פון פופצן יאר אויך געווען דער רעדאקציע-סעקרעטאר פונעם חודש-זשורנאל „צוקונפט“ און איז געשטאנען אין דירעקטן קאנטאקט מיט פיל שרייבער. ניט-געקוקט אויף זיין ברייט-פארצווייגטער ארבעט אהם ליטעראט און דערציער, ניט געקוקט אויף זיינע גאר באדייטנדיקע אויפטוען און דערגרייכונגען ווי א בארייכער פון דער יידישער ליטעראטור, האט ער געלעבט אן ארעם לעבן (צוזאמען מיט זיין פרוי, דר. כאסיע קופערמאן, דיכטערין און קריטיקערין). ער האט אלע זיינע יארן שווער געהארעוועט און געוואוסט דעם טעם פון נויט.

זיינע ערשטע יידישע לידער האט מינקאוו פארעפנטלעכט אין דעם זשורנאל „די נייע וועלט“ (נ. י.) אין 1918. א שטענדיקער זוכער פון נייע ליטערארישע פארמען, איז ער (צוזאמען מיט יעקב גלאטשטיין און א. לעיעלעס-גלאבין) געווען א גרינדער און אפירער פון דער דיכטער-גרופע „אין זיך“. צוזאמען מיט גלאטשטיינען און גלאנצן האט ער אָנגעשריבן דעם מאַניפעסט פון די „אינוויכיסטן“, אן אינטראַספעקטיווע ריכטונג אין דער מאַדערנער יידישער ליטעראטור. ער איז געווען אַ מיטערעדאַקטאָר פונעם זאַמלבוך „אין זיך“ (1920), וועלכער עפנט זיך מיטן מאַניפעסט. ער איז אויך געווען מיטערעדאַקטאָר פון די זשורנאַלן פון דער „אינוויכיסטן-גרופע“. ער האט אויך אין איין צייט רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן דעם זשורנאַל „באָדן“.

ג. ב. מינקאוו איז געווען דער מהבר פון די פּאָליגנדיקע ביכער: פּאָ-עזיע: „לידער“ (1924), „אונזער פיעראַ“ (1927), „מסעות פון לעצטן שאַטן“ (1936), „ביים ראַנד“ (1945) און „אַ שטערן בליט“ (1952). ליטעראַטור-פּאָר-שונג, ליטעראַטור-געשיכטע און קריטיק: „סיסטעם און רעלאַטיווקייט אין פּאָעזיע“ (וועגן מיכל ליכט), 1927; „אברהם רייזען“, 1936; „יידישע קלאַ-סיקער פּאָעטן“ (עסייען), 1937; צוויי שטודיעס אָדער מאַנאָגראַפיעס: „אליהו בחור און זיין בבא-בוך“ (1950) און „גליקל האַמעל“ (1645-1724), 1952; „זעקס יידישע קריטיקער“ (1954); „ליטעראַרישע וועגן“ (1955); „פּיאַ-נערו פון דער יידישער פּאָעזיע אין אַמעריקע“, דריי בענד (1956). מינקאָוו

איז אויך געווען דער מחבר פון א לענגערער אפהאנדלונג וועגן דער גע-
שיכטע פון דער יידישער ליטעראטור, וואס איז דערשינען אין דער „אל-
געמיינער יידישער ענציקלאָפּעדיע“.

2.

נ. ב. מינקאו, אן ארטראַ-מאָדערניסטישער פּאָעט, אן אויסטרעטער
פון נייע דיכטערישע וועגן, איז הויפטזעכלעך און קודם-כֹּל געווען אן אינ-
טעלעקטועלער אָדער אינטעלעקטואַליסטישער דיכטער, א פּאַרזשטייער און
פּראַקטיצירער פון דער אינטראַספּעקטיווער טענדענץ אין דער יידישער לי-
טעראַטור. ער איז געווען אַ סך מער אינטעלעקטועלער ווי עמאַציאָנעלער
דיכטער. אַזאַ איז געווען זײַן צוגאַנג צו פּאָעזיע און אַזאַ איז געווען זײַן דיכ-
טונג: דער טראַפּ ווערט געשטעלט הויפטזעכלעך אויפן באַוואוסטזײַק, אויפן
שכל הישר.

אין זײַן עסעי „סיסטעם און רעלאַטיוויקייט אין פּאָעזיע“ (וועגן דעם
דיכטער מיכל ליכט), 1927, האָט מינקאו פּאַרטיידיקט ממש ווי אַן אַדוואַ-
קאַט (און ער איז דאָך געווען אַ ניט-פּראַקטיצירנדיקער אַדוואַקאַט) זײַן שיטה
אָדער טעאָריע פון אינטעלעקטואַליסטישן צוגאַנג צו פּאָעזיע דײַפּוּך דעם
צוגאַנג פונעם עמאַציאָנעלן דיכטער אָדער „זכרון־קינסטלער“. שוין דאַרט
האַט ער טעאָריזירט, אַז פאַרן דיכטער איז נײַטיק צו אינטעלעקטואַליזירן
זײַנע עמאַציעס אָדער גאָר אינגאַנצן באַפרייען זיך פון זײ. די „זכרון־קינסט-
לער“ האָט ער מיט שפּאַט באַצײכנט אַלס „עמאַציע־אימיטאַטאָרס“.

דער אינוויקיטישער טעאָרעטיקער האָט, קענטיק, אין דעם ערשטן
פּעריאָד פון זײַן אומרייפן שאַפן אָנגעווענדט זײַן טעאָריע. פיל פון זײַנע
געדאַנקלעכע, פּילאָסאָפּישע, מחשבהדיקע אָדער גלאַט חקירהדיקע לידער
פון יענעם פּעריאָד זײַנען דעריבער געווען צוריקל אין טעמפּעראַטור, צו-
קאַנטראַלירט און צוריקגעהאַלטן. מען האָט געשפּירט: דעם דיכטערס אינ-
טעלעקט האָט די אויבערהאַנט און צײַמט באַוואוסטזײַניק די עמאַציע, די
שטימונג, דאָס געפיל אין דעם ליד. מינקאו דער ליטעראַטור־קענער, דער
מרבּה־דעה, דער ליטעראַטור־וויסנשאַפּטלער, איז אָפּט פאַרזאַפן דעם וועג
מינקאוון דעם דיכטער און האָט אַרײַנגעבראַכט אַזאַ שטרענגן סדר, אַזאַ גע-
נויע פּרעציוזקייט פון פּערז און עקזאַקטקייט פון אויסדרוק, אַז דאָס ליד איז
אוי־אַרם געוואָרן אָפּגעשוואַכט, אַנעמיש, אומקלאָר, אײַנגעהילט אין אַ געפיל.
דער שאַפּער פון אַט־די לידער האָט זיך אַרײַסגעוויזן ווי אַ „שווערער“ דיכ-
טער, אַ דיכטער פאַר דיכטער, פאַר יודים אָדער יחידים־סגולה.

זײַענער, אויך שרייבער, אפילו קאַלעגן פונעם אײַגענעם בירגערלעכן
לאַגער, האָבן געמאַכט אויסעצוגנען: די לידער זײַנען אומקלאָר, פאַרנעפּלט,
אומפאַרשטענדלעך (אין דער אַרגענטינער „די פּרעסע“ האָט יעקב באַטאַ-
שאַנסקי דעם 7טן אָקטאָבער, 1936, אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל: „נ. ב. מינקאווס
רעטענישן“...).

דער שפרודלדיקער, מעין הנובע'דיקער פאָעט פון דיכטיקן וואָרט זי. וויינפער, האָט אין זיין בוך „ידישע שריפטשטעלער“ (באָנד איינס, ג. י. 1933) אין זיין פּען-פּאַרטעט וועגן ג. ב. מינקאָוון געשריבן אין ווייכות צו זיינע ווערק:

„פּיינע, מוזיקאַלישע שפּראַך, דאָ-און-דאָרטן אָן אימאַזש, וואָס פאַר זיך אַרײַן איז ער שײַן און גײַט אָן עסטעטישן גענוס. אַבער צוזאַמענגענומען איז זײַנס אַ ליד אײַנגעוויקלט אין אַזעלכע טונקעלע שלײערן, אַז עס איז אומ-מעגלעך דאָס צו דערזען. און ווייטער: „איך, וואָס גלויב אין זײַנע פּאַעטישע כוחות, וואָלט געווען מער צופרידן, ווען ער וואָרט אַרונטערגע-נידערט פון זײַן קאַטעדראַע און אָנגעהויבן געבן אַזעלכע לידער, וואָס אויך איך זאָל קענען באַנעמען“ (ז"ו 134-135).

אין זיין „צווישן ביכער און זשורנאַל“, אין אַ קורצער רעצענזיע וועגן מינקאָווס לידער-בוך „אונדזער פּיעראַ“ האָט דער ערלעכער, ערנסטער פּראָג-רעסיווער יידישער ליטעראַטור-פּאַרשער און קריטיקער קלמן מרמר גע-שריבן: „ניט געהערנדיק צו יענע, ווייניקע, וואָס זײַנען ראוי, איז מיר ניט אַלץ פאַרשטענדלעך אין ג. ב. מינקאָווס 48 לידער [126 זײַטן] אין זײַן בוך „אונדזער פּיעראַ“. דאָס איינציקע, וואָס איך זע קלאַר, איז טיפּער יאוש איבער דער אומגעוויסנקייט פונעם זיין“ (אַט-דער „טיפּער יאוש“ האָט אויך שפּעטער באַגלייט דעם דיכטער). מרמר דערקלערט צום שלום פון זײַן רע-צענזיע, אַז ביים דיכטער מינקאָו זײַנען „פּאַראַן אַ סך נײַנס און קײַן אײַנ-ציקער יאָ“... (מאַרגן-פּרײַהײַט, יוני 17, 1929).

דעם דיכטער ג. ב. מינקאָו האָבן אַט-די טענות וויי-געטאָן. ער איז ווייטער געגאַנגען אויף זײַן אייגענעם אינטראַספּעקטיוון וועג, ראַנגלענדיק זיך אין דער זעלבער צײַט פאַר קלאַרקייט פון ביהוד, פאַר לויטערקייט פון אימאַזש. אויף אַט-דעם לאַנגן, שווערן, פּיינפולן וועג פון זוכן דיכטערקייטן אַריגינעלן זעלבסט-אויסדרוק זײַנען געווען אַ סך דורכפאַלן, אַבער נאָך מער דערגרייכונגען. פון „אונדזער פּיעראַ“ ביז די לידער-ביכער „ביים ראַנד“ און „אַ שטערן בליט“ איז אַ ווייטער דיכטערישער מהלך. מינקאָו האָט באַוויזן אַרייַנצושרייבן אַ נײַ, אייגנאַרטיק, כאַטש נאָך אַרץ שווער און צײַטנ-וויי אומפאַרשטענדלעך קאַפיטל אין דער היינטייקער יידישער פּאַעזיע. דערביי האָט ער נאָך אַלץ ווייט ניט רעאַליזירט זײַנע דיכטערישע מעגלעכ-קייטן. די „אינזיכ“יסטישע טעאַריע, וואָס ער איז געווען אײַנער פון אירע הויפּט-שאַפּער, איז, קענטיק, געווען אַ היפשער שטער אויפן וועג פון זײַן פּאַעטישן וואַקס. זײַן ליד איז צײַטנױז געוואָרן אַ מיין סדום-בעטל אונטער דער ווירקונג פון זײַן טעאַריע וועגן ליד אַדער מעטאָד אין ליד. זײַנע פּערוון זײַנען אַפּט געבליבן פאַרשאַסן הינטער זיבן שלעסער, פאַרהילט הינטער זיבן שליערן אַדער הינטער אַ דיקן פאַרהאַנג פון אומבאַגריפּלעכע, אַב-סטראַקטע בילדער און אַפּאַקאַליפּטישע חזיונות, יואָס אַזאָן זיך ניט זען, און פון ווערטער, וואָס אַזאָן זיך ניט צעקײַען אַדער „אײַנבײַסן“.

דער דיכטער, וואָס האָט געפּאָדערט פון זיך און פון ליד בכלל, אַז עמאַ-

ציע, שטימונג זאלן „ליגן אינגעלייגט“, זאלן בלייבן ערגעץ אין שאַטן, אונטער זיין מאַעסטעט דעם געדאַנק, דעם אַר-הערשנדיקן באַוואוסטזיין, דעם אַלרעגירנדיקן כוח-האינטעלעקט, האָט זיך שווער און לאַנג געראַנגלט, ביז ער האָט זיך מיט יאָרן שפּעטער (אין זיינע צוויי ניסטע און לעצטע לידער-ביכער) דערשלאָגן צו מער קאַרקייט פון לשון, פון בילד, פון ווי-זיע, פון שטרעבונג.

אין אַט-די לידער, אין וועלכע דער דיכטער זוכט צו באַנעמען די מורא-דיקע טראַגיק פון אונדזער לעבן, דער עיקר פונעם יידישן פּאַקס-חורבן, ווי אַ רעזולטאַט פון די היטלער-יאָרן, דערשפּירט מען אַ דיכטער אַ מייסטער — אַ פּאַעט אין ראַנגלעניש, אין זוכעניש, אין צאַפלעניש. מען הערט דעם דיכטער טראַכטן, קלערן, מעדיטירן. עס איז פאַראַן אין אַט-די לידער טי-פער ווייטאָג אויפן גרויסן פּאַקס-אומגליק. איובדיקע יסורים שרייען-אַרויס פון אייניקע שטילע, קילע וואָרט-בילדער, פון געמעלן, געצוימט דורך דעם פּאַעטישן אינטעלעקט. אין אייניקע לידער זיינען נאָך די אימאַזשן אַב-סטראַקט, פאַרהוילן ווי אין קבלה; אין אַנדערע בליצט-אויף העלע לויטער-קייט פון וואָרט און בילד: „דער נוסבויס — דערטרונקען אין נאַכט“; „דער נוסבויס פאַרטראַגן אין חלום“, „גוט-אום אַ האַנט, לאַזט צייכנס אויף באַ-שטימטע טירן“; „און שטערן, שטערן שלאָפן אויף די שוועלן“. איר זעט בחוש: „עס גדיט אַ שטערן אין דעם דינעם נעפל“ איבערן דיכטערס ליד, און „סי'היבט זיך אויפוויקלען דער חלום“.

איר האָט דאָ רירנדיקע דיכטערישע וויזיעס, אויפטרײסלענדיקע חורבן-בילדער, אויפשוידערנדיקע טענות, מאַנונגען צום בורא-עולם און — נגינה, מוזיק פון פערז, פון שורה, אייניקע פון אַט-די „קאַפּ-לידער“, לידער פון פאַרנופּט, פון לויטערן שכל, ווירקן, רופן-אַרויס עמאַציעס. נאָך מער: דער ערנסטער לייענער, וואָס מאַכט אַן אַנשטרענגונג צו דערשלאָגן זיך צום תוך און קערן פון ליד, דערשפּירט די באַהאַלטענע עמאַציע פונעם דיכטער גופא:

„די זעאונגען, די רעגנס — רירן ניט. אַלץ פאַרגליווערט.
נאָר ערגעץ-וואו פאַרהוילן, טיף-פאַרהוילן וויינט
און וויינט דאָס האַרץ.“
„דער לעצטער“.

אַדער:

„אַלץ לעבט — ווי ס'וואַלט דאָ גאַרניט ניט געשען
נאָר ס'האַרץ גייט-אויס מיט יעדן אַטעם, גייט אײס, גייט
אויס מיט יעדן הויך“
„אין פעלד“.

פון אייניקע פון אַט-די לידער (28 לידער אין „ביים ראַנד“ און 18 לידער אין „א שטערן בליט“) ווייעט מיט מוראדיקע שטימונגען. עס קלאַגט אַרויס צער, פיין, איר האָט דאָ — רופט זיי: עקספרעסיאָניסטישע — גרוי-ליקע, צערודערנדיקע ביידער פון הרג וחנק, פון אונדזער פּאַקס-אומגליק.

איר האָט דאָ אַן אַ שיעור שרעקלעכע „פאַרדראַכן“, אַ יסורימדיקע, אַנגסט־
לעכע איתב'דיקע אַנקלאַגע:

„דער טויט, אַ זיגלאָוער, אין שאַנדפריידיק הויערן,
באַפאַלט, צעשענדט, צעפייניקט, מיט וויסטער רשעות,
וועמען ס'לאָזט זיך נאָר“
(„לאָזט שטאַרבן“...).

דער דיכטער זעט: „די מערדער אין די ווייכע בעטן“, אַזוי פיל זקנים
הייליקע, אַזוי פיל קדושים, טהורים —

„און ס'שווייגט אַ וועלט. עס ילאַפט אַ גאַנצע וועלט.
איז ווער געבליבן פון דעם לעצטן קאַמער, אויפצומאַנען
וואָס ער האָט געזען?“
(„דער לעצטער“)

און ער רופט־אויס (אין ליד „אומפאַרשטענדלעך“): „די נאַכט ... די
נאַכט וועט אייביק בלייבן ווערנלאָז? דאָס חשכות טוט האָס שטאַרבנדיקע
האַרץ פאַרצערן“. און מיר דערפילן דאָס קלאַפן פון אַ צעבראַכן, פלאַצנדיק
„שטאַרבנדיק האַרץ“ פון אַ האַרץ־קראַנקן דיכטער אַ מקונן.
וועלטן־זענען בליצן־אויף אין צער־פולן ליד שטראַלן, לייכט־פאַסן אַדער
פונקען פון בטחון, האַפּענונג: „... ס'האַט פעגאַס געהלשט ביי דעם חזיר'ס
פיס — ... און ס'הויבט פעגאַס זיך אַ באַפרייטער“ (אין ליד „פעגאַס“).
אַדער:

— און איך — איך הער ווי ס'ווערט די שווערד געשמידט
אין אַקעראַיזן.
(ליד „דער בלינדער“)

דורכן געפל פון טרויער רייסט זיך דורך אַ שטראַל פון ליכטיקן טרוים
און רוף:

„פאַריאָג די טויטע טייכן, פאַרוויש די ימען בלוט,
און בוי דיין לעבן איבער — זאָל עס אויפגיין מיט די
ריינסטע שליאַכן, מיט די ליכטיקסטע געזיכטער“
(„קדמוניש סיגן“)

אַדער: „די נאַכט וועט באַלד, וועט באַלד פאַרגיין“ (אין ליד „די זיבן פאַס־
טעכער“).

באַלד קומט אַבער ווידער דער דורות־אַלטער טיף־ווייטאַגדיקער „פאַר־
וואָס“:

„און דער ביינער־מאַרן, דער אינגעווייך שרייט מיט גאַל:
— פאַרוואָס האָט דאָס דאָ אַלץ געטראַפן — מיט מענטש
און בוים און זאַנג און רינד.“
... פאַרוואָס האָט דאָס אַלץ דאָ געטראַפן? פאַרוואָס?
פאַרוואָס?“

און איר דערזעט : ער, דער אומפארשטענדלעכער (אומפארשטאנענער ?) פאָעט, דער דיכטער־אינדיווידואַליסט, איז פּעסט איינגעקלאַמערט אין טראַג־אגב, שוין אין יענע לידער האָט איר דערפילט, אַז מינקאַוו, דער דיכ־דיציע, אין יידישער פּאַלקס־טראַדיציע, אין יידישן נוסח, אין סאַציאַלן מאַט־טיוו, אין ליד פון די קלאַסישע דיכטער. און איר הערט : ער, דער דיכטער־עסטעט, פלעגט ליב האָבן צו וואַרענען : „עסטעטיק טאָר נישט אויפּעסן די עטיק“ (פון יעקב פּאַטס הספּדר־רעדע ביי דער לוויה פונעם פּריציטיק־פּאַר־שטאַרבענעם טאַלאַנטפולן דיכטער). דער תּוך פון זײַן ליד, דער גאַלדענער קערן, איז געווען : עטיק, חוש פאַר סאַציאַלן יושר, די השפּעה פון דער עדעלשטאַט־ליעסין־רייזען טראַדיציע אין איר טיפ־עטישן זין האָט געמוזט האָבן אַ ווירקונג, ניט־געקוקט אויף אַזע „אין זיך“־באַהעלטענישן און גרייב־לענישן.

שוין אין זײַן פּאַעמע „קיד קאַרטער“ (דער אונטערוועלט־מענטש) אין זײַן בוך „אונדזער פּיעראַ“ האָט דער דיכטער געזען אַט־די באַווער־גע־שטאַט, דעם גענגסטער קיד קאַרטער, ווי אַ קרבן פון סביבה. דער דיכטער האָט שוין דאָן געגעבן אַ רמז אויף זײַן גלויבן אין „והיה באחרית הימים“, אין באַפּרייאונג פון מענטש. ער רעדט שוין דאָרט וועגן דער „גאַרע פון דעם נייעם טאַג“, דער ברמזימדיקער דיכטער־מיסטיקער האָט נאָך פּריער, אין זײַן ערשטן בוך פּאַעזיע, „לידער“, אָנגעדײטעט אויפן בלינדן בעטלער־נביא, וואָס טראַגט ליכט, שפּאַלטנדיק דעם חושך : „אַ בלינדער גייט דער פינצטערניש אַקעגן פּאַראויס“. שפּעטער, אין „ביים ראַנד“, קומט ווידער דעם דיכטערס נביא־וויזיע : „אַ צאַרנדיקער נביא וואַקסט פון פלאַמען־שטראַם“ — דער נביא צאַרנט אויפן שרעקלעכן חורבן, אויפן אומקום פון מיליאָנען קדושים, אויף אַ וועלט מיט הרגים. מיר זעען : „צוויי שאַטנס ביים בלוטיקן שטראַם. ביים יבוק מיט שווייגן שטרייטן : „גאַט און בשר ודם“. די גאַט־געשטאַלט וויזט זיך ווידער אין ליד „ביים אייביקן ברונעם“ (אין אַ שטערן בליט), מיט אַ רוף צום קדוש : „איך וויל מיט דיר אַ נייעם בונד פאַר־שניידן...“ ערגעץ, פילט איר, וואַרצלען אַט־די אין־וואַקן־איינגעהילטע זי־דער — אין די נביאים, אין תנ"ך. פון דאָרט די השפּעה.

שוין אין זײַן ערשטן לידער־בוך „לידער“ (1924) האָבן געצויגן אויפ־מערקזאַמקייט דער סאַנעטן־קראַנץ „אַליין בין איך“ און די סעריע ווילאַנעלן : „צו דער וואָס נענט“.

אין „אונדזער פּיעראַ“ קריגן מיר אָנונגען פונעם דיכטערס אומקלאַרע סאַציאַלע סימפּאַטיעס, טרוימען, זעאונגען. אַט ווי מעגי בוינעט ווערט גע־שילדערט :

„געווען איז זי נעסטן נאָך שטאַלץ, יונג־ברוטיק און ווערביק
און איצט איז זי מאַגערער פלאַנץ
געטראַגן אין זיכער פון שטאַט“.

איר האָט דאָ בילדער פון גרויסשטאַטישער נויט, עלנט, דחקות :

„הורך אלע גאסן פון איסט־טאָי
בראָדיעט אום די אלטקייט פון זיין בלוט“.

איניקע לידער, פערזן, שורות קלינגען כמעט ווי מאַטיוו פון אַ סאָ-
ציאלן דיכטער: „די זאָטקייט פּוילט אין רייכע היזער“; „אויף אַש און
שטויב איז מיין לעבן און מיין טרוים צעשאַטן“; „הונגער האָט אונדז אלע-
מען פאַרשניטן“ — מיט אַ בטחונדיקן אָנזאָג: „און אונדזער נייע שעה
הויבט־אָן צו שטראַלן דורך דעם רויך“. אַט־די „נייע שעה“ רופט זיך אי-
בער מיט דער „גלאַריע פון דעם נייעם טאָג“...

אויך אין מינקאַווס דריטן לידער־בוך „מסעות פון לעצטן שאַטן“ טוען
אַ בליק־אויף שאַרפע אימאַזשן, וואָס אַנטפלעקן דעם דיכטערס וויי, אומעט,
מיטלייד מיטן געפּאָלענעם, באַליידיקטן. די „מסעות“ זיינען „מסעות“ פון
אונדזערע טעג, דערקלערט דער דיכטער. ער פירט „דעם לעצטן שאַטן“
אויף „נייע יסורים־וועגן“.

אין זיין ליד „עֶדֶקטרישע מתיים“ (סאַקאָוואַנעטי) ווייזט דער דיכטער:

„די צוויי מתיים ברעכן־אויף
זייערע מיליאָניקע ליכטיקע הענט
צעוואַרפן ביז די פאַרבאַרגנסטע
בוידעם שוועלן קעלער“.

די צוויי אַרבעטער־מאַרטירער ווערן דאָ וויזאַנעריש פאַרבונדן מיט מי-
ליאָנען מענטשן, מיט מיליאָנען „ליכטיקע הענט“. די צוויי מתיים, די „צוויי
פריידיקע עֶדֶקטרישע מתיים“ — לעבן. זיי טראַגן התהבית און התרוממות
אין פּאַלק.

דאָס שלוס־ליד אין דעם בוך „אונדזער פיעראַ“, אַ סימבאָליש ליד, ענ-
דיקט זיך מיט די פּיל־זאָגנדיקע, רופנדיקע שורות:

„פון ווייטסטע זעגעלען יעדע שטימע
צינדאָן מיט שענסטן לעבן־גלוט“.

ווי געזאָגט, איז די לעקסיק אין מינקאַווס לידער מערסטנס אַ שווערע, אַן
אַבסטראַקטע, און די בילדלעכקייט איז פול מיט טונקלייטן פון אַ ביקר-
העמשות. און דאָך הויערט איבער אַ היפשער צאָל פון די לידער (אין זיינע
צוויי לעצטע ביכער פּאָעזיע) דער צויבער פון מוזיק און מאַלעריי. פאַרטיפט
זיך, זייט אַזוי גוט, אין אַט אַזעלכע שורות, שורות בילדער, שורות מוזיק
(פון באַזונדערע לידער):

„אין שקיעה־פאַרבן ליגט דער טייך, ..
ליגט אַ שטאַרבנדיקער“.
.. דער טייך איז מיט שקיעה פאַרציגן“.
... אַ שטערן בליט אין לערן שיער,
און גייט־אויס אין די פאַרטאָגן“.
... דאָס ספר ליגט נאָך דאָ אָפן.
דורך שייטערס, און אויוונס, און בלוטיקע סופן“.

לאַנג און טיף פאַרקריצט אין זכרון וועט בלייבן אַט-דאָס מוראדיק סימ-
באַליש בילד פונעם הרוג (אין ליד "ביים אייביקן ברונעם") :

„און די זון גייט-אויף, און דער טאָג קומט-אַן.
האַט מען געהערט דאָ תחנונים ?
אונטער די תורבות ליגט דער הרוג
ביים ראַנד פון טיף-טיפן ברונעם“.

איז דאָס צערעבראַלע פּאַעזיע, מוח-פּאַעזיע ? שווער צו זאָגן. קלאַר איז,
אַז אַזעלכע בילדער טויכן-אויף פונעם „טיף-טיפן ברונעם“ פון דיכטערס
אינטואיציע, פון זיין אונטערבאַוואוסטזיך, פון זיין כוח הדמיון, פון זיין וועלט
פון פאַנטאַזיע. קלאַר איז, אַז פאַרטיפנדיק זיך אין זיינע פּערזן, דערהערן מיר
פון נאַענט און פון ווייט דעם „מילדן רויש פון בליענדיקע לידער“...
ביטערער, פינצטערער יאוש „אין טעג פון אומגלויבן“ :

„פון ניט-דערווייטע טרערן שרייט אַ מאַנונג —
שוידערדיק און שטום“.

אפילו די אליהו הנביא-געשטאַלט, וואָס פאַרנעמט אַזאַ אַנגעזעען אַרט
אין דער יידישער פּאַעזיע, ווי דער ברענגער פון טרייסט און יום-טוב און
אַרעמע שטיבער, אין היימען פון פיין און גויט, דערשיינט דאָ (אין מינקאָוס
ליד „אליהו הנביא“) דורכגענומען מיט יאוש, צוזעענדיק די שוידער-בילדער
פון יידישן פּאַקס-הורבן :

„און אַט — אַ שלידער דעם יאַק
און אויסגעפלאַצט אין געוויין“.

„מיינע טרערן, וואָס קיינער זעט ניט“ פינקלעך-אַרויס אפילו צווישן די
אומקלאַרע, מטושטשע בילדער.

דער טראַגזום, די וועלט פון וויי און טרויער, פון חורבן און גיהנום-
ליידן קריגן אין דעם דיכטערס וויזיע אַ מוראדיקן לבוש : „טויטע שטערן“,
„טויטע נאַכט“, „טויטע שאַטנס“, „טויטע וועלט“, „טויטע וואַסערן“ — טויט,
אומקום, יאוש.

איר הערט אַ וואַריאַציע פון טענער — און דאָך איין טאָן, דעם מינאַרן,
שטילן טאָן פון טיפן פעסימיזם. איר זעט אַ פאַרשיידנאַרטיקייט פון פאַרבן
— און דאָך איין פאַרב : טונקלקייט, דעמער, בינ-השמשות, אַדער נאַכט-
אומעט. איר צוויפלעט קיינמאַל ניט אין דעם דיכטערס אויפריכטיקייט. איר
האַט זי שוין דערשפירט אין זיינע סאַמע ערשטע לידער. למשל : אין זיין
ליד „שטילע טענער“ (אין דער זאַמלונג „אין זיך“, 1920, אין וועלכער עס
זיינען פאַרטראַטן אַכט דיכטער), וואָס ענדיקט זיך מיט די קלאַרע, טרויער-
פולע שורות :

„און דו, מיין בענקשאַפט, וועסט פאַרפליען ערגעץ-וואו
מיט צעפליקטע פליגל“.

אגב, שוין אין יענע לידער האַט איר דערפילט, אַז מינקאָוו, דער דיכ-

טער פון אינטעלעקטועלן ליד, איז אין תוך אויך עמאציאנעל, א שאפער פון „געפיל-פאָעזיע“. אין זיין ליד „אין דער פרעמד“ (פון יענעם פעריאד) רופט ער אויס :

„אין האָב אַ האַרץ,
וואָס וואַכט פאַר אייך,
וואָס וואַכט פאַר מיר.“

דער דיכטער איז אָבער אַלץ מער געבליבן איינגעשלאָסן אין זיך. איז געגאנגן לירט פון רוישיקן, שטורמישן לעבן פון סאָציאלע פראָבלעמען. ער איז געגאנגן גען צו זיך, אַנשטאָט דורך זיך צו דער סאָציאלער ווירקלעכקייט. תוהו ובוהו אָדער כאָאָטישער צושטאַנד אין לעבן, אין דער סאָציאלער רעאַליטעט, מיינט ניט, אַז אויך אין פּאָעטישן אויסדרוק מוז זיך באַקומען תוהו ובוהו. קלאַר באַנעמען, פאַרשטיין און דערקענען די ווירקלעכקייט העלפט דעם קינסטלער דערקלערן זי. אמתע קלאַרקייט פון געדאַנק און געפיל מוז פירן אויך צו קלאַרקייט פון דיכטערישן אויסדרוק.

פיל פון נ. ב. מינקאווס יחידישע, קאַנצענטרירטע, אויסגעחלומטע ליר-דער זיינען ממש מוסטערן פון דער „שול“ אָדער ריכטונג אין דער קונסט, וואָס איז באַקאַנט אַלס סור-רעאַציוז. צי דאָ האָבן געווירקט די השפעות פון דער פראַנצויזישער סור-רעאַליסטישער פּאָעזיע איז שווער צו זאָגן. איר האָט דאָ קודם-כל, אַ חלומות-וועלט, שאַטנס, חושך, שטיקער חלומות, שלאָף, דרעמלענישן, דוכטענישן, ניט-דאָאיקייטן, „קאַשמאַרדיקע זעאונג“, מיסטיק, מעטאָפיזישע מעטאָפאָרן, טונקל-קעלערדיקע פאַנטאַסטישע בילדער, „יושבי-חושך“דיקע ווערטער, מרה שחורה-פאַרבן, פאַרוועבט מיט טרויער-שטימונג-גען, איכה-טענער און אַבל-אימאַזשן. דער דיכטערישער וועג פירט דאָ פון באַוואוסטזיניקן שאַפן צו אונטערבאַוואוסטזיך, צו חלום און האַלב-חלום, צו „נים ולא נים“, צו חלום-בילדער אָדער שאַפן-בילדער — צו „חלומען ביז אויסגיין“. וואָר און חלום, אידיע און ווירקלעכקייט לעבן בערבחביה, מיטן זיך אויס.

דער דיכטער בעד-חלומות פאַרבינדט אָפט דורך אומרעאַלע אימאַזשן דאָס נאַטירלעכע מיטן איבערנאַטירלעכן, דאָס שכדדיקע מיטן למעלה מן השכלדיקן, דאָס לאַגישע מיטן אירראַציאָנאַלן, עלעמענטן פון אונטערבאַ-וואוסטזיין מיט עלעמענטן פון באַוואוסטזיין, „ברעקלעך פון אַ חלום“ מיט „ברעקלעך פון אַ רעיון“.

אַט זיינען אייניקע בישפילן (פון זיינע צוויי לעצטע לידער-ביכער) :

„... בין איך הען וואָך ? ווי טיף-פאַרבאַרגן סטרופט די
נאַכטוואַנדלישע וואָר.“
(צו אַ יידישער טאַכטער פון פּוילן)
„געווען איז עס — אומגליקלעכער און וויסטער חלום.
און איצטער אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכע און קלאַרע וואָר.
... געווען איז עס — איממעגלעכע און וויסטע וואָר.“

איז דאָס אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכער און קלאַרער חלום?
 („גיהינום-טירן“)
 ...איז דאָס דען די וואָר? איז דאָ דען אַ וואָר?
 אַז וואָר איז אַ חלום, און חלום איז טרוים.
 („צוויי טויבן“)
 ...אַט איז דער טייך, דער זעלבער — ווי יעטומעדן מאַל אין
 חלום.
 („אין פעלד“)
 ...וואָס טיפער אין די דורות — אַלץ לעבעדיקער אַלע
 חלום-גראַזן.
 („קדמוניש סייגן“)
 ...עס איז אַ חלום...ניין, עס איז אַ וואָר: אייביקייט און אין
 סוף וואַכט דאָ, וואַכט אין יעדן שלאַף.
 („דער ברודער“)

אַט-די ניט-צוגעמגלעכקייט פונעם דיכטערס סימבאָליזם, פון זיינע ווייטע
 אומקלאַרע אָנונגען און „וויילדע זעאונגען“ (זיין אויסדרוק), האָט עדות גע-
 זאָגט אויף גוואַלדיקער איזאָלירטקייט, אַפגעריסנקייט פונעם לייענער, פון
 לייענער-קרייזן. ווי געזאָגט: די טענות וועגן דער אומפאַרשטענדלעכקייט
 פון פיל פון זיינע לידער האָבן דעם דיכטער פאַרשאַפט צער. אין זיין ליד
 „אַן ענטפער“ האָט ער זיך ווי „פאַרענטפערט“ און אויסגעדריקט זיין ווייטאַג:

...דו שרייבסט, אַ קלאַרקייט איז דער עיקר.
 מיך מאַטערט אויך דער דאָזיקער געדאַנק...

און דער דיכטער פאַרענדיקט זיין ליד מיט אַט-דעם זעלבסט-אַנטפלעקנדיקן
 קרעפטיקן פערז.

„און דאָך — מיין מי איז גרויליקאיינוואַם, פונקט ווי
 איך אַליין.
 איז מיין מדרגה קלאַרקייט — אַזוי גידעריק אין תהום?
 מיין יעדער טאַג פון גסיסה — איז דורשט צום מקור
 פון דעם מיין,
 מיין יעדע נאַכט איז אַנטסטן, געמינטערט פון
 אַ ווייטן דורות-שטראַם.“

נ. ב. מינקאוויץ דיכטערישע קרעדאָ און פיזיאָנאָמיע ווערן אויך אַרויס-
 געבראַכט אין זיין אַרטיקל „וועגן מאַדערניזם און וועגן פאַעזיע“ („צוקונפט“,
 דעצעמבער, 1957) — אַ שמועס מיטן דיכטער און קריטיקער אברהם טאַ-
 באַטשניק פאַר זיין רעקאָרדירטער אַנטאָלאָגיע „די שטים פון יידישן פאַעט“.
 קודם: אַ שטיקאָווער פאַקט: מינקאוויץ דער אינטעלעקטועלער פאַעט, האָט
 אין יענעם שמועס אונטערשטראַכן: „מיר דאַכט זיך, אַז קונסט איז אין
 גאַנצן אַן עמאַציאָנעלע טעטיקייט“; „פאַעזיע איז אַן איראַציאָנאַלער ענין.
 איך גלויב נישט, אַז אינטעלעקטועלקייט שפּילט אַ ראלע“. דאָס איז בפירוש
 אַ צייכן פון דער ירידה פון בירגערלעכן אינטעלעקטואַליזם אין אונדזער צייט.
 ענטפערנדיק אויף טאַבאַטשניקס פראַגן אין שייכות צו זיין אייגן שאַפן,

האָט מינקאָוו דערקלערט: „איך האָב נאָך קיינמאָל ניט אָנגעשריבן אַ ליד, סיידן איך האָב געזען די בילדער. איך אָן זיי. איך פיל זיי. אָבער איך מוז זיי דערזען בולט. ווי אַפּאָקאַליפּטיש די בילדער זאָלן ניט זיין, ווי חלומדיק זיי זאָלן נישט זיין, ווי פּאַנטאַסמאַגאָריש — מוז איך זיי זען, אין זייער טיפּן באַטייט. אזוי, אַז איך לעב מיט אַ ליד גאַנץ פּאַנג. און אויב ניט לאַנג, איז זייער אינטענסיוו, אינגאַנצן פּאַרכאַפט דערפּון, פּאַרחושט... און ווען איך זע דידאָזיקע בילדער און איך פיל, אַז איך קען זיי מער נישט טראָגן אין זיך, מוז איך זיי אָנשרייבן.“ און ווייטער: „איך האָב, ל'משל, אַלע מיינע לידער געשריבן — אין שלאָף. וואָס הייסט געשריבן אין שלאָף? איך האָב שלאָפּנדיק געטראַכט וועגן זיי. איך האָב זיי געחלומט. די חלומות האָב איך אין זיך אַרוםגעטראָגן, אפילו ווען איך בין געווען וואַך.“ איז אפשר דאָס טיילווייז אַ שריט צו דער אומפאַרשטענדלעכקייט פון פיל פון ווינע לידער. דורך מינקאָוו פּינף לידער-ביכער אַנטפּלעקט זיך אַן ערנסטע, פּאַר-טיפּטע שעפּערישע פּערזענלעכקייט פון אַ „גרוידיק-איינזאַמען“ דיכטער. נאָך גרעסערע דערגרייכונגען האָט מינקאָוו פּאַרצייכנט אין דעם געביט פון יידישער ליטעראַטור-פּאַרשונג און ליטעראַטור-קריטיק. דערויף זאָגן עדות די אויבן-אויסגערעכנטע ווערק פון גאַר אַ גרויסן פּאַרנעם. די באַדייטנדיקע אויפטוען און בייטראָגן פון נ. ב. מינקאָוו דעם ליטעראַטור-פּאַרשער און קריטיקער — זיינען אַ באַזונדער, גאַר וויכטיק קאַפיטל.

אַקטאָבער, 1958.

ברוך גלאזמאן

(1893-1945)

ברוך גלאזמאן — "לענדער און לעבנס" (די געשיכטע פון א משפחה אין אמעריקע און אין טאוועט רוסלאנד). ראמאן אין צוויי בענד, און פיר טיילן. פארלאג "לאנדסמאנשאפטן".

ברוך גלאזמאנס נייער ערשט־דערשיינענער ראמאן "לענדער און לעבנס" — זיין 1919 צונאנטער בוך — איז, אן צווייפל, א ווערטפולער בייטראג צו אונז־דער ליטעראטור. סיי לויט זיין אידיאישן און טעמאטישן פארגעם, סיי לויט זיינע קינסטלערישע דערגרייכונגען, איז אָט־דער בוך אַ וויכטיקער וועג־צייכן אין דעם אויטאָרס שעפּערישער טעטיקייט און אַנטוויקלונג. פאַרדינט זיכער אזאָ ראַמאַן אַ דעטאַליזירטן קריטישן אַנאַליז. מיר האָ ווילן זיך הויפּט־זעכלעך אָפּשטעלן ניט אויף דעם ווי אַזוי, נאָר אויף דעם וואָס — ניט דע־רויף ווי אַזוי די טעמע ווערט באַהאַנדלט אינעם בוך, נאָר אויף דער טעמע גושא, אויפן אינהאַלט, אויפן סיפור־מעשה, וואָס ווערט איבערגעגעבן אי־נעם בוך.

צוויי לענדער נעמט־אָרום דער ראַמאַן — רוסלאַנד (די פאַר־רעוואָלוציאַנערע און נאָך־רעוואָלוציאַנערע) און אמעריקע. די האַנדלונג הויבט זיך אָן באַלד פאַר דער וועלט־מלחמה, אין אַ קליין שטעטל אין פּאָלעסיע. די סביבה איז אַ ייִדישע; אַ שטעטל, ווי אַלע אַנדערע פון דעם מיטן, אין דער גרויסער רוסלאַנד — די מערסטע איינוואוינער ווייזן זיך אין נויט, טרוי־מען וועגן אַ בעסער לעבן. פיל פון זיי — לופט־מענטשן און גלאַט אַרעמע האַרעפּאַשניקעס, וועמען עס איז שוין נמאס דאָס בידנע, געמוטשעטע לעבן — הויבן־אָן חלומען וועגן עפעס אַנס — וועגן ווערן רייך איבער נאַכט, וועגן אַוועק אין די ווייטע לענדער און קומען צוריק אַנגעשטאַפטע מיט גאַלד, אָט ווי דער פאַרשוין קאַרפּל, וואָס איז צוריקגעקומען פון יענע ווייטע מדינות, האָט פשוט געבראַכט אַ מאַיאַנטעק און גענומען זיך "סטראַיען" סאַמע אינ־מיטן שטאַט.

אין אָט־דער סביבה זעען מיר פאַר זיך דעם שוויטער בונעם — דעם הויפּט־העלד פונעם ראַמאַן — מיט זיין ווייב סטערע און זייערע צוויי קינדער וויגדער און טאַמאַרע. בונעם — אַ קרעפטיקער, מגושמדיקער יונג, אַ טעמפּער פאַרשוין מיט אַן "אַקסישן קאַפּ" — נעמט זיך אַריין אַ מאַנקאַליע אין קאַפּ אַריין: ער מוז פאַרן קיין אמעריקע; ער מוז דאָרט אומבאַדינגט

רייך ווערן. צוריקקומען און זיך נעמען „סטרײַען“ אַ גרויסן מויער אויפן באַרג. ער האָט דווקא פּרנסה אין שטעטל. ער איז תמיד פאַרוואַרפן מיט אַרבעט. זיין ווייב פאַרדינט אייך ניט שלעכט אויפן מאַרק, ביי איר רונדוקל מיט אַלטן שוכוואַרג (שקראַבעס, וואָס דער מאַן פאַרריכט). אַבער אין בור נעמען צעוואַקסט זיך אַלץ שטאַרקער זיין גייציקייט און געלט-דורשט, און זיין באַשלוס אַוועקפאַרן אין דער „גאַדענער מדינה“. און ער גיט זיך אַליין צו מוט: „אויב קאַרפּל פאַרך האָט געקענט מאַכן דעם קונץ, וועל איך עס אַוואַי קענען“.. סטערע, אַ געזונטע, גבורהדיקע פּאַלקס-פּרוי — אַ סאַלדאַטקע, נישט קיין יידענע, ווי דאָס שטעטל פּלעגט זי רופן — האָט שטאַרק ניט געוואַלט בלייבן אָן דעם מאַן. זי האָט געפרוּווט ווירקן אויפן מאַן — ס'האָט ניט געהאַלפּן. בונעם איז אַוועק קיין אַמעריקע.

אונדזער העלד ווערט אַ האַרלעמער תושב. ביסלעכווייז אַהונט ער זיך איין. ער עפנט אַ שוסטער-שאַפּ. עס הויבט אים אָן גיין בעסער. עס ווערט אַלץ מער „זיין אַמעריקע“. ער אַרבעט זיך אַרויף. ווערט אַ גאַנצער „אַל-ראַיטינק“. זיין באַנק-ביכל ווערט אויך פעטער. בונעם שיקט איינע אַלץ אַפּטער געלט אַהיים צו זיין ווייב סטערע — זאָל זי הייסט עס. פאַר אַט-דעם געלט קויפן אַ פּלאַץ אויפן באַרג אין שטעטל, וואו ער זאָל קענען איינבויען אַ פּאַלאַץ אַ גאַנצן, ווען ער וועט צוריקקומען. אַט פאַר דעם צוועק — פון „סטרײַען“ דעם מויער — שפאַרט ער דאָך געלט אין באַנק.

אין סטערען — דער שטילער און שווייגנדיקער פּרימיטיווער פּרוי — איז געוואַקסן אַלץ מער דאָס געפיל פון פאַרדרוס און ביטערקייט. בונעם געלט האָט זי ניט פאַרנוצט; אַוועקגעלייגט דאָס אין אַ זייט. פאַרבאַהאַלטן; אַליין געפלאַגט זיך מיט די אונטעריוואַקסנדיקע קינדער, און שווייגנדיק גע-טראַגן איר דאָליע. דעם מאַן פּלעגט זי ענטפּערן קורצע, פרעמדלעכע, קאַלטע בריוו: „געדאַנקט פאַרן געלט, געמעלדעט, אָו וויגדער איז שוין אַ וואַקסי-קער בחור און טאַמאַרע בליט ווי אַ רויז, און זיך קיינמאַל ניט באַקלאַגט אויף איר לאַגע. פאַר בונעמען איז דאָס אַלץ געווען שווער צו באַנעמען. ער ווייסט איין זאַך: זיין הויפט-ענערגיע דאַרף ער ווענדן אויף „אַרויפאַר-בעטן זיך“. ער כאַוועט אַלץ ווייטער זיין טרוים: ער וועט קומען אַהיים אַ גביר און וועט האָבן אַ מויער אין שטעטל.

דערווייל — הויבט זיך אָן דער בלוטיקער מבול: עס ברעכט-אויס די וועלט-מלחמה. לענדער און פעלקער גייען אַפּ מיט בלוט. אויך בונעם פאַ-מיליע גייט-דורך אַלערליי גרויזאַמקייטן און אומגליקן. אַלע פאַרבינדונגען צווישן בונעמען און זיין ווייב-און-קינדער ווערן איבערגעריסן. בונעם האָט זיך זיינע באַגרענעצטע „גשמיותדיקע“ פּריידן, און דער עיקר: זיין באַנק-ביכל ווערט אַלץ געשוואַלענער. ער ווערט גאַר עפעס מער חשובּ ביי זיך אַליין אין די אויגן. אין מיט דער נאָה — וואַקסט די העה. בונעם, דער שווערער קאַפּ, ווערט אַ חשובּ אין זיין לאַנדסאָמנשאַפט-סאָסאַיעטי. און ווען די צייט קומט און פון אַמעריקע הויבט מען אָן שיקן הילף פאַר די אויסגעהונגערטע און קריגס-געליטענע אין אייראָפּע, און „דעלעגאַטן“ הויבן

אן פארפלייצן די רוישישע שטעטלעך — ווער מיט געלט, ווער אויף ארויס-
צונעמען פאמיליע קיין אמעריקע — ווערט אויך בונעם דערוויילט אלס דע-
לעגאט צו זיין שטעטל.

אבער דאָ קומט זיין גרעסטע אַנטוישונג אין לעבן און צוזאַמען דער-
מיט דאָס סאַמע שטויבענדיקסטע, ניט־פאַרשטענדלעכע פאַר אים, בונעמען,
ביי וועמען אמעריקע איז באמת אַ גליקלעכע מדינה. ניט ביים ווייב, ניט
ביי די קינדער קריגט ער אַ טראָפּן וואַרעמקייט. זיי ווערן גאַרניט גערירט
פון דעם אמעריקאַנישן געלט־גלאַנץ און בליאַסק. זיי ווילן אפילו ניט צו-
לאָזן דעם געדאַנק וועגן פּאַרן מיט אים קיין אמעריקע. זיי זיינען אים פרעמד.
ער איז זיי פרעמד. דאָס אָפּגעפרעעטע פנים פונעם אמעריקאַנער אַלאַיט־
ניק, זיין זאַטע צופרדינקייט, זיין גרויסהאַלטן זיך מיט די אָנגעזאַמלטע דאָ-
לאָרן רופט־ארויס כמעט אַ ווידערגעפיל ביי סטערען און אירע קינדער. זיי
האַבן דורסגעמאַכט אַלע צרות פון בירגער־קריג און פּאַנאַמען. פאַר זייערע
אויגן האָט אויפגעלויכטן די גרויסע אַקטאַבער־רעוואָלוציע. איצט זיינען זיי
פרייע, גלייכע בירגער. די פרייהייט, וואָס דאָס לאַנד האָט אין בלוט דעראַ-
בערט, איז זיי איצט זיסער פון אַלע מעגלעכע „אמעריקאַנער גליקן“. זיי
ווייסן איצט ווי צו שעצן אַרבעט און דעם חענטש פון אַרבעט. עס עקלט
זיי איצט פון גייעקע געלט־מאַכער.

בונעם קאָן דאָס אַלץ ניט באַנעמען. זיין מוח קאָן דאָס ניט באַגרייפן.
רעוואָלוציע, איר כוח, איר ווירקונג, די ענדערונגען, וואָס זי האָט אַריינגע-
בראַכט אין דער פּסיכאָלאָגיע פון מענטשן, — דאָס אַלץ איז אים פרעמד.
פאַרוואָס זאָל זיין ווייב גיכער וועלן האַרעווען אויפן פעדל, איידער פּאַרן מיט
אים אין קאָלאַמבוסעס לאַנד און לעבן אַ פעט לעבן, — דאָס קאָן ער בשום
אופן ניט פאַרשטיין. אַלץ איז אים אַזוי מאַדנע: סטערען איז גאַר, דוכט
זיך, ליבער דער, ווי רופט מען אים דאָרט, קאַלווירט (לאַנדווירטשאַפּטלעכער
קאַלעקטיוו), אייזער דער מאַן מיט די אמעריקאַנער דאַלאַר. און פון וויג-
ייער, דעם קאַמוניסט, איז דאָס אָפּגערעדט. און אויך דער טאַכטער טאַמאַרען
איז בונעם פרעמד. בונעם חנפעט זיך אפילו צו סטערען, זיין אייגן ווייב, ער
לאַשטשעט זיך, שאַרט זיך צו איר, זאָגט איר צו גאַלדענע גליקן — אַבער
עס העלפט ניט. עס ציט זי צו איר אַרבעט אין קאַלווירט.

אַזוי־אַרום איז דער נאַמען פונעם בוך — „לענדער און לעבנס“ — ניט
קיין פרעטענציעזער, נאָר אַ באמת־באַרעכטיקטער. פאַר אוינדערע אויגן
גייען טאַקע דורך לעבעדיקע שילדערונגען פון צוויי דורכאויס־פאַרשיידענע
לענדער — אמעריקע און סאָוועטן־לאַנד — און חענטשן, לעבנס גאַנץ פאַר-
שיידענע: מיט אַן אַנדער סביבה, מיט אַן אַנדער צוגאַנג צו זאַכן, מיט אַן
אַנדער געדאַנקען־גאַנג. פון איין זייט: דער טעמפער פאַרשוין בונעם, וועל-
כער איז נאָך מער פאַרטעמפט געוואָרן, פאַרדאַלאַריזירט געוואָרן אין אַ
סביבה, וואו דער דאַלאַר איז איבער אַלץ — בונעם מיט זיינע פאַרגעניגנס
(אַ באַנק־ביכל, כבוד און סאָסאַיעטי, מואוויס, וויבער), פון דער צווייטער זייט:
סטערע און אירע קינדער. אַ פולשטענדיקער איבערברוך אין לעבנס־באַנעם

פון מענטשן. גייסט פון קאלעקטיוויזם. נייגעבוירענע מענטשן אדער מענטשן אין איבערדערציאונג. סטערע (אויסגעצייכנט געשילדערט) שטייט פאר אונדז ווי דער פראטאטיפ פון דער נייער סאציאליסטישער פרוי. איר איז ליב און אייגן דער קאלעקטיוו, וואו זי ארבעט. איר ארבעט טוט זי געטריי און איי-בערגעגעבן. פון איר אטעמט מיט סאָוועטישער פשוטקייט און געזונטקייט — דער אַטעם פון דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע, און אירע קינדער — דער צויעגענע אין נייעם גייסט — איז ליב דאָס סאָוועטישע, ליב דאָס לאַנד, וואָס בויט דעם סאָציאַליזם. און צוזאַמען לייגן זיי צו אַ האַנט צו אַט־דער בויאונג. אַט־דער צוגאַנג פאַטופיעט זיך ניט אין בונעם פאַרפעטעוועטן מוח. אַ פּרעמדער קערט ער זיך אום צוריק אין זיין דאַלאַרן־סביבה, וואו ער פילט זיך פיל היימישער. אויף אייביק פאַרלאַזט ער זיין בלוט־און־פלייש, וואָס איז פון אים אָפּגעפּרעמדט געוואָרן.

עכט־רעאליסטיש באַקומט זיך אין ראַמאַן די שילדערונג פון בונעם דירעקטער סביבה: זיינע לאַנדסלייט, די מיטינגען פון זיין ברענטש, און דער עיקר די פּסיכאָלאָגישע שילדערונג פון דעם טיפּ בונעם גופא: אין זיין פולער באַגרענעצקייט און טעמפּקייט, מיט זיינע האַפּענונגען און הילומות, השגות און פאַרגעניגנס, מיט זיין ניט קענען באַנעמען דאָס נייע אין לאַנד פון דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע. קינסטלעריש־געלונגען און אינטערעסאַנט איז די שילדערונג פונעם איבערברוך אינעם לעבנס־גאַנג און וועלט־באַ־נעם פון די יידן אין די שטעטלעך פונעם נייעם רוסלאַנד (עס קומט־פאַר אומגעפער אין די יארן 1922-1933). עס פאַרשווינדן די לופט־פּרנסות, דאָס שטעטל הויבט אָן איבערגעבויט ווערן. די יוגנט ווערט אַלץ־מער אַרייַנגעצויגן אין דער אַרבעט פון קאלעקטיווע ווירטשאַפטן.

„לענדער און לעבנס“ איז ניט נאָך אַ בוך — דאָס איז אַ ראַמאַן, וואָס וועט פאַרנעמען אַן אַנגעזעען אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור. עס איז קיין צווייטע ניט, אַז ער וועט אַרויסרופן אַ גרויסן אינטערעס צווישן ברייטע קרייזן יידישע לייענער.

פּעברואַר 21, 1937

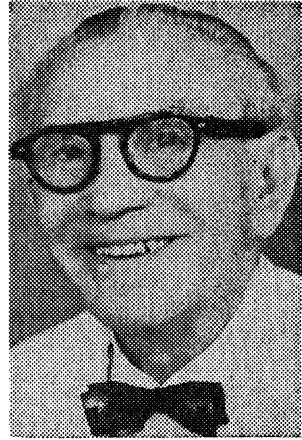

סעם ליפצין

(געבוירן אין 1893)

(סעם ליפצין: „אַמאָל איז געווען“)

(ניו-יאָרק, 1951)

1.

„אַמאָל איז געווען...“

אַמאָל איז געווען אַן אַרעם ייִדיש ייִנגל, אַ שניידער בן שניידער. פֿון נעם יונג־פֿאַרשטאַרבענעם פֿאַטער האָט דער יתום געקראָגן בירושה אַ טיש — אַ שניידער־טיש. אין עלטער פֿון פֿערצן יאָר, אין 1909, האָט ער זיך גע־זעגנט מיט זיין מוטער, ברידער און שוועסטער, מיט זיין שטעטלע ליפסק — און איז געקומען קיין אַמעריקע.

דער פֿערצן־יאָריקער בחור און זון פֿון דער ייִדישער אַרעמשאַפט האָט מיט זיך מיטגעבראַכט: אַ וואַרעם, מענטשלעך האַרץ; אַ פיינע תּפֿיסת־עין; אַ חוש פֿאַר הומאָר; אַן ערלעכע, קליין־שטעטלשע גאַאויטעט; אַ טראַדי־ציע פֿון עכטער אַמכאַדיקייט, פֿון אַמכאַ שער־און־איין... אַט־די אַלע „גוטע זאַכן“ זיינען אים שפּעטער שטאַרק צונויף געקומען, ווען ער איז געוואָרן אַ שרייבער.

דער „גרינער בחור“ איז באַלד אַריינגעטראָטן אין „אוניווערסיטעט“, דאָס הייסט, אין די פּינצטערע שוויץ־שפּער פֿון יענער צייט. צוזאַמען מיט זיינע שווערע, ביטערע דערפֿאַרונגען פֿון אַן עקספּלואַטירטן אַרבעטער אין די שניידער־שפּער, איז אויך געוואָקסן זיין קלאַסן־באַוואוסטזיין. ער איז געוואָרן אַקטיוו אין העלפֿן אַרגאַניזירן די אומאַרגאַניזירטע אַרבעטער. ער איז געוואָרן אַ יוניאָן־טוער, שפּעטער — אַ יוניאָן־באַאַמטער, נאָך שפּעטער — אַן אויסגעשלאָסענער פֿון זיין יוניאָן מחמת זיין קאַמף קעגן גרעפט און קאַרופּציע.

זיינע אַנגעזאַמלטע דערפֿאַרונגען אין שאַפֿ, אין דער יוניאָן, אויף דער אַרבעטער־בערוע, אין קאַמף קעגן שוידערלעכער עקספּלואַטאַציע, האָט ער פֿאַרצייכנט. ער האָט אין זיך אַנטדעקט אַ שפּערישן דראַנג. פֿון אונטער זיין לייכטער, פּליסיקער פּען האָבן רעגלמעסיק גענומען באַווייזן זיך און גע־דריקט ווערן הומאַרעסקעט, מאַנגלאַנג, דערציילונגען, שטיפּערייען, מעשה־

לעד, סקיזן, לאַכערייקעס, פעליעטאָנען, איינאַקטערס, אַפּאַריזמען, אַזוי אַ האַבן זיך אָנגעזאַמלט ניינצן ביכער — פון פאַרשיידענער ליטעראַרישער קוואַליטעט. דער הויפט־עלעמענט אין אַט־די ווערק — דעם שרייבערס נאָט־טירלעכער, מחייהדיקער הומאָר. אַט־די אַלע ווערק זיינען דורסגעגליט מיט זיין האַרציקער ליבשאַפט צום אונטערדריקטן, באַליידיקטן, באַעווילהטן מענטשן.

די טעמאַטיק: טאַג־טעגלעכקייט; די דירעקטע דערפאַרונג פון באַאָבאַכט־טונג פונעם מחבר; שאַפּ, גאַס, אַרבעטער־היים, אַרבעטער־קלוב, אַרבעטער־בערווע, א. א. וו.

פון יאָר צו יאָר איז געוואָקסן די גאַלעריי כאַראַקטערן (כאַטש מערסטנס טיפּיזירטע, אָנשטאַט אינדווידואַליזירטע), וואָס דער מחבר האָט אָפּגעפאַר־טרעטלט: שאַפּ־אַרבעטער, סטרייקערס, אַרעמע טענאַנטס, קליינע אַרעמע קרעמער, יידן פון אַ גאַנץ יאָר — מיט זייערע וועלטן און וועלטלעך, מיט זייערע קליינע און גרויסע השגות, מיט זייער שווער לעבן, איבער זיי אַלע שוועבט דעם שרייבערס שמייכל פון גוטמוטיקן הומאָר. און מיט ביטערקייט, מיט גאַליקן סאַטירישן חווק האָט דער מחבר געשילדערט גאַר אַנדערע פאַר־שונינען: באַסעס און באַסעלעך, לענדלאָרדס, אַרויפגעאַרבעטע „אַלראַיט־ניקעס“, יוניאָן־ביוראָקראַטן, רייכע פּוּסט־פּאַסטניקעס און אַנדערע „קליינע מענטשעלעך“.

די אַלע ווערק זיינען דורכגעדרונגען מיטן מחברס פּאַלקסטימלעכקייט: אין לשון, טאָן, צוגאַנג צו דער טעמע; מיט זיין גלויבן אין די כוחות און זיג פונעם אַרבעטער־קלאַס; מיט זיין זכרון פאַר מענטשן, פאַר דעטאַלן פון סביבה און סיטואַציע, פאַר פּאַלקס־שפּראַך און פּאַלקס־אידיאָם. סעם ליפּצין (צי „אַנקל סעם“ אָדער „קוועקויבער“) איז אַ פּאַלקס־שריי־בער מיט אַ שאַרף אויג. זיין אויג באַמערקט דאָס קנעפל, וואָס פעלט אין יענעמט רעקל; מענטשלעכע מיהושן, שוואַכקייטן, שטותערייען; קאָמדישע זיטן און זיטן. פון די מערסטע פון זיינע ווערק האָט אַפּט אַ בליץ געטאַן מיט שאַרפּזין, מיט נאַטירלעכן פּאַלקס־זוויץ און עכטן שפּאַס, מיט מילדן הומאָר און אויך מיט שטעטיקער שטייפּעריי.

מיטן גאַנג פון די יאָרן איז אַלץ מער געוואָקסן די פּאַפּולערקייט פונעם מחבר צווישן דעם פּראַגרעסיוון יידישן אַרבעטער־עולם. זיינע ביכער ווערן ברייט פאַרשפּרייט. דער מחבר האָט באַוווּזן, ווי צו פאַרבינדן וואָרט מיט טאַט. ער איז פאַרבליבן און איז ניט בלויז אַ שרייבער, נאָר אַ געזעלשאַפּט־לעכער טוער, אַן אַרבעטער־טוער. זיינע ווערק גופּא, געשריבן מיט אַ באַ־שטימטער קלאַסן־טענדענץ, באַטראַכט ער ווי אַ מיטל צו „באַאיינפלוסן די מאַסן אינעם קלאַסן־גייסט“, לויט מ. אַלגינס אויסדרוק.

שוין די נעמען גופּא פון זיינע ביכער אַנטפלעקן זייער כאַראַקטער, אינ־האַלט, אידעאָלאָגיע, זייער סאַציאַלן ציל און פּראַלעטאַרישע כוונה. אַט זיי־נען אייניקע פון די נעמען: „אויף לייטיש געצעכטער“, „קריג און זיג“, „ניט געדאַיגעט“, „קאַמפּסלוסטיק“, „מיט געזאַנג אין קאַמף“, „שפּיל צום

ציל, „געקעמפט און געלאכט“, „א גוט יום-טוב“, „לאמיר זינגען“, „לעבעדיק און לוסטיק“, „צע-לאכעס די טרערן“ א. א. וו. אט-די נעמען קלינגען ווי קאמף-לאזונגען און ווי ליטערארישע קרעדאס, אני-מאמינס.

א היפשער טייל פון ליפצינס ווערק ווערט באנוצט אלס פארווילונג-מאטעריאל, אלס שפיל-טעקסט, אלס אויפקלערונג-און אויסטייטש-ליטערא-טור אין דער יידישער פראגרעסיווער ארבעטער-סביבה.

זייער הויפט-מעלה? שפילעוודיקייט. זייער הויפט-שוואַכקייט? שפי-לעוודיקייט. אין זייער קראפט האט געשטעקט אויך זייער שוואַכקייט. צופיל לייכטקייט אין טאָן. צופיל שפילעוודיקייט אויפן חשבון פון ציל, פון לי-טערארישן תכלית, פון קינסטלערישער שלימות.

און אַט איז צוריק מיט עטלעכע חדשים דערשינען אַ ניי בוך פון סעם ליפצין, זיין צוואַנציקסטער און בעסטער בוך: „אמאל איז געווען...“ אַט-דאָס נויטיקע און ניצלעכע בוך איז אַ שריט פאַראַוויס — צו אַ העכערער ליטעראַרישער מדרגה. אין דעם נייעם בוך האָט דער מחבר פאַרפיקסירט — דורך בילד, דערציילונג, שילדערונג, סקיצע — אַ שטיק פון דער ניט-ווייטער יידישער אַרבעטער-פאַרגאַנגענהייט אין אַמעריקע. דאָ האָט ער אַהער געגעבן לעבעדיקע בילדער פונעם אַמאָליקן יידישן אַרבעטער-לעבן דאָ אין לאַנד.

דער הויפט-פאַרדינסט פונעם בוך באַשטייט אין אויפלעבן דורך רע-אַליסטישער, קאַנקרעטער שילדערונג און דערציילונג אַ וויכטיקן פּעריאָד אינעם לעבן פון די יידישע אַרבעטער אין אַמעריקע; דעם פּעריאָד פון די שרעקלעכע שוויץ-שעפּער, און דעם פּעריאָד פון קאַמף פאַר טרעיד-יוניאָניזם דאָ אין לאַנד.

דער מחבר הויבט-אָן מיט זיינע אייגענע שאַפּ-דערפאַרונגען פון די ערשטע טעג אָן נאָך זיין אַנקומען קיין אַמעריקע. פאַר אייערע אויגן וואַקסן אויס צאַפּהדיקע עפּיזאָדן, אַטעם-פאַרכאַפּנדיקע בילדער — ביידער פון שוין-דערלעכער נויט און דרות צווישן די „גרינע“, די פּרישע יידישע אימיגראַנט-טישע מאַסן; אין בילדער פון מוראדיקער, אומרהמנותדיקער עקספּלאַטאַציע. דער מחבר פירט-דורך הויטשינדער און בלוט-זויגער, גרויסע פרעהס און קליינע פרעהלעך, אין דער פאַרשקלאַפּנדיקער מצרים פונעם שוויץ-שאַפּ. איר זעט פאַר זיך דעם גיהנום פון באַסישער עקספּלאַטאַציע אין סוועט-שעפּער, שאַפּקעס, סאַב-שאַפּקעס, שעפּער ווי תּפּיסות, וואו אינמיטן העלן טאַג הערשט דער חושד-מצרים. אַט שטייט ער פאַר אייערע אויגן, דער „חזיר-מאַרק“ אויף העסטער סטריט, אין האַרץ פון דער איסט-טאָיה, וואו „גרינע“ און „אויסגעגרינגטע“ יידישע אַרבעטער קומען פאַרקויפן זייערע הענט... אַט זיינען זיי איר דערקענט זיי גרינג, די פיינע ברואים, די באַ-סעס, באַסעלעך, קאַנטראַקטאַרס, סאַב-קאַנטראַקטאַרס, פאַרלייט, סקעבס, יו-ניאָ-גרעפּטערס. און אַט זיינען זיי, די „גרינע“ אַרבעט-ווער, די קרובנות פון באַסישער ברוטאַלער באַהאַנדלונג, און פון שווינדלערייען און אַפּנאַ-רערייען מצד כלערליי אויסוואַרפן, רעקעטירס.

איר באקענט זיך מיט די סוועט־שעפער, ווי אזוי זיי האבן באמת אויס־געזען פון אינעווייניק: נעסטן פון שמוץ און שוידער. איר קליענט מיט שפאָנונג עפיוואָדן, אמתע מעשיות, וואָס זעקן־אויף פאַר אייערע אויגן די מכות פון סקעב־נעסטן, פון שטיק־אַרבעט, פון קינדער־אַרבעט אין די שוויץ־שע־פער, פון שרעקלעך־עקספּלאַטירטער פרויען־אַרבעט, פון קאַרטן־שפיץ און נבול־פה אין די שעפער, פון „היים־אַרבעט“ אין פרוואַטע דירות.

אַט זיינען רירנדיקע בילדער פון אייניקע אַרבעטער: פרידמאַן, „דער שמאַלץ־הערינג“ און זיין טראַגישער סוף; דער לידנשאַפטלעכער קאַרטן־שפילער „משה־ע סאַלדאַט“; הירש־לייב דער אַפערעיטאַר, וואָס פאַרלירט זיין דזשאַב, ווייל ער איז פאַראומערט פון זיין קינדס טויט; דער פרומער שלמה דער פינישער, וואָס רעוואַלטירט קעגן זיין אכזריותדיקן באַס, ווען יע־נער פאַרשוועכט גאַטס נאַמען; די יונגע שיינע, פּעשע די רביצין, וועמען דער נבזהדיקער באַס איז אויף שפּאַס, הייסט עס, „מקדש“ מיט אַ פינגער־הוט; די קלאַסן־באַוואוסטזיניקע רחל, וועלכע טרעט אַרויס אין קאַמף קעגן איר קאַזין, דער באַס; די צוויי בחורים מיט פענסנע און מיט ביכער, און (דעריבער) מיט צונעמענישן פון יעקב גאַרדניס פּיעסן: „דער מטורף“ און „לייזער־בדחן“; די „גרינע“ מאַמע, וואָס שטייט אין „פיקעט־לאַין“ קעגן איר זון, דעם רשעותדיקן שניידער־באַס; דער פּרעסער מאיר־לייב, וואָס חוץ זיין אַרבעט, פאַרקויפט ער נאָך וויין אויף קידוש, כדי צו האַבן חיונה; און נאָך און נאָך.

און אַט זיינען בילדער פון גרויסע קליידער־שעפער, שטאַרקע אַנטי־יו־ניאַן פעסטונגען, בילדער פון טעראָר מצד באַסעס, פאַרלייט, גענגסטערס, „שלעגער“, סטרייק־ברעכער און סקעב־אַגענטן קעגן אַרבעטער; בילדער פון ליפלעט־פאַרשפּרייטונג, סטרייקס, פיקעט־לאַינס, מוטיקייט און מסירת־נפשדיקייט פון קלאַסן־באַוואוסטזיניקע אַרבעטער און אַרבעטער־טוער אין קאַמף פאַר ריינע, ערלעכע, דעמאָקראַטישע יוניאָנס.

דער ושרייבער־פּראָלעטאַריער אַדער פּראָלעטאַרישער שרייבער דער־ציילט וועגן דעם גרויסן שניידער־סטרייק פון 1913, וואָס „האַט אויפגערוי־דערט די גאַנצע ניו־יאָרקער באַפעלקערונג“; וועגן דעם סטרייק אין דער קליידער־אינדוסטריע אין 1920; וועגן די גענעראַל־סטרייקס פון די שניי־דער־אַרבעטער אין 1922 און 1925.

ער דערציילט — אמת, אַריינפאַלנדיק שוין אינגאַנצן אין אַ פּוב־ליציסיטישן טאָן — וועגן דעם ספּעציעלן צוזאַמענפאַר אין ניו־יאָרק, וואו עס איז געגרינדעט געוואָרן די איצטיקע „אַמאַלגאַמעטיעד קלאַדינג וואַרקערס יוניאָן“; וועגן דער דערוויילונג פון הילמאַן און שלאַסבערג אַלס די ערשטע באַזאַמטע פון דער נייער שניידער־יוניאָן; וועגן די ערשטע יאַרן פון דער יוניאָן; וועגן דעם ערשטן צוזאַמענפאַר פון דער „אַמאַלגאַמעטיעד“ אין 1916 אין באַלטימאָר; וועגן דעם קאַמף צווישן די פּראָגרעסיווע יוניאָן־טוער און די קאָרפּטע, צעפּוי־טע יוניאָן־פּאַליטישנס; וועגן דער שענדלע־כער ראַל פון „פּאַרווערטס“; וועגן דעם טעראָר און גענגסטעריזם פון באַ־

סעם קעגן דער יונגער יוניאן. ער שילדערט דערביי פארשיידענע טיפן פון די אמאליקע ביזנעס-אגענטן פון דער יוניאן.

און אין די אלע בילדער איז אריינגעוועבט אויך די געשטאָלט פונעם מחבר גופא, אַ שידערער און געשילדערטער: זיין דערפארונג, ראָד און טעטיקייט אלס שאַפֿ-פּאַרזיצער, יוניאָן-טוער און אַרגאַניזירער, יוניאָן-באַ-אַמטער; קאַמף קעגן גרעפטערס און קאַרופּטע פּאַליטישנס; די קלעפּ, וואָס ער קריגט פאַר זיין עקשנותדיקן און ערלעכן קאַמף; דער מאַמענט, ווען ער ווערט אויסגעשלאָסן פון דער יוניאָן פאַר אויפדעקן גרעפט פון אַ כּנפּיא, וואָס האָט געפרוּאוּט אַרוּדעווען אין דער יוניאָן.

אַ לאַנגער, פאַרביקער פּילם מיט קאַלעידאָסקאָפּישע בילדער! אַ פּילם מיט צאַפּליקע שטיקער פון יידיש-אַמעריקאַנער אַרבעטער-געשיכטע, פּול מיט ליידן, וויען, ראַנגלענישן און אויך מיט שטרעבונגען און האַפענונגען פון יידישע האַרעפּאַשניקעס; דורך וואַלקנס בלייענע בליצט-דורך דעם מחברס דערלייכטערנדיקער הומאַר און עס דאַמינירט דעם מחברס גלויב-קער קלאַסן-אַפּטימיסטישער טאָן: „עס וועט קומען דער טאַג, ווען די אַר-בעטער, יונג און אַלט, וועלן דערציילן אין פּרייד! פון די ביזנעס טעג, וואָס — אַמאָל איז געווען...“

סיי מיט דער קאַמפּאַקטיט פון זיין אינטערעסאַנטן אינהאַלט, סיי מיט זיין סטיל איז דאָס בוך בעסער, ווי אַלע פּריערדיקע ווערק פונעם מחבר. אַט איז אַ מוסטער פון פּיל פון זיינע געלונגענע קורצע פען-פּאַרטעטן: „מיסטער פּרידפעל, אַ גערוועזן מענטשל, וועמען ס'איז געווען שווער אַרויס-צווען אין דער געדיכט-צעוואַקסענער באַרד, וואָס האָט אויסגעקוקט ווי אַ ראַם אַרום דעם פנים.“

אַט זיינען מוסטערן פון פּיל טרעפלעכע, בלייבֿאַרטיקע אויסדרוקן: „איך האָב אים ניט דערקענט; צופּיל מת איז געלעגן אויף זיין פנים“ (וועגן דעם אַרבעטער הערשל טשאַכאַטניק); „פאַר מיינע אויגן האָט געבלענדט דער בלוט-פּלעק אויף דעם ראַק אין שאַפּ, און דער שאַנד-פּלעק פון די סוועט-שעפּער אויף דער מענטשלעכער געזעלטשאַפט“ (וועגן דעם זעלבן אַרבעטער). און דאָך קאַן מען האָבן צום שרייבער שטרענגע טענות אין פּרט פון סטיל, אין פּרט פון ליטעראַרישער טעכניק. דער שרייבער איז נאָך אַלץ ניט גענוג געהיט אין פּרט פון זאַץ-בוי, אין פּרט פון אַנווענדן דאָס פּינגט-לעכסטע, נויטיקע וואָרט און באַנוצן תּמיד דאָס געהעריקע וואָרט אין ריכ-טיקן אָרט; פאַראַן אין בוך: לויזיקייט פון קאַנסטרוקציע; צעוואַרפּנקייט אַנטשאַט געבוטנדיקייט פון עפּיזאָדן; אַנגליציזמען, וועלכע קאַנען פאַרביטן ווערן אויף גוטע יידישע אויסדרוקן. עס פּאַדערט זיך: מער פרעזיזיקייט אין וואָרט, מער אָנצענטוירטיקייט אין זאַץ. דער מחבר מוז נאָך מער פאַר-שאַרפּן זיין געהער פאַר דעם פּאַלקס-וואָרט, מער שלייפּן און פּייזן דאָס וואָרט, דעם זאַץ; ווידער גיין אין חדר צו אונדזערע קלאַסיקער, לערנען זיך ביי די קלאַסיקער פון דער רוסישער און אַנדערע ליטעראַטורן. קליינע פעלערן צעשטערן די וואָרהאַפּטיקייט פון קונסט, האָט אונז גאַרקי געלערנט. זאָל

דער מחבר אויפהערן צו אונטערשאצן זיך, זיין סאציאלע פונקציע אלס אר-
בעטער־שרייבער, וואָס דאָרף שטרעבן צו הויכע מדרגות פון קינסטלערישער
קוואַליטעט! זאל דער מחבר געדענקען, אָ דער פּאָלקס־שרייבער איז אַוועק
אַ היפּשן מהלך פונעם פּאָלקס־זאָגער.
מיר קאָנען נאָך זערוואַרטן פון סעם ליפּצין פּיז ניצלעכע, קינסטלע-
רישע ווערק.

2.

סעם ליפּציןס „אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט“

אַ יאָר נאָכדעם ווי אין דער פּראָגרעסיווער יידישער געזעלשאַפּטלעכקייט
האַט מען געפּיערט דעם זעכציקסטן געבוירנטאָג און פּערציק יאָר ליטע-
ראַרישע טעטיקייט פונעם פּאָלקס־שרייבער און הומאַריסט סעם ליפּצין —
איז (אין ניו־יאָרק) דערשינען זיינס אַ ניי בוך: „אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט“ —
דעם מחברס דריי־און־צוואַנציקסטער בוך.

אין אַן אַרטיקל וועגן סעם ליפּציןס בוך „אַמאָל איז געווען“ (מאַרגן
פרייהייט, 16טן מאַי, 1954), האָב איך אָנגעוויזן, אָ דער מחבר, אַן ערלעכער
און אַריגינעלער שרייבער, „האַט נאָך אַ סך, צו זינגען און צו זאָגן“, און איך
האַב אים באַצייכנט אלס „אַ פּאָלקס־זאָגער און ווערטל־זאָגער פון אַ הוי-
כער מדרגה — על פה און בכתב“.

ווי זאָג „פּאָלקס־זאָגער און ווערטל־זאָגער“ באַווייזט זיך פאַר אונדז איצט
סעם ליפּצין אין זיין נייעם, ערשט־דערשינענעם בוך „אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט“.
דער בוך אַנטהאַלט אַרום דרייצן הונדערט אַפּאַריזמען און עפיגראַמען און ניין-
ציק הומאַריסטיש־סאַטירישע לידער. אַ צאָל פון זיי איז געווען געדרוקט
אין דער „מאַרגן־פרייהייט“.

אַפּאַריזמען זיינען ניט קיין נייער זשאַנר אין ליפּציןס ליטעראַרישער אַר-
בעט. שוין פּיז פון זיינע פּריערדיקע ווערק זיינען דאָ און־דאָרט געווען
דורכגעשפּרענקלט מיט ליפּצינישע גלייכווערטלעך — קורצע הערשע אַס-
טראַפּאָליערדיקע פּירושים אויף דעם טאַג־טעגלעכן לעבן, איצט האָט ער
אונדז פון זיין רייכן שיער געבראַכט אַ פולע זאַמלונג פון זיינע אַפּאַריזמען
און שאַרף־ווערטלעך.

ווי כמעט אלע זיינע פּריערדיקע שאַפּונגען — מעשהלעך, הומאַרעסקעס,
מאַנאַלאָגן, הערצייילונגען, לידער, משלים און פּען־שטיפּערייען — זיינען
אויך די אַפּאַריזמען, עפיגראַמען און הומאַריסטיש־סאַטירישע פּערוזן אין
דעם נייעם בוך — „עפּעס אויסן“, ציל־באַוואַסטזיניק און ציל־געווענדט.
זיי טראַגן אין זיך אַ מוסר־השכל.

דמשל, די לעקציע פון איניקייט: „פון קליינע זאַמדעלעך קאָן זיך
אַנקלייבן אַ גרויסער שטיין“, אָדער: די בשורה פון מוט און האַפּענונג: „עס
פּאַלן נאָר פּוילע בלעטער, דער בוים וועט פאַרבלייבן“; צי „עס גייט דער
שניי אַוועק מיטן ווינט, און דאָס וועלטל איז אַ וועלטל!“.. אָדער:

„שטורעמס און טארנאדאס,
זיי גייען און קומען,
און אונטערן שניי — די ערד
גרייט ברויט און אויך בלומען...“

א סך פון דעם מחברס זאגן, זאגעכצן און ווערטלעך פינגקען מיט פאלקס-טימלעכן חן; פון אנדערע שטראלט-ארויס פאלקס-חכמה און לעבנס-דער-פארונג — חכמה, די קלוגשאפט פון לעבנס-דערפארונג. ווי אין דעם מחברס ביז-איצטיקע ווערק, זיינען אויך אין אט-דער גאנץ געראטענער און געלונגע-נער זאמלונג זיינע שארפטע פיילן און שפיציקסטע ווערטלעך געצילט קעגן די שונאים פון פאלק. זיין ביטערסטע סאטירע — אין די ווערטלעך, ווי אין די לידער — איז געווענדט קעגן די היינטיקע פרעהס און המנס, קעגן די קריג-צינדער און „ביג-ביזנעס“ הערשער, קעגן פאראזיטן, פיאזוקעס, בא-סעס, גבירים, עקספלאטאטאָרס, ראַסן-העצער, אַנטיסעמיטן, מוסרים, סקעבס, רויבערישע לענדלאָרדס, באַרייסער, וואוכערניקעס, הויטשינדער, פראַסענט-ניקעס. זיינע גלייכווערטלעך דערלאַנגען אויך אַ גאָב די ביליקע פאַר-טיישנס, פירער-פאַרפירער, פוסטע-פאַסניקעס, היפּאָקריטן. ער שינדט אַ פאַס פון די מכשפה-יעגער און אינקוויזיטאָרס, פון די פוסטע בעל-גאוהניקעס, אַלאַרטיניקעס, ליידיקגייער, קמצנים.

דעם מחברס ווערטלעך, אַרויסזאָנגען וועגן פּאָזיטיווע ענינים — פאַלקס-העלדן, ערלעכע אַרבעטער-פירער, געטרייע אַרבעטער-טוער, קולטור-טוער — צייכענען זיך אויס מיט וואַרעמקייט און ליבשאַפט.

אין זיינע אַפּאָריזמען, עפּיגראַמען און הומאָריסטיש-סאַטירישע לידער באַהאַנדלט אויך דער מחבר אַזעלכע ענינים, ווי: ביכער, שרייבער, רעדנער, לייצענער, טעאַטער, קונסט, געזאַנג, דערציאונג, וואַלן, אַרבעטער יום-טובים, מלאכות און פרנסות, פראַגן פון טאַג-טעגלעכן שטייגער-רעכענען.

ווי באַקאַנט, זיינען די אַפּאָריזמען אין אונדזערע אַלטע יידישע קוואַלן געוויינלעך טיף-עטישע ווערטלעך, לעבנס-חכמה-אַנווייזונגען וועגן מאַראַל, מידות, מענטשלעכקייט; וועגן תורה, חכמה און דרך-אָרץ. טראַדיציע קומט באַזונדערס צום אויסדרוק אין דעם מחברס געראַטענע „יום-טובדיקע ווערטלעך“. אַפט קריגן זיי ביי אים אַ סאַציאַלן אינהאַלט. כּמשל: „אין די טעג פון סליחות הויבן-אַן צו ציטערן ניט אַזוי די פיש אין וואַסער, ווי די וואַס דאַרפן נויטיק אַ ווינטער-מאַנטל און קוילן אין הויז...“ אַדער: „לאַז זיך ניט בינדן ווי אַ הושענאַ, וועט מען דיך ניט קלאַפּן...“

פאַראַן אין בוך לידער פון שלום, פרייהייט, קאַמף פאַר מענטשן-רעכט — און אַלץ אין אַ לייכטן, געמיטלעכן טאָן. פאַראַן אַ סך פייערע שטיפּעריי און שפּילעריי אין די ווייניקער-ערנסטע לידער. אייניקע פון זיי צייכענען זיך אויס מיט אַ מיהדן, שטיילן הומאָר, ווי, למשל, דאָס ליד „אַ רעקלאַמע — פאַר דער מאַמע“, און ענלעכע פון דעם מין.

אייניקע אַפּאָריזמען זיינען פיין-געשליפן, און זיינען אַזוי בליציק און געראַטן, אַז זיי קענען מיט דער צייט ווערן פאַלקס-ווערטלעך, שפּריכטווער-

טער, דאָס הייסט, אַריין אין דעם געברויך פון אונזער טאַג-טעגלעכן לשון. אייניקע לידער אין בוך זיינען זיך ווי משלים, פאַבלעך, מיט אַ מיין, מיט אַ נמשל, ווי למשל: „די זון — קעגן טאַיפון“, „האַרבסטיקע ווינטן“, „די קראַך און דער סאַלאַווי“, און אַנדערע. אַט די לידער, אין דער אַלטער פאַבל-טראַדיציע ביי יידן און ביי אַנדערע פעלקער, נעמען-אויס מיט זייער קורצקייט און מיט זייער „טרעפן אין פינטל“.

פאַראַן אין בוך אויך אַ צאַל „אייגן-געמאַכטע“, געלונגענע וואַרט-שפּילן, ווי, למשל: „פאַראַן מענטשן, וואָס גלויבן היינטיקע צייטן בלויז אין איין נס — ביזנעס...“ אַדער: „אַ צעלאָזן קינד איז ווי צעלאָזן אייז — עס שווימט וואו עס לאָזט זיך“...

אין אייניקע ווערטלעך קומען צום אויסדרוק ביטערע אמתן, ווי למשל: „אַ בוך אויף דער יודישער גאַס גייט אַזוי גוט, ווי דער שרייבער האָט כוח צו גיין מיט אים“... און אויך אַזוינע פיינע אמתן, ווי: „דער העכסטער בוים לעבט מיט דער יניקה פון זיינע איינגעגראַבענע וואַרצלעך“, אַדער: „אַ זאַמדעלע איז קליין, נאָר ווען עס פאַלט-אַריין אין אויג — ווערט עס אַ שווער-רעד שטיין“...

דער מחבר האָט אַ פאַר געלונגענע אַפאַריזמען וועגן אַפאַריזמען גופא. למשל: „אַ גוטער אַפאַריזם איז דער, וואָס ווערט אַן אַנטיק-ירושא און גייט איבער פון דור צו דור“, אַדער: „אַ וואַרט-שפּיל איז אַ שיינער שפּיל, ווען דאָס פירט צו אַ ציל“.

נו, ניט תמיד האַלטן-אויס דעם מחברס אַפאַריזמען אַט די פייער-פראַבע. ניט אַלעמאַל שטייען זיי אויף אַ געהעריקער הויך. ניט אַלע ווערטלעך זיינען געראַטן. ווי זאָגט דער מחבר אַזיין: „אפילו דער פרוכטבאַרסטער בוים האָט אַלץ מער בלעטערעך אויף זיך, ווי פרוכט“...

אין וואָס באַשטייען די פעלערן און שוואַכקייטן? עס פאַסירט, אַז דער מחבר „עקספּלואַטירט“ צו-שטאַרק אַ טעמע. ער נוצט זי איבער צופיל מאַל. אין זאָגן און זאָגעכצן איז דאָס אַריינזאָגן גאַנץ גוט (דאָרט וואו עס נויטיקט זיך), אָבער שדעכט איז ווען דער מחבר זאָגט אויך אויס, וואו מען דאַרף דאָס איבערלאָזן צו דער פאַנטאַזיע פונעם לייענער.

די שפּיצן פון אייניקע פיינע ווערטלעך ווערן אָפט אַפגעטעמפט דורך פּיל-ווערטערדיקייט, בעת דער עצם אַפאַריזם מיינט דאָך „קורץ און שאַרף“, לאַקאַניש. עס איז נויטיק מער צמצום, מער קאַנצענטרירטקייט.

עס איז באַזונדערס נויטיק אַ שטרענגער אַפּקלייב. צו שאַפן אַן אַפּאַ-ריזם: וויכטיקער נאָך פונעם שרייבן — איז דאָס קלייבן. עס טרעפט אויף די זייטלעך פונעם בוך, אַז דער מחבר מישט-צונויף קלוגע, טיף-זייניקע ווערט-לעך מיט באַנאַליטעטן, מיט אַפגעבליאַקעוועטע פראַזן. אומנויטיק זיינען אויך אייניקע טראַדיציען. אַרץ-בית אמתן, זעלבסטפאַרשטענדלעכקייטן, וואָס האַבן זיך אַריינגעכאַפט צווישן די טרעפלעכע אַפאַריזמען.

אונזער טאַלאַנטפולער און פראַדוקטיווער פאַלקס-שרייבער זאָגט אין איינעם פון זיינע ווערטלעך: „אויך ביים שרייבן הומאָר מוז דער שרייבער

זיין ערנסט... ריכטיק! עס פאסירט אָבער, אַז דער מחבר ווערט שוין אַביסל צו־ערנסט דאָרט, וואו מען קאָן דערוואַרטן גראַד מער שפּילעוודי־קייט און אויך פאַרקערט: צו־שפּילעוודיק דאָרט, וואו מען דאַרף דערוואַרטן אַ מער־ערנסטן טאָן...

אַט־די אַלע אומבאַלאַנסירטקייטן איז נויטיק אויסצומיידן.

איז זיין אַריינפיר צום בוך דערקלערט דער מחבר זיין צוגאַנג צום ענין שרייבן: „איך האָב אויסגעקליבן מיין וועג צו שרייבן אין אַזאַ אופן, וואָס זאָל קאָנען דינען דעם שניידער, דעם שוסטער, דעם סטאַליאַר. עס זאָל דינען מיין שוועסטער אין איר קאַמף פאַר גלייכע רעכט, מינע קינדער — פאַר אַ בעסערן מאַרגן. איך באַטראַכט מיין שרייבן, ווי די אַרבעט פון אַן אַרגאַניזאַטאָר, אַ רעדנער, ווי די אַרבעט פון דעם, וואָס פאַרטיילט בלעטלעך [דיפּלעטס], ווי די אַרבעט פון דער קראַנקן־שוועסטער, וואָס גיט דעם קראַנקן צוזאַמען מיט דער מעדיצין אויך אַביסל מאַראַנצן־זאַפט. איך פרוביר אַריינטאָן אין מיין שרייבן, הומאָר־וויטאַמינען, אויפצומונטערן דעם אַרבע־טער פון זיין מידיקייט. איך פרוביר באַלייכטן דאָס פאַרפינצטערטע לעבן פונעם פאַרשקלאַפּטן און פאַרשלאַפּטן מענטשן“.

פאַראַן אַ היפש ביסל „הומאָר־וויטאַמינען“ אין „אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט“. לייענט דעם בוך, ווען ס'איז אייך אַנגע(מאַ)זאָליעט אויפן האַרצן, וועט אייך ווערן גרינגער; לייענט אים, ווען ס'איז אייך לייכט אויפן האַרצן — וועט אייך ווערן נאָך לייכטער און ליכטיקער.

דעצעמבער, 1955.

לייב סאַברין

(1946-1907)

1.

לייבל — אזוי האָבן מיר אים אַלע גערופן. לייבל, האָט זיך געדוכט, איז תמיד געווען אזוי שפרודליך מיט דעבן, אזוי פול מיט דעבנס-ענערגיע. אזוי יונג, אזוי יונג ביזטו, לייבל, פון אונדז אוועקגעריסן געוואָרן. אַט ערשט, צוריק מיט עטלעכע טעג, געווען אין רעדאַקציע, גערעדט וועגן ליטעראַרישע פּלענער, וועגן זיין נייער נאָוועלע „אויף דור-דורות“, אויף וועלכער ער האָט געאַרבעט. גערעדט וועגן דער וועלט-לאַגע. זיך גע-עהגערט, וואָס דער פּאַשיזם ווערט ניט אויסגעראַטן. אַלע האָבן ליב געהאַט לייבעלע סאַברין, דעם יונגן טאַראַנטפּילן דיכ-טער און דערציילער, דעם ערלעכן שאַפֿ-אַרבעטער, דעם געטרייען חבר, תמיד מיט זיין פיינעם שמייכל, תמיד מיט אַ קלוג גלייכווערטל, תמיד מיט אַ האַר-ציק וואָרט פאַר אַ פּריינט.

שוין אין סאַמע אָנהייב פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט, ווען ער האָט נאָך געשטעלט זיינע ערשטע טריט אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט מען באַלד דערשפּירט און דערזען לייבלס פּרעכטיקן טאַראַנט, זיין אייגנאַרטי-קייט, זיין וואונדערלעכע פּאַלקסטימזעכקייט, זיין שטילן, וואַרעמען ליריום, זיין ליבשאַפט צו מענטש, זיין צוגעבונדנקייט צום אַרבעטער-קלאַס, צום האַר-רעפּאַשניק, צום יגיע-כפּימניק.

ער איז געקומען צום „פּראָלעטפּען“, די אַרגאַניזאַציע פון פּראָלעטאַר-רישע שרייבער אין אַמעריקע, מיט לידער פון שאַפּ, פון אַרבעטער-לעבן, און זייענער האָבן באַלד דערפילט די עכטקייט און פאַרטיפּטקייט. די ער-לעכקייט און קינסטלערישע קראַפט פון אַטדי לידער. אין דער „מאַרגן פּרייהייט“, „האַמער“, זאַמלבוך „יוניאָן סקווער“ און אַנדערע פּראָלעטאַרישע ליטעראַרישע אויסגאַבן האָבן זיך אין די סוף צוואַנציקער און אין די דריי-סיקער יאָרן באַוווּזן לייבלס וואַרעמע, וואוי-קלינגענדיקע לידער: „אַפּאַל-כטערערס“, „ס'ליד פון אַלטן אַפּערעיטאָר“, „פאַרנאַכט אין שאַפּ“ „מין טאַטנס טויט“, „ברעד דאַין“, „דזשין דער פאַרטער“, „אַנדזשעלאַ“, „מעני“, „מאַרטירער“, „צו אַ מאַרטירערס מאַמע“, „פּרילינג אויף איסט סאַידער

גאָסן" און אַנדערע — און די יידישע פּראָלעטאַרישע ליטעראַטור אין אַמע-
ריקע איז באַרייכערט געוואָרן, און זיין פֿידער־זאַמלונג „ערב־צייט", אַרויס־
געגעבן אין בוך־פּאַרם, צוזאַמען מיטן פּאַרשטאַרבענעם דיכטער יוסף גרינ־
שפּאַן, איז געווען אַ וויכטיקער בייטראַג צו אונדזער פּאַעזיע.

און שפּעטער, ווען ער איז אַריבערגעגאַנגען צו פּראָזע, האָט אָן שפּרודל
געטאָן מיט פּיינעם, עכטן, דינעם הומאָר און ס'האַט אַ בייטש געטאָן מיט
שאַרפּער, ווייסיקער סאַטירע. און אין זיין בוך „קאַלאַמביא דרעס קאַמפּאַני
און אַנדערע דערציילונגען" האָט ער אונדז געגעבן קרעפטיקע בילדער פון
עקספּלאַטאַציע, פון אַרבעטער־נויט, פון שאַפֿ־סביבה, פון שווערער ביטערער
האַרעוואַניע.

ער האָט אליין שווער געהאַרעוועט אַלס אַן אַפּהאַלסטערער, דערנאָך אַלס
אַ נאָדל־אַרבעטער. טאַקע ביי דער אַרבעט, ביי דער מאַשינ, געקראַגן די
האַרץ־טאַקע, פון וועלכער ער איז אין אַ פּאַר טעג אַרום אַזוי יונג גע־
שטאַרבן (אין עלטער פון 39 יאָר).

ער פּלעגט ויך ראַנגלען צווישן דער שווערער האַרעוואַניע, וואָס האָט
פּאַרשלינגען זיין צייט און כּוחות, און זיין דראַנג צו שרייבן, צו זעלבסט־
אויסדרוק, צו שאַפן ליטעראַרישע ווערק, צו געבן אויסדרוק צו זיינע שטראַך־
מען געפילן און געדאַנקען, באַאָבאַכטונגען און דערפּאַרונגען. די שווערע
פּראַציע האָט געדריקט; דער דראַנג צו שרייבן האָט געדריקט. שווער, אומ־
געהויער שווער איז דעם פּראָעטאַרישן שרייבער. דערויף האָט נאָך גע־
קלאַגט מאַריס ראַזענפּעלד.

— לייבל, פאַרוואָס שרייבסטו לעצטנס ניט? שוין אַ פּאַר יאָר ניט
געזען דייןע דערציילונגען, פֿידער.

לייבל האָט אַ קוק געטאָן מיט טיפן צער אין זיינע מידע אויגן: „עס
איז שווער, ברוּדער, מען ווערט אויסגעריסן אין שאַפּ. מען קומט אַהיים, איז
מען אויסגעמאַטערט. ניטאָ קיין כּוח צו שרייבן. די אויגן קלעפּן זיך. מען
קאָן קוים איבערלייענען אַ צייטונג."

אַט־דעם געפיל פון אויסגעהאַרעוועטקייט האָט ער נעשילדערט שוין
אין די סאַמע ערשטע לידער. אין זיין ליד „פאַרנאַכט אין שאַפּ" האָט ער
זיך אויסגעדריקט:

„איצט הענגען שוין די הענט ביי מיר ווי אַפּגעדאַרטע צווייגן
און אין מיין לייב הייבט־אָן אַ מידער אומעט מיך צו נאַגן."

און ווייטער:

„כּוועל ווי אַ הונגעריקער וואַלף מיין אַונט־ברויט פאַרצוקן
און נאָך ביים טיש צעכאַפּען זיך ווי איבער טרוקן האַלץ אַ טעמפע זעג."

עס געדענקען זיך גוט די טעג און אַונטן, וואָס לייבערע, ווער טונקל־
פּנימדיקער ווי אַ צייגינערל. לייבעלע מיטן קוטשער־אָוון קאַפּ, האָט צווישן
אונדז פאַרבּראַכט: געווען טעטיק אין דעם „פּראָלעטפּען". אין די
פאַרשידענע פּראַגראַעסיווע אַרגאַניזאַציעס, געקומען מיט זיין אימפעט, לע־

בעדיקייט, שטיפערישקייט צו ארבעטער-פארזאמלונגען און דעמאנסטראציעס, ליב געהאט צו שפאסן, וויצדען זיך, דערציילן וועגן זיין אוקראינישן שטעטל קאלניבאלאט (יעקאטערינאפאל), קיעווער גובערניע, ליב געהאט דערציילן ווי מען פלעגט אים קליינערהייט רופן „ליעבזא זוברניסקי“, וואָס איז גע- וואָרן טאָברין אין אמעריקע.

אין זיין גאַנצער צעריסנקייט צווישן שאַפּ און ליטעראַרישער אַרבעט האָט ער זיך זעלטן באַקלאַגט, תמיד אַרויסגעוויזן גוטמוטיקייט, תמיד אַנט- פלעקט זיך אין דער תמימותדיקייט פון אַן ערלעך אוקראַיניש פּויערל, אין דער ערלעכקייט פון אוקראַינישן קאַרנברויט.

ערשט די לעצטע צייט האָט ער זיך פאַר גאַענטע פּריינט באַקלאַגט אויף האַרץ-ווייטאַקן, אויף האַרץ-שטעכענישן, און הערביי געמאַכט שפּאַס: „מיינ ליבער הבר גרינשפּאַן רופט מיך צו זיך“.

געפאַלן איז ער ביי דער אַרבעט, אַ זעלטענער טאַלאַנט, אַן ערלעכער יידישער אַרבעטער, אַ דיכטער מיט דער פּשטות און לויטערקייט פון פּאַלקס- קוואַלן, ושוין אין איינעם פון זיינע ערשטע לידער, „מיינ טאַטנס טייט“ האָט ער אויף אַ ממש-נביאִישן אופן אויסגעדריקט דעם פּאַרגרעפּיל פון טייט:

„ערגעץ, ווייס איך, ליגט דער טייט פאַרשטעקט צווישן די מאַשינען
און ליערט ווי אַ הונגעריקע חיה אויף מיינ גוף“.

לייבל, דער פּראָעטאָרישער דיכטער און דערציילער, האָט זיך שטאַרק גענומען צום האַרצן — צו זיין קראַנקן האַרצן — דעם גרויסן יידישן חורבן, די שוידערלעכע טראַגעדיע פון אונדזער פּאַרק, די נאַצישע אויסראַט-נג פון די יידן אין זיין שטעטל איז געווען זיין פּערזענלעכער אומגליק, זיין פּער- יענלעכער בראַך, דערהערנדיק וועגן דער היטלערעיסטישער פּאַרניכטונג פון די יידן פון זיין שטעטל, האָט ער אַנגעהויבן שרייבן די נאָוועלע „אויף דור- דורות“ צו פּאַראַיביקן יענע יידישע עדה, די יידישע געשטאַלטן פון זיין שטעטל, וואָס זיינען געווען אזוי טיף איינגעקריצט אין זיין זכרון.

אויף מיינ פּראָגע פון צוריק מיט אַ פאַר וואַכן: „לייבל, וועגן וואָס שרייבסטו איצט?“ האָט ער מיר שריפטלעך געענטפּערט: „מיינ שטעטלעך קאַלניבאלאָט איז אינגאַנצן חרוב געוואָרן, צוויי טויזנט יידן [יעדער ייד אין שטעטל — ויכער אַ קרוב מינער] זיינען אַוועקגעפירט געוואָרן אין אַ דאַרף און קאַלטבלוטיק אויסגעהרגעט געוואָרן, וועגן אַס-די יידן שרייב איך איצט אַ נאָוועלע; אַס-די נאָוועלע איז דאָס וויכטיקסטע, וואָס איך האָב ווען געשריבן, הייסן וועט די נאָוועלע „אויף דור-דורות““.

און ס'איז געווען אַ גרויסע פּרייד צו זען, אַז נאָך אַ פּעריאָד פון ניט- שרייבן, האָט לייבעלע אין זומער 1945 ווידער אַנגעהויבן שרייבן, און פון זיין פען זיינען ווידער אַרויסגעקומען ליטעראַרישע פּערל, און די לייענער פון דער „מאַרגן-פּרייהייט“ האָבן געלייענט לייבלס מחהידיקע, רינדדיקע דעריבערונגען „בימי דעניקיין“ און אַ פּראַגמענט פון זיין נייער נאָוועלע „אויף דור-דורות“.

דער חורבן פון אונדזער פאָלק, דער פאָקט וואָס דער פּאָשיוזם נעמט ערשט איצט בוש'עווען נאָסדעם ווי די פעלקער פון דער וועלט האָבן געגעבן אזוי פיל קרבנות פאַר פרייהייט און דעמאָקראַטיע, האָט זיכער געהאַט אַ שרעקלעכע ווירקונג אויף לייבלס קראַנק האַרץ און האָט עס נאָך מער צע-בראַכן. דער ענין דעניקין — דעניקנס אַריינקומען קיין אַמעריקע און זיין אומגעשטערטע אַנטיסעמיטישע העצע, האָט געוויס געהאַט אַן אויפטרייסלענ-דיקע ווירקונג אויפן צאָרטן, שאַרף-פילנדיקן, סענסיטיוון דיכטער.

שוין אין זיין בוך „ערב צייט“ האָט ער אָפּגעדרוקט אַ ליד „בימי דע-ניקין“, מיט אַ באַמערקונג, אַז אין דעם ליד גיט ער איבער „מיינע איבער-לעבונגען, וואָס וויינען פאַרליבן אין מיין זכרון פון יענער צייט, ווען איך בין אַלט געווען אַרום דרייצן יאָר“. דאָס ליד פאַרענדיקט זיך מיט די פּאָלגנדיקע וואונדערלעכע שורות:

„ווי אין אַ אויסגעהאַקטן וואַלד עטלעכע פאַרלאָזטע היימער
שושקען פאַרלען יידן זיך אין באַרק,
יעדער טראַכט פון טויטע קרובים און פאַרשעמטע טעכטער
און קוקט, צי קומען ניט די רוצחים פון, טאָלנער באַרג.
איצט איז שוין נאַכט, און ס'קלאַנגט אין זיך דאָס חרובדיקע שטעטל.
מיין ברודער ראַנגלט זיך אין קעלער מיטן טויט;
ווי אַ פרעמדער זיך אין לעבן אים און בראַט קאַרטאָפליעס
און טונק אין וואַסער שוואַרצע שטיקער ברויט.“

מיר וועלן דיך קיינמאָל ניט פאַרגעסן, ליבער, טייערער לייבל!
כבוד דעם אַנדענק פון אַן ערלעכן, טאַלאַנטפולן, קעמפּערישן אַרבעטער-
דיכטער, אַ זון פון פּאָלק!

מערץ 12, 1946

2.

היינטיקן זומער איז געוואָרן צוואַנציק יאָר, זינט עס איז דערשינען דער געמיינשאַפטלעך-אַרויסגעגעבענער בוך לידער „ערב-צייט“ פון די צוויי יוג-פאַרשטאַרבענע דיכטער יוסף גרינשפּאַן און לייב סאָברין. „צווישן ווענט“ הייסט גרינשפּאַנס אַפּטייל אין אַט-דעם בוך; „צווישן מענטשן“ איז דער נאָמען פון סאָבריןס אַפּטייל.

קרעפטיקע, ערלעכע לידער זיינען דאָס — לידער-אויסגעשרייען קעגן סאַציאַלן אומרעכט. האָט גרינשפּאַן געזונגען „דאָס ליד פון פּראַצע-מענטש“, געזונגען וועגן דעם קוילנגרעבער-סטרייק פון 1927, וועגן דעם אַרבעטס-לאָזן בריקן-בויער, וועגן דער „טשעין גענג“ אין דער סאַוט, וועגן דער פּערצנטער גאַס אין ניו-יאָרק. האָט ער געשליידערט „שטיקער זון און האָס“ און וויזאַנעריש געזען און אויסגערופן:

„סיי ווייסי

צעציגן מיר די וועלט!

און פאלט אַוועק אין פעלד אַ רויטער העלד --
 איז וואָס ?
 פלאַקערט-אויף אין אונדז זיין רוף,
 וויינען מיר נישט נאָך זיין גוף, --
 סיי-וויסיי
 צעצינדן מיר די וועלט !

און לייבעלע, דער ליבער, קוטשעראַווער לייבעלע סאַברין, האָט מיט
 בלוט פון האַרצן געזונגען זעגן „געסלעך, וואו ס'טאַנצט-אַרום דער הונד-
 גער“. לידער פון שאַפ; פון „אַפּאַלסטערערס“, וואָס „פּוצן-אויס דיוואַנען
 מיט זאַפט פון יונגע לייבער“; לידער פון ביטערן פּראַטעסט קעגן אַ סיס-
 טעם פון עקספּלאַטאַציע און אומרעכט.
 האַלטן מיר טייער אַט-די ערשטע, ציטערדיקע, דורכגעווייטאַגטע ליי-
 דער פון אונדזערע צוויי יונג-פאַרגאַנגענע דיכטער; האַלטן מיר טייער דעם
 ליכטיקן אַנדענק פון אַט-די צוויי טאַלאַנטפולע אַרבעטער-פּאַעטן, וואָס האָבן
 אַריינגעשריבן אַ וויכטיק בלאַט אין דעם בוך פון דער יונגער אַרבעטער-
 דיכטונג אין אַמעריקע.

1951

שלום שטערן

(געבוירן 1907)

„אין קאנאדע“, פאעטיש ווערק,
באנד איינס, 480 זייטן,
מאנטרעאל, 1960

שלום שטערנס נייע פאעמע אדער
ראמאן אין פערזן, „אין קאנאדע“
(ערשטער באנד), איז א העכערע מדרגה
אין דעם דיכטערס שאפן; א נייער,
העכערער שטאפל בארג-ארויף, א
שטאפל פון וואוקס און דערגרייכונג.
די ביאגראפישע פאעמע (מיט א סך אויטאביאגראפישע עלעמענטן) וועגן
דעם יונגן, בלאסן, דארן, טרוימערנישן יידישן לערער און פאעט יאסל, וואס
קומט פון קליינעם פוילישן שטעטל קיין קאנאדע, באזעצט זיך דארט, מאכט
דורך פיל ראנגלענישן פון אז ארעמען ארבעטער-אימיגראנט, אידעאלאגישע
זיגזאגן און שוועריקייטן, ביז ער באהעפט זיך בלב ונפש מיטן קעמפערנישן
ארבעטער-קלאס, מיט דער פראגרעסיווער יידישער ארבעטער-און קולטור-
באוועגונג, איז א וויכטיקער אויפטו אינהאלטלעך, פארמעל, אידיאיש.
„אין קאנאדע“ איז דעם דיכטערס א פארמעסט — און א זיג, דורך אט-
דעם פּרעכטיקן פאעטישן ווערק זעען מיר דעם מחבר אין שעפערנישן גאנג-
פאראויס, אין זיין פרוכטבארער מי און פארטיפונג, אין זיין אַנשטרענג און
אין זיין אויפקלייבן די פירות, רייפּע, דיכטערנישע פירות.
שטערנס ראמאן אין פערזן אדער גרויסע פאעמע מיט א נאוועליסטישן
סיוזשעט איז עכט-יידיש, עכט סאציאל-רעאליסטיש, עכט-קאנאדיש, און קודם-
כל צי ועל-כולם — עכט-פאעטיש. „אין קאנאדע“ איז א גרויס ווערק, א
פראדוקט און א רעזולטאט פון יאָרן שעפערנישע מי. איר האָט דאָ ברייטע
לייוונטן, ברייטע געמעלן. איר זעט דאָ דעם דיכטער שלום שטערן ווי א
קרעפטיקן, אויסגעצייכנטן וואָרט-מאַלער. איר זעט אים דאָ אויך ווי אַ שיל-
דערער און דערציילער, מיט אַ געהעריקן, געלונגענעם פלאַן פון קאָנסטרוק-
ציע, מיט אַ טאַלאַנט פאַר כאַראַקטעריזאַציע — פאַר געשטאַלטיקן לעבע-
דיקע מענטשן אין זייער פילן, דענקען, טרוימען, לעבן און איבערלעבן, אין
זייער לשון, הולך, אויפפירונג.
„אין קאנאדע“ פארמאגט א גרויסע שפע, א סך רייכקייטן פון זשאנרען

און פארמען; א געוועב פון ליריק און עפיק; מאַלעריי און געזאַנג, עלע-
מענטן פון דיכטערישער שילדערונג און דערציילונג. עס איז אַ קאַמבי-
נאַציע פון ליד, ראַמאַן אין פערזן און פּאַעטישע זכרונות — אַ הויך-קינסט-
לעריש ווערק, ריטמיש, מעלאָדיש. „אין קאַנאַדע“ איז אַ וויכטיקער בייטראַג
צו אונדזער יידישער פּראַגרעסיווער פּאַעזיע אומעטום; עס איז רייך אין
אַמתדיקער סאַציאַלער ליריק, איר האַט דאָ אַן איבערפּלעכט פון קרעפטיקע,
ליידנשאַפּטלעכע עמאַציאָנעלע און סאַציאַלע טענער, ליבע-מאַטיוון, פּיינזאָש-
געמעל, סאַציאַלע מאַטיוון, יחידישע ווייען און סאַציאַלע לייזן — ווערן איינס.
מאַמענטנווייז, אין גאַנג פונעם באַרג-אַרויף-שטייגנדיקן ווערק, איז פאַראַן אַן
איבערגאַנג פון סאַציאַל-רעאַליסטישער שילדערונג צו רעוואָלוציאָנערער ראַ-
מאַנטיק מיט אַ סך באַשרייב-עלעמענטן.

איר האַט דאָ אַ פּאַעטישן ראַמאַן מיט אַ פאַרכאַפּנדיקער פּאַבולע, מיט
שפּאַנענדיקער אַקציע (מיט ליבע-לידער און ליבע-סצענעס), אַ וואַריאַציע
פון ריטמען און טעמפּן (רואיק-לאַנגזאַם-געלאַסענע און שנעלע, אימפעטיקע,
יאַנגנדיקע), אינטימע ליריק אַדער ליבע-ליריק אַרגאַניש-פאַרוועבט מיט לי-
ריק פון קלאַסן-קאַמף. דעסקריפּטיווע, פּאַבליאַרע, צייטנווייז פּסיכאָלאָגישע
עלעמענטן, באַגעגענען זיך, פאַראייניקן זיך, שאַפּן איין גאַנץ ווערק.

„אין קאַנאַדע“ איז אַ באַדייטנדיקער ליטעראַרישער בייטראַג צו קאַ-
נאַדע: ברייטע מאַלערישע בילדער פון אירע נאַטור-פּאַנאָראַמען און פון אירע
סאַציאַלע פּאַנאָראַמען; פון אירע קאַמפּן צווישן אַרבעט און קאַפיטאַל, שאַרפע
סאַציאַלע קאָנפליקטן. איר האַט דאָ אַן עשירות פון לעבעדיקע און לעבנס-
טרייע בילדער פון דער קאַנאַדער ברויזנדיקער גרויסשטאַט (מאַנטרעאַל),
פונעם קאַנאַדער דאַרף, בילדער פונעם לעבן-שטייגער פון דער יידישער אי-
מיגראַנטישער סביבה, פון כּלערליי שיכטן: אַרבעטער, באַסעס, אַלראַיטני-
קעס, אַרויפגעאַרבעטע, קליינע געשעפּטסלייט, לערערס, אינטעליגענטן, פרומע
יידן, רעוואָלוציאָנערע קעמפּער.

בריקן פון בענקשאַפּט און נאַסטאַלגיע ציען זיך פון דער נייער היים, קאַ-
נאַדע, צו דער אַלטער היים, פּוילן, צו ברידער און שוועסטער, וואָס ווערן
אויסגעריסן עקאַנאָמיש און פּאָליטיש אין דער אַלטער ענדעקישער פּוילן,
ווערן די בילדער פונעם נייעם היימלאַנד, וואו די צענטראַלע פיגור, יאַסל,
פאַרוואַרצלט זיך, פאַרבונדן מיט פּאַעטישע מאַלערייען פונעם קליין-שטעטל
אין אַלטן פּוילישן היימלאַנד, — מיט בילדער פון פּוילישער שטעטלשער און
דאַרפישער לאַנדשאַפּט, פון ברידער און שוועסטער, רעוואָלוציאָנערע יוגנט-
לעכע, וואָס שמאַכטן אין די תּפּיסות פונעם קאַפיטאַליסטיש-פּריצישן רעזשים.
דורך קורצע שורהלעך, דורך האַרציקע לירישע לידער, ברענגט דאָ אַרויס
דער פּאַעט שטיקער לעבן-שטייגער, פאַרטרעטן פון מענטשן, טיפּן און כּאָ-
ראַקטערן אַרום דער צענטראַלער פיגור, דעם העלד פונעם ראַמאַן, יאַסל,
און דער ליינער דערזעט יאַסלס נייע היים, קאַנאַדע, מיט אירע פּאַלקס-
מענטשן און זייער לעבן; די „שטאַט פון שטיין“, די גאַס, מאַרק, שאַפּ,
יוניאַן, יידישע אַרבעטער-שול, ייד. קולטור-צענטער, אַרבעטער-אַרקעסטער,

סטרייקס, פאליטישע קאמפן, ליידן פון „גרינע“, אַרבעטלאָזע, קולטור-אַר-בעט און קולטור-אינסטיטוציעס פון דער פראַגרעסיווער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג. ווען אין קאַנאַדע זאל זיין אַ פאַלקס-רעגירונג, וואָלט זי זיכער באַשטימט אַ פרעמיע פאַר אַט-דעם בוך פון און וועגן קאַנאַדע, אַ בוך מיט שטיקער פאַעטישע קאַנאַדער-יידישע געשיכטע אויף אַ שטח פון אַ פאַר צענדליק יאָר.

איר האָט דאָ שטימונג, וואָס באַהערשט דעם לייענער, און איר האָט דאָ דעם דיכטערס אייגענעם נוסח, זיין אייגענעם ניגון, די געשטאַלט פונעם הויפט-העלד יאַסל, אַ זון פון אַ פויליש-יידישן חסיד, למדן און שוחט, ווערט בוילעטער, קלאַרער פון קאַפיטל צו קאַפיטל. מיר זעען אים, דעם יונגן דיכטער, אין זיינע בענקשאַפטן, אין זיין פיין אינעם נייעם לאַנד, ביים זוכן אַרבעט, ביי דער אַרבעט אַלס לערער, שפעטער אין אַ פרוכט-קראַם, און דער-נאָך אין אַ שאַפּ — אין זיין ערנסטן אַנשטרענג איינצובירגערן זיך, איינצו-היימישן זיך אין דעם לאַנד קאַנאַדע, פאַרבינדן זיין גורל מיטן גורל פון די קאַנאַדער האַרעפאַשנע פאַלקס-מאַסן.

לאַנגזאַם, נאָר פעסט און זיכער, איז יאַסלס גאַנג, יאַסלס דערנענטערונג צו דער פראַגרעסיווער באַוועגונג. שוין פון סאַמע אָנהויב שפירט דער לייענער דעם אמת פון זיין זאָג, אַז:

„זיכער און קלאַר, אַ צווישן קעמפער ווירדיק און ווערטפול
וועלן זיין מיינע געלייטערטע יאָר.“

אין יאַסלען (ווי אין דעם מחבר) וואַרצלט די אַלט-יידישע סאַציאַל-נביאישע טראַדיציע פון קאַמף פאַר סאַציאַלן יושר. אַט-די טראַדיציע באַ-גלייט דעם דיכטער שלום שטערן אויף זיין שאַפערנישן וועג:

„אין יאַסלען צינדט זיך די שטראַפנדיקע שפראַך
פון צאַרגניקן תנ"ך,
וואָס האָט אין זיין האַרץ איינגעפאַסט
דעם טיפן האַס צום רייכן רויבער
אויפן ווייטסטן שלאַך“ . . .

תמימותדיק און ערלעך דערקלערט דער דיכטער יאַסל, דער יגיע-כפימ-ניק, צו מיסטער בלאַקן, דעם אייגנטימער פונעם פרוכט-געשעפט:

„איך וויל אַז איר זאַלט וויסן, אַז איך בין גישט געקומען
קיינ קאַנאַדע צו ווערן רייך, נאָר צו לעבן פון אַרבעט
און זיך איינפלאַנצן ביי די ברעגן פון סעינט לאַרענס טייך“.

דער שווער-האַרעווענדיקער דיכטער יאַסל קלערט, טראַכט, זוכט באַנעמען די סביבה. ער שפירט: יושר פירט דעם דיכטער-יחיד צו באַהעפטן זיך מיטן אַרבעטער-כלל. ער קומט צום אויספיר, אַז —

„אַ פּאָעט דאַרף צווישן אַרבעטער-קעמפער

זיך געפינען, און דארטן
זיינע ליכטיקע לידער שפינען“.

**

קינסטלעריש ווערט אינעם פאָעטישן ווערק אַרויסגעבראַכט די צווייטע
צענטראַלע פיגור, דאָס רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער-מיידל פייגע. שייך און
צאַרט ווערט געשילדערט אָט-די וואונדערלעכע געשטאַלט. און שייך איז די
ליבע, וואָס וואַקסט און צעבלייט זיך צווישן דעם אַרבעטער-דיכטער יאַסלען
און פייגען. איבער אָט-דער ליבע הויערט און שוועבט די טראַגיק פון אומ-
קום: דער טויט פון יאַסלס יוגנט-געליבטער צירל, די פלאַמפּיערדיקע רע-
וואָלוציאָנערין, אַ קרבן פון דער וויטער פּוילישער רעאַקציע. זי שטאַרבט
פון טובערקולאָז, נאָכדעם ווי זי ווערט באַפרייט פון תּפּיסה.
טראַגיש איז אויך פאַראַן אין דער צווייטער ליבע-מעשה אין דער
פּאָעמע: די ליבע פון די יידישע יונגעלייט שלמה און מנחם צו גיטלען.
מנחם ווערט דערמאַרדעט אין אַ פּאַגראַם אין פּוילישן שטעטל; זיין גע-
טרייע יונגע פּרוי גיטל באַזעצט זיך אין קאַנאַדע, וואו זי פאַראייניקט זיך
מיט שלמהן.

צווישן די פּיל טיפּן און כאַראַקטערן, וואָס לעבן אין דעם ראַמאַן אין
פּערזן, קריצן זיך איין אין זכרון: יאַסלס עלטערן, וועמען מיר זעען און
הערן דורך זייערע בריוו; זיין ברודער; זיין פעטער חיים (צירלס פּאַטער);
די פּרומע מומע (אסתר בוימ); דאָס שוּחטל, די שוּחטקע און זייער טעכ-
טערל חוהלע; דער אַרבעטער בעני קאַמעדיאַנט; לאהלע די קולטוריסטקע;
שמחהלע פעלץ „מיטן פעטן בויך“; „מר. בעני בלאַק (בערל באַק); „דאָס
געגער-יינגל דושימי; דאָס שיק-יינגל דושיל; דער ברוטאַלער באַס, מר.
בוקמאַן; דער קולטורעוואַטער מר. מעריסאַן; די צוויי נעגאַטיווע טיפּן:
מאַטקע פּראַנט (אַן אַרבעטער, וואָס וויל נאָר ווערן אַ לענדלאַרד) און דער
„דעזאָינער“, וואָס „האַט פיינט אונדזערע הענט וואָס מוזן העפּטן רויטע
רויזן אויף זיידענע בלוזן“; חבר גאַרמאַן; אברהם שוּחט, וואָס דערציילט
בעל שם טוב-מעשיות. און — ועל כולם ווערט ביים לייענער באַליבט די
געשטאַלט פונעם פּרומען ר' הענעך, דעם מוטיקן, קעמפּערישן איש חסיד
און האַרעפּאַשניק, וואָס האַסט די מאַדערנע „נוגשים“ און איז אויף דער
זייט פון מיליטאַנטע אַרבעטער לויטן גייסט פון תּנ"ך. מיט ליבשאַפט שיל-
דערט דער מחבר אַלע פּאַזיטיווע טיפּן אין זיין ווערק, אַבער מיט גאַר אַ
באַזונדערער טיפּער סימפּאַטיע שילדערט ער אָט-די פּרום-טראַדיציאָנעלע
הויך-עטישע פיגור, אַ שטיק-פּונקט פון די סטרייקערס אין זייער קאַמפּ:

„ר' הענעך שטאַלץ און פּרום זיין חסידישער ניגון שפּילט, און שפּרייט
שפּאַנט און ברומט. בטחון אין דער שאַפּיקער שטיל“.

**

מיר דוכט, אַז דעם דיכטערס הויפּט-גבורה איז אין געבן אונדז נאַטור-

בילדער און געמעלן. ווען יאָסל קומט צום ערשטן מאל אין דעם קאַנאַדער דאַרף, דערזעט ער :

„מחנות עופות פאָכען מיט די פליגל,
און קוקן אויף דער פרימאַרגן וון וואָס
שווימט אויפן טייכיקן שפיגל“.

דער דיכטער פאַראייביקט ממש קאַנאַדע דורך זיינע אויסגעצייכנטע שניי-לידער, שניי-בילדער — אפשר די שענסטע שניי-געמעלן אין אונדזער פּאָעזיע. אָפּט דערמאַנען זיי אין די אַלט-כינעזישע לידער און מאָלערייען פון שניי. אגב, ווערט די טעמע שניי אָפּט דורכגעוועבט און אַריינגעוועבט אין שטערנס קאַנאַדע-פּאָעמע :

„דער שניי באַרשט און באַרט
די צעברויזטע, פרימאַרגנדיקע שטאַט“.

אַדער אַזאַ פּרעכטיק שניי-בילד :

„וואַלקנס גייען. וואַלקנס גראַען. הונגעריקע קראַען, אין רייען — שוואַרץ, געדיכט,	שטייען און שלינגען דאָס זילבערנע ליכט פון די פּראַסטיקע שנייען“.
---	--

קרעפטיק, פריש, אָפּט דורכאויס ניי, איז דעם דיכטערס שילדערונג פון יאָסלס פּראַלעטאַריזירן זיך און פון דער שאַפֿ-אַטמאָספּער; און צום סוף — יאָסלס פאַרבינדן זיך מיט דער פּראַגרעסיווער באַוועגונג. מען דאַרף אויך אַנווייזן אויפן דיכטערס דינעם הומאַר אין אָפּשילדערן אייניקע כאַראַקטערן.

שטערן נוצט אין זיינע לידער אַ שלל מיט פיינע אימאַזשן, מעטאַפּאָרן, פאַרגלייך-בילדער. זייער געראַטן איז שטערנס באַנוץ פון גראַמען — פאַר-שיידענע גראַמען: סוף-גראַמען, אינעווייניקסטע גראַמען, צופעליקע גראַ-מען און אויך גראַם-קאַמבינאַציעס. געלונגען איז אויך זיין נוצן פאַרשיי-דענע מינים סטראַפעס (קורצע, לענגערע, לאַנגע) אין איינקלאַנג מיט דער מעשהדיקייט און טאָן פונעם ליד. פיל פּערזן זיינען רייך אין פּרעכטיקע אַלי-טעראַציעס, ווי, למשל: „שנייאיקע שטויבן שימערן און פינטלען אויף די פאַרשלאַפּענע שויבן“. דער דיכטער נוצט שוין אפשר צופיל דעם מעטאַד פון מאַכן ווערבן פון סובסטאַנטיוון און אַדיעקטיוון, ווי, למשל: נאַדלע, תּחינה, קלאַרט, בלוט, ברוינט, שטילט, פינגערט, א. אָ. וו. דער שטאַרקער איינדרוק פונעם דיכטערס עכטיקייט און פון זיין קראַפּט פון פּאָעטישער איבערצייגונג ווערט צומאַל אָפּגעשוואַכט דורך דעם וואָס הכל גראַמען — אַלע רעדן מיט גראַמען, אפילו אין דעם בריוו-אויסטויש, און אפילו ווען מען קריגט זיך. ניט געלונגען איז דאָס גראַמען פון סלאַוויזמען, ווי, למשל, „פאַרען — זשאַרען“ וכדומה.

דאָס עיקרדיקע אָבער איז, וואָס מיר האָבן פאַר זיך אַ דיכטער אין שטייגן

אלץ העכער, א דיכטער מיט אמונה און בטחון אין פאלק, אין אַרבעטער-קלאַס, אַ דיכטער, וואָס טראַגט אין זיין האַרצן ר' הענעכס פלאַם פון גלויבן אין זיג פון יושר, און „וואָס צינדט פון גלויבן די ליכטער“.

ריכטיק האָט אונדזער אומפאַרגעסלעכער קלמן מרמר כאַראַקטעריזירט דעם אַרבעטער-פּאַעט יאַסל — דעם מחבר :

„איר זייט דער דיכטער פון מי, וואָס
האַט דערפילט פון קאַמף
דעם פריידיקן גלי“.

דער דיכטער שלום שטערן — וועלכער איז אויך אַן ערנסטער ליטעראַ-טור-קריטיקער און ענערגישער קולטור-בויער — האָט באַרייכערט אונדזער דיכטונג מיט זיין „אין קאַנאַדע“. אַ יישר-כוח אים! מיר וואַרטן אויף זיין צווייטן באַנד.

האַרבסט, 1960

דאָרע טייטלבוים

(געבוירן אין 1914)

א דיכטערין מיט אן אייגנארטיק וואָרט, מיט פּרישע, קרעפטיקע טע-נער איז געקומען אין אונדזער ליטע-ראַטור. דאָרע טייטלבוים.

אירע לידער (סיי די, וואָס זיינען

אַריין אין איר ערשטלינג-בוך: „אינ-

מיטן וועלט“, אַרויסגעגעבן דורכן איקוף, ניו-יאָרק, 1941, סיי די, וואָס זיי-

נען שפּעטער פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין צייטונגען און זשורנאַלן זיינען לי-

דער פון אונדזער הייסער, גליענדיקער עפאָכע, פון אונדזער בלוטיקער,

גורלפולער, הרת-עולמדיקער צייט. דאָס זיינען לידער פון לובלין, טרעב-

לינקע און אַסוועטשים, פון אונדזער גרויסן יידישן בראָך, פון אונדזער

דריטן חורבן; לידער פון העלדישן קאַמף קעגן די שונאים פון דער מענטש-

הייט; לידער פון דער איצטיקער וועלט-מלחמה פאַר פּרייהייט און

דעמאָקראַטיע.

דאָרע טייטלבוים לידער וועגן אונדזער חורבן זיינען ניט קיין קינות.

זיי זיינען אַנגעזאַפט מיט צער, אָבער אויך מיט צאָרן. זיי זיינען אַ קינסט-

לערישער אויסדרוק פון אונדזער טרויער, אָבער עס אַטעמט פון זיי דער

עיקר מיט טרייסט, מיט בטחון. זיי זיינען דורכגעדרונגען מיט מאַטיוון פון

אונדזערע קדושים, אָבער נאָך מער מיט מאַטיוון פון אונדזערע העלדן און

גבורים.

גרויליק זיינען די גיהנום-בילדער, וואָס לאָזן די דיכטערין (און אונדז

אַלעמען) ניט רוען.

איך זע מיין שטאַט, איך זע דעם בריסקער סקווער :

מאַמע! שטיי-אויף און הער!

ס'איז פון דיין היים-שטאַט בלויז דער בית-עולם פאַרבלובן,

און די נעמען פון דעהרגעטע זיינען אפילו אויף מצבות ניט פאַרשריבן.

(„אין אַ נאַכט זאָג“, 33)

אָבער די דיכטערין ווייסט, אַז „עס איז די וועלט אַ פנים אַ צעגעסענע

פון פאַקן, נאָר דער פּרילינג איז ווי אייביק — ניי“, און זי טראָגט אונדז

דעם טרוים און דעם אַנזאָג „פון ליבע, פון לעבן, פון זיג“.

עס איז דאָ ברויז און שטורעם אין אַט-די לידער. פיל פון אירע פּערזן

זיינען אָנגעלאָדן מיט דינאַמיט, פּונקט ווי די העלדן פון די לידער, די פּאַר-טיזאַנישע קעמפּער. עס איז אין אירע לידער אויך דאָ שטילער, ליכטיקער צער, וואָס איז קרעפטיקער נאָך פון וויטיק-אויסגעשריי.

ווער איז זי, אָט-די יונגע דיכטערין, וואָס האָט זיך צום ערשטן מאל באַוווּן אין אונדזער ליטעראַטור אין 1941 און וואָס ווייזט זינט דעמאלט אַ כסדרדיק-קינסטלעריש וואַקסן און רייף-ווערן? פון אירע לידער — סיי לירישע, סיי פּאַעטיש-דערציילערישע — וואַקסט אַרויס איר פּאַרטערעט, איר מוטיק-מונטערער לעבנס-גאַנג. מיר זעען דאָס בילד פון אַ טאַכטער פון יידישן דלות, אַ טאַכטער פון נויט און דחקות, וואָס האָט פון קינדווייז-אַן גע-פירט אַ קאַמף פאַר ברויט, פאַר עקזיסטענץ, און פאַרבונדן איר גורל מיט אַלע אַנדערע הונגעריקע און קעמפּדיקע פאַר סאַציאַלן יושר.

די מאַטיוון פון נויט זיינען צווישן די קרעפטיקסטע לידער אין איר בוך. אָט ווי זי שילדערט איר קינדהייט:

יעדע שיסעלע געקעכץ,
וואָס ס'האַט די מאַמע אונדז געגעבן,
האַט זי פאַרוויסט מיט אַ לאַנגן קרעכץ
און מיט אַ קללה אויף איר לעבן.

(19 ליד „מין קינדהייט“, ז' 71)

דער „מאַמעס קללות“ — קללות פון עלנט און הילפלאָזיקייט — זיינען אירע „וויג-לידער געוואָרן“, דערציילט די דיכטערין. דאָס רעאַליסטיש בילד פון נויט און הונגער איז נאָך בוילעטער און קרעפטיקער אין דער „באַ-לאַדע פון אַ פרישן לאַבן ברויט“:

מיר ליגן אויפן טאַפּטשאַן זאַלבע אַכט.
פּראַסט איז אונדזער צודעק.
ס'איז קיינער גיט געשלאָפן נאַכט-נאַך-נאַכט —
נאָך לאַנגע הונגעריקע טעג. (ז' 72).

פון דער דיכטעריןס לידער קריגן מיר אויך אַ קלאַר בילד פון דער דערציאונג אין אירע קינדער-יאָרן און ווי אַזוי זי האָט אויפגענומען אָט-די דערציאונג. דאָס איז געווען דער גוט-באַקאַנטער פּרום-רעליגיעזער חינוך פון „חביבין יטורים“, פון „ביסט דאָ בלויז אויף אַ וויילע — נאָ דיר אַ גראַשן פאַר דער גאַנצער וועלט“.

אַזוי האָט מין מאַמע יאַר-נאַך-יאָר
אין מיר אַריינגעטענהט:
די וועלט, מין קינד, איז בלויז דער קאַרידאַר
צו יענער וועלט — יענע וועלט איז דייעו.

(ליד „דער קאַרידאַר“, ז' 76)

אַבער „דער קאַרידאַר“ איז דעם קינד פון נויט „אַלץ מערער געפעלן“. די ביטערע שול פון דלות, „פון הונגער און פון קעלט“, פון שווערער פּראַצע, האָט געפירט צו סאַציאַלן פּראַטעסט און קאַמף.

ס'האָבן יאָרן מיך געפורעמט און געשניצט,
 ס'האָט דער דלות מיך געמאָטערט און געשטאַרקט : —
 און לעבן מיר אויף אַ בענקל היינט מיין מאַמע זיצט,
 און איך קעגל מיט איר פרשה קאַרל מאַרקס. (ד' 77)

די טאַכטער פון שרעקלעכער נויט איז אויסגעוואַקסן אַן אַקטיווע קעמ-
 פערין פאַר אַ שענערן און בעסערן מאָרגן. זי האָט זיך פאַרבונדן מיטן
 היינט, מיטן קעמפערישן לעבן. זי גייט „זייט-ביי-זייט מיט צייט“, זי יאָגט
 זיך מיט „דער צייטס עקספרעס“, זי, די צייט, האָט געלייגט איר שטעמפל
 אויף דער דיכטערינס ליד. אין דעם בלוטיקן געראַנגל פון אונדזערע טעג
 רייפט איר ליד פאַליטיש און קינסטלעריש, ווערט פאַרשאַרפט איר סאַ-
 ציאַלע וואַכזאַמקייט, קריגט דיכטערישן אויסדרוק איר ווייטיק פאַרן גורל
 פונעם פּאָלק, איר טיפע, שטראַלנדיקע ליבשאַפט צום פּאָלק און איר טויט-
 לעכער האָט צום שונא.

ניט אומזיסט הייסט די ערשטע אָפטיילונג אינעם בוך : „פון שלאַכט-
 פעלד“. דאָס איז זייער אַ פּאַסיקער און באַרעכטיקטער נאַמען. דער דיכ-
 טערין איז באמת געלונגען צו שאַפן די אַטמאָספּער פון שלאַכטפעלד ; פול
 מיט עכטן פּאַטאָס זיינען אירע לידער : „אַ מתנה צו אַ רויט-אַרמיער“, „אַ
 בריוו פון שלאַכט“, „דער רויטער אַדלער“, „נינאַ“, „מאַטווי קוזמין“, „דער
 סיגנאַל“, „דער קאַפּיטאַן“, „מאַשאַ פאַרטיזאַנקע“ און אַנדערע לידער אין
 אַט-דער סעריע. אין אַט-די לידער דערזעען מיר די דיכטערין ניט ווי
 קיין „באַזינגערין“, נאָר ווי אַ שותף צום קאַמף, אַן אַנטיילנעמערין און אַרויס-
 העלפערין, אַן אידיאישע און גייסטיקע קרובה פון נינאַן און מאַשאַן.
 אַט-די לידער זיינען ניט בלויז דורכגעדרונגען מיט פּאַטאָס, ניט בלויז
 פול מיט דינאַמיק, נאָר אויך מיט געזונטן אָפטימיזם, מיט „גלויבן פונעם
 גאַנצן פּאָלק“. אַז דער סוועטער, געשיקט צום רויט-אַרמיער, איז וויס
 — איז עס „אַן אַנדייט אויפן ליכטיקן באַגינען“. מונטער זאָגט דער סאַווע-
 טישער פּילאַט, „דער רויטער אַדלער“ :

מיין לעבן איז — אַ גרייטער קרוג וויין ;
 זאָל עס צו געזונט
 אויסטרינקען מיין לאַנד. (ד' 11)

טיפער גלויבן אין זיג פון דער מענטשהייט באַגלייט די העלדנטאַטן פון
 די פּאַלק-גבורים, וואָס זיינען זיך מקריב-נפש פאַר דער פרייהייט. זיי ווייסן
 דעם זין פונעם קאַמף, זיי ווייסן, אַז דער זיג פאַדערט קרבנות. דער גרייז-
 גרויער מאַטווי איז זיך מוסר-נפש, כדי צו טויטן אַ באַנדע פאַשיסטן, און

אין לעצטער רגע האָט מאַטוויי ניט פאַרפעלט צו פרעגן :
 „האָב איך דעם לעצטן שאַס געהערט ?“

(ליד „מאַטווי קוזמין“, ד' 25)

מיטן לעבן האָט באַצאַלט אויך מאַשאַ פאַרטיזאַנקע ביים פאַרניכטן אַ
 צאָל פון שונאס טאַנקען.

מאשא, די יונגע טראַקטאָריסטקע פון קאַלכאַן,
האַט אין דעם גרינעם גראַן
געלאָזן אַ רויטע שורה,
וואָס וועט די קומענדיקע דורות דערציילן פון איר גבורה. (ז' 37)

אין אַט-די לידער איז שטאַרק אויסגעשפּראַכן דער עלעמענט פון מעשה-דיקייט, פון העראַיאישער באַלאַדישקייט, וואָס איז באַזונדערס צוגעפאַסט פאַר דער טעמאַטיק.

פּונקט ווי אין די לידער וועגן איר קינדהייט אין דער אַלטער היים (אין בריסק), אַזוי אויך אין די לידער וועגן איר נייער היים — „אין סאַמע האַרץ פון בראַנזווילער דלות“ (אין דעם אָפּטייל „פון ניו-יאָרק“), איז פאַ-ראַן אַ מחיהדיקער, עכטער פּאָלקסטימלעכער טאָן. אייניקע פון אַט-די פּערזן קלינגען ממש ווי פּאָלקס-לידער מיט דער לויטערער פּשטות פון אונדזער מאַמע-לשון, מיט דער פּיינער ריטמיק, מיט דער מוזיקאַלישקייט פון די שורות. אויך אידייאיש זיינען אַט-די לידער רייך און אָנגעזעטיקט. אויך דאַרט זען מיר די דיכטערין אַלס אַ פּראַגרעסיווע טוערין, אַ טאַכטער פון געפּלאַגטן פּאָלק, מיט קוואַלן פון אומבאַגרענעצטער ליבשאַפט צום פּאָלק. מיט אַט-דער העלער ליבשאַפט מאַלט זי אַ „בראַנזווילער שער“: „מיט יעדן האַפּ און יעדן דריי וואַרפּן מידע קעפּ שווערע בערג פון זיך אַראַפּ“. אין אַט-דער נייער, אַמעריקאַנער היים וואַרצלט זיך איין די דיכטערין און פילט זיך היימיש. דאָ איז זי אַ טאַכטער פון שאַפּ. דאָ העלפט זי פאַר-בינדן דעם היים-פּראַנט מיטן שלאַכט-פּראַנט. די מאַנטלען, וואָס זי נייע, זיינען קריגס-פּראָדוקציע. די שאַפּ-לעקסיק איז דאָ גאָר אַ נייע, אין גייסט פון אונדזער באַפּרייאונג-מלחמה קעגן נאַציזם. די ניי-מאַשין איז — אַ קאַנאַל“.

יאָג זיך, רעדל, שנעלער ניי!
סאיז ניט קיין וואַל, סאיז ניט קיין קרעפּ,
סאיז דער וועג צום דאָנער סטעפּ:

(ליד „מיין שאַפּ“, ז' 65)

פאַר אַט-דער אַרגאַנישער פאַרבינדונג מיט דער נייער, אַמעריקאַנער היים קריגט די דיכטערין אַ שלל מיט נייע, פּרישע פאַרבן און בילדער, אין אַ וואַריאַציע פון טעמעס. איר האַט דאָ: „מיין בראַנזווילער היים“, אַ בראַנזווילער שער“, „אין לואיסאַן סטאַדיום“, „דזשים דער דזשעניטאַר איז טויט“, „ביי אַלגינס קבר“, „שאַיע גענעראַל“, „מיין שאַפּ“. לעבעדיקייט פון רייכער פּאַנטאַזיע, פון שעפּערישער וויזיע זעט מען און מען שפּירט אויך אין די לידער פון די אַנדערע צוויי אָפּטיילן: „פון צער“ און „פון פּרייד“. דאָ, אין אַ צאָל ליריש-פּאַרטיפּטע לידער, זיינען פאַראַן קינסטלערישע זעלבסט-פּאַרטרעטן, מאַן-אין-פרוי אָדער ליבע-מאַ-טיוון — מאַטיוון, וואָס קומען פון אַ וואַרעם, „וויבלעך האַרץ“, באַגלייט מיט „מיידלשער צאַרטקייט“.

אַט זײנען בלויז אַ פֿאַר שורות פון איין פּרעכטיקן זעלבסט-פֿאַרטרעט
פון דער דיכטערין :

מיין לייב איז צאַרט און דין,
מײנע אויגן זײנען גרוילעך,
נאַר מיין בליק איז גרין.
ניט פּיס — לאַקאַמאַטיחן טראַגן מיך.

(ליד „אין גאַנג“, ז' 102)

דאָ געפּינט איר אויך דער דיכטערײַנס ליטעראַרישן קרעדאָ. איר קינסט-
לערישן אַני-מאַמין אין דעם פּולן ערנסט פון איר צוגאַנג צום ליד, צום
ענין שאַפּונג.

מיין ליד

איז ניט

אַ פעדער פון אַ הוט —

ס'איז פון מײנע אור-זיידעס ביז מיר באַליידיקט בלוט.

(ליד „אין בין“, ז' 98)

אויך אין די בענקשאַפּט-און ליבע-לידער שפּירט מען אַ געזונטן צו-
גאַנג. דאָס זײנען ניט קיין מאַטיוון פון נערוועזער עראַטיק. דאָ איז פאַראַן
געזונטער חוש פאַר מאַס און פּראַפּאַרציע. האַרץ גײט דאָ צוזאַמען מיט
מוח; ליבע — אין פאַרבינדונג מיטן גאַנצן גרויסן לעבן, צו וועלכן די
דיכטערין זינגט אירע שענסטע געזאַנגען. זי זאָגט אין ליד „צום מאַן“:

מיין זכיה

ברענגען דורות מיט דיר צוזאַמען,

טראַגן אין זיך די מענטשלעכע זריעה —

זיין דער וועלט אַ מאַמע. (ז' 114)

די געזאַנגען פון לייב זײנען דאָ געזאַנגען 19 און צום לעבן.
עס וואַלט זיך אפשר געפּאָדערט אַ באַזונדערע אָפּהאַנדלונג וועגן דער
ספּעציפיק פון דער דיכטערײַנס קונסט. מיר האָבן דערמאַנט דעם פּאַלקס-
טאַן אין איר זאַפּטיקער, בילדער-רייכער שפּראַך. מען דאַרף אָנווייזן אויף
איר מאַלערישער קראַפּט, וואָס אַנטפּלעקט זיך אין אַ סך פון אירע פּול-
בלוטיקע לידער. מען דאַרף אָנווייזן אויף דער מוזיקאַלישקייט אָדער געזאַנג-
אייגנשאַפּט פון פּיל פון אירע פּערוזן. אויך דער גראַם איז אַפּט אַ פּרישער,
אַ נייער. די פּרעכטיקע אימאַזשן און בילדער, מעטאַפּאָרן און פאַרגלייכונגען,
די קינסטלערישע דעטאַלן, דאָס אָפּטע „אַרויסכאַפּן פון אַלע פּרטים און קלײ-
ניקייטן איין קליין שטוריקעלע“ (לויט דר. ח. זשיטלאָווסקיס געלונגענעם אויס-
דרוק) און אַ רײ אַנדערע שעפּערישע אָדער רײן-פאַרמעלע מיטלען, ווייזן
אַ רייכקייט פון פּאָעטישע דערגרייכונגען.
עס איז קלאַר, אַז דאָרע טײטלבוים האָט טאַלאַנט, אַ סך שפּרודליקן
טאַלאַנט, און דערצו קאָן זי שרייבן — אַ פּיאיאקייט, וואָס ניט אַלע שרייבער
פאַרמאַגן.

אט-די טאלאנטפולע דיכטערין דארף ווייטער גיין אויף איר אייגענעם דיכטערישן וועג צו נייע קינסטלערישע דערגרייכונגען און הויכן. זי דארף האבן מער זיכערקייט אין אירע אייגענע שעפערישע כחות. לויט אונדזער מיינונג, דארף זי זיך באפרייען פון דרויסנדיקע (אומנויטיקע) השפעות און זיך מער צוהערן צו איר אייגענער דיכטערישער שטימ. דערביי דארף זי שטרעבן צו מער קאנצענטרירטקייט, צו פארטיפן איר אלגעמיינע און פאָ-עטישע קולטור, אויסצוברייטערן איר טעמאטיק, נאָך מער אַנטוויקלען איר קינסטלערישע טעכניק. זי דארף אויך שטרעבן צו גרעסערן צמצום, צו מער קאָנדענסירטקייט פון אויסדרוק, צו מער שפאַרזאָמקייט פון וואָרט, און אויס-מיידן אומנויטיקע פרעמדווערטער (ווילדגראָזן) און גלאַט „צו־שרייענדיקע“ אויסדרוקן.

וואָס שייך טעמאטיק מיינען מיר, אָז שעפנדיק ווייטער אירע מאָטיוון פונעם ברייטן, ברויזנדיקן לעבן, פון דער אַרומיקער געוועלשאַפטלעכער סביבה, פונעם כלל; וועבנדיק ווייטער אירע סאָציאלע און נאַציאָנאַלע אידייען, דארף די דיכטערין פאַרטיפן זיך אויך אין איר אייגענעם פרט, אין איר אייגענער אינערלעכער וועלט, און זי אַנטפלעקן פאַר זיך און פאַר אונדז אין איר פולקלאַנגיקייט און קאַלירקייט (מיר פאַרשאַרן צו זאָגן, אָז מיר מיינען דאָ ניט קיין איד־גריבלעניש). אַזוי אַרום וועט אויך דער דיכטערניס געשטאַלטן־וועלט און סביבה באַרייכערט ווערן, אינטימער ווערן דעם לייענער.

די דיכטערין, זעט מען, אַרבעט אויף זיך. זי פּיילט און שלייפט איר ליד, זי באַמיט זיך ווי געהעריק צו אַרגאַניזירן איר קינסטלערישן רוי־שטאַף, זי איז באַוואוסטזיניק אויפן שאַפונג־פּראָצעס. „איד בין אַ מענטש, וואָס יעדן טראַט באַרעכן“, דערקלערט זי אין אַ ליד („אויפן שלייפּשטיין“). זי שטרעבט צו האַרמאָניע פון אינהאַלט און פאַרם. זי שטרעבט צו אַ גרעסערן פאַרנעם און העכערן פאַרמעסט. עס איז קיין ספק ניט, אָז מען מעג און מען דארף פון איר דערוואָרטן נאָך פיל ווערק פון גרויסן קינסטלערישן באַדייט. צו אונדזער שרייבער־משפּחה איז צוגעקומען אַ וויכטיקע שאַפּערישע קראַפּט.

יוני, 1945

2

ראובן בריינין

(1862-1939)

דעם 30טן נאוועמבער, 1954, איז געוואָרן פופצן יאָר, זינט עס איז געשטאַרבן ראובן בריינין. די געשטאַלט פון אַט־דעם גרויסן העברייאיש-יידישן שריפטשטעלער, ליטעראַטור־קריטיקער, דענקער און קעמפער בלייבט אומפאַרגעסלעך אין דער געדעכעניש פון די יידישע פּאָלקס־מאַסן אומעטום. מיר זעען אים פאַר אונדזערע אויגן, אַט־דעם יוגנטלעכן, הדרת־פנימ'דיקן גרייט־גרויען זקן, דעם זקן־חסופרים. ער איז געווען איינער פון די אמתע גדולי־הדור, אַ פּלאַם־פייער־דיקער קעמפער פאַר זיינע אמתן, פאַר זיינע פּראָגרעסיווע אידייען און איבערצייגונגען!

סאַראַז וועלטענע, שיינע, ליכטיקע, שאַפּערישע, קעמפּערישע פּערזענלעכ־קייט! סאַראַז דרייסטער, מוטיקער, וועגווייזערשער כוח! סאַראַז ענערגישער, וויכטיקער און ווירקנדיקער שריפטשטעלער אין העברייאיש און שפּעטער אין יידיש! אַ גרונט־לייגער און פּאַנעז־טרעגער פון דער מאַדערנער העב־רייאישער ליטעראַטור; אַן ערלעכער, אומדערשראַקענער קעמפּער קעגן פּאַ־שיזם, אַ גרויסער פּריינט פונעם סאַוועטן־פאַרבאַנד, אַ שטאַרק־גערוהפּטער פאַר זיין מוטיקן אַנטייז אין קאַמף פון די פּראָגרעסיווע כוחות אין יידישן לעבן אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן.

ראובן בריינין, וועלכער איז געשטאַרבן אין ניו־יאָרק, איז עלטער פון 77 יאָר, האָט געלאָזט טיפע, געזונטע שפורן אין אונדזער לעבן. ער האָט איבערהגעלאָזט אַ רייכע גייסטיקע באַלערנדיקע, אינספּירירנדיקע ירושה, וואָס דאַרף אויפגעוואַמלט און אָפּגעהיט ווערן. זיינע ליטעראַרישע ווערק, צע־וואָרפן אין פיל צייטשריפטן, דאַרפן צונויפגעקליבן ווערן און אַרויסגעבראַכט

ווערן אויף דער ליכטיקער שיין אין אַ גרויסער צאל בענד.

ר. בריינין האָט דורכגעמאַכט אַ לאַנגן, שטורמישן, פאַרבנרייכן לעבנס-וועג. ער האָט אָנגעהויבן שאַפן אין העברייאיש און ווערן געזעלשאַפטלעך-אַקטיוו מיט העכער זיבעציק יאָר צוריק. זיין ערשטער העברייאישער אַר-טיקל איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין 1881. ער איז געווען שעפעריש-און געזעלשאַפטלעך-טעטיק אין משך פון צענדליקער יאָרן (נאָענט צו זעכציק יאָר). ער איז געווען איינער פון די, וואָס האָבן אין יידישן לעבן און אין דער העברייאישער און יידישער ליטעראַטור אויסגעשאַלט אַ פענצטער צו אייראָפּע. ווי אַ זעלטענער קענער און פאַרשער פון דער אייראָפּיאישער ליטעראַטור, ווי אַ ליטעראַטור-קריטיקער מיט אַ קלאַרן, אַנאָליטישן מוח און מיט אַ געזונטער לאַגיק, ווי אַ פּראָדוקטיווער וואַרט-קינסטלער און פּרעכ-טיקער סטיליסט, האָט ער געהאַלפן אַריינברענגען די רייכקייטן, שיינקייטן, פאַרביקייטן פון די ליטעראַטורן פון אייראָפּע אין דער העברייאישער און יידישער ליטעראַטור.

זיינע טויזנטער העברייאישע אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען, עסייען, פּע-ליעטאַנען, פּען-פאַרטערען, קריטישע אָפּשאַצונגען, באַשרייבונגען פון שאַ-פּערישע פּערזענלעכקייטן און פון זיינע באַגעגענישן מיט זיי, מעמאָרן, דער-ציילונגען, פאַרצייכענונגען, מאַנאָגראַפּיעס, ביאָגראַפּיעס און אַנדערע וויכ-טיקע שריפטן, זיינען אויסגעערעכנט אויף העכער דרייסיק בענד. אַטדי שריפטן זיינען צעזויט און צעשפּרייט אין פיל צייטונגען, זשורנאַלן, זאַמל-ביכער. זיינע געקליבענע העברייאישע שריפטן זיינען דערשינען סך-הכל אין דריי בענד, אויסער די ביאָגראַפּיעס וועגן אברהם מאָפּ, סמאלענסקי, דר. הערצל (אין געביט פון ביאָגראַפּיעס אין העברייאיש איז ער געווען אַ פּיאָנער).

אין 1910 איז אין וואַרשע דערשינען אַ זאַמלונג פון זיינע אַרטיקלען אין יידיש (160 זײַ). אין 1946 האָט דער „איקוף“ (אין ניו-יאָרק) אַרויסגע-געבן אַ באַנד פון זיינע זכרונות: „פון מיין לעבנס-בוך“ 383 זײַ; רעדאַק-טירט און מיט אַן אַריינפיר פון נחמן מייזל).

געאָגראַפּיש האָט ברייניגס לעבנסוועג געפירט: פון זיין געבורט-שטעטל ליאַדי, מאַהילעווער גובערניע, דורך האַרק, סמאָליענסק, מאָסקווע, פּעטערבורג, ווין, בערלין, פאַריז, די פאַראייניקטע שטאַטן און קאַנאַדע. איי-דיאיש און קולטורעל-געזעלשאַפטלעך האָט זיין וועג געפירט פון חדר, בית-המדרש, דורך תלמוד, השכלה, העברייאיש, ציוניזם ביז צו די פּאָדערשטע רייען פון די פּראָגרעסיווע פּאַרקס-מאַסן און אינטעלעקטואַלן, ביז צו דער פּאָזיציע פון אַ הייסן, געטרייען פריינט פונעם סאָוועטן-פאַרבאַנד.

שוין אין אָנהייב פון זיין פּרוכטבאַרער, רייכער און באַרייכערדיקער ליטעראַרישער טעטיקייט אין העברייאיש איז ראובן בריינין געקומען מיט פּראָגרעסיווע טענדענצן. ער האָט אין דעם דעמאָלטדיקן ענגן, דלד אמות-דיקן יידישן שטעטלשן לעבן געפירט אַ קאַמף קעגן עס-האַרצות, קעגן פּאַנאַטיזם און צוריקגעשטאַנענקייט. ער האָט זיך שוין אין דעם ערשטן

פערלאג פון זיין שאַפן אַרויסגעוויזן צו זיין אַ „פורץ-גדר“, אַ צווימען-ברע-
כער. ער האָט געקעמפט פאַר „יהי אור“, פאַר אַריינברענגען וועלטלעכקייט
אין דעם אָפגעצאַמטן יידישן לעבן.

אין דער העברייאישער ליטעראַטור, וואו עס האָט דאָן אין אַ היפשער
מאָס געהערשט די פּוסטע מליצה, די נייגונג צו בטלנות, האָט ער, אַ פאַר-
אויסגייער, אַ פונדאַמענט-בויער, אויפגעהויבן אַ קאַמף קעגן לידיקע, אויס-
געהוילטע פּראָזן, קעגן בטלנישע דבורים. ער האָט מיט זיין אייגענעם קוואַל-
ליקן, ערדעכן שאַפן געוויזן אַ מוסטער פון קלאַרקייט און פּשטות. זיין
באַקאַנטשאַפט מיט די ווערק פון דער איראַפּיאישער ליטעראַטור האָט ער
געפּראוואוּט איבערגעבן צו זיינע לייענער.

אין 1894 האָט ער אין בערלין אַרויסגעגעבן אַ העברייאישן זשורנאַל,
וואָס האָט געהייסן „ממזרח ומערב“. אַט-דער נאַמען איז געווען סימבאָליש
פאַר דעם יונגן רעדאַקטאָר, וועלכער האָט געפּראוואוּט בויען אַ בריק צווישן
דעם דעמאָלט-אָפגעשטאַנענעם יידישן קליין-שטעטל און דער גרויס-שטאָט
פון דער גרויסער וועלט. ער האָט ברייט צעעפנט די גרענעצן צווישן דער
העברייאישער ליטעראַטור און די ליטעראַטורן פון אַנדערע פעלקער.

ער האָט מיט דער צייט איינגעזען, אַז יידיש, מאַמע-לשון, די שפּראַך,
צו וועלכער ער פּלעגט פריער האָבן אַ ביטול-באַציאונג, איז „דער לשון פון
מיליאָנען אַרעמע, אומגליקלעכע ברידער“, און ער האָט אָנגעהויבן שאַפן
ווערק אויך אין יידיש. ער האָט זיך מיט דער צייט איינגעהיימישט אין דער
יידישער פּרעסע און ליטעראַטור.

אין אַן אַרטיקל אין 1909 האָט ער צוגעגעבן, אַז ער „שעמט זיך דער-
מיט“, וואָס ער איז ניט „קין גרויסער לַמדן אין דער זשאַרגאָן-ליטעראַ-
טור“. מיט יאָרן שפּעטער האָט ער אין אַן אַרטיקל וועגן דעם שריפטשטע-
לער מאַקס נאַרדוי דערציילט, ווי ער האָט אין אַ געשפּרעך מיט נאַרדוי, אין
1908, אַ פּרעג געטאָן אים, נאַרדוי, „ווי באַטראַכט ער דעם פּאַקט, וואָס
איך האָב אָנגעהויבן שרייבן אויף יידיש? האָט ער מיר דעררויף געענט-
פּערט: „איך גלויב, אַז מיר מוזן זיך באַנוצן מיט ביידע שפּראַכן, העב-
רייאיש און יידיש, ווען מיר ווילן ווירקן אויפן גרויסן יידישן עולם...
שעמען זיך מיט דער יידישער שפּראַך איז אַנטיסעמיטיזם, איז אַ נאַציאָ-
נאַלער פאַרבּרעכן“.

און כאַטש בריינין, דער גרויסער אויפטויער אין דער העברייאישער
שפּראַך, האָט קיינמאָל ניט אויפגעהערט צו זיין אַ שאַפּער אין אַט-דער
שפּראַך, האָט ער אין די לעצטע דרייסיק יאָר פון זיין לעבן אויך „געוויקט
אויפן גרויסן יידישן עולם“ דורך יידיש — אין דער פּרעסע און ליטעראַטור.
צו דער יונגער, וואַקסנדיקער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור האָט
ער, דאָן אַ נייצוגעקומענער מיט די בעסטע און ערלעכסטע כּוונות, גע-
שטעלט געזונטע, קאַנסטרוקטיווע פּאָדערונגען: פאַרבינדן זיך מיט דער
ווירקלעכקייט. ער האָט צו איר גערופן: „שוועב ניט אין דער לופט!...
שעפּ אַביסל מער פון אונדזער אייגענעם, אַלטעגלעכן, ווירקלעכן לעבן“.

אין זיין לאנגיאריקער טעטיקייט ווי א ליטעראטור-פארשער און קע-
נער, בעלעטריסט, פובליציסט, איבערזעצער, האט ער זיך ארויסגעוויזן צו
זיין אן ענטוואקסט פאר דעם שיינעם און ניצלעכן אין דער ליטעראטור,
פאר אירע עסטעטישע און עטישע ווערק און ווערטן, א באגייסטערטער און
א באגייסטערנדיקער, א שרייבער מיט טעמפעראמענט און גלייכצייטיק מיט
ישוב־הדעת.

אטייער גרויסער בעל־מוחש אין דער העברייאישער ליטעראטור, דער
למדן און לערער, דער בקי און תלמיד־חכם, וועלכער איז אין משך פון פיל
יארן געווען א זייל פון ציוניזם, האט אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן
געבראכט קרבנות פאר זיין שטיצן די פראגרעסיווע כוחות אין יידישן לעבן.
פיל פון זיינע לאנגיאריקע פריינט האבן אים פארלאזט. די רעאקציאנערע
כוחות אין יידישן לעבן האבן אים, דעם גרייז־גרויען פארשפרייטער פון
ליכט און וויסן, פארמשפט צו איזאלירטקייט; זיי האבן געפרואוט ארויס־
צושטויסן אים פון פאזיציע און חיבה, און איצט — שוין פופצן יאר נאך
זיין פטירה — זעצן זיי פאר די קאמפאניע פון „באשטראפן אים“ מיט
פארעסענקייט. זיי זוכן צו פארשווייגן אדער מבטל־זיין זיין נאמען, וואס איז
סייזוי געבליבן איינגעקריצט אין הארצן פון פאלק.

א קראנקער, א פיזיש־אויסגעשעפטער אונטערן עול פון שווערער האַ-
רעוואניע אין משך פון צענדליקער יארן, האט בריינין אין זיין טיפער
עלטער מוטיק און מונטער פארטידיקט זיינע איבערצייגונגען, די העכט אויף
זיינע אידייען — האט ער שאַרף באַקעמפט די פארשפרייטער פון בבלים
קעגן דעם סאָוועטן־פארבאנד, די אַנגריפן פון דער רעאקציע אויפן פראַג-
רעסיוון לאַגער.

זיין פריינטשאפט צו דער פראַגרעסיווער באַוועגונג איז אַרויסגעוואַקסן
פון זיין ערלעכן, ערנסטן צוגאַנג צום פאַלק און צום לעבן, וועגן דעם קאַמף
קעגן דעם היטלעריש־געשטיצטן פראַנקאָ־פאַשיזם אין שפּאַניע האַט בריינין
געהאַט דערקלערט:

„אין שפּאַניע קעמפט דאָך ניט נאָר דאָס שפּאַנישע פּאַלק אַזיין — עס
בלוטיקט די מענטשהייט.“

אַזאָ צוגאַנג וואַקסט־אַרויס פון זיינער אַ דערקלערונג נאָך פון 1923:
„אַלץ וואָס לעבט, וואָס דענקט, וואָס שאַפט און קעמפט, האַט מיך
שטענדיק אינטערעסירט און שטאַרק צוגעצויגן.“

און נאָך פריער האַט ער געהאַט דערקלערט:
„איינע פון מיינע פאַדערונגען צו דער העברייאישער ליטעראַטור, וואָס
איך האָב אויפגעשריבן אויף מיין פּאַן, איז געווען: אַלץ, וואָס עס איז
מענטשלעך, דאַרף נישט זיין פּרעמד אויך דעם העברייאישן שרייבער —
און טאַקע אויך — דעם יידישן מענטש.“

* * *

ר. בריינין האַט דערקלערט אין זיין עסעי „געוואַנקען וועגן זיך אליין“
(צו זיין 75טן געבוירנטאָג, דעם 23טן מאַי, 1937) אין ווערק „פון מיין

לעבנס'בוך": „צו גלייכער צייט שטויסט ער [דער ריכטיקער שרייבער און קינסטלער] די מענטשן פאַראויס, און ער ווערט אַליין אויך געשטויסן. אַט'די ריכטיקע באַמערקונג באַצייט זיך אויף אים גופא, אויף דעם תמיד-שפרודלדיקן מתמיד און שעפערנישן דיטעראַט בריינין. ער האָט געהאַט אַ גרויסע, ליכטיקע השפעה אויפן יידישן לעבן, און איז באַאיינפלוסט און באַווירקט געוואָרן, „געשטויסן געוואָרן“, דורך די פאַראויסמאַרשירנדיקע כוחות און אידעיען פון דער פראַגרעסיווער מענטשהייט.

ער האָט זיך תמיד געהיט קעגן פאַרגליווערטיקייט, קעגן „שטיין בלייבן די גאַנצע צייט אויף איין באַשטימטן און פאַרגליווערטן פונקט“ (פון זיין אַריינפיר צום צווייטן באַנד העברייאישע שריפטן, ניו-יאָרק, 1936). אין זיין פאַרוואָרט צום ערשטן באַנד פון זיינע „כתבים נבחרים“ („געקליבענע שריפטן“), ניו-יאָרק, 1917, האָט ער געפרעגט און געענטפערט:

„אונטערציען אַ סך-הכל פון ליטעראַרישער אַרבעט? אָבער איך בין פאַרטאָן און פאַרטיפט אין נייע ליטעראַרישע אַרבעטן.“

ער האָט קיינמאַל ניט אויפגעהערט צו שטרעבן צו נייע ליטעראַרישע שאַפונגען, צו באַנייאונג אין יידישן לעבן, אין דער ערשט-דערמאַנטער הקדמה צום ערשטן באַנד האָט ער דערקלערט: „מיינע אויגן זיינען גע-ווענדט צו די קומענדיקע טעג, צום נייעם לעבן.“

שטרעבנדיק צו אַ ליכטיקן און שענערן מאַרגן, צו אַ לעבן אָן קנעכט-שאַפט, האָט ער, דער שרייבער-הומאַניסט, כסדר אַנגעהאַלטן פאַרבינדונג מיטן ווירקנדיקן, לעבעדיקן לעבן, מיטן היינט. ער, דער גרויסער עסטעט אין לעבן און אין דער ליטעראַטור, האָט אַפגעוואָרפן די פאַלשע, שענד-לעכע לאַזונגען פון ליטעראַטור לשם ליטעראַטור. ער האָט געלערנט: „קונסט צוליב קונסט איז געצנדינעריי, די יידישע קונסט האָט אין זיך גאַטעס רינסט, דעם קולט פון גאַט פון אמת און גערעכטיקייט“, שרייבנדיק וועגן נאַרדוין, האָט ער מיט אַ טאָן פון באַרעכטיקונג און איינשטימיקייט דערקלערט:

„ער [נאַרדוין] שטעלט די עטיק, די מאַראַל, העכער ווי עסטעטיק, די שיינקייט. ער זוכט דעם תכלית, דעם נוצן פון לעבן. די קונסט צוליב קונסט איז ביי אים דברים בטלים, אַ ברכה לבטלה.“

עס איז קלאַר, אַז די ווערק פון בעלינסקי, דאַבראַליחבאָוו, פּיסאַרעוו, וואָס בריינין האָט פליסיק שטודירט נאָך אין זיין פריער יוגנט אין סמאַלענסק (און טיילווייז פריער נאָך אין ליאַדי), האָבן געהאַט אַ השפעה. ער דערציילט: „דאַכט זיך, פּיסאַרעוו האָט דאָך מיר אייגנטלעך קיין נייעם געדאַנק ניט אַנטפלעקט, און וואָך בין איך געווען באַצויבערט פון זיינע ושרונאַליסטישע און פּובליציסטישע אַרטיקלען און אים ליב באַקומען“ („פון מיין לעבנס-בר", ז' 92).

ער האָט תמיד געזוכט אַנצוהאַלטן נאָענטע פאַרבינדונג מיט די פאַלקס-מאַסן. דער אינזשעניער ר. זיגער דערציילט אין זיין בוך „פון דאָ און דאָרט“ (שריפטן, בוענאַס-איירעס, 1949) וועגן אַן אַוונט אין בערדין, „בערך

אין 1902, וואו בריינין האט געהאלטן א רעפערעאט, וואס איז געווען איינ-געארדנט דורך די דייטשע „יאהודים“. ר. זיגער שרייבט: „אנשטאט צו געבן די נאטטיידן די באשטעמטע פארציע מוסר, האט ער [בריינין] גע-רעדט דווקא וועגן די וועסטיידן, און האט זיי דערלאנגט ווי ער האט געקענט... ס'איז כדאי געווען צו זען דעם קאנפוז פון די רעפערעאטן-איינ-ארדענער אונטערן האגל פון די בייטשן-קנאלן, מיט וועלכע בריינין האט זיי מכבד געווען“ (ז' 153).

בריינין, דער בויער און שאפער פון קולטור, איר טרענער און פאר-שפרייטער, איז געווען א שטענדיקער לערנער און לערער. אין פראצעס פון זיין פאלקס-לערערישער און שרייבערישער ארבעט האט ער אויסגעאר-בעט זיין בריליאנטענעם, געשליפענעם, עלעגאנטן סטיל פון לויטערן ווארט. אין זיינע זכרונות אין „פון מיין לעבנס-בוך“ דערציילט ער וועגן זיין העב-רייאישער דערעריי אין זיין יוגנט אין סמאדענסק: „לערנענדיק אנדערע, האב איך אריין געלערנט, און ערנסט פארטראכט זיך אויפן פראבלעם פון דעם העברייאישן סטיל“.

שוין אין סאמע אנהייב פון זיין קאלירפולער ליטערארישער קאריערע האט ער, דער זון פון אן ארעמער יידישער באלמעלאכישער משפחה פון וואיסרוסלאנד, פארעפנטלעכט רירנדיקע דערציילונגען (אין העברייאיש) וועגן דעם יידישן קליינשטעטלשן דלות. מיט טיפער סימפאטיע האט ער, אליין א געליטענער פון נויט, געשילדערט דאס דעבן פון די יידישע ארעמעלייט. אין זיין ווערק „פון מיין לעבנס-בוך“ דערציילט ער וועגן זיינע יינגל-יאָרן אין ליאדי:

„איך האב זייער ליב געהאט די וואס לעבן פון זייער שווערער ארבעט. ניט-קוקנדיק, וואס מ'האט מיך געהאלטן אין שטאט פאר אן אריסטאקראט, פאר א גרויסן, קענער, האבן די אומוויסנדיקע און די באלמעלאכעס, די פראסטע יידן, מיך זייער ליב געהאט. ס'האט זיי געצויגן צו מיר און מיך צו זיי. קיין זאך אין לעבן האב איך ניט אַזוי פיינט געהאט זוי גאוה, שטאלצ-קייט. איך האב זיך שטענדיק איינגעשטעלט פאר די באליידיקטע, פאר די צוריקגעשטויסענע“.

* * *

חוץ די שוין-דערמאנטע דאטעס, איז כדאי צו פארצייכענען נאך איי-ניקע שטריכן פון ר. בריינינס שפערישן לעבן: אין זיין שטעטל דיאדי (וואו ער איז געבוירן געווארן דעם 16טן מערץ, 1862) האט ער יינגווייז געגרינדעט א ביבליאטעק. אין האַרקי האט ער זיך געגרייט צו דער אַגרא-נאמישער שול. ער האט געלערנט אין מאַסקווע, שטודירט אין די אוניווער-סיטעטן פון ווין און בערלין. ער איז געווען דער אַראַגאַניזאַטאָר פונעם 1טן ציוניסטישן סטודענטן-פאַראיין (אין מאַסקווע). אין עלטער פון 25 יאָר איז ער געווען רעדאַקטאָר פון „המליץ“. אין 1892, אין ווין — איינער פון די הויפט-מיטאַרבאַטער פון זשורנאַל „קדימה“. ער איז געווען איינער פון

דר. הערצלס הויפט־מיטארבעטער און אַן אַנטיילנעמער אין כמעט אַלע ציו־ניסטישע קאָנגרעסן.

ער האָט אָפּגעדרוקט אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען, עסייען און פעליעטאָג־בען אין „הצפירה“, „המליץ“, „הזמן“, „הדור“, „הבוקר“, א. אַנד. אין די רוסישע צייטשריפטן „וואַסכאָד“ און „בחדוּשטשנאַסט“. זיין ערשטער אַר־טיקל אין יידיש איז דערשינען אין 1891 (אין דעם זאַמלבוך „דאָס הייליקע לאַנד“); שפּעטער האָט ער זיך באַטייליקט אין די צייטשריפטן, אַרויסגע־געבן דורך פּרץ, ספּעקטאָר, ג. באַווער; אין די צייטונגען „אונזער לעבן“, „דער וועג“, „דער פּריינט“; איבערגעזעצט ווערק פון טאַמאַס קאַרלאַיט, דר. הערצל, מאַקס גאַרדוי, פּראָפ. משה לאַצאַרוס, א. אַנד.

אין אַמעריקע, וואוּהיין ער איז אָנגעקומען אין 1910, האָט ער רע־דאַקטירט דאָס וואַכנבלאַט „הדרור“, די צייטונגען „קענעדער אַדלער“ און „דער וועג“, דעם זשורנאַל „התורן“; מיטגעאַרבעט אין „יידישן טאַגעבלאַט“ און אין „טאַג“.

אין משך פון יאָרן איז ער געווען ערן־וויצע־פּרעזידענט פון דער ציו־ניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע; פון 1922 ביז 1926 — וויצע־פּרע־זידענט פונעם אַמעריקאַנער יידישן קאָנגרעס. ער איז געווען ערן־פּרעזי־דענט פונעם אַנטי־פּאַשיסטישן יידישן פּאַלקס־קאָמיטעט, אַ מיטגליד פון דער נאַציאָנאַלער קאָמיטעט פונעם „איקאַר“. אין 1923 איז אין ניו־יאָרק דערשינען דער ערשטער באַנד אונטערן נאָמען „כף כתבי ראובן בן מרדכי בריינין“ (313 ז״ל). אין 1927 איז בריינין געפאַרן קיין אַרץ־ישׂראל, וואו ער האָט געקראַגן אַ פייערלעכע אויפנאַמע. פון דאָרט איז ער געפאַרן קיין סאַוועטן־פאַרבאַנד, וואו ער האָט זיך באַקענט מיטן אַגעמיינעם און יידישן לעבן. די אַמעריקאַנער יידישע פּראָגרעסיווע פּאַלקס־מאַסן געדענקען גוט זיינע פייערדיקע אַרויסטרעטונגען ביי די יוביליען פאַר פּריינטשאַפּט מיטן סאַוועטן־פאַרבאַנד. זיי געדענקען זיינע קרעפטיקע רעדעס ביים צוואַנציקסטן יוביליי פון סאַוועטן־פאַרבאַנד און ביים צענטן יום־טוב פון ביראַבידזשאַן. אין 1939, אין דער צייט פון שרעקלעכע העצעס קעגן סאַוועטן־פאַר־באַנד, האָט בריינין, אַ קורצע צייט פאַר זיין טויט, דערקלערט:

„מיין אייגענער גלויבן איז געבליבן פעסט און ניט צעטרייסלט אין די איצטיקע פינצטערע טעג“.

באַלד נאָך מ. אַלגינס טויט האָט ר. בריינין דערקלערט: „זיין אַל־גינס האַרץ האָט געקלאַפּט פאַר אַלע, וואָס שטרעבן צו אַ בעסערן מאַרגן... זיין אַנדענק וועט לעבן אזוי לאַנג, ווי אידעאָליעם וועט לעבן“.

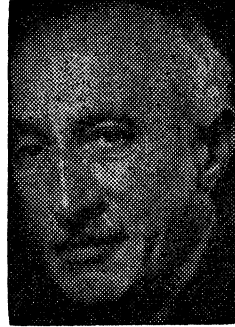
אַט־די ווערטער קאָן מען אויך ריכטיק אַנווענדן וועגן דעם גרויסן פּאַלקס־פּריינט ראובן בריינין. די יידישע פּאַלקס־מאַסן האַלטן טייער דעם נאָמען און אַנדענק פון אַט־דעם שיינ־גייסט און פּריי־גייסט, וואָס האָט אַרייַנגעטראָגן שיינקייט, עשירות, מוט אין זייער לעבן און וואָס האָט בראַוו גע־קעמפּט פאַר די אידעיען פון מענטשלעכקייט, שדום און פּראָגרעס.

דעצעמבער 5, 1954.

קלמן מרמר

(1876-1956)

(ביאגראפישע שטריכן)

דער חשובער יידישער פראגרעסיווער פאלקס-לערער און שריפטשטע-
לער, קלמן מרמר, געלערנטער, היסטאריקער, געשיכטע-שרייבער, דיטער-
טור-פארשער און קריטיקער, איז געבוירן געווארן אין 1876, אין דעם שטע-
טעלע מיישאגאלע, ווילנער געגנט.

זיין פאטער, מרדכי, א למדן און משכיל, איז געווען אן ערד-ארבעטער,
דערנאך א סוחר. דער יונגער קלמן האט זיך געדערנט אין שטעטל ביי
מלמדים און לערערס, דערנאך אין דער קרוינישער שול ביים ווילנער יידישן
לערער-אינסטיטוט; שטודירט ביכער אין דער סטראשון-ביבליאטעק אין
ווילנע.

אין 1894 האט ער זיך אויסגעלערנט די מלאכה פון טאקעריי, זיך אָנ-
געשלאָסן אין דער געהיימער סאָציאליסטישער אַרגאַניזאַציע, געגרינדעט דעם
פראַפעסיאָנעלן פאַראיינ פון די טאַקערס, צוגעשטעלט ליטעראַטור פאַר שני-
צערס און טאַקערס.

אין 1899 שטודירט אין דעם אוניווערסיטעט אין בערן; דערנאך שטר-
הירט דריי יאָר אין דעם אוניווערסיטעט אין פרייבורג; באַזוכט פיל קול-
טור-צענטערס פון אייראָפּע. ער איז געוואָרן אַ ציוניסט פון ראַדיקאַלן פּליגל
צוזאַמען מיט דר. היים ווייצמאַנען און אַנדערע און איז געווען אַ העלעגאַט
צו אַ ריי ציוניסטישע קאָנגרעסן. נאָך דער אויסבילדונג פון די פּועלי-ציון
איז ער געוואָרן איינער פון אירע אָנפירנדיקע מיטגלידער און רעדאַקטאָר
פון „יידישן קעמפּער“, ווען די צייטונג איז געגרינדעט געוואָרן אין אַמע-
ריקע, אין 1903. אין 1914 איז מרמר געוואָרן אַ מיטגליד פון דער סאָציאַ-
ליסטישער פאַרטיי אין אַמעריקע, האָט רעדאַקטירט אין שיקאַגע די וועכנט-
לעכע סאָציאַליסטישע „אַרבעטער-וועלט“, און דערנאָך די טעגלעכע „וועלט“
וועלכע איז איבערגענומען געוואָרן פון „פאַרווערטס“. אין 1921 פאַרט מרמר
אַריבער אין ניו-יאָרק, וואו ער באַטייליקט זיך אין דער באַוועגונג צו
גרינדן די „פרייהייט“ (מאַרגן-פרייהייט), וואו ער איז אַ לאַנגיאַריקער
מיטאַרבעטער.

ענערוגיש און אומדערמידלעך האָט קלמן מרמר אָנטיילגענומען אין דער
יידישער וועלטלעכער קולטור-און שול-באַוועגונג אַלס טוער, בויער, שאַפּער
פון יידישער פראַגרעסיווער קולטור, געהאַלטן לעקציעס איבער געזעלשאַפּט-

לעכע און קולטור־ענינים; געווען לערער אין דעם לערער־סעמינאר פונעם ארבעטער־רינג, אין לערער־סעמינאר פונעם שלום־עליכם פאָלקס־אינסטיטוט, שפעטער אין יידישן ארבעטער־אוניווערסיטעט; געהאָלפֿן גרינדן פאָלקס־שולן, דעם יידישן ארבעטער־אוניווערסיטעט, די „אַרדן־שולן, געווען די רעקטאר פונעם קולטור־און בילדונג־דעפארטמענט ביים יידישן פראַטעראַלאַן פאָלקס־אַרדן, אין איין צייט געווען וויצע־פאַרזיצער פונעם ניו־יאָרקער פּרין־שרייבער־פאַראיין.

זיין רייכע, פאַרשיידנאַרטיקע, ברייט־צעצוווינגטע ליטעראַרישע טעטיקייט פון פיל זשאַנרען האָט קלמן מרמר אָנגעהויבן מיט איבערזעצונגען אין 1901 אין „דער אידישער אַרבעטער“ (אַרגאַן פון „בונד“) און אין דעם לאַנדאַנער סאַציאַליסטישן וואַכנבלאַט „די אידישע פּאַסט“.

שפעטער האָט זיך מרמר באַטייליקט מיט פּובליציסטישע, וויסנשאַפֿט־לעכע און ליטעראַטור־קריטישע אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען און עסייען אין פיל יידישע טעגלעכע צייטונגען, אין זשורנאַלן און זאַמליכער אין ענגלאַנד און אַמעריקע. פיל פון זיינע אַרטיקלען זיינען איבערגעדרוקט געוואָרן אין אַ גרויסער צאָל צייטונגען איבער דער וועלט. ער האָט זיך אויך באַטייליקט אין פיל העברעאישע אויסגאַבן און אין אַ צאָל ענגלישע צייטשריפטן.

מרמר האָט אַליין אַרויסגעגעבן, אָדער רעדאַקטירט, די פּאַפּיאַריקע צייט־שריפטן: „כּוּחַת מַעֲרַבִי“, „דער לאַנדאַנער איד“, „טעגליכער יידישער אַד־ווערטימער“, „אידישע פּרייהייט“ — אין לאַנדאָן; אין אַמעריקע — „דער אידישער קעמפּער“, „די דענווער אידישע פרעסע“; „דער נייער דור“ (זאַמל־בוך); „דער אידישער קונסט־פּריינט“; „די וועלט“. שפעטער איז ער גע־וואָרן אַ מיטגליד פון דער רעדאַקציע־קאָלעגיע פונעם וואַכנבלאַט „נייע וועלט־עמעס“.

מיטן געבורט פון דער „פּרייהייט“ אין אַפּריל 1922 איז מרמר געוואָרן איינער פון אירע טיכטיקסטע און אָנגעזעענסטע מיטאַרבעטער. ער האָט אין משך פון יאָרן געפירט אין דער „פּרייהייט“ אַ וויכטיקע ביבליאָגראַפֿיש־קריטישע אָפּטיילונג „צווישן ביכער און זשורנאַלן“. אין 1922 איז ער גע־ווען מיט־רעדאַקטאר פונעם זאַמלבוך „ערציאונג“. אין משך פון אַ היפשער צייט איז ער געווען מיט־רעדאַקטאר פונעם טעאַרעטישן מאַרקסיסטישן זשורנאַל „דער האַמער“, אין וועלכן ער האָט פאַרעפנטלעכט פיל וואַגיקע אַרבעטן וועגן דער יידישער ליטעראַטור און פרעסע.

אין 1926 איז אין ניו־יאָרק דערשינען מרמרס איבערזעצונג פונעם פּוּלן כתב־יד פון אָסקאַר וואַילהס „דע פּראָפּוּנדיס“, מיטן איבערזעצערס אָן אַרייַנ־פיר און „באַמעריקונגען און ערקלערונגען“ (מרמרס איבערזעצונג פון דער אומפּוּלשטענדיקער אויסגאַבע פון „דע פּראָפּוּנדיס“ איז דערשינען אין לאַנג־דאָן אין 1910, מיט אָן אַרייַנפיר פון בעל־מחשבות).

מרמר האָט אויך געשריבן הקדמות, פאַר־רעדעס צו אַ גאַנצער ריי ווערק (צו די ביכער פון דוד מאַניעוויטש, זעליג העלער, א. אַנדר). ער האָט זיך אויך באַטייליקט מיט וויכטיקע, אויספירלעכע ווערק אין „פּרייהייט־סאַל־

מאנאך", אין די "שריפטן", אינעם זאמלבוך "קאמף און געזאנג", און אין פיל אנדערע אלמאנאכן און שריפט־זאמלונגען. ער איז געווען דער ערשטער קולטור־דירעקטאר פון יידישן פאלקס־ארדן און רעדאקטאר פונעם "פונק", וואס איז דעמאלט ביים ארדן דערשינען.

צווישן קלמן מרמס ווערק, וואס זיינען ביו איצט דערשינען, זיינען: זיין באנד וועגן מאַריס ווינטשעווסקיס לעבן און שאַפן: דער ערשטער פון צען בענד — ווינטשעווסקיס ווערק — וואס מרמר האָט געזאמלט און רעדאקטירט; "געשיכטע פון קלאַנסקאָמף פון אַלטערטום ביו היינט"; "וועגווייזער פון דער מענטשהייט" (ביאָגראַפיעס); אַנטאָלאָגיע "לידער פון אַרבעט און קאַמף" — פון דוד עדעלשטאַט ביו איציק פעפער; "אַנהויב פון אידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע"; די פראַכט־אויסגאַבע פון זיין אויסשעפּלעכער וויסנשאַפּטלעכער מאַגאָגראַפיע "דוד עדעלשטאַט", וואָס איז אַ גרויסער חשובער מאַנומענט פאַר דעם יידישן אַמעריקאַנער רעוואָלוציאַנערן ליריקער: דאָס ווערק "אהרן ליבערמאַן", א. אַנד.

מרמס ווערק און צעוואַרפענע אַפּהאַנדלונגען (נאָדניט אין בוך־פאַרם), מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור און פרעסע זיינען פון אומגעהויערן ווערט.

די פען־נעמען, וואָס מרמר האָט גענוצט אין פאַרשידענע צייטן, זיינען: קמץ, צבי, קלמן, ק. בן־מרדכי, צבי מרדכיזאָן, ה. אַדער ק. מאַרקווע, ה. מאַרקין, אַ תּושב, נח, יהיאמת, אַדעל־אַן.

אַ קורצער סך־הכל: קלמן מרמר איז קודם־כל אַ פּיאַנער, פון די ראַשונים אין אַ סך געביטן פון זיין שאַפן; אַן אויסגעצייכנטער לערער, וועמווייזער, מסביר, פּאָפּולאַריזאַטאָר, אויסטייטשער. ער איז אַ פּראָגרעסיר ווער, קעמפּערישער שרייבער און ליטעראַטור־קריטיקער. ער האָט געהאַפּן דערציען אַ גאַנצן דור אינטעלעקטואַלן און שרייבער. ער איז געווען פון די ערשטע ביי יידן אַפּצושאַצן ווי געהעריק און אַרויסהויבן די באַדייטונג פון די פּיאַנערן פון דער יידישער אַרבעטער־דיכטונג אין אַמעריקע (זיינע אויבן־דערמאָנטע ווערק וועגן ווינטשעווסקי, עדעלשטאַט; אויך זיין ווערק וועגן באַוואַזאָווער. און אַפּהאַנדלונגען וועגן מאַריס ראָזענפעלד). מרמר האָט מיט טיפּן וויסן, מיט גרויס צערטלעכקייט און מיט אַ קריטיש־אַנאַ־ליטישער באַציאַונג געשריבן וועגן אַט־די גרויסע אַנהייבער פון דער יידי־שער פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. ער האָט תּמיד באַצויגן זיך מיט ערנסט און וואַרעמקייט צו יונגע שרייבער, אַנהויבער, שטעלער פון די ערשטע טריט אין ליטעראַטור. אויף אַלע זיינע ווערק ליגט דער חותם פון טיפּן ערנסט, פון וויסנשאַפּטלעכן צוגאַנג, פון פּראָגרעסיוון גייסט, פון נביאישער וויזיע. קלמן מרמר איז אַ פעסטונג, אַ חשובע פּאָליציע אין אומדער ליטעראַטור; זיינע ווערק — אַ קוואַל פון וויסן און ליכט; זיין סטיל — מוסטער פון פּשטות, קלאַרקייט און פאַרשטענדלעכקייט; זיין באַ־מען רופט אַרויס ליבשאַפט און דרך־אריץ ביי ברייטע יידישע פּאַלקס־מאַסן אומעטום אין אַלע צענדער, וואו עס זיינען פּאַראַן יידישע ישובים.

מ. א. גלין

(1939-1878)

1.

דער אַלגיין־גייסט לעבט. די אַלגיין־געשטאַלט לעבט אין אונדז.
איך זע אַלגינען — אַ לעבעדיקן, אַ לויכטנדיקן, אַ היימישן, אַן אייגע־
נעם, אַ זוניקן און לעבנס־פריידיקן, מיט אַ קלוגן ליבלעכן וואַרעמען שמיכל,
אַן ענטזיאַסטישן און באַגייסטערנדיקן גייסטיקן פירער, קולטור־שאַפער און
קולטור־בויער, לערער און פריינט.

איך זע אים — אַ פאַמענדיקן, גליענדיקן מיט מסירת־נפש פאַרן פאַלק,
אַ וואונדערלעכע געשטאַלט פון עכטן אידעאָליזם. איך זע אים און געדענק
אים, דעם אימפּאַרגעסלעכן, דעם שטורעם־פויגל פון אַ נייעם טאַג אין אונז־
דזער לעבן, דעם פּרילינג פון אונדזער באַנייטער, ני־אויפּגעקומענער ייִדי־
שער פּראַגרעסיווער ליטעראַטור אין אַמעריקע, די פאַרזעצערין פון די פרעכ־
טיקע אַרבעטער־טראַדיציעס פון ווינטשעווסקי, עדהעלשטאַט, באַוושאַווער,
ראַזענפעלד.

איך זכרון שווימען־אויף פריידיקע דעראינערונגען, גליקלעכע מאַמענטן
פון צוזאַמענאַרבעטן מיט אַלגינען, פון לערנען זיך אונטער זיין פירערשאַפט.
די זכרונות לויפן־דורך קאַלעידאָסקאָפּיש: מיין צוזאַמענאַחבעט מיט
אים אין משך פון יאָרן אַלט סעקרעטאַר פון דער רעדאַקציע „האַמער“ און
שפעטער אַלט סעקרעטאַר פון דער רעדאַקציע „מאַרגן־פרייהייט“; אַלגינס
צוריקומען פון סאַוועטן־פאַרבאַנד, מיין פאַרזיצערשאַפט ביי די גרויסע
געגנט־מיטינגען, אויף וועלכע ער האָט, אַ שטורמישער, אַ ברויזנדיקער, אי־
בערגעגעבן גרויסן פון סאַציאַליסטישער בוי־אונג.

אַ שרייבער און שאַפער פון קולטור־ווערטן פון גאָר אַ הויכער מדרגה,
איז ער געווען אַ שרייבער ניט פאַר שרייבער, נאָר פאַרן פאַלק. און אין
דעם גייסט האָט ער געלערנט אונדז, די יינגערע שרייבער. דער וואָרט־
קינסטלער און דערציער פון דורות ייִדישע אַרבעטער און אינטעלעקטואַלן,
איז ער געווען אויך דער געטרייער לערער און וועגווייזער פון אַ דור ייִדישע
שרייבער. ער האָט געלערנט, דערצויגן, מדריך־געווען יינגערע און עלטערע
שרייבער, און אַרויסגעוויזן צו זיי צערטלעכקייט, ליבשאַפט, פאַרשטענדעניש.

מען דארף צוגרייטן נייע קאָדירען. „דור הולך ודור בא“ — פלעגט ער זאָגן. איך פלעג באַוואונדערן זיין מי אויך געדולד ביים פאַרריכטן מאַנסקריפטן. און אַט איז עטוואַס פון אַלגין שבַעל־פה: זוען ער פלעגט מיר איבערגעבן מאַנסקריפטן צום רעדאַקטירן. פלעגט ער מיר דערביי לערנען: מען דארף שניידן (ס'איז צו־צעצויגן). נאָר שניידן דארף מען אַזוי, אַז קיין בלוט זאָל ניט גיין... דערביי האָט ער ליב געהאַט צו ווידערהאַלן לענינס וואָרט, אַז שרייבן דארף מען אַזוי, אַז ס'זאָל זיין געראַם פאַרן געדאַנק און ענג פאַרן וואָרט...

איך געדענק אַלגינס גרויסע ראָל ביים גרינדן דעם „פּראָלעטפּען“ אין 1929 (איך בין געווען דער פּראָטאַקאָל־סעקרעטאַר פון אַט־דער שרייבער־אַרגאַניזאַציע). אַלגין האָט דאָן אויסגעשמידט דעם לאַזונג פונעם „פּראָ־לעטפּען“: „מיטן פנים צום היינט, מיטן פנים צו אַמעריקע, מיטן פנים צום פּאַלק, צום אַרבעטער־קאַס“.

אַלגין האָט אומאויפהערלעך גערופן, דערמוטיקט די שרייבער, געמאַנט פון זיי ווערטפולע ווערק, געשטעלט פּאָדערונגען צו זיי און צו אונדזער לי־טעראַטור. ער האָט אין פולן זין פון וואָרט אינספירירט שרייבער צו שאַפן, אַנגעצונדן אין זיי האָס פייערל פון שאַפונג, באַויריקט זיי אַפצושפּיגלען קינסטלעריש די ברויזנדיקע אַרבעטער־קאַמפן פון די צוואַנציקער און דריי־סיקער יאָרן. אַן זיין השפּעה וואָלטן פיל קרעפטיקע לידער און דערציילונגען אין אונדזער פּראָגרעסיווער ליטעראַטור געבליבן ניט־אַנגעשריבן.

ער האָט געלערנט די לייצער און שרייבער: ליטעראַטור איז אַן אינ־סטרומענט אין קלאַסן־קאַמף. ער האָט אַפט באַמאַנט, אַז „די קלאַסיקער זיינען געשטאַנען אין ענגסטן, אינטימסטן קאַנטאַקט מיט די יידישע מאַסן, מיטן פּאַלק“.

אַלגין, אַ גרינדער פונעם „איִקוף“, האָט געלערנט דרך־אָרץ פאַרן פּאַלק, פאַר זיין שפּראַך און קולטור; ער האָט געלערנט האַלטן די יידישע שפּראַך לעבעדיק, ריין, ציכטיק, נאָענט צו די קוואַלן פון פּאַלק־שאַפן. ער האָט געלערנט באַרייכערן און פאַרטיפן די קולטור פון פּאַלק, ברענגען זיי צו די פּאַלקס־מאַסן, אַנפילן זיי מיט גייסטרייכן אינהאַלט, מיט שעפּערישע פּראָג־רעסיווע אידעען, — שטעלן זיי צו דינסט דעם פּאַלק. ער האָט גערופן די שרייבער אַנצוועטיקן זייערע ווערק מיט אידעען און שטרעבן צו דער־גרייכן צו דער בעסטער פּאַרם פון קונסט־אויסדרוק, ער האָט געמאַנט: „מיר דאַרפן אַ דיטעראַטור, וואָס זאָל זיין בלוט און פלייש און גערוח און מאַרד פון דעם יידישן פּאַלק“. פיל פון זיינע עסייען וועגן קונסט זיינען אַליין ווערק פון קונסט.

מיר פלעגט תמיד באַזונדערס שטאַרק פרייען זיין עכטע פשטות און תמימות אין זיינע באַציאונגען בין אדם להברו. איך פלעג טראַכטן מיט פריד: אַט שטייט פאַר מיר אַ גייסטיקער ריז, אַ שרעקלאַזער קעמפער פאַר סאַציאַלן יושר, אַן אמתער פּאַלק־פירער. איך געדענק, ווי ער, דער פּראָדוקטיווער, פיזיטיקער, שעפּערישער

שרייבער, מחבר פון פיל וואַגיקע קערנדיקע ווערק, האָט אַזוי עניוהתדיק גע-
פרעגט ומכונות ביי מיר — דאַן אַ זייער יונגן שרייבער — וועגן זיין פאַר-
עמע פאַר דעם זאַמלבוך „יוניאָן סקווער“ (1930). און שפעטער, ווען ער האָט
געשריבן אַ סעריע אַרטיקלען פאַרן „האַמער“ (1931) און פאַר דער „מאַרגן-
פרייהייט“ (1937) וועגן אונדזער יונגער יידישער פּראָגרעסיווער ליטעראַ-
טור אין אַמעריקע, פלעגט ער מיך דאַן אַריינרופן אין זיין אַרבעטס-צימער,
זיך מיישב-זיין וועגן פאַרמולירונג, וועגן דעם בייטראַג פון דעם אַדער יענעם
שרייבער.

אין 1928, גענוי מיט 30 יאָר צוריק, ווען כ'האַב אים געבראַכט מייער
יידישע איבערדיכטונגען פון אינדיאַנישע און געגערשע לידער, האָט ער זיי
פריידיק אויפגענומען און געזאָגט: יא, ס'איז נויטיק אַריינצוברענגען די
עשירות פון אַנדערע פעלקער אין אונדזער יידישער ליטעראַטור.

אַלגין! איך געדענק גוט אַלגינען פון די פייערונגען פון 1טן מאי. אַ
שיינענדיקער, אַ שטראַלנדיקער, אַ מאַיאיקער מאַרשירט ער מיט דער קאָ-
לאַנע פון די יידישע פּראָלעטאַרישע שרייבער — ער מאַרשירט אַזוי פעסט,
אַזוי קרעפטיק, יום-טובדיק און שטאַלי, מיט אַ געמאַסטענעם ריטמישן טראַט.
שוין אין זיינע יונגע יאָרן איז אַלגין, דער דינאַמישער פרייהייטקעמפער
און אַרבעטער-פירער, דער שאַפער פון די ערשטע פייערדיקע רעוואָלוציאַ-
נערע יידישע פּראָלאַמאַציעס, דער צוזאַמענשטעלער פון איינער פון די
ערשטע כרעסטאַמאַציעס („דאָס יידישע וואָרט“, ווילנע, 1912), דער מחבר
פון באַדייטנדיקע ליטעראַרישע ווערק, געוואָרן אַ לעגענדע ביים יידישן אַר-
בעטס-פּאַלק, און אַט איז אַלגין ווי געזען דורך די אויגן פון פּאַלק: געהאַט
האַבן מיר אַן עלעוועיטאַר-פירער, טאַרג. געווען איז ער אַ געטרייער בויער
און שטיצער פון דער „מאַרגן-פרייהייט“. געהאַט האָט ער די זכיה צו קענען
אַלגינען נאָך ווען ער, טאַרג, איז געווען גאָר אַ יונגער בחור. ער פלעגט
האַבן אַ טבע אַפּצושטעלן דעם ערעוועיטאַר ערגעץ צווישן דריטן און פערטן
שטאַק, אָנגעמען מיך ביי אַ קנעפל פון רעקל און דערציילן מעשיות און לע-
גענדעס וועגן אַלגינס הערדישער מסירת-נפשדיקייט אין צאַרישן רוסלאַנד.
ענדיקן פלעגט ער מיט אַט-זיי ווערטער: „יא, אַז אַלגין האַלט פון דיר —
ביסטו אַלראַיט, בחור!“

כיוועל קיינמאַל ניט פאַרגעסן יענעם שבת אָוונט, דעם 18טן נאַוועמבער,
1939 — אַן אָוונט מיט אַ באַנקעט אין אַ זאַל אויף דער איסט-סאַיד לכבוד
דער דערשיינונג פון מיין בוך לידער. געווען איז עס פיר טעג פאַר אַלגינס
פרייצייטיקן טויט. אַלגין איז געווען דער הויפט-רעדנער. געזעסן ביים טיש
איז ער אַ פיזיש-קראַנקער, אַ בלאַסער, נאָר אַ שיינענדיקער, אַט-דער מענטש
מיט אַ האַרץ פול ליבע האָט מיר אַריינגעשושקעט אין אויער: „עסט, חבר
גריין, די שפיץ איז אַ מחיה!“... זיין טיפע, פרעכטיקע אַפּשאַצונג וועגן מיין
בוך איז געווען צוזאַמענגעשטעלט פון נאַטיצן אויף קאַרטלעך. פון אַט-די
נאַטיצן און ציטאַטן איז אויסגעוואַקסן אַ ליטעראַרישער פאַרטעט. יענע

וועדע, פול מיט היכער אָנערקענונג און מיט וואַרעמער חברשאַפט, וועל איך קיינמאל ניט פאַרגעסן.

„ווי שייך, ווי פריש זיינען געווען די רויך“ פון מיטאַרבעט און פריינט-

שאַפט מיטן פּאַעט אַלגין!

געווען איז אַלגין דער עכטער דיכטער אפילו אין זיין פּראָזע. ער, דער קענער און איבערזעצער פון פיל שפּראַכן און ליטעראַטורן, האָט גוואַלדיק ליב געהאַט ייִדיש — ווי שפּראַך פון לעבעדיקן פּאָלק, די שפּראַך פון די קדושים, מאַרטירער און גבורים. צוזאַמען מיט י. ל. פּרצן האָט ער געקעמפט קעגן שאַוויניסטישן ווילד-גראַז. גערופן האָט ער צו נאַציאָנאַלן באַוואַוסט-זיין און צו אַ רייכער, פאַרשטאַרקטער ייִדישער קולטור, אַנטשאַט „קולטור-לאַזן נאַציאָנאַליזם“.

סאַראַ זעלטענע קאַמבינאַציע און אַלזייטיקייט פון טאַלאַנטן אַלגין האָט פאַרמאַגט: דיכטער, בעלעטריסט, פּובליציסט, ליטעראַטור-קריטיקער און פאַרשער, רעדאַקטאָר, פּאָלקס-טריבון, לעקטאָר, לערער און וועגווייזער, קול-טור-פירער.

סאַראַ רייכע ליטעראַרישע ירושה עס האָט אונדז איבערגעלאָזט משה אַלגין, משה-יוסף נאַוואַמיסקי פון שטעטעלע בוקי! איינער פון די שענסטע, געטריסטע און ייִדישסטע זיין פּונעם ייִדישן פּאָלק, דער ווינגער פון „גע-לעבט — געקעמפט“, דער אויטאָר פון די וואונדערלעכע ייִדישע ביכער: „מיין שטעטל אין אוקראַינע“, „ווען קייטן קלינגען“, „אין וועלט פון געזאַנגען“, „פון מיין טאַג-בוך“, „האַורילע און יואל“, „צעבראַכענע גראַטעס“, „טראַצ-קיום“; און פון די ביכער „1905“, „אַמעריקע“, „קולטור און פּאָלק“, וואָס זיינען דערשינען נאָך זיין טויט. ער איז אויך געווען דער מחבר פון וואַ-גיקע ענגלישע ווערק: „די נשמה פון דער רוסישער רעוואַלוציע“, אַ וועג-ווייזער צו דער רוסישער ליטעראַטור“ (ניו-יאָרק, 1920), „גאַרקי — שריי-בער און רעוואַלוציאָנער“ (ניו-יאָרק, 1933). ער איז געווען דער מוסטער-האַפּטער איבערזעצער פון ווערק פון מענדעלע, דזשעק לאַנדאָן, דזשאַן ריד, טאַלסטאָי, אַרזשעשאַקאָ, און אַנדערע. ער איז געווען דער פאַרזעצער פון די הערלעכע פּרייהייט-און קאַמף-טראַדיציעס פון די שענסטע פּראַגרעסיווע גייסטער, דיכטער און דענקער פון דער מענטשהייט, דער באַגייסטערטער באַווינגער פון אַלחאַס וואָס איז שייך, דערהויבן און פאַרגעשריטן אין אַמע-ריקע, פון וועלכער ער איז אַליין געוואָרן אַן עכטער, אַהאַנשישער, ווירדי-קער טייל. ער האָט געשריבן וועגן מענדעלען: „ער איז נישט קיין שרייבער צוליב ליטעראַטור. ער איז אַ ליטעראַט צוליבן לעבן“. אַט-די כאַראַקטע-ריסטיק איז אַנגעמאַסטן אויף אַלגינען גופא: „ער איז אַ ליטעראַט צוליבן לעבן“.

**

אין מיין זכרון האָט זיך איינגעקריצט: דאָס ליכט אין אַלגינס אַרבעטס-זימער אין די שפּעטע נאַכט-שעה'ען, ווען ער פלעגט זיצן און שווער האַ-

רעווען איבער מאַנסקריפטן. דאָס איז געווען אַ סימבאָליש פייערל פון שטענדיקער אַרגינישער וואַכזאָמקייט, וואָס האָט געזאָגט: „פאַראַן אַ וועלט מיט אַרבעט!“...

אויף מיין לעבנסוועג דויכט מיר און וואַרעמט מיין גייסט אַלגינס לויטער, שטראַלנדיק וואַרט — דאָס וואַרט פון אמת, מענטשלעכקייט, געטרייטשאַפט צום פּאָלק און צום פּאָלקס־לעבן און קולטור. אויף מיין לעבנסוועג באַגלייט מיך אַלגינס כאַראַקטעריסטישער שמייכל פון פּרילינג, אַ שמייכל, וואָס קרעפטיקט, מוטיקט און רופט צו פאַרשטאַרקטע טעטיקייטן פאַרן פּאָלק. זיין ליכטיקער שמייכל, ווי זיין צויבער־וואַרט, איז אַ קוואַל פון מוט און אַפטימיזם.

אַפּריל, 1958.

(צו אַלגינס 80סטן געבוירנטאָג, דעם 24טן מערץ, 1958)

2.

מ. אַלגין איז געווען אַ קאַלירפּולע קולטור־שאַפּערישע פּערזענלעכקייט, אַקטיוו אין פּיל געביטן און זשאַנרען פון דער יידישער (און אויך נייטידיק־שער) ליטעראַטור.

ער איז געווען אַ גלענצנדער פּובליציסט מיט אַ גאַלדענער פען, אַן ענערגישער ליטעראַטור־פאַרשער און ליטעראַטור־קריטיקער, אַ פּיינער בע־דעטריסט, איינער פון די ערשטע יידישע שרייבער (אין דער „אַלטער היים“) פון דערצייילונגען און פאַרצייכענונגען אויף רעוואָלוציאַנערע מאַטיוון, איינער פון די ערשטע און בעסטע שרייבער פון רעוואָלוציאַנערע יידישע פּראָק־לאַמאַציעס אין אַנהייב פונעם איצטיקן יאַרהונדערט.

אַלגין, דער מחבר פון פּיל ווערק (בעלעטריסטיק, ליטעראַטור־קריטיק, טעאָרעטישע אָפּהאַנדלונגען), איז אויך געווען דער אויטאָר פון אַ פּופציק בראַשורן אויף יידיש און פון אַרום זעקס טויזנט אַרטיקלען, פאַרצייכענונגען, ריזע־בילדער, פּען־פאַרטרעטן, א. א. וו.

נאָך פּיל בענד קאַנען און דאַרפן צוזאַמענגעשטעלט און אַרויסגעגעבן ווערן — פון זיינע שאַפּונגען (עסייען און בעלעטריסטישע ווערק), וואָס זיינען געווען געדרוקט אין דער „מאַרגן־פּרייהייט“, „האַמער“ און אַנדערע יידישע צייטשריפטן.

ס׳איז ניט אַפּצוטיילן אַלגינען דעם קולטור־שאַפּער פון אַלגינען דעם קולטור־בויער און קולטור־פירער. אזוי איז אַלגינען דעם שרייבער ניט אַפּצוטיילן פון אַלגינען דעם קולטור־טרעגער און קולטור־טוער, און אויך ניט פון אַלגינען דעם קעמפּער פאַר סאַציאַלן יושר, דעם געזעלשאַפּטלעכן טוער און פּאַרטיטישן פירער, דעם בויער פון קולטור־אָרגאַניזאַציעס. אַט־די אַלע טעטיקייטן זיינען געווען האַרמאָניש צוזאַמענגעגאַסן אין איין טאַנצקייט, אין

דעם לעבן און שאפן פון אן ענטזיאסטישער, באגייסטערנדיקער פערזענ-
לעכקייט.

פונעם פאלק און פונעם לעבן און קאמף פון פאלק האט ער געשעפט
זיך כוח און גלויבן. און וועגן דרך-ארץ צום פאלק און גלויבן אין פאלק
האט ער געלערנט די ליענער און שרייבער אין זיינע ליטערארישע אפ-
האנדלונגען. וועגן דעם ווילן מיר דא איצט הויפטזעכלעך ריידן — וועגן
אָלגינען דעם ליטעראטור-קוויטיקעו, דעם שרייבער פון פיל אויספירלעכע,
גרינטלעכע אָפּהאַנדלונגען וועגן ליטעראטור און שריפטשטעלער.

דאָס עיקרדיקע און תוכיקע אין אָלגינס צוגאַנג צו ליטעראטור איז
געווען, אַז ליטעראטור איז אַ וואָפּן, אַן אינסטרומענט אין קלאַסן-קאַמף.
אָלגיין, וועלכער האָט געהאַלפּן שאַפּן ייִדישע פּראָלעטאַרישע ליטעראַטור, און
איז אין משך פון יאָרן געווען אַ פירער פון אַט-דער ליטעראַטור אין אַמע-
ריקע, האָט געלערנט, אַז דער פּראָלעטאַרישער שרייבער דאַרף שאַרפּן און
שאַיפּן אַט-דעם וואָפּן, כדי ער זאָל זיין וואָס ווירקזאַמער אין קאַמף פאַר אַ
שענער און בעסער לעבן, אין קאַמף פאַר פּרייהייט און מענטשלעכער ווירדע.
אין זיינע עסייען האָט אָלגיין, דער ליטעראַטור-היסטאָריקער, געלערנט
דעם היינטיקן דור שרייבער צו לערנען זיך פון אונזערע קלאַסיקער מענ-
העלע, שלום-עליכם, פּרץ וועגן דער געזעלשאַפטלעכער ראַג, וועגן דער
סאַציאַלער פּונקציע פון ליטעראַטור.

אין דעם ערשטן פּעריאָד פון זיין שאַפּן, אין די יאָרן פון 1903 ביז
אַרום 1920, האָט אָלגיין אין אייניקע פון זיינע אָפּשאַצונגען וועגן ליטעראַ-
טור (ווייט גיט אין אַלע) אַרויסגעוויזן אַ „ריין-עסטעטישע“ באַציאָנונג צו
ליטעראַטור-פּראָגן. אָלגיין האָט זיך שפּעטער אָפּגעזאַגט פון זיין בוך
„אין דער וועלט פון געזאַנגען“ (1919), וואו אייניקע פון אַט-די „ריין-עס-
טעטישע“ מיינונגען קומען צום אויסדרוק. אָבער שוין אין אייניקע פרי-
ערדיקע עסייען, וואָס זיינען דערשינען אין די יאָרן 1908-1918 איז פאַראַן
עכטע באַגייסטערונג פאַר אַרבעטער-ליריק, פאַר פּרצן, ווי „דעם שטראַך-
פּער, דעם פּראָטעסטאַנט קעגן אומוויסנדיקייט, אינטערטעניקייט, שוואַכקייט,
דעם קעמפּער קעגן אומגערעכטיקייט אין סאַציאַלן לעבן“. שוין דאָרט רעדט
אָלגיין וועגן דער שטרעבונג פונעם אַרבעטער-קלאַס „צו לעבן ווי מענטשן,
דאָס הייסט, צו געניסן אַלצדינג, וואָס ס'איז פאַראַן שיינס און איידלס אין
דער מענטשלעכער קולטור“. שוין דאָרט, אין זיין עסיי וועגן א. ליעסיין,
רעדט ער מיט לויב וועגן אַט-דעם דיכטער, ביי וועמען די פּאַעזיע איז אַ
געזעלשאַפטלעכע אַרבעט, אַ געזעלשאַפטלעכער דינסט פון אַ מענטשן, וואָס
האָט דערפילט, אַז ער האָט אַ כוח צו וועקן אָפּקלאַנגען אין מענטשלעכע
הערצער“. יא, שוין דאָרט רעדט אָלגיין מיט לויב וועגן דעם ליריקער,
„וואָס האָט אַלע יאָרן געטאָן געזעלשאַפטלעכע אַרבעט — געטאָן מיט האַרץ-
בלוט“.

שוין אין זיין ערשטן פּעריאָד, נאָך אין דער „אַלטער היים“, האָט אָלגיין
ווי אַ בעלעטריסט געשאַפּן פּראָעטאַרישע ווערק — ערשטלינגען פון אַר-

בעטער־דיכטונג, פון אַרבעטער־פּראָזע („געלעבט־געקעמפט“, א. אַנד.). שפּעטער, אין זיין צווייטן פּעריאָד, פון 1921 ביזן סוף פון זיין לעבן, האָט אַלגין זיך אָפּגעטרייסלט פון יעדן „קונסט לשם קונסט“־צוגאַנג צו ליטעראַטור און געפירט אַן עקשנותדיקן קאַמף פאַר פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור, פאַר אַ ברייטער פּראָגרעסיווער קולטור. ער איז געוואָרן אַ שײַ פּערישער בויער פון דער פּראָגרעסיווער יידישער קולטור. זיין קאַמף האָט זיך אויסגעדריקט ניט בלויז דורך זיינע שריפטן, דורך זיינע באַלערנדיקע, לויטערע אָפּהאַנדלונגען וועגן ליטעראַטור־פּראָגן און פּראָבלעמען. ער האָט אָרגאַניזירט; ער האָט פיל מאָל אָפּגעהאַלטן קאַנפּערענצן מיט שרייבער און לייענער וועגן פּראָגן פון קולטור, פון בוך־פאַרשפּרייטונג, פון ריינקייט און רייכקייט פון יידיש. ער איז געווען דער צוזאָרגטער און באַדן־אויס־פלאַסטערער פאַר דער יידישער פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור. ער איז געווען דער פּרישער פּרילינג פון דער היגער ניי־אויפּגעקומענער יידישער פּראָ־לעטאַרישער ליטעראַטור, וואָס האָט פאַרגעזעצט די פּרעכטיקע טראַדיציעס פון ווינטשעווסקי, עדעלשטאַט, באַוושאַווער, ראַזענפעלד.

אַלגין האָט אין יענע יארן (אין אַן אַרטיקל „וועגן אָפּגעטער און קריי־טיק“, — „פּרייהייט“, אַקטאָבער 3, 1928) גקענעלט מיט די לייענער: „מען דאַרף וועגן יעדן שרייבער פּרעגן: ווער ביסטו?... וועמענס קלאַסן־פּסי־כאַלאָגיע לעבט אין דיר און אין דייע ווערק? פאַר וועמען שרייבסטו? וועמענס אינטערעסן זיינען דיר אַמנאַענטסטן? וועמענס אידעאָלאָגיע רעדט־אַרויס דורך דיין שרייבן?“ מ. אַלגין האָט דאַרט קלאַר געמאַכט: „פאַראַן שרייבער־פאַרפירער, פאַראַן שרייבער־פאַרגיפּטער פון די אַרבעטער־מוחות. אזוינע קאַנען נישט זיין קיין לערער פאַר דעם אַרבעטער־לייענער. פון דער אַנדערער זייט, אויב דער אַרבעטער געפינט יאָ אזוינע, וואָס זיינען אים נאַענט, ווערט דורך דער נאַענטקייט פאַרשאַרפט זיין עסטעטישער פאַר־געניגן, ווערט זיין גייסט דערהויבן אויף אַ גאַר אומגעריכטן אופן. דער־ביי וואָרנט אַלגין — אין דעם זעלבן אַרטיקל — קעגן „אַ ניהיליזם צו פּאַעזיע און ליטעראַטור“, קעגן אַ באַציאונג פון ביטול צו ליטעראַטור, וואָס איז ווערט אַט־דעם נאַמען.

אין זיין רעפּעראַט אין טאָן האָל, דעם 28טן אויגוסט, 1937, אויף דער פייערונג־זיצונג פון דער דאָנד־קולטור־קאַנפּערענץ, ערב דעם אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאַנגרעס אין פאַריז, האָט ער דערקלערט: „... זיי [די קלאַ־סיקער] האָבן אין זיך אַריינגענימען דאָס פּאַלק, די דערפאַרונגען פון גאַנצן פּאַלקישן קאַלעקטיוו... די ליטעראַרישע אַרבעט איז פון זיי באַטראַכט גע־וואָרן ווי געזעשאַפּטלעכע אַרבעט אין די אינטערעסן פון די מאַסן.“

אין יענעם רעפּעראַט האָט אַלגין, רעדנדיק מיט גרויס ליבשאַפט וועגן די דריי אַבות פון אונדזער ליטעראַטור, מענדעלע, שלום־עליכם, פּרץ, דער־קלערט: „דער פּראָטעסט קעגן עקספּלאַטאַציע האָט העל געברענט אין די ווערק פון די גרינדער פון דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור.“ אַלגין

האָט באַצייכנט אַט־די „גרויסע דריי“ פון אונדזער ליטעראַטור ווי די „שליחי־ציבור פונעם פּאַלקס־קאַלעקטיוו“.

אין משך פון יאָרן האָט אַלגין שאַרף באַקעמפט די טעאָריעס פון דער רעאַקציע אין דער ליטעראַטור. ער האָט געפירט אַ קאַמף קעגן „אַפּאָלי־טיזם, קעגן שאַוויניזם, קעגן אינדיווידזאַליזם און קונסט־לושם־קונסט־פאַר־מאַדיזם“, קעגן אידיענלאָזיקייט, קעגן פאַרשפּילן זיך מיט ווערטער, קעגן קראַצן די אייגענע וואונדן.

קלאַר און שאַרף האָט ער אין דעם דערמאָנטן רעפּעראַט געפּאָדערט: „מיר דאַרפֿן אַ ליטעראַטור, וואָס פּילט זיך געקערענט און באַליידיקט דאַרט, וואו מענטשלעכע נשמות, מענטשלעכע ווירדע ווערן געקערענט און באַ־ליידיקט“.

אַלגינס מעטאָד אין דער ליטעראַטור־קריטיק איז געווען דער מעטאָד פון וויסנשאַפֿטלעכקייט, מאַרקסיסטישן צוגאַנג, אַ מעטאָד פון גרינטלעכן אַנאַליז; אַ מעטאָד פון האַלטן פאַרן אויג דעם זיינע, אַרייַנקונדיק דערביי אין ליטעראַטור־געשיכטע. צוגייענדיק צו ליטעראַרישע דערשיינונגען און ווערטן מיטן צוגאַנג פון פּראַגמאַטישן רעאַליזם, האָט אַלגין געפּאָדערט האַר־מאַניע פון אינהאַלט און פּאַרס. ער האָט געפּאָדערט אַנגעזעטיקטייט מיט אידיען, אַנגעטאָן אין אַ לבוש פון דער „בעסטער פּאַרס פון קונסט־אויס־דרוק“. ער האָט געפּאָדערט אין דער ליטעראַטור „די שאַפּונג פון אינדי־ווידעלע כאַראַקטערן, לעבעדיקע פּערזאָנען, מיט־לעבן־אַנגעזאַפטע יחידים“. ער האָט זיך אַפּגעגעבן מיטן אַנאַליז, ניט בלויז פון אינהאַלט, אידיען, גייסט, אַטמאָספּער פון אַ ליד, נאָר אויך מיט פּראַגן פון פּערזאָנלעכקייט און פּערזאָנלעכקייט, ריטם, טאָן, קלאַנג, פּאַרס, ניואַנס, שפּראַך־שעפּערשיקייט, נגינה, און אויך מיט פּראַגן פון טעכניק, סטיל. עדות דערויף זיינען פּיל פון זיינע אַפּהאַנדלונגען איבער באַזונדערע שרייבער אָדער ווערק. אייניקע פון זיינע עסייען האָט אַלגין, דער זעלבער סטיליסט. דערהויבן צו דער מדרגה פון קונסט.

די רעאַקציע האָט אין משך פון יאָרן אַטאַקירט און פאַרלוימדעט אַל־גינען דעם ליטעראַטור־פּאַרקער און קריטיקער, אָדער זי האָט אים גע־פּראוואוּט פאַרשווייגן, צי מינימיזירן. נאָך אַלגינס טויט זוכט די רעאַקציע אינגאַנצן צו פאַרשווייגן אַלגינען. זיין גייסט, זיין וואַרט לעבט אָבער און ווירקט. אַלגין פאַרנעמט אַ כּבּודיק אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור־קריטיק.

(נאָוועמבער, 1954 ; צו אַלגינס 15טן יאַרצייט, דעם 22טן נאָוועמבער, 1954)

3.

מ. אַלגין — שוין ביי זיין לעבן איז ער געוואָרן אַ לעגענדע, אַ געזאַנג אויף די ליפּן און אין די הערצער פון ברייטע יידישע האַרעפּאַשנע מאַסן דאָ און אויף יענער זייט ים. שוין ביי זיין לעבן איז ער געוואָרן אַ סימבאָל

פונעם קאמף פאַר די בעסטע אינטערעסן פון פּאָלק. שוין ביי זיין לעבן האָט ער זיך אויפגעבויט אַ לעבעדיקן מאָנאָמענט אין האַרצן פון פּאָלק. ווי אַלע אמז-גרויסע שוין-גייסטער, פרייהייט-גייסטער, פון אַלע צייטן און לענדער, האָט ער קיינמאָל נישט געבויגן דעם קאָפּ פאַר רעאַקציע, פאַר דעם סימבאָל פון אַנטי־קולטור.

ער האָט ביזן לעצטן טאָג פון זיין שעפּערישן, פּרוכטבאַרן לעבן געקעמפט מוזיק און עטערגיש קעגן דעם הוישן פון רעאַקציע. ער האָט אין אַט־דעם קאמף קעגן קאָפיטאַליסטישער עקספּלאָאָטאַציע, קעגן וויסטעניש און נאַכט, געקעמפט עקשנותדיק, נוצנדיק דאָס העלע ליכט פון אַלע גרויסע, אמתע נביאים, דיכטער און דענקער, וואָס האָבן געטריי געדינט דער מענטשהייט. ער האָט אין אַט־דעם קאמף גענוצט די לייכט־פּראָזשעקטאָרס, דעם רוף „יהי אור“ פון אונדזערע סאָציאַלע נביאים, פונעם מאַרקסיוזם, פון די גרויסע קלאַסיקער פון אונדזער יידישער מאַדערנער ליטעראַטור: מענדעלע, שלום־עליכם, פּרץ; ווי אויך דאָס ליכט, די פּאָן פון די פּאַטערס, פּיאָנערן פון דער יידישער אַרבעטער־דיכטונג אין אַמעריקע: מאַרס ווינטשעווסקי, דוד ערעלשטאַט, יוסף באַוושאַווער, מאַריס ראַזענפעלד. ער האָט קעגן דער וויס־טער נאַכט און בייזער השּׁכות פון אונטער־דריקונג, פון געדאַנקען־קאָנטראָל, געקעמפט בוראָו און אומאויפהערלעך, נוצנדיק די העלע שייך פון די פריי־הייט־געזאַנגען און מאַטיוון פון פּושקין, ניעקראַסאָוו, גאַרקי און מאַיאַקאָוו־סקי; פון מאַרק טוועין, דזשאַן גרינפֿיף ווהיטיער און וואָלט ווהיטמאַן, און פון די קלאַסיקער פון אַלערליי פעלקער.

צוזאַמען מיט אונדזער גרויסן קלאַסיקער און פרייהייט־טרוימער, יצחק לייבוש פּרץ, האָט ער געוואָרפן דעם לאַזונג: „מיר ווילן די אַלגעמיינ־מענטשלעכע פּאָן נישט אַרויסלאָזן פון האַנט, און ווילן נישט פאַרווען קיין שאַ־וויניסטיש ווילהאַררויט“.

צוזאַמען מיט פּרצן האָט ער געהאַלטן, אַן דער ציל פון אמתדיקן ליד אין „ניט אויסצודריקן דורך מליצות וואָס פּאַעטישע, נאָר אויפצודעקן נייע הימלען, שאַפן פאַרן פּאָלק נייע באַגריפן, אַריינבריינגען צו אים מיט נייע געדאַנקען“.

אַלגינס מאַטאָ, זיין לערע, זיין אַנזאָג איז געווען: „געלעבט—געקעמפט“, און מיר זאָגן ווייטער: „געקעמפט—געלעבט“, קאַמף (פאַרן פּאָלק, פאַר פרייהייט) איז לעבן אין שענסטן און טיפּסטן זין פונעם וואָרט. אַלגין, אַ געבוירענער אין דער שיינער אוקראַינע, שוין אין זיין פריער יוגנט אַ שרייבער פון פייעריקע פּראָבלאָמאַציעס קעגן צאַריזם, אַ מסירת־נפשדיקער קעמפּער קעגן די צאַרישע שוואַרץ־מאהניקעס און פּאַגראַמטשי־קעס, אַ מחבר פון איינער פון די ערשטע יידישע כּרעסטאַמאַטיעס, האָט זינט 1914 פאַרבונדן זיין לעבן מיט אַמעריקע.

ער האָט לייב געהאַט אַמעריקע — די האַרעפּאַשנע אַמעריקע, די אַמע־ריקע פון דעמאָקראַטישער טראַדיציע, די אַמעריקע פון דושעפּערטאָן, ליב־

קאלן און רווועלט, די אמעריקע פון וואַלט ווהיטמאן, עמעראַסאָן, דושעק לאַג-
דאָן, טעאַדאָר דראַזער, דזשאַן ריד.

אין זיין פרעכטיקער עסעי „איך האָב ליב אמעריקע“ (אין זיין בוך
„אמעריקע“) האָט ער אויסגערוּפֿן מיט פּאָעטישער קראַפט: „אַ טייער לאַנד
אמעריקע... עס איז מיר ליב פאַר דער פרייהייט־שטרעבונג, וואָס לעבט
אין באַוואַוסטזיין פון מיליאָנען אמעריקאַנער. עס איז מיר ליב פאַר זייערע
גרויסע ביזאַהער דורכגעלעבטע פרייהייט־ס־קאַמפּן און פאַר זייער נאָך גרע-
סערער פרייהייט־צוקונפט“. אַלגיין האָט גערופֿן די ייִדישע מאַסן דאָ אין לאַנד
צו פאַרבינדן זיך מיט אַט־דער פּראַגראַעסיווער, קעמפּנדיקער אמעריקע.

ווען אַלגיין זאָל איצט לעבן, וואַלט ער אומווערשראָקן געקעמפט צו
ראַטעווען דעם סבּוּד פון אמעריקע. ער וואַלט מיט די איינערנע ריטער פון
זיין שאַרפֿן, פּלאַמיקן וואַרט געבייטשט די „מכשפה־יעגער“, די מלחמה־
העצערס, די פאַרשפּרייטער פון מלחמה־היסטעריע. ער וואַלט קאָנצענטרירט
זיין קאַמף קעגן די מעקאַרטיס און דעם מעקאַרטיזם, קעגן די פאַרפּאָלגונגען
אויף פּרידן־קעמפּער און אויף פרעמד־געבוירענע, קעגן די פאַרשקלאַפּנדיקע,
וויסטע געזעצן, וואָס זיינען באַקאַנט אַלס טאַפּט־האַרטלי־געזעצן, סמיט־גע-
זעץ, מעקאַרען־געזעץ און מעקאַרען־וואַלטער (נירענבערג) אַנטי־אימיגראַנטן
געזעץ.

אַלגיין, וועלכער איז געטריי געשטאַנען אויף דער וואַך פאַר די אינטע-
רעסן פון זיין פּאָלק, וואַלט מוטיק געקעמפט קעגן דער געפּערלעכער פּאַר-
טיק פון ווידערבאַוואַפּענען מערב־דייטשלאַנד, אַ פּאָליטיק פון „וואָס געווען
איז געווען“, אַ פּאָליטיק פון צוריקאויפשטעלן נאַציס ביי דער מאַכט; אַ
פּאָליטיק, וואָס שמעקט מיטן גיפטיקן רויך פון די גאַז־אויונס און קאַלך־
אויונס פון אַסוויענטשים און טרעבלינקע.

מיד זאָגן „אַלגיין“ — און עס לייכטן־אויף פייערדיקע ציפּערן. 1905,
1917. און עס שיינט־אויף זיין ווערק „1905“ — בילדער און באַשרייבונג-
גען פון ווערטער־יאָרן. און עס שיינט־אויף זיין בוך „אמעריקע“ און זיין
ווערק „סאָוועטן־פאַרבאַנד“. און עס ציט זיך אַ קייט פון כרוניקע קאַמפּן,
הערלעכע קאַמפּן, און מיר זעען אַלגינען אין דעם צענטער פון יענע קאַמפּן
— פאַר דעמאָקראַטישע טרעיד־יוניאָנס, קעגן פאַשיזם און אַנטיסעמיטיזם,
קעגן נאַציזם, פאַר פריינטשאַפט מיטן סאָוועט־פאַרבאַנד, פאַר באַפּעסטיקן
די פּאָזיציעס פון דער פּראַגראַעסיווער ייִדישער קולטור. אַלגיין איז געוואָרן
דער סימבאָל פון אַט־די קאַמפּן און קאַמף־טראַדיציעס. און זיין גייסט לעבט
אין אַט־די קאַמפּן.

אַלגינס לעבנס־וועג — ס'אַראַ הערלעכער וועג! שוין פון סאַמע אַ-
הייב, שוין אין 1905, האָט ער מיט זיינע פּראַקלאַמאַציעס, מיט זיינע שריפטן,
אַרויסגערוּפֿן קעגן זיך דעם צאַרן פון די צאַרישע משרתים.

אַלגיין האָט גיט אָפּגעטיילט קולטור פון פּאָליטיק, ביי אים איז קולטור
געווען ענג פאַרבונדן מיט פּאָליטיק, מיט פּראַגראַעסיווער פּאָליטיק, מיטן
קאַמף פאַר דעם פּאָלק. אין אַלע זיינע אָפּהאַנדלונגען וועגן אונדזערע קלאַ-

סיקער און וועגן די מאדערנע פראַגרעסיווע שרייבער האָט ער אונטערגע-
שטראַכן דעם געדאַנק: זיי האָבן געשאַפן, זיי שאַפן פאַר דעם פּאָלק,
דעריבער האָט ער ניט אויפגעהערט צו מאַנען און פאַדערן און לערנען
די יונגע שרייבער: „מיר דאַרפן אַ ליטעראַטור, וואָס דער גורל פון אַט-די
מיליאָנען [פון פּאָלק] זאָל זיין איר עסק“.

אַגין — די הויך-עטישע פּערזענלעכקייט, דער שאַפער, וואָס האָט גע-
זוידמעט זיין לעבן און טאַלאַנט דעם פּאָלק און זיין קולטור, האָט אונדז גע-
רופן צו „באַשענערן און באַרייכערן אונדזערע נשמות“. ער האָט זיינעם אַן
אַרטיקל (געדרוקט אין בוך „קולטור און פּאָלק“) פאַרעמדיקט מיט אַן אויס-
צוג פון דער איקוֹ-פּראַגראַם, וואָס רופט: „זאַרגן פאַר דער אויסברייטע-
רונג, פאַרטיפונג, באַרייכערונג, פאַרפיינערונג פון דער יידישער וועלטלע-
כער פראַגרעסיווער קולטור, סטימולירן איר ווייטערדיקן וואוקס אין דער
ריכטונג פון סאַציאַלער גערעכטיקייט און פרייהייט“.

ער האָט דערביי ווידעראַמאָל און נאַכאַמאָל געוואַרנט קעגן שאַוויניזם.
ער האָט שאַרף און אומקאַמפּראַמיסלעך באַקעמפט דעם אַזוי-גערופענעם
„קולטוריוזם“ אין געזונזנפּיסלעך — אַ „קולטוריוזם“ פון אומקום, פון געטאָ-
אים, פון נאַציאָנאַלער אָפּגעגערענעצטקייט, פון „אתה בחרתנו איוזם“, פון
„נישט צוזאַען דעם מאַרגן“ (לויט פרצעס אַן אויסדרוק). ער האָט געלערנט
צו בויען קולטור ווי אַ מעכטיק געצייג קעגן רעאַקציע, קעגן מלחמה און
פאַשיוזם. ער האָט געלערנט צו בלייבן געטריי די פראַגרעסיווע טראַדיציעס
פונעם פּאָלק, דער פראַגרעסיווער קולטור פון קאַמף פאַר דעם לעבן און
וואוילזיין פונעם פּאָלק.

אַלגין, דער גרויסער וואַרט-מייסטער, דער פירישער דיכטער, האָט באמת
געשריבן מיטן בלוט פון זיין האַרצן. ער, דער גרויסער באַגייסטערער פון
ברייטע מאַסן, האָט זיין ענטוואַזום געשעפט פון די קאַמפן פון די מאַסן. ער
זאָגט, ווי דוד עזעלשטאַט, באַטראַכט זיין פען אַלס אַ „גייסטיקע שווערד“,
און וועגן זיינע פידער און זינגענדיקער פראַזע קאַן מען זאָגן, נוצנדיק
עדעלשטאַטס אויסדרוק, אַז עס „רוישט דאָרט אַ טייך פון מענטשלעכע טרערן,
צעמישט מיט דעם דיכטערס בלוט“.

זאָ אַזי געווען דער דיכטער פון שטורעם-ליד, דער שטורעם-פויגל
פונעם יידישן אַרבעטער-פּרילינג!

און מיר הערן זיין רוף: „נאָר ניט אַריינפאַלן אין פאַניק“ און מיר
שעפן מוט פון זיין אַנזאָג: „עס וועט קומען ליכט, עס וועט קומען אמת.
דער טאָג איז שוין ניט ווייט“. און מיר פאַרצייכענען אין אונדזער זכרון
זיין צורוף: „עס איז דאָ אַ וועלט מיט אַרבעט“.

און מיר זאָגן-צו, מיר זאָגן-צו: האַלטן ערלעך און טייער די רייכע
גייסטיקע ירושה פון משה אַלגין; שעפן פון די קוואַלן פון זיין ירושה;
באַעסטיקן זיין לעבנס-מאַנמענט — די „מאַרגן-פרייהייט“; פאַרזעצן זיין
קאַמף פאַר אַ וועלט פון שלום און פעלקער-פריינטשאַפט. פרייהייט און
נאַועמבער 21, 1954.

ברידערלעכקייט.

4

און אױטאָגראַפֿן — און דאָס זיך נישט ענדיקן,
און אױטאָגראַפֿן — און דאָס נישט פאַרגיין,
און פאַרבלייבן לעבן און שטענדיקן,
אַזוי ווי דאָס פּאַלק אַליין.

עזרא פינינבערג („ליריק“, 1940)

אויף דער וואַנט לעבן מיין שרייבטיש, איבער מיין קאָפּ, הענגט אַ בילד.
אינדרויסן מעג, שטורעמען, זאָווערוכעס מעגן וואַיען, שלאַקס־רעגנס מעגן
שלאַגן איבער דעכער, — פון דעם בילד וואָס איבער מיין קאָפּ שטראַלט
דער פּרייזינג.

עס איז דאָס בילד פון משה אַלגין. פון זיינע אויגן שיינט דער מאַי.
עס איז דער כאַראַקטעריסטישער אַלגין־שמיכל. אַ שמיכל פון טריאָמף.
עס שטראַלט און מוטיקט דער אַלגין־פּאַרטערט: אַ קוואַל פון אַפּטימיזם, פון
זיכערקייט אין זיג. דער אַלגין־שמיכל זאָגט: יאָ, „וויכערס פינינטלעכע
וואַיען איבער אונדז“; קעמפן דאַרף מען, ברהערקע, פאַרשטאַרקן דעם
קאַמף. אונדזערער איז דער זיג. שטיינעריק איז דער וועג, פּוֹף מיט שווער־
ריקייטן און שטערונגען, נאָר ער פירט פאַראַויס, צום „נייעם טאַג“, צום
העלן מאַרגן, צו אַ נייער ערד, צו גרינע בליענדיקע סעדער פון פּרידן,
פּרייהייט און פעלקער־פּריינטשאַפט.

איך טראַכט אַפּט: ווי גליקלעך עס איז דאָס ייִדישע פּאַלק, וואָס עס
האַט געגעבן דער מענטשהייט אַזאַ פּרעכטיקע מתנה, אַזאַ געטרייען, מוטיקן,
מסירת־נפשדיקן קעמפּער פאַר פּרייהייט און סאַציאַליזם, אַזאַ גייסטיקן ריה,
וואָס האָט געווידמעט זיין לעבן און טאַלאַנט דעם קאַמף פאַר סאַציאַלן יושר
און ברידער־עכקייט.

אין 1914 איז ער צום ערשטן מאל אַרויפגעטראָטן אויפן אַמעריקאַנער
באָדן. געקומען איז ער פון זיין „שטעטל אין אוקראַינע“, בוקי, פון דעם
וואַלד וואו זיין טאַטע האָט שווער געהאַרעוועט; פון קיעווער אוניווער־
סיטעט, און שפעטער פון ווילנע, פון הינטער די גראַטעס; געקומען איז
ער, דער שרייבער פון פייערדיקע רעוואַלוציאַנערע פּראַקלאַמאַציעס, דער
מתבר פון „געלעבט — געקעמפט“, פון די נאַוועלן און דערציילונגען „ווען
קייטן קלינגען“ („ווען דאָס לעבן רופט“) און פון דער כּרעסטאַמאַטיע „דאָס
ייִדישע וואַרט“ (איינע פון די ערשטע ייִדישע כּרעסטאַמאַטיעס).

און געבראַכט האָט ער, משה־יוסף נאַוואַמיסקי, מיט זיך אַ ריזיקן, פּיל־
זייטיקן, בריליאַנטענעם טאַלאַנט און אַ האַרץ, וואָס קרענקט פאַרן פּאַלק,
און אַ שטיק פון דעם שענסטן, בעסטן, פּראַגרעסיװסטן טייל פון אַלטן רוס־
לאַנד: די איינפלוסן פון די רוסישע פּאַלקס־דיכטער ניקיטין, ניעקראַסאָוו,
קאַלצאַוו; פון זיי רעוואַלוציאַנערע מאַטיוון פון פּוּשקין און שעווטשענקאָס
ווערק; די ווירקונג פונעם פּיאַנער פון דער רוסישער פּראַעטאָרישער לייִ-

טערראטור — מ. גאַרקי; די השפעה פון די רעוואָלוציאָנערע דעמאָקראַטן — בעלינסקי, טשערנישעווסקי, דאָבראַלובאַוו; די טראַדיציע פון אונדזערע גרויסע קלאַסיקער מענדעלע, שלום-עליכם, פּרץ. ער האָט שפּעטער גע- שפּט פּולע הויפּנס פון דער נייער סאָציאַליסטישער סאָוועטישער ליטע- ראַטור, און איז צונויפגעוואָקסן געוואָרן מיט דער אַמעריקאַנער ערד, מיט דער פּראַגרעסיווער אַמעריקע, מיט דער אַמעריקע פון עמערסאָן, והייטמאַן. דזשעק לאַנדאָן, טעאָדאָר דראַיווער, פּרענק נאָריס, דזשאָן ריד. ער איז שפּע- טער געוואָרן דער מחבר פון די ענגלישע ווערק: „א וועגווייזער צו דער רוסישער ליטעראַטור“ (ניו-יאָרק, 1926) און „מאַקסימ גאַרקי — שרייבער און רעוואָלוציאָנער“ (ניו-יאָרק, 1933); אויך דער איבערזעצער פון דזשעק לאַנדאָנס „די געטוימע פון בלוט“ און דזשאָן רידס „צען טעג וואָס האָבן אויפ- גערודערט די וועלט“.

ער האָט אַרונטערגעריסן דעם געלן, וואָלגאַרן, ביליקן, אַלראַיטניקישן, אייב קאַהאַנישן, אָדער קאַהאַניסטישן, „אַמעריקאַניזם“, וואָס שעמט זיך צו ריינד יידיש בפרהסיא, וואָס זאָגט אַפּ דאָס לעבן דעם יידישן לשון, וואָס בראַקט אַ „פּאַטעטיאָ“ יידיש. ער האָט גערופן דעם יידישן אימיגראַנטישן אַרבעטער „צו פאַרבינדן זיין אייגענעם גורל מיטן גורל פונעם גאַנצן פּראַלעטאַריאַט פון לאַנד. דאָס איז אַמתע אַמעריקאַניזאַציע“.

ס'אַראַ גרויסן פאַרלוסט דאָס יידישע פּאָדק האָט געליטן מיטן פּריצי- טיקן טויט פון אַט-דעם שטאַלצן, וויחדיקן פּאַליטישן פירער און קעמפּער, קולטור-שאַפּער און בויער, לערער און וועגווייזער, ליטעראַטור-קענער און פאַרשער, לאַנגיאַריקער רעדאַקטאָר פון דער „מאַרגן-פּרייהייט“, דיכטער, פּובליציסט, בעלעטריסט און ליטעראַטור-קריטיקער!

ווען ער לעבט איצט, וואָרט זיין פּלאַמיק און שיינענדיק וואָרט גע-ווערט פון דער טריבונע און דורך שריפט קעגן די צוגרייטער פון אַ נייער וועלט- מלחמה און פון נייע טרעבלינקעס, קעגן דער באַוואָפּענונג פון נאַצי-אַדענ- אָוער דייטשלאַנד און קעגן יענע יידישע פאַרפירער און פאַררעטער, וואָס פירן איצט אונטערהאַנדלונגען מיט די היטלעריסטישע מאַסן-מערהער, וועלכע האָבן אומגעבראַכט זעקס מיליאָן יידישע נפשות. אַלגינס מעכטיק וואָרט וואָלט געצאָרנט קעגן דער וויסער רעאַקציע, וואָס בושעוועט איצט אין אונדזער לאַנד, קעגן דעם ווילדן מכשפה-געיעג, קעגן די סמיט-און מעקאַרען- געזעצן, קעגן די רדיפות אויף פּרידן-קעמפּער.

עס זאָגט אַ רוסיש ווערטל: „וואָס פינצטערער די נאַכט, אַלץ העלער לויכטן די וועטערן“, וואָס געדיכטער דער איצטיקער חושך, אין וועלכן די רעאַקציע זוכט איינצוהילן די געמיטער און מוחות פון די פּאָלקס-מאַסן, אַלץ העלער שטראַלט-אַרויס די פּערזענלעכקייט פון אַט-דעם גרויסן יידישן אַר- בעטער-און פּאָלקס-פירער, אַלגין.

אַ שווערע צייט לעבט איצט דורך דאָס אַמעריקאַנער פּאָלק, היסטעריע פון קריג-צינדער, וואָס זוכן אַריינצושלידערן די וועלט אין אַ נייער שריפה. מען קאָן ממש אַנטאַפּן די ירידה און הפּרות פון דער בורישוואָוער מאַראַל.

געזונקענקייט פון בירגערלעכער עטיק, אפגעשוואכטקייט פון אחריות-געפיל. וואשינגטאן באוואפנט נאצי-דייטשלאַנד, נאצי-גענעראַלן, שטעלט-אויף אַ נאצי-אַרמיי, אן אַרמיי פון מערדער, וואָס האָבן זיך געבאָדן אין יידיש בלוט — און יידישע אַזוי-גערופענע פירער און אינטעלעקטואַלן פאַרטידיקן אזא פּאָליטיק, זוכן ריינצואַוואַשן די אַדענאָוערס מיט זייערע מלחמה-פאַרברעכער. און פיל יידישע שרייבער שווייגן — און אַנדערע באַרעכטיקן. אין לאַנד: אַ וואַקאַנאַליע פון דער רעאַקציע, אַן אַנגריף אויף אַלץ וואָס איז שראַגער-כיוו, אויף קאַנסטיטוציאָנעלע רעכט פון בירגער, אן אויפשטייג פון אַנטיסע-מיטיות, לינטשערייען און „פּרעם-אַפּס“ קעגן נעגערס; „מענטשלעכע נשמות, מענטשלעכע ווערדע ווערן געקרענקט און באַליידיקט“ — און וואו זיינען די פּראָטעסט-שטימען פון יידישע שרייבער אין בירגערלעכען לאַגער? און אַט אין אַזא צייט, ווען עס הווען די פּלעדערמייז און די שאַקאַלן, ווען מען פאַרהערלעכט די מער-גענעראַלן (ראַמעל), ווען מען באַליידיקט גראַב און פּרעך דאָס יידישע פּאָלק (מיטן פּילם „אליוער טוויסט“), ווען מוסרים קעגן אַרבעטער-קעמפּער ווערן באַהאַנדלט ווי בכבודיקע לייט — אַט אין אַזא צייט, פון פּחדנות פון פּיל „ליבעראַלן“, פון שרעקלעכער מאַראַטישער דעגראַדאַ-ציע, טורעמט הויך, ווי אַ באַרג, די אַלגין-פּערזענלעכקייט, פינקלט ווי טויזנט זונען די פּערלדיקע, וואונדערלעכע געשטאַלט פון עכטן אידעאָליזם, די גע-שטאַלט מ. אַלגין.

אַלגין — וואָס צויבער-וואַרט, אַלגין — דער שטורעם-פּויגל פון ברויזן-דיקן קאַמף פאַר מענטשן-רעכט און דעמאָקראַטיע, אַלגין — דער דערציער פון דורות אַרבעטער און אינטעלעקטואַלן, דער ליבלינג פון גרויסע מאַסן יידישע אַרבעטער און פּאָלקס-מענטשן אין די אַמעריקעס, אין איראַפּע, און אומעטום, וואו יידן לעבן און ווירקן.

אין די איצטיקע אַלגין אַנדענק-טעג שעפן מיר אויפדאַסניי מוט און אַפּטימיזם פון אַלגינען, און אַזעלכע טעג זיינען אַ דערמאַנונג צו פאַרזי-כערן, בויען און פאַרשטאַרקן דעם ליכטיקן אַלגין-מאַנאָמענט; די אַלגין-צייטונג — די „מאַרגן-פּרייהייט“.

נאָוועמבער 24, 1951 (צום צוועלפטן יאַרצייט פון מ. אַלגין).

5.

אין 1917 איז אין ניו-יאָרק דערשינען אין ענגליש מ. אַלגינס וויכטי-קער בוך: „די נשמה פון דער רוסישער רעוואָלוציע“ (מיט אַן אַריינפיר פון פּראָפ. וואַדאימיר ג. סימכאוויטש און מיט אילוסטראַציעס). דער בוך באַ-שטייט פון פיר טיילן: סאַציאַלע כוחות; די גרויסע דראַמע; 1905-1906; קעמפּער און טרוימער; מערקן, 1917.

אַט-דער בוך (423 זייטן) האָט אַ סך אויפגעטאָן אויף צו באַקענען דעם ענגליש-לייענענדיקן עולם מיט די קאַמפן פון דער רעוואָלוציאָנערער רוסי-לאַנד. ביז דאָן איז נאָך אין ענגליש ניט געווען אַ בוך פון אַזאַ פאַרנעם.

פון אַזאָ טיפּן און גריינטלעכן אַנאַליז פון דער עקאָנאָמישער און סאָציאַלער אַנטוויקלונג אין רוסלאַנד ביז דער רעוואָלוציע פון 1905 און 1906, מיט אַזאָ אויספירלעכער און לעבעדיקער באַשרייבונג פון דער רעוואָלוציע גופא פון 1905-1906, פון די סאָציאַלע און פּאָליטישע געשעענישן נאָך 1907 און פון דער פעברואַר-מעריץ רעוואָלוציע פון 1917.

בלעטערן מיר אַט-דעם ווערטפולן בוך, אַט-דעם ליטעראַרישן דאָקומענט, וואָס איז שוין איצט אַ יקר-המציאות, און מיר באַוואונדערן דעם מחברס רייכע קענטענישן פון דער רוסישער געשיכטע און ליטעראַטור, זיין טיפּן וויסן, זיין פאַרשטענדעניש פאַר די גרויסע היסטאָרישע געשעענישן פון זיין צייט, און זיין פיזיקייט צו באַהערשן אַ נייע פאַר אים שפּראַך — ענגליש — אין משך פון אַזאָ קורצער צייט (אַלגין איז געקומין קיין אַמעריקע אין 1914!) און אויסהאַמערן אַזאָ פּרעכטיקן, קרעפטיקן סטיל.

ריכטיק באַמערקט פּראָפ. סימבאָויטש אין זיין אַריינפיר-וואָרט: „דער סטיל פונעם בוך, זיין לייכטיקייט און פליסיקייט, דאַרף ניט פירן דעם ליינער צו אַן אונטערשאַצונג פון זיין געלערזאַמען כאַראַקטער. אַט-דער בוך, וואָס לאַזט זיך ליינען אפּשר מער פון אַלע אַנדערע ביכער וועגן דער רעוואָלוציע, איז אין דערזעלבער צייט דאָס סאַמע וויסנשאַפטלעכסטע ווערק, וואָס איז ביז איצט דערשינען אין דער ענגלישער שפּראַך.“

דער דריטער טייל פון מ. אַלגיןס בוך איז אַ פאַרווך צו ווייזן און אויס-טייטשן די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג אין צאַרישן רוסלאַנד דורך ברענ-גען ביישפילן און אויסצוגן פון דער רייכער רוסישער ליטעראַטור. דורך אַט-דער רעאַליסטישער ליטעראַטור ברענגט דער מחבר ראַעלע, אמתדיקע בילדער פונעם לעבן-שטייגער און געדאַנקען-גאַנג פון רוסישע אַרבעטער און פויערן, אינטעלעקטואַלן, פאַרשיידענע רעוואָלוציאָנערע פיגורן, און — צאָ-רישע „טיינאָוויקעס“, ביהראַקראַטישע באַאַמטע, פּריצים און אַנדערע זיילן פונעם צאַריזם. אויף אַט-דעם זייער אינטערעסאַנטן טייל, וואָס הייסט „קעמ-פעד און טרוימער“, וועלן מיר זיך דאָ אָפּשטעלן. אין אַט-דעם טייל גייט דער מחבר אַריבער, ווי ער אַליין דערקלערט, „פון דער געשיכטע פון באַ-וועגונגען צו דער געשיכטע פון מענטשן“. נוצנדיק מוסטערן פון דער רו-סישער ליטעראַטור אַלס אַ מאַטעריאַל-קוואַל פאַר אַרויסברענגען, שיי-דערן און כאַראַקטעריזירן פאַרשיידענע סאָציאַלע טיפּן, דערקלערט מ. אַלגין: „אין משך פון דער גאַנצער צייט, דורך אַלע היסטאָרישע אַנטוויקלונגען פונעם 19טן און 20טן יאָרהונדערט, האָט דער אידעאַל כּון סאָציאַלער גי-ווענטיקייט, פון פּרייהייט פאַר די אונטערדריקטע, פון וואוילזיין פאַר די טאַרויבעטע, באַלויכטן דעם וועג פון דער רוסישער בעלעטריסטיק.“

דער דאָזיקער — דריטער — טייל פונעם בוך איז אומדירעקט אָן אי-בערבליק איבער אַ וויכטיקן טייל פון דער רוסישער פּראָגרעסיווער לי-טעראַטור. דורך איר שפּיגל ווייזט אונדז דער מחבר די רוסישע ווירקלעכ-קייט פון דעם דערמאַנטן היסטאָרישן פעריאָד.

ער ווייזט אונדז די גאַנצע פּאַרדאָרבנקייט, צעפּוילטקייט, ברוטאַלקייט

און לעסערעכקייט פונעם צאָרישן באַאַמטנאָם, שרויפן אין דער מאַנאַר־
 כיסטיש־פּריציזשער אונטער־דריקערישער מאַשין, דורך דעם באַרימטן ווערק
 „פּאַמפּאָדור“ פונעם גרויסן רוסישן ראַדיקאַל און סאַטיריקער מ. סאַלטיקאָוו־
 שטשענדרין. דער צאָרישער באַאַמטער פּיאַדאַר קראַטיקאָוו ווערט דאָ גע־
 וויזן ווי אַ טיפּ אין זיין פולער נבזה־דיקייט, ווי אַ דינער פונעם בעסטיאַלישן
 רעזשים.

און אַט איז אַ טרעפלעך בילד פונעם צאָרישן לאַקיי, איוואַן קאַלאַמי־
 צעוו, אַ פּאַליציי־הויפט, ווי אַפּגעפּאַרטערטלט אין מאַקסיס גאַרקיס פּיעסע
 „דער לעצטער“. ער שטייט דאָ פאַר אונדז אין זיין גאַנצן ציניזם, אין זיין
 גרויזאַמקייט, גיציקייט נאָך געלט און מאַכט, חיה־שקייט און בלוטיקע אַטאַ־
 קעס אויף פּאַליטישע אַרעסטירטע, און— מיט זיינע קאַמישע כאַראַקטער־
 שטריכן. איר זעט אַט־די פּאַרקויפטע נשמה דורך די אויגן פון זיין איי־
 גענער פרוי. פאַרשיקן אַן אומשולדיקן מענטשן צום טויט איז ביי אים
 אַ קלייניקייט — אַבי ער, דער אויסוואורף, זאָל קענען שטייגן צו אַ הע־
 כערן אַמט.

די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג שטייגט. עס וואַקסט דער כוח, וואָס
 פּאַדערט יושר, וואָס קומט צו משפטן, די רשעים ציטערן, עס פּאַלט אַ שרעק
 אויף די צאָרישע באַאַמטע, וואָס פאַרגיסן דאָס בלוט פון פּאַלק, אַט־די שרעק
 אין די הערצער פון די מערדער־ישע באַאַמטע שידערט אַליין דורך לעאַניד
 אַנדרעיַשווס דערציילונג „דער גומבערנאַטאָר“. דער „העלד“ פון דער דער־
 ציילונג, דער גומבערנאַטאָר, וואָס האָט דערהרגעט און פּאַרוואַנדעט צענד־
 דליקער אומשולדיקע אַרבעטער־דעמאָנסטראַנטן, ווייסט, אַז זיין גורל איז
 פּאַרווילט. די שרעק פאַרן זיכערן אומקום לאַזט אים ניט אָפּ. די האַנט
 פון נקמה איז אויסגעשטרעקט. ער קריגט זיין שטראַף.

און אַט קומען קאַפּיטלען, וואָס שילדערן דאָס זאַרף אין צאָרישן רוס־
 לאַנד צום סוף פונעם 19טן יאָרהונדערט. דער מחבר ברענגט מעכטיקע,
 טאַראַקטעריסטישע בילדער פונעם פּויערן־לעבן דורך די ווערק פון גלעב
 אוספענסקי און דורך א. טעראַפּימאָוויטשענס דערציילונג „מיטנאַכט“. איר
 האָט דאָ שילדערונגען פון דלות און חושך אין אַמאַליקן דאָרף, פון פּריצי־
 שער שוידער־לעכער עקספּלאָאטאַציע, פון פּאַרזשידענע כאַראַקטערן און איי־
 זייען אין דעם וויסטן, צוריקגעשטאַנענעם צאָרישן דאָרף; די געשטאַלטן
 פון אַזעלכע פּויערים ווי איוואַן יערמאַלאַיעוויטש און איוואַן אַפּאַנסיעוו, און
 דער עיקר, העם פּויערס איינאַמערן זיך אין דער „מוטער־ערד“, זיין ליב־
 שאַפט און צוגעבונדנקייט צו איר, ווי צום „פונדאַמענט פון לעבן“.

און אַט קומען אַנדערע בילדער, רירנדיקע בילדער פון געהיימע רע־
 וואָלוציאָנערע פּויערישע גרופּן און אַרגאַניזאַציעס. דער שרייבער סקיסאַ־
 לעיץ ברענגט־אַרויס אין זיין דערציילונג „דער ברענענדיקער וואַלד“ אַ נייעם
 העלד, מיראַן. דער הויפט־העלד פון דער דערציילונג, מיראַן, אַליין אַ יונג־
 גער פּויער, איז דער פּיאַיקער, מסירת־נפש־יקער אַרגאַניזאַטאָר פון אַ פּויע־
 ערן־רעוואָלט. מיראַן איז דער צייכן, סימבאָל, אַנזאָג פון דער נייער צייט

— פונעם אַנקומענדיקן שטורעם פון דער רעוואָלוציע. ער רופט: „די צייט איז געקומען פאַר אונדז אַלעמען צו גיין און נעמען אונדזער פויערן-גליק מיט אונדזערע אייגענע הענט.“ פריזישע וועלדער ברענען, פריזישע מאַיאַנט-קעס ווערן אונטערגעצונדן. מיראַן און די אַרעמע דאַרפסלייט, זיינע נאַכ-פאַלגער, טראַגן די פּייער-פאַקלען אין די דערפער פון 1905.

פונעם רייכן אוצר פון די רוסישע דערציילונגען וועגן ביטערע געראַנג-לען צווישן פריצים און פויערן, וועגן ברענענדיקע מאַיאַנטקעס, קאַזאַקישע אַנפאַלן אויף די דערפער, געשמיעטע פויערן, פאַרגוואַלדיקטע פויערטעס, בילדער פון בלוט און שווייס, נויט און טויט, קלייבט-אויס דער מחבר מוזשעלט דערציילונג „אַרענדע“: אַ דאַרף אין רעוואַלט קעגן צאַריש-פרי-זישן יאָד. פון איין זייט — דער פריץ אַפטיעוו און די קאַזאַק; פון דער צווייטער זייט — די אַרעמע פויערן און זייער אַנפירער אַבראַם. דער העל-דישער אַנפירער ווערט געשטעלט צום קריג-געריכט; אַבער קאַר איז: סוף-כל-סוף וועט זיין דאָס געזעץ פון רעוואַלטירנדיקן פאַלק.

דער מחבר גיט אונדז בילדער פון נויט, אַרעמקייט, הונגער, קראַנק-הייט, פריזישע אַכזריותן אין דאַרף, ווי געשיידערט אין יעווגעני טשיריקאָוו דראַמע „מוזשיקעס“; און אויטענטישע בילדער פון פויערשע אַטאַקעס אויף די גיטער פונעם פריץ ניקאַלאַ טערעשטשענקאַ אין פעברואַר, 1905, ווי באַריכטעט אין „געריכט-דראַמען“ פון דעצעמבער, 1905.

און איצט קומען מיר צו די קאַפיטלען וועגן אַרבעטער אין די גרויסע אינדוסטריעלע צענטערס אין אַלטן רוסלאַנד. דורך דער דערציילונג „אַרויפ-שטייגנדיק“ פונעם באַוואוסטן שרייבער-נאַראַדניק נ. פעטראַפּאַוואַטסקי קאַראַנין ווייזט אונדז אַלגין דעם מערקווירדיקן פראַצעס, ווי אזוי פונעם געוועזענעם אַרעמען, צוריקגעשטאַנענעם פויער מיכאַיאַ לונין מיט אַזע זיינע באַגרענעצטקייטן ווערט (מיט דער הילף פונעם שלאַסער פאַמיש) אַ קלאַסן-באַוואוסטזיניקער, געבילדעטער שטאַטישער פראַלעטאַריער, גרייט און פיי-איק צו אַרגאַניזירן אַרבעטער און צו פירן פאַליטישע אויפקלערונג-אַרבעט אין די פאַבריקן. מיכאַיאַ האַלט אין שטייגן.

וואונדערלעכע בילדער פון די נייע, יונגע, רעוואָלוציאַנערע אַרבעטער אין די פאַרשטעט, בילדער פון געהיימע שטודיר-קרייזלעך, פון מסירת-נפש-דיקע העלדישע רעוואָלוציאַנערע טאַטן ווערן אינעם בוך געגעבן דורך אַ טיפן אַריינבליק אין גאַרמיט אומשטערבליכען ווערק „מוטער“. דער אַרבע-טער-פירער פאַוועל וואַסאַוו, זיין פריינט אַנדרעי, דער דיכטער און וויזיאַ-נער אַנדרעי נאַכאַדקאַ, זייער חבך ניקאַלאַ וועכאַוושטיקאָוו, אַ פשוטער אַרבעטער, און פאַוועלס מוטער — פּעלאַגיאַ וואַסאַוו — די צענטראַלע פיי-גור אינעם ווערק, שטעלן-איינ זייער לעבן אין קאַמף פאַרן פאַלק, פאַר פריי-הייט און יושר. זייער אַרגאַניזיר-אַרבעט ברענגט פרוכט. די פראַלעטאַרישע פאַרשטעט באַזאָרגן שוין די דערפער מיט אַגיטאַטאָרס און פּלובלעטלעך. די רעוואָלוציע מאַרשירט פאַראויס. קיין קייטן און סיבירן שטעלן זי ניט אַ.ש. 1907. ביטערע צייטן פון דער צעיושעטער העאַקציע נאַכן דורכפאַל פון

דער רעוואלוציע פון 1905. די טראַגישע איבערלעבונגען פונעם רעוואָלו-
ציאָנערן אַרגאָניזאַטאָר סערגעי פעטראָו אין די צייטן פון דער צווייטער
דומע ווערן אַרויסגעבראַכט דורך דער דערציילונג „אַפגעוועלקט“ פון ר.
גריגאָריעוו, געשריבן אין 1913. בילדער פון אַפאַטיע, פיל אינטעליגענטן
פאַרשווינדן פון די רעוואָלוציאָנערע רייען. פעטראָו ווערט הינגעריכטעט:
אַרבעטער־מיטינגען ווערן ניט גוט באַזוכט. אָבער — די זאך פון דער רע-
וואָלוציע איז נאָך ניט פאַרלוירן. מיט צוויי־דריי יאָר נאָך דעם צאָרס אויפ-
לייוונג פון דער דומע אין יוני, 1907, קומט אַ ווידער־אויסלעבונג אין די
רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער־רייען. אַלגין אונטערשטרייכט אַט־דעם פינאַל אי-
נעם בוך: אַן אַרבעטער באַגעגנט זיך מיט אַן אינטעליגענטקע. ער רעדט
מיט אַ קעמפערשן טאָן, זי חידושט זיך: „צוליב וואָס דערמאַנען די פאַרגאַנ-
גענהייט. צי זיינען מיר דען ניט אַלע געשלאָגן?“

„אַ, ניין!“ — ענטפערט איר דער אַרבעטער. „איר מאַכט אַ טעות, זוברטע!
מיר זיינען ניט געשלאָגן. איר זייט פון אונדז אַוועק. מיר אָבער זיינען וויי-
טער געוואָקסן אַ נייע אינטעלעקטועלע קראַפט. מיר וועלן האָבן אונדזערע
אייגענע פראַלעטאַרישע פירער. צי פילט איר ניט, אַז די שווערסטע צייטן
זיינען שוין פאַריבער! ס'אַראַ יוגנט ס'איז אויסגעוואָקסן צווישן די אַרבעטס-
לייט! אַ נייע רעוואָלוציאָנערע כוואַליע האָט זיך אַ גאַס־געטאָן איבער דער
רוסישער הויפּטשטאָט.

דער מחבר שילדערט אויך די באַציאונגען צווישן אינטעלעקטואַלן און
פשוטע אַרבעטער אין זייער שטעלונג צו דער רעוואָלוציע. מיר זעען דעם
געדאַנקען־גאַנג פונעם רעוואָלוציאָנערן סטודענט אין וו. דמיטריעוואָס דער-
ציילונג „וואַלקנדלעך“. דער מחבר דערציילט־איבער און אַנאַליזירט דאָס
פּרעכטיקע ווערק פון וו. ווערעסאַיטוו „דער ווענדפּונקט“, וואָס שילדערט די
איבערלעבונגען, שטימונגען און פּסיכאָלאָגיע פון אַ גרופּע אינטעלעקטואַלן
אין אַנהייב פונעם איצטיקן יאָרהונדערט אין זייער צוגאַנג צו דער רעוואָ-
לוציע. אַ סך פון די אינטעלעקטואַלן זיינען אַריינגעצויגן און מיטגעריסן
געוואָרן מיטן מעכטיקן שטראַם פון דער רעוואָלוציע.

אַלגינס בוך, פאַרעפנטלעכט אַ פאַר יאָר איידער דער מחבר איז געוואָרן
דער אַנערקענטער פירער פון דער לינקער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג דאָ
אין לאַנד, איז אַ זעלטן־שיינער און באַלערנדיקער דאָקומענט פון פּאָלקס־
גבורה, וואָס האָט שפּעטער געפירט צום מעכטיקן אַקטאָבער 1917 און צו
דער דערפאַלגרייכער בויאונג פון סאָציאַליזם אין סאַוועטן־פאַרבאַנד, און
שפּעטער אין כינע און אין די פּאָלקס־דעמאָקראַטיעס אין איראָפּע.

נאָוועמבער 22, 1959.

עס איז געווען אַ גרויסער פריידיקער מאַמענט. איך האָב ווידעראַמאַל
געזען מיין לערער און פירער, מיין פריינט, וועלכער איז געווען ערנסט

קראַנק, איך האָב געזען אונדזער מ. אַלגין, דעם רעדאַקטאָר פון דער „מאַרגן־פרייהייט“.

ס'איז געווען אַ פרייד צו זען, ווי מיין ליבער לערער גייט שוין אַרום געמיטלעך איבערן צימער, רעדט רואיק ווי אַ פולשטענדיק־געזונטער. ס'איז געווען אַ פרייד צו זען און דערפילן דעם כאַראַקטעריסטישן אַלגינישן ענער־גייע־שטראַם אין זיינע פנים־מוסקולן, אין זיינע פלינקע באַוועגונגען. איך האָב באַלד ביים אַרײַנקומען אין צימער דערפֿיט אַ וואַרעמקייט, וואָס האָט זיך באַלד איבערגעגעבן דורכן חברשוך, קרופטיקן האַנט־דרוק, וואָס האָט זיך געטראָגן פון דער פערזענלעכקייט אַלגין, פון די רויטע, שמעי־קעדיקע, לעבעדיקע בלומען אויפן טיש, פון די ביכער, וואָס שטייען אין אַרדנונגפולע רײען.

אין די סאַמע שווערטע מינוטן פון זיין קראַנקהייט האָט מ. אַלגיןס געדאַנק ניט אויסגעלאָזט דעם פּאָליטישן אַרום, ניט אָפּגעשוואַכט דעם אינ־טערעס צו די גרויסע געשעענישן פון טאַג. מיטן כוח פון זיין אַנטשלאַסן־קייט האָט ער געקענט גובר זיין פיזישן פיין, כדי צו קענען נאָכפּאָלן די פּאַסירונגען פון אונדזערע טעג, דעם גאַנג פון דער באַוועגונג, די אַרבעט פון דער „מאַרגן־פרייהייט“. ער האָט געלייענט מער צייטונגען און ביכער, ווי אַ היפשע גרופּע געזונטע לייענער.

אַ פעקל געכטיקע צייטונגען ווערט אַרויסגעטראָגן פון צימער. אָבער אַלגין באַטראַכט פריער יעדע צייטונג באַזונדער, ער וויל זען צי זי איז שוין אָן איבערגעצײענטע...

אונדזער געשפרעך האָט זיך געדרייט אַרום פיל פּאַרשיידענע פּראָגן. אָבער אין צענטער פון געשפרעך איז געשטאַנען די „מאַרגן־פרייהייט“.

וויפל טיפע באַדויערונג איז געווען אין אַלגיןס טאַן, וואָס ער אַליין איז ניט אימשטאַנד צו באַטייליקן זיך אין דער געלט־קאַמפּאַניע: גיין, פּאַרן, רעדן, אָפּעלירן, מאַנען, זאַמלען דעם פּאַרויכערונג־פּאַנד פאַר אויפהאַלטן דאָס לעבן פון דער פּאָלקס־צייטונג.

„איך האָף, אָו צום יוביליי פון דער „מאַרגן־פרייהייט“, דעם 2טן אָפּרייז, וועל איך שוין קענען קומען — און רעדן אויך.“ אַלגין זאָגט עס מיט אַ שטראַלנדיקן שמייכל. איך פּרואוּו בײַ אים אָפּדינגען דאָס רעדן: „ס'איז בעסער פאַר אייער געזונט, איר זאָלט זיך נאָך אָפּהאַלטן פון רעדן.“ אָבער עס איבערצייגט ניט, „וואָס הייסט, זיצן און ניט רעדן?“ — קאָן נאָך אַלגין ניט צולאָזן אַזאַ געדאַנק.

מיר רעדן וועגן דעם אינהאַלט פון דער צייטונג, וועגן דעם ווי אַזוי זי האָט אָפּגעשפיגלט די־און־ימענע וויכטיקע געשעענישן. מען זעט, אַז דער רע־דאַקטאָר האָט קראַנקערהייט נאָכגעפּאָלגט יעדן אַרטיקל, יעדן עדיטאָריעל, יעדע דערצײלונג, יעדעס שטיקל נייעס, אַזאָ־און־אַזאַ אַרטיקל האָט געטראָפּן אין פינטל — און דאָס האָט אים געפרייט. די־און־דאָ איז עפעס ניט אינ־גאַנצן קלאַר אַרויסגעבראַכט געוואָרן — און דאָס האָט אים געערגערט. ער

האָט געליענט די נייעס — און אפילו אין זיי דערקענט דעם סטיל פון דעם אדער יענעם שרייבער.

ווידעראַמאַל און נאָכאַמאַל קומען-אַרויף אין געשפרעך די פונקטן: טשע-כאַסלאָוואַקיע, דער 18טער ציוואמענפאַר פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי אין סאָוועטן-פאַרבאַנד, די ליבעראַדע אַמעריקע, די פאַרקויפטע פרעסע.

דער געשפרעך גליטשט זיך אַריבער צו פראַגן פון ליטעראַטור, צו די נייסטע באַדייטנדיקע ווערק, און ווידעראַמאַל — צו דער אַמעריקאַנער טאַג-טעגלעכקייט. צום קאַמף קעגן אַנטיסעמיטיזם און פאַשיזם, צו די דערמור-טיקנדיקע אַרויסטרעטונגען פון אַ ריי אַנגעזעענע אַמעריקאַנער פּערזענלעכ-קייטן און רעגירונגס-מענטשן קעגן דעם היטלער-אַנגריף.

און דאָ ווייזט מיר אַלגין דריי ביכער, וועלכע ער האָט ערשט דורכגעשטודירט: מאַקס לערנערס „עס איז שפּעטער ווי איר דענקט“; „אַן עקאָנאָמישע פּראָגראַם פאַר דער דעמאָקראַטישער אַמעריקע“, אויסגעאַרבעט און צוזאַמענגעשטעלט דורך זיבן פּראָמינענטע אַמעריקאַנער קאלעדזש-פּראָ-פּעסאָרן, און לואיס מאַמפּאָרדס „עס איז צייט צו האַנדלען“. דריי עקאַנאָ-מיש-פּאָליטישע שטודיעס.

אַט-די דריי ביכער צוזאַמען גיבן אַ בילד פון דער ערלעכער, ליבע-ראַלער אַמעריקע, זאַגט מיר אַלגין, און ער קלייבט זיך שרייבן וועגן זיי פאַר דער „מאַרגן-פּרייהייט“.

אין אַט-העם צימער, וואָס אַטעמט מיט אַלגינס פּערזענלעכקייט, זע איך אַ מין זעלטענע איינהייטלעכקייט: וועלט-איך-אידיען-ביכער-בלומען. דאָס גרויסע, ברייטע און אוניווערסאַלע ווערט אַהגאַניש דורכגעוועבט מיטן יחיד-מיטן אינדיווידועלן וועזן.

איך זע ווי דער פּרילינג קלאַפט אין די שויבן. איך פיל אַ פּרילינג אין צימער, אין דער אַטמאָספּער אַרום מיר.

ס'איז שוין שפּעט. זיך צופיל פאַרזעסן. פירן אַ צו-לאַנגן געשפרעך קאָן נאָך שאַטן אַלגינס געזונט. דערצו פיל איך, אַז מיין אַנוועזנהייט גופאַ פאַרשטאַרקט ב'ווי ביי מיין רעדאַקטאָר די בענקשאַפט צו קימען אויפן „6טן שטאַק“, — פאַרזעצן זיין אַרבעט אין דער רעדאַקציע — און ער דאַרף נאָך האָבן אַפרו. געזעגן איך זיך אויף גיך: נו, אויף ווידערזען! אינגיכן צוריק צו דער אַרבעט: צוריק מיט אונדז אויפן זעקסטן שטאַק!

וונטיק, מערץ 19, 1939

ישראל-בער ביילין

(1883-1961)

.1

א לאנגער, וואָרעמער שטראָם פון האַרציקע באַגריסונגען קומט אָן פונעם גאַנצן לאַנד צום שריפטשטעלער, קול-טור-שאַפער און קולטור-בויער, קעמ-פער פאַר שלום און סאַציאַלן יושר — י. ב. ביילין, צו זיין זיבעציקסטן גע-בורנטאָג.

אַט-די בריוו, באַגריסונגען און גוטע וואונטשן זיינען עדות פון טיפער אַכטונג און ליבשאַפט, מיט וועלכער די טויזנטער תלמידים, זייענער און פאַרערער פונעם יוביליאַר רינגלען אים אַרום פון גאַנצט און ווייט. ישראל-בער ביילין איז זיבעציק יאָר יונג. ער, דער מענטש פון וויסן און פון טאַט, איז גייסטיק-פעסט, מונטער און מוטיק. ער איז איצט, פונקט ווי אין זיין פריער יוגנט, אַ געטרייער לומד ומלמד, אַ געטרייער קעמפער פאַר די בעסטע אינטערעסן פון פּאַלק. פון זיינע מידע, בלויז, וואַרעמע אומגן פינקלט אַרויס אַ גליענדיקער וויסן-דורשט און אַ גרויטקייט איבער-צוגעבן דעם פּאַלק די אוצרות פון קענטעניש, וואָס ער האָט מיט גרויס פלייס אָנגעזאַמלט אין משך פון צענדליקער יאָרן.

אין די בריוו און באַגריסונגען צום יוביליאַר שטעלן זיך אייניקע אָפ אויף דעם, וואָס ער האָט אין משך פון פופציק יאָר פאַרפלאַנצט ליכט און וויסן אין צוויי דורות מענטשן, געלערנט מאַסן זייענער און צוהערער דורך שריפטלעכן און מינדלעכן וואַרט, ווי אַ שרייבער, לערער און לעקטאָר. אַנ-דערע ווייזן ריכטיק אָן, אַז דער יוביליאַר מעג זיין שטאַלץ, וואָס אַלס אַ בן-זשבעים שטייט ער אומדערמידלעך אויף זיין פּאַסטן גרייט צו דינען דעם אַרבעטנדיקן פּאַלק.

אייניקע בריוו-שרייבער באַטאָנען ריכטיק, אַז דעם יוביליאַרס 70-סטער געבורנטאָג איז ניט קיין פּריוואַטער ענין, נאָר אַ חשובע דאַטע אין דעם געזעלשאַפטלעכן און קולטורלעכן פונעם כלל, פון די יידישע פּאַלקס-מאַסן. ווען מען זאָל אַפּדרוקן אַלע בריוו פון דאָנק און לויב וואָלט זיך באַקור-

מען גאר אן אינטערעסאנטע ארבעט וועגן אונדזער חשובן יוביליאַר. עס איז קלאַר: י. ב. ביילין האָט אָפּגעשפּאַרט אַ ריזיקן פּאַרמעגן, אַ גרויס עשירות: אַן אוצר פון אויפטוען פאַרן פּאַלק; אַ רייכטום, וואָס באַשטייט פון פיל געטרייע תלמידים און נאָכפּאָלגער, פריינט און פאַרערער, פאַר-זעצער, ווייטערדיקע פּלאַנצער און זייער פון זיין טיף-עטישער סאַציאַליס-טישער אידייע.

און טאַקע, ווי קאָן מען ניט ליב האָבן און אויך שאַצן אַט-דעם ליבן מענטשן? אַז שטענדיק איז ער גרייט צו אַרבעט לטובת-הכלל, אַז תמיד איז ער גוטמוטיק און פריינטלעך, תמיד באַשיידן, בנעימותדיק, אַ נוח לבריות, אַ געבוירענער לערער, אַ קוואַל פון אומאויסשעפּלעכער ענערגיע, אַ מענטש מיט אַ וועלט וויסן, מיט אַ זינגענדיקער נשמה, מיט אַ ריזיקן אוצר פון ידיעות, מיט אַ קאָלאָסאַלן סכום פון קולטור-דערגרייכונגען און אויפטוען. אונדזער יוביליאַרס לעבן, רייך און אָנגעפילט מיט גוטע מעשים, איז אַ מוסטער פון מאַראַל, פון עכטער זויבערער עטישקייט אין אַ סביבה פון קאַפיטאַליסטישער מאַראַלישער הפקרות און פאַרדאַרבנקייט.

אונדזער יוביליאַר האָט פון זיין פריסטער יוגנט אַן געמאַכט פאַר זיין מאַטאָ דעם „ובהזרת בחיים“ — און זאָלט אויסקלייבן דעם וועג, וואָס פירט צום אמת, ווייניעם, פרייען, קולטורעלן לעבן פון פּאַלק.

בייזינס לעבן איז ענג פאַרבונדן מיטן לעבן און וואוקס פון דער ידי-שער אַרבעטער-באַוועגונג אין דער „אַטער היים“, אין צאָרישן רוסלאַנד, און אין דער נייער היים, אין די פאַראייניקטע שטאַטן. זיין שעפּעריש, פרוכטבאַר, פּראַצעפּול לעבן איז אַליין אַ שטיק געשיכטע. דאָס איז אַ קאַלירפּול לעבן. פול מיט איבערלעבונגען און שוועריקייטן פון אַ פאַרפּאָלטן רעוואָלוציאַנערן קעמפּער און אַרבעטער-אַרגאַניזאַטאָר אונטערן צאָרישן רע-זשים אין אַמאַליקן פּוילן, און מיט די נייע פּיאַנערישע שוועריקייטן פון אַ בויער פון דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג און פון דער יידישער פּראַגרע-סיווער קולטור אין אַמעריקע.

מען רעדט צאָרויס דעם נאַמען י. ב. ביילין — און פאַר די אויגן שטייען-אויף צאָרישע טורמעס, אין וועלכע ער, דער פּאָליטישער אַרעסטאַנט, האָט „פאַרבראַכט“ שטיקער פון זיין לעבן, און איז דאַרט אויך געווען אַן אָנפּיר-רער פון קורסן. פאַר די אויגן וויקלט וויך פּאַנאַנדער בייזינס „לאַדזשער פעריאָד“, דער פעריאָד פונעם פּרילינג פון דער יידישער אַרבעטער-באַ-וועגונג, ווען ביילין איז געווען אַן אָנפירער אין דעם לאַדזשער קאָמיטעט פון „בונד“; די צייטן פון די „סכאַדקעס“ און „מאַסאַווקעס“, די באַגעגענישן אויף דער בירזשע אויף דער לאַדזשער ווסכאַדניע גאַס. עס שווימען-אַרויס געשטאַלטן פון לאַדזשער יידישע וועבערס, פון די „פּריקאַזשיקעס“ פון נאַוואַמאַיסקער און דלוגער גאַסן אין לאַדזש, וועמען ישראל-בער האָט דאַן געבראַכט דאָס וואָרט פון אויפקערונג און דערמוטיקונג.

אייניקע באַגריסער דערמאַנען אַ וויכטיקן פעריאָד אין בייזינס ווערט-פולן לעבן: זיין „שיקאַגער פעריאָד“, זיין פּירנדיקע ראַל דאַן אין גרינדן

דעם ערשטן יידישן אַרבעטער-כאַר אין שיקאַגע. זיי געדענקען ביילינען פון דער שיקאַגער „יידישע אַרבעטער-וועלט“. זיי געדענקען אים אַן ענער-גיש-פאַרטאַגענעם אין זיין אַרבעט אין משך פון יאָרן אַלס דער יידישער „טראַנסלעיטאַר סעקרעטערי“ ביים צענטראַל-קאָמיטעט פון דער סאַציאַליסטישער טישער פאַרטיי אין אַמעריקע (וואָס האָט געהאַט דעם נאַציאָנאַלן אָפיס אין שיקאַגע) אויף צו באַדינען די „יידישע סאַציאַליסטישע פעדעראַציע“. ווי-דער זיינען פאַראַן פיל, וואָס געדענקען און לויבן שטאַרק ביילינס ביטראַג אַלס בילדונג-דירעקטאָר פונעם אַרבעטער-דינג, זיינען זייטראַגן צו דער בויאונג פון דער יידישער וועלטלעכער שול. פיל שרייבער הערציילן וועגן זיין פּרעכטיקער האַלטונג אַלס רעדאַקטאָר פונעם חודש-זשורנאַל פון אַרבעטער-דינג — „דער פריינד“, און אַלס נאַציאָנאַלער דירעקטאָר פון די אַרבעטער-דינג-שולן.

אַט-דער גאַלדענער פּאָדעם ציט זיך זינט לאַדזש, דורך צאַרישע טור-מעס, דורך שיקאַגע און ניו-יאָרק, דורך זיין לאַנגיאַריקער מיטאַרבעט אין דער „מאַרגן-פרייהייט“ — ביז היינט.

י. ב. ביילין איז געקומען קיין אַמעריקע אין אָנהויב 1911. זינט דער סאַמע גרינדונג פונעם „לינקן פליגל“ אין דער אַמעריקאַנער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג שטייט בייזיין אומדערמידלעך אויף זיין פּאַסטן אַלס שרייבער און דערצייער, אַלס פּאַקס-לערער און פאַרשפרייטער פון פּראַגרע-סיווער קולטור צווישן מאַסן.

ביילינס געזעלשאַפטלעכע און שריפטשטעלערישע טעטיקייט איז ברייט-פאַרצווייגט. זיינע אויפטוען נעמען-אַרום פיל פאַרשיידענע געביטן פון סאַציאַלער און קולטור-טעטיקייט. ער האָט זיך באַטייקט אַלס מיטאַרבעטער אין פיל זשורנאַלן, צייטונגען, צייטשריפטן, בלוין אַ קליינער טייל פון זיינע שריפטן איז אַפּגעדרוקט אין בוך-פּאַרם. ער האָט אין משך פון פיל יאָרן געשריבן ווערטפּודע עסייען און אַפּהאַנדלונגען איבער פּאַליטישע, עקאָנאָמישע און קולטור-פּראַגן. ער האָט אין פיל אַרטיקלען באַהאַנדלט ליטעראַ-רישע פּראַבלעמען. ער האָט זיך אַרויסגעוויזן אַלס באַדייטנדיקער פאַרשער פון דער יידישער געשיכטע אין אַמעריקע. ער איז אַ לערער פון קולטור-געשיכטע און פילאָסאָפיע. אונטער פאַרשיידענע פּענ-נעמען האָט ער אויך געשריבן פיל פּאָפּולער-וויסנשאַפטלעכע אַרטיקלען, באַהאַנדלט טעמעס פון „יומען אינטערעסט“ (פון מענטשלעכן אינטערעס).

אַלס לערער האָט ער תמיד אַרויסגעוויזן האַרציקע באַצויאונג צו זיינע תלמידים, אַדס שרייבער האָט ער אַרויסגעוויזן דרך-אָרץ פאַרן לייענער, אַלס רעדאַקטאָר און מיטרעדאַקטאָר האָט ער אַרויסגעוויזן אַ וואַרעמע באַצויאונג צום יונגן שרייבער: תמיד באַמיט זיך צו דערמוטיקן זייערע אַרטיקלען אַפּפּאַנגער, געהאַלפן זיי שטעלן זייערע ערשטע וואַקלדיקע טריט.

ישראל-בער איז פון די פאַרויער פון סאַציאַליסטישע געדאַנקען, פון יושר-און אמת-אידיען. זיין געדאַנק איז אַלעמאַל קלאַר און לויטער, און רייף מיט דערפאַרונג און אויסגעפרוואוטקייט.

זאל דא פארציכנט ווערן א צאל הויך-פונקטן אין בילינגס ליטערארי-
שער ארבעט. אט איז א רשימה פון זיינע ארויסגעגעבענע בראשורן און
ביכער: (1) "אייער חלק עשירות", ארויסגעגעבן דורך דער יידישער סאָ-
ציאָריסטישער פעדעראַציע; (2) "קארל מאַרקס", ביאָגראַפיע, ארויסגעגעבן
דורך דעם בילדונג-דעפארטמענט פונעם אַרבעטער-רינג, 1923; (3) "פערדינאנד
לאַסאַל", ביאָגראַפיע, אַרבעטער-רינג, 1924; (4) "די יידישע אַרבעטער-שול",
אַרבעטער-רינג, 1925; (5) "דער בירגער-קריג אין שפּאַניע", יידישע ביוראָ,
1937; (6) "יעקב שייפער, זיין לעבן און שאַפן", אַ מאָנאָגראַפיע אין צוויי
טיילן (370 זייטן), יידישער מוזיק-פאַרבאַנד, 1937; (7) "די מלחמה אינעם
פּאַסיפיק", יידישער קאָאָפּעראַטיווער פאַרלאַג, 1942; (8) "עמאָ לאַזאַרוס",
ביאָגראַפיע, ארויסגעגעבן דורכן פאַרלאַג פונעם יידישן פּראָטעראַנאַלן פּאַלקס-
אַרדן, 1947.

י. ב. בילינג האָט רעדאַגירט: "מאַי-בלאַט", 1912, שיקאַגע-ניו-יאָרק;
"דער פּריינד", אַראָן פונעם אַרבעטער-רינג, פון 1918 ביז 1924; "די קאָ-
אָפּעראַטיווע וועלט", 1919-1921; "קינדערלאַנד", צוזאַמען מיט יעקב לעווין
און י. שטיינבוים, 1920-1925; "איקאַר-אַלמאַנאַך", 1932, דעם אינפּאַרמאַ-
טיוון אָפּטייל, צוזאַמען מיט ש. אַלמאַנאָוו; "דער האַמער", חודש-זשורנאַל,
אונטער דער אָנפירונג פון מ. אַדגין, 1933-1939. ער האָט אויך רעדאַקטירט
אַ צאל פּאָפּולער-זיויסנשאַפטלעכע ביכער פונעם אַרבעטער-רינג אין די יאָרן
1918-1926. אין משך פון די יאָרן 1918-1950 האָט ער אויך רעדאַקטירט
די ביכער פון אַ צאל דיכטער און דערצייער.

מען וואָלט געדאַרפט אַפּשטעלן זיך אויף פיל פון בילינגס אויבן-דער-
מאַנטע ביכער און בראַשורן. דאָ ווילן מיר בלויז זאָגן אַ וואָרט וועגן זיין
י. שייפער-מאַנאָגראַפיע. אַט-דעם בוך האָט בילינג אָנגעשריבן אַ קנאַפּן
יאָר נאָכן טויט פונעם באַדיכטן יונג-פאַרשטאַרבענעם קאַמפּאַזיטאָר און די-
ריגענט, דאָס ווערק איז געשריבן געוואָרן מיט גרויס קענטעניש און מיט
עכטער ליכשאַפט און פאַרערונג. עס איז גאָר אַ פיינע ביאָגראַפיע פון
שייפער, דעם "פּיאַנער אויפן געביט פון דער יידישער רעוואָלוציאָנערער
פּאַלקסטימלעכער מוזיק" (פונעם מחברס פאַררעדע צום בוך). דאָס בוך
גיט אַ ברייט, גענוי, שיינ-געצייכנט בילד פון דער אומפאַרגעסלעכער, ושע-
פערישער, דינאַמישער פּערזענלעכקייט פון יעקב שייפער. גלייכצייטיק גיט
דאָס בוך אַ טיפּן אַנאַליז פונעם מוזיקערס באַזונדערע קאַמפּאָזיציעס. די
שייפער-געשטאַלט ווערט געשידערט אין די ראַמען פון סביבה און עפאַכע,
און דער ליענער קריגט אַ באַלערנדיק בילד פון אַ שטיק יידיש לעבן אין
אַמעריקע אין אַ צייט-אַפּשניט פון אַ פּערטל יאָרהונדערט. דאָס בוך איז
כאַראַקטעריסטיש פאַר די מערסטע שריפטשטעלער יידישע אַרבעטן פונעם בעל-
היובל.

די לעבנס-באַשרייבונג פון י. ב. בילינג וואָלט געקאָנט זיין אַ גאָר דאַנק-
באַרע טעמע פאַר אַ ביאָגראַפער, פאַר אַ דערציילער אָדער פאַר אַ שרייבער
פון היסטאָרישע ראַמאַנען. עס איז אַ רייכער לעבנס-וועג, וואָס פירט פון

חדר און רבס היים, פון תנ"ך און גמרא צו דער פריידיקונג פון וויסנשאפט לעכן סאציאליוזם. לאַמיר אַט־דאָ איבערגעבן כאַטש בלויז אייניקע מאַמענטן פונעם יוביליאַרס לעבן, אומגעפער אַזוי ווי ער אַזיין האָט עס אונדז דער־ציילט אויף זיין ביילינישן שטייגער.

י. ב. ביילין איז געבוירן געוואָרן דעם 28טן יולי, 1883 (כ"ז תמוז, תרמ"ג), אין נאַוואַרעדאָק, לעבן סלאַנים, דאָס געבורט־פלאַץ פונעם גרויסן פוילישן דיכטער אַדאַם מיצקעוויטש. ישראל־בער האָט געשטעלט זיינע ערשטע טריט אין דעם דאָרף קאַטלאָווע, לעבן נאַוואַרעדאָק, וואו זיינע עלטערן האָבן גע־וואוינט ביזן סוף פון 1885. זייער דירה איז פאַרברענט געוואָרן אין אַ שריפה. די מוטער האָט אַרויסגעראַטעוועט דעם קליינעם ישראל־בערן און זיינס אַ קליין שוועסטערל און ברודערל פון די פלאַמען. דער פאָטער איז אָפּגעפאַרן קיין לאַדזש.

אין 1886 האָט דער פאָטער אַריבערגעבראַכט די פאַמיליע קיין לאַדזש, וואו ער האָט געעפנט אַ רעפאָרם־שול; וועלטלעכע בילדונג מיט רעליגיעזע לימודים. דער פאָטער איז געשטאַרבן אין אַקטאָבער, 1889. ישראל־בער קריגט אַ "היים" אין דער דירה פונעם לאַדזשער רב, ר' אַיהו־חיים מייזעל (אַן עלטער־פעטער). דער רב לערנט מיט אים רש"י. צו זיבן יאָר קען ישראל־בער גרויסע טיילן פונעם חומש אויף אויסנווייניק. ער ווערט פאַר די שכלים אַ "פּראָפּעסיאָנעלער" ליינער פון בריוו פון אַמעריקע און שריי־בער פון בריוו קיין אַמעריקע. ער ווערט פאַפולער אין דער תלמוד־תורה און אין שכנישן הויף. זיין "טעמע" צווישן די קינדער איז — אַמעריקע. אין 1891 ווערט ער געראַטעוועט פון דער כאַליעווע, וואָס האָט דאָן אויסגע־בראַכן אין לאַדזש. אין מאַי 1892, בעת דעם פאַגראַם אויף יידן אין לאַדזש, העלפט ער אָנקלייבן שפיציקע שטיינער אין קאַמף פון דער יידישער זעלבסט־שוץ קעגן די כיליאָנעס. ער ליינעט דעם "קב־הישר" און ווערט אָנגעפילט מיט שרעק פאַר "שדים". אין 1893 אין נייעם שול־חדר לערנט ער גמרא, אויך רוסיש, העברייאיש און אַביסל פויליש און געאָגראַפיע. אין 1894 ווערט ער אַ "פּאָליטיקער", ליינענדיק אין דער "הצפירה" וועגן דער כינעזיש־יאַפּאַנישער מלחמה; ער ליינעט אויך אַרטיקלען און ביכלעך וועגן דעם דעמאָלטדיקן דרייפּוס־פּראָצעס. אַ בר־מצוה בחור אין 1896, הויבט ער אַן אַלץ מער "שלינגען" ביכער אין העברייאיש, רוסיש, דייטש. מיט אַ יאָר שפעטער האָט ער אָנגעהויבן לערנען אין דער לאַדזשער ישיבה. "מבינים" הויבן־אָן לויבן די העברייאישע לידער, וואָס ער שרייבט געהיים. אין 1899 האָט ער אָנגעהויבן לערנען אין דער לאַדזשער ישיבה. דאָרט ווערט ער "פּאָפולער" צוליב זיין העברייאישן ליד צום יאָר תר"ס. צוויי ישיבה־בחורים שרייבן־איבער דאָס ליד אין פּערציק קאַפּיעס, און פאַרשפּרייטן עס. ישראל־בער אַרגאַניזירט אַ ישיבה־בחורים־גרופּע צו לערנען געשיכטע — "דברי ימי עולם" פון קאַמן שולמאַן.

אין 1900 האָט ישראל־בער אָנגעהויבן גיין צו די "מוסר־אָוונטן" און זיך "רייניקן פון זיינע זינד". ער גיסט טרערן אויף זיינע "עבירות"...

ער לייענט מיט באזונדערן אינטערעס משיח-געשיכטעס; וועגן שבת-צבאי און „פראנק ועדתו“. ער ווערט אין דער ישיבה פארמסטרט אין „אפיקורסות“. דעם 1טן מאי, 1900 (אויף זיין וועג צו דער ישיבה אין „דער מיר“), אָפּשטעלנדיק זיך אין וואַרשע, ווערט ער אַרעסטירט פאַר באַטייליקן זיך אין דער דעמאָנסטראַציע (אויף מאַרשאַלקאָווסקע גאַס). נאָך עטלעכע וואָכן אַרעסט און עטאָפּ, האָט אים דער רב אַרויסגענומען, געבנדיק אַ „גאַראַנט־טיע“... ער בלייבט שוין דערנאָך אין לאַדזש; ער איז נאָך אַלץ פּרום, דערנט אין בית־מדרש צו קריגן אַ היתר הוראה, און לערנט אויך פּליסיק די אומדעגאַלע ליטעראַטור „בנתקה“... אין ווינטער 1901-1902 שיקט אים דער לאַדזשער רב לערנען אין בריסק. ער לערנט וואָרט אין „גרויסן בית־מדרש“ און גרייט זיך גלייכצייטיק צו אַן אוניווערסיטעט. מיט עטלעכע חדשים וּשפּעטער פאַרענדיקט ער יורה־דעה אין שניאָרעווער רבס הויז אין לאַדזש, הויבט־אָן טראַכטן, אַז די יידישע געזעצגעבונג איז אויך אַ קלאַסן־יוסטיץ.

אַ נייער פעריאָד הויבט זיך אָן מיטן שפּעט־זומער 1901. ישראל־בער דרינגט־אַריין אין דער „בונדישער“ באַוועגונג. מאַסן־מיטינגען אין וואָלד, דיסקוסיע־קרייזן און אומלעגאַלע קוואַרטירן, לייענונג פון רוסישער און פּאַליטיש אומלעגאַלער ליטעראַטור. ווינטער 1901-1902 גיט ער לעקציעס (אין רוסיש, יידיש, אַריטמעטיק, א. אַנד.). דעבאַטירט וועגן דער נאַציאָנאַל־לער פּראָגע, ווערט אַקטיוויזירט אין „בינד“. אין פּרילינג פון 1902 שיקט אים דער „בונד“ צו ווערן אַ האַנדלס־אַנגעשטעלטער, כדי צו העלפן אַרגאַניזירן דעם האַנדלס־פּראָלעטאַריאַט אין לאַדזש און אומגענוט. ער באַקענט זיך מיט דער לאַגע פון די אַנגעשטעלטע.

פּרילינג פון 1903 גרינדעט ער אַ „בונד־אַפּטייל אין טאַמאַשאָוו און באַטייליקט זיך אין פּראָטעסט־מיטינג קעגן קעשעניעווער פּאַגראַם. סוף־זומער 1903 שרייבט ער אַן אַרטיקל פאַרן „לאַדזשער אַרבעטער“. אין 1904 קריגט ער ווער פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאַבעס אין די העכערע קרייזן פון „בונד“, און ווערט אַרעסטירט. עס הויבט זיך אָן אַ פעריאָד פון 28 טור־מעס. צוערשט לאַדזשער טורמע אויף דלוגע גאַס, דערנאָך קאָלישער טורמע. אין תּפּיסה שרייבט ער (מיט אַנדערע) און פאַרשפּרייט פּראָקלאַמאַציע־רופן פאַר בעסערע טורמע־באַדינונגען. אויפן פּערטן טאַג פון אַ הונגעריסטרעיק פירט מען אים אַוועק אַ פאַרחלשטן אין טורמע־שפיטאַל. ער קעמפט קעגן צווינגען אים מיט געוואָלט צו עסן. ער באַטייליקט זיך דערנאָך אין דעם טורמע־בונט פון די פּאָליטישע אַרעסטירטע, און ווערט אַרויסגעשיקט צו דער סטראַדזש טורמע. ער באַטייליקט זיך וואָרט אין דעם הונגעריסטרעיק פון די פּאָליטישע אַרעסטירטע; העלפט אַרעסטירטע לערנען רוסיש. דעם 22טן יולי ווערט ער, מיט אַ היפשער גרופּע, אַרויסגעלאָזט פון טורמע אונטער פּאָליציי־אויפזיכט. ער טרעט־אויף אויף געהיימע פאַרזאַמלונגען אין באַלוט און דאָדאַגאַשטש.

האַרבסט 1904 שטעלט ער זיך צום פּריוויו אין דזשענטל און ווערט

באפרייט צוליב פיזישער אויסגעדרארטקייט. אין נאָוועמבער פון יענעם יאָר איז ער שוין צוריק אין סאַמע קאָך פון דער „בונד“-באַוועגונג אין לאַדזש. אין סאַמע צענטער פון די קרייזן-אַנפירער. ער נעמט אין 1905 אַנטייל אין העלפן אָרגאַניזירן דעם ערשטן גענעראַל-סטרייק אין לאַדזש (נאָך די פע-טערבורגער געשעענישן פונעם „9טן נאָוועמבער“).

עס האָט זיך אָנגעהויבן דער „שטורעם“ פון 1905. ישראל-בער רעדט (אין יוני) אויף געהיימע מיטינגען אויף די בית-עולם אין נאָוואַרעדאָק, לובאַ, דזשענטל, קאַרעליץ, מייטשענט. אין יולי „גנבעט ער אַרויס“ אַ פאַרוואַנדערטן אַרעסטירטן חבר פון שפיטאַל אין לאַדזש. אין לאַדזש ווערט פאַרשטאַרקט דער קריג-צושטאַנד; תליות און מאַסן-הינריכטונגען פון רעוואָלוציאַנערע אַרבעטער. ישראל-בער רעדט אויף געהיימע מאַסן-מיטינגען אין הינטער-שטאָטישע פאַרבאָרגענע מקומות; העלפט אָנפירן מיט עקאָנאָמישע סטרייקס. אין אַקטאָבער עפנט ער צוזאַמען מיט „אַדאַשן“ דעם ערשטן אָפענעם סאַ-ציאָליסטישן מאַסן-מיטינג (נאָכן צאַרס מאַניפעסט וועגן דער דחמע); די פּאָליציי פאַרשווינדט פון די גאַסן; דער גענעראַל-סטרייק פלאַקערט; ישראל-בער און י. קאַציק רעדן אויף אַ גרויסן מאַסן-מיטינג אין פּאָגלס זאַל. אין דעצעמבער ווערט דער גענעראַל-סטרייק אין לאַדזש מערדערלעך דער-שטיקט; ישראל-בער רעדט אויף פיל געהיימע און האַלב-געהיימע אַר-בעטער-מיטינגען.

אין יאַנואַר 1906 ווערט ער דערוויילט אַלס סעקרעטאַר פונעם פּראָ-פעסיאָנעלן פאַראיין פון די האַנדלס-אַנגעשטעלטע; ער פירט אַ ריי סטרייקס אין גרויסע פירמעס. סוף אַפריל איז ער דערוויילט געוואָרן אין קאָמיטעט פון „בונד“ און איז באַשטימט געוואָרן אַלס מיטגליד פון דער ליטעראַטור-קאָמיסיע. ער באַטייליקט זיך אין „וועקער“ און אין „פּאָלקס-צייטונג“, אויך אין אַ צאָל פּראָקלאַמאַציעס. ער פאַרט אַרויס קיין וואַרשע און טרעפט זיך דאָרט מיט י. ל. פּרץ. ער ברעכט-צוזאַמען (צום צווייטן מאָל דעם זעלבן יאָר) פון אַנשטרענגונג מיט סטרייק-אַנפירונג, און חברים שיקן אים קור רירן זיך אין דער שווייץ. אויפן וועג, אין בערלין, טרעפט ער זיך מיט בעבעלן אין דעם דייטשן פאַרלאַמענט.

אין אַקטאָבער ווערט ער ווידער אייפגענומען אין זשענעווע דורך דעם אויסלענדישן „בונד“-קאָמיטעט; פאַרברענגט דאָרט אַן אַוונט מיט פּלעכאַ-נאָון און זיין פּרוי. ישראל-בער באַזעצט זיך דערנאָך אין לאַנדאָן, שטודירט דאָרט פּילאָסאָפיע און געשיכטע.

אַט-דאָ ביי אַט דעם פונקט (ערב 1907) וועלן מיר זיך אַפּשטעלן. ביי אַ געלעגנהייט וועלן מיר מעגלעך ווייטער אָנגעבן נאָך מאַמענטן פון אַט-דעם שטורמישן און שעפּערישן לעבן פון אונזער ליבן יוביליאַר.

1953 (צו ביילינס 70סטן געבוירנטאָג)

יעקב מעסטל

(1958-1884)

1.

דער טויט פון יעקב מעסטל איז אַ שווערער פאַרלוסט פאַר דער בריי-
טער יידישער קולטור־וועלט, באַזונדערס פאַר דער יידישער פראַגראַעסיווער
קולטור. ער איז געווען איינער פון אונדזערע גדולי הדור, אַ פאַרשטייער
פון אַ וואונדערלעכן אידעאָליסטישן דור, מיט פעסטע פּרינציפּן, מיט גרויס
ליבשאַפט צו דער יידישער קולטור.

יעקב מעסטל איז געווען אַ פּרעכטיקע קאָלירפּולע קולטור־פּערזענלעכ־
קייט. ער איז געווען אַ שרייבער „פאַר עקסעלאַנס“ — אַ טאַלאַנטפּולער
דיכטער, עסייאַסט, ליטעראַטור־קענער, טעאַטער־פאַרשער, אַ פּיאַנער פון
דער יידישער פּאַעזיע אין גאַליציע. ער איז געווען אַ שרייבער מיט טי־
פּער ערודיציע, ער האָט געשריבן מיט גרויס הנאה, מיט ברען, מיט ליב־
שאַפט צום ייִדישן וואָרט, מיט התמדה — און מיט גרויסער אַחריות, מיט
ערנסט, כּוונה, פאַראַנטוואָרטלעכקייט.

פינף־און־פּופּציק יאָר פון זיין רייכן, שפּערישן פּיר־און־זיבעציקיאָר־
ריקן לעבן זיינען געווען געווידמעט דער יידישער ליטעראַטור; פינף־צענ־
דליק יאָר האָט ער געווידמעט דער בויאונג און אַנטוויקלונג פונעם יידישן
טעאַטער, ווי אַ פּיינער שווישפּילער, אַ גלענצנדיקער רעזשיסער, אַ מייסטער
פון דער בינע, אַ קענער און פאַרשער פון טעאַטער־וועזן.

ער איז געווען דער מחבר פון אַ היפּשער צאָל זאַמלונגען לירישע ליי־
דער, דראַמאַטישע פּאַעמען, פּראָזע־ביכער (דער עיקר „מלחמה־נאַטיצן פון
אַ ייִדישן אָפּיצער“, 2 בענד) און פון צוויי ווערטפּולע ווערק וועגן דעם
ייִדישן טעאַטער: „אונדזער טעאַטער“ און „70 יאָר ייִדישער טעאַטער־רע־
פּערטואַר אין אַמעריקע“. ער איז אויך געווען מיט־רעדאַקטאָר פונעם יידישן

טעאטער-לעקסיקאן (צוזאמען מיט זלמן זילבערצווייג), און איבערזעצער פון א צאָר ווערטפולע פיעסן.

מעסטל איז געווען אַ געטרייער בויער און טרעגער פון דער יידישער פראַגרעסיווער קולטור. אין משך פון יאָרן איז ער געווען אַ פירער פון נעם „איקוף“, אַ מיטער-אַקטאָר פון דעם וואַרשאווער „יידישע קולטור“, אַ מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע פונעם יידישן שרייבער-פאַראיין און פון דער עקזעקוטיווע פונעם יידישן מוזיק-פאַרבאַנד. ער האָט זיין טאַלאַנט און זיינע טיפע קענטענישן געווייממעט דער באַמעסטיקונג פון דער פראַגרעסיווער יידישער קולטור.

יעקב מעסטל האָט געלעבט אַ שיינ, פראַדוקטיוו, ניצלעך לעבן — אַ לעבן רייך אין מעשים און אויפטוען פאַר דער יידישער קולטור, פאַר דער יידישער ליטעראַטור און דעם יידישן טעאטער, — אַ לעבן, געוויימעט דעם פאַלק. ער האָט מיט זיינע פילצאָליקע, פאַרטיפטע אָפּהאַנדלונגען און עסייען, מיט זיינע ווערטפולע ווערק וועגן טעאטער און ליטעראַטור, באַרייכערט אונז דער יידיש ליטעראַריש שאַפן.

ער האָט זיך באַליבט געמאַכט צווישן ברייטע פאַלקס-קרייזן מיט זיין גוואַלטיקער געטריישאַפט דער זאך פון פראַגרעס, מיט זיין שטילקייט און באַשיידנקייט, מיט זיין ברויזנדיקער ענערגיע, אַרבעטסזאַמקייט און עניוּות-דיקייט. ער, וואָס האָט אין משך פון פיל יאָרן געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין יידישן קולטור-לעבן, האָט זיך געהאַלטן פשוט, פריינטלעך, צוגעלאָזט, גרייט צו העלפן זיינע פריינט און קאַלעגן.

אַ טרוימער פון שלום און פעלקער-פריינטשאַפט, פונעם פאַנאַדערבלי פון קולטור אין טיפן זין פון וואָרט, איז ער געווען באַמת אַ פּלאַנצער און זייער פון אונדזער פראַגרעסיווער יידישער קולטור, אירער אַ טרעגער און פאַרשפּרייטער — פריער אין איראַפע, און שפעטער אין משך פון יאָרן דאָ אין לאַנד, אין אַרגענטינע און אַנדערע דרום-אַמעריקאַנער לענדער. און תמיד און אומעטום האָט ער געטאָן זיין אַרבעט — אַלס שאַפער און בויער פון קולטור, אַלס שווישפּיער, אַלס רעזשיסער און אויפפירער פון פיעסן. אַלס טעאטער-פּעראַנאַט און אַנפירער פון טעאטער-סטודיאָס — מיט האַרץ און מוח, מיט טאָלק, מיט פּלאַנמעסיקייט און סיסטעם, מיט גוואַלדיקער פינקטלעכקייט.

**

יעקב מעסטלס לעבנסוועג האָט זיך אָנגעהויבן אין 1884, אין זלאַטשעוו, גאַליציע (די היים-שטאָט פון זיין חבר און מיטאַרבעטער, דעם גרויסן יידישן דיכטער משה-לייב האַלפערן). אין דער היים פון אַן אַרע-מער יידישער אַרבעטער-פאַמיליע. אַט-דער וועג האָט זיך געצויגן דורך לעמבערג, ווין, דערנאָך — רומעניע, און דערנאָך — די שלאַכט-פראַנטן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה אַלס אַן אַפיצער אין דער עסטרייכיש-אונגאַ-רישער אַרמיי, שפעטער — ווידער דורך ווין, און דערנאָך — אַמעריקע.

דער יונגער סטודענט אין לעמבערגער לערער־סעמינאר, גראדואאנט פון דער אפיצירן־שול אין ווין, סטודענט פון רעזשי און דראמאטורגיע אין ווי־בער קאנטערוואטאריע, איז אין 1910 געווארן א שווישפילער אין דעם יידישן טעאטער. אין די שלאכטן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער פיל מאָל פארוואונדעט געוואָרן. געקראָגן אַ סך מעדאַלן. זיינע מלחמה־באַאַבאַכ־טונגען און דערפאַרונגען האָט ער שפּעטער פאַרפּיקסירט אין צוויי בענד „מלחמה־נאַטיצן פון אַ ייִדישן אַפיציר“ (וואַרשע, 1924).

אין זיין היימלאַנד, גאַליציע (אין לעמבערג) האָט זיך אָנגעהויבן מעסטלס ליטעראַרישע טעטיקייט — אין 1903. ער האָט דאָן דעביוטירט מיט פּובלי־ציסטישע און קריטישע אַרטיקלען אין מ. ריכטערס „וואַרהייט“. אין 1906 האָט מעסטל געשטעלט זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט אַלס דיכטער. צו־זאַמען מיט די פּאַעטן מ. ל. האַלפּערן, שמואַר־יעקב אימבער, דוד קעניגס־בערג, האָט ער געהאַלפּן אַנטוויקלען די ייִדישע פּאַעזיע אין גאַליציע. אין 1910 האָט ער צוזאַמען מיט גרשון באַדער און מיט זיין נאָענטן יוגנט־פּריינט דר. צבי שפיצער־ביקעלס רעדאַקטירט דעם זאַמלבוך „יונג־גאַליצישער אַל־מאַנאָך“ (לעמבערג).

אין 1909 איז אין לעמבערג דערשינען מעסטלס ערשטע לידער־זאַמלונג „פאַרחלומטע שעהן“.

אין 1911 איז דערשינען זיין בוך „אַ ייִבעס ליד“ (קראַקע). מיט צוויי יאָר שפּעטער איז געקומען זיין פּילאָסאָפּישע פּאַעמע „וויטאַ הייזד“ (קראַקע). אַט־די ערשטע לידער־ביכער (מיט קענטיקע השפּעות פון דער דייטשער און פּוילישער פּאַעזיע) זיינען נאַסגעפּאַלגט געוואָרן דורך רייפּערע קינסט־לערישע ווערק: דראַמאַטישע טרילאָגיע אין פּערזן „דעמונות“ (וויין־ניו־יאָרק, 1921) און „סאָלדאַטן־און פּאַיאַצן־לידער“ (וואַרשע, 1928). אַ שטאַרקן איינדרוק האָבן געמאַכט: זיין אויבנדערמאַנטער בוך „מלחמה־נאַטיצן פון אַ ייִדישן אַפיציר“ און זיין ווערק „דוקרעציאַס טויט“ (וואַרשע, 1936).

מעסטל איז פיל יאָרן געווען פאַרבונדן מיט מאַריס שוואַרצס קונסט־טעאטער, און מיט יעקב בן־עמין. ער איז געווען דער הויפט־לערער און אָנפירער פון דער ניו־יאָרקער דראַמאַטישער סטודיאָ־אויפפירונג פון ביינוש אַרויסגעוואַקסן דער „אַרטעף“. מיט מעסטלס סטודיאָ־אויפפירונג פון ביינוש שטיימאַנס „ביים טויער“ האָט דער „אַרטעף“ אָנגעהויבן זיין טעטיקייט. מעסטל האָט אויך אָנגעפירט מיטן ייִדישן טעאטער־אַנסאַמבל. ווי אַ שווישפילער און רעזשיסער איז ער אַרומגעפאַרן מיט טעאטער־טרופּעס אין פאַרשידענע לענד־דער. זיין רייכע טעאטער־קענטעניש האָט אים געטריי געדינט אין פיל פון זיינע גלענצנדע בינע־אויפפירונגען, אין וועלכע ער האָט אַרויסגעוויזן אַרײַ־גינעלקייט, המצאהדיקייט. אַפט פלעגט זיין שווישפילערישער טאַלאַנט אַרויס־פינקלען ווי אַ דימענט פון מיניאַטור־ראַלן אָדער עפיזאָדן־ראַלן.

זיין שריפטשטעלערישע טעטיקייט איז זיך באַזונדערס צעוואַקסן און האָט אַריינגעקראַגן מזל־ברסה מיטן אויפקום פונעם „איקור“, פון וועלכן ער איז געווען איינער פון די גרינדער, פירער און טוער. ווי ג. מ. (נחמן

מייזיט) ווייט־אָן אין דעם „איקוף־זשורנאַל „ידישע קולטור“ (פעברואר 1958), האָט יעקב מעסטל פאַרעפנטלעכט אין דעם „איקוף־זשורנאַל „ידישע קולטור“ נאָרום 150 [אויב נישט מער!] אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען און רע־צענזיעס, — אַן עשירות!

אַן אוצר פון וויסן, פון טעאָטער־קענטעניש און דערפאַרונג, איז פאַ־ראַן אין מעסטלס צוויי ווערק „אונזער טעאָטע“ (200 זײַ, 1943) און „70 יאָר טעאָטער־רעפערטואַר“ (112 זײַ, 1954) — ביידע אַרויסגעגעבן דורך דעם „איקוף־פאַרלאַג. אגב, דאָרף מען באַטאָנען, אַז מעסטל איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע טוער און רעדאַקטאָרן פונעם „איקוף־פאַרלאַג. דאָס האָט ער רעדאַקטירט און צוגעגרייט צום דרוק אַ היפשע צאַל ביכער פון פאַרשיידענע שרייבער.

מעסטל איז געווען אַ לאַנגיאַריקער מיטאַרבעטער פון דער „מאַרגן־פרייהייט“, „ידישע קולטור“ און דעצטנס „זאַמלונגען“. ער האָט זיך אויך באַטייליקט מיט וואַגיקע עסייען אין פיל אַנדערע ליטעראַרישע זשורנאַלן, צווישן זיי: „ידיש טעאָטער“ און „ליטעראַרישע בלעטער“ (וואַרשע); „טע־אַליט“, „קולטור“, „די פעדער“, א. אַנד. פיל פון זיינע ווערק זיינען געבליבן ניט־פאַרעפנטלעכט אין בוכפאַרם.

אין די צוויי בענד „לעקסיקאָן פון יידישן טעאָטער“ (1931 און 1936) איז פאַראַן אַ וועלט מיט אינפאַרמאַציע וועגן יידישע שוישפילער און טע־אַטער־גרופעס — דער רעזולטאַט פון לאַנגיאַריקער פאַרשערישער מי פון די צוויי צוזאַמענשטעלער און רעדאַקטאָרן, י. מעסטל און ז. זיכערצווייג (דער דריטער באַנד איז אין דרוק).

אַן ערנסט־קראַנקער אין משך פון אַ לאַנגער צייט האָט מעסטל ביז דער לעצטער רגע פון זיין האַרעפאַשנעם לעבן ניט אַוועקגעלייגט די פען פון האַנט. ער האָט געטריי געדינט דעם פּאַלק, דאָס פּאַלק וועט מיט ליב־שאַפט האַלטן טייער און ערלעך זיין ליכטיקן אַנדענק!
אויגוסט 12, 1958.

2.

יעקב מעסטל: „70 יאָר טעאָטער־רעפערטואַר“ (3 דער געשיכטע פון יידישן טעאָטע אין אַמעריקע), 112 זייטן. אַרויסגעגעבן דורכן „איקוף־פאַרלאַג, ניו־יאָרק, 1954.

צום זיבעציקסטן געבוירנטאָג פונעם חשובן יידישן שוישפילער און רע־זשיסער, טעאָטער־פאַרשער און טעאָטער־היסטאָריקער, יעקב מעסטל, האָט דער „איקוף“ אַרויסגעגעבן אַ וויכטיק האַנט־ביכל פונעם יובילאַר: „70 יאָר טעאָטער־רעפערטואַר“. אַט־דאָס ביכל, קליין אין פאַרמאַט, איז אַ פיי־נער בייטראַג צו דער פאַרשונג און געשיכטע פונעם יידישן טעאָטער אין אַמעריקע.

מיט קענטעניש און געניטקייט, זאכלעך און פינקטלעך, אין א בצמצומ-
ריקן סטיל, אויף א קאנדענסירטן אופן. ווארפט דער מחבר א פראזשעקטאָר-
ליכט אויף דעם וועג, וואָס דער יידישער טעאַטער אין די פאַראייניקטע שטאַטן
האַט דורכגעמאַכט אין די 70 יאָר פון זיין עקזיסטענץ. דער מחבר ווייזט
אונדז אַ וועג פון זיגזאַגן, באַרג-אַרויפן און באַרג-אַראָפּן, דערפאַלגן און דורכ-
פאַלן, ביז — דער גוואַלטיקער ירידה פונעם יידישן טעאַטער אין די לעצטע
יאָרן.

דאָס ביכל, קליין אין כמות, איז גרויס אין איכות. פאַראַן דאָ אַן אוצר
מיט אינפאַרמאַטיוון מאַטעריאַל וועגן דעם יידישן טעאַטער-רעפערטואַר,
דראַמאַטורגן, פּיעסן, שווישפּילער און רעזשיסאָרן, טעאַטער-ריכטונגען און
אַנטוויקלונגען.

אין זיין אַרײַנפיר דערקלערט דער מחבר, אַז ער נעמט זיך אונטער צו
פאַרצייענען „קודם-כל דאָס מער נאַראָקטעריסטישע פונעם שפּיל-רעפער-
טואַר“. ער דערקלערט, אַז ער שטעלט זיך די אויפגאַבע „צו פאַרצייענען
וואָס מער פונעם בעסערן רעפערטואַר“; „צו פאַרצייענען, ווי ווייט מעג-
לעך, די הויפּטפּיעסן פון דעם „ניט-ליטעראַרישן רעפערטואַר, כדי אויף
דעם אופן ווי צו פאַרהיטן פון פולשטענדיקער פאַרגעסנקייט“. מען דאַרף
זאָגן, אַז דער מחבר האָט זיך אויסגעצייכנט געספּאַרזועט מיט זיין אויפגאַבע.
נאָך מער: ער האָט ניט בלויז גלאַט „פאַרצייענט“; ער האָט אויך באַוויזן
דאָ-אויף-דאָרט צו באַגלייטן זיין „פאַרצייענען“ מיט באַלערנדיקע קאָמענ-
טאַרן, מיט אַנאַליטישע באַמערקונגען, אַנווייזונגען.

דער מחבר האָט איינגעטייט דעם אינהאַלט פון זיין ביכל אין די פּאַלגנ-
דיקע קאַפיטלען: יידישער טעאַטער-רעפערטואַר; די גאַרדין-עפּאַכע; פאַר
און בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה; יידישער קונסט-טעאַטער; דער „אַר-
טעף“ און אַנדערע טעאַטערס; פעריאָד אַרום דער צווייטער וועלט-מלחמה;
קורצער סך-הכל. דערויף קומען פיר זוכצעטלען: בינע-מחברים א. אַנדע;
געזאַמט-פּיעסן און מעלאַדראַמעס; דראַמעס און קאָמעדיעס; איבערזעצונגען.
אַט-די איינטיילונג האָט געהאַלפן אָנהאַלטן אַ באַשטימטע מאָס אַר-
גאַנזיירטקייט, סיסטעמאַטישקייט, פּלאַנמעסיקייט אין באַהאַנדלען דעם מאַט-
טעריאַל; אויסמיידן צעשוואַומענקייט און ווידערהאַלונג.

דער מחבר גיט דעם לייענער אַ קלאַרן באַגריף וועגן דער גאַרדין-עפּאַכע,
וועגן די גרויסע בייטראַגן פונעם דראַמאַטורג יעקב גאַרדין צו דער אַנט-
וויקלונג פונעם יידישן בעסערן טעאַטער. ער שטעלט זיך אָפּ אויף גאַר-
דינס „פּאַרקסטימלעכן, מערסטנס אויך סאַציאַלן רעפערטואַר“, אַנרירנדיק
אין ברייטע שטריכן אַ ריי גאַרדין-פּיעסן, זייער טעמאַטיק און צענטראַלע
אידיע.

מיר קריגן אויך אַ באַגריף וועגן די פּאַבריצירער און ליפּעראַנטן פון
יידישע שונד-פּיעסן, מעלאַדראַמעס, „היסטאָרישע אַפּערעטעס“. דער מחבר
שילדערט „די ממשלה פון די לאַטיינערס און הורוויצעס איבער דעם יידישן
רעפערטואַר פון די אַכציקער און ניינציקער יאָרן“, און זייער השפּעה און

פארזעצונג אין די „ווערק“ פון די שפעטערדיקע, מאָדערנערע שונד־און מעלאָדראַמע־עקספּערטן ביז די לעצטע יאָרן. דער מחבר גיט אַפ אַ היפשע צאָל זייטן פאַר דעם פּיראַנג: לאַטיינער, שמ״ר, הורוויץ, זיפּערט און זייערע טאַכפּאָלגער, און ווייזט דעם געראַנגל אין משך פון יאָרן צווישן דער שונד־פּיעסע און מעלאָדראַמע פון איין זייט, און דעם „בעסערן“ — אין דעם פּאַל הייסט עס — ליטעראַרישן, קלאַסישן און מאָדערנעם רעפּערטואַר.

מיר זעען די שטופּנווייזע, בהדרגהדיקע, אַנטוויקלונג פונעם בעסערן יידישן טעאַטער. דער מחבר ווייזט, ווי יעקב גאַרדינס און לעאַן קאַבריןס פּיעסן האָבן „הערצויג אַ טעאַטער־עולם“, און ווי דער יידישער בעסערער טעאַטער האָט זיך אַלץ מער באַרייכערט מיט די דראַמאַטישע שאַפּונגען פון שלום־עליכם, פּרץ, אַש, הירשביין, פּינסקי, דימאַוו, גאַרין, ליבין, ווינטשעוו־סקי, רייזען, א. אַנד.

אינטערעסאַנט איז אויך דאָס קאַפיטל זעען דעם יידישן טעאַטער פאַר און בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה (1910-1917). יעקב מעסטל ווייזט דעם קעניג פון „פּראַכט און גלאַנץ“ אויף דער יידישער בינע, באַריס טאַמאַשעוו־סקין, ביי דער אַרבעט. עס גיבן פאַר אונדזערע אויגן אַ בלענד מעלאָדראַ־מעס, מוזיק־קאַמעדיעס, „מאַכערייקעס“, פּיעסן מיט ערשטישע מאַטיוון, מלחמה־פּיעסן, ב. קאַוונערס „יענטע טעלעבענדע“, „וואָס איז געוואָרן אַ שונד־שע־דעווער“, מיט וועלכן קאַוונער האָט דאָ קאַנקורירט אין אומריינעם הומאַן און צינישער פּלאַקייט. גלייכצייטיק זעען מיר די בעסערע דראַמע אין איר אַנטוויקלונג.

דער מחבר ווייזט אונדז (אין אַ באַזונדערן קאַפיטל) דעם בלי־פּעריאַד, זואַקס און פּאַנאַדערבלי, אויפּטו און בייטראַג פונעם יידישן קונסט־טעאַטער, אַנגעפירט דורך מאַריס שוואַרץ, זיין רעפּערטואַר פון די בעסטע יידישע דראַמאַטיקער און פון אַ היפשער צאָל איבערזעצונגען פון דער וועלט־לי־טעראַטור, זיינע סטיליזירטע אויפּפירונגען פון גאַלדפּאַדענס ווערק. מיר זעען, ווי אַזוי אַט־ער טעאַטער איז אין איין צייט „געוואָרן די היים פאַר דער בעסערער דראַמע און קאַמעדיע“, און ווי אַזוי אַט־די היים איז אונ־טערגעגאַנגען, אויפּגעגעבן געוואָרן.

אין אַ באַזונדערן אָפּהאַנדלונג ווערט אַרויסגעבראַכט די ראָל און דער גראַנדיעזער בייטראַג פונעם „אַרטעף“ אין די העכער צען יאָר פון זיין עק־זיסטענץ. דער מחבר גיט אַ לויפּנדיקן איבערבליק אויך איבער די אַנדערע טעאַטערס מיט בעסערע פּיעסן אין זייער רעפּערטואַר (1928-1938). אַ היפשע רשימה: „דאָס נייע יידישע טעאַטער“, „ווילנער טרופּע“, „אונדזער טע־אַטער“, „רוזאַף שילדקרויט טעאַטער“, „יידישער אַנסאַמבל קונסט־טעאַ־טער“, „ניו־יאַרקער דראַמאַטישע טרופּע“. מיט רעכט ווייזט אַן מעסטל, אַז בעת זיי האָבן „קיין באַשטימטע, אויסגע־האַלטענע רעפּערטואַר־ליניע ניט געהאַט“, האָט זיך דער „אַרטעף“ געשטעלט פאַר זיין אויפּגאַבע צו „געבן דעם טעאַטער־גייער אַ פּיעסע פון פּאַלקסטימלעך־פּראַגמאַטיוון אַרבעטער־כאַראַקטער“. ריכטיק איז אויך דעם מחברס אַנטוויזונג, אַז „אונטערן איינ־

פרוס פון די דערפאלגן אינעם קונסט־טעאטער־ און שפעטער אין ארטער, האָבן אויך אַנדערע, אין הילכות רעפערטואַר ניט־איבעריק אָפּגעהיטענע טע־אַטערס, גענומען וּשפּיץ פון צייט־צו־צייט בעסערע פּיעסן.

אייזער דער מחבר ציט־אונטער אַ סך־הכל, שטעלט ער זיך אָפּ אויפן פּעריאָד אַרום דער צווייטער וועלט־מלחמה און ערב דער מלחמה: די אַר־בעט און בייטראַגן פונעם יידישן אָפּטייל ביים פּעדעראַלן טעאַטער־פּראָיעקט; צום סוף — די ראַל פונעם יידישן טעאַטער־אַנסאַמבל און פון דער „פּרייער יידישער פּאַרק־בינע“.

דער מחבר ווייזט אויך די קעגנזייטיקע אינפּלוסן, השפּעות און ווירקונגן גען פונעם יידישן טעאַטער און דער אַמעריקאַניש־ענגלישער בינע. ער שטעלט פּעסט, אַז דער אויפשוואַנג פונעם מאַדערנעם יידישן און אַמעריקאַניש־ענג־לישן רעפערטואַר „הויבט זיך פּאַקטיש אָן ערשט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה“. ער גיט אַ רשימה פון 243 בינע־מחברים און איבערזעצער מיט 267 געזאַמט־פּיעסן און מעלאָדראַמעס, 243 דראַמעס און קאָמעדיעס און 166 איבערזעצונגען, — צוזאַמען 676 רעפערטואַר־פּיעסן. ער האַלט, אַז די צאָל געשפּיטע פּיעסן אין יידישן טעאַטער אין אַמעריקע זינט 1884 וביז איצט „איז מינימום ייִבער צוויי טויזנט“.

אין זיין סומירונג, ביים וועלן די אונטערשטע שורה, קאָנסטאַטירנדיק, אַז דער דראַמאַטישער יידישער טעאַטער האָט „פּאַראַכט די טירן — ווער וויסט אויף ווי לאַנג“, פּרעגט דער מחבר אַ ביטערע, האַרבע פּראַגע: „מיינט דאָס דער סוף?“

ער אַליין גיט אַן ענטפּער: „עס עקזיסטירט נאָך אַלץ אַ יידישער טעאַ־טער־גיינער וואָס איז זשענע צו זען אַן אַנשטענדדיקע פּיעסע... אַ געזעל־שאַפטלעכער טעאַטער מיט אַ געקליבענעם רעפערטואַר וואָלט נאָך באַוווּן וועג אָן מורא, אַ וועג פון הומאַניזם, פון אמת און יושר, אַ וועג פאַר דעם געזעלשאַפטלעכקייט קאָן נאָך, גלויבן מיר, באַוווּן אַט־דעם „נט“.

יעקב מעסטלס ביכל איז אַ וויכטיקער אויפטו, אַ נויטיק און ניצלעך ווערק, אַ שיינער בייטראַג צו דער פּאַרשונג פון יידישן טעאַטער־רעפערטואַר.

1954

.3

די יידישע פּראָגרעסיווע קולטור־געזעלשאַפטלעכקייט פּאַרצייכנט איצט דעם זיבעציקסטן געבוירנטאָג און פּופציק יאָר ליטעראַריש־קיןסטלערישע טעטיקייט פון יעקב מעסטל.

דער יחילאָר איז אַ וויכטיקע קולטור־פּערזענלעכקייט: אַ טאַלאַנטפולער און פּראָדוקטיווער שריפטשטעלער, טעאַטער־פּאַרשער, שוישפּילער, רע־זשיסער, לערער, קולטור־טוער און קולטור־בויער. אַלס שרייבער איז ער אויך אַקטיוו אין אַ ריי פּאַרשיידענע געביטן: דיכטער, עסייאַסט, מעמו־אַרן־שרייבער, קריטיקער, איבערזעצער, רעדאַקטאָר און מיט־רעדאַקטאָר.

זיין וועג פון קולטור־בויאונג, קולטור־שאפונג און פארשפרייטונג האָט זיך אָנגעהויבן נאָך מיט העכער פּופּציק יאָר צוריק און האָט זיך געצויגן פון גאַליציע, זיין היים־געגנט, דורך עסטרייך, דייטשלאַנד, רומעניע קיין צפון־אַמעריקע און פונדאָנען צו לענדער פון דרום־אַמעריקע און צוריק צו די פאַראייניקטע שטאַטן.

אומגעטום, וואוהיין ער איז אין משך פון אַט־דעם האַלבן יארהונדערט געקומען, האָט ער אַזריות־פּול געבראַכט און געהאַלפן בויען יידישע קולטור — געבויט יידיש טעאַטער, באַרייכערט די יידישע ליטעראַטור, געהאַלפן צעאַקערן דעם באַדן פאַר וויכטיקע קולטור־ווערטן.

לאַמיר דאָ, צו דער געלעגנהייט פונעם יום־טוב פונעם חשובן יובילאַר, פאַרציכענען אייניקע „טרעקענע“ פּאַקטן, סיי ביאַגראַפישע, סיי וועגן מעסטלס ליטעראַרישער און טעאַטער־טעטיקייט.

קודם אַ פאַר ביאַגראַפישע מאַמענטן: דער יובילאַר איז געבוירן געוואָרן דעם 25טן פעברואַר, 1884, אין זלאַטשעוו, מזרח־גאַליציע. פון 1905 ביז 1907 איז ער געווען אַ לערער אין דער הויפט־שול אין לעמבערג. אין 1908 האָט ער אין ווין — הויפטשטאָט פון דער אַמאַליקער עסטרייך — געזען־דיקט די אַפיצירן־שול.

זינט 1909 ביז 1913 האָט ער זיך באַטייליקט אַלט שוישפילער און רע־זשיסער אין דעם יידישן טעאַטער אין ווין. דערנאָך האָט ער גע־שפּילט אין יידישן טעאַטער אין בערלין און אין יאַסי.

אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער, האָן אַן אַפּיצער אין דער עסטרייכיש־אונגאַרישער אַרמיי, געקעמפט אויף פאַרשיידענע שלאַכט־פּראַנטן און איז עטלעכע מאל פאַרוואונדעט געוואָרן.

אין 1918 האָט ער געהאַלפן גרינדן אין ווין די „פרייע יידישע פּאַקס־בינדע“, און איז געוואָרן איר רעזשיסער, קינסטלערישער אַנפירער, שוישפּיל־לער. ער איז אין ווין אויך געווען צווישן די פּיאַנערן־שעפּער פון דער ערשטער יידישער דראַמאַטישער שול.

אין יולי 1920 איז יעקב מעסטל אַפּגעפאַרן קיין אַמעריקע. אין משך פון די יאָרן זינט דאָן האָט ער, אַ שרייבער, שוישפּילער און רעזשיסער מיט אַ ברייטער ערוויציע, מיט אַ היפּשן באַגאַזש פון אייראָפּיאישער קולטור, מיט אַ טיפּער ליבשאַפט צו ליטעראַטור און טעאַטער, געמאַכט גאַר־באַדייטנדיקע בייטראַגן צו אַט־די צוויי געביטן פון אונדזער יידישער קולטור. ער האָט זיך אויסגעצייכנט אַלס אַקטיאָר אין פּיל וויכטיקע ראָלן אין אַ גרויסער צאָל פּיעסן; ער האָט רעזשיסירט פּיל פּיעסן אין די פאַראייניקטע שטאַטן, קאַנאַדע, אַרגענטינע, אורוגוואַי, בראַזיל. ער איז געווען אַ לערער און אַנפירער פון אַרבעטער־דראַמאָקרייזן. ער איז געווען אַן אַנפירער פון אַ צאָל קונסט־טעאַטערס און טעאַטער־גרופּן.

אין 1925 איז ער געוואָרן דער אַנפירער פון דער „פרייהייט דראַמאַ־טישע סטודיאָ“, איר לערער און רעזשיסער. ווען אַט־די סטודיאָ איז אין

1928 פארוואנדלט געווארן אין דעם שפילער-קאלעקטיוו „ארטעף“, האָט ער רעזשיסירט די ערשטע פיעסע פון דעם קאלעקטיוו: ב. שטיימאָנס „ביים טויער“ (מעסטלס בינע-טעקסט). ער האָט געטריי מיטגעוואָלפן דער אַנט-וויקלונג און דעם קינסטלערישן וואוקס פונעם „ארטעף“. אין משך פון יאָרן האָט ער מיטגעאַרבעט אַלס שווישפילער אין שוואַרצס „קונסט-טעאַטער“, און מיטגעאַרבעט מיט יעקב בן-עמין און אַנדערע טעאַטער-קינסטלער אַלס רעזשיסער.

צווישן די פיל פיעסן, וואָס י. מעסטל האָט, אַליין אָדער צוזאַמען מיט אַנדערע, רעזשיסירט, זיינען: „יעוורעיאינאָוס „די שיף מיט צדיקים“, לייזויקס „שאַפּ“, בערקאָוויטשעס „פון יענער וועלט“, גאַלסוואַריטיס „גערעכטיקייט“, זשוליאַווסקיס „שבתי צבי“, קליפּאַרד אַדעטס „וואַך-אויף און זינג“, א. אַנד. זיין ליטעראַרישע טעטיקייט האָט מעסטל אַנגעהויבן מיט פּובליציסטישע און קריטישע אַרטיקלען נאָך אין 1903 (אין דער „וואַרהייט“, אין לעמבערג). זיין סאַמע ערשט ליד, „אַ וויסע נאַכט“, איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין 1906 אין „לעמבערגער טאַגבלאַט“ (אונטער דער רעדאַקציע פון משה קליינמאַן). זינט דאָן האָט ער אין פאַרשיידענע צייטונגען און זשורנאַלן (אין משך פון פיל יאָרן אין דער „מאַהגן-פרייהייט“ און אין „יידישע קולטור“) אָפּגעדרוקט פיל עסייען, רעצענזיעס, קריטיק און פּובליציסטיק, באַזונדערס איבער ליטעראַטור און טעאַטער-ענינים. אין פיל אויסגאַבן אין גאַליציע האָט ער פאַרעפנטלעכט ליהער. אין 1910 איז ער געווען מיטערדאַקטאָר פונעם זאַמלבוך „יונג-גאַליצישער אַלמאַנאַך“ אין לעמבערג.

ואלה שמות, און אַט איז אַ רשימה פון די ביכער, וואָס אונדזער יוביל-לאַך האָט ביו איצט פאַרעפנטלעכט: לידער-זאַמלונגען: „פאַרחלומטע שעהין“ (לעמבערג, 1909), „אַ ליבעס-ליד“ (קראַקע, 1911), „וויטאָ הייזד“ (קראַקע, 1913), „דמיונות“ (דראַמאַטישע טרילאָגיע, ווין-ניו-יאָרק, 1921), „סאַדאַטן-און פאַיאַצן-לידער“ (וואַרשע, 1928); פּראָזע: „מלחמה נאַטיצן פון אַ יידישן אָפיציר“ (2 טיילן, 756 זײַ, וואַרשע, 1924), „לוקרעציאַס טויט“ (וואַרשע, 1936); וועגן טעאַטער: „אונדזער טעאַטער“ (אַן אינפאַרמאַטיוו, וויכטיק ווערק וועגן דעם כאַראַקטער און דער געשיכטע פונעם יידישן טעאַטער, ניו-יאָרק, 1943; 200 זײַ), „70 יאָר יידישער טעאַטער-רעפער-טואַר“ (צו דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין אַמעריקע; ניו-יאָרק, 1954).

יעקב מעסטל איז מיטערדאַקטאָר פונעם זשורנאַל „יידישע קולטור“ (אין וועלכן ער האָט אָפּגעדרוקט העכער הונדערט אָפּהאַנדלונגען וועגן קולטור-ענינים). ער איז אויך מיטערדאַקטאָר (צוזאַמען מיט זלמן זילבערצווייג) פונעם „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“ (צוויי בענד) און „טעאַטער-העפּטן“ (פאַר דעם דריטן באַנד). ער איז אויך געווען אַ מיטאַרבעטער פון דער „יידישער ענציקלאָפּעדיע“ (באַטייליקט זיך מיט אַ ריי אַרבעטן וועגן יידישן טעאַטער). ער איז אַ מיטאַרבעטער פונעם „גרויסן יידישן ווערטער-בוך“, וואָס ווערט איצט צוגעגרייט אין אַמעריקע. ער האָט זיך באַטייליקט

אין דעם אַרדן-אַלמאַנאַך, אין דעם „אַרכיוו פון יידישן טעאַטער“, אין דעם אַלמאַנאַך „צען יאָר, אַרטעף“, אין די „יוואָ-בלעטער“, אין די „ליטעראַ-רישע בלעטער“, אין „טעאַטי“, א. אַנד. ער האָט אויך געהאַלפן דעם „איי-קוף“-פאַרלאַג רעדאַקטירן און צוגרייטן צום דרוק אַ ריי ביכער.

מעסטל האָט אַיבערגעזעצט אויף יידיש פיל פיעסן (און אַנדערע ווערק) פון דייטש, פּויליש, ענגליש; צווישן זיי: אַרטור מילערס „דער טויט פון אַ סעילסמען“ (1950); „דעטעקטיוו סטאָרי“ פון ס. קינגסלי (געשפילט אין 1952); „לינקאַלן אין אילינאָי“ פון ראַבערט שערוואוד; „די פאַמיליע זאָ-געברודן“ פון לעאָן קרוטשקאָוסקי (געשפילט דורכן יידישן טעאַטער-אַנ-סאַמבל, מיט וועלכן מעסטל האָט אין משך פון אַ צייט אָנגעפירט); „ירמיהו“ פון סטעפאַן צווייג; „לעאָן פּויכטוואַנגערס „יוד זיס“ (געשפילט דורך בן-זעמי און ס. גאַלדענבורג); אַרנאָלד צווייגס „סעמאַעלס זענדונג“, שענערס „קינ-דער-טראַגעדיע“, וויידעס „פאַטאָ מאַרגאַנא“, לאַנגערס „פּעריפּעריע“; לעאָ קאַצס ראַמאַן „זריעה-צייט“, אַלעקסאַנדער גראַנאַכס אויטאָביאָגראַפיע „אַט גייט אַ מענטש“; האַואַרד פעסטס „פּיקסיל“, א. אַנד. טיילן פון מעסטלס „מלחמה-נאַטיצן פון אַ יידישן אָפיציר“ (דריי אויפלאַגעס) זיינען איבערגע-זעצט געוואָרן אויף דייטש און אונגאַריש.

מעסטל אַלס אַ קולטור-טוער: חוץ דעם, וואָס ער איז אַ לערער פון דראַ-מאַטישע גרופּן און סטודיעס, טרעט ער אָפט אויף מיט לעקציעס. אַלס לי-טעראַט און טעאַטער-קענער און היסטאָריקער שפּרייט ער זיין ברייטן וויסן סיי בכתוב, סיי בעל-פה. ער איז אַקטיוו אַלס מיטגליד פונעם פּרעזידיום פונעם „איקוף“, אַלס מיטגליד פונעם ניו-יאָרקער שטאַט-קאָמיטעט פון „איי-קוף“, אַלס דעלעגאַט פונעם „איקוף“ צו דער נאַציאָנאַלער עקזעקוטיווע פון נעם יידישן מוזיק-פאַרבאַנד, אַלס מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע פונעם יידישן שרייבער-פאַראיין ביים „איקוף“. קיין קולטור-אַרבעט איז פאַר אים ניט צו-שווער. צוזאַמען מיט זיין פּרוי (די באַגאַבטע שוישפּילערין און שרייבערין, שרה קינדמאַן) באַשיינט ער אָפט יום-טובים פון דער יידישער פּראַגרעסיווער קולטור (דורך שוישפּיל און רעציטאַציע).

(אַ זייטיקע באַמערקונג: אַט ווי די גרויסע „קולטור-מאַכער“ אין דעם געמויזעכץ האָבן באַערט און באַדאַנקט דעם פאַרדינסטפולן יידישן שרייבער און טעאַטער-פאַרשער: דעם 20טן סעפטעמבער, 1953, האָט די עקזעקוטיווע פונעם יידישן פּען-מלוּב געלאָזט וויסן יעקב מעסטלען, אַז זי ווייזט-צוריק זיין אַפּליקאַציע צו ווערן אַ מיטגליד פונעם פּען-קאָרב...)

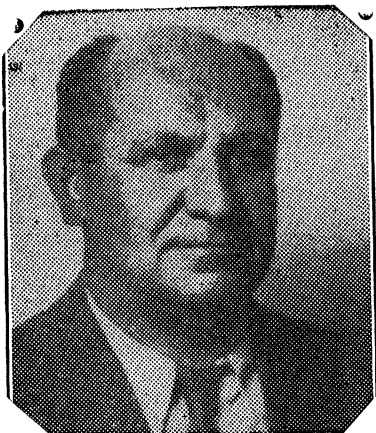
מעסטל אַלס יונגאַ-טוער: אין 1921, זעקס חדשים נאָך זיין אָנקהמען קיין אַמעריקע, איז שוין מעסטל געוואָרן אַ מיטגליד פון דער יידישער אַק-טיואַרן-יוניאָן. זינט 1923 ביז 1953 (דרייסיק יאָר!) איז ער געווען (מיט קליינע איבעררייסן) דער סעקרעטאַר פון דער עקזעקוטיווע פון דער יו-ניאָן (אַ ניט-באַצאָלעטער אַמט!). די לעצטע צוויי יאָר, זינט מען האָט אין דער יוניאָן פאַרגרינגערט די עקזאַמענס פאַר אַפּליקאַנטן, איז מעסטל גע-ווען דער פאַרויצער פון דער עקזאַמינער-קאָמיסיע. אין 1953 איז ער גע-

ווען דער אפיציעלער דעלעגאט פון דער יוניאן צו א ריי ארגאניזאציעס.
צו געזעלשאפטלעכע פייערונגען און פארזאמלונגען.

דא האבן מיר אנגעצייכנט בלויז די ראשי-פרקים פונעם לעבן און שאפן
פון א קרעפטיקער, רייכער און באריכערנדיקער קולטור-פערווענדעמאכער.
דאס גלויבן מיר, זיינען פאראן רוי-מאטעריאלן-נאטיצן פאר א גרויס קרי-
טיש-אנאליטיש ווערק, פאר א באגראפישן ראמאן: „יעקב מעסטל — גע-
טרייער בויער און שאפער פון יידישער פראגרעסיווער קולטור“. שריטן מיר
זיך אן אין דער יוביליי-פייערונג לכבוד דעם יוגנטלעכן, אימפעטפולן, ענער-
גישן בן-שבעים, וועמענס לעבן און ווירקן עס איז א קוואל פון אינספירא-
ציע און לערע פאר אלע פראגרעסיווע קולטור-כוחות.

אפריל 9, 1954 (צום פופציקסטן יוביליי פון דער ליטעראריש-קינסטלערישער טעטי-
קייט פון יעקב מעסטל).

משה כ"ן

(1885-1960)

1.

משה כ"ן — א שאַפּערֿישע, גייסטֿרייכע פּערזענלעכקייט, אַ יחיד במינו. דער סטיל — ווי דער מענטש, און דער מענטש — ווי דער סטיל: מאַסיוו, פּעסטֿגעבויט, זיכער, מונטער, יוגנטלעך.

אַ שליח־ציבור פון „אַ דור, וואָס האָט פּאַרדוירן די מורא“. דער וועג פון זיינע פּופציק יאָר ליטעראַרישע און געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייט — אַ וועג אָן מורא, אַ וועג פון הומאַניזם, פון אמת און יושר, אַ וועג פאַר דעם פּאַלק, אַ וועג פון שוועריקייטן, קעגן שטורעמס, קעגן זאַווערוכעס, אַ וועג פון אַרעסטן, טורמע, אַבער אויך: פרייד פון שאַפן, פרייד פון פּאַלקס־דער־הויבונג, דערגרייכונג, זיג.

זיין פּאַן: פרייהייט, ברידערלעכקייט, פעלקער־פריינטשאַפט; אַ וועלט פון שדום און פּראַגרעס, אַ יועלט פון מענטשלעכער ווירדע, פון פּאַנאָדער־בלי פון דערהויבנדיקער, דורכגעלויכטענער קולטור. זיין דערפּאַנג, זיין רי־זיק פּאַרמעגן, זיין גרויס עשירות: די ליבשאַפט פון טויזנטער יידישע אַר־בעטער און פּאַלקס־מענטשן, די ליבשאַפט פון פּאַלק צום קעמפּער פּאַר סאַציאַלן יושר, צום שרייבער, צום קולטור־בויער און שאַפּער, וואָס הייסט משה כ"ן.

משה כ"ן וועג, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין ניקאַלאַיעוו, אין אַלטן צאַרישן רוסלאַנד, האָט אים געפירט דורך 1905, 1917, 1922 (גרינדונג פון דער „פרייהייט“ — „מאַרגן־פרייהייט“), תמיד מיטן פּאַלק, ביז צו זיין איצטיקן יוביליי פון אַ בן־שבעים און אַ בן־חמשים, פון פּרוכטבאַרע, שע־פּערישע פּופציק יאָר.

משה כ"ן (געבוירן דעם 24טן סעפטעמבער, 1885), אַ לערער און דער־ציער פון צוויי דורות יידישע האַרעפּאַשניקעס אין אַמעריקע און אויף יע־נער זייט ים. אַ פּילזיטיקער פּובליציסט, אַ פּאַליטישער קאַמענטאַר פון אַ הויכער מדרגה, אַ זעלטן־פיאיקער רעדנער און לעקטאָר, וואָס, משה, אַ

זון פון דער ניקאלאיעווער אַרעמשאַפּט, אַ בן־שניידער, גאַר אויף אַ באַ־
דייטנדיקן אופן רייכער געמאַכט אונדזער לעבן און אונדזער ליטעראַטור.
אין די קאָלאָסאַלע ענדערונגען אין דער וועלט־לאַגע, אין דער וועלט־
געשיכטע, אין משך פונעם לעצטן הרת־עולמדיקן האַלבן יאָרהונדערט, אויפן
וועג צו ליכט און פרייהייט, צו שלום און פעלקער־פריינטשאַפּט, האָבן אויך
אונדזער משהס פּרופּזיק יאָר זייער חלק, זייער בייטראַג, זייער ראַץ.

אַ שרייבער מיט אַ זעטן־ברייטער, טיפּער ערוויציע, אַ למדן אין די
געביטן פון טעאָריע און געשיכטע פון ליטעראַטור, פּילאָסאָפּיע, וויסנשאַפּט,
פּאָליטישע עקאָנאָמיע, יידישע פּראָגנ, וועלט־פּאָליטיק, אַ מומחה אין נאַטור־
וויסנשאַפּט, אַ ידען פון וועלט־געשיכטע, איז ער, אַ שעפּערישע, זוכערישע
נאַטור, שטענדיק באַהערשט פון אַ דראַג צו וויסן, שטודירן, פּאַרשן, שאַפּן,
אליין לערנען און אַנדערע לערנען.

ער איז אַ קוואַל פון באַלערנדיקע דערפּאַרונגען, אינטערעסאַנטע זכרונות,
איינדרוקן, באַגעגענישן, מיט אַ קינסטלערישער פּיאַיקייט אויפצולעבן די
אַלע עפּיזאָדן, אַריינאַטעמען אין זיי אַ רוח־חיים. פון גאַר גרויסן אינטע־
רעס זיינען זיינע שילדערונגען וועגן זיינע באַגעגענישן מיט מענדעלע מוכר־
ספרים, שׁוים־עליכם, י. ל. פּרץ, חיים־נחמן ביאַליק, און אַנדערע באַרימטע
יידישע און ניט־יידישע שרייבער.

משה כץ צייכנט זיך באַזונדערס אויס — אין זיין פּובליציסטישער אַר־
בעט, ווי אין זיינע לעקציעס און רעדעס — אַלס אַ זעלטענער פּאָפּולאַרי־
זאַטאַר, מסביר, אויפקלערער און דערקלערער.

אין זיינע אַפּהאַנדלונגען איבער געשיכטלעכע ענינים האָט ער קלאַר
געמאַכט די דערציערישע ראַל פון געשיכטע. זיין פּאַרשונג־אַרבעט צילט
צו ישעפּן פון דער געשיכטע וואָס מער וויסן פאַר דעם היינט און פאַר דעם
מאַרגן. אין דעם עבר פון פּאַלק זעט ער און געפינט אַ סך מאַמענטן פון
קאַמפּס־פּיאַיקייט, גבורה, העלדישקייט.

פּוץ מיט לעבנס־פּרייד, מיט שאַפּונגס־פּרייד, מיט יוגנטלעכקייט פון
גייסט, פּאַרזייט ער און פּאַרפּלאַנצט ער לעבנס־ענטוואַפּונג צווישן זיינע פּיל־
זאַציקע לייענער און צוהערער, פּריינט, מיטקעמפּער און מיטבויער. עס איז
פּאַראַן האַרמאָניע, גאַנצקייט, לאַגישע אויסגעהאַלטנקייט צווישן זיין ליטע־
ראַרישער און געזעשאַפּטלעכער אַרבעט.

די ליטעראַריש־געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייט פון משה כץ האָט זיך אָנ־
געהויבן מיטן שטורעם־פּעריאָד פון 1905, מיטן פּרילינג פון דער יידישער
אַרבעטער־באַוועגונג אין רוסלאַנד, מיטן העלדישן פּעריאָד פון „אַ דור, וואָס
האַט פּאַרלירן די מורא“. די הייסע אַטמאָספּער פון יענעם פּעריאָד האָט
ער אַיינגעזאַפּט אין זיך. ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך קיין אַמעריקע דעם
גייסט און די טראַדיציע פונעם קעמפּערישן דור פון 1905. ער האָט געטראַגן
אין זיך יענע גרינדדיקע, גבורהדיקע אַטמאָספּער. ער האָט איר לעצטנס

געגעבן ליטערארישן אויסדרוק, א תיקון, אין דער פאָרם פון זיינע זכרונות פון 1905.

עס איז קלאָר, אז ווי אַ געטרייער פּאָלקס-לערער, איז ער קיינמאָל ניט געווען קיין קאלטער באַאָבאַכטער און זייטיקער אָפּשאַצער פון ליטעראַרישע ווערק און ווערטן — ער האָט באַמט געהאַפּן פיל יונגע יידישע וואַקסנ-דיקע שרייבער שאַפן ליטעראַרישע ווערק. אייניקע פון זיי האָט ער געהאַפּן שטעלן זייערע ערשטע ליטעראַרישע טריט. פיל פון זיי האָט ער דערמו-טיקט און געמונטערט אין דעם פּראָצעס פון זייער שאַפן. אין משך פון יאָרן איז ער געשטאַנען — און שטייט — אין שפיץ פון דער פּראָגרעסיווער יידישער שרייבער-גרופּע און פון אירע ליטעראַרישע אויסגאַבן. ער האָט געהאַפּן גרינדן און אָרגאַניזירן דעם „יידישן שרייבער-פּאַראַיין ביים אַקוּף“, איז געווען זיין ערשטער פרעזידענט, און שטייט אויך איצט אין זיין פירער-שאַפט. ער האָט צום וואַקס פון אונדזער פּראָגרעסיווער ליטעראַטור גע-מאַכט וויכטיקע בייטראַגן אויך אַלס רעדאַקטאָר און מיטרעדאַקטאָר פון אונדזערע צייטשריפטן, און די לעצטע צוויי יאָר — אַלס אַקטיווער מיטרע-דאַקטאָר פון די „זאַמלונגען“.

זיין וועג פון בילדונג האָט געפירט: פון חדר צו דער יידישער פּאָלקס-שול — צו דער גימנאַזיע — צום אוניווערסיטעט פון פּאָלק און לעבן, פון די אוצרות פון דער יידישער, רוסישער און וועלט-ליטעראַטור. שוין אין זיין פריער יוגנט איז ער געווען אַן אמתער באַשיצער פונעם לעבן און די אינטערעסן פון יידישן פּאָלק, שוין אַלס יונגער בחור איז ער געוואָרן אַן אָרגאַניזאַטאָר און אַנפירער פון יידישע זעלבסטשוין-גרופּן קעגן די פּאָנאַר-באַנדעס פונעם צאַרישן רעזשים. אין מאי, 1905, איז ער אַרעסטירט גע-וואָרן אין אומאַן מיט געווער פאַר זעלבסטשוין. נאָך פריער איז ער שוין „געזעסן“ (צוזאַמען מיטן פּאַטער, דעם שניידער און ליבהאַבער פון יידישער ליטעראַטור) אין אַרעסט-הויז אין זיין היים-שטאָט ניקאָפּאָיעוו, פאַר באַלאַג-גען צו אַן אומלעגאַלן בילדונג-פאַראַיין.

ער איז געווען דער אָרגאַניזאַטאָר פון די אַדעסער טרעגער-אַרבעטער. ער איז פאַר זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט געווען פאַרשפּאַרט אין די תּפּיסות פון ווילנע, וואַרשע, זשיטאַמיר, מינסק, סאַסנאַוויץ, און אַנדערע שטעט. פּאַדיטיש איז ער געווען אַ מיטגליד פון די ערשטע ציוניסטיש-סאַ-ציאליסטישע גרופּעס (”ס-ס“) אין דרום-רוסלאַנד.

זיין פובליציסטישע טעטיקייט האָט ער אָנגעהויבן אַלס מיטאַרבעטער פון יידישע צייטונגען אין ווילנע, וואַרשע, קאַיראָ. אין 1913 האָט ער רעדאַק-טירט דר. זשיטלאַווסקיס „דאַס נייע לעבן“. פון 1915 ביז 1917 איז ער געווען רעדאַקטאָר פונעם וואַכנבלאַט „אונזער וואַרט“. ער איז געווען קאָ-רעספּאָנדענט פון צייטונגען אין יאַהאַנעסבורג, פעטערבורג, קיעוו, ווילנע. אין 1914 איז ער געווען געהילף-רעדאַקטאָר פונעם ניו-יאָרקער „טאַג“. אין 1917 איז ער געווען דער רעדאַקטאָר פון דער טעגלעכער יידישער צייטונג „די נייע צייט“ אין קיעוו. ער איז געווען אַ גרינדער פון דער אוק-

ראינישער קולטור־ליגע. אין 1919 איז ער געווען דער פארוואלטער פון נעם יידישן אפטייל פונעם קיעווער מלוכה־פארלאג, דער רעדאקטאר פונעם קינדער־זשורנאל „שרעטעלעך“, מיטארבעטער פון פארשיידענע יידישע אויס־גאבן אין קיעוו. אין 1920 איז ער געווען מיטארבעטער פונעם ניו־יארקער „פארווערטס“. אין 1921 איז ער געווען דער ליטערארישער רעדאקטאר פון דער „פרייע ארבעטער־שטימע“.

אין 1922 איז ער געווען איינער פון די גרינדער און שאפער פון דער „פרייהייט“ (מארגן־פרייהייט), וואו ער פארנעמט זינט דאן און אויך איצט א חשוב ארט אלס א זייל פון אט־דער איינציקער יידישער פאלקס־צייטונג אין אמעריקע, אלס לערער און וועגווייזער פון גרויסע מאסן יידישע הארער־פאשניקעס. זינט דער גרינדונג פון דער „פרייהייט“ (מארגן־פרייהייט) האט ער זיך, ווי איינער פון אירע אָנגעזעענסטע מיטארבעטער, אויף שטענ־דיק נאך פעסטער און ענגער פארבונדן מיט דער פראגרעסיווער יידישער ארבעטער־באוועגונג. אין משך פון זיין ארבעט אין דער „מארגן־פרייהייט“ איז זיין טאלאנט געווארן רייפער, און זיין פליסיקע פען האט פראדוצירט די מערסטע, וואַגיקסטע און בעסטע פון זיינע ווערק, זיינע ביז־איצטיקע 34 יאָר מיט דער „מארגן־פרייהייט“ באַצייכנט ער אלס די בעסטע און גליק־לעכסטע יאָרן פון זיין לעבן.

אלס אַ ליטעראַטור־קריטיקער, איז משה כץ אַ טעאָרעטיקער און אַ פראַקטיקער. ער פאָלגט־נאָך מיט גרויס אויפֿמערקזאָמקייט און מיט וואַ־רעמער פריינטלעכער באַצייאונג דעם קינסטלערישן אַנטוויקלונג־וועג פון סמעט יעדן יינגערן קאלעגע און זוכט צו העלפן אים אין זיין וואַקס (מיט אַן אַנווייז, אַן עצה, אַ רעדאָקציאָנעלער מיטאַרבעט). ער האָט, אַן צווייפל, אַ באַדייטנדיקן חלק אין דעם אַלגעמיינעם פאַרשריט און אין דער אַנטוויקלונג פון אונדזער יידישער פראַגרעסיווער ליטעראַטור אין אמעריקע. לויט דעם מענדעלע־כלל מאַנט ער פונעם שרייבער: „אַ ווערק דאַרף מען פּיילן און פּיילן“. ער מאַנט אידיאָיאַטישקייט און קינסטלערישע ווערטפּולקייט. ער שטעלט אידיאָיאַטיש־עסטעטישע און סאָציאַל־עטישע פּאָדערונגען.

ווי אַ מאַרקסיסטישער קריטיקער אונטערשטרייכט ער די סאָציאַלע פונק־ציע פון ליטעראַטור. ער לערנט, אַז ליטעראַטור דאַרף באַטראַכט ווערן ווי אַ וויכטיקער אינסטרומענט פון די פּאָלקס־מאַסן. דעריבער טאַקע פאַ־דערט ער פונעם פראַגרעסיוון שרייבער צו שטודירן גענוי דעם ענין, וועגן וועלכן ער שרייבט, שרייבן מיט אַחריות, אַנשטרענגען זיך צו באַנעמען, ווייזן, און אָפּשפיגלען די סאָציאַלע ווירקלעכקייט. ער לערנט דערהיי צו געבן אמת־דיקע, רעאַליסטישע בילדער, וואָס זאָלן אָפּשפיגלען די אַרומיקע ווירקלעכקייט אין איר פולער אמת־דיקייט. אַן מאַסקעס, אַן באַפּונגען — און ווירקן אויף דער ווירקלעכקייט. אין אייניקע פון זיינע אָפּהאַנדלונגען וועגן שרייבער און ביכער נוצט ער דעם געשיכטלעכן אַדער ליטעראַריש־געשיכטלעכן צוגאַנג צו זייער שאַפן, מיט אַן אַריינבליק אין דעם היסטאָרישן פעריאָד און אין דער געשיכטלעכע לאַגע בעת און פון זייער שאַפן. אין זיינע אָפּהאַנדלונגען

וועגן שרייבער באַמײט ער זיך צו זען דעם קינסטלער אַלס אַ גאַנצן — אין זיין דיאַלעקטישער אַנטוויקלונג, דעם דרך פון זיין שאַפן, דעם פראַצעס פון זיין וואַקסן. ער לערנט דערביי, ניט אַפצוטיילן דעם שרייבערס שאַפן פון זיין פאַליטישן דענקען אָדער פון זיין געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט.

אין זיינע אַפשאַצונגען וועגן ווערק שטעלט ער די פראַגע פון ניצלעכ־ קייט פאַרן פּאָלק, די פראַגע וועגן דער באַציאונג פונעם קינסטלערישן ווערק צו דער אַרבעטער־באַוועגונג. דערביי טיילט ער ניט אַפּ דעם ענין ניצ־ לעכקייט פונעם ענין עסטעטיק. ער לערנט: וואָס קינסטלערישער דאָס ווערק, אַלץ שטאַרקער זיין ווירקונג. ער לערנט, ניט אַפצוהונדערן די עסטעטישע אַפשאַצונג פון דער סאָציאַלער. ער לערנט צו באַהאַנדלען און דערקלערן די פאַרם פון אַ ליטעראַרישן ווערק, ניט אַפגעריסן פונעם אינהאַלט, נאָר אין פאַרבינדונג מיטן אינהאַלט, אין פאַרבינדונג מיט דער אידעאָלאָגיע פון שריי־ בער. ער פאַדערט פון ליטעראַטור אַריינצוברענגען אינהאַלט, דערהויבונג, פרייז, יום־טוב אין לעבן פון פּאָלק.

זיין קריטישער מעטאָד איז דער דיאַלעקטיש־מאַטעריאַליסטישער מע־ טאָד פון באַנעמען די פולע גאַנצקייט פון אַ ווערק, דעם אידיעע־גאַנג פון נעם קינסטלער. וואָס איז אַ מעטאָד פון ברייטן און טיפן אַנאַליז, פון פאַר־ באַנדערגלידערן אַ ווערק, פון באַהאַנדלען דעם וואָס און ווי אַזוי פון אַ ווערק. דאָס איז אויך אַ מעטאָד פון אַ קריטיקער, וואָס איז ענג פאַרבונדן מיטן צוגאַנג פון אַ פּאָלקס־לערער, אַ פּובליציסט, אַ קולטור־טרענער און קולטור־ בויער. די כוונה פונעם קריטיקער איז ניט בלויז אַפצושאַצן, געבן צו פאַר־ שטיין, דערקלערן, פאַרטייטשן אַ ווערק ווי געהערק, נאָר אויך אַריענטירן דעם לייענער, אַנטוויקלען קודם־כל זיין אינטערעס צו געוונטער, ניצלע־ כער ליטעראַטור און דערביי פאַרפיינערן זיין געשמאַק.

אונדזער קריטיקער לערנט דעם שרייבער, ניט נאָר שילדערן, מאַלן, זינגען ריכטיק דאָס לעבן, נאָר שטרעבן צו ענדערן דאָס לעבן אין דער ריכ־ טונג פון סאָציאַלן יושר און פראַגראַעס, פון שלום און ברידערלעכקייט.

מושה כצעס קריטישער מעטאָד קומט צום פולסטן אויסדרוק אין זיין פּרעכטיקן בוך „אונדזער שלום־עליכם“ (ניו־יאָרק, 1941, צווייטע אויפ־ לאַגע). אין אַט־דעם בוך זויזט ער אָן אויף שלום־עליכמס וועלט־באַציאונג, אויף דעם קינסטלער און זיין צייט, אויף די „אידעאָלן“ פונעם לופט־מענטש מבחם־מענדל אין אונטערשייד פונעם פּאָלקס־מענטש און האַרעפאַשינק טביה און זיין פּילאָסאָפיע, און זיינע „מאַטעריאַליסטישע, סאָציאַלע, אַנטי־טראַדי־ ציאַנעלע פאַרטייטשונגען“.

אויך אין זיין ביכל „יצחק לייבוש פּרץ“ (ניו־יאָרק, 1940) ברענגט כץ אַרויס די גרונט־שטריכן פון פּרצעס שאַפן אין ליכט פון זיין עפאַכע און סביבה, אין ליכט פון די סאָציאַל־פּאָליטישע אומשטענדן און קולטור־אַט־ מאַספער פון יענער צייט. ער ווייזט דערביי אָן, „וואָס פאַר אַ גוואַלדיקער מוהלך עס ליגט צווישן די צוויי פּעריאָדן פון אין שרייבער“. ווי אַ קרי־ טיקער אַ פּובליציסט מיט אַ קולטור־געזעלשאַפֿטלעכער מיסיע דריקט ער

אויס אין זיין פארווארט די האפענונג, אז זיין ביכל „וועט דערמאנען א צאל ליינער, אז זיי זאלן ווידערמאל איבערלייענען פרצעס ווערק, און וועט זיי העלפן צו פארשטיין אויף א געהעריקן אופן די גרונט־שטריכן פון י. ל. פרצעס שאפן“.

אין משך פון יארן האט אונדזער יחבילאר געשריבן הונדערטער ארטיקלעך, אפהאנדלונגען, כאראקטעריסטיקעס און אפשאצונגען וועגן א ריזיקער צאל יידישע און אויך ניטיידישע שרייבער און ביכער. צווישן זיי: וועגן די פיאנערן פון דער יידישער ארבעטער־דיכטונג אין אמעריקע, וועגן דעם נאך־קלאסיקער שרייבער־דור, וועגן פיל בירגערלעכע שרייבער, וועגן די „יונגע“, וועגן די „אינויכיסטן“, און דער עיקר און מיט ווארעמער באַציאונג — וועגן די יידישע פראַגרעסיווע שרייבער אין אמעריקע און אין אויסלאַנד.

אויף זיין אנטוויקלונג־וועג זיינען זיכער געווען אויך טעותן. ער האט זיי איינגעזען, אַנערקענט, פאַרריכט און באַזייטיקט. אויף אַט־דעם וועג, פון ניקאלאיעו, דורך אַדעס, וויזנע, קיעוו, ביז ניריאַרק, ביז איצט; פון צירניזם־סאַציאַליזם („ס־ס“) ביז וויסנשאַפטלעכן סאַציאַליזם זיינען געווען פאַר־שיידענע מדונות. אויך זיין שרייבערישע טעטיקייט איז ניט „מעור אהד“, פון איין אויסגוס. אָבער תמיד — אויף דער זייט פון פאַלק, אויף דער זייט פונעם אַרבעטער־קלאַס. תמיד האַט ער געשטעלט דעם מענטש אין צענטער פון זיין אויפמערקזאַמקייט, ווי ער האַט געשטעלט די יידישע קינדער־שרד און די יידישע ליטעראַטור אין צענטער פון זיין קולטור־טעטיקייט. תמיד האַט ער זיך צוגעהערט צו דער שטיב און צו די גויטן פון פאַלק. ער איז געווען און געבליבן אַן אויסגעהאַלטענער קעמפער פאַר דער זאַך פון פאַלק, פאַר דעמאָקראַטיע און פראַגרעס, פאַר פאַרשטאַרקן אונדזערע פראַגרעסיווע קולטור־פאַזיציעס, קעגן פאַשיזם, מלחמה און ראַסן־דיסקרימינאַציעס, פאַר סאָוועטיש־אַמעריקאַנער פריינטשאַפט, קעגן די פאַרדאַרבער פון לעבן, קעגן נאַציאָנאַל־שאַוויניזם און קעגן דעם גייסט פון אַסימילאַציע.

אונדזער יחבילאר געפינט זיך איצט אין סאַמע בלי פון זיין ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. זיין טעטיקייט ווערט טאַג־טעגלעך פאַרגעזעצט, טאַג־טעגלעך באַנייט. המשך — „פאַרזעצונג פאַלגט“. עס קומען נאָך אַ סך געזונטע, גייע, פרישע, פאַרכאַפנדיקע קאַפיטלען אין דעם פּרעכטיקן קינסטלערישן לעבנסווערק, וואָס הייסט משה כץ.

ווינטער, 1956

(צו די פּיערוונגען פון משה כצעס 50־יאַריקער ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.)

2.

(וועגן משה כצס בוך „א דור, וואָס האַט פאַרלוירן די מורא“)

משה כצס נייער בוך „א דור, וואָס האַט פאַרלוירן די מורא“ (בלעטלעך

זכרונות פון ארום 1905) איז אַ וויכטיק, ווערטפול בוך. דאָס איז אַ פאַר־כאַפּנדיק און באַלערנדיק בוך.

פאַרכאַפּנדיק — ווייל עס האַלט דעם לייענער געשפּאַנט, ווי עס זאָר זיין אַ „העכסט־אינטערעסאַנטער“ ראַמאַן, פּונעם ערשטן ביזן לעצטן בלעטל. באַלערנדיק — ווייל דער לייענער קריגט, פּון דער ערשטער האַנט, אַ ברייט, פאַרטיפּט בילד וועגן אַ וויכטיקן פּעריאָד אין דער געשיכטע; וועגן דעם העלדישן יאָר 1905 — דעם יאָר פּון ערשטן גרויסן רעוואָלוציאָנערן אויפשטאַנד אין רוסלאַנד, דעם יאָר, וואָס האָט אויסגעפּלאַסטערט דעם וועג צו דער סאָציאַליסטישער אַקטאַבער רעוואָלוציע פּון 1917.

דאָס ווערק (308 זייטן), אַרויסגעגעבן דורך דעם משה כץ־יבליי־קאַ־מיטעט, ניו־יאָרק, 1956, איז אַ בוך געשיכטע דורך בילדער. דאָס איז אַ בוך מעמואַרן געשריבן מיט אַ פּליטיקער פּען, אין אַ רייכן, קאָפּירפּולן, זאַפּטיקן, פּאַלקסטימלעכן ייִדיש. דאָס איז אַן אויטאָביאָגראַפּיש ווערק, דורך וועלכן עס שטראַלט־אַרויס די פּערזענלעכקייט פּונעם מחבר, וועמען מיר זעען אין זיין וואַוקס, רייפּונג און אַנטוויקלונג. דורך די בלעטטעך פּונעם בוך ווערט אונדז דער אויטאָר נאָך ליבער און טייערער, בעת מיר זעען אים ביים סאַמע אָנהייב פּון צושטיין צו דער ייִדישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג — אַ מענטש, וואָס אין „הויכן“ עלטער פּון 15 יאָר ווערט ער צום ערשטן מאָל אַרעסטירט און אָפּגעהאַלטן עטלעכע וואָכן הינטער גראַטעס פּאַרן „גרויסן פּאַרברעכן פּון פּאַרזאַמלען זיך אין אַוונטן און לייענען צוזאַמען [מיט אַ גרופּע יונגוואַרג] ייִדישע געשיכטע און ייִדישע לייטעראַטור [דעמאָלט נאָך אין רוסיש].“

דער בוך (אַ גרויסער טייל זיינער איז געווען געדרוקט אין דער „מאַרגן־פּרייהייט“) איז אַן אוצר פּון בילדער, עפּיאָדן, געשעענישן, פּערזענלעכע און מאַסן־איבערלעבונגען, וואָס לעבן־אויף יענעם העלדן־פּעריאָד פּון קאַמף קעגן צאַריווע, און דער עיקר, יענעם בראַוון, מוטיקן, מסירת־נפשדיקן „דור, וואָס האָט פּאַרלירן די מורא“. דערביי איז דער מחבר ניט איינער, וואָס שטייט מן הצד און פאַרצייכנט, ניט קיין זייטיקער באַבאַכטער אָדער עדות — נאָר אַ דירעקטער אַנטיילנעמער, געשטאַלטיקער און פּורעמער פּון די געשעענישן, אַ באַוועגער פּון פּאַסירונגען, אַ שטאַרקער נוגע בדבר, אַ העל־דישער יונגערמאַן, וואָס האָט מיט פּיל אַנדערע דייסטע יונגע זיין און טעכ־טער פּון זיין דור און פּאַלק מוטיק געקעמפט קעגן צאַריווע און רעאַקציע, קעגן אַנטיסעמיטיזם און פּאַגראַמען, פאַר דעם וואַרלדיגן פּונעם פּאַלק. דורך די בלעטלעך פּונעם פּרעכטיק־געשריבענעם בוך אַטעמט מיטן גלי, מיטן בריוו און פייער פּון 1905 — פּונעם גרויסן רעוואָלוציאָנערן שטורם. עס ווייעט מיט שרפּענדיקן אַטעם פּון רעוואָלוציע, פּון שרעקלאַזן קאַמף קעגן אונטערדריקונג, חושך און אומרעכט. עכט, נאַטירלעך, מיט ליבשאַפט שילדערט דער מחבר די פּשוטע פּאַלקס־מענטשן, קעמפּער פּון יענער צייט, וועלכע וואַקסן־אויס פאַר אונדזערע אויגן ווי ערלעכע, הערעכע העלדן־געשטאַלטן, וואָס מיט זייער בלוט און לעבן האָבן זיי דורכגעטראָגן די

ערשטע רוסלענדישע רעוואָלוציע, און האָבן צוגעגרייט דעם באָדן פאַר צע-
שמעטערן דעם צאַריזם אין פעברואַר 1917 און פאַר ברענגען דעם סאַ-
ציאָליסטישן אַקטאָבער פון 1917.

ירנדיקע מאַמענטן, פילפאַרביקע שילדערונגען. דינאַמיק פון רעוואָ-
לוציע, סצענעס און סצענקעס, וואָס קריצן זיך איין אין זכרון. דורך זיי
אַלע שפירן מיר די ריזן-טריט פון קעמפער, פון אַ דור, וואָס האָט פון זיך
אָפגעוואָרפן די שרעק פאַר דעם מעכטיקן צאַריזם און זיין אַפאַראַט פון דער-
שטיקונג, פון משרתים און יוצר-משרתים.

אַז זעען מיר דעם מחבר אין זיין 1טן „ערשטן מאַי“ (אין 1903, אין זיין
היים-שטאָט ניקאָלאָיעוו) — אַן אַנטיילנעמער אין דער רעוואָלוציאָנערער
אַקטאָבער-דעמאָנסטראַציע אַרום דעם גובערנאַטאָרס הויז. צווישן די דע-
מאָנסטראַנטן — אַ צאָל פונעם מחברס, יוגנטלעכע באַקאַנטע און חברים,
וואָס האָבן קיינמאַל נישט געהאַט קיין שייכות מיט דער רעוואָלוציאָנערער
באַוועגונג... זיי האָט געבראַכט צום גובערנאַטאָרס הויז דער קעשעניעווער
פאַגראַם [פון ערבֿ-פסח, 1903], די שטימונג פון פראָטעסט און זעלבשוץ און,
וואַרשיינלעך, די אַלגעמיינע אַטמאָספערע פון, פאַר דעם שטורעם, וואָס
האַט זיך שוין אָנגעהויבן פילן אין רוסלאַנד.

מיר זעען דעם מחבר, ווי אַ פראָפעסיאָנעלן רעוואָלוציאָנער, וואָס וויד-
מעט זיין פּוֹלע צייט און אַלע זיינע פיזישע און גייסטיקע כוחות דער זאַך
פון דער רעוואָלוציע. מיר זעען אים אין זיין צוזאַמענאַרבעט מיט אַנדערע
רעוואָלוציאָנערע יידישע אַרבעטער און אינטעליגענטן — אין זיינע געפער-
לעכע שליחותן צו באַזאָרגן די זעלבשוץ אין די פאַרשיידענע שטעט מיט
וואָפן, אין איינשטעלן קאַנטאַקטן; אין דיסקוטירן און דעבאַטירן; אין פּרוואַוון
באַנעמען דעם כוח פון דער רעוואָלוציע, דעם וואָס, ווי און פאַרוואָס פון
אירע דערפאַלגן און דורכפאַלן. מיר לייענען מיט גרויס אינטערעס זיינע
לויטער-געמאַלענע בילדער פון אמתע פאַלקס-העלדן, גבורים פון פאַלק, וואָס
האַבן זיך מוסר-נפש געווען אין קאַמף פאַר פרייהייט און סאַציאַלן יושר;
אויך בילדער פון גאַט-פלאַפּלער, אפילו פחדנים, אַנטווישטע, צעקראַכענע
פאַרשונינען.

און ער איז געבליבן אויפן אַרט, געבליבן שטיין אין קאַמף — ביז היינ-
טיקן טאַג, ווען ער האָט, צום נוצן און גוטס פון פאַלק, פאַראַיאָרן געפייערט
(דאָס פאַלק האָט געפייערט!) זיין 70-יאָריקן געבוירנטאַג. און ער איז גע-
וואָרן און געבליבן אַ באַגייסטערער צום קאַמף, אַ לערער און וועגווייזער
פון ברייטע קעמפערדישע יידישע פאַלקס-מאַסן אויף יענער זייט ים און דאָ
אין אַמעריקע.

און מיר באַקאַכטן דעם מחבר אויף זיין שווערן, געפאַרפולן וועג פון
קאַמף אין אַלטן צאַרישן רוסלאַנד: עטאַפּ נאָך עטאַפּ: רעוואָלוציאָנערע טע-
טיקייט אין ניקאָלאָיעוו, אומאַן (זיין אַרעסט און טורמע), אַדעס, לייפציג, קע-
שעניעוו, פּינסק, וואַרשע, זשיטאָמיר, ווילנע; אַפּענער קאַמף קעגן די פאַג-
ראַם-באַנדעס; רעדעס אויף געהיימע פאַרזאַמלונגען אין ביטערן געראַנגל

קען דער זעלבסטהערשאפט און פאר די אינטערעסן פונעם יידישן פאלק. טשיקאָווע זיינען דעם מחברס באשרייבונגען וועגן זיינע „באָגעגענישן“ מיט אזוינע פארשווינען, ווי לאַשעוויטש (שאַיעוויטש), אַ חסיד פונעם גלחל גאַפּאַן, און שפּעטער מיטן „פּאַטערל“, איליאַדאַר, אַ העצער צו פּאַגראַמען. איבער די צאָלרייכע, מחיהדיקע בילדער און באשרייבונגען שוועבט דעם מחברס אידעלער, שטילער, געזונטער הומאַר. מיט הומאַר זיינען דורכגעוועבט זיינע באשרייבונגען וועגן דעם, ווי אזוי „אַ זשאַנדאַרם האָט געהיט מיין טשעמאַדאַנטשיק“, ווי אזוי ער האָט געזוכט שוין קעגן פּאַ-ליצייאישע אויגן „אין אַ וואַגאַן מיט חסידים“; זיין אַרעסט אין כריסט-נאַָקע און דערנאָך זיינע איבערלעבונגען אין אַן איינצל-קאַמער אין משך פון עטלעכע וואָכן אין דער אומאַנער טורמע, אין די הילף מצד אַ קרימי-נעלן אַרעסטאַנט: אין 1905 איז די באַציאונג מצד טורמע-נאַטשאַלסטווע „און ווער רעדט שוין פון די קרימינעלע אַרעסטירטע צו די פּאַליטישע גע-ווען אַ סימפּאַטיזירנדיקע און אפילו אַן אונטער-חנפענדיקע, ווי צו מענטשן, וואָס וועלן מיט רעכט פּאַרנעמען אַ הויכן פּלאַץ אין דעם מאַרגנדיקן טאַג.“

ירנדיק זיינען דעם מחברס באשרייבונגען פון זיין טאַטע-מאַמע, ברי-דערלעך, נאַענטע חברים און פריינט, מיטאַרבעטער און מיטקעמפּער. נאָך דעם ווי ער ווערט באַפרייט, נאָך עטלעכע חדשים אומאַנער טורמע, קוקט זיין פּאַטער אויף אים, „ניט ווי אויף אַ פּאַרבלאַנדזשעטן זון, וואָס איז גרייט צוריקקערן זיך אַהיים, נאָר ווי אויף אַן עלטערן חבּר, וואָס האָט אַפּגעטאַן אַ וויכטיקע אַרבעט.“

דורכגעשפרענקלט מיט חן און הומאַר איז דעם מחברס באשרייבונג, ווי אזוי ער האָט (אין 1905) אין דער אומאַנער גרויסער שוץ געהאַלטן זיין ערשטע עפנטלעכע רעדע — און דזוקא אויף יידיש, אַ יידיש, וועלכער איז נאָך דאָן געווען אַנגעפילט מיט רוסיציזמען — ווי אזוי ער האָט „זיך אויפ-געהערט שרעקן פאַר אַן עולם און גענומען ריידן...“

דער מחבר גיט-איבער דעם שוידער פון די צאַרישע אַראַגאַניזירטע פּאַג-ראַמען (עטלעכע הינדערט פּאַגראַמען) דעם 21טן אַקטאָבער, 1905 — פיר טעג נאָכן „מאַניפעסט“ פון 17טן אַקטאָבער, אין וועלכן דער צאַר האָט צו-געזאָגט דעם פּאַלק „אַ פּאַרלאַמענט און אַלע פרייהייטן“. רירנדיק זיינען די בילדער פונעם אַראַגאַניזירטן פּאַגראַם אין אומאַן און פון דער אומבאַ-האַלפּניקייט פונעם שטאַטישן רעוואָלוציאַנערן קאַמיטעט, אין וועלכן דער מחבר איז געווען אַן אַנפירנדיקער טוער. די פּאַליציי און די באַנדעס צו-זאַמען מיט סאַלדאַטן האָבן אַרומגעזוכט די „אַראַטאַרס“. דעם מחבר גע-לינגט קוים אַנטלויפן, אַרויסרייסן זיך פון סאַלדאַטיש-פּאַליצייאישע הענט, באַהאַלטן זיך ערגעץ אין אַ גערטנדל. קריסטלעכע פרויען האָבן אים אַ צע-שלאַגענעם, אַן אויסגעשעפטן, געראַטעוועטן, אויסבאַהאַלטן ערגעץ אין אַ טונקעלן צימער. זייער הונט איז צוגעקומען טרייסטן דעם אַנטלאַפּענעם פון די פּאַגראַם-באַנדעס: „ער האָט איינגענורעט דעם קאַפּ אין מיינע קני און איז געבליבן שטיין אומבאַוועגלעך, ווי ער וואָלט מיר געוואָלט עפעס זאָגן,

אבער האָט ניט געהאַט קיין ווערטער. איך האָב שוין ניט געוויינט אַ סך יאָרן, אָבער דאָס מאַך האָב איך זיך צעוויינט... איך האָב געוויינט איבער דעם שרעקלעכן קלאָפּ, וואָס מיר האָבן פֿרֿוצלינג באַקומען נאָך די קורצע טעג פֿון פֿרייהייט, איבער מיין אומבאַהאַלפֿנקייט, איבער דעם וואָס מיינע פֿריינט זיינען פֿילייכט שוין אומגעקומען, און איך זיך דאָ אַליין; איבער דעם, וואָס דער אַיינציקער פֿריינט, וועלכער איז מיך געקומען טרייסטן, איז אַ הונט"...

ווי געזאָגט: אַ שלל ממש, מיט פֿעבעדיקע בילדער, פֿילט־אָן אַט־דעם בוך. אייניקע פֿון זיי איז כּחאי אַרויסצושיילן, צווישן זיי: דאָס בילד פֿון אַ פֿאַלקס־געריכט אין ניקאַלאָיעוו (אין אָנהויב פֿאַוועמבער, 1905) איבער פֿאַ־ גראַמטשיקעס. דער מחבר ציט־אונטער אַ סך־הכל: „איך האָב ביי דער סצענע מער ווי ווען־עס־איז פֿריער דערפֿילט די מאַכט און דעם שטרענגן גערעכטיקייט־געפֿיל פֿון פֿאַלק".

אָדעס און די מאַלדאָואַנקע (וואו דער מחבר איז געווען אַ תּושב און האָט צייטנווייז אונטערגעהונגערט), איר אַרעמשאַפט, איר רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער־באַוועגונג, אירע פֿאַגראַמטשיקעס, די יידישע קעשעניע־גנבים, וועלכע זיינען צוגעשטאַנען צו דער זעלבסשוין, — פֿאַרנעמען אַ סך פֿלאַץ אין דעם בוך. דעם מחברס באַגעגענישן מיט די יידישע קרבנות פֿונעם אָדעסער פֿאַגראַם, זיינע שמועסן מיט זיי אין דעם יידישן שפּיטאַז, זיינען געווען מאַטעריאַל פֿאַר זיינע ערשטע פּובליציסטישע אַרטיקלען (אין רו־סיש), אָנהויבנדיק מיט יענע אַרטיקלען אין אַריבערגייענדיק צו יידישער זשורנאַליסטיק, האָט זיך פֿאַנגענדערגעוויקלט דעם מחברס לאַנגיאַריקע, ברייט־פֿאַרצווייגטע, שעפּערישע און פּרוכטבאַרע פּובליציסטישע טעטיקייט, וועלכע האָט אים אַוועקגעשטעלט אין אויבן־אָן פֿון יידישן זשורנאַליזם. צו יענעם פּעריאָד געהערן אויך דעם מחברס שמועסן (אַלס אַ פֿאַרשטעלטער רוס אָדער אוקראַינער) מיט די אַרגאַניזירטע פֿאַגראַמטשיקעס אין אַן אָדעסער „טשאַ־נע" (רעסטאָראַנדל), וועלכע האָבן אויך געדינט ווי מאַטעריאַל פֿאַרן מחברס ערשטע פּובליציסטישע אַרטיקלען.

דערנאָך ציט זיך ווייטער דער רעוואָלוציאָנערער וועג פֿון אַרבעט און קאַמף: קעשעניעוו (עטלעכע וואָכן אַרבעט צו העלפֿן באַפֿעסטיקן די זעלב־שוין), צוריק — אָדעס (פֿאַרטערטער פֿון דער יידישער קציבים־אַרבעטער־יוניאָן אין דעם דאָרטיקן ראַט פֿון אַרבעטער־אַרגאַניזאַציעס), לייפּציג (סוף מערץ, 1906, אַ דעלעגאַט פֿון דער אָדעסער אַרגאַניזאַציע צום דריי־וואַכיקן צוזאַמענפֿאַר פֿון דער ס.ס.־פֿאַרטיי — באַגעגענישן מיט דייטשע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער, אַנגענעמע דערינערונגען וועגן זיי — ברייטע דיסקוסיעס וועגן טעריטאָריאַליזם — לעקציעס אין אינטערנאַציאָנאַליזם), אַפּשטעל אין וואַרשע אויפֿן וועג קיין ווילנע.

פֿון באַוונדערער באַדייטונג פֿאַר דער פֿאַרשינג פֿון דער פֿרֿיגעשטאַט איז די באַשרייבונג פֿון דער דעמאָלטדיקער ערשטער באַגעגעניש פֿונעם יוגנט רעוואָלוציאָנערן טוער מיטן גרויסן יידישן קאָאָסיקער, מיט וועמען משה כּץ

האט זיך מיט יארן שפעטער אפטרע באגעגנט. דער טאטע פון דער יידישער ליטעראטור האט דורך דעם יונגן זשורנאליסט איבערגעשיקט א גרוס צום „זידן“ מענדעלע. און דאָ קומען מיר צו מענדעלען. סאַראַ אויפריכטיקייט עס קלינגט פונעם אויטאָרס באַשרייבונג וועגן זיין ערשטן שמועס מיט מענדעלען אין אַדעס אין 1907: „אָוועקגייענדיק פון אים האָב איך ניט געדענקט און האָב זיך קיינמאַל ניט געקאַנט דערמאַנען בוכשטעבלעך קיין איין וואָרט פון דעם וואָס ער האָט גערעדט צו מיר. איך האָב בלויז געקוקט אויף אים און בין געווען פאַרכאַפט פון דעם בילד, וואָס איך האָב געזען פאַר זיך.“

סאַראַ וואונדערלעכע נאַאיווקייט און וואוילע יראת-הכבוד פאַר פאַלקס-פירער און שאַפער פון גרויסע קולטור-ווערטן!

פון באַזונדערן אינטערעס פון אַ ליטעראַריש-געשיכטלעכן שטאַנדפונקט זיינען די באַשרייבונגען פון משה כצעס ערשטע שרייבער-שריט אין יידיש: וועגן זיינע צוויי (ערשטע און לעצטע!) דערציילונגען אין יידיש אין דעם ווילנער „נייער וועג“, וועכנטלעכער אַרגאַן פון דער ס״ס פאַרטיי (די טע-מעס: אַ סטרייק, און דער טויט פון אַ פראַוואַקאַטאָר), און אַן אַרטיקל וועגן דער פראַפעסיאָנעלער באַוועגונג. זינט יענעם יאָר, 1906, ציט זיך דעם מחברס וועג פון יידישער פובליציסטישער אַרבעט. טאַקע אין יענעם יאָר זעען מיר דעם מחבר אַלס סעקרעטאַר פון דער רעדאַקציע פון „נייעם וועג“ אין ווילנע — די שטאַט, וואו זיין יידיש פובליציסטיש וואָרט ווערט רייף און רייך, געזעטיקט פון פאַלקס-לעבן און גענערט פון פאַלקס-לשון.

נאַסדעם ווי דער מחבר פירט-דורך זיין אויפגאַבע פון איינשטעלן און פירן אויפקער-אַרבעט אין זשיטאַמיר קעגן די פאַגראַם-העצעס פונעם „פאַ-טערל“ איליאַדאַר (אין אָנהויב פון 1907), האָט ער זיך אין פעברואַר פון יענעם יאָר צוריקגעקערט קיין ווילנע אַנצוהויבן אַרבעטן אין „נייעם וועג“. דאָס קאַפיטל ווילנע האָט געשפילט אַ וויכטיקע ראָל אין דעם מחברס לעבן אַלס פראַגרעסיווער געזעשאַפטלעכער טוער און יידישער זשורנאַל-יסט מיט אַן אויף כלל-ענינים.

פון ווילנע האָט דער וועג געפירט צו וואַרשע, צו דעם מחברס אַרבעט אין דער רעדאַקציע פון „פריינד“. פון באַדייטונג פאַר דער פאַרשונג פון אונדזער ליטעראַטור-געשיכטע זיינען דעם מחברס באַשרייבונגען און פעך-פאַרטערטן פון זיינע מיטאַרבעטער אין יענע און שפעטערדיקע יאָרן: ר' מרדכי'לע פון מאַטיילע (חיים טשעמערינסקי), דער מחבר פון אַריגינעלע „משלים“ און גאָר אַ קאַלירפולע פּערזענלעכקייט; אונדזער ליבער י. ב. בילין (ישראל-בער) — באַגעגענישן מיט אים אין אַדאָזש אין 1908; ה. ד. נאַמבערג און ש. ראָזענפעלד, רעדאַקטאָר פון „פריינד“ (אין וואַרשע), וואו כץ האָט אַנגעהויבן זיין אַרבעט מיט באַריכטן וועגן דער אַרבעטער-באַוועגונג. סיי פאַר ליענער, סיי פאַר שרייבער איז פון גרויסן אינטערעס דעם מחברס שילדערונג פון זיין שרייבערישן וועג: „אַ בליק אויף צוריק און פאַראויס נאָך אַ האַלבן יאָרהונדערט אַרבעט“: מיר באַקענען זיך מיטן שריי-בערס סאַמע ערשטע ליטעראַרישע אינטערעסן און אָנהויבן — זיינע ערשטע

רוסישע „סאטשיניעניעס“ אין דער ניקאליעווער „קאזיאנאיע יעוורעסיסקאיע אוטשילישטשע“; זיין ערשטער „פעליעטאן“ אין א געשריבענעם „זשורנאל“; זיין ערשטער גרויסער ארטיקל אין דעם יידיש-רוסישן וואכן-זשורנאל „בו-דושטשנאסט“ (צוקונפט) אין זומער פון 1904, ווען דער אויטאָר איז אלט געווען נינצן יאָר; זיינע ערשטע פראָבעס צו שרייבן אין יידיש — אין האַרבסט פון 1906. דורך דער אַרבעטער-באוועגונג איז דער אַקטיווער, ענערגישער, געטרייער רעוואָלוציאַנערער טוער געקומען צו דער יידישער פרעסע, צום זשורנאליזם. זיינע ערשטע געדרוקטע זאַכן — דערציילט דער מחבר — „זיינען בלויז געווען ביי מיר ביי-פראָדוקטן פון מיין טאַג-טעגלע-כער אַרבעט“; אָבער די עלטערע אַנפירער פון „נייעם וועג“ (משה ליט-וואַקאָוו, וויל. לאַצקי-בערטאָלדי א. אַנד.) האָבן אויפן גרונט פון זיינע ערשטע „גרינע פרוכט“ באַשלאָסן, אז ער „קאָן און דאַרף ווערן אַ יידישער שרייבער“. דער בוך איז ממש אַנגעפיקעוועט מיט גאָר אַ גרויסער צאָל לעבעדיקע מענטשן; געשטאַלטן, וואָס רעגן דעם לייענערס פאַנטאַזיע. דאָס זיינען, פאַרשיטיט זיך, ניט קיין אויסגעטראַכטע פּיגורן, נאָר אַנחט מענטשן, מיט זייערע טרוימען, ליידן, קאַמפן, האַפענונגען און חלומות, זיגן און דורכפאַלן. צווישן זיי: העלדן, עכטע רעוואָלוציאַנערן, פּאָליטיזע קאַראַקטערן, וואָס האָבן באַרייכערט דאָס לעבן פון פּאָלק; אויך רעאַקציאָנערן, סאַניטפּן, פאַר-רעטער, פּראָוואַקאַטאָרס, דער אַפּפּאַל; אויך ערלעכע, ווייכהאַרציקע, נאָר-ניט-פאַרמירטע קאַראַקטערן אין פּראָצעס פון פאַרהאַרטעוועט ווערן ווי שטאַל אין דעם פייער-פרוואוו פון דער רעוואָלוציע און שפּעטער אונטער די קלעפּ פון דער צעווילדעוועטער רעאַקציע פון 1907.

ס'ד'הכּ: אַ גרויס ווערק, אַ וויכטיקער בייטראַג פאַר דעם היינטיקן דור, פאַר דעם היינט און פאַר דעם מאָרגן. אַ ווערק, וואָס לערנט און וואָס דערמוטיקט. אַ ווערק, וואָס דאַרף זיך געפינען אין וואָס מער יידישע היימען!

1956

3.

אונדזער יוביליאַר משה כּץ איז אַ דאַנקבאַרע, „טאַלאַנטפולע טעמע“. משה כּץ איז אַ סך טאַלאַנטן אין איין מענטשן. שרייבן וואָלט מען גע-דאַרפט באַזונדערע אָפּהאַנדלונגען וועגן משה כּץ דעם פּחבליציסט, דעם לי-טעראַטור-פּאַרשער און קריטיקער, דעם פּאָפּולאַריזאַטאָר פון וויסנשאַפּטלעכע ענינים, דעם פעליעטאַניסט, דעם איבערזעצער פון פּאָליטישע, וויסנשאַפּט-לעכע און ליטעראַרישע ווערק, דעם לערער, לעקטאָר און קולטור-בויער, דעם אַקטיוון, ענערגישן געזעלשאַפּטלעכן טוער.

די שפרודליקע, שוּפּערירשע, אינטערעסאַנטע פּערזענלעכקייט, וואָס הייסט משה כּץ, איז אַ לעבעדיקע ענציקלאָפּעדיע, וואָס טראַגט-אַריין ליכט און וויסן צווישן ברייטע פּאַסקס-מאַסן.

אויגעווייער ברייט איז כּצס קולטור-אינטערעס. ער פּילט זיך היימיש

אין פאליטישער וויסנשאפט און אין דער טעאריע און געשיכטע פון לי-טעראטור. ער אינטערעסירט זיך מיטן נייסטן ליד פון א יונגן אומבאקאנטן דיכטער. ער פילט זיך היימיש אויף די וועגן פון דער וועלטליטעראטור, ווי אויף סעקאנד עוועניו. ער איז דער שטענדיקער לערער, וואָס זאמלט און פאַרשט די אוצרות פון וויסן. ער טיילט זיין אָנגעזאמלטן וויסן מיט זינע לייענער און צוהערער. סיי אלס פובליציסט, סיי אַלס לערער און לעק-טאָר יוענדט ער אָן דעם מעטאָד פון זעלטענער פשטות און קלאַרקייט אין באַצייכטן און אויפקלערן אַן ענין, אין העלפן דערגרונטעווען זיך צום תוך פון אַ פראָבלעם.

אַלס ליטעראַטור־קריטיקער איז ער, אין אונטערשייד פון אַנדערע „גער־שוואַזיענע“ קריטיקער, פאַרשטייער פונעם עלטערן דור, סענסיטיוו און וואַרעם צו די שאַפונגען פונעם יינגערן דור, באַזונדערס צו די פראַגרעסיווע שרייבער. ער האָט סיי שריפטלעך, סיי מינדלעך, אַ סך געהאַלפן דערציען און אנטוויקלען ליטעראַריש אַ היפשע צאָל פון די „פראַעטפּענישע און פיל אַנדערע פראַגרעסיווע שרייבער. ער האָט אין משך פון פיל יאָרן אין זיינע אַפשאַצונגען וועגן טרייבער און ווערק, אין זיינע אַפּהאַנדלונגען וועגן ליטעראַרישע פראַבּלעמען (סטיל, אינהאַלט און פאַרם, פונקציע פון שרייבער, ריכטונגען און „שולן“, ווירקונגען און השפעות, א. אַנד.), קלאַר געמאַכט פאַרן לייענער פיל גרונט־ענינים פון ליטעראַטור און אים געהאַלפן באַנעטן און אויפנעמען, אַפּשאַצן און געניסן אַ ליטעראַריש ווערק.

משה כץ האָט זיין אייגענעם, אייגנאַרטיקן סטיל. זיין פּען איז לייכט און שאַרף און פלינק, ווען נויטיק, איז זיין וואַרט פלאַם־פּיערדיק, ווען נויטיק, איז עס אַ האַמער אויף אַ קאָואַדלע, אויף וועלכער דער שונא ליגט אַ נעבעכדיקער, אַ צעהרגעטער. זיין צוגאַנג צו אַן ענין איז קאָנקרעט און דירעקט. דאָס איז: „אַננעמען דעם אַקס ביי די הערנער“. כץ איז אַ שונא פון אַנטסטראַקציע און מליצה, פון פראַזע צוליב פראַזע. סיי וועגן די שווערסטע וויסנשאַפטלעכע ענינים, סיי וועגן עקאָנאָמישע, פאָליטישע, ליטעראַרישע פראַבלעמען שרייבט ער פשוט, קלאַר, לעבעדיק און מיט אַ באַשטימטן חן, אַן אַן אַנשטעל, אַן אַ סימן פון טרוקנקייט. די שפראַך, „דאָס וויכטיקסטע מיטל פון מענטשלעכע פאַרקער“, איז אין כצם טויזנטער אַרטיקלען אַ פאַלקס־טימלעכע, קלאַרע און פאַרשטענדלעכע, אַן געפּהאַפטע נאַכשלעפּענישן, אַן אומנויטיקע טראַלדן.

אונדזער משה כץ דאַרף זיך קיינמאַל ניט אַנטרענגען צו באַנוצן אַן „איראַנישע שרייב־מאַניר“. זיין פּרעכטיקער, נאַטירלעכער הומאַר, זיין שאַרפע, בייסיקע סאַטירע, זיין ביטערע איראַניע טרעפן דעם שונא אין דער זיבעטער ריפּ. אין פּרט פון „לערנען בלק“ מיטן שונא, פון אויפדעקן אים אין זיין פּולן עקל, איז כץ איינער פון די בעסטע „דערלאַנגיסטן“.

און פונקט ווי די געפּינן פון אויפגעבראַכטקייט און אויפגעהוּדערטקייט, פון סאַציאַלן פראַטעסט און צאַרן, קריגן אויסדרוק ביי כצן אין זיין שאַר־פּער סאַטירע, אַזוי געפינט ער די פאַסיקע פאַרמען פון אויסדרוק פאַר זיינע

געפילן פון פרייד און באַגייסטערונג, פון שטאַלץ מיט אַ נייער וויכטיקער דעדגרייכונג פון פּאַלק, פונעם אַרבעטער-קלאַס, פון די פאַרשטייער און וואַרטזאָגער פון פּאַלק.

כך, דער אַרבעטזאַמער און פּראָדוקטיווער, איז דער פּאַלקס-מענטש פון פּשוטות: צוגעלאָזן, פריינטלעך, תמיד מיט זיין כאַראַקטעריסטישן שמייכל פון אַ תלמיד-חכם, אַן גאווה, אַן אַנגעבלאָזנקייט. מיר, זיינע נאַענטע פריינט און קאַלעגן, רופן אים פשוט: משה. אויך אַ סך ליענער און צוזערער פון זיינע לעקציעס רופן אים גוט-ברודערש און מיט ליבשאַפט: משה. אין סאַמע ברען פון שווערער צייטונג-אַרבעט קומט-צו משה מיט אַ ווערטל, אַ וויץ, אַן אַנעקדאָט, אַ פיינעם זאַג — וואו עס פאַרשווינדן די וואַלקנס פון אַנגעשטרענגטקייט צי פון צער. עס ווערט לייכט און פייכטיק.

כצם בעסטער אַטעסטאַט, דוכט זיך מיר, איז די שנאה פון אונדזערע שונאים צו אים, און די טיפע ליבשאַפט, מיט וועלכער עס באַציען זיך צו אים די מאַסן פון פּאַלק.

משה כך האָט פאַרטיק צום דרוק אַ גאַנצע ריי וויכטיקע נאָך-ניט-פאַר-עפנטלעכטע ווערק. עס איז די אויפגאַבע פון דער ברייטער פּראָגרעסיווער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט צוצוטרעטן צום אַרויסגעבן אַט-די ווערק צום ברייטן נוצן און גענוס פון די יידישע ליענער.

משה כך איז ניט בלויז אַ שרייבער פון קאַמף. ער איז אַ דירעקטער אַנטיידענעמער אין דעם קאַמף פון פּאַלק און אַ טייל פון אים. אַט פאַרוואָס זיין וואָרט איז וואַגיק און ברענגט פרוכט. ריכטיק האָט געזאָגט דער קעמ-פערישער, פּראָגרעסיווער דיכטער וויליאַם קאַלען בראַיענט:

„אויב פונעם שטורעם ווילסטו זימען,
צי וועגן שלאַכטן דערצילן —
ווער אַליין אַ טייל פונעם גרויסן ברויז.

אונדזער משה כך איז אַ וויכטיקער, ווירקנדיקער כוח און אַ חשובער טייל „פונעם גרויסן ברויז“.
1950 (צו משה כצם 65סטן געבוירנטאָג).

4

עס איז ניט אַפּצוטיילן משה כצן דעם פּילזייטיקן, פּראָדוקטיוון שריי-בער פון משה כצן דעם מענטש, פון משה כצן דעם אַקטיוון געזעלשאַפטלעכן טוער, דעם ענערגישן קעמפער, דעם אומדערמידלעכן בויער און שאַפער פון דער פּראָגרעסיווער יידישער קולטור.

ער איז אַ זייל פון אונדזער ליטעראַטור, אַ פעסטונג פון דער פּראָגרע-סיווער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג.

אַ קאַנסטרוקטיווער, בויענדיקער, שאַפערישער ליטעראַטור-קריטיקער

און פארשער; א טאלאנטפולער, אריגינעלער, אידיען-רייכער פובליציסט; א ליבלכער, פריינטלעכער, ווארעמער מענטש; א געטרייער פאלקס-פירער, איז ער באליבט צווישן טויזנטער און טויזנטער יידישע ארבעטער-און פאלקס-מענטשן, צווישן אינטעלעקטואלן, פראפעסיאנאלן, ווערייבער און קינסטלער. דאָ אין לאַנד און אויף יענער זייט ים.

משה — אזוי רופן מיר אים, זיינע גאָענטע פריינט און קאָלעגן — איז אַ זעלטענע, גרויסאַרטיקע פּערזענלעכקייט. אַ שטראַלנדיקע געשטאַלט, אַ קלוג פנים, וואָס הערט, דערציילט, באַטייליקט זיך אין מסביר זיין אַן ענין. די אויגן דורך די ברידן קוקן אויף דער וועלט מיט וויכע, מילדע, פאַרשע-רישע און אַמאָל דורכדרינגענדיקע בליקן. זייער שמייכל איז האַרציק, מחיה-דיק, אַ שמועס מיט משה, אפילו אַ פשוטער שיהת-חולין, רעגט צו גע-דאַנקען, מיט-אויף זכרונות. ווי די געשפרעכן צווישן פיל פון אַנאַטאַל פראַנסעס העלדן פירט אָפּט אַזאַ שמועס צו — שרייבער, ביכער, ליטע-ראַטור פון אַמאָל און היינט, צו ליטעראַרישע עפאָכעס און סביבה'ס. זיינע מינדלעכע רייד, ווי זיינע שריפטן, זיינען באַטעמט, דורכגעוועבט מיט אַ משל, צוגעווייצט מיט אַ פאַסיקן וויץ, באַפאַרבט מיט פאַלקלאַר. זיי אַנט-פלעקן וויסן, שאַרפּזין, געזונטן הומאָר, קרעפטיקע לאַגיק. זיי ווייזן אַן עשירות פון לעבנס-דערפאַרונג, פון לעבנס-חכמה.

אויף זיינע ברייטע פלייצעס טראַגט אונדזער ליבער יוביליאַר אַ האַלבן יאָרהונדערט פון פרוכטבאַרער און באַפּרוכפּערנדיקער ליטעראַרישער שאַ-פונג און פון געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

זיינע אויגן טוען אַ בליק אויף צוריק און אין זיי (ווי אין זיינע פּרעכ-טיקע, לעבעדיקע „זכרונות“) שפיגלען זיך אָפּ: די עפאָכע פונעם פינצטערן צאַרזום, פון וויסטע בלוטיקע צאַריש-כוליאַגאַנישע פאַגראַמען אויף יידן; יאָרן פון העלדישן ווידערשטאַנד און קאַמף קעגן דער הערשאַפט פון די צאַרן, פּריצים און די אינדרוסטריעלע בלוטזומגער; בראַווער אַנטייל פון יידישע אַרבעטער אין אַט-די קאַמפּן; זיין אייגענער רייכער בייטראַג, — מאַמענטן פון טיפע ליידן, פון לעבנס-געפאַר, איבערלעבונגען אין די צאַ-רישע טורמעס, אויך מאַמענטן פון פאַלקס-זיג, פון פרייד, דערהויבונג, עקסטאַז.

איר שמועסט מיט אים און איר שפירט: פאַר איך שטייט איינע פון די דינאַמישע פּערזענלעכקייטן, וואָס האָבן געהאַלפּן שאַפּן געשיכטע, וואָס פּורעמען און געשטאַלטיקן די געשיכטע פון היינט, און בויען דעם מאַרגן פון שלום, פראַגרעס און פאַעזיע.

משה איז אַ מומחה אין יידישער און וועלט-געשיכטע; אַ בקי אין זענד יידישער און וועלט-ליטעראַטור. ער פילט זיך היימיש אין דער גע-שיכטע פון קולטור, אין קונסט-ענינים. זיין אוצר פון וויסן דינט אים אין זיין קאָלאַסאַלער פובליציסטישער אַרבעט און אין זיינע עפנטלעכע רעדעס און לעקציעס.

מיר שאַצן אין משה ניט בלויז דעם שרייבער, נאָר דעם פאַלקס-לערער.

דעם וועקער און רופער, דעם מאַנער און דערמאָנער, דעם זייער און פּלאַנ-צער, דעם אַרגאַניזאַטאָר, דעם ווער — דעם קולטור-טרעגער און קולטור-טוער.

אין דעם וואַרשטאַט פון דער טאַג-טעגלעכער צייטונגס-אַרבעט אין משך פון עטלעכע צענדליק יאָר איז דער טאַלאַנט און דער אינטעלעקט פון אַט-דער פיזיטיקער קולטור-פּערזענלעכקייט ניט נאָר ניט „אינגעשלונגען“ אָדער אָפּגעשוואַכט געוואָרן, נאָר פאַרקערט: נאָך מער גענערט, באַרייכערט און געשטאַרקט געוואָרן. עס איז הויפטזעכלעך דערפאַר, וואָס אין אַט-דער טעגלעכער אַרבעט איז תמיד פאַראַן איין ציל, איין מיסיע: דינען דעם פּאָלק, ברענגען אים אויפקלערונג, באַרייכערן זיין וויסן, העלפן אַריינטיין אים אין פּראַגן פון קולטור, פאַרפיינערן זיין אַיטעראַרישן געשמאַק, העלפן אים אין זיין קאַמף פאַר אַ בעסער לעבן, פאַר אַ וועלט פון שלום און פעל-קער-פריינטשאַפט.

אַ מענטש אַ קלאַר-אויגיקער, אַ שרייבער מיט אַ ליכטיקער וויזיע, אַטעמט פון אַלע זיינע שריפטן מיט אַ געזונטן, קרעפטיקן, נאָטירלעכן אַפ-טימיזם, מיט אַ פּאָלקס-אַפטימיזם, מיט בטחון, מיט גלויבן אין פּאָלק, זיין גאַנצער לעבנס-דרך, אָנהויבנדיק פון די יינגלייאָרן אין זיין היים-שטאַט ניקאַלאַיעוו, דורך און אין משך פון די תּפּיסות אין צאַרישן רוסלאַנד, ביז ניו-יאָרק, ביז היינט — איז באַלויכטן מיט זיין נאָטירלעכער, טיפּער זיב-שאַפט צום לעבן, צום פּאָלק, צום מיט-מענטש, דער עיקר צום אַרבעטס-מענטש, צום געקרייהוועטן און אונטערדריקטן, צו די שיינקייטן און וואונ-דער פון דער נאַטור און צו די אוצרות און ברכות פון דער מענטשלעכער קולטור. אין אַט-דער עכטער ליבשאַפט צום פּאָלק, אין אַט-דעם גלויבן אין די פּרייהייט-און שלום-טרוימען פון פּאָלק איז פאַראַן דער שליסל צו משה כּצעס פּראָדוקטיווער, שעפּערישער טעטיקייט און צו זיין דערפאַלג. משה כּץ איז אַ פּאָלקס-פּעסעטונג, אַן אָנשפּאַר, אַ כּוח, איך גראַטוליר אַט-די פּעסעטונג, אַט-די באַליבטע פּאָלקס-אינסטיטוציע, וואָס הייסט משה כּץ. איך גראַטוליר אים אַלס מענטש, שרייבער, געזעלשאַפטלעכער טוער, קולטור-בויער, חבר און פּריינט. איך באַגריס זיין געזונטע, וועגווייזערישע השפּעה אויף צוויי דורות ליינער און שרייבער, אויף צוויי דורות מיט-קעמפּער אין אַמעריקע און אין אויסלאַנד.

יאָנואַר 7, 1956 (צו כּצס 50סטן יוביליי פון שעפּערישער טעטיקייט).

5.

ניט יעדער שרייבער פון אַרטיקלען, און אפילו פון ביכער, וועגן זי-טעראַטור, איז אַ ליטעראַטור-קריטיקער. משה כּץ, לאַנגיאַריקער מאַרק-סיסטישער פאַרשער פון ליטעראַטור-טעאָריע, איז אַ ליטעראַטור-קרי-טיקער אין פולן און ווירדיקן זין פון וואַרט, צוליב דעם וואָס ער האָט מיט זיינע עסייען וועגן ליטעראַרישע פּראַבלעמען, שרייבער און ביכער, מיט

זיינע רייכע ליטעראטור־קענטענישן געהאט און האט א באשטימטע, בא־
דייטנדיקע השפעה אויף אונדזער יידישער פראַגרעסיווער ליטעראַטור.
אים איז די גאַנצע צייט שטאַרק אַנגעגאַנגען די אינדיווידועלע שעפּע־
רישקייט פון די שרייבער באַזונדער, און דער אַלגעמיינער געזונטער וואַקס
און אַנטוויקלונג פון אונדזער פראַגרעסיווער יידישער ליטעראַטור אַלס אַ
גאַנצע. ער ווענדט דערביי זיין קאַנצענטרירטן ליטעראַרישן בליק מהפּרט
אל הכלל און מהכלל אל הפרט — צום יחידס בייטראַג צו דער ליטעראַ־
טור און זיין פּלאַץ אין איר, און צו דער ווירקונג פון דער ליטעראַטור אויפן
יחיד — אינזינען האַבנדיק דעם דיאַלעקטישן געזעץ פון קעגנזייטיקער
ווירקונג.

נוצנדיק דעם מאַרקסיסטישן מעטאָד אין דער ליטעראַטור־קריטיק, האַלט
אונדזער חשובער קריטיקער אַן אויג אויף דעם, ווי גאַענט אַ ליטעראַריש
ווערק איז פאַרבונדן מיטן לעבן, ער פאַדערט פונעם שרייבער געזעלשאַפּט־
לעכע אחריות, צוגעבונדנקייט צום פּאָליק. ער פאַדערט, אַז ליטעראַטור זאָל
קודם־כל אויספילן אַ סאָציאַלע פונקציע, אַז זי זאָל אויף איר ספּעציפּישן
אופן, מיט אירע אייגנאַרטיקע קינסטלערישע מיטלען, דינען און ברענגען
נוצן דעם פּאָליק, דינען ווי אַן אינסטרומענט אין קאַמף פאַר דעם וואוילזיין
און גליק פון פּאָליק, פון דער מענטשהייט. ער שטעלט דעם שרייבער פאַר־
דערונגען סאָציאַל־פּאָליטישע, פּאָלקס־עטישע און קינסטלעריש־עסטעטישע.
אין זיינע פּיל ליטעראַרישע עסייען, קריטישע אַנאַליזן, איבערויכטן און
איבערבליקן, רעצענזיעס און גרויסע אָפּהאַנדלונגען זעצט ער פאַר, בריי־
טערט־אויס און פאַרטיפּט די פאַדערונגען, וואָס אונדזערע גרויסע קלאַסי־
קער האָבן געשטעלט צו דער ליטעראַטור און צום שרייבער אַלס יחיד: די
פאַדערונג פון שאַפּן פאַרן פּאָליק, שעפּן פון די קוואַלן פון פּאָלקס־לעבן;
געבן אַ קינסטלערישן, אמתדיקן שפיגל פון לעבן; דורך קינסטלערישע בי־
דער געשטאַלטיקן האָס לעבן, ווייזן דערביי ווי דאָס לעבן איז און ווי עס קאָן
זיין; ניט וועטן מן הצד, ווי אַ קאַלטער פּונג־און־לעבער, נאָר אַריינמישן
זיך אין לעבן, העלפּן ענדערן די ווירקלעכקייט אין דער ריכטונג פון סאָ־
ציאַלן יושר, פרייהייט און פראַגרעס.

משה כץ — אַן אמתער פּאָנען־טרעגער פון אונדזער יידישער פראַגרע־
סיווער ליטעראַטור, באַנוגנט זיך ניט מיט שטעפּן אוטיליטאַרע פאַדערונגען
דעם שרייבער און זיין ווערק. אים גייט אין לעבן, צי דאָס ווערק איז
קינסטלעריש, צי דאָס ווערק לעבט ווי אַ זאַך פון קונסט, ווייל ער וויסט
און לערנט, אז וואָס קינסטלערישער אַ ווערק איז, אַלץ טיפּער, קרעפטיקער
זיין ווירקונג.

וואָס הערט זיך — ווייל ער וויסן — מכוח האַרמאָניע צווישן דעם אינ־
האַלט און דער פאַרס אין דעם געגעבענעם ווערק? וואָס פאַר אַ פראַבלעמען
שטעלט דער מחבר, צי זיינען דאָס וויכטיקע פראַבלעמען, און ווי אזוי לייזט
ער זיי? צי שפיגלט ער אַפּ ריכטיק, געטריי, רעאַליסטיש דאָס אַרומיקע
לעבן, די סאָציאַלע און גייסטיקע סביבה? צי לעבן אין בוך די מענטשן, אָדער

ציי זיינען זיי בלויז מאַנעקענען, אָדער דרייען זיך אַרום ווי שאַטנס? וואָס זיינען דעם שרייבערס קונסט־מעטאָדן? צי ווענקט ער דורך ווערטער אָדער דורך בילדער? און וואָס איז מכוח זיין שפּראַך, דעם דיאַלאָג, דעם אויטאָרס לשון — צי איז פאַראַן לעבן, אַ רוז חיים אין זיינע ווערטער, צי העלפן זיי אַרויסברענגען בוילעטער, קלאַרער, עכטער די כאַראַקטערן, סיטואַציעס. אידייען, דעם ספּור־המעשה, די פּאַבולע אין דעם ווערק?

משה כץ האָט אַלס ליטעראַטור־קריטיקער און פאַרשער געהאַלפן באַ־קענען דעם יידישן ליענער נעענטער און טיפּער מיט די ווערק פון אונדזערע קלאַסיקער מענדעלע, ערם־עליכם, פּרץ, אונטערשרייכנדיק די סאַציאַלע באַזע און געשיכטעכע עפּאָכע פון זייער שאַפן און אַרויסזינדיק אויפֿ־ריכטיקע ליבשאַפט און גרויס דר־אויף פאַר די גרונטלייגער פון אונדזער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור. ער האָט געהאַלפן אונטערשרייבן און אַרויסברענגען ווי געהעריק דעם גרויסן אידיאָאָיש־קונסטלערישן באַדייט פון די שאַפונגען פון אונדזערע פיר פּיאַנערן פון דער יידישער אַחבעטער־דיכ־טונג אין אַמעריקע; ווינטשעוויסקי, עדעלשטאַט, ראָזענפעלד, באַוושאָווער — זייער באַדייט פאַר דעם לעבן און דער ליטעראַטור פון די יידישע פּאָלקס־מאַסן. ער האָט אין זיינע פּילצאַדיקע, געדאַנקען־רייכע אָפּהאַנדלונגען אַרויס־געוויזן זיין פאַרערונג און געהעריקע אָפּשאַצונג פאַר דעם בעסטן, דויער־האַפּטסטן און די ווערק פון אברהם רייזען, שלום אַש, ליכטיק, יהאָש, משה־לייב האַפּפּערן, משה נאָדיר. ער האָט מיט זיין קריטיש־אַנאַליטישן צוגאַנג צו די ווערק פון אַט־די און פּיל אַנדערע שרייבער, פון די עלטערע דורות און פונעם איצטיקן, יינגערן דור, געהאַפן אנטוויקלען דעם ליטעראַרישן חוש־ביים ליענער, געבן אים אַ געהעריקע אַריענטאַציע אין ליטעראַטור־ענינים, אין קענען אַנאַליזירן דעם מהות, תּוֹר און טאַן פון אַ ווערק.

משה כצעס אַרטיקלען, עסייען און אָפּהאַנדלונגען וועגן שרייבער און ביכער, וועגן ענינים פון ליטעראַטור, זיינען צעוואָרפן איבער די קאַדומס פון דער „מאַרגן־פּרייהייט“, „האַמער“, „סיגנאַל“, „יידישע קולטור“, „זאַמלונג־גען“ און פּיל פאַרשיידענע אַנדערע יידישע ליטעראַרישע צייטשריפטן אין אַמעריקע און אין אויסלאַנד. איצט, ווען די יידישע פּראָגרעסיווע געזעל־שאַפּטעכקייט פּיערט אין ניו־יאָרק און איבערן לאַנד דעם פּופּיק־יאָריקן יוביליי פון משה כצעס רייכער, ברייט־פאַרצווייגטער, טיף־ווירקנדיקער קול־טור־געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט, איז די פּאָסיסטע צייט אַרויסצוגעבן אַ זאַמלונג פון אַט־די ווערטפולע, ניצעכע, באַלערנדיקע שריפטן פונעם בעל־היהבֿ אין בוך־פאַרם. זיי וועלן באַרייכערן אונדזער ליטעראַטור און לעבן.

יאַנאַר 8, 1956.

ניטאָ מער משה...
וואו נעמט מען ווערטער — די פּאָסיקע ווערטער — אויף אויסצודריקן

דורך זיי דעם ווייטאָג. דעם צער, דעם ווייגעשריי?! ווערטער — טרערן, וואָס זאָלן געבן דערלייכטערונג?

משה! — איד האָב פאַרלוירן אַזאַ ליבן לערער און פריינט, אַן אַנשפּאַר, אַ טרייסט, אַ דערמוטיקונג, אַ זייל, אַ פעסטונג. איד אַזיין? חיר אַלע, זיינע תּלמידים און פריינט, האָבן פאַרלוירן אַן אוצר. משה — אייביקער זשאַפּער, בויער, אומדערמידלעכער טוער, לערער, וועטוויזער, לעקטאָר, באַגייסטערער.

ער וועט אונדז פּעלן אויף שריט און טריט.

עס וועט אונדז פּעלן זיין האַרציק, וואַרעם, באַזערגדיק וואַרט. עס וועט אונדז פּעלן זיין תּורה און חכמה. עס וועט אונדז פּעלן זיין רייכער וויסן, זיין עשירותדיקע דערפאַרונג, זיין העלדישער מוט.

עס וועט אונדז פּעלן זיין פּיינער, בריליאַנטענער הזמאָר, דער וואַרע-מער שמייכל פּון זיינע קלוגע, ווייטזיכטיקע אויגן — אַ שמייכל, פּול מיט גלויבן אין דעם נצחון פּון דער מענטשהייט.

פרומע יחזן זאָגן ביי אַ צוויי: „צדק לפניו יהלך“ — צדק (צעדעק) — גערעכטיקייט האָט אים באַגלייט אויף זיין גאַנצן לעבנס-וועג. אוי, ווי משה האָט פּיינט געהאַט אַלץ וואָס איז אומוירדיק, אומוירדיק! אוי, ווי ער האָט ליב געהאַט אמת און שיינקייט אין לעבן! אוי, וועט אונדז פּעלן זיין ווייטער בליק!

דאָס פּאָלק וואָס ליב געהאַט! דאָס פּאָלק פּילט, באַנעמט, דער-שפּירט אַזוי שאַרף. דאָס פּאָלק האָט זיך צוגעבונדן צו אים פּונקט ווי ער האָט זיך מיט אַלע זיינע חושים און לעבנס-פעדים און טאַלאַנט באַהאַפּטן מיטן פּאָלק. דאָס פּאָלק האָט הויך אָפּגעשאַצט זיין טאַלאַנט און ערוויציע, און דער עיקר, זיין געטריישאַפט צו די אינטערעסן פּון פּאָלק, זיין ערעכ-קייט און שרעקלאַזיקייט אין קאַמף קעגן אַלערליי מעקאַרטיס, זיין שטענדיקן אָפּטימזום.

ער האָט אַזוי וואונדערלעך געקענט דערמוטיקן, קרעפטיקן, דערהויבן. אַז משה האָט אַ זאָג-געטאָן צו אַ שרייבער: „כּהאָב הנאה געהאַט פּון אייער אַרטיקל — כּהאָב ליב אַ גוט שטיקל אַרבעט“, — האָט זיך דער שרייבער דערפּילט באַפּליגלט. וסי דער אינהאַלט פּון די האַרציקע ווערטער, סיי זייער שטייער, לאַשטשענדיקער קלאַנג, זייער טאָן, האָט אויפגעפּנט פּרישע קוואַלן פּון מוט און שעפּערישקייט.

גרינג און פּריידיקן איז געווען צו אַרבעטן מיט משהן — סיי אין דער רעדאַקציע „מאַרגן-פּרייהייט“, סיי אין רעדאַקציע „זאַמלונגען“, סיי אין שריי-בער-פאַראַיין צי ביי אַנדערע פּראַגרעסיווע קולטור-געזעלשאַפּטלעכע טעטי-קייטן. ער איז געווען דער מוסטערהאַפּטער בויער: בויער פּון דער „מאַרגן-פּרייהייט“, בויער פּון דער פּראַגרעסיווער יידישער קולטור, פּון די פּראַגרע-סיווע פּאָלקס-אַרגאַניזאַציעס. זיין פּשטות, זיין אומאויסשעפּלעכע ענערגיע, זיין איבערגעגעבנקייט צום פּאָלק וועלן אונדז אַלעמען דאַרפן און קענען דינען ווי אַ מוסטער. מיר האָבן פּון אים אַ סך געלערנט — און צו זיין

וואָרט, וואָס איז געבליבן בירושה און איז נאָך ניט אויפגעזאמלט געוואָרן אין פיל בענד, וועלן מיר זיך צוריקקערן וואָס אָפטער — און פון דאָרט שעפן וויסן און מוט.

משה איז מיר געווען ווי אַן עלטערער ברודער, אַ געטרייער, דערמו-טיקנדיקער ברודער. געבליבן בין איך פאַריתומט! קליינערהייט בין איך געבליבן פאַריתומט, ווען כ'האָב פאַרלוירן מיין טאַטע-מאַמע (דעם טאַטן, אין עלטער פון איין יאָר, און די מאַמע — ווען כ'בין אַלט געווען צוועלף יאָר). צום צווייטן מאַל בין איך געבליבן פאַריתומט, ווען אונדזער גרויסער פּאָלקס-פירער מ. אַאָגין איז אַוועק פון אונדז, אין 1939. איצט בין איך צום דריטן מאַל געבליבן אַ יתום.

פאַריתומט בלייבט אונדזער געטרייע משפּחה, פריינט און פאַרערער פון משה. אין זיין שעפערשישן, צום-פּאָלק-געטרייען, ווירדיקן לעבן וועלן מיר זוכן און געפּינען אַ טרייסט.

ניט-געקוקט אויף זיין שווערער, ביטערער האַרץ-קראַנקהייט, ניט-גע-קוקט אויף זיינע שאַרפע פיזישע, מאַטערנדיקע לידן, האָט ער פאַרגעזעצט זיין אַרבעט אַלס שרייבער, לעקטאָר, רעדנער, בויער, שאַפער, ביז דער סאַמע לעצטער מינוט פון זיין לעבן. דערפון אַליין קענען מיר דאָך אַזוי פיל לערנען!

גרויסער, געבענטשטער זון פון יידישן אַרבעטער-פּאָלק! זון פון אַרע-מען ניקאָלאַיעווער שניידער, וואָס האָט זיך פון קליינערהייט-אָן פאַרבונדן מיט דער יידישער זעלבשושן קעגן דעם צאַרס פאַרגראַם-באַנדעס, וואָס איז שוין יונגערהייט געוואָרן אַן אַרגאַניזאַטאָר פון די אַדעסער טרעגער-אַרבע-טער, וואָס איז אָפּגעזעסן טערמינען אין דעם צאַרס טורמעס, — אַלץ אין קאַמף קעגן אומגעווענע עכטיקייט, פאַר די רעכט און ווירדע פון מענטשן, פאַר פּראַגרעס, פאַר ברידער-עכטיקייט.

מיר וועלן קיינמאַל ניט פאַרגעסן זיין לערע, זיינע ווערק, זיינע אַויס-טייטשוונגען וועגן מענדעלע-פּרץ-שלום עדיכום, וועגן פיל, זייער פיל, יידישע און אויך ניט-יידישע שרייבער. איך וועל אויף אייביק טייער האַלטן זיין פריינטשאַפט, זיין וואַרעמקייט צו מיר, זיין אַנערקענונג פון מיין אַרבעט, איך וועל תמיד שאַצן הויך זיין אַקטיווע מיטאַרבעט מיט מיר ביים פלאַנירן און צוזאַמענשטעלן (אינאיינעם מיט אַנדערע רעדאַקציע-מיטגלידער) די „זאַמ-לונגען“. איך וועל תמיד געדענקען זיין אויפמערקזאַמקייט, וואַרעמע, דער-מוטיקנדיקע באַצייאונג צו יונגע שרייבער — זיין ערנסטע אַרבעט ביים רע-דאַקטירן מאַנסקריפטן. זיין ליבער, חברישער פריינטלעכער בליק פון אַ פיזיש-היילנדיקן מענטשן, פון אַ שווערן אַרבעטער, אַ זעלנער אויפן פּאַסטן, אַ וועכטער אויף דער וואָך, אַ פירער אַן דעם מינדסטן סימן פון גדלות, וועט מיך וואַרעמען אויף מיין גאַנצן לעבנס-וועג.

אינעם טאָג פאַר זיין אָפּפליען מיט אַ דזשעט-עראַפּלאַן קיין מאַסקווע — זיין לעצטע נסיעה — האָט ער זיך מיט אונדז אַלעמען אין דער רע-

דאקציע „מאָרגן־פרייהייט“ אזוי וואָרעם און האַרציק געזעגנט. צי הט ער געהאַט אַ פאָרגעפיל וועגן דעם אומפאַרמיידלעכן? ...

ער האָט זיך מיט אַ שוואַכער שטימע געזעגנט מיט מיר יענעם טאָג, דאַכט זיך, צום דריטן מאל און אזוי חברי־ש־רירנדיק אַ מאָג געטאָן: „לאַמיר ווידעראַמאַל אַ דריק־טאָן די ערלעכע האַנט פון אַ האַרעפאַשניק“. געווען זיינען יענע ווערטער פאַר מיר דער העכסטער אַטעסטאַט, וואָס אַ מענטש קאָן קרייגן.

ניטאָ מער משה? זיין בילד, זיין וואָרט, זיין לערע לעבט אין אונדז, אין דעם דור, וואָס ער האָט געהאַלפן דערציען, אין דעם „דור, וואָס האָט פאַרלוירן די מזראַ“. יוני 26, 1960.

נחמן מייזיץ

(געבוירן אין 1887)

(זיין ווערק „נאָענטע און אייגענטע“)

„דער זייער טראַגט צום פעלד זיין זריעה“.
(ז. וויינפער)

נחמן מייזיץס נייער בוך „נאָענטע און אייגענטע“ (פון יעקב דינעזאָן ביז הירש גליק), וואָס דער „איִקוף־פּאַרלאַג אין ניו־יאָרק האָט ערשט אַרויסגע־געבן, איז אַ באַדייטנדיקער בייטראַג צו אונדזער ליטעראַטור־פּאַרשונג און קריטיק.

דער בוך (384 זייטן) איז, ווי דער מחבר ווייזט־אָן אין זיין וואָרט „צו די לייענער“, אַ המשך פֿון זיין בוך „פּאַרגייער און מיטצייטלער“, אין וועלכן עס זיינען אַריין אָפּהאַנדלונגען וועגן צוואַנציק עלטערע און יינגערע יידישע שרייבער. אין דעם איצטיקן, צווייטן באַנד זיינען אַריין אָפּהאַנדלונגען און אָפּטאַצונגען וועגן 25 יידישע שרייבער.

אין זיין אַריינפיר צום בוך ווייזט אָן נחמן מייזל, אַז ביים אָפּקלייבן די שרייבער פֿאַר דעם איצטיקן, צווייטן באַנד, איז זיין בפירושע כוונה געווען: „אַרויסצוברענגען דורך די באַהאַנדלטע שרייבער, די עלטערע ווי די יינגערע, די דורות שאַפער, דורות קינסטלער, וואָס האָבן געבראַכט צום אויסדרוק דורך זייערע פּאַרשיידענע ווערק דאָס לעבן, די פּאַרשיידענע תקופות, און די איי־דייאַטישע און געזעלשאַפטלעכע געראַנגלענישן, וואָס זיינען אָנגעגאַנגען אין דער יידישער וועלט די לעצטע פינף־זעקס יאָרצענדליקער“.

אין דעם בוך ווערן באַהאַנדלט די פּאָלגנדיקע שרייבער („אין אַ כראַנאַ־לאַגישן סדר, לויט די יאָרן פֿון זייער געבוירן“): יעקב דינעזאָן, מרדכי ספּעק־טאָר, מאַרק וואַרשאַווסקי, דר. נתן בירנבוים, מיטה־יוסף בערדיטשעווסקי, אברהם ליעסיך, דוד פינסקי, בעל מחשבות, ה. די. נאָמבערג, אברהם רייזען, קלמן מרמז, לאַמעד שאַפיראַ, ב. ריווקין, ז. סענאלאָוויטש, יוסף אָפּטאַשוו, אַשר שוואַרצמאַן, משה בראַדערזאָן, אהרן קושניראָוו, ז. וויינפער, אפרים

קאנגאָאָוסקי, פּרץ מאַרקיש, דר. עמנואל רינגעלבלום, ברוך אַליצקי, משה שולשטיין, הירש גליק, ס'איז כדאי צו פאַרצייכענען די וואַטעס פונעם ערשטן און פונעם לעצטן אין דעם בוך: יעקב דינעוואָן, 1856-1919; הירש גליק, 1944-1922.

נחמן מייזל, דער פּראָדוקטיווישעפּערישער ליטעראַטור־פּאַרשער און קריטיקער, אַן אַקטיווער, אומדערמידלעכער קולטור־געזעששאַפטלעכער בוי־ער, צייכנט זיך אויס מיט זיין אייגענעם דרך אָדער נוסח, מיט זיין אייגן־אַרטיקער שיטה אָדער סיסטעם אין באַהאַנדלען שרייבער און זייערע ווערק, ער נוצט געוויינלעך דעם מעטאָד פון קינסטלערישער קריטיק, באַגלייט דורך ליטעראַטור־געשיכטע. זיין אינפּאַרמאַטיוו־באַלערנדיקע אַפּשאַצונג וועגן שרייבער און זייערע שאַפונגען קומט צוזאַמען מיט אַ פּאָפּולערער אויסטיי־טשוונג (הסברה), מיט אַ באַלייכטונג פונעם שרייבערס ביאָגראַפיע — אַן עלעמענט, אויף וועלכן ער לייגט גרויס געוויכט ווי אויף אַ וויכטיקן פּאַקט־טאָר אין אויסגעשטאַטיקן די קינסטלערישע פּערזענלעכקייט פונעם שרייבער. אין אַנווענדן אַט־דעם מעטאָד קומט דעם מחבר שטאַרק צונױך זיין ענערגישע, טיף־ערנסטע פּאַרשערישקייט, וואָס איז שייך פּאַקטן פונעם שריי־בערס לעבן און שאַפן. פּאַקטן וועגן דער ווירקונג פונעם שרייבערס אַפּשטאַם און סאָציאַלער סביבה אויף זיין שאַפן; וועגן זיינע באַציאונגען מיט אַמזערע שרייבער, מיט מענטשן פון זיין דור, וועגן זיינע געזעלשאַפטלעכע אינטע־רעסן און טעטיקייטן, זיינע קולטור־אינטערעסן און פּאַרבינדונגען. דער מחבר פון „נאָענטע און אייגענע“ זוכט אויפצושטעלן, געבן דעם ליענער אַ פּילזייטיק בילד, אַ פּאַרטרעט פונעם באַהאַנדלטן שרייבער — ניט בלויז זיין ליטעראַרישע פיזיאָנאָמיע אַלס שאַפער, נאָר אויך זיין פנים אַלס מענטש, אַלס פּאַקטאָר אין אַ באַשטימטער סביבה. זיין צוגאַנג דערביי איז אַ פּרינציפּיעלער, אַ סאָציאַל־אידיאישער, ניט נאָר אַ קינסטלערישער. ער באַטאָנט געוויינלעך די גרונט־שטריכן פון דער באַהאַנדלטער ליטעראַרישער פּערזענלעכקייט, און דאָס סאַמע תּוכיקע, פּונדאַמענטאַלע אין זיין שאַפן. דער מחבר זוכט און געפינט אַפּט דעם שליסל צום שרייבערס אינער־לעכער וועלט. ער זוכט צו באַנעמען, באַלייכטן און פּאַרטייטשן דעם שריי־בערס שאַפונגען דורך באַמיען זיך אַריינצודרינגען אין דעם סאַמע מהות און תּוך, אין דעם חרדי־הדרים פון זיינע ווערק, אַפּט ווענדט ער זיך צום שריי־בערס זעלבסטפּאַרטרעט, וואָס איז אַנטהאַלטן אין זיינע שאַפונגען. אויך זוכט ער באַקענען דעם ליענער דערמיט, וואָס אַנדערע וויכטיקע שרייבער־קינסט־לער, קריטיקער, האָבן געהאַט צו זאָגן וועגן דעם באַהאַנדלטן שרייבער, אַנ־ווימנדיק דערביי אין וואָס ער איז מיט זיי מסכים, אָדער וואו זיי זיינען, לויט זיין אַפּשאַצונג, אומגערעכט. אַפּט באַלייכט ער אַ שרייבערס לעבן און שאַפן דורך פּאַרגלייכן זיינע זכרונות מיט די זכרונות פון אַן אַנדער שרייבער־מיט־צייטלער (ווי, רמשה, וועגן פּרץ און ליעסין).

ג. מייזל באַלייכט דאָס קינסטלעריש־אידיאישע אין די באַזונדערע ווערק פון אַ שרייבער. דערביי זוכט ער אַרויסצואַנטפלעקן דאָס איינאַרטיקע

אין אים. דאס וואָס עס אונטערשיידט אים פון אַנדערע וואַרט-קינסטלער. ער שילדערט אָדער ווייזט אונדז אָפּט דעם ושרייבערס ליטעראַרישן דורך אָדער גאַנג, אויך דעם פּראָצעס פון זיין אַנטוויקלונג און אויספּורעמונג. ער ברענגט אים ניט פאַר אונדז אין זיין סך-הכל, אין אַ פאַרטיקער, פאַרענדיק-טער פאַרם אָדער סטאַטישן צושטאַנד, נאָר אין דער דינאַמיק, און אויך אין זיין ווירקונג און באַווירקט ווערן דורך דער צייט, סביבה, פּאָליטיש-סאָציאלע און קולטור-געזעלשאַפטלעכע כוחות. ער באַמיט זיך אַרױסצוברענגען ניט נאָר דעם קינסטלערישן פּרצוף פונעם שרייבער, נאָר אויך זיין אידיאָאישן אַנימאַטן. דער לייענער קריגט דערבײַ אויך אַן אַנאַליז פונעם שאַפּונגס-מעטאָד, פון די קינסטלערישע כוחות און מיטלען פונעם באַהאַנדלטן שרייבער. ניט פאַרזענדיק די שיינקייט און גױטיקייט פון בלוטען, זוכט אָבער דער מחבר נאָך מער די פּרוכט אין אַ שרייבערס שאַפּן, צומאַל באַנוצט ער אונטערשטרייכונג, באַטאָנונג, סדי וואָס קלאַרער און בױלעטער אַרױסצו-ברענגען זיין געדאַנק. דערבײַ האָט ער תמיד אינוינען דאָס אַלגעמיינע — די ליטעראַטור, דאָס כוללדיקע, דאָס קאַלעקטיווע, און שטענדיק אין פאַר-בינדונג מיטן לעבן, מיטן פּאָלק, און זיין הויפט-כוונה איז: ברענגען די ליי-טעראַטור צום פּאָלק, ענגער פאַרבינדן דאָס פּאָלק מיט זיין ליטעראַטור, אויס-ברייטערן און פאַרשפּאַרפן אַלץ מער דעם אינטערעס פונעם לייענער צו ליי-טעראַטור. דערפון נעמט זיך אויך דעם מוזערס באַמאָונג אַרױסצוברענגען דעם שרייבערס אַרט און ראַל אין אונדזער ליטעראַטור, די גרויס און באַ-דייטונג פון זיינע בייטראַגן צו איר, זיין אַרט צווישן די דורות און גרופּי-רונגען פון אירע שאַפּער.

אין זיין אַריינפיר אונטערשטרייכט דער מחבר, אַז „מער פון אַלץ איז געווען דער ווילן, דער פאַרלאַנג דורך דעם שרייבער אַרױסצואַווייזן די סביבה, די תקופה, אין וועלכער דער שרייבער האָט געלעבט, וואו ער האָט געווירקט און איז געווען באַווירקט.“ עס דאַרף אָבער געזאָגט ווערן, אַז נ. מיזיל, וועלכער איז ניט קיין פאַרמאָליסט-עסעטיקער, באַהאַנדלט ברייט, ערנסט און מיט טיפער קענטעניש, זירעקט און אומדירעקט, אויך פּראָגן פון עסעטישע ווערטן, סטיל, טעכניק, פאַרם, שפּראַך, פּערזנל. בױ, מעלאָדיע, ריטם, פּסיכאָלאָגישע פאַרטיפונג, קאָנסטרוקציע. ניט תמיד איז ער אפּשר גענוג שטרענג-קריטיש. אָבער דאָ האַנדלט זיך דאָך וועגן שרייבער, וואָס זיינען באַמאָונג און אייגענט.

דאָס אויבן-געזאָגטע קאָן קלאַר אילוסטרירט ווערן דורך יעדער איינער פון די 25 זייער געלונגענע אַפּהאַנדלונגען, אַפּשאַצונגען, טרעפּלעכע כאַראַק-טעריסטיקעס, אין דעם בוך. מען וואַלט געדאַרפט אַפּשטעלן זיך באַריכות-דיק אויף יעדער איינער פון זיי. דאָ וועלן מיר מוזן אַנרירן אייניקע פון זיי. אין זיין ברייטער, פיל-אַרומנעמענדיקער עסעי וועגן י. דינאַטען, ווען מען מיזיל באַצייכנט אַלס „אַ טייערן, גוטמוטיקן פעטער אָדער עלטער-פעטער אין דער געהויבענער ליטעראַטור-משפּחה“, ווייט-אָן דער מחבר, אַז דינעזאַנס וואָפּן „איז געווען אַ נאַטירלעכע שטופּע, אַן איבערגאַנג פון

דער פאלקס־ליטעראַטור צו דער העכערער פון מענדעלע און פרץ און שלוב־עליכם־שניט.

אַטוויזנדיק אויף מרדכי ספעקטאָרס ליטעראַרישע בייטראַגן, אויף זיין ראָל ווי אַ „פּיאַנער, בראַשית־אַנהייבער“ אין אייניקע געביטן, וואָרפט אָפּ דער מחבר דעם געדאַנק, אַז ספּעקטאָר איז געקומען אין אונזער ליטעראַטור „אַן טראַדיציע, אַן ירושת־אַבות, אַן אַ קולטור“. ער אונטערשרייבט אויך, אַז „מ. ספּעקטאָר איז פון זיין יונגן עלטער געווען אונטער דער השפּעה פון האַנץ רוישיקע און וויכטיקע פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכע געשעענישן“.

אין זיין סאָרטיפּטער אַרבעט וועגן דעם פּאָלקס־דיכטער און פּאָלקס־קאַמפּאָזיטאָר מ. מ. וואָרשאַוסקי, וועמען שלום־עליכם האָט אַנטדעקט אין 1897, דערציילט מייזל גאָר אינטערעסאַנטע פרטים — וועגן וואַרשאַוסקיס לעבן און שאַפּן, וועגן די נאַטעס און טענער פון זיינע פּאָלקס־לידער, וועגן דעם שטייגער־עלעמענט און דעם „סוד“ פון אַט־דעם וואַנדערלעכן רוסיש־יידישן אינטעליגענט.

אין אַן אַפּשאַצונג וועגן אַברהם ליעסין ווייזט ריכטיק אַן דער מחבר, אַז „מען האָט אים נישט געשעצט און ניט אַפּגעשאַצט לויט זיין ווירקלעכן ווערט און אַנגעזעענעם אָרט אין דעם היגן ייִדישן שאַפּן“. מייזל באַווייזט דורך פיל מוסטערן און ביישפּילן, אַז ליעסנס „פּאַרעם, דער קרייז פון זיין אויג, אויער, האַרץ און געמיט איז געווען פיל ברייטער, פּאַרשיינדאַרטיקער ווי עס איז אַנגעזענען ביים ליינער און קריטיקער“. ער אונטערשרייבט, אַז ליעסין איז געווען „געקניפט און געבונדן מיט דער מאַטריאַל־אַגישער און העראַיאישער ייִדישער געשיכטע“, אַז ער האָט אַריינגעבראַכט „עלעמענטן פון דער פּאָליקסישער פּאַזיע“, אַז „ער איז אָפט געווען פּובליציסט אין זיין דיכטונג, און דיכטער — אין זיין פּובליציסטיק“, אַז „מ'האַט אים נישט געשענקט די אויפּמערקזאַמקייט און אינטערעס, וואָס ער פּאַרדינט“.

וואָס באַלערנדיק ווייזט אונז צו מייזל, ווי אַזוי דער וויכטיקער דראַ־מאַטורג און דערציילער דוד פינסקי האָט אין משך פון פיל יאָרן „געזוכט דעם וועג און אַליק געהאַלטן אין אַדורכשטאַגן וועגן אין דעם ווילד־וואַלד פון זיין אייגענעם שאַפּן“; ווי אַזוי אין זיין שאַפּן ווערט פינסקי „שטאַרק גע־שטויסן פון אויסערלעכער און דרויסנדיקער טעמאַטיק“, ווי אַזוי און פּאַר־וואָס ער איז „אַפּטמאַל מער דראַמאַטיקער ווי דערציילער“, ווי אַזוי פינסקי „האַט זיך כּסדר געענדהערט, נישט געשאַפּן אין איין סטיל“.

אַ וויכטיקע אַרבעט וועגן פינסקי! ס'איז אַ שאַד, וואָס עס ווערן דאָ ניט באַלויבטן אויך פינסקיס דערציילונגען פונעם פּעריאָד, אין וועלכן ער האָט געוויהמעט זיין פּען דער אַרבעט־טעמאַטיק.

באַזונדערס געלונגען איז מייזלס באַלייכטונג פון דער ראָל פון ב. ריווקין אַלס ליטעראַטור־קריטיקער. דער מחבר ברענגט אַרויס קלאָר און שאַרף ריווקינס פּאַרערונגען צו דער ייִדישער ליטעראַטור, אַז „זי דאַרף פּאַר־בייטן רעליגיע, טעריטאָריע, זי מוז אַדורכגעדרונגען ווערן מיט גאולה־צוועקן, מיט קיום־אויפּגאַבן“. מייזל שטעלט זיך אָפּ אויף ריווקינס קאַמף קעגן

דער וועדלעכקייט פון דער טעאָריע „קונסט לשם קונסט“, אויף זיין פּאָדע-
רונג, אז „די ליטעראַטור זאָל דערפילן איר פונקציע פון אָרגאַניזירן דעם
פּאָלקס-באַוואוסטזיין“.

דער מחבר אַנטפלעקט פאַר אונדז דאָס עיקרדיקע אין ז. וויינפּער דעם
מענטש און דיכטער אין זיין „פולער אחריותפולער דערהויבנקייט און ציל-
אַנגעווענדקייט“. זיין עסיי וועגן זיין יאָרן-לאַנגן פריינט, מיטבויער און מיט-
קעמפער סומירט נ. מיזיל מיט די ווערטער: „יאָ. ז. וויינפּערס צעלויכטענע
ירושא, וואָס איז אַנגעזאַמלט געוואָרן אין זיינע דיכטערישע אוצרות איבער
פיר-צענדליק יאָר, איז פאַר אונזער דור און פאַר דורות נאָך אונדז לוי-
טערע קדושה...“

דעם גרויסן יידישן שרייבער א. קאַגאַנאָוסקי, מייסטער פון דער קור-
צער דערציילונג, כאַראַקטעריזירט מייזיל ווי „אַ בצמצומדיקן שרייבער“, וואָס
„קאַן אין אַ פאַר ווערטער אַרויסברענגען מענטשן, צונויפּשטויסן, קאַנפליקטן,
פון באַזונדער באַדייטונג איז דעם מחברס אויספירלעכע אַפּשאַצונג וועגן
„דער פּילווויטיקער און רייכער קינסטלערישער פּערזענלעכקייט פון פּרז
מאַרקיש — דעם דיכטער און פּראָזאַאיקער“, דעם „גרויסן דיכטער און ייד“.
דער מחבר באַנוצט זיך מיט פיל קוואַלן אויף אַרויסצוברענגען די גע-
שטאַלט פונעם טראַגיש-אומגעקומענעם נאַצי-קרבן הירש גליק — „דער
צאַרטער, טרוימערישער און רעאַליסטישער דיכטער“.

בקיבור: עס ליגט „אַ וועלט מיט אַרבעט“ אין אַט-דעם ווערטפולן בוך
פון נ. מייזיל. דאָס ווערק איז געשריבן מיט קאָפּ און מיט האַרץ, מיט אַ סך
ליבשאַפט און צערטלעכקייט צו די אוצרות פון יידישן שאַפן.
דער בוך איז ממש אַ נויטווענדיקייט אין דער היים פון יעדן יידיש-
ליענער און יידיש-ליבהאַבער. דעם מחבר און דעם „איִקוף“ — אַ יישר-כוה!
טאָועמבער 17, 1957.

2.

דאָס מענדעלע בוך — גרויסער קולטור-היסטאָרישער אויפטאָ...

„... עס זאָל זיין אייך גליען דער פונק פון דעם יידישן גייסט
פון ליבשאַפט צו אונדזער פּאָלק און זיין ליטעראַטור!“
פון מענדעלעס אַ בריוו געשריבן אין אַדעס אין אָנהייב 1910
צום „אידישער טאַגעבלאַט“, ניו-יאָרק.

שוין לאַנג נייטיק געווען זאָא ווערק, און ענדלעך איז עס דאָ! „דאָס
מענדעלע-בוך“, אַרויסגעגעבן דורך דעם איִקוף-פּאַרלאַג אין ניו-יאָרק, בריוו
און אויטאָביאָגראַפישע באַטיצן, אַרויסזאָגונגען און שמועסן, בילדער, ציי-
כענונגען און פּאַקסימיליעס פון מענדעלע מוכר ספרים, אַרטיקלען און אַפ-
האַנדלונגען וועגן זי. י. אַבראַמאָוויטש — מענדעלע מוכר ספרים, צונויפ-

געשטעלט און געשריבן פון נחמן מייזיל. 512 זייטן פון גרויסן פארמאט.
מיר בלעטערן מיט יראת-הכבוד דעם גרויסן בוך פון און וועגן אונדזער
ליבן זידן, און מיר מאכן דערביי א „שהחינו“. און וואס מער מיר באקענען
זיך מיטן אינהאלט און פארנעם פונעם בוך, זאגן מיר זיך: א מאַנמענטאַל
ווערק, א גרויסער היסטאָרישער און קולטור־היסטאָרישער אויפטו! א ישר-
כות, איקוף! א ישר-כות, נחמן מייזיל!

א וועלט מיט אַרבעט (און מיט קענטעניש און בקיאות) האָט אונדזער
אומזערהמירלעכער, שעפּערישער דיטעראַטור־פאַרשער נחמן מייזיל אַריינגע-
לייגט אין אַט־דעם ווערק. א וועלט אויך מיט ליבשאַפט און פאַרשטענדעניש
פאַר אונדזער וועלטלעך יידיש־שאַפן און פאַר די גרונטלייגער, פּיאַנערן,
ראשונים פון אונדזער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור.

ענדלעך קריגן מיר אַ רונדיק, אינטיים בילד פון דער גרויסער מענדעלע-
פּערזענלעכקייט, אַ קינסטלערישן פאַרטרעט פון אונדזער ערטן קלאַסיקער,
אַ מאַגאָראַפּיע וועגן שלום־יעקב אַבראַמאָוויטש — מענדעלע מוכר ספרים,
דעם מענטש און וואַרט־קינסטלער, אַ ביאָגראַפּיע פון אונדזער ליבהאַרציקן,
אומשטערבלעכן זידן פון דער יידישער ליטעראַטור (1836-1917).

אין זיין פאַרוואָרט „צום ליינער“, ווי אויך אין זיין נאַכוואָרט צום
סוף פונעם בוך, דערקלערט נחמן מייזיל, דער שאַפּער פון „דאָס מענדעלע-
בוך“, די אויפגאַבן, וואָס ער האָט זיך געשטעלט מיט אַריבעטן אויפן ווערק,
זיינע סוונות, צילן און מעטאָדן. אַט־די אויפגאַבן, בקיצור, זיינען: „באַ-
האַנדלען די קאָמפּליצירטע און קאָלירפולע מענדעלע־געשטאַלט“, אַרויס-
ברענגען וואָס מער שטריכן פון דער דאָזיקער ליבער געשטאַלט, „אַרויס-
אַנטפלעקן אויף פאַרשיידענע אופנים די דרויסנדיקע פאַסירונגען, וואָס האָבן
געוויקט אויף מענדעלען און געענדערט זיין געמיט־צושטאַנד“; „זען ווי
פאַרשיידענע שרייבער האָבן אויפגעפאַסט מענדעלען, דעם מענטש און זיינע
ווערק, און ווי זיי האָבן געזען מענדעלען און זיין ראַלע און באַדייט פאַר דער
יידישער ליטעראַטור און דעם יידישן שאַפן“; „געבן דעם פולן, גאַנצן מענ-
דעלען, דעם מענטש און דעם קינסטלער“. אַט־די און אַנדערע אויפגאַבן,
וואָס נ. מייזיל האָט זיך געשטעלט, האָט ער דורכגעפירט בשלימות — אויף
וויפל נאָר עס איז אונטער די אומשטענדן מענטשלעך מעגלעך.

ריכטיק ווייט־אַן דער מחבר: פאַראַן ביזן איצט אַ היפשע באַדייט-
דיקע ליטעראַטור וועגן מענדעלען, וועגן זיין לעבן און שאַפן — אָבער „עס
האַט געפּעלט אַ מערווייניק פולערע סיסטעמאַטישע שילדערונג פון זיין פּער-
זענלעכן לעבן“, „האַבן מיר אין סך־הכל פיר ציגל, מאַטעריאַלן פאַר אַ מענ-
דעלע־בנין, אָבער דער בנין גופא איז נאָך ווייט ניט אויפגעשטעלט“.

עס פרייט מיך צו קענען באַריכטן, אַז איצט האָבן מיר אַזאַ בנין, אַ
מענדעלע־בנין, אַ שיינעם, פיינעם, מאַסיוון בנין.

דעם בנין האָט נ. מייזיל, ווי אַ געניטער און פאַראַנטוואָרטלעכער אַר-
כיטעקט, געבויט מיט אַ גענויען פלאַן און סדר, אינזינען האָבנדיק קודם־
כל אויפצושטעלן אַ זיכערן, פּעסטן פונדאַמענט, אַז דער בנין זאָל האָבן אַ

די ערהאפטן ווערט, זאָל זיין אַ דבר של קימא. די פיל פאַראַנענע, צעזייטע און צעשפרייטע דאָקומענטן און מאַטעריאַלן צו דער מענדעלע-געשטאַמט און מענדעלע-ביאָגראַפיע האָט ער גענוצט ווי חומר ולבנים, ווי ציגל, פאַר דעם פּרעכטיקן מענדעלע-בנין.

קאַמבינירנדיק זיינע פּיאַיקייטן און קענטענישן, דעם דרך און די מע-טאָרן פון אַ ליטעראַטור-פּאַרשער און ליטעראַטור-קריטיקער, האָט נ. מייזיל איינגעטיילט דעם ריזיקן מאַטריאַל אין עטלעכע טיילן. דער מחבר איז גע-גאַנגען מיטן דרך, אַז קודם דאַרף מען געבן דאָס וואָרט מענדעלען גופא. ווער קען זיך נאָך אַזוי גוט, ווער ווייסט אַזוי פיל וועגן זיין לעבן און ווער איז מער מבין אויף זיין שאַפן, ווי מענדעלע אליין? קומען דעריבער אַריין אין דעם ערשטן טייל מענדעלעס אויטאָביאָגראַפישע פאַרצייכענונגען, זיינע בריוו (גאָר אַ וויכטיקער עלעמענט אין דעם בוך!) און די הקדמות, וואָס דער זיידע האָט געשריבן צו זיינע ווערק. מענדעלע וועגן מענדעלען, מענדעלע שבעל-פה, זיינע שמועסן, זיין „שיחת-חולין“ פאַרנעמען העכער אַ העלפט פון נעם בוך. זיי זיינען דער געזונטער, קרעפטיקער יסוד פונעם בנין. דערנאָך קומען מייזילס ברייטע, אויספירלעכע, פאַרטיפטע אָפּהאַנדלונגען וועגן דעם זיידן, זיין לעבן און שאַפן. די אָפּטיילונג לידער וועגן מענדעלען העלפט נאָך מער באַליכטן די מענדעלע-געשטאַלט. דאָן קומען דעם מחברס אָפּהאַנד-לונגען, וואָס ווייזן מענדעלען אין פאַרשיידענע פּעריאָדן פון זיין לעבן, אין זיין היים, אין דער סביבת פון זיין משפּחה און פריינט, אין פאַרשיידענע מאַמענטן פון זיין שעפּעריש לעבן.

מיר דערזענן מענדעלען ווי מיר האַבן אים נאָך קיינמאַל ביז איצט ניט געזען. אַ פּולע, פּולבלוטיקע געשטאַלט.

אינגער פון די וויכטיקסטע אויפטוען אינעם בוך איז די זאַמלונג פון מענדעלעס בריוו — די גרעסטע בריוו-זאַמלונג ביז איצט. די 215 בריוו פון מענדעלען, געשריבן פון 1857 ביז 1917, ווערן דאָ געבראַכט מיט אַ סדר, כּראַנאָלאָגיש, אַלע געגעבן אין יידיש, מיט פיל נויטיקע באַמערקונגען און דערקלערונגען. דער זיידע האָט זיינע בריוו געשריבן אין יידיש, העברייאיש און רוסיש. נ. מייזיל האָט איבערגעזעצט די העברייאישע און רוסישע בריוו. די בריוו גיבן אונדז אַ טיפן אַריינבליק אין מענדעלעס גרויסער, פּיכ-טיקער נשמה. מיר זעען דעם זיידן אין זיינע געמיטן-צושטאַנדן; מיר זעען דעם אַרבעטזאַמען סאַציאַלן קינסטלער אין זיין היים און אין זיינע וואַנדער-רונגען; מיר זעען ניט בלויז אַ גרויסן, געניאַלן קינסטלער, אַ למדן און אַ הריף, נאָר אויך אַ הויך-עטישע פּערזענלעכקייט און אַ געטרייען זון פון פּאַלל, אַ לעיער און מודיק. די בריוו, עכטע דאָקומענטן, זיינען אַ געטרייער שפיגל פון דעם זיידן לעבנס-וועג און פון זיינע אַשטימונגען און איבערלעבונגען. מיר זעען דורך זיי זיין גייסטיק קלסטר-פנים, זיין טיף-מאַראַזישן בליק אויף לעבן און ליטעראַטור, זיין פּיכשאַפט צו זיין פרוי און קינדער און צו זיינע פריינט און קאַלעגן, און דער עיקר — זיין אהבת המענטש, אהבת הפּאַלל, אהבת המענטשהייט. מיר פאַרשפּאַרן צו זאָגן, אַז די מענדעלע-בריוו, וואָס

נעמען-ארום א שטרעקע פון זעכציק יאר, לעבן-אויף און באלייכטן א וויכטיקן פעריאד אין אונזער יידישן לעבן און שאפן, און זיינען פון א גרויסן גע- שיכטלעכן און קולטור-היסטארישן ווערט.

מענדעלעס ערשטער בריוו באהאנדלט פראגן פון דערציאונג. מענדע- לעס לעצטע צוויי בריוו (אין דער בריוו-אפטיילונג) זיינען: „צו מיינע ליבע יידן און בירגער פונעם גרויסן זיך באפרייטן און וועלט-באפרייענדן רוסלאנד“ (געשריבן אין זומער 1917, ווען אדעס איז באפרייט געווארן פון די ווייס- גווארדייער) און א באגריסונג-בריוו „צום צוזאמענפאר פון יידישע ארטיסטן אין רוסלאנד“ (אפגעהאפטן אין קיעוו, דעם 29טן אויגוסט, 1917).

מיט גרויס אינטערעס וועט דער ליינער ליינען דעם זיידנס בריוו, וואס אנטפלעקן זיינע בענקשאפטן, ליבשאפטן, פארדרוסן; זיינע בריוו צו זיין כלה, פעסיע-פאזילינע לעווין; צו זיינע פריינט און קאלעגן שלום-עליכם, דינעוואן, ש. דובנאוו, י. ח. ראבניצקי, מ. בן-עמי, ח. נ. ביאליק, דר. י. קלוזנער און פיל אנדערע; זוי אויך צו זיין פארלעגער ש. שרעבערק, א. אנד. רירנדיק זיינען דעם זיידנס בריוו וועגן זיינע דאגות-פרנסה, וועגן זיין בענקשאפט צו קענען שרייבן אומגעשטערט, וועגן זיינע שטימונגען נאך די צארישע פאגראמען אין אדעס אין 1905; זיינע פארדרוסן אויף די גרייזן און דרוק-פעלערן; זיין באקלאגן זיך אויף די אמעריקאנער פארלעגער, וואס האבן אים בארויבט און באגזלט, ארויסגעבנדיק זיינע ווערק אין משך פון יארן און זיין צושטימונג און אן באצאלט. אין די בריוו ווערט דערמאנט אונזער מ. אלגין, וועלכער האט איבערגעזעצט אייניקע דערציילונגען פון מענדעלען פון העברעאיש אויף יידיש. אין א בריוו צום פארלעגער י. ליחסי אין ווארשע האט מענדעלע געשריבן פון אדעס (יאנואר 16, 1912): „אויב איר ווילט וואס-גיכער ארויסגעבן די קליינע איבערזעצונגען פון ספורי מענדעלע, הוצאת ראבניצקי, בהעתקה הר"ר אלגין, זאלט איר ארויסגעבן נאר דווקא מיט אן אויפשריפט, אז דאס איז אן איבערזעצונג.“

ריכטיק באמערקט נ. מייזיל אין זיין אפהאנדלונג „מענדעלע מוכר ספרים און זיינע בריוו“: „די אלע בריוו, וואס זיינען אויפגעזאמלט אין בוך, זיינען א צוגאב, א דערגאנצונג צו דער מענדעלע-געשטאלט; זיי זיינען אויך א שרייב, א וועג-אנצייכענער פון די פארשיידענע מאטעריעלע און גייסטיקע איבערוואנדלונגען, וואס אבראמאווויטש-מענדעלע האט אדורכגעמאכט.“

פון גאר גרויס וויכטיקייט פאר דעם ערנסטן אינטעליגענטן ליינער זיי- נען די מענדעלע-הקדמות „אמר מענדעלע מוכר ספרים“ און דער אויסצוג פון זיין העברעאישן בוך „עין משפט“. דא זעט איר מענדעלען, דעם עכטן רע- אליסט און סטיי-מייסטער, ווי א וועגווייזער פון אונזער ליטעראטור, ווי א קעמפער פאר אמתדיקייט אין קונסט; דא באקענט איר זיך מיט זיין ערנסטן בליק אויף „די אויפגאבן און פליכטן פון דעם שרייבער און פון דער ליי- טעראטור“. אין גייסט און אין דער טראדיציע פון פאלקס-געטרייער ליטע- האטור און ליטעראטור-פארשונג, אונטערן געזונטן איינפלוס פון די פאר- געשריטענע, רעוואלוציאנערע רוסישע ליטעראטור-קענער און קריטיקער, בע-

לינסקי, טשערנישעווסקי, פיסארעוון און דאָבראַליובאַווי, לערנט ער, אז ליי-טעראַטור דאַרף דינען דעם פּאָלק. ריכטיק באַמערקט נ. מייזל, אז די מענ-דעלע-הקדמות „זיינען אייגנטלעך ווי אַווערטירערס צו די מענדעלע-קאַמ-פּאָזיציעס“.

גאַר אַ באַזונדערע אַפּשאַצונג פּאָדערן און פּאַרדינען מייזלס טיף-פּאַר-טראַכטע, שייך-און קלאַר-געשריבענע, אַפט גלענצנדיקע, אַפּהאַנדלונגען וועגן מענדעלען דעם מענטש און שרייבער, וועגן די באַציאונגען צווישן דעם זיידן און פּרצן און דעם „אייניקל“, שלום-עליכם; וועגן דעם ווי פּאַרשיידענע שרייבער האָבן באַנומען מענדעלעס ראַל און אַרט אין אונדזער ליטעראַטור. די ראַמען פון אַט-דעם אַרטיקל דערלויבן ניט אַפּצושטעלן זיך אויף די דאָזיקע אַפּהאַנדלונגען, וואָס זיינען אַ ווערטפּולער און לויבנסווערטער ביי-טראַג צו דער מענדעלע-פּאַרשונג. עס איז כּדאי (נויטיק) כאַטש בלויז אויס-צורעכענען די נעמען פון נ. מייזלס אַפּהאַנדלונגען, כּדי דער ליינער זאָל קריגן אַ באַגריף וועגן זייער טעמאַטיק. וואלה תּם: מענדעלע דער ערשטער; די ערשטע ליטעראַרישע שרייט אין העכרייאיש און אין יידיש; די גרע-נעצן צווישן ש. י. אַבראַמאָוויטש און מענדעלע מוכר ספרים; די שייכותן צווישן מענדעלע, שלום-עליכם און פּרץ; מענדעלע און פּרץ; די השפּעות פון דער וועלט-ליטעראַטור אויף מענדעלען.

דעם מחבר איז געגאַנגען אין לעבן, אַז „זאָל דער ליינער פון דעם מענדעלע-בוך האָבן פּאַר זיך וואָס-מער פרטים, וואָס-מער מאַטעריאַל וועגן דעם גרויסן יידישן קינסטלער און וואָרט-מייסטער“. נאָך דעם בנין-אַפּטייל „זיידער וועגן מענדעלע“ (15 דיכטער) קומען דעריבער אייניקע פּיינע „מענ-דעלע-זאָלן“ — קאַפיטלען פון מענדעלעס לעבן: „ווען איז מענדעלע גע-בוירן“; „מענדעלע אין זיין אַדעסער היים“; „מענדעלע אין דער שווייץ“; מענדעלעס טריאומף-רייזע זינט 1909; פון מענדעלעס שמועסן; די מענ-דעלע-ביבליאָגראַפּיע; צו דער מענדעלע-פּאַרשונג; מענדעלע אין דער תּל-מודת-תּורה; דער „זיידע“ מיטן „אייניקל“; מענדעלעס ווערק אויף דער בינע; די פּייערונגען פון מענדעלעס 75טן געבוירנטאָג; מענדעלעס ווערק, איבערנעמען אויף אַנדערע שפּראַכן; מענדעלעס אַ באַגעגעניש מיט אַ יונגן ליינער. ווי איר זעט: אַ רייכער אוצר!

אויפּריכטיק און ערלעך און באַשיידן שרייבט דער מחבר נ. מייזל, צום סוף פון זיין נאָכוואָרט: „דער בנין איז פּאַרענדיקט. מיר זענען-אין האַ-און-האַרט אַ בלויז. ומיר האָבן געטאָן דאָס בעסטע, וואָס די באַדינגונגען פון אונדזער אַרבעט אויף דעם בוך האָבן דערלויבט. זאָלן אַנדערע פּאַרזעצן די מענדעלע-פּאַרשונג. עס איז נאָך דאָ אַ סך וואָס צו פּאַרשן און צו שטודירן“. ריכטיק ווי גאַלד!

נחמן מייזלס אַרבעט דאַרף נאָך מער פּאַרגעזעצט, אויסגעברייטערט און פּאַרטיפּט ווערן דורך די היינטיקע און קומענדיקע דורות.

די רייכע מאַטעריאַל אין זיין בוך שאַפן די מעגלעכקייט פּאַר די קו-

מענדיקע פאָרשער נאָך ברייטער אויסצושעפּן די מענדעלע-טעמע. טרעפּלעך
 איז דער פּסוק, וואָס ער ברענגט: „לא עליך המלאכה לגמור.“
 ברייטע יידישע לייענער-קרייזן, פּאַלקס-מענטשן, שרייבער, אינטעלעק-
 טואַלן וועלן לייענען „דאָס מענדעלע-בוך“ מיט גרויס הנאה און וועלן דאַנק-
 באַר זיין נחמן מייזילן, דעם „איקוף“-פּאַרלאַנג, און אַלע געטרייע קולטור-
 טוער, די ביישטייערער פּאַר דעם מענדעלע-בוך.
 זאָל זיך דאָס מענדעלע בוך געפינען אין יעדער יידישער היים!
 העצעמבער 27, 1959.

פ. נאָוויק

(געבוירן אין 1891)

עס גלויבט זיך בשום אופן ניט, אַז פ. נאָוויק איז שוין אַ בן-שבעים. אַ מענטש ברויזט מיט ענערגיע, טוט אַ וועלט מיט אַרבעט — און גיי גלויב, אַז ער איז אַ זיבעציקער!

אונדזער יוביליאַר, דער בן-שבעים, באַליבט צווישן טויזנטער און טויזנטער טער יידן, איז קודם-כל יוגנטלעך. יוגנטלעכקייט איז זיין הויפט-כאַראַקטער-שטריך, דער הויפט-אויסדרוק פון זיין פערזענלעכקייט. ווייל עכטע, אמתע יוגנטלעכקייט מיינט, דער עיקר, מוטיקייט, שרעקלאַזיקייט, גלויבן אין מענטש און אין זיין ליכטיקן מאַרגן, גלויבן, אַז „מענטש — דאָס קלינגט שטאַלץ“. פ. נאָוויק רופט צו זיך אַרויס דרך-אָרץ דורך זיין ברייט-פאַרצווייגטער, שעפּערישער טעטיקייט, ווי אַ שרייבער און פובליציסט, קולטור-בויער, מחבר פון ביכער און בראַשורן, קעמפּער און לעקטאָר, פאַרזעצער פון דער הער-לעכער סאַציאַליסטישער טראַדיציע.

אַפט שטעלט זיך די פּראַגע: וואו נעמט ער צייט און כוח פאַר אַלע זיינע קולטור-געזעלשאַפטלעכע טעטיקייטן? קודם-כל איז ער אַקטיוו פיל שעהן אין טאָג ווי דער הויפט-רעדאַקטאָר פון דער „מאַרגן-פרייהייט“. אַ זשורנאַליסט פון אַ הויכער מדרגה, מיט אהריות פאַרן געדרוקטן וואָרט, רע-אַגירט ער שנעל, מיט טיפן ערנסט, אויף פּאַליטישע געשעענישן און אַנט-וויקלונגען. ער רעאַגירט דורך אַרטיקלען און אָפּהאַנדלונגען, פּאַליטישע נאָ-טיצן, פּרעסע-איבערזיכטן, פעליעטאַניסטישע קאַלומס אין דער „מאַרגן-פרייהייט“. דערצו געפינט ער צייט פאַר אַקטיווער מיטאַרבעט אינעם איקוף חודש-זשורנאַל „ידישע קולטור“ (וואו ער איז אַ מיטגליד אין דער רעדאַק-ציע-קאַלעגיע), אין „זאַמלונגען“, און אַנדערע פּראַגרעסיווע צייטשריפטן.

עס אַרט אים, זאָכן גייען אים אָן. אין דעם — דער קען-צייכן פון זיין יוגנטלעכקייט, און פון זיין פּלאַמיקן אמת-יידישן גייסט. ווייל פ. נאָוויק איז אַ ממשיך, אַ פאַרזעצער פון גרויסע הערלעכע טראַדיציעס פון קאַמף פאַר סאַציאַלן יושר, פון דער הומאַניסטישער, סאַציאַלער, פּראַגרעסיווער טראַדיציע פון אונדזערע יידישע קלאַסיקער. ער איז אַ שטאַלצער ייד, אַן

אויסגעפרואוועטער קעמפער קעגן פאָזיזשן, ראַסיזם און אַנטיסעמיטיזם. ער שטייט טאַג-טעגלעך אויף דער וואַך! די אינטערעסן פונעם יידישן פּאָלק, די אינטערעסן פון דער יידישער וועלטלעכער קולטור, די אינטערעסן פון אונדזער לאַנד אַמעריקע, זיינען זיינע אינטערעסן. ער לעבט מיט זיי, ער אַטעמט מיט זיי.

דורך זיין פּילזייטיקער אַרבעט אַלס שרייבער און לעקטאָר האָט ער מיטגעהאַלפן אַריינברענגען קלאַרקייט אין די מוחות פון פיל טויזנטער יידישע פּאָלקס-מענטשן דאָ אין לאַנד און אין פיל אַנדערע לענדער.

פ. גאווה אימפּאַנירט מיט זיין אחריותדיקייט פאַרן יידישן לעבן, פאַר יידיש-שאַפן, מיט זיין דרך-אַרץ פאַר דער יידישער קולטור, פאַר אירע פּראָג-רעסיווע טראַדיציעס; מיט זיין אַריענטאַציע אויף אַמעריקע, אויף אירע פּרייהייט-דעקלאַראַציעס, אויף דער אַמעריקאַנער אַרבעטער און סאָציאַליסטישער באַוועגונג. ער אַריענטירט זיך שאַרף אין פּאָליטישע ענינים, אין קולטור-פּראָגן, אין ענדערונגען אין דער וועלט-לאַגע, אין דער לאַגע אי-בערן לאַנד. ער פאַרטיפט כּסדר זיין וויסן, טיילט זיך מיט זיין וויסן, זיינע ביכער און בראַשורן, ווי זיינע לעקציעס און בכלל עפנטלעכע אַרויסטרע-טונגען, זאָגן עדות, אַז אַט-דער זון פון אַ יידישן פּאָלקס-מענטשן, איז אויסגע-קאַכט אין ענינים פון יידישן לעבן: ענינים, וואָס זיינען נוגע יידישע גע-זעשאַפטלעכע באַוועגונגען, פאַרשיידענע ריכטונגען און שטרעמונגען אין יידישן לעבן, יידישע מאַסן-אַרגאַניזאַציעס, און ענינים פון יידישער שפּראַך (ווי אַ וויכטיקער אינסטרומענט אין זשורנאַליזם, אין ליטעראַטור) און יידי-שער ליטעראַטור: אירע ריכטונגען, איר מצב, אירע פּראָבלעמען.

אַ באַאָכטער פון לעבן, איז ער ניט בלויז אַ לערנער און פאַרשער, נאַר גלייכצייטיק דערמיט אַ טוער. זיין געזעשאַפטלעכע טועררי באַרייכערט ממילא זיין וויסן, מיר האָבן אויבן דערמאָנט: יידישע מאַסן-אַרגאַניזאַציעס. פ. גאווה איז איינער פון די הויפט-בויער און אָנפירער פונעם „אי.קו.פּ“, אַ מיטגליד פונעם „אי.קו.פּ“-פרעזידיום, אַן אַנטיילנעמער אין די וויכטיקע „אי.קו.פּ“-טעטיקייטן, צוזאַמענפאַרן, קאָנפערענצן, זיצונגען, אַרבעט-פּלאַנירונג-גען און אויספירונגען.

ער טראַגט-צו זיין חלק שפּעציעלע מי צו דער בויאונג פונעם יידישן מוזיק-פאַרבאַנד און זיינע כאַרן און אַרקעסטערס (געווען לאַנגע יאָרן אַ מיטגליד אין דער נאַציאָנאַלער עקזעקוטיווע), פונעם יידישן שרייבער-פאַר-איין ביים „אי.קו.פּ“ (וואו ער באַטייליקט זיך מיט אַרויסטרעטונגען, פאַרטראַגן), פונעם אי.קו.פּ-פאַרלאַג, איז אַקטיוו פאַראינטערעסירט אין דער אַרבעט פון די יידישע פּראַגרעסיווע קינדער-שולן, פּראַטערנאַלע קולטור-קלובן, „דזשור-איש קאַרענטס“ און אַנדערע קולטור-געזעשאַפטלעכע אַרגאַניזאַציעס און אַנשטאַלטן, ער איז אַ וואַרט-זאָגער פון די פּראַגרעסיווע יידישע מאַסן, אַ געטרייער בויער-טוער; קיין ביזע שטורעמס פון דער רעאַקציע שרעקן אים ניט אָפּ. (ער האָט, אגב, געהאַט דעם „כבוד“ גערופן צו ווערן אויף פאַרהערן פון דער איסטלענד-קאָמיטע און דער אומאַמעריקאַנער קאָמיטע).

מיט זענערגיע, מיט זיכערקייט אין דעם ענדגילטיקן זיג פון די אמעריקא-נער פרייהייט-לאזונגען, פון מענטש און פון דער מענטשהייט, פירט ער די „מאָרגן-פרייהייט“ — אָפּט דורך ברויזנדיקע שטורעמס און צעקאָכטע כוואַליעס — פאַראויס צו אַ וועלט פון שלום און פעלקער-פריינטשאַפּט. אין קאַמף פאַר אַזאַ וועלט פון שלום און ברידערלעכקייט האָט ער, אַ שטאַל-פעסטער אין זיינע פרינציפן, אין משך פון יאָרן געהאַלפן איינפלאַנצן צווישן די יידישע פּאָלקס-מאַסן ליבשאַפּט און געטריישאַפּט צום יידישן פּאָלק און צו זיינע הערלעכסטע טראַדיציעס, צוגעבונדנקייט צו די רייכע אוצרות פון יידישן פּאָלקס-שאַפּן, פון דער רייכער יידישער קולטור-ירושא; ליבשאַפּט און געטריישאַפּט צו די אַמעריקאַנער פרייהייט-טראַדיציעס. ווי דער אומ-שטערבלעכער מ. אַלגיין, לערנט אויך זיין בעסטער תלמיד פ. נאָוויק דרך-דרך פאַר די קעמפּערישע יידישע פּאָלקס-טראַדיציעס, פאַר די גייטיקע ווערטן פון אונדזער פּאָלק — פון נעכטן און פון היינט; פאַר די קאַמף-טראַדי-ציעס פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג אין אַמעריקע.

אַליין אַן אַרבעטזאַמער, גלענצנדער פובליציסט שוין העכער פיר-צענדליק יאָר איז זיין דרך אין זשורנאַליזם אַ פשוטער און דירעקטער: זע תמיד פאַר זיך דעם ליענער. דערפון איז געדרונגען: תמיד שטרעבן צו פשטות, רעדן קלאַרע דיבורים. פ. נאָוויק, דער פיינער אויסטייטשער-פאַרטייטשער, דער זשורנאַליסט-לערער, אַ שרייבער מיט אַ שאַרפער פען, האָט פיינט מליצות, „אַרבעטלאַזע“ ווערטער אַדער זאַצן. אַ וואָרט, האַלט ער, דאַרף האָבן וואָס צו זאָגן, אַז נישט — איז עס איבעריק, דער זשורנאַליסט, ווי דער בעלעטריסט, דאַרף תמיד אינוינען האָבן דעם „וואָס“ און דעם „ווי אַזוי“. דער „וואָס“ מיינט: אינהאַלט, אמת, פאַקטן; דער „ווי אַזוי“ מיינט: אַזוי פשוט און לויטער ווי נאָר מעגלעך; דערביי — אַנגענעם, אַז דער ליענער זאָל הנאה האָבן ביים ליענען. פ. נאָוויק קען גרינטלעך דעם ציי-טונג-פאַך, איז אַ בקי אין דער געשיכטע פונעם יידישן צייטונג-וועזן, וועלכן ער האָט יאָרן-לאַנג מיט גרויס התמדה געפאַרשט און וועגן וועלכן ער האָט אַ סך געשריבן.

מיט מאַרקסיזם אַלס זיין קאַמפּאס, איז ער פאַרבונדן מיט דער „פריי-הייט“ — „מאָרגן-פרייהייט“ — שוין באַלד פערציק יאָר. איינער פון די פיאַנערן-גרינדער פון דער פראַגרעסיווער יידישער פּאָלקס-צייטונג, וועלכע ווערט באַטראַכט ווי די „מוטער“ פון פראַגרעסיווע, יינגערע יידישע פּאָלקס-צייטונגען אין אַ צאָל לענדער. ס'איז דעריבער קיין חידוש ניט, וואָס די פייערונגען פון זיין זיבעציקסטן געבוירנטאָג (וואָס איז אויסגעפאַלן דעם 7טן סעפטעמבער 1961) זאָלן פאַרבונדן ווערן איבערן גאַנצן לאַנד (און אויך אין אויסלאַנד) מיטן יוביליי פון פערציק יאָר „מאָרגן-פרייהייט“. פ. נאָוויק לעבן איז דירעקט, ענג פאַרבונדן מיטן לעבן פון דער „מאָרגן-פרייהייט“ — דער אינסטרומענט, וואָס שטייט טאַג-טעגלעך צו דינסט די בעסטע אינטע-רעסן פון יידישן פּאָלק — דאָס געצייג, וועלכן פ. נאָוויק (צוזאַמען מיט זיין קאָלעקטיוו מיטאַרבעטער) האַלט אין איין שלייפן — די קעמפּערישע טרי-

בונע, וואָס די געטרייע יידישע פראַגרעסיווע מאַסן האַלטן כסדר אין בויען, אַפהיטן ווי דאָס אויג אין קאַפּ.

* * *

זיין וועג, ווי דער וועג פון פיל אַנדערע יידישע רעוואָלוציאַנערע קעמפּערס, לערערס, שרייבער און טוער, האָט געפירט פון חדר און ישיבה צום סאָציאַליזם, פון דער ישיבה-באַנק צו דער סאָציאַליסטישער אַרבעטער-באַ-וועגונג, צו קריסטי סטריט, צו יוניאָן-סקווער, צו צוועלפטער גאַס, ניו-יאָרק. שוין אין 1907 איז פסח נאָוויך, דאָן אַ מעכאַניקער ביי גילזונמאַשינען, אַקטיוו אין „בונד“. אין די יאָרן 1910-1912 האָט ער געאַרבעט אין ציריך, שווייץ, אַלס אַ מאַשיניסט אין אַ סיגאַרעטן-פאַבריק און גלייכצייטיק שטו-דירט. אין יאַנואַר 1913 קומט ער קיין אַמעריקע, וואו ער הויבט אָן באַלד זיך איינצואַרצולען, אַרבעטנדיק אין אַ שאַפּ, שטודירנדיק אין די אַוונטן און ווערט טעטיק אין דער סאָציאַליסטישער פאַרטיי. אין 1915 פאַרנעמט ער אַן אַמט אין דער צענטראַלער ביוראָ פון דער יידישער סאָציאַליסטישער פעדעראַציע אין אַמעריקע — אין ניו-יאָרק — און ווערט סעקרעטאַר פון איר וועכנטלעכן אָרגאַן, „די נייע וועלט“.

נאָך דער מערץ-רעוואָלוציע פון 1917 פאַרט פ. נאָוויך קיין רוסלאַנד, פריער קיין פעטראַגראַד און דערנאָך קיין מאַסקווע, וואו ער וואוינט — פון די אַקטאָבער-טעג אין 1917 ביז סוף 1918. אַרבעטנדיק אין אַ גילדן-פאַבריק אַלס מעכאַניק, באַטייליקט ער זיך מיט אַרטיקלען אין דער „קיעווער פּאָלקס-צייטונג“ און פון סוף 1918 ביז אָנהייב 1919 אַרבעט ער אין מינסק, אין „וועקער“, אונטער דער רעדאַקציע פון אסתר פרומקין. אין פעברואַר 1919 ווערט ער דער רעדאַקטאָר פון דער ווילנער בונדישער צייטונג „אונזער שטימע“, וועלכע איז אונטערגעאַנגען, ווען די ווייס-פּאָליאַקן האָבן אין אַפּריל (1919) פאַרנומען ווילנע. פ. נאָוויך ווערט דאָן איינער פון די גרינדער און הויפּט-מיטערעדאַקטאָרן פון ווילנער „טאַג“; ווערט שפּעטער רעדאַקטאָר פון דער צייטונג צוזאַמען מיט זלמן רייזינען.

אין פּרילינג און זומער 1920 האָט נאָוויך מיטגעאַרבעט (אַלס נייעס-רעדאַקטאָר) אין דער וואַרשעווער בונדישער „לעבנס-פּראַגן“, אונטער דער רעדאַקציע פון וואַלדימיר מעדעם. אין אַקטאָבער, 1920, איז ער צוריקגע-פאַרן קיין ניו-יאָרק, וואו ער האָט אַ קורצע צייט מיטגעאַרבעט אין „פאַר-ווערטס“. נאָך דער שפּאַלטונג אין דער יידישער סאָציאַליסטישער פעדעראַ-ציע, אין סעפטעמבער 1921, האָט ער צוזאַמען מיט אַלגינען און אַנדערע פאַרלאָזט דעם „פאַרווערטס“ און מיטגעאַרבעט, זינט דעם ערשטן טאַג פון איר דערשיינונג, אין דער ניי-געגרינדעטער „פּרייהייט“, איצט „מאַרגן-פּריי-הייט“, ווי איינער פון אירע גרינדער און ביי וועמענס רודער ער שטייט אַלס הויפּט-רעדאַקטאָר זינט נאָוועמבער 1939, ווען מ. אַלגיין איז געשטאַרבן. פ. נאָוויך, מ. אַלגינס נאָענטסטער מיטאַרבעטער (געהיילף-רעדאַקטאָר) אין משך פון יאָרן, זעצט-פאַר די טראַדיציעס פון מ. אַלגיין און „זיידע“ מאַריס ווינטשעווסקי (מיט וועמען ער איז געווען נאָענט נאָך פון די צייטן פון דער

יידישער סאָציאַליסטישער פעדעראַציע), די ראַשונים-גריןדער פון דער „פריי-הייט“ — שכנא עפשטיין, קלמן מרמר, משה כץ, נ. בוכוואַלד — און פון דער רעוואָלוציאָנערער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג.

אין משך פון זיין שעפער־ישער שרייבער־קאַריערע האָט פ. נאַוויק אַ סך אויפגעטאָן אויך אין פרט פון רעדאַקטירן וויכטיקע, ניצלעכע, דויער־האַפטע ווערק. צווישן זיי זיינען: דער „פרייהייט־יאָרבוך“, 1926; מ. אַל־גינס ביכער: „1905“ (מיט אַן אַריינפיר וועגן דער רוסישער רעוואָלוציע פון 1905 און אַלגינס ראַל), „אַמעריקע“, „סאָוועטן־פאַרבאַנד“, „קולטור און פּאַלק“ (מיט אַ פאַרטיפטן עסיי־אַריינפיר וועגן מ. אַלגיין), א. אַנד. איצט אַרבעט פ. נאַוויק אויף צוזאַמענשטעלן און רעדאַקטירן אַ מאַנומענטאַל ווערק, וואָס וועט איינשליסן די וויכטיקסטע טיילן פון משה כצעס רייכער ליטעראַ־**רישער ירושה**.

אין 1924 זיינען אין שיקאַגע דערשינען אין בוך־פאַרם פ. נאַוויקס איי־בערעצונגען פון וואַשינגטאָן אוירווינגס „ריפּ וואַן ווינקעל“ און „די לע־גענדע פון פאַרשלאָפענעם טאַל“. אין 1925 איז אין ניו־יאָרק דערשינען פ. נאַוויקס „רעוואָלוציאָנערער אַלבאַם“ (פאַרלאַג „פרייהייט“), אין 1926־1928 איז ער רעדאַקטאָר פון דער וועכנטלעכער „אייניגקייט“, אַרגאַן פון די קעמפנדיקע נאָדל־אַרבעטער אין ניו־יאָרק. פ. נאַוויקס וויכטיקע איי־פאַרמאַטיווע פובליציסטישע ווערק זיינען: „פאַלעסטינע, די אַראַבער, דער ציוניזם“ (פאַרלאַג אינטערנאַציאָנאַלער אַרבעטער־אַרדן, ניו־יאָרק, 1932, 157 זייטן); „די ס. פ.“ — אַן אַנאַליז פון דער געשיכטע פון דער סאָציאַליסטי־שער באַוועגונג אין אַמעריקע, ניו־יאָרק, 1935; 176 זייטן); „יידן אין ביראַבידזשאַן“ (אַרויסגעגעבן פון „איקאַר“, ניו־יאָרק, 1937) — באַזירט אויף אַ באַזוך אין דער יידישער אויטאָגראַפֿער געגנט.

פינף מאָל האָט פ. נאַוויק, ווי דער שליח פון דער „מאַרגן־פרייהייט“, פון די אַמעריקאַנער פּראַגרעסיווע יידישע פּאַלקס־מאַסן, דורכגעמאַכט ריי־זעס איבער איראַפּע, אין סאָוועטן־פאַרבאַנד, וואו ער האָט שטודירט דאָס אַלגעמיינע לעבן און, דער עיקר, דאָס לעבן פון די יידישע מאַסן; אין 1929, 1932 (געווען אויך אין ארץ־ישראל), 1936 (געווען אויך אין ביראַבידזשאַן), 1946-1947, 1958-1959 (געווען אויך אין ישראל), אין 1950 מאַכט ער אַ גרויסע ריזע איבער לאַטיין אַמעריקע (בראַזיל, אורוגוואַי, אַרגענטינע, טשילי, פּערו, קאָלאָמביאַ, מעקסיקע). פינף מאָל האָט ער באַזוכט קובאַ — דעם לעצטן מאָל אין מערץ 1960, ווען ער האָט געבראַכט אַ באַריכט וועגן דער קובאַנער רעוואָלוציע. די ריזעס האָבן, אַן ספק, באַרייכערט און פאַר־טיפט זיין אייגענעם וויסן — זיי זיינען אַבער דערביי געווען אויך אַ גרויס געווינס פאַר די יידישע לייענער־קרייזן דאָ אין לאַנד און אין אַנדערע לענד־דער. זיי האָבן געבוירן פּרעכטיקע סעריעס אַרטיקלען, ריזע־בילדער, באַ־שרייבונגען און פאַרצייכענונגען, אייניקע פון זיי פאַרקערפערט אין בוך־פאַרם.

פון גאַר באַזונדערער באַדייטונג איז זיין בוך ריזע־בילדער און באַ־

טראַכטונגען: „איראָפּע — צווישן מלחמה און שלום“ („איקוף“ פאַרלאַג, ניו-יאָרק, 1948, 416 זייטן). אין זיין אַרײַנפיר צום בוך האָט דער מחבר אויס-געדריקט די האַפּענונג, אַז זיין בוך „וועט זיין אַ בייטראַג צו דער דערקענע-טעניש פון דער איצטיקער איראָפּע“. דער בוך איז באמת אַ הילפס-מיטל צו זען און באַקענען זיך מיטן צושטאַנד אין איראָפּע, דער עיקר אין סאָ-וועטן-פאַרבאַנד, פּוילן, טשעכאָסלאַוואַקיע, נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה — באַזונדערס מיט דער לאַגע פון די יידישע מאַסן. דער מחבר האָט גע-וויזן ניט נאָר דעם חורבן, וואָס די נאַציס האָבן געבראַכט דעם יידישן פּאָלק, נאָר אויך דעם יידישן העלדישן ווידערשטאַנד-קאַמף קעגן די נאַציס, — און די רישטאָוואַניעס פון ווידעראויפבוי אויף די חרובות. ער האָט אונ-טערשטראַכן: „... דער גרעסטער ווייטאַג איז — „עס איז ניטאָ גענוג יידן אין איראָפּע“... שילדערנדיק דעם חורבן וואַרשע און די היסטאָריש-וויכ-טיקע אַרבעט פונעם צענטראַל-קאָמיטעט פון די יידן אין פּוילן, האָט ער אונטערשטראַכן דעם מוט, דעם בטחון פון די דאָרטיקע לעבן-געבליבענע יידן: „... ניט נאָר אַש פירט איר אַוועק מיט זיך פון דער וואַרשעווער געטאָ, איר פירט מיט זיך אויך אַוועק פונקטן, און אַזוי וועלן זיי גליען אויף דור-דורות“. דער גאַנצער בוך, רייך אין ניצלעכע באַלערנדיקע מאַטעריאַלן (דאָ-טעס, דאָקומענטן, פעסטגעשטעלטע פאַקטן) וואַרפט אַ העל ליכט אויף דער יידישער מאַרטירער-געשיכטע, דערציילט וועגן דער גרויסער אויפבויו-אַרבעט אין ערשטן לאַנד פון סאָציאַליזם, אַטעמט מיט גלויבן, טרייסט, בטחון.

ווי אַ המשך פון יענעם ווערק — נאָר אין ליכט פון די גרויסע ענ-דערונגען זינט דאָן אין דער גאַנצער וועלט-אַרענע, אין ליכט אויך פון דער פאַרשטאַרקטער קריגס-געפאַר מצד דעם ווידעראויפגעבויעטן מיליטאַריזם בראש מיט נאַצי-גענעראַלן אין מערב-דייטשלאַנד — איז געווען נאָוויקס סעריע ריזע-באַשרייבונגען, באַריכטן, בילדער, איינדרוקן פון זיין באַזוך אין סאָוועטן-פאַרבאַנד און אַנדערע לענדער אין 1958-1959. אַ שאָד, וואָס זיי זיינען ניט פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין בוך-פאַרם.

אין די דרייסיקער יאָרן האָט פ. נאָוויק פאַרעפנטלעכט אַ ריי בראַשורן — וועגן אַמעריקאַנער פראַבלעמען, וועגן ציוניזם, וועגן קאַמף קעגן פאַ-שיוזם-נאַציזם, וועגן פאַגראַמען. אין די לעצטע יאָרן זיינען דערשינען אַ ריי זיינע בראַשורן, אין יידיש און ענגליש, — באַריכטן צו „מאַרגן-פריי-הייט“ צוזאַמענפאַרן, וואָס באַלויכטן אַלגעמיינע און יידישע פראַבלעמען.

צו זיין זיבעציקסטן געבוירנטאָג איז פ. נאָוויקס וואַרט פריש, מוטיק, וואַגיק, באַלויכטן מיט גלויבן אין די כוחות פון פראַגרעס. ברייטע יידישע מאַסן דאָ אין לאַנד און אין פיל אַנדערע לענדער שאַצן-אַפּ זיינע באַדייטנ-דיקע בייטראַגן צום יידישן פאַלקס-לעבן. מיר ווינטשן אים נאָך פיל-פיל געזונטע, שעפּערישע יאָרן!

1961 (צו נאָוויקס 70סטן געבוירנטאָג)

